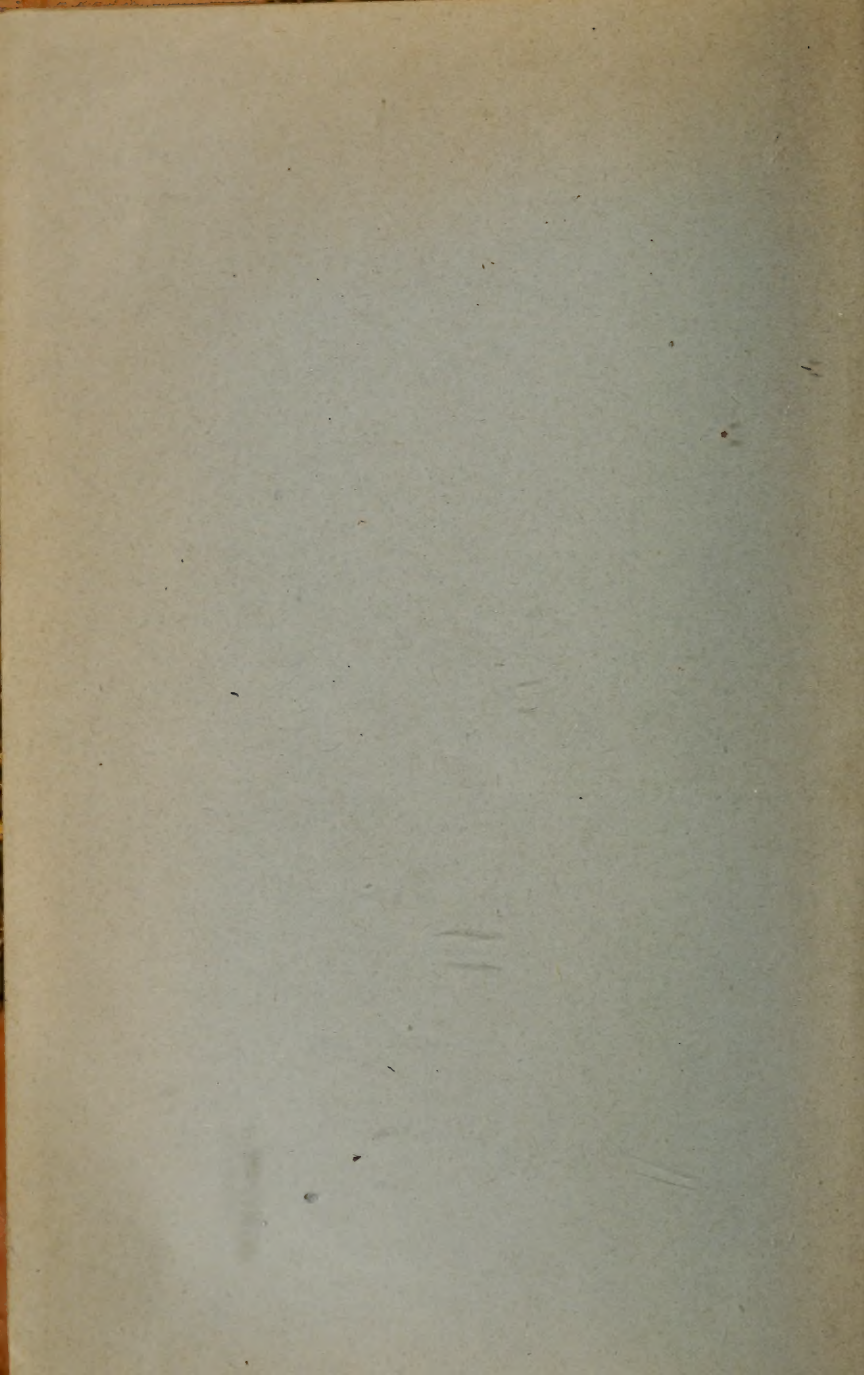

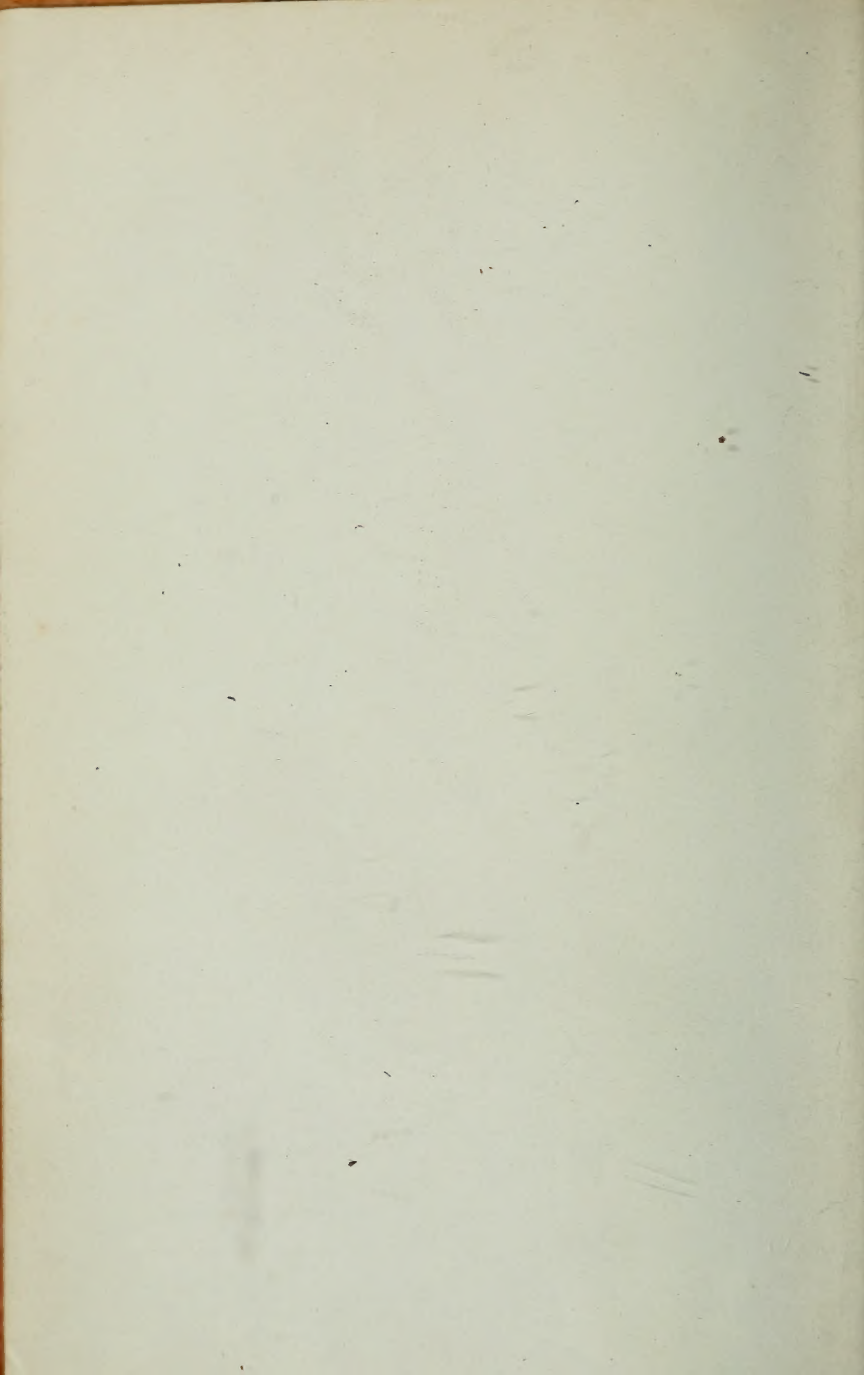
3 1761 03623 0985

368

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

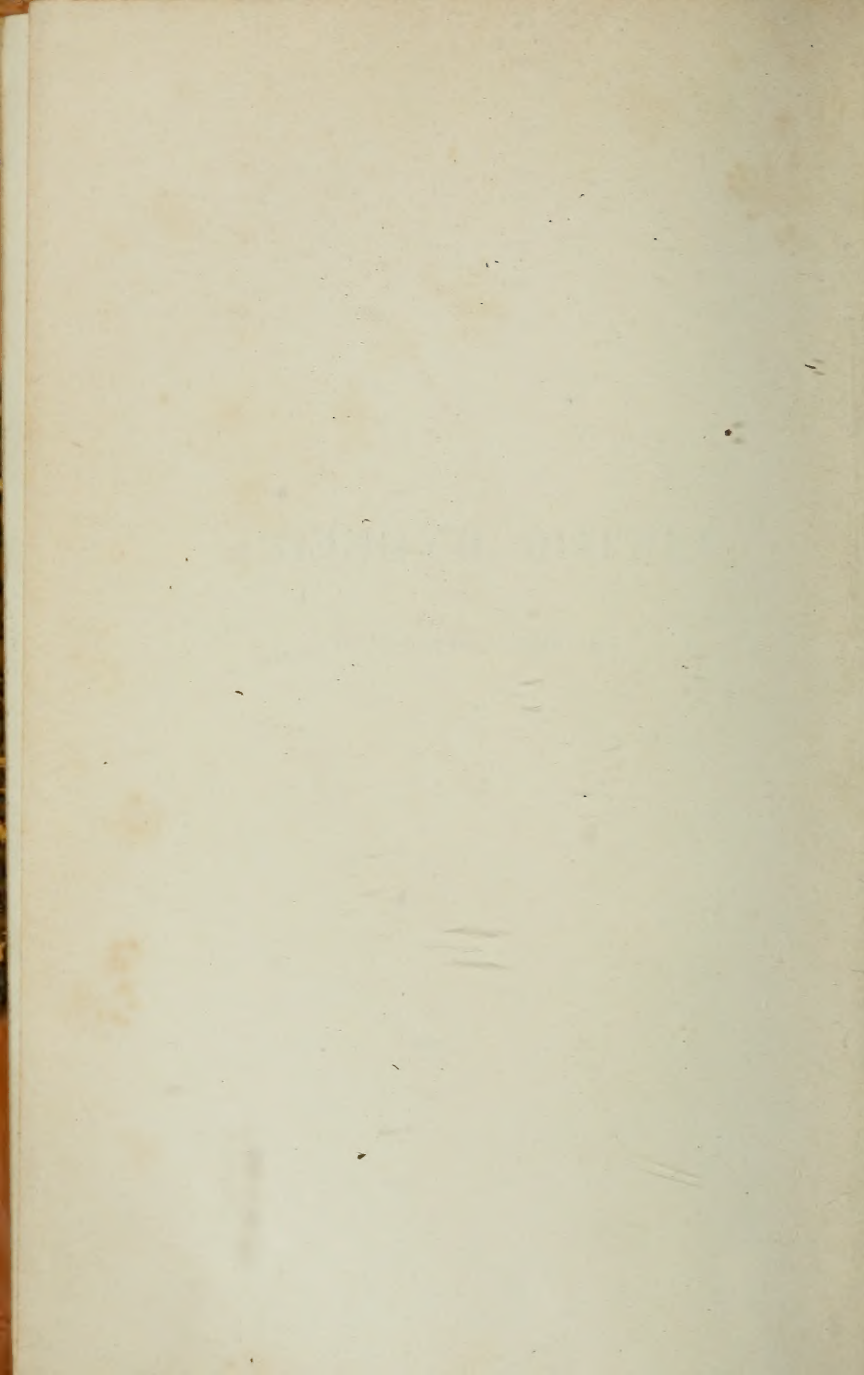

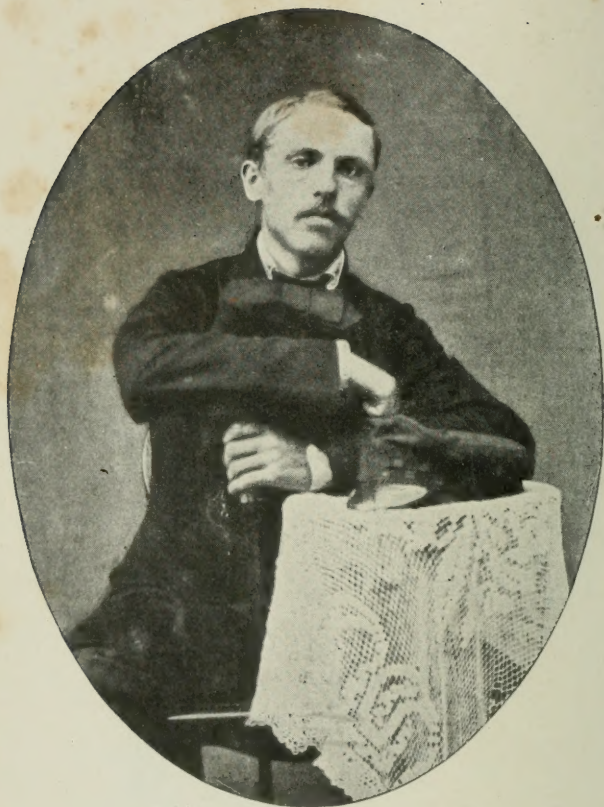
369

VIKTOR RYDBERG

EN LEFNADSTECKNING

I.

VIKTOR RYDBERG

(början af 1850-talet).

Efter daguerreotypi af P. M. Lindstedt.

VIKTOR RYDBERG

EN LEFNADSTECKNING

AF

KARL WARBURG

MED TALRIKA PORTRÄTT, VYER, AUTOGRAFER M. M.

FÖRRA DELEN

STOCKHOLM.

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

17
18
19
20

100.

STOCKHOLM.
ALF. BONNIERS BOKTRYCKERI 1900.

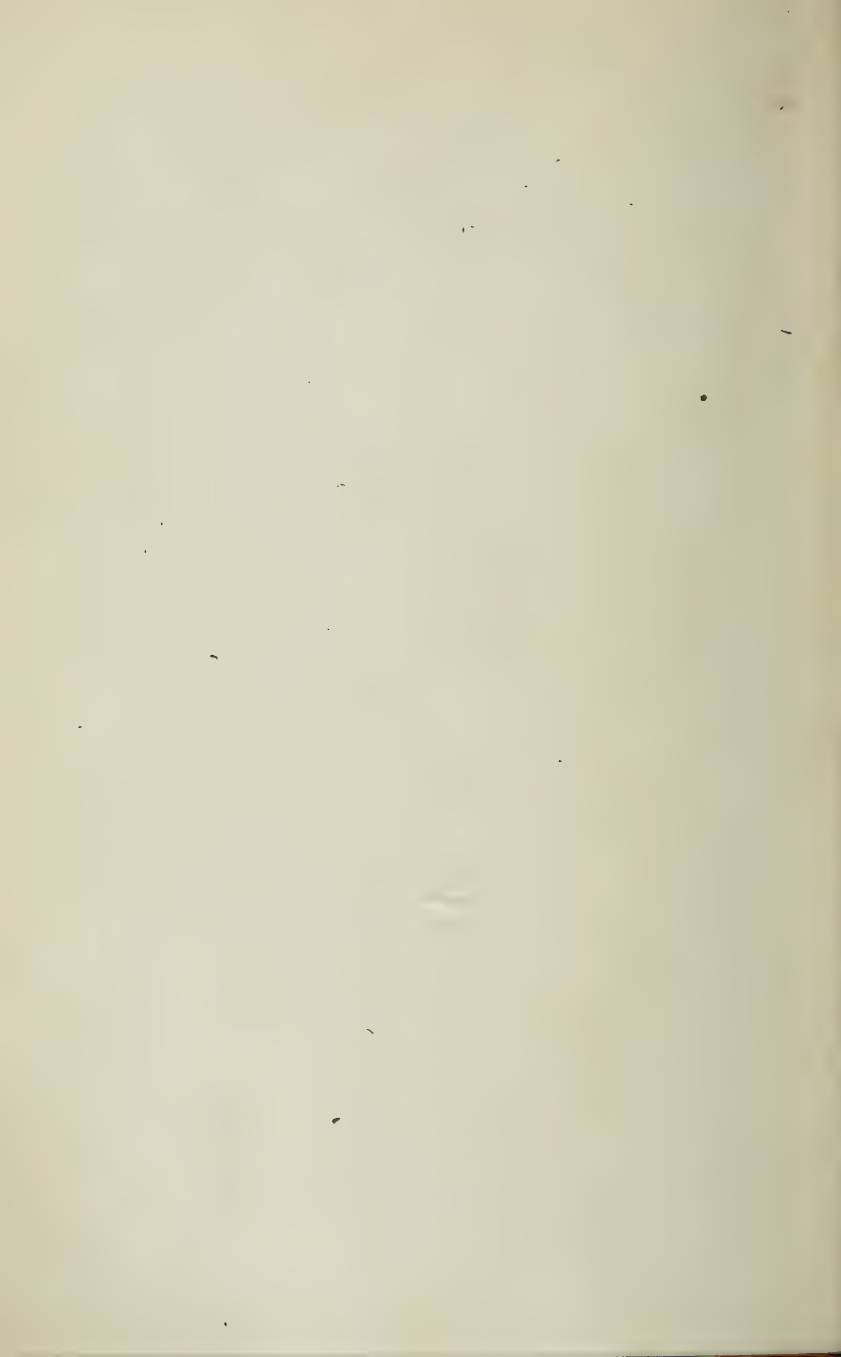
SUSEN RYDBERG

född HASSELBLAD

och

S. A. HEDLUND

ägnas detta arbete

Förord.

Kort efter Viktor Rydbergs död offentliggjorde undertecknad i Vintergatan 1895 ett »utkast till en minnesteckning» och uttalade därvid förhoppningen att framdeles få lämna en mera utvidgad skildring af hans lif och verksamhet. Året därpå, då hans samlade skrifter började utgifvas, bestämdes, att denna större lefnadsteckning skulle sluta sig till dessa skrifter såsom ett supplement.

Tiden är väl ännu icke inne att historiskt väga betydelsen af Viktor Rydbergs lefnadsgärning i alla dess skilda riktningar. Det är ju vanligt, att ett eller annat af hvad samtiden ställt högst hos en snillrik författare inför eftervärldens sofrande granskning tar mindre mått, under det att tvärtom nya tider kunna låta andra sidor af hans verksamhet skattas allt högre. Men hvad som nu bör gifvas och kan gifvas bättre än i framtiden, det är en i enskildheter gående framställning af hans lefnads olika utvecklingsskeden, ett noggrant framläggande af de historiska förutsättningarna för hans olika arbeten, af de litteraturhistoriska förhållanden, hvar- under de uppstodo, af det intryck de gjorde på hans samtid och den betydelse de ägde för denna. Härtill

skall fogas en utförlig redogörelse för hans skaldskap, prosadikt och öfriga vitttra alstring under olika skeden af hans lif samt för hans journalistik. Däremot kän jag endast teckna konturerna af hans vetenskapliga skriftställerit; ty för att lämna en fullständig framställning och värdeskattning af hans vetenskapliga forskningsarbete skulle krävas en mångsidighet närmande sig hans egen.

Hvad den egentliga lefnadsteckningen vidkommer, har jag sökt framlägga de yttre och inre tilldragelserna i hans lif, såvidt som det varit mig möjligt, blott med den inskränkning, som grannlagenheten mot ännu levande personer ålagt mig. Här och hvar har jag tillåtit mig en utviking för att utförligare skildra den historiska bakgrunden för Rydbergs verksamhet.

Af Rydberg själf var det icke så lätt att erhålla uppgifter rörande hans förflutna lif. Då hans danske öfversättare och vän Otto Borchsenius i oktober ar 1875 begärde några data för en lefnadsteckning, sände han visserligen några få anteckningar rörande sina arbeten, men tillade:

Anteckningarna har jag med stor motvilja nedskrifvit, och jag ber dig, att de må vara en hemlighet oss emellan. Hvarje tillbakablick på mitt lif och hvarje sysselsättning med mig själf är mig en styggelse. Djupt tacksam känner jag mig för hvarje vänligt ord och hvarje god tanke, som andra må fälla och hysa om mig, men att själf på något sätt därtill bidra, det bjuder mig emot. Kan du göra något af detta material? Det torde blifva dig svårt. Bäst är kanske att endast skriva några rader.»

Och da ett år senare, för snart ett kvarts sekel sedan, detta arbetes författare fick i uppdrag att i kalendern »Svea» lämna den första något mera utförliga Viktor Rydbergs-karakteristik, skref Rydberg till kalenderns förläggare, att han vore öfvertygad, att den unge biografen »ej skrifvit något, som genom öfverdrift åt ena eller andra hållet kunde beröra honom mindre behagligt, eller ingått i enskildheter af ett lif, som för allmänheten ej kunde ha något intresse».

»Mitt eget tycke,» tillade han, »är onekligen det, att ett uppräknande af hvad jag skrifvit och ett vänligt, oväldigt omdöme därom vore det enda, som borde komma i fråga. En människas inre lif är det enda, som har något värde, men detta inre lif kan ingen utom den som upplefvat det skildra och ofta icke heller han, äfven om han skulle vilja visa sina inälfvor för allmänheten, hvilket stundom kan vara lärorikt, men aldrig finkänsligt eller trefligt.»

Dessa uttalanden höra dock icke afhålla oss fran att i anslutning till den nutida vetenskapens metod lämna en mera ingående biografi af den man som fällt dem. De äro uttryck för en medfödd blygsamhet, som lät honom visa ytterlig tillbakadragenhet med hänsyn till biografiska meddelanden om sig själf. Men att hans synpunkt, då saken togs i sin litteraturhistoriska allmänlighet, var en annan, det framgår till fylles af ett uttalande som jag påträffat i en af hans konst-historiska föreläsningar från 1892:

Hör man en skön, bildrik, tankerik dikt, har man svårt att undertrycka frågan *hvem har diktat den?* Ser man en härlig tafla, kommer ovillkorligt frågan *hvem har*

malat henne? Ur rent ästetisk synpunkt är frågornas besvarande en ganska likgiltig sak, ehuru det visserligen icke är det ur konsthistorisk eller konstpsykologisk. Men i de flesta fall är det hvarken det konsthistoriska eller konstpsykologiska intresset som frammanar frågan, utan det är *ett personligt intresse, ett sympatiens intresse*, för den människa, som mäktat skapa något sådant.

I nödfall, men också endast i nödfall, får man nöja sig med konstnärens namn som svar på frågan. Men ett namn är endast ett namn, och det är *personen* man om möjligt vill lära känna, åtminstone till grunddragen af hans karakter och hans lefnadsöden. Hvilka ansträngningar ha ej i England under detta århundrade blifvit gjorda för att dramatikern Shaksperes landsmän skola få en bild af hvardagsmänniskan Shakspere? Bemödandena hafva knappast lyckats, och det är, kan man säga, en nationalsorg, att hvardagsmänniskan Shakspere är ännu blott en skugga med otydliga konturer. Hvilken längtan känner man icke framför de innerliga och naiva alstren af 1400-talets målarskola i Köln, hvilkas mästare delvis äro icke ens till namnet bekante, att få veta något om dem sådana de lefde och tedde sig i sina verkstäder och sina umgängeskretsar i det medeltida Kölns trånga gatunät och i skuggan af dess väldiga katedral!

Den rent ästetiska glädjen af ett konstverk, njutningen af den harmoni, den ordning, den mångfald och omväxling, den enhet och det lif, som företes däri, är ju på ett sätt, som blott med psykologiskt våld kan upplösas, förenad med den sympatiska, beundrande glädjen öfver egenskaperna *hos en medmänniska, verkets skapare*.

Ja, dess ästetiska intryck mångdubblas, när det kraftigt lägger i dagen sinnelaget och skaplynnets hos den *individ* som varit dess upphof.»

Dessa ord nedskrifna af Viktor Rydbergs egen penna tre ar före hans död innebära tillräcklig förklaring, hvarför en ingående skildring af en så betydande författares yttre lefnadsförhållanden, såväl som af hans inre lif, är af vikt för hvarje beundrare af hans författarskap.

De yttre lefnadsförhållandena har jag sökt uppspara så långt det varit mig möjligt. Det »*inre lifvet*» åter, det som enligt Rydbergs ofvan anförda ord ingen annan kan skildra utom den som upplefvat det», har jag latit *honom själf* framställa så till vida, som jag i största möjliga utsträckning användt hans egna uttalanden, dels ur talrika mig tillgängliga bref, dels ur föga kända publicistiska uppsatser, i hvilka ofta hans åskådning och hans personlighet rent omedelbart träda oss till mötes. Dessa utdrag bilda tillika ett supplement till hans samlade skrifter.

Ävägabringandet af en dylik omfattande lefnadsteckning hade emellertid icke varit möjligt utan tillmötesgående från olika håll.

Främst är då att nämna skaldens efterlämnade maka, fru S. Rydberg, född Hasselblad, som förtroendefullt ställt till mitt förfogande hans efterlämnade manuskript, hans brefväxling — däribland kopior af många hans bref till olika personer allt ifrån hans giftermål — samt andra papper och handlingar som varit af vikt, liksom hon med outtröttlig välvilja och lifligt intresse stått mig bi med upplysningar och råd; samt jämte henne Rydbergs förtrogne vän under hans sista fyrtio år, redaktör S. A. Hedlund, som likaledes visat mig förtroendet

att fritt få använda hans samling af »Rydbergiana», däribland ett stort antal intima bref.

Vidare må med tacksamhet nämnas Rydbergs danske öfversättare, redaktör Otto Borchsenius, som, själf litteraturhistorisk författare, med oegenyttigt tillmötesgående låtit mig begagna den brevväxling han, särskildt under 1870-talets midt och senare hälft, förde med Rydberg.

Bland de många välvillige meddelare, som lämnat mig upplysningar om olika skeden af Rydbergs lif eller som ställt bref från honom till mitt förfogande -- och hvilka skola omnämnas å vederbörliga ställen, utom i de fall då de undanbedt sig detta -- står jag i särskild förbindelse till bibliotekarien Fredrik Braune för talrika värdefulla meddelanden rörande Rydbergs Lundatid.

Förste stationsskrifvaren vid Statens järnvägar Lorentz Andersson i Jönköping har med stor välvilja bistått mig vid forskningar rörande Rydbergs släkt och åtskilliga Jönköpingsförhållanden, och skriftställaren Birger Schöldström har under arbetets fortgang lämnat icke få upplysningar.

Skulle någon af bokens läsare besitta ytterligare bref från Rydberg eller vara i tillfälle meddela andra upplysningar, vore jag tacksam att därom blifva underrättad; de skola då tillgodogöras under arbetets tryckning.

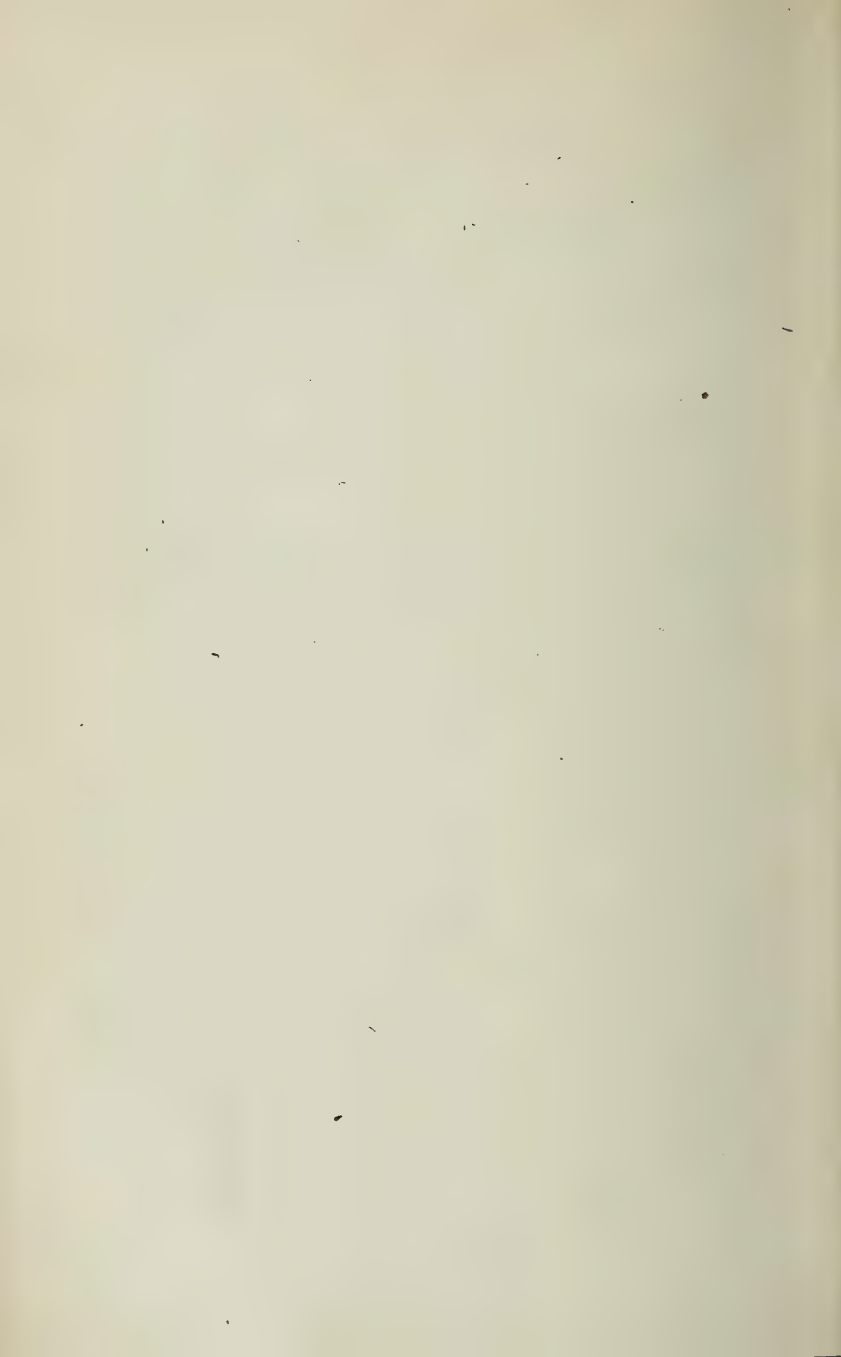
Göteborg i februari 1900.

Karl Warburg.

I.

SLÄKT. BARNDOM. SKOLÅR.

1828—1847.

Viktor Rydbergs »Ex libris», tecknad af honom själf, framställande ingångsporten till hans barndomshem å Jönköpings borggård.

Släkt och föräldrahem.

Den 21 september 1895 gick det budskap ut öfver Sveriges land, att forskarens lampa där uppe på Ekelidens kulle för alltid slocknat, att den diktens »gyllene kläpp», som ringt in så många höga tankar och ädla känslor »från fjärran sanningsriken och oupptäckta skönhetsland», nu för alltid tystnat. Så långt svenska språkets konst och svenska tankens adel voro förstådda, hade man en insikt om förlustens djupa innebörd.

Den dödes namn - *Viktor Rydberg* — var da ett tecken, kring hvilket många den svenska andens bästa odlingssträfvanden möttes i ädel samklang. En människoålder tidigare hade det varit ett fejdenamn, om hvilket hårda strider kämpats. Där bakom låg åter en följd af år, under hvilka nam-

nets bärare i tysthet måst föra sin tunga, bittra kamp för bildning och utkomst.

Det var i Jönköpings slottsvaktmästarboställe som namnet Viktor Rydberg första gången nämndes, da tredje sonen och femte barnet af slottsvaktmästaren, fanjunkaren Johan Rydberg och hans maka Hedvig Duker bars till dopet och kallades *Abraham Viktor*.*

Hvilket år detta skedde, har varit omstridt, ty i likhet med flera andra berömda författares fru Lenngrens, Lidners, Heines, Henrik Hertz

har märkligt nog äfven Viktor Rydbergs födelseår omtvistats. Långe uppgafs 1829, och detta år har ingått i de flesta lefnadsteckningar, bl. a. på grund af Rydbergs egna uppgifter,** intill dess mot slutet af hans lif skäl anfördes för att han vore född ett år tidigare. Själf svarade Rydberg en gång på tillfragan, att han icke med säkerhet kunde uppgifva artalet, da han på den tiden varit oförmögen göra anteckningar: »för öfrigt, tillade han, »är saken af mindre vikt, enär jag i motsats till guden Vale icke företog mig något märkligt under mitt första lefnadsår.»

Emellertid hafva äfven efter hans fränfalle olika meningar uttalats om hvilket år han vore född. Det slutgiltiga afgörandet af tvistefrågan lämna offentliga handlingar.

* Familjetraditionen vill veta, att han var född med s. k. segerhufva och att detta gaf anledning till det andra förnamnet, det som af honom vanligen begagnades. »Abraham» är födelsedagens namn i almanackan.

** Så i ett skriftligt meddelande till Otto Borchsenius år 1875, liksom muntligen till detta arbetes författare 1876. Tidigast förekommer uppgiften 1829 i Ny Ill. Tidnings biografi 1865.

I Jönköpings slotts församlings kyrkoböcker är antecknadt under år 1828, att den 18 december föddes slottsvaktmästaren Johan Rydbergs och dess hustru Hedvig Dukers barn *Abraham Viktor**, hvilken döptes den 27 samma månad. I församlingens husförhörsböcker såväl som i mantalsuppgifterna för Jönköpings stad i Kammararkivet — de där för öfrigt skilja sig genom ett par smärre, oväsentliga olikheter i födelsedata — finna vi familjen sålunda förtecknad:

Johan Rydberg, slottsvaktmästare, född den 29 september 1787 i Rogberga;

Hustrun *Hedvig Christina Duker*, född den 6 juni 1795 i Stråå;

Sonen *Johan Vilhelm*, född den 13 mars 1821 i Grenna;

Dottern *Fredrica Vilhelmina*, född den 21 november 1822 i Grenna;

Sonen *Carl August*, född den 5 juni 1824 i Grenna;

Dottern *Hedvig Christina*, född den 16 oktober november 1826 i Jönköping;

Sonen *Abraham Victor*, född den 18 december 1828 i Jönköping;

Dottern *Ida Charlotta*, född den 4 juli 1832 i Jönköping.

Den oriktiga uppgiften 1829 torde berott på en felaktig åldersberäkning af nagon bland syskonen, kanske vållad af födelsedagens närhet till det nya året.

Viktor Rydbergs anor voro på fädernet gammal-svenska. Äfven mödernesläkten räknade mer än två århundraden på svensk jord.

* Fadrdar voro sadelmakaren J. F. Bröske och fru Bröske, hofrättsvaktmästaren H. Rydberg och madam Rydberg, kanslisten K. H. Åberg och mamsell Julia Hofling.

Viktor Rydberg var visserligen ingen chauvinist: han kunde fälla skarpa ord om dem, som förde sin svenskhet till synes såsom ett slags affärsskylt, eller som

den tid, det lönade sin man,
skrek starkt på krig och svenska äran :

men fa af våra författare hafva i sinnelag, i tanke, i språk varit mera *svenska* än Rydberg. Liksom han älskade sitt fosterlands historia, sitt hemlands natur och sitt svenska tungomål med en brinnande hänförelse, så svällde hans hjärta af glädje öfver att

till ariskt blod, det renaste och äldsta,
till *svensk* han vigdes af en vänlig norna»,

såsom han sjöng i den dikt, hvilken torde varit hans svanesång.

Och han hade en innerlig känsla för släktens och härkomstens betydelse. Framför mig ligger ett tidningsblad från 1871, i hvilket han anmält Anreps »Svenska släktboken», och där läsas bland annat följande ord *.

Hvem var din farfars fader? Hvar lefde han? Hvilken verksamhet utöfvade han? Många, kanske de flesta af oss kunna icke besvara den frågan. Araben känner dock ej blott sitt eget, utan ock sina hästars stamträd. Högskotten räknar sig till godo sin klans historia. I nya Englands stater finnes en mängd familjer som kunna upp-
räkna sina förfäder led för led ända till ättefadern, som med Majblomman landade vid Amerikas kust. De äro republikaner och demokrater ända in till mörgen, desse yankees, men de anse, att kärleken till den egna släktens

* G. H. o. S. T. 28 maj 1871.

historiska minnen förliker sig mycket väl med kärleken till frihet och själfständighet, att intresset för det förflutna icke utesluter sträfvandet för en utveckling i framtiden.

Det sinne för hemmets fröjder och hemmets helgd, som utmärker de germanska folken, parar sig så naturligt med en önskan att bevara minnet af dem, som först odlade den torfva, på hvilken man bor, och först värmdes sig vid den härd, kring hvilken man som barn har lekt. Stamträdet och härden böra vara i hvarandras grannskap. Den känslan lefde redan hos de gamla romarne, som kring hemmets heliga altar uppställde bilderna af sina förfäder. — — — — Det södra Europas adel vill gärna hetas härstamma från Nordens vikingar. Men de yfverborne Svears och de högättade Göters egna afkomlingar visa sig i allmänhet tämligen kallsinnige mot sina släktminnen. Det folk, som ej bevarar sin forntids minnen från glömskan, kan därmed sägas hafva afsagt sig anspråken på och hoppet om en framtid. Men ett folk består af släkter och familjer. Hvad som gäller om det större samhället, kan i någon mån gälla äfven om dessa mindre, som utgöra det störres grenar, kvistar och blad. Man sträfvat i dessa dagar att skildra folkens *inre* historia, som de föregående krönikeartade häfderna lämnat å sido, i det de sysselsatt sig endast med s. k. statsaktioner. Men för att djupare intränga i en nations inre lif, för att kunna följa safternas cirkulation i dess organism, för att erhålla en att vi så må uttrycka oss, fysiologisk historia fordras just dessa stamtaflor, dessa släkttraditioner, dessa biografier, dessa de husliga härdarnas häfder. Ägde vi en enda svensk bondesläkts stamtafla för tre århundraden med åtföljande biografiska notiser, skulle vi i henne finna en trogen och gripande miniatyrbild af landets och folkets öden under samma tid. En sådan tafla skulle

Rydbergs fädernesläkt.

Deis på grund af utdrag ur Rogbergga församlings kyrkoböcker, som med stor välvilja företagits af kyrkoherden J. G. Ylman, deis enligt undersökningar i mantalslängder, jordböcker, regementsrullor m. m., för hvilka jag har förste stationsskrivaren Lorenz Anderssons vänskap och oförtrottade nit att tacka, har följande stamlista erhållits öfver Rydbergs fäderne.

SVEN JÖNSSON, *g. m. Anna*
 ären 1693—1708 en af de tre brukarna och rotelbönderna å Heljarvd Nederby (som ägdes af Nils Hagerlycht och senare af Arvid Hagerlycht), antagligen fäder till

JÖNS SVENSSON FRISK,
 som är i 1717 ärs mantalslängd och följande är upptagen såsom mätare vid Huskvarna gevärsfaktori och brukare af Heljarvd Nederby, afled 1750 eller 1751. (*g. m. Sigrid Hakansdotter.*)

JÖNS JÖNSSON FRISK
 f. 1721; *gesäll vid Huskvarna gevärsfaktori 1748, mästare 1755.*
(g. m. Lisbet Larssdotter. Måkan Jönsson Frisk, f. 1735.
g. m. Lisa Claesdotter.

JÖNS FRISK,
 f. 1750, brukare i Heljarvd,
g. m. Ingrid Persdotter (kalades f. 1759, som sedan blef omgift med hans kusin Jöns Hakanson Frisk.
 Sigrid, Sven, Peter, Lars,
 f. 1762, f. 1765, f. 1770, f. 1771.
 Jöns Hakanson Frisk, f. 1776,
g. m. Ingrid Persdotter; änka
 eller Jöns Frisk.

JÖNS (JOHAN) SINA f. 1790, *Katarina f. 1792,*
 f. 1781, *andog Lena f. 1796,*
 namnet RYDBERG; *f. 1800*
g. m. Hedwig Beck, d. 1851.

Sven f. 1812, *Elisabet f. 1815, g. m. Isak Hansson f. 1821.*
 Maria f. 1811.

Johan Villdun, f. 1821, *Frederika Villdunina, Carl August, f. 1824, Hedvig, f. 1826; ABRAHAM VIKTOR, Ida*
 skyddsbarnare vid Gota, f. 1822, *flyttade till bergsmästare, senare g. med G. T. f. 1828, d. 1850, f. 1830*
 arfvaerömmendes, död Amerika gift med Jöns folkskoleinspektör, *Kerak Clark, g. m. S. Hasselblad, d. 1831*
 1831, *g. m. Vilhelmina Ekblad, som var lofman d. 1872, g. m. Victoria befvor, bosatt i*
 Wetz, *i amerikanska kriget, Molander, Norra Amerika.*
 d. 1867.

Sven f. Mathilda, *Ela som* *Sven f. Edith, berättarvärd föreläsare* *Arvid g. Wilhelm, Ida, Ecconora*

visa oss än bördiga fält kring en lycklig hydda, än ett ödehemman kring en ödslig härd, allt efter som fred och lag eller krig och laglöshet härskat.

Den skulle visa oss hvad denna obemärkta släkt offrat i arbete och blod för att åt Sverige vinna dess fredliga förkofran och dess krigiska lagrar.

När Viktor Rydberg nedskref dessa ord, ägnade han säkert tankar åt sina egna anor, at sin egen obemärkta fädernesläkts krigiska bragder, åt sin mödernesläkts fredliga id.

Rydbergs fader tillhörde nämligen en bondesläkt, som deltagit i de svunna tidernas strider. Släkten bar egentligen soldatnamnet Frisk, och enligt hvad fadern berättat för sonen Carl August skulle den härstammat från den karolin Frisk, som Axel Roos omtalar i sin bekanta berättelse hur det tillgick vid kalabaliken i Bender. I förteckningen på de 30 man, som vid detta tillfälle uthärdade uti Hans Majestäts eget palats intill dess elden från ofvan och nedan samt från alla sidor tog öfverhand och som blefvo tillfångatagne af tatarerne och turkarne, är ock — i rytmästare Unges trupp — en Anders Frisk.

Men den uppgiften, att Anders Frisk vore Rydbergska släktens stamfar, kan knappast vara riktig: ty undersökningar, som företagits på min anhållan i kyrkoböcker, militärrullor och jordeböcker rörande Rydbergs fäderne, leda icke upp till någon med detta förnamn (jämför släktaflan här bredvid).

Möjligen var Anders Frisk * broder till den

* I Ljungarum sockens kyrkoböcker förekommer 1761 bland faddrar en mästare Anders Frisk. Skulle det kunna vara den åldrade Karolinen?

Jöns Svensson Frisk, som i 1747 års mantalslängd är upptagen såsom mäster vid gevärsfaktoriet i Huskvarna och hvars sonsonson Jöns — Viktor Rydbergs fader — antog namnet Rydberg efter hemorten Heljaryd, belägen i Rogberga socken. Men det är i det hela taget mycket vanskligt att leda släktskap på grund af soldatnamn, hvilka ju tagas oafsedt all frändskap.* Så mycket kan endast sägas, att Rydbergs förfäder i flere led varit jordbrukare i Heljaryd och ett par tillika anställda vid Huskvarna gevärsfaktori såsom vapensmeder.

Viktor Rydbergs mödernesläkt hade åter sedan ett par arhundraden tillbaka bott och verkat i Sverige, företrädesvis såsom landtmätare.

Enligt en ättartafla, befintlig bland Rydbergs efterlämnade papper, härstammar den Dukerska släkten från *Peder Jonsson Duker*, hvilken föddes i Polen i slutet af 1500-talet och dog vid hög ålder 1685 såsom landtmätare i Jönköpings och Kronobergs län. Han var Rydbergs morfars farfars far. Peder Dukers son Jonas och sonson Peder, liksom ock den äldste sonsonsonen Jonas Petter voro likaledes landtmätare i Jönköpings län. En annan sonsonson, Daniel, som var född 1740 och dog 1812, var f. d. revisor i Kammarrätten; han hade långt före sin död tagit afsked och bostatt sig i trakten af Vadstena. Hustrun hette

* Så heter i 1743 års mönsterrulla innehafvaren af ett soldatnummer å Lifkompaniet Jöns Bengtsson Frisk, under det innehafvaren af Heljaryds rotenummer 88 då redan upptagit ortens namn Rydberg. I 1738 års förteckning på expektanter omtalas en löjtnant Jonas Frisk, som förordnats till vicekorporal vid H. Maj:ts kon. Stanislai drabanter och allt sedan väl tjänat.

Rydbergs mödernesläkt.

Den fullständiga Dukerska släkttafeln, dels efter Örnbergs släktheregister, dels efter uppgift af en Rydbergs släkting, Margareta Eleonora Molander, dels efter enstaka meddelanden från Stråå, är följande:

PEDER JONSON DUKER, f. omkring 1582 i Polen, d. 25 mars 1685.

Landtmätare i Jönköpings och Kronobergs län 24 juli 1643, g. m. Karin Pedersdotter Brand, d. 1674 (dotter af Peder Håkanson Brand).

JONAS f. 16 . . d. 27 febr. 1734 på rusthället Runneryd i Nässjö socken, landtmätare i Jönköpings län 14 febr. 1683, tog afsked den 27 nov. 1733.

(1) m. *Valborg Kjellman*, lärarsfogdedotter;

2) 1698 6 jan. i Vadstena med Helena Hall, f. 1667, d. 17 . ., dotter af Sven Persson, borgmästare i Vadstena, och *Marie Hansdotter Vallera*.

1) Carl d. 17 . . i 2 döttrar döda
Östergötland, i Västergötland.
afterkom från
Pultava.

2)

PEPPER f. 1700 d. på 1780-talet. Landtmätare i Jön-
köpings län 27 nov. 1733 och genom byte med sin son
1772 kommissionslandtmätare i Malmöhus län, hvarti-
från han tog afsked 1 nov. 1781. G. 11 jan. 1732 i
Vadstena med *Margareta Christina Wetterling*, f. 15
dec. 1706 där, d. 1772, dotter af Daniel Ericson-Wet-
terling, rådman i Vadstena, och Elisabeth Wigman.

Jonas Petter f. 27 jan. 1734 *Erik Magnus* f. 1737 på Run-
neryd, d. 14 maj 1795, neryd. DANIEL f. 1740 på Runneryd, d. 31 juli 1812
kommissionslandtmätare i Skåne på Runneryd, student i Lund 1760, revisor i
1771, landtm. i Jönk. län 1772, präst kammarrätten 1777, tog afsked 1782. G. m.
g. 1781 m. *Sara Catharina Hedvig. Christina Hadenberg* f. 1760 d. 1800.
Rosengren. (Hade fyra döttrar.) köping 9 dec. 1778, superior 4 Agde G. Kedevad i Stråå nära Vadstena, där
jan. 1781. Dog ogift 24 febr. 1782. barnen föddes, sedan Ryfall i Forserum.

Margareta Eleonora f. 17 okt. HEDVIG CHRISTINA f. 1795, d. 24 *Carolina Charlotta*
1793, g. m. byggmästaren och aug. 1834 i Jönköping, g. 1818 m. *Johan Elisabeth*, ogift, d. i
kvarnarrendatorn C. A. Mo- RÖKS socken.
lander, som dog 1843. (6 barn.) RYDBERG.

Hedvig Kristina Hedenberg. De voro Viktor Rydbergs morföräldrar. (Jämför släktaflan, sid. 23.)

År 1818 vigdes deras tjugutreariga dotter Hedvig Christina med den trettioettårigé ställige föraren vid Jönköpings regemente *Johan Rydberg*. Denne hade vid unga år gatt i fält. År 1809 blef han inskrifven som volontär vid Jönköpings regemente och tillhörde en af de bataljoner, som deltog i den så kallade kustarméns tag under Gustaf Wachtmeisters befäl, det finska krigets slutakt: striderna vid Säfvar och Ratan. Men vid hemmarschen blef han efterlämnad som sjuk.* Sedan inträdde han emellertid ater som volontär vid regementet och blef 1813 rustmästare vid andra fältkompaniet samt deltog i denna egenskap i kriget på tysk botten. År 1816, i december, blef han förare (dock ännu med rustmästares lön) och ingick som nämndt 1818 gifte med Hedvig Duker samt bosatte sig — sedan han gjort lönebyte till Vista kompani — året därefter å bostället Viken i Grenna landsförsamling, där de tre äldsta barnen föddes.

Emellertid synes rustmästarelönen icke ha räckt att föda så många munnar. Föräldrarna beslöto därför att bryta sig nya verksamhetsfält och flyttade till Jönköping: Johan Rydberg för att söka

* Uppgift i mönsterrullan november 1809, där volontären »Jonas Rydberg» är inskrifven i ett ledigt nummer, lifkompaniets 78. År 1812 innebar »Jöns Rydberg» lifkompaniets n:o 46. (Krigsarkivet). — Om Jönköpings regementes tappra förhållande under de nämnda striderna har en deltagare däri, Johan Rydbergs regementskamrat kaptenen Måns Hultin s:or, i sina 1872 utgifna »En gammal knekts minnen» sid. 27—30 lämnat en liflig berättelse. Däri omtalas bl. a. att regementet, som 1,400 man starkt gått ut på expeditionen, efter affären vid Ratan knappast kunde ställa 800 man under vapen.

sig in vid fångvården; hustrun för att som barnmorska bidra till familjens uppehälle, sedan hon inför Sundhetskollegium med vitsord om utmärkt insikt aflagt examen.*

Redan i april 1826 var familjen — eller åtminstone modern — bosatt i Jönköping, och på nyåret 1827 förordnades Johan Rydberg att uppehålla tjänsten såsom slotts- och fangvaktmästare (motsvarande nuvarande fängelsedirektörsbefattning) vid Jönköpings kronohäkte. I december samma år utnämndes han till tjänstens ordinarie innehafvare på grund af intygad skicklighet och välförhållande under den tid han som vikarie bestridt sysslan. I maj samma år tog han afsked ur krigstjänsten, som väl icke lät förena sig med befattningen vid fångvården. Härvid erhöll han fanjunkares titel såsom erkännande för sitt välförhållande.

Sin syssla vid Jönköpings slottsfängelse handlade han enligt tidens allt annat än blödiga uppfattning. Han var --- skref härom året till författaren en åldrig man, hvilken som barn vistats i det Rydbergska hemmets närhet, sedermera aflidne apotekaren J. G. Winnberg — nog ej af det

* I Jönköpings Tidning för den 15 april 1826 läses en så lydande annons:

Undertecknad boende i målare Regnells gård här i staden är nyligen ankommen från Stockholm, där hon tagit examen i förlossningsvetenskapen, och af Kongl. Sundhets-Collegium erhållit betyg om utmärkt insikt i de stycken som till barnmorskeyrket höra, samt förklarad och antagen till behörig barnmorska, önskar att få vara resp. allmänheten så i staden som närgränsande landsort till tjänst vid tillfällen, då en barnmorskeåtgärd är behöflig.

*Hedvig C. Rydberg, född Duker.
Barnmorska.*

känsliga slaget och kunde väl icke heller annat vara under gemensambetsfängelsets och de barbariska straffens tid. Sin tjänst skötte han väl, ända till dess en familjeolycka, om hvilken mera nedan, bröt hans krafter och till och med tidtals omtöcknade hans förstånd.

Själff utgangen ur allmogesläkt, men gift med en »ämbetsmans» dotter, var han angelägen att skaffa barnen en bildad uppfostran, så långt hans medel räckte. Han plägade för dem tälja om sina skiftande lifserfarenheter, främst sina krigsminnen, och sökte på dem inympa sina afvoga känslor mot Ryssland. Min fader — skrifver Viktor Rydberg i ett bref till en finsk skriftställare 1890 -- var en gammal krigsman, som redan vid 17—18 års ålder bar vapen och deltog i de sista scenerna af det från svensk synpunkt tragiska drama, som ändade med förlusten af brödralandet där bakom Bottenhafvet, och han talade därom ofta och på ett sätt som fanatiserade mig.

Till sitt yttre var Johan Rydberg en vacker och ståtlig man. Ända till det sista lär han — trots ödets oblida skiften -- bevarat sin ranka, höga skepnad; och den militäriskt resliga hållning, som hans yngste son ägde ännu i ålderns höst, var ett fädernearf. "Vom Vater hab' ich die Statu", kunde Viktor Rydberg alltså säga med sin älsklingskald Goethe. Men i sina inre egenskaper torde Viktor liksom så många stormän företrädesvis bratts på modern, som var föräldrahemmets mest betydande personlighet, dess goda ande. Enligt samstämmiga uttalanden från de mest skilda håll var hon en kvinna af sällsynta egenskaper: blid, god-

hjärtad, känslövarm och djup, därtill hurtig och vänsäll. Med utomordentlig duglighet förestod hon sitt hus och utöfvade hon sitt kall. För hela sin omgifning stod hon som en ädel föresyn; en trosvarm, handlingskraftig och plikttrogen kvinna.

Det ideala draget, den djupa evighetslängtan, som präglar Viktor Rydbergs personlighet, hade han tagit i arf från mödernet. Sitt minne af henne har han en gång tecknat i ett bref till utgifvaren af *Juleroser*, hvilken begärt ett porträtt af hans mor». Han skrifer:

»Med nöje skulle jag sända »*Juleroser*» det enda porträtt jag äger af min mor. Men tyvärr, det låter sig icke göra, ty porträttet är en minnesbild, bevarad i min själ, alltsedan jag såg henne sist, och då var jag fem år gammal.

Men hemställde edert ombud i Stockholm — kunde ni icke sända *Juleroser* en afbildning i ord, i skrift af detta porträtt. Jag lofvade det i en brådvändning, men ångrar nu löftet.

Ty om jag rätt förstått saken, är det eder afsikt att medels noggrant liknande bilder af vissa personers mödrar lämna bidrag till lösningen af det enda problem på ärftlighetsteoriens område, som är af älsklig, hjärtevinande karakter. Men om det porträtt, jag äger af min mor och som jag nu skulle kopierat i ord, kan jag icke med säkerhet påstå, att det har noggrann likhet. Våra minnesbilder äro ju stadda i ständig förändring. Dagar och timmar retuschera dem. Somliga likna våra moderna oljemålningar däri, att de hastigt blekna och deras ljus och skuggor förlora sin valör och deras färger sin kvalitet. På andra utöfvar tiden en idealiserande verkan, förädlar deras former, förskönar deras färgspel.

Nu är det visserligen så, att hvarje son, som har den ouppskattliga lyckan att i minnet bevara bilden af en älskad moder, förnekar idealiseringsförloppets inflytande på hennes bild. För honom är den redan i sitt ursprung så idealisk, att tiden icke kan förädla den. Äfven jag förnekar, att tiden idealiserat min moder; men en fordran att i det afseendet bli trodd på mina ord vore ju en orimlighet.

Jag måste erkänna, att åtskilliga år — och just de som följde närmast på hennes död — förflöto, utan att, så vidt jag minnes rätt, jag hade hennes bild inför mig vid andra tillfällen än när personer af olika samhällsklasser sade mig, att jag haft en förträfflig, i flere afseenden ovanlig moder, eller när jag lekte på fästningsvallarna, som omgäfvö mitt förra hem, och jag såg afton-solens skimmer i dess barnkammarfönster, eller när jag inbillade mig vara olycklig och ville ha tröst. Men efter mitt sextonde år, då striden för lifvet i yttre och inre mening på allvar började, började också ett tämligen tråget umgänge med henne.

Jag säger: *henne*, ty jag gör ingen skillnad mellan henne och min minnesbild af henne. Hvad hindrar, att de två äro ett? Och att hon allt fortfarande visar mig moderligt deltagande och är mig en god rådgifvare, kan jag ur denna synpunkt intyga.

Åtskilliga märkliga drag som jag hört berättas ur hennes lefnad kunde jag meddela, men gör det icke, ty eftersom här ju är fråga om ärftlighetsteorien, kan det välförtjänta beröm, en son ägnar sin moder, tydas som ett löjligt själfberöm.

Men misstydas kan däremot icke, när jag försäkrar, att jag ej med visshet kan påstå, att någon enda af de goda egenskaper, som utmärkte henne, har gått i arf på

mig. Däremot anser jag sannolikt, att den uppfostran jag under mina första fem år fick af henne haft bland många andra faktorer inflytelse på min lefnad och *mer än någon annan bestämt min världsåskådning.*»

I hvad riktning detta skedde, därom behöfver man icke vara i tvifvel. I några fragmentariska *bref från och till min fjortonåriga vän Gunnar*», hvilka finnas bland Rydbergs efterlämnade papper och som afsett en utredning af fenomenvärldens uppfattning sådan Rydberg sedan utförligare behandlat ämnet i *Ting och fenomen*, förekommer ett och annat drag ur Rydbergs barndomslif. Där läsas bland annat följande ord: *Jag tror icke att jag var tre år gammal, då min moder sade mig, att människan är en odödlig själ, som i detta lifvet är omgifven af en kropp, den hon i döden aflägger. Min moder inskräpte denna tanke hos mig, emedan hon ville, att jag skulle veta, att om hon doge och hennes kropp jordats och vore för alltid borta ur min åsyn, kunde likväl hennes själ vara i min närhet och se mig och älska mig.*»*

* I ett af manuskripten till Rydbergs »*Bilder ur Faust*», hvarom mera längre fram, förekomma följande ord, som möjligen syfta på ett barndomsminne:

»Det var en kväll då fullmånen stigande öfver grannhusets gafflar sken in genom bågönstret i barnets sofrum. Gossen ställde till sin moder spösmål om himmelens ljus. Och hon, som lärt honom Guds namn och bönen, talade om Den, hvars verk och tjänare himmelens härskaror äro, och hon sade: 'Du skall spira upp till man, du får läsa i de vises skrifter och i skapelsens bok, där skall du möta svaren på dina frågor. Jag kan endast bjuda dig: Älska honom, tillbed honom, håll dig fast vid honom! I de vises skrifter och i skapelsens bok skall du möta svaren på dina frågor.' — Barnet glömde icke dessa ord.»

Odödlighetstanken, evighetshoppet plantades alltså tidigt i Viktor Rydbergs sinne af hans moder och följde honom lifvet igenom. Så ristades ock på hans kista några ord af honom själf:

Tryggande sköld mot förgängelsens lag är evighetstanken.

I den lilla värld, hvilken omgaf den späde piltten i Jönköpings borggård, var det mycket som fröjdade honom. — Nästan allt som jag såg var skönt: den stora blå himlakupan med solen, månen, stjärnorna och skyarna: fästningsvallen med sin grönska, syrenträdet med sina blommor, äfven snöfallet var vackert och drifvorna som däraf uppstodo, så äfven tafforna på kammarväggarna, mina leksaker, de blanka kärlden i köket och elden på kökshärden eller i kakelugnarna: jag fröjdades åt kvinnornas färgrika klädsel och än mer åt min faders kokard och värja, som hängde på salsväggen, kokarden infattad i glas och ram. *Allra mest fröjdade mig dock min moders anlete.*

Ja — tillägger han — allä människor förekommo mig vackra, därför att de alla voro vänliga.

Och dock var ju den människovärld, som omgaf honom utanför hans närmaste krets, icke den blidaste. Det var fangarnes dystra anleten. Men dessa ljusnade ofta, när en liten vacker pilt i sin röda kolt kom tultande fram genom gängen. Och då hände det, att det sträcktes ut en grof hand genom gallret för att stryka ett ljuslockigt barnahufvud eller leka en stund med den lille,

som föga förstod hvad lekkamraten, som måste stanna i bur, förbrutit.*

Den gamla borggården vid det forna klosterslottet erbjöd rika tummelplatser för en barnafantasi och för ett reflekterande barnasinne. Huset, där gossen bodde, stod omgifvet af murar och vallar, och dessa bildade gränsen för den värld han såg: barnkammaren hade två fönster, ett vette åt den södra rymliga borggården, ett annat åt den inre borggården, som var kringstängd af murar. Och här bildade han nu de första grunddragen af sin kosmos, sådan han skildrat den i skizzen »Från barndomen» och i det nämnda brevet från Gunnar. Detta universum utgjordes först och framför allt af »himlens blå». Fästningsvallarna med sina höga ravelliner, sina grafvar och traverser voro hans gossalders lekplatser och de mörka gångarna under bastionerna de första hemligheter hans vetgiriga ande sökte utforska. Och denna ande var tidigt i arbete. De små barnen» — låter han den 14-årige Gunnar skriva — äro bestämdt skarpa tänkare, skarpare än vi skolpojkar äro. Knappt hafva de varit i världen tva eller tre ganger 365 dagar bland tusentals föremål, som alla äro nya och okända för dem, så hafva de funnit sig tillrätta ibland dem och särskilja dem från hvarandra.»

Den unge iakttagaren berättar själf om en upptäckt, som mycket förvånade honom: »Jag be-

* En gammal Jönköpingsbo berättar, att skolorgdomen ofta plägade springa upp på borggården och betrakta fångarne, hvilka stundom hötte mot dem, då de voro utsatta för gossarnes gyckel.

fann mig a stora borggården; himlen var klar och solen sken: men det måtte förut hafva regnat starkt, ty på borggården fanns en pöl. Jag gick dit, ty sma barn hafva stark dragning till vattenpussar och vada gärna i dem, men nu hisnade jag, ty jag såg ett ofantligt djup, hvars botten var hvälfd och bla som himmelen. Men när jag icke dessmindre såg borggårdens ojämna stenläggning stiga upp här och där öfver vattenytan, fick jag misstankar till mina sinnens vittnesbörd, tog en pinne, mätte djupet och fann, att vattnet icke skulle sta mig öfver fotanklarna. Jag vadade då ut och stannade midt i pölen, förtjust att stå så trygg och ändå hafva ett så hiskligt och härligt djup inunder mig. Jag insåg, att detta djup var en spegelbild af himmelen. Så stod jag, tills barnflickan kom och bannade mig för att jag förstörde mina nya kängor».*

Det var ett af Viktor Rydbergs första forskningsrön. Han har på ett ställe sagt, att man inför de alldagliga företeelserna bör hafva kvar något af barnets undran, förvåning och nyfikenhet för att konstnärligt eller vetenskapligt tillgodogöra sig dem; denna högre naivitet följde honom till det sista. Piltten, som sökte mäta vattenpölens djup, vardt den grubblare, som sökte lösa världsalltets gator, som ömsom vandrade orsaksvägen för att finna naturnödvändighetens medusalika Ananke, ömsom åter den väg, där domens klockor dånade skapartanke och skaparkärlek. Ty hela lifvet igenom var han en vandringsman, som

* Bref från Gunnar (handskrift).

måste längta och ana,
som måste vandra och spana
och söka det ändå .

Sceneriet för sina tidigaste lekar och drömmar har Rydberg skildrat i den lilla vackra minnesdikten öfver en bortgangen lekkamrat: Det döda barnet till det lefvande»:

Minns du — själf jag minnes det betagen
när vi möttes allra först, vi två?
Skön var mötesplatsen, vän var dagen
med sin himmel, strålande och blå:
borgplatåen, högt i famnen buren
af den mossbelupne fästningsmuren,
låg där tyst i solig grönskas prakt,
öfver sammanstörtade arkader
rosenbuskar ställt sig upp i rader
och på vallen sälg och rönn som vakt:
knappt en vindfläkt andades i bladen,
sabbatsstilla under oss låg staden,
sabbatstilla glitterströdda sjön,
öfver esplanad och bastioner
dallrade i djupa högtidstoner
klockors samklang, manande till bön.

Så kom olycksåret 1834 och med detta koleran. Denna farsot nådde i början af juli Jönköping och rasade där värre än på något annat ställe i riket. På en tid af 24 dagar skördade dödsängeln sjettedelen af stadens befolkning: ensamt af Slottsörsamlingens 700 medlemmar dogo 156. Det var en tid af ängslan och fasa, som icke varit känd i

Jönköping, sedan pesten härjade där två sekler tidigare.

Fran det hus, där den Rydbergiska familjen bodde, hade redan flere likkistor burits ut. Men lugnet i moderns blick höll rädslan fjärran; hvarje kväll satt hon vid Viktors bädd och talade om Guds beskydd, och hvarje morgon mötte honom ater hennes lugna anlete. Men så trädde sjukdomen äfven öfver det Rydbergiska hemmets tröskel och kräfde tyenne offer: den 24 augusti afled husmodern och dagen därefter den sistfödda tjeeningen, en liten flicka vid namn Ida. Modern, som var visionär, hade anat sin snara död redan innan koleran natt staden; hon hade ock kort före sin bortgang haft en uppenbarelse, genom hvilken hon på dödsbädden kunde öfvertygelsefast förklara: »*Jag vet, att det skall gå min Viktor mycket väl i världen och att han skall bli något ovanligt.*» Dessa ord bragtes honom som en afskedshälsning från hans moder: ofta plägade fadern — till Viktors förlägenhet — upprepa denna förhoppning om sin begåfvade son. Och den var en fast tro inom familjen. Ännu så sent som 1881 skrifver Viktor Rydbergs syster Hedda till honom, då hon i Amerika sett hans skrifter utgifna på engelska och hans lefnad där skildrad: »*Var älskade moders profetia, att, om du finge lefva, du skulle blifva något utmärkt, har gått i fullbordan.*»

Moderns död vardt ödesdiger. Den första känslan af att modern var borta tecknar Viktor själf i följande ord: »*Hårdare rubbades min inre värld, sa snart min moder dött. Jag vet icke om hon ens ännu var begrafven, da följande hände.*

Dittills var det vanligen hon, som klädde mig om morgnarna, och det skedde under samtal. Nu kom en kvinna, som jag icke förut sett, och klädde mig i svart. Hon teg därunder, och då hon band på mig den hvita skjortkragen, som fälldes öfver tröjan, kände jag hennes knogar tämligen hårdt mot min hals. Hon var dock, som jag sedermera rönte, en vänlig människa; men hvad jag då kände var, att icke alla kvinnor äro lika ömma mot ett barn som dess moder är.»*

Djupt lefde modersminnet kvar i Viktor Rydbergs sinne. Då han en dag fått sin första psalmbok — en pryddlig med silfverspänne — och med den begifvit sig till kyrkan, diktade hans fantasi ur den gamle Lundströms otympliga träsnitt fram en hel skönhetsvärld à la Fra Giovanni da Fiesole, och bland de saliga, som han skådade i andanom, var det en bild som särskildt drog hans hjärta till sig.

»Och där och där!
Jag ser det grant;
där vinkar en kär,
en väl bekant,
en härligt klar
och skär gestalt,
den döda, som var
en gång mitt allt.
Jag flyger att hvila i hennes famn,
att sänka varm
till modersbarm
min längtans bäfvande lärkehamn.

* Bref från Gunnar (handskrift).

Men nu, ack nu tog psalmen slut,
 nu stannade orgelströmmen,
 mitt träsnitt var färglöst som förut,
 och jag satt vaknad ur drömmen,
 och templet stod där
 mörkt och kallt —
 jag saknar min moder
 öfver allt.

Hon var där väl,
 hon var nog när
 min barnasjäl,
 men sågs ej där,
 den älskade uppenbarelse.
 Och hjärtat frös
 i moderlös
 och vinglös stackars varelse.

Och när Rydberg i den djupsinniga dikten
 »Hvadan och hvarthän?» behandlar evighetens spörsmål
 och lifvets högsta gator, så slutar han dikten
 med:

Jag drömde mig se'n i den bästa hamn:
 jag var ett barn i min moders famn.
 På frågan, jag hört från stjärnorna nyss,
 gaf hon mig svar med en ljuflig kyss.
 Vi sågo och sågo på hvarann,
 allt annat i världen än hon försvann,
 och rummets oändlighet slöt sig då
 tillsammans i hennes ögas blå,
 och tiden stod: i min moders blick
 jag in i det eviga skåda fick.»

Lifvet igenom spelade minnet af modern en
 viktig roll i Viktor Rydbergs inre lif. Flere gånger,

da han fattade ett viktigt beslut, syntes det honom som om hon direkt ingrep i hans lif, och det har omtalats, hurusom en dylik andesyn — midt under en af honom hållen föreläsning — bestämde valet af hans lefnads ledsagerska.

∴

Hemmet splittrades efter moderns död. Fadern, som ansetts så kärfl, visade sig äga ett alltför vekt sinne och sörjde henne ända till förtviflan; djupt förkrossad af det hårda slaget, blef han underlig till lynnet. Han gick stundom med den yngste sonen ut på grafven och kastade sig öfver grafstenen. Där kunde far och son tillbringa nätter, gråtande och sörjande. Och Johan Rydberg var nu en bruten man. En månad efter hustruns död — 23 september 1834 — heter det i konungens befallningshafvandes protokoll, att »i anseende till slottsvaktmästaren Rydbergs efter dess hustrus under kolerafarsoten inträffade död iråkade upprörda sinnesförfattning, som gör honom efter all anledning oförmögen en längre tid förrätta sin ansvariga tjänst vid fångvården å Slottshäktet, beviljas bemälde Rydberg ett års tjänstledighet, hvarunder fånggevaldigern Blank kommer att bestrida fångvaktaresysslan och åtnjuta därtill hörande lön, och äger Blank *genast intaga de boningsrum å Slottshäktet som Rydberg hittills begagnat*». Ett år senare måste Johan Rydberg inlägga om afsked, som lämnades honom med intyg, »att han i sin tjänst sig klanderfritt och väl förhållit».

En månad efter moderns död kunde alltså familjen ej längre vara samlad under det gamla

hemmets tak. Redan i slutet af året — vid mantalskrifningen för 1835 — finna vi fadern bo ensam med en vårderska. Barnen äro utplanterade å skilda håll. Det fordom bärgade, om än icke väl-mående hemmet var sköfladt.

Johan Rydberg var vid afskedstagandet endast 48 år. De närmaste åren voro för honom mycket bekymmersamma. År 1837 anhöll han, »som tjänat kronan i 28 år», att blifva intagen uti härberge och underhåll å stadens fattigförsörjningsanstalt, hvilket denna anstalts direktion emellertid vägrade, då han icke ansågs berättigad till slik försörjning. Hvar han vistades de följande åren är icke klart. Omkring 1838 synes han hafva flyttat från Jönköping, och den 1 juli 1841 inskrefs han vid Invalidinrättningen å Ulriksdal, där han stannade i åtta år eller till 1849, då anstalten upphörde med underhallstagarnes goda minne, och dessa fingo afflytta till hemorten med en liten pension.*

Från år 1849 finna vi honom åter mantalskrifven i Jönköping, där han tillbragte sina sista år tillsammans med dottern Vilhélmina. Han afled den 21 april 1854, 67 år gammal, samma ålder som hans frejdade son uppnådde.

Några år före sin död skref han till Viktor i ett ännu bevaradt bref:

»Du har en farlig fiende att fäkta emot, nämligen fattigdomen, hvilket du vet jag icke kan hjälpa, så innerligt jag önskar det. I dina yngre år gjorde jag hvad jag kunde för alla barnen, jag sökte till att i första hand

* Pensionen för underofficerare från Ulriksdal var 133 rdr 16 skilling 4 öko. (Otto Bergström: Kongl. Invalidinrättningen på Ulriksdal.)

grundläggga, så långt möjligt var, en god uppfostran; — detta har lyckats icke genom mig, utan genom Guds barmhärtighet och din mammas allvarliga bön till Gud för hennes barn kort före hon dog; hon sade till mig, att Gud hade lofvat henne att skydda hennes barn, och jag tror hennes bön är blifven hörd.»*

Under främmande tak.

Sasom ofvan är omtaladt, skingrades barnen efter moderns död. Äldste sonen, Vilhelm, som närmade sig konfirmationsåldern, valde liksom fadern soldatyrket och flyttade 1835, 14 år gammal, till Stockholm; system Vilhelmina kom i tjänst hos en änkefru Lothigius, brodern Carl August blef bagarelärling i Jönköping och de båda yngsta barnen, Hedda och Viktor, togos i vård å olika håll inom hofrättsstaden.**

Särskildt kändes skilsmässan mellan de båda yngsta syskonen och lekkamraterna tungt å ömse håll. »Vi två kommo alltid så bra öfverens» — skrifver system efter Viktors död***—; »jag minns

* Bref bland Rydbergs kvarlåtenskap.

** Jag har sett uppgifvet att ett litet mödernearf, som kommit barnen till del, skulle användts till deras uppfostran. Detta kan dock ej gälla direkt arf från modern. Enligt bo-uppteckningen den 1 oktober 1834 efter hustru Hedvig Christina Rydberg uppgingo alla boets tillgångar till 853 riksdaler 28 skillingar banko, hvarifrån afgingo 108 riksdaler 9 skilling. och 8 runst. skulder, och af de förra voro blott 300 riksdaler kontanta penningar, resten bohag m. m. På hvart barn kunde då ej komma mycket. Däremot torde senare något litet arf tillfallit dem från mödernefränder. Som förmyndare för barnen förordnades den 4 oktober skomakareålderman J. Ahlstedt och klensmeden J. Fagrell. Jönköpings Rådhusrätts arkiv.

*** Bref till fru S. Rydberg.

som om det hade varit i gar, hur vacker han var i sin röda kolt med de blanka knapparna* och hur roligt vi hade tillsammans. Så kom den förskräckliga tiden, då vår moder dog. Jag minns, då de kommo för att begrafva henne och vår lilla syster Ida, hur jag sprang upp på vinden och gömde mig i en vra, och det var länge innan de kunde finna mig. Sedan kom det, att vi skulle skiljas. Viktor blef tagen till Västerändan af staden och jag till en i Öster, och därför var det så sällan vi mötte hvarandra, och det var min andra sorg.»

Men den »hulda och ömma syster Hedda» var dock, såsom Viktor själf skrifver, under hans gosses-tid i Jönköping ofta hans »hjälp och tröst», och i mänskenet kunde de båda syskonen sitta och svärma och gossen dikta ett barnsligt vemodsfullt poem till månen.**

* Denna kolt var ännu under hans sista tid ett af hans lifligaste barndomsminnen. Han mindes, hur skraddaren satt i hemmet och sydde den, och knapparna gäfvo honom dubbel glädje: de icke blott glänste i solen, men de buro dessutom hvar sitt vackra pressade mönster — den ena en jägare, den andra en fågel, den tredje en blomma. Det var alltså en hel liten »Orbis pictus». Beckman: Ur ett skaldelif, i Ord och bild 1895.)

** Systemen erinrar sig ännu på sin ålderdom en strof ur detta barnsliga poem, ett af Viktor Rydbergs förstlingsförsök, hvilken hon år 1881 sände brodern, en strof hvari åtskilligt af tidens sentimentala poesi återljuder:

Hulda måne, se till mig och blicka
ner på jorden, där jag vandrar än.
När jag dör, så lika vänligt skicka
dina strålar till din döda vän.
Månens ljus upplyser mörka jorden,
månen själf till jorden blickar ner.
Mänskan hviskar sakta då de orden:
Månen trösten åt oss människor ger.

Och intet under, att stämningen hos den lille pilten ofta var vemodig; det egna hemmet var försvunnet och det var icke lätt att finna sig till rätta i världen. Svårmodet i hans lynne hade nog sina anor från detta år.

Viktor var först någon tid upptagen i en lasarettssysslomans hem, men en eldsvåda å lasarettet gjorde brådt slut på vistelsen där. Han har själf i »Från barndomen» skildrat de intryck, som grepo honom, då han under villervallan på egen hand genom rök och trängsel vandrade ut i staden, kom öfver vallgrafven och bort till bastionsmuren vid det gamla slottet. Här kände han sig så hemmastadd, han hoppades få komma till sin mor igen. En vänlig kvinnohand — landshöfdingens makas — tog då vård om den lille flyktingen och lät honom sofva ut på slottet. Tillfälligtvis fick han då ännu en gång — den sista — sin bädd i den gamla sängkammaren.

Kort därefter inackorderades Viktor hos en fattig änka, Sara Ottergren, som försörjde sig med att stryka hvita mössor, krås och spetskragar; hon bodde i Västra kvarteret, huset n:o 6 och 7, hvilket ägdes af samma bagarmästare hos hvilken Rydbergs bror var i lära.*

Denna vårderska bevarade Rydberg i tacksamt minne. När han i ett bref långt fram i tiden — 1876 — talar om att han haft lyckan se en i ut-

* Så enligt mantalsskrifningen 1836—38. År 1839 är änkan Ottergren skriven i ett annat hus, Västra kvarteret 24—25, och i förteckningen tillägges vid hennes namn »utfattig». Enligt en mig tillhandakommen uppgift var det hus, i hvilket V. R. bodde hos henne, numera guldsmeden Johanssons hus, n:o 12 Östra Storgatan.

värtes måtto fattig, i invärtes rik och lycklig barn-
dom omfattad med godhet af varma kvinnohjärtan»,
syftade han väl, jämte modern och systrarna, på
sin första fostermoder», gumman Ottergren, lik-
som det förefaller mig, som om han tänkt på sin
barndom i hennes hem, när han skref sin »lille
Vigg».

Det var en trång och ringa bostad och torftiga
förhållanden som här bjödös, men det magra
brödet kryddades med kärlek, och Sara Ottergren
var en bade god och förständig uppfostrårinna.
Rydberg plögade som bevis härpå anföra, att då
han en gång stannat borta hela natten hos en
kamrat ute på landet och strykrädd kom hem på
morgonen till fostermodern, mottogs han först med
en omfamning och tillropet: »Är du där, min väl-
signade gosse», men fick sedan mycket riktigt sin
välförtjänta risbastu för det opåräknade uteblifvandet.
»Det var just en riktigt präktig uppfostran», brukade
Rydberg tillägga.

Under gumman Ottergrens ledning gjorde Viktor
sina första studier. Egendomligt nog fick den
blifvande forskaren i nordens myter tidigt upp-
märksamheten riktad på Eddadikten. »Mitt in-
tresse för Völuspa» — skrifver han i ett bref 1881
till Lysander — »är nästan lika gammalt som mitt
 eget jordelif. Slumpen ville, att jag efter den första
 nödtorftiga undervisningen i a-b-c-boken kom att
 göra mina första rön i innanläsningskonsten på
 det katekesstyeke som börjar: 'Lagen lærer hvad vi
 skola göra och icke göra' samt på det styeke af
 Völuspa som Bruzelius i sin svenska historia
 offentliggjort:

Morgon var tiden,
då Ymer byggde.»

Men det fanns särskildt en bok, som gumman Ottergren satte i sin skyddslings hand, det var »böckernas bok», som den framtida bibelforskaren två gånger genomläste från pärm till pärm för sin vänliga handledarinna, hvilken sedan hon slutat strykningen för dagen satt i sin länstol och lyssnade till sin unge skyddslings uppläsning ur bibeln, föga anande att han i framtiden just genom sitt sätt att läsa den boken skulle komma mycken oro åstad.

Hennes bokförråd rymde nog icke stort flera böcker, men uppe på vinden fann en gång Viktor några lösryckta blad af en underlig bok, som han i sin läslystnad började studera. Han begrep icke mycket däraf, det var sant, men han lärde dock ett och annat utantill, och det satt så fast i minnet, att när han åtskilliga år senare började studera *logik* i skolan, befanns han kunna ett och annat på förhand; ty det var en lärobok i detta ämne, som han paträffat bland skräpet, och ännu när på gamla dagar Viktor Rydberg — »för hvilas skull», som han sade — tog sig för att läsa ett kapitel ur Wundts *Logik*, var det för honom minnen ur barnomslektyren å madam Ottergrens vind.*

Det första läroverk han besökte var en liten a bastionen Adolphus belägen skolstuga — Gustaf

* En leksyster från denna tid ber år 1880 Rydberg om hans porträtt: »Det är ej till den store Viktor Rydberg jag skrifver, utan till den lille, bleke, magre gossen med samma namn, hvars barndom jämte min förflöt i gumman Ottergrens och Dahlbergs fattiga, anspråkslösa hem.»

Adolfsstugan kallad — där undervisningen efter lancastermetoden bedrefs af Västra församlingens klockare och organist, P. Sjölander. En ännu lefvande syster till denne, som kände Viktor väl från hans föräldrahem och som under hans första skoltid tjänstgjorde hos brodern, vill erinra sig, att denne berömde piltens flit; själf iakttog hon, huru välartad han var. Men själfva lancastermetoden bibehöll Viktor icke i något gynnsamt minne. Det var tvärtom flere gånger hans afsikt att i novellistisk form satirisera den.*

Från lancasterskolan i Adolphus kom han år 1839 till Jönköpings högre lärdoms- och apologist-skola. Kort därefter bytte han till sin egen lednad hem.

Af något obekant skäl — antagligen i tanke att hans myndling här skulle få det bättre — beslöt nämligen hans förmyndare, skomakaren Ahlstedt, att inackordera honom hos en murareänka vid namn Kristina Pettersson i Västra Förstaden N:o 3, med hvars son Viktor var skolkamrat. Och från slutet af år 1839 till 1845, alltså från hans tolfte till hans sjuttonde år, finna vi honom mantalsskrifven hos henne såsom »fosterson».** Förhållandena voro äfven här ganska torftiga, och Rydberg betecknade själf detta skede i sitt lif med orden »aldrig mätt». Men ej blott det materiella kosthållet var dåligt, äfven den andliga atmosfären var honom obehaglig.

Långt senare i tiden — 1857 — skrifver han till en sin förre lärjunge, att denne har skäl att

* Drag däraf finnas i romanfragmentet »Benoni Strand».

** Enligt en anteckning af Rydberg bodde han januari till maj 1844 »hos stadsfogden med Carl Lagergren. År 1845 »på sommaren» fick han »egen bostad».

vara tacksam för den goda vård, han åtnjuter i det hem, där han bor. »Många andra gossar få erfara annan behandling, då de lämna fädernehemmet, och bland dem har jag varit en. Då min mor var död och min far vistades på Ulriksdals invalidhus, blef jag inackorderad hos en fru, som för första gången lät mig smaka lifvets bitterhet. Hon grälade hvarje gång jag begärde ljus för att läsa öfver mina läxor och påminde mig beständigt, att den årliga summa, hon erhöll för mig, var så liten. Jag minnes, att jag en gång blef så ledsen öfver detta gnat och mycket annat, att jag tillbragte en stormig vinternatt på gatan, hellre än att stanna hemma, samt om morgonen gick till skolan sömnig, förfrusen och hungrig. Jag var då ungefär så gammal som du är nu. Om jag den tiden ej haft lärare i skolan, hvilka visade mig faderlig vänskap, och dessutom en oförgätlig vän bland mina skolkamrater (Henning Gyllenhaal?), skulle jag blifvit alldeles förtviflad.»*

I Jönköpings lärdomsskola.

Den skola, hvori Rydberg fann dessa lärare, var som nämndt, Jönköpings lärdoms- och apologist-

* Ernst Beckman berättar ett par små anekdoter från denna Rydbergs uppväxttid: huru han undanskaffade oätbar korf från det Petterssonska bordet till sin intime vän, stadsfogdens hund, ända till dess saken upptäcktes och Rydberg tvangs att svälja både korfven och gråten; och hurusom han, då han under en batalj med några lärgossar tappat ett paket socker, hvilket han köpt åt matmodern, i sin nöd litade till sin goda fé, gumman Ottergren, för henne biktade sin olycka och från hennes tefal med kopparslantar fick medel att köpa nytt socker.

skola, där han tillbragte åren 1839—45. Detta läroverk stod då i blomstring under ledning af rektor Hallenborg och konrektor, sedermera rektor Filén. Om den senare skrifer Rydberg 1888, då ett upprop utfärdades till resande af en grafvård öfver honom: »Manga gånger, då jag återvändt i minnet till min barndom, har bilden af den vördade silfverhåriga, skolgossarnes milde, faderlige vän, stätt framför mig, och jag har då med smärta erinrat mig, att jag en gång, dock ouppsåtligt, gjorde honom förtret, samt att jag af blyghet aldrig lät honom förstå, att jag höll innerligt af honom. Det gläder mig nu dess mer, att mitt namn skall förekomma bland inbjudarnes.»

Viktor Rydberg gjorde sig snart känd i skolan såsom ett kvickt och säkert läshufvud med särskilda anlag för latin, historia och matematik. Från flere hans skolkamrater har jag mottagit uttalanden, som samstämma i skildringen af hans ovanliga anlag, hvilka bådade en rik utveckling.*

Den fattige gossen blef snart en af kamratkretsens främste. Inom klassen var den åsikten allmänt gängse, att Viktor Rydberg var, om ej den bästa lärlärsaren, dock den rikaste intelligensen.**

* Det är på litteratören C. A. Sohlmans, hofrättsrådet H. A. Ugglas, f. revisorn Ivar Stridbecks och f. härads-skrifvaren Axel Wickboms samstämmiga meddelanden jag här bygger.

** I 1839 års katalog innehar Rydberg andra rummet bland 25; i 1840 sjette bland 21, hvaraf dock de fyra äldste kvarsittare; 1842 andra rummet i sin klass efter Henning Gyllenhaal, en ung, älskvärd kamrat, som dog som gymnasist. 1844 likaledes andra rummet i rektors klass; 1845 andra rummet efter Rundbäck, i öfre ringen. Bland premier han mottog har Winnberg antecknat 1840: Bäckströms karlbok och Langes grekiska grammatik; 1841: ett stipendium af 5 rdr 32 skillingar banko.

Den som mot slutet af skoltiden täflade med honom i kunskaper och i läsbegåfning var den framtida skolmannen och politikern Abraham Rundbäck, som år 1843 inträdde i klassen och ådagalade större förmåga och håg att sköta läxorna och dessutom besatt en mera talande tunga. Men i vidtomfattande intressen, i läsning äfven *utanför* skolpensum och framförallt i fantasirikedom var Rydberg afgjort den främste, därtill med sitt känsliga, trofasta och käcka lynne en mycket omtyckt kamrat som hellre tog stryk än han flydde och aldrig sprang ifrån ett slagsmål mellan pojkar.»* I de bataljer, som utkämpades mellan de olika stadsdelarnas ungdomar, deltog han lifligt och han kunde äfven vedervåga sin person och sina kläder i strider med traktens bönder, när dessa besökte staden. Det var därför icke endast Viktor Rydbergs läslust och goda hufvud som imponerade kamratreksten — »plugghästarne» äro icke alltid de mest afhållne eller beundrade — det var också hans modiga sinnelag och duktiga näfvar.

Till Borchsenius skrifer han 1875: »Ny Ill. Tidning talar (i biogr. 1865) om mina slagsmål som skolpojke. Det är i själfva verket de minnen, som jag allra helst ser tillbaka till, ty jag njöt aldrig så i fantasien som då, och jag tog alltid parti för de svaga mot de starka. Den hågen har alltid varit varm hos mig, ehuru lätja och drömerier kommit mig att mindre kraftigt och mindre troget göra det under mannalifvet med pennan och ordet än i gossåldern med knytnäfvarna.»

Ett litet lynndrag, som vittnar om Rydbergs

* Jmfr Uppsatsen »Pojkarne».

käekhet äfven mot lärare, må anföras. Det fanns en lärare i skolan vid namn Thalén — »Smocken» kallad — en mycket skicklig undervisare, som bland annat lade grunden till Rydbergs säkerhet i modersmalet, men som nog frikostigt använde ett flätadt björkris, när läxläsningen icke sköttes ordentligt eller eljes något var på sned. Han var därför mäktigt fruktad af Jönköpings lärdomsskolas alumner. En dag hade Viktor begått något okynne: på skämt påstått för en kamrat, att ett ord — förmodligen intet guldord — stått att läsa på kartan. »Smocken» lägger för honom karta och ris: »Nu letar du under rasten fram det ordet på kartan eller också får du smaka på riset.»

Men den som försvann under rasten var Rydberg, och till en kamrat förklarade han, att han icke tänkte återvända till skolan. »Jag är för stor att taga emot stut. Jag ger mig af.» Läraren, som underrättades härom, blef nu förskräckt och skickade en kamrat ut efter rymlingen. Han återfördes, men sände det beskedet till magistern, att han icke tänkte komma upp, förrän han först fått tala med honom. »Det var väl tusan, vill han inte komma upp!» Emellertid bekvämade den stränge »Smocken» sig verkligen att gå ner för att parlamentera med flyktingen, och detta med det resultat, att de efter en stund återvände försonade. »Hvad sade du honom?» frågade kamraterne. Jag sa, att jag inte tar emot stut mera.» — »Det skulle ingen af oss andra vågat, tillade min hemulsman, »och från det ögonblicket hade vi alla stor respekt för Viktor Rydbergs mod.»

Det berättas ock, att han vid uppflyttning i

en högre klass förmådde kamraterne att strejka mot vidare stutning. För detta ändamål tog han under rasten fram det björkris, som tjänade såsom strykinstrument, för att bryta af kvistarna, så att det ej kunde tjänstgöra. Men hvarje kamrat skulle bryta någon kvist, på det att sammansvärjningen skulle bli fullkomlig och ingen kunna skylla sig undan.

Rydbergs studier inskränkte sig, som nämnt, långt ifrån till skolkursen. Han formligen slukade allt hvad han kunde komma öfver i bokväg. Under ett af sina första skolår fick han som premium en kortfattad läsebok i allmänna historien, och med den i hand vandrade han vida ut, läste och läste, glömde mattimmar och allt och skapade i sin fantasi fyllnaden till läsebokens magra ord om *Athén* — ett ord hvars klang redan då för honom innebar en värld af skönhet. Pallas Athenes stad, dit han skulle förlägga sceneriet för sin främsta roman och ett af sina yppersta skaldestycken, uppenbarade sig nu för hans inbillning och skänkte honom tröst, då han vid hemkomsten mottogs med snubbor. Sedan fick han tillgång till ymnigare läsning. En af hans kamrater var son till advokatfiskalen Stridbeck; och i dennes hem — i samma hus för öfrigt där Viktors äldsta syster Vilhelmina bodde — fann han ett rikhaltigt bibliotek, hvilket för honom var tillgängligt och som han flitigt begagnade. Gamla och medeltidens historia, mytologi, vitterhet läste han med förkärlek, men framför allt skaffade han sig en mindre vanlig beläsenhet i de klassiske författarne på latin och grekiska, för hvilka språk han hade en ovanlig fallenhet.

Det töfvade ej länge, innan han var väl förtrogen med Homeros, Cicero och de romerske poeterne, och ej sällan hände det, att han till väl formad svensk vers öfverflyttade åtskilliga större eller mindre stycken från dessa författare. Så började han äfven pröfva på att på latinsk vers tolka svenska dikter, och vid en examen i Jönköpings storskola framlades för eforus en sådan öfversättning sasom prof på en ung skolgosses latinska studier. Biskopen — hans namn var Esaias Tegnér — var som bekant en varm vän af klassiciteten: gladt öfverraskad, uttryckte han sitt bifall, och den unge öfversättaren erhöll ett särskildt premium.

Viktor Rydbergs fantasi var redan under hans skolgossetid i ständig sysselsättning. Han var sasom han själf skrifver om den unge Faust, en »inbillningskraftig» yngling. Litligt intresserande sig för de gamla fästningsvallarna i Jönköping, plögade han för sina uppmärksamt lyssnande kamrater tälja mangel underbar saga om deras gamla minnen.

Som pojke — skrifver han i ett bref från 1880-talet — sökte jag många gånger genomforska kase-mattnätet, men detta var flerstädes afstängdt af ras och jag kunde endast draga ungefärliga slutsatser om dess förgreningar. Under de första gossaren fann hans inbillningskraft rik näring ur de små sagoböcker om Fägel Blå, Riddar Finke, Karsus och Moderus och andra som han letade fram bland boklådans skillingstryck, när någon gång en sedel om 8 skilling banko råkat finna väg till hans ficka. Senare, da sagoböckerna hade gjort sitt verk, fann hans fantasi sitt lystmäte i rövare- och sensationsromaner, böcker sådana som Vulpus

Rinaldo Rinaldini, Spies' andehistoria Hohenstaufen eller den gamle öfverallt och ingenstädes», Spindlers »romantiska riddare- och rövaremålning» Luibald och Herrman eller Jättebröderna på Hartzberget, Kotzebues och August Lafontaines sliskiga sensationsromaner, hvar till, som en friskare krydda, kommo Marryats präktiga sjöskildringar. Men äfven djupare lektyr började med tilltagande mognad locka hans läslust. Bland romerska skalder var Virgilius hans älskling och grundlade hos honom kärleken till antikens diktvärld, och i sina »Romerska sägner» yttrar han — säkert med tanke på sig själf — att »de äro många, som gå till Virgilius' grift för att offra en varm tacksägelse för de vackra och storartade bilder hvarmed han fyllde deras gossedagars inre värld».

Af fosterlandets skalder voro Tegnér och Stagnelius honom kärast. Frithiofssagan talade till hans nordiska kynne och Tegnér's tankedikter gafvo vingar åt hans reflekterande ande, den Tegnér'ska sangens klarhet och prakt smekte Rydbergs för formens skönhet tidigt hörselskarpa öra. Men Stagnelius' mindre åt det yttre, mera åt drömmande mystik riktade diktning, med dess trängtan hän emot ett evigt urhem berörde beslätade strängar hos detta gryende skaldesinne och har äfven på hans senare alstring utöfvat större inflytande.

Under skoltiden falla Rydbergs första litterära framgångar, dels såsom dramatisk författare för en skolpojksteater och dels såsom publicist i skoltidningen.

Rydbergs dramatiska sinne blef tidigt väckt, tack vare de besök landsortens resande teatersäll-

skap — framför allt Djurströms — gjorde i hof-rättsstaden. Den fattige skolpojken hade inga pengar att köpa biljett; men ett gynnsamt öde ville, att skolans sanglärare, slottspastor Wadell, som spelade förste fiol i orkestrern, bodde i samma hus som Viktor Rydberg och anförtrodde sin unge vän att bära instrumentet till och från teatern med rätt för honom att under mellantiden stanna i en vrå. Denna fasta friplats var han icke sen att begagna sig af, utom när hans skolkamrat Djurström, teaterdirektörens son, skaffade honom en i hans tycke ännu bättre plats — mellan kulisserna. Så njöt den fantasirike gossen och ynglingen i fulla drag af tidens romantiska repertoar, af Wolffs »Preciosa» med den Weberska musiken, af Hoffmanns dram »Slottet Montenero», af Schillers »Orleanska jungfrun» och af Henslers romantiska skådespel »Donaufrun». På teatervinden med ett sällskap af skolgossar, som uppträdde inför jämn-åringar af båda könen, imiterade nu Rydberg så godt han kunde dessa alster. Fosterbrodern Pettersson, som hade mekaniska anlag dem Rydberg högt beundrade, sörjde för kulisserna. Personerna i hans stycken voro — berättar han själf — i regeln rid-dare, borgfruar, herdar och herdinnor, ädle röfvare, älskliga bandithudar, fromme eremiter, skenhelige munkar, Falstaffar, vålnader, älfvor, Samieler och röster af osynliga. Tilldragelserna ägde ofta rum i skogar, spökslott och underjordiska hvalf, — med ett ord, det var rövvarromantik af det slag som ett fantastiskt skolpojksinne kunde dikta den på 1840-talet under inflytelse af skräckdramer och sensationsromaner.

N:o 1.

Den trogne
Röfvaren.

Skådespel i 2 akter.

Första delen.

af
Abt. — Vist — Rydberger

Titelblad till ett af Rydberg som skolgosse författadt skådespel.

Tillfälligheten — eller rättare en trofast kamrat * — har bevarat tvenne af dessa »arbeten för scenen», och framför mig ligga för närvarande: »Den trogne röfvaren, skådespel i två akter af Abraham Viktor Rydberg, författadt 1841», och »Axel och Ludvig, skådespel i två akter af A. V. Rydberg, författadt år 1841 i Jönköping då vi voro uti andra klassen nämligen Wickbom och Viktor Rydberg».

Det förstnämnda stycket är, i motsats till genrens stora förebild Schillers Röfvarbandet,

* Häradsskrifvaren Wickbom.

skrifvet på vers, närmast en parrimmad knittel, liffligt kryddad med blodiga ord och röfvareeder; det senare åter på en ganska burschikos prosa, dock med ett inlägdt kväde:

Löstigt är att vara fri,
 verkligt fria äro vi.
 Supa, röfva, mörda, bränna,
 så vi lyckliga oss känna —

tydiligen inspirerad af Schillers »Stehlen, huren, morden, balgen». I likhet med sin store förebild hyser författaren en viss sympati med sina röfvare, hvilka bekämpa traktens plågoris, en elak riddare à la Frans Moor, hvars lifsprincip framgår af följande monolog: »Mitt största nöje är att mörda, mörda alla, både vänner och fiender, min gemål har jag dränkt, mina barn har jag skurit halsen af och min betjäning pryglar jag.» Klimaxen är dyrbar.

Äfven en novell, »*De trenne bröderne*», med röfvarromantiskt ämne, föreligger som ett minne af Rydbergs första öfningar åt det skönlitterära håilet.*

Kamraterne beundrade i allmänhet högeligen den vilda flykten, »idealiteten» och den bjärta romantiken i Rydbergs vittra alster. Dock fanns det en Saul bland profeterne, en kamrat vid namn Abjörnsson**, och Rydberg har i skissen »Realisten Abbrandsson» gifvit en ganska kostlig satir af deras skolpojkestämman.

* Den trogne rövaren bär n:o 1; Axel och Ludvig n:o 8; »*De trenne bröderne*» n:o 4.

** Eberhard Abjörnsson, född 1828; frivillig i danska kriget 1848—50; omväxlande chef för Stockholms stadsbuds-kår, teaterdirektör och liktornsoperatör; afliden i Bergen 1895.

Rydbergs verksamhet som publicist på skolbänken började med att han tillsammans med sidokamraten Axel Wickbom utgaf en liten illustrerad skolpojkestidning, som hette *Löje och Snack*: men, sasom det stundom händer i tidningsredaktioner, de båda redaktörerne drogo i längden icke jämnt, utan Rydberg utträdde ur bladet och skapade en ny oppositionel tidning, kallad *Odins korpar*, hvilka -- sasom han skref i prenumerationsanmälan -- uppenbarat sig genom knackningar på kakelugnsluckorna och inspirerat hans artiklar. Mellan *Löje och Snack* och »*Odins korpar*» uppstod snart en häftig polemik, men korparne synas ha haft de skarpaste näbbarna, ty deras medtäflare låg snart död på valen.* Wickbom lämnade 1843 vid varterminens slut Jönköpings skola, men Rydberg synes hafva fortsatt sitt publicistiska skriftställer, i det han tillsammans med en annan kamrat -- antagligen Henning Gyllenhaal -- utgaf en tidning *Veritas*, som røjde mycken lifaktighet, intill dess ett nummer förirrade sig i Smockens hand, hvarefter indragningsmakten uppträdde i rektor Hallenborgs skepnad och gjorde slut på sanningsorganet.** Ryd-

* Som kuriositet må anföras följande charad, hvilken läses i ett ännu bevaradt nummer af »*Odins korpar*», sasom en af Viktor Rydbergs förstlingsdikter:

Mitt första många starka skepp förstörer,
 mitt andra sig på lätta vingar förer
 och dyker ner i hafvets vreda våg;
 mitt tredje finns i hafre och i råg;
 mitt hela här i sta'n man både ser och såg.

** Uppgifter i Smålandsposten 1882, n:o 140: Anteckningar om gymnasiet i Växjö 1800--1850 af Miles Fleetwood.

bergs skämt i ord och bild med kamraterne kunde väl gifva anledning till knytnäfsangrepp från de gäckade: men sänjan var lätt återställd, ej minst genom den hjälp han lämnade kamraterne med deras latinska stilar och vid tolkningen af Ovidius och Xenophon.

Bland angenäma minnen från skolären bevarade Rydberg lifvet igenom mellanterminsvistelserna i den sköna Jönköpingsnejden: så har han på ett litet papper (från 1877) antecknat: Våren 1842. Utfärd med Ekedals; sommaren Taberg; Julen Taberg; 1843. Sommaren Lagergrens. Särskildt voro vistelserna på Taberg hos inspektoren vid masugnarna Almark, för hvars son han var informator, honom kära. Viktor Rydberg omtalar ock på ett ställe i sin ungdomsnovell *De vandrande djäknarna* den aktningssvärde och gästfrie inspektorn, som har uppsikt öfver grufvan och masugnarna på Taberg, och som med en kikare under hvardera armen talar om ställets märkvärdigheter. Naturskildringarna i den nämnda berättelsen äro ock byggda på minnen från vistelsen i dessa bygder, liksom ett och annat drag från dess natur och djurlif torde begagnats i hans sista prosadikt »Vapensmeden».

För de svagheter och skuggsidor, som skollif och skolmetod företedde, hade Rydberg en öppen blick: han gömde dem i sitt minne och gaf en gang af dem en dräpande skildring. Det skedde i Wagnerkapitlet i »Bilder ur Faust», sådant detta kapitel omarbetades i en handskrift, hvilken tyvärr först kommit mig i händerna efter det andra delen af Rydbergs skrifter, som rymmer Faust och Faust-

studier, blifvit tryckt.* Denna skildring må desto hellre därför återgifvas på detta ställe, som den tvifvelsutan innehåller rent personliga minnen från Rydbergs skoltid:

Rydberg skrifer:

»Nog minnas vi litet hvar från vår skolgång stunder, då vi med saknad vände oss bort från träna, som skuggade lekvalLEN, för att i ett kvaft skolrum deklinera mensa eller konjugera doceo. Luften var så frisk, himmelen så blå, vallens grönska så mjuk att tumla i. Äfven om läxan var väl inlärD, ljud dock tornklockan med hemsk klang, när hon bröt det heliga samkvämet mellan våren och ungdomen. Vi kunde i sådana ögonblick nästan ha frågat och svarat med Faust:

Och spørjer du, hvi hjärtat slår
 så ångestfullt och utan hopp,
 hvi kval som du ej själf förstår,
 fördämmer dina pulsars lopp?
 Och från den värld oss skaparn gaf,
 där lifvet ler i solens sken,
 har du stängt in dig i en graf
 bland stoft och kvalm och dödes ben.

Ja, det var dödes ben, köttlösa knotor från benranglet af romerskt lif, som den bleke, i ett stelnadt språks regler och undantag bortkomne, under formalismens

* De i »Skrifterna» intagna och äfven särskildt utgifna Bilder ur Faust äro, såsom jag i anmärkningarna till andra delen meddelat, sammansatta af uppsatserna i Ny Ill. Tidning 1867 och fragment af en omarbetning från medlet af 1870-talet. Men vid sidan af dem finnes en annan, i språkligt afseende strängt puristisk omarbetning (från 1872) af tre kapitel, bland dessa Wagnerkapitlet, hvilket saknades i den senare omarbetningen.

ofantliga skräplast krökte stackars läraren gaf oss att gnaga på i skadestånd för vårluften, solskenet och lekarna. Nå väl, de vetgirige bland oss gnagde med lofvärd id. Han hade sagt att kunskapens skal är hårdt, men dess kärna söt. Ett tänkespråk lämpligt i läraremun. Det uttalades ock helt visst i bästa syfte. Men lika visst är, att Mefistofeles kunde sagt oss detsamma.*

Nu då jag minnes de långa höst- och vinteraftnarna inom skolens murar, vill det också synas mig som om Mefistofeles varit där inne ibland oss. Jag kände icke hans grannskap, så länge ännu den sjunkande solensken vemodfullt dröjde på väggen som genom daglig iakttagelse blifvit mig en solvisare, på hvilken jag talde de säft** smygande minuternas tal, tills den siste strålen bleknat. Så kom skymningen, och så tändes ljusen, och den svarta taflan på sin ställning nära kakelugnen kastade en lång skugga bort mot dörren. I det mörkröt dvaldes han. Läraren satt framför sitt bord med hufvudet lutadt i handen. Skenet från de flämtande dankarna i ljuskronan föll på hans ädelt hvälfda, men sorgtyngda panna. Han gaf oss frågor ur boken, vi svarade efter boken. Han rättade, han förklarade där så kräfdes, han skötte plikttroget sitt kall på läxans område, han plöjde och sådde inom hennes bank och stör, men gick icke därutöfver, såsom hade han med liflig ed förbundit sig vid att aldrig öppna oss utsikt öfver hennes stängsel. Han hade hjärta, det vet jag, han hade haft inbillningskraft, det tror jag. Men det hände aldrig, att han vädjade till vare sig det förra eller den senare hos oss. Han måtte ha aktat som en ämbetsplikt att lämna

* Det hittills anförda äger motsvarighet i det förut tryckta. Det nu följande är nytt.

** Trögt.

dessa brytningar af vårt mänskliga gry å sido för att odla vår minnesförmåga ensam. I henne nedlades ord, böjningar, ändelser, namn och årtal. Det var ett stycke arbete, som han inom viss tid skulle hafva färdigt, och när den tiden utlupit, och hans kännesvenner dömts mogne att flyttas till högre afdelning, var hans årsverk samvetsgrant fullbordadt. De grekiske hjältar, hvilkas gärningar vi läste, blefvo till dockor, sammansatta efter språklärans regler, och den romerske Cornelius, deras tecknare, en oblidkelig pojkipinare i gröna glasögon och lastingsrock, med någon af dessa dockor i ena handen och riset i den andra. Engelbrekt och Sturarne blefvo namn, Lützen och Narva årtal och dagtal — intet annat. Att vi voro födde i Sverige, fingo vi lära här, men ej, att vi voro svenskar. Det lärde oss icke skolan, utan den gamle soldaten, som nu var stadstrumslagare, eller den stackars landtvärnsmannen, som nu tiggde i ett gat-hörn, sjungande:

Bort, plog och spade ur min hand!
Kom, svärd och bajonett!

Men stundom lyste vår magisters panna af ett annat sken än det från lågorna i ljuskronan, dessa sömniga lågor, som med matta tungor slickade sina långa vekar. Det blixtnabba skenet kom in ifrån. Han steg upp, han rätade sig, han tycktes skaka en osynlig börda från sina axlar. Dock endast för ett ögonblick. Han sjönk åter tillsamman, källsprånget sinade som det kom, ordet, det lifgifvande ordet, för hvilket gossekynnet är så mottagligt, ordet om tillvarons mål, om aktningen för allas gagnande id, om den friska viljan att som gode stridsmän gå ut ur skolan i livvets fejd — det ordet som vi aldrig skulle glömt. om det blifvit sagdt, det dog på hans läppar, det

hörde icke till läxan, det låg utanför skolstadgan, det dömdes kanske till och med olämpligt för präst- och ämbetsmannavägens ämnessvenner. Och hvem dödade det? Då den där ljusglimten skönjdes i lärarens anlete, rörde sig en skepnad i den mörka vrån bakom taflan, och därifrån sträckte sig öfver golvet en skugga, skuggan af en arm och en hand med utbredda kloväpnade fingrar — och skuggan töjde sig, tills hon nått läraren, och hon lyfte sig, och den hemska handen lade sig på hans hufvud. Och han satt hopsjunken som förr, och läxan började på nytt.

Om vi åtminstone fått veta, att det var vår *plikt* att ha tråkigt sex timmar om dagen! Den tarfliga sanningen upprann efter hand hos oss själfva. Hvad vi däremot brådare inhämtade — jag vet ej rätt hvarifrån — det var vårt omätliga företräde framför verkstädernas och åkrarnas ungdom. Och som detta företräde omöjligt kunde grundas på annat än på de minnessaker, särdeles de latinska glossor, hvarmed man riktade oss, intogos vi för dessa glossor af vidskepligaste vörndnad.* Den ömkligaste fjolska, det som var för fånigt att kunna sägas på svenska, fick, sagdt på latin, en lärd varlek och häfva later, fick ett kraf på aktning, som de visaste ord talade på fädernas tungomål, icke skulle ägt. Vi lärde omedvetet missakta modersmålet och därmed folkets vis och sed, allt svenskt, utom själfva namnet, hvarvid vi fäste den kärlek vi varit skyldiga saken.

* I Jönköpings trivialskola var bl. a. Håkan Sjögrens Liber memorialis latine-suecanus i bruk under V. R:s skoltid tillika med Rydelii Grammatista philosophans, ett i sitt slag och för sin tid förträffligt arbete, »hvars vackra syfte dock fullständigt förfelades genom den från tankeinhållet bortseende eller rättare borttvingande undervisningsmetoden», såsom en tecknare af den tidens skollif yttrar.

Se där en af den formalistiska latinbildningens skuggsidor. Hur skolen ännu sörjer för kroppen, det varsnar man vid första åsynen af den ungdomsskara, som hugnad med kunskapsvitsord och lagerkransar lämnat dennes salar för att efter hand breda sig öfver livvets ängder.

Denna på en gång verklighetstroгна och fantasi-fulla skildring af den torra läxläsningens metod, med dess bittra ord mot latinplugget, är sprungen ur en åskådning, som särskildt under 1870-talet, men äfven därförinnan och senare, varmt hyllades af Rydberg, hvilken, i anslutning till Grundtvig hatade »Bogorme væsendet» i motsats till »det levende Ord». Och det nu anförda biktar de lidanden, han själf känt under den torra, fantasilösa, formalistiska latinbildningens ok. Men det vore dock orättvist att bortse från, huru som det trägna studiet af de klassiska språken och deras litteratur ägt en grundläggande betydelse för danandet af Viktor Rydbergs ovanliga formsinne, renheten, klarheten, skönheten i hans språk. Men visserligen fann han hälsokällan på sina egna stigar, utanför de afmätta, grammatiska promenaderna i skolträdgården.

Rydbergs ekonomiska ställning under skoltiden var ganska svår. Det lilla arf från modernefränder, som ofvan omtalats* var slut vid hans trettonde år

* Enligt uppgift af den efterlevande system läreren landtegendom, som skulle tillfallit barnen, genom något förmyndarnes förbiseende gått dem förlustig. — Viktors förmyndare den nämnde skomakaremästare Johan Ahlstedt hade tänkt sig hans framtid såsom skomakaremästare med egen bod i stället för såsom han själf bara en »verkstadsmästare». Viktor besökte stundom Ahlstedt om aftnarna, då mästaren läste högt ur en tidning, under det att myndlingen fått sig anförtrödt att sömma ett par tofflor.

och han måste från den tiden skaffa sig nödtorftig bärning genom att undervisa yngre barn. En af hans lärjungar från hans egen skoltid, nuvarande häradshöfding H. Hedenstierna, hvilken som liten gosse vid midten af 1840-talet hade scholaren Rydberg såsom informator, erinrar sig honom ej blott som en vänlig lärare, utan ock, efter lärostunderna, såsom en förträfflig berättare af allsköns historier, gärna med mystisk läggning om spöken och astrologi (ett tidigt-favoritämne hos författaren af Medeltidens magi), och som en kamratlik ledare af lekare.

Jag har dröjt något länge vid Rydbergs barndomstid. En hvar, som känt honom, torde dock vara ense med mig därom, att barnasinnet bevarande ända till ålderdomens tröskel var ett utmärkande drag i hans karakter, och det kan därför vara af intresse att blicka tillbaka på den tid, da detta barnasinne danades: han själf plögade dessutom gärna dröja vid sina barndomsminnen med deras rika fantasilif, älskade i timal språka därom med gamla kamrater, och han hade — som anteckningar visa — för afsikt att i novellform teckna en hel rad af barndomens erfarenheter*

* Bland de tilltänkta Jönköpings- och barndomsminnena, planlagda redan på 1860-talet, märkas följande: Fästningsvallarne och lekarna där. Orbis pietus. Lancasterskolan. Storskolan. Morgonbönen. Räfsten. Lördagsmorgon. Gymnastiken. Kyrkogården. Kålmården. Gudstjänsten (skolgossarnes plats i kyrkan). Västra kapellet och Östra. Dunkahallar. Fästningsvallarne. Vättern sommar- och vintertid. Skutorna. Torgdagarna. Lärögossarnas midsommarsfest. Simningen. Revälj och tapto. Artilleriet. Stadsmusiken. Stadstjänare. Polis. Hofrätten. Kapten Elin. Lundströms tryckalster. Djurströms teatersällskap. [Ännu under sina sista år talade V. R. med sympati om särskildt två medlemmar af detta sällskap,

förutom de tre — Pojkarne, Fran barndomen, Realisten Åbrandsson — som faktiskt nådde pressen.

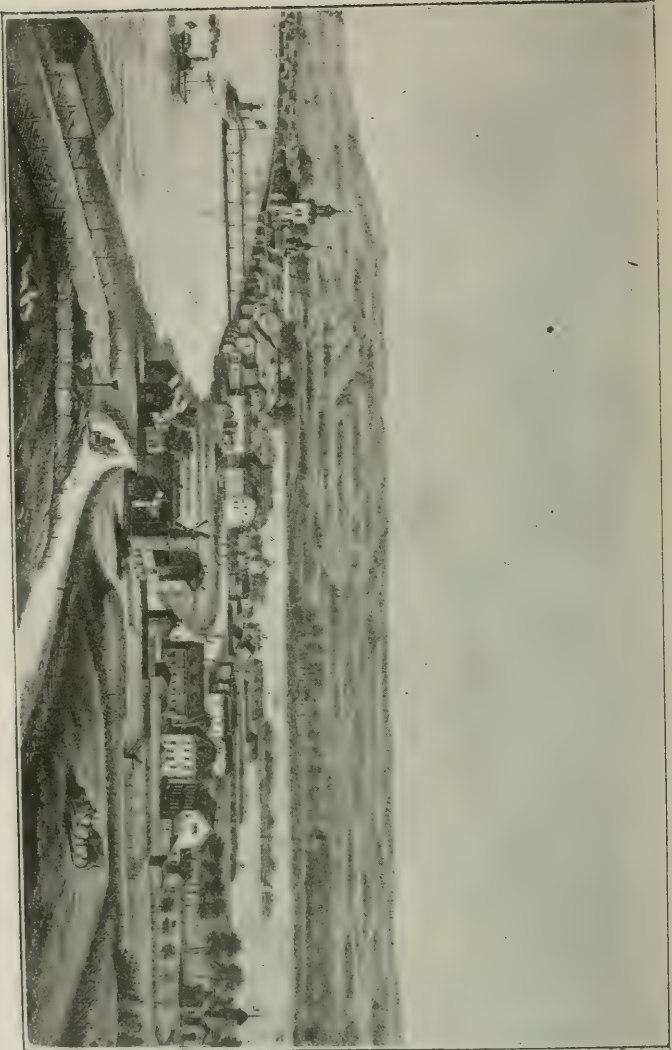
Till en dylik återblick på barndomens minnen gaf en liten blyertsteckning af Jönköping, sedd från Dunkahallar honom anledning hvilken teckning öfverste Gustaf Nyblæus utfört någon gång på 1840-talet och som han 1890 förärade Rydberg. (Det är ungefär samma vy som å sid. 64 återgifves efter litografi.)

Rydberg skrifer härom till tecknaren:

Längst till höger i förgrunden ses det af Erik Dahlberg byggda Slottskapellet. Där bakom kronan af ett träd. Under det trädet ligger min moder begrafven. Jag var fem år, då hon dog, men minns henne väl och har alltsedan nästan dagligen varit i tankarna hos henne.

Närmaste hus i förgrunden var länslasarettet. Hos dess syssloman inackorderades jag, sedan genom min moders död familjen blifvit upplöst. Äfven därifrån har jag kära minnen.

den framstående karaktersskådespelaren Per Natanaël Ljungdahl och Bolander, hvilka båda umgingos i hans faders efterträdares Blancks familj, där lille Viktor ofta hörde dem traktera fiol och exekvera trios med deras musikaliske värd.] Gubben Gautier. Öknamnen. Brännvinet. Koleran. Thalin. Colliander. Filén. Gatustrider. Tant Svensson. Lärarsamtal. Spökhistorier. Lekar. Krogar. Bergströms bod. Musiken. Lundholm. Wadell. Spöpålen. Afrättningar. Svafvelstickor. Kanalen. Lifkompaniet. Post- och brefförhållanden. Postiljonerna. Våra svenska och latinska poeter. Jönköpings tidning. Tjänstehjonsstadgan. Predikosjukan. Romaner: Marryat. Lafontaine. Kotzebue. Rövvareromaner. Skolböcker. Limbåtarna. Lustjakten. Sluparna. Gustaf Adolfs port. Skolgossen och landshöfdingen (jmf. skizzen »Pojkarne»). Nattvaktarne. Moderna. Magasinsförvaltaren. Snusfabrikören. Lekar (bollspel). Spågumman. Boklådan. Selström. Procentare.

JÖNKÖPING SEDT FRÅN DUNGEHALLARNA.

Efter litografi från omkr. 1840.

STORA TORGET I JÖNKÖPING MED HOFRÄTTEN OCH RÅDHUSET.

Efter litografi från omkr. 1840.

Nästa hus, ett med högt tak, vände façaden åt lasarettets vidsträckta gård. Där bodde en häradshöfding Hasselberg med två vackra döttrar, som voro mina lek-kamrater.

Byggnaderna där bredvid voro ett magasin och en mangelbod. Äfven från dem har jag minnen.

Vidare kommer landsvägen, som förer ned till Junebäck. Huset å andra sidan vägen var kolerasjukhus under epidemien 1834. Det minns jag icke själf, men hörde det omtalas.

Närmare i förgrunden ses en väderkvarn. Förbi den strök Junebäck, där jag först öfvade mig på skridskor. Helt nära därinvid och nära Vetterns strand ses en byggnadskomplex med krogen »Tala vid». Där fanns en stor hund, som kom upp till lasarettet, för att leka med mig. Jag kände icke hans namn och begaf mig en dag till »Tala vid», för att efterhöra det. I dörren stod den födbrusige krögarn. På mitt spörsmål om hundens namn, svarade han: »Fråga'n», och då jag, förlägen öfver det gäckande svaret, gick, hörde jag honom skratta. Hunden hade för sådan effekts ynnande fått namnet Fråga'n.

Ur husmassan i mellangrunden höja sig två brutna tak: det var kronans förrådshus med gamla kanoner, märkvärdiga gevär (jag såg sådana med hjullås) och så vidare. Där utanför gingo artillerister på vakt. Jag kände hela artilleristyrkan i Jönköping och beundrade i synnerhet de högvuxne flygelmännen Björn och Larsson. Söder om förrådshusen utsträckte sig Jönköpings fästning, inom hvars murar jag är född, med vallar och grafvar, som voro min barndoms och pojktids lekplatser.

Mellan kajarmarna, som sträcka sig långt ut i sjön, låg det Egeiska hafvet. Från den ena armen till den

andra seglade mina båtar och mina kamraters. Det var Agamemnons flotta, som for till det trojanska kriget.

Högt öfver alla andra människoverk reser sig kyrkornet. Jag minns, när jag första gången nådde med bollen »store glugg». Längre fram i tiden nådde jag än högre. Omkring kyrkan öfvades lekar och levererades fältslag. Äfven på sjön där utanför kämpades vintertiden, då isstycken simmade där. Erling Ribbing, öfversten, kan berätta för dig om ett väldigt sjöslag, hvori vi deltog. Vi stodo i vattnet upp till bröstet, kämpande med besättningen å det största isstycket, amiral-skeppet. Ribbing var stark och drog flere fiender med i sjön. Men jag blef mer än en gång doppad.

Jag behöfver icke säga dig hvilken glädje du gjort mig med gåfvan af denna blyertsteckning. Det vimlar af minnen bland hennes linier, och för mig få föremålen färg.»

På Växiö gymnasium.

Jönköpingstiden med dess skiftande skuggor och dagar aflöstes af Växiöåren, som utgjorde en mycket dystertid för den nu 17—19-årige ynglingen. Själf säger han i den ofvan citerade lilla uppsatsen om modern, att *»efter hans sextonde år striden för lifvet i yttre och inre mening på allvar började»*.

För att höja Växiögymnasiets anseende framför Jönköpings högre lärdomsskola hade stiftsstyrelsen icke velat medgifva den senare direkt dimissionsrätt till universitetet. Därför måste Rydberg efter slutad kurs i Jönköping söka inträde vid stiftsstadens gymnasium, hvilket var en både kostsam och besvärlig omväg.

Rydberg inskrefs i september 1845 i nedersta afdelningen af Växiö gymnasium.* Vid inträdes-examen fick han bland aderton sökande andra rummet; det första erhöll Abraham Rundbäck.

Men han höll sig icke uppe i gymnasiet. Hans goda kunskaper skaffade honom dock vid första läsårets slut premier i grekiska och historia — i första ämnet Platos Symposion. Men i synnerhet under det andra läsåret, 1846—47, utblef han ej sällan från lektionerna och skötte skolarbetet mycket ojämnt.** Själf skrifver han i ett bref om denna sak: »Det är nog sant att jag icke var en

* Från Jönköpings högre lärdomsskola medförde han afgångsbetyg om med beröm godkända kunskaper i kristendom, latin, grekiska, allmän historia, geografi, mytologi och geometri. I fäderneslandets historia och aritmetik var han med nöje godkänd och i hebreiska godkänd. Hans flit var med beröm godkänd samt hans uppförande godt och med beröm godkänt.

** Växiögymnasiets kataloger nämna höstterminen 1845 i nedersta ringen Abraham Rydberg, boende hos änkefru Are-schoug, såsom den andre bland 17; första rummet innehade Abraham Rundbäck. Vårterminen 1846 var Rydberg den andre boende hos dr Sellén; höstterminen 1846 i mellanringen såsom den sjunde af 15 boende hos borgmästarinnan Palin. Vårterminen 1847 den sjette af 14. Redan vårterminen 1846 är han antecknad för flere timmars förfallolöst uteblifvande från skolan. I terminskatalogen för höstterminen 1846 är han lika-ledes anmäld för flere lästimmars försummande och betyget för uppförande har sjunkit till admittitur (hvilket enligt hvad en kamrat uppgifvit för mig bl. a. torde berott på det »stim» som fördes för en då ung lärare, sedermera biskop Johan Andersson, och hvare Rydberg lärar nog starkt deltagit. Nästa vårtermin är uppförandebetyget approbatur, men kunskapsbetygen något sämre än förut och det heter att han förfallolöst varit borta flere timmar och försummat flere stilar. Det berättas, att han kunde gifva vika för underliga ingifvelser, till exempel af längtan efter en god vän i Jönköping — stadsfogdens hund — och, utan tanke på försummade lektionstimmar, bege sig af till fots på vandring mot hemorten.

entusiastisk läsläsare; det gäller i synnerhet gymnasietiden. Mest slarfvade jag med läxorna i latinske och grekiske författare och i matematik; men detta kom sig, oss emellan, däraf, att jag trodde mig utan förberedelse kunna reda mig i de ämnena. Redan som gymnasist hade jag hemma hos mig genomläst rätt många klassiske författare som icke stodo på läroverkets skema*, och äfven i matematiken hade jag lämnat bakom mig de fält, som plöjdes under lärotimmarna.** Detta i förening med svåra ekonomiska bekymmer, som tyngde på en barnslig, föga utvecklad karakter, gjorde, att jag sällan gick med glad håg till det gamla gymnasiehuset vid Domkyrkan.

Det är ock på denna tid han företrädesvis syftar, då han i ett bref till en sin lärjunge skriver: »Under min studietid gjorde jag den iakttagelsen, att de rikast begåfvade gossarne voro de som minst vårdade de pund, de af Försynen erhållit: själf har jag mycket att ångra, ty äfven jag slösade stundom med tiden och har på långt när icke lärt allt hvad jag kunnat lära. Därför finner jag ock, att jag i flere hänseenden icke är den jag kunnat vara.»

Till Rydbergs vantrefnad vid Växiö gymnasium bidrog framför allt ett oangenämt kamratlif — i

* Som bevis på Rydbergs själfständiga studier i latin berättar mig en hans Jönköpingskamrat, som något år senare kom till Växiö, att det lär ha hänt å gymnasiet, att då en gång läraren förklarade Rydbergs stil vara »dålig latin», svarade denne med att gå hem, hämta en bok och visa, att han hade auktoritet för sitt dåliga latin hos — Cicero, hvarpå läraren något förlägen strök »boken».

** Anlagen för matematik voro väl ett arf från den Dukerska landmätaresläkten.

motsats till Jönköpingstiden och senare dagar. Här är först att märka motsatsen mellan de ursprungliga Växiö-scholares och de från Jönköping komne, hvilka senare i allmänhet voro blygare, mindre »försigkomne» i lefvernet, och som stundom såsom »nykomlingar» behandlades mindre väl: vidare rådde här ännu en penalism, som t. ex. kunde tillåta en äldre gymnasist, som skulle predika, att sända Rydberg midt i natten ut att hämta ett par svarta byxor hos en byskräddare, hvilket sårade hans själfkänsla *; men värst var att Rydberg råkade in i en i vissa fall fördärfvad kamratkrets. I ett bref till sin danske öfversättare, Borchsenius, som 1877 biograferat honom för andra gången, skrifver Rydberg (27 september s. å.): »Jag skulle nästan vilja tacka äfven för en liten felaktighet, som förekommer där, då du säger att jag tillbragte blott ett år vid Växiö gymnasium. Tyvärr tillbragte jag där två, och de äro de enda åren af min lifstid, som jag ser tillbaka på med verkligt obehag. Den invigning jag där fick i ynglingaålderns mysterier var sådan, att jag ständigt längtade tillbaka till mitt glada, fantasisvärmande gosselif bland ofördärfvade jämnårige i Jönköping. Först vid universitetet i Lund, i en krets af högsinnade och begåfvade kamrater, återfann jag mig själf.»

Men dessutom led han under denna tid formlig nöd. Betecknande är att han bland kamraterna, som väl i allmänhet icke tillhörde Cræsus' släkte, gick under namnet »*fattiglappen*».

Penningar funnos hvarken till böcker eller

* Meddelanden af en hans Lundakamrat efter Rydbergs egen utsago. Jmfr äfven Ernst Beckman: Ur ett skaldelif.

kläder, och Rydbergs ytterligt fina, nästan petiga handstil är ett minne från den tid, då han sparade på papper ända därhän, att hvarje gammalt kuvert gömdes för att å alla kanter användas som anteckningsplån.*

Af undervisningen vid det gamla berömda gymnasiet hade Rydberg just icke bevarat något särskildt godt minne. Såsom dugliga lärare nämner han i ett bref historiarum lektor Rappe och theologiæ lektor Norbeck, den bekante läroboksförfattaren, och han omtalar ock med erkänsla den vänlighet de visade honom. I synnerhet ådagalade den förre, en duktig, sträng, men i botten välvillig man, mycken godhet mot Rydberg, och dennes ljusaste Växiöminne knyter sig till Fredrik Rappes namn. Bland goda insatser i sitt lif nämnde han ock alltid med förkärlek denne mans omvårdnad. Rappe — en broder till den bekante publicisten och originalet Bréant Alexander Rappe — hade blick för den unge gymnasistens stora begåfning; insåg ock, hvad det var som mest brast honom för lugna studier: föda och kläder. Ty Rydbergs garderob var under dessa år ytterst bristfällig. I senare tider blef han — kanske delvis vid tanken på hvad han i det afseendet i ungdomen nödgats umbära — mycket noggrann, rent af elegant i sin klädsel. Det gick som en tradition genom Växiö gymnasium, hurusom den stränge lektor Rappe en dag gifvit sin gunstling ett stycke kläde att sy sig

* Under Jönköpingstiden hade en mecenat i skepnad af en bodbetjänt en gång lämnat den blifvande skalden två hela ark papper på kredit, en rikedom som dock ålade innehafvaren den största sparsamhet.

en dräkt af, och huru han endast med största svårighet, ja med böner lyckades förmå den stolte gymnasisten att taga emot det; — och detta först sedan han låtit sy dräkten åt honom.

Att Viktor Rydberg i tacksamt minne bevarade Fredrik Rappes välgärningar, framgår af flere uttalanden. I ett bref till den Jönköpingsbo, som satt i gång den ofvan antecknade insamlingen för Jönköpingsläraren Filéns minnesvård, skref han:

»Min innerliga tacksägelse för allt hvad du gjort i denna sak. Mången gång har den tanken tyngt mig, att jag i gossåren icke kunde förmå visa de gode lärare jag hade huru jag höll af dem. Främst bland dem stodo i Jönköping S. J. Filén och i Växiö Fredrik Rappe, äfven han en ädel man och utmärkt lärare. Denna försummelse kan ej hjälpas i detta lifvet, men ändå har det känts som en samvetslättnad, att jag fått vara med att hugfästa minnet af den ene bland dem. Tack!»

Och i bref till en ung student skref han 1881 följande, som tydligen afser Rappe:

»Tillåt mig ett råd! Skrif någon gång till grosshandlaren W. ett bref, hvori Ni lägger ert hjärta för honom i dagen! Från min egen ungdomstid minnes jag väl, huru svårt det var mig att med ett enda ord yppa hvad jag kände för människor, som i handling visat, att de ville mitt väl, och jag räknar till mitt lifs olycka, att jag aldrig fick tillfälle att göra detta för just den man, som jag bland alla mest älskade och vördade och som utan påstötning från något håll af hjärtats egen drift och oftast på ett doldt sätt räckte mig sin

hjälp. Han dog, då jag blef student*, säkerligen utan en aning om den tacksamhet och beundran jag hyste för honom. Jag sörjer däröfver än i dag och skall alltid göra det. Ett sådant missöde skulle ju kunna drabba Eder själf, om Ni fortfore med en tystnad, som är psykologiskt förklarlig och ursäktlig, men som Ni dock själf framdeles torde vara minst benägen att öfverse med.»

ÖSTRABO.

Genom någon af lärarne — möjligen Rappe — infördes Rydberg i biskopshemmet å Östrabo. Den snillrike biskopen var då redan en bruten man, nyss hemkommen från den anstalt, där han sökt bot för sin sinnessjukdom, och af honom hade Rydberg knappast bevarat något djupare intryck. Biskopinnan omhuldade åter med mycken välvilja

* Rappe dog redan 1848, men är gifvetvis den åsyftade.

den fattige gymnasisten, som ock med tacksamhet och sympati erinrade sig hennes godhet.

En liten episod, som timade vid hans besök å Östrabo, lefde länge kvar i hans minne, och han brukade stundom äfven på senare dar berätta om den. Så påminner han år 1876 en dam, fröken Ida Charpentier, hvilken såsom ung vistats i Tegnérns hem, om denna händelse, i det han skrifer:

»Förmodligen har ni glömt, att vi sett hvarandra på Östrabo. Själff vill jag minnas, att jag mer än en gång hörde eder vid pianot i den store skaldens hem, men jag är icke viss på om det var ni eller någon annan ung flicka, som sökte trösta mig med musik en gång, när jag sönderrifven och blodig förts in i salen efter en bardalek i Östrabo allé*, i hvilken lek jag troget bistods af August Lind af Hageby. Jag blygdes öfver mitt tillstånd och grät; och den unga damen spelade tills jag återfått mitt mod.»**

Under Rydbergs gymnasietid timade för öfrigt den store skaldens död. Bland de gymnasister, som paraderade vid Frithiofssångarens likfärd, var ock den yngling, som skulle varda det nästa halfseklets största litterära namn i Sverige.

Om Rydbergs vittra verksamhet under Växiötiden veta vi föga. Bland kamrater hade han gjort sig känd för många poetiska försök, och särskildt väckte ett par grafkväden öfver två allidne gym-

* Med så kallade »ullhundar», fabrikspojkar, som öfverfallit de unge gymnasisterne.

** Det var Disa Rappe, Tegnérns dotterdotter, som på Ida Charpentiers maning sökte med sitt pianospel jaga de unge kämparnes bekymmer på flykten.

nasister, Kollind och Hyllengren, deras beundran. Dessa kväden torde vara de som finnas tryckta i Växiöbladet den 4 september och 23 oktober 1846.* De synas mig dock utöfver formel korrekthet icke innehålla något, som förebådar den framtida skalden.

Under mellanterminerna försörjde Rydberg sig med kondition i trakten af Växiö, och under terminerna uppehöll han sig med undervisning för yngre gossar. Någon hjälp hemifrån erhöll han icke.

Det hem, där Rydberg vid denna tid konditionerade, var Bergs gods. Här bodde — hos sin dotter och mäg, Helene Gyllensvärd och hennes man — en gammal öfverstelöjtnant Charpentier, för hvars båda söner, August och Colin, Rydberg var informator. Han skildras af dem, som minnas honom från denna tid, såsom en spenslig och mager yngling, hvilken var mycket omtyckt af familjen, men mest gick för sig själf i de vackra omgifningarna kring sjön, när han ej läste med gossarne eller skötte sina egna studier. För den ganska hetlefrade, men hjärtegode principalen, en sträng och liflig finne, hvilken gärna talade om sina krigsminnen, hade han stor respekt.**

* »Vid studeranden J. W. Hyllengrens graf» och »Sörjande kamraters sista farväl till Joh. Gust. Kollind». Det är dels professor C. Rogberg, dels hr Birger Schöldström som fäst min uppmärksamhet vid dessa V. R:s första tryckta poem.

** Vid en bjudning å Berg erbjöd den gamle öfverstelöjtnanten Rydberg, hvars klädsel nog ej var riktigt afsedd för societet, att få låna hans aflagda svarta frack. Gymnasisten vågade icke neka, men hade icke heller riktigt mod att iföra sin magra kroppshyddas denna vida dräkt. Då gästerna voro resta, frågade öfverstelöjtnanten, hvarför han inte tagit på sig fracken; Rydberg svarade förläget, att han tyckte rocken passade honom bättre. — »Herre!» — blef svaret — »ansåg ni er inte kunna ha den frack jag nyttjat i så många år!»

Själff återkallar Rydberg i senare tid minnet om sin vistelse å Berg i följande ord, skrifna den 31 december 1876 till fröken Ida Charpentier:

När ni återvänder till Berg, så hälsa först och främst alla därstädes, som ännu minnas mig, och säg dem, att jag, allt eftersom åren gått och erfarenheten vuxit, lärt att uppskatta den vänlighet, de visade den fattige, i världen ensam och hjälplös stående och därtill alldeles ostadgade och mycket oförståndige gymnasistgossen. Ty annat än gosse var jag den tiden icke, vare sig till vett eller kroppsutveckling, och det tarfvades undseende från principalens och vänlighet från lärjungarnes sida för att icke min roll af lärare skulle anses alldeles förfelad.

Ännu ser jag klart framför mig eder syster Helenes själffulla blå ögon och sköna anletsdrag. Jag tyckte, att hon var den vackraste dam, jag någonsin sett, och var alltid helt förbryllad i hennes närvaro. Lifligt påminner jag mig också det muntra skämtet mellan Bergs ägare och den gamle krigsbussen sergeant Koréen, som, iklädd stora spikbeslagna skodon, ofta gästade herregården.

Hälsa däreft de små rummen till höger i nedra våningen, i det ena af hvilka August, Colin och jag höllo till, medan det inre innehades af den något hetsige, men godhjärtade öfverstelöjnanten. Det gör mig godt att tänka, att Colins dödsbädd stod där och sålunda omgafs af minnen från hans gossedagar, helt visst ljusa och älskliga minnen. Det gör mig än mer godt att tänka att ni och de andra som han älskade voro hos honom i hans sista stund. Må vi nu gömma hans minne som en gemensam dyrbar skatt!

Mycket är väl förändradt på Berg, men den vackra

omgifningen, som ofta hägrat för min syn, måste väl ändå vara sig lik: trädgården och där nedanför sjön med sin vassomkransade strand och de vackra löfdungarna och den allvarliga barrskogen, där jag tillbragte många drömande lyckliga stunder. — — — — —

Som ni finner dyka många minnen upp från denna tid, kanske också sådana som icke borde upplifvas.

Än en gång tack, innerligt tack för bilden af min älskade, oförgätlige Colin! Jag igenkänner alla hans drag, jag igenkänner till och med gossen i mannens bild. Men finnes i eder ägo något porträtt af honom från hans gossetid, skulle jag vilja bedja eder om tillåtelse att få låta kopiera det för att ha än mer lefvande för mina ögon mina ungdomsminnens och lekars Colin.»

Rydberg har tecknat sin egen bild som yngling i ett efterlämnadt manuskript från 1870-talet, afsedt att inflickas i *Bilder ur Faust*» (se Saml. Skrifter II: 327). Det heter här; — de af mig kursiverade orden åsyfta särskildt själfbiografiska drag:

»*En yngling med inbillningskraft blir icke bokmal så länge han är ung. Ty skapelsen, som är fager äfven för det nyktraste öga, manar honom med tusende röster ut. Han kan svärma i himmelens blå! I honom kvarlefver den makt, som rådde öfver människosläktets barndom och lärde det umgås med sina sinnesförmåelser som med uppenbarelser af en andevärld. Därför njuter han mer än andra och lider äfven mer, ej minst därför att han så lätt försätter sig i hvarje lidandes ställning. Häraf kommer att den inbillningsstarke gossen har en lättrörd rättskänsla, som framdeles gör honom*

till en folkets man, äfven då han yfves af ädel börd. Skåda pojkers lek och är en af dem af detta skaplynn, skall du snart skönja det. I leken hägrar lifvets allvar med allt hvad det rymmer af godt och ondt. — — Den inbillningsstarke är icke sällan i leklagen den, som går fränst i alla halsbrytande rön, ty han drömmer sig vara Hektor eller Akilles, och han kan röja liten vågsel för egna eller andras lif och lemmar. Men där en usling i hans åsyn djärfves förgripa sig på en vekare broder, där kastar han sig med ljungande ögon öfver våldsherren ämnet. Bort i sådana stunder med granntyckte uppsyningsmän, och låt Olympens gudar, som glädjas åt de dödligas lekar, i ro njuta det friska skådespelet! Själf härskarornas Jehovah nickar blid från sitt kerubhögssäte när rättskänslan knyter en pojknäffe.*

Röjde ej dylika gossar något af samma eld vid boken som i leken, blefro de illa sedda i skolan, där de hale, släte, slickade och kallblodige ohjälpligen skörda de högsta vitsorden för sedligt uppförande.

Den inbillningsstarke gossen är from och uppriisk, troende och trostare tillika. I kyrkobänken under en predikan af det vanliga slaget kan han göra sig saker hardt när till kyrkobuller. Men ensam i det fria, när solen sjunker och kvällringningen från den närliggande stadens kyrkor fyller luften med dallrande ljud, hör han i dem världskretsarnes klang och knäpper händerna i njutningsrik bön. Som äldre glömmer han ofta Gud, men återvänder alltid till honom. — —

Den inbillningsstarke är ej pliktstark. Icke »den kategoriska imperativen», icke det manande »du bör» är

* »Väl är jag fridens vän, men glädes äfven, när mod och heder knyta gossenäfven.»

Poemet »Eden», äfven intaget i »Vapensmeden».)

driffjädern i hans gärningar. Från att falla djupt räddas han endast af de lefvande bilder utaf det goda och sköna, som han städse föder ur sig själf. Djäfvulen har därför svårt att göra honom till djur, ehuru lätt att göra honom till syndare. — —»

Om Rydbergs framtidsplaner under denna tid lämna några bref från hans broder, dåvarande bagaregesällen C. A. Rydberg, till en vän, dåvarande provisorn Winnberg åtskillig upplysning.

Det var på hösten 1846. Carl August hade vistats å konditioner fjärran från hemorten, hade därefter besökt Jönköping, men drivven af längtan att se sin yngre broder vandrat till Växiö.

»Jag inkom — skrifver han den 2 oktober — i staden med bindel på ryggen. — Jag möter en gymnasist i ett gathörn och fragade om han visste hvar en viss bagare bodde, men den bagaren visste han ej om. Jag tänkte fråga efter min bror, men ville det ej i min resdräkt, utan efter att hafva uppsökt bagaren, min forne kamrat, och klädt om mig, gick jag för att höra efter kondition. Återigen på gatan mötte jag samme gymnasist. Jag aftog mössan och frågade, om han visste, hvar gymnasisten Rydberg bodde, men huru öfverraskad blef jag ej, då han fattade mig i handen och igenkände mig — det var Viktor själf. Hvilken ändring göra ej åren och skilsmässan; från en liten skolpojke nu en uppväxt, belevad yngling. Hans oförställda glädje och den ömhet han visade var en glädje för mig. Viktor har nästa år fulländat sina studier vid gymnasiet och är ännu endast på 18 året. Han ämnar att bli ingenjör-officer. Han

förtjänar genom privatläsning under termin och så har han kondition under mellanterminen, hvilka förtjänster gör att han kan framgå sin bana.

Att Carl August icke kände igen brodern torde bland annat berott på att denne hastigt skjutit upp i vädret. »Jag själf var en liten, liten fjant till dess jag hade fyllt aderton år; sedan växte jag fort, och så kanske det äfven blir med dig», skrifver V. R. en gång tröstande till en sin lärjunge.*

Tunga voro i längden stegen till det gamla gymnasiehuset. Och för Viktor Rydberg blef vistelsen i Växiö till slut outhärdlig. I april 1847 skrifver brodern, att Viktor tar en annan väg, än den jag förut nämnt, af brist på medel. I höst tänker han att i Upsala ta stora studentexamen och sedan ingå till Göta artilleri, han har redan fått bref från kapten Åkerréen. Och vid vårterminens slut anmälde sig Rydberg vilja afgå från mellanringen, dock utan undergången afgångsexamen; hans förmyndare, skomakaremästaren Johan Ahlstedt intygade, att det var med hans vetskap som »studerande ynglingen A. V. Rydberg lämnade Växiö gymnasium för att fortsätta sina studier vid akademien».

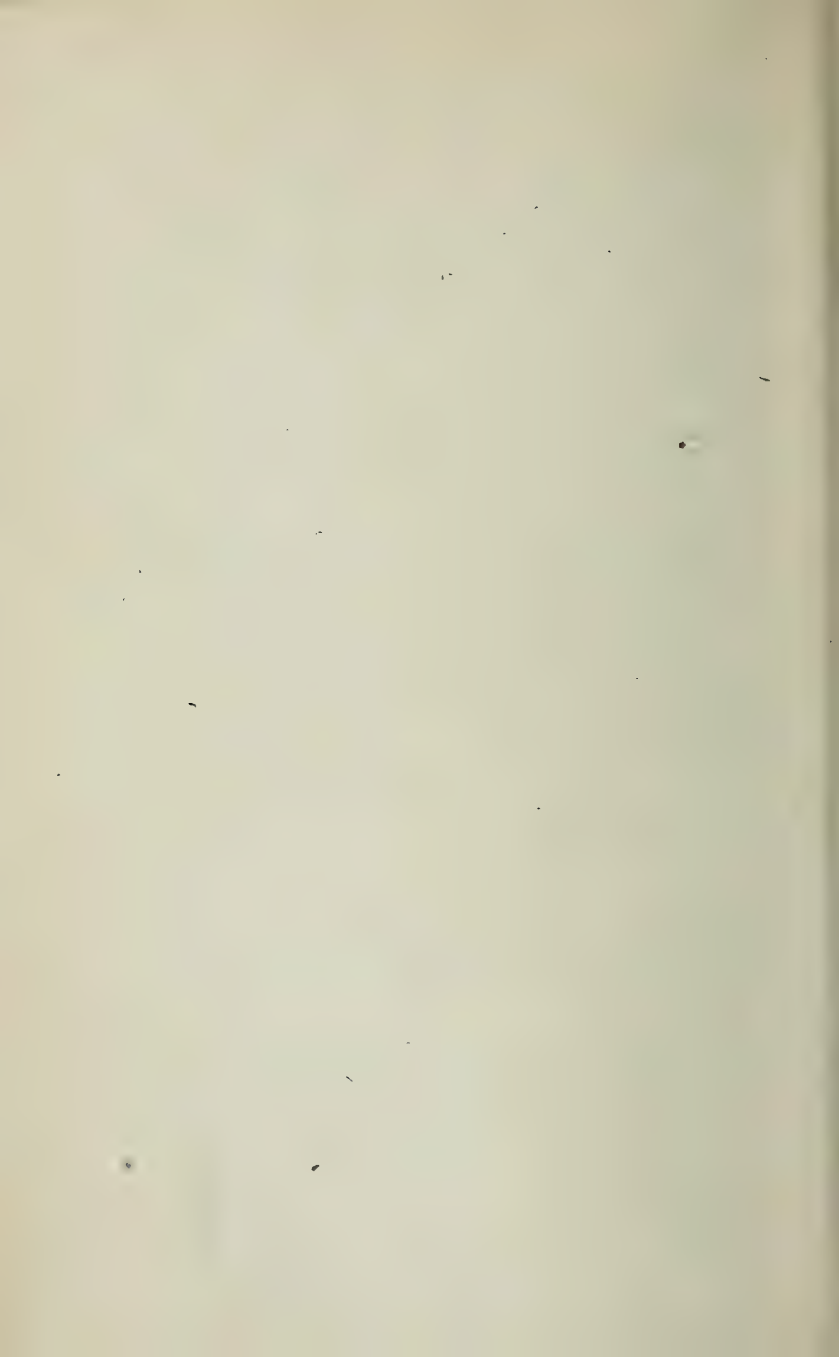
Härmed dröjde det dock länge nog. Mellan Rydbergs gymnasistår och egentliga studenttid ligger en tidrymd af nära ett lustrum.

* Ännu då han var i sitt sjuttonde år lär prästen sagt till honom att han var för liten att läsa sig fram.

II.

VANDRINGS- OCH STUDIEÅR.

1847—1855.

I Jönköping 1847—48. Johan Sandvall. »Vampyren.»

Viktor Rydberg hade alltså afbrutit sina studier vid gymnasiet i afsikt att som privatist taga studentexamen och sedan söka sig in såsom officer vid något regemente eller någon kår, där hans matematiska insikter kunde komma till sin rätt.

Men vägen låg icke jämnt banad för honom, och gång på gång tvungo honom hinder — mest af ekonomisk art — att ändra kosa. Hans mångsidiga begåfning och olikartade intressen ryckte honom väl ock åt skilda håll, och de åtta åren från hans 19:e till hans 27:e år utgöra en tid af yttre och inre strid, kamp för tillvaron, sträfvande efter vetande, ovisshet rörande framtidsbanan, allehanda försök som tidningsman, juris studiosus, teknolog, författare, lärare och framförallt en tid af inre jäsning, af »Sturm und Drang».

Det finnes tvenne arter af stora begåfningar: de hvilka äro så ensidiga och skarpt utpräglade, att för dem valet af bana är själfklart, och de som slitas mellan olika intressen och hvilkas anlag äro så mångsidiga, att det möter svårighet för dem att välja.

Vår odlingshistoria företer exempel på båda slagen. Till den förra riktningen höra män som

Linné, Kellgren, Berzelius, John Ericsson; till den senare Stjernhjelm, Olof Rudbeck, Geijer, Viktor Rydberg.

Dessa år i Rydbergs lefnad hafva varit jämförelsevis litet kända. Dels genom meddelanden från hans umgängesvänner, dels genom begagnande af flera olika brevväxlingar från denna tid, hvilka ställts till mitt förfogande, är det dock möjligt i det närmaste följa hans utveckling under dessa vandringsår.

Sommaren 1847 återvände han till Jönköping för att där »hålla privatläsning» och skaffa sig medel till en Upsalafärd, innan han inskref sig vid Göta artilleri. Någon resa till den nordsvenska universitetsstaden blef dock icke af — hvad nu orsaken må hafva varit. I stället indrogs Rydberg allt mer och mer i den politiskt radikala krets i Jönköping, hvars hufvudman var Jönköpingsbladets utgifvare Johan Sandvall. I dennes tidning var Viktor Rydberg redan då medarbetare och bodde hos honom.

Det var tiden mot 1840-talets slut, omkring det oroliga året 1848. Sedan nära två årtionden hade de liberala rörelserna hos oss framträdt med större eller mindre styrka; allt sedan 1838 hade de vunnit i intensitet, och 1848, de demokratiska och republikanska sträfvandenas guldår, folkfrihetens nya 1789, lät dem flamma ut i full låga. Öfver hela Europa gick som en löpeld ropet på frihet och jämnlighet, på upplysning och oberoende för de arbetande klasserna, på folkvälde och folkbildning. »In tyrannos» var alla varma hjärtans lösen nu, lika väl som under 1700-talets »Sturm und

Drang». Och de höga idéer, som lågo bakom denna trängtan, kräfde utbrott. Den italienska halfön var oroligheternas egentliga härd. I Frankrike tändes gnistan under Februarirevolutionen; sa följde rörelserna i Baden, Bayern, Sachsen, Preussen, Österrike och Ungern, i Danmark och i det olyckliga Polen. Öfverallt stormades gamla fästen och gafs ny lösen. Äfven hit till Sverige nådde en svallvag och visserligen ingen svag. Äfven här gällde i någon mån Sybels ord om 1848 års Tyskland, att det var som om man lefvat i ett akademiskt rus. Man var ung, varm, svärmande, man älskade sin ädla sak; intet under, att man gick till öfverdrift. Från den svenska parnassen, från Talis Qvalis', Sommelius', Sturzenbeckers, Carléns, von Brauns och Ridderstads lyror ljödo djärfva frihetssånger i olika tonarter och med större eller mindre kraft och poetisk glöd.

I den politiska pressen — med Aftonbladet i spetsen — ropades på reformer. Främst stod representationsreformen på dagordningen; — folket hade allt mera fått klart för sig sanningen af Thorilds sats, att »rikets fyra stånd vore dess obestånd». Nya orepresenterade klasser, både intelligensens och kroppsarbetets män, kräfde plats, och en mängd frihetskraf stodo ouppfyllda. Ropen togo särskildt i vissa landsortsorgan en utprägladt radikal, stundom revolutionär färg. Äfven här återverkade föredömen från Tyskland, där vid sidan af den reformifrande nationella frihetsrörelsens mera moderata element en häftig revolutionär riktning framträdte, som icke nöjde sig med mindre än utropande af en tysk republik. Och de revolutio-

näre tyskarnes politiske skald, Georg Herwegh, sände från Paris ett manifest, hvori han förkunnade, att »vi erkänna ingen annan makt på jorden än folket själf och hela folkets vilja, men», tillade han något ologiskt, »republiken är för oss en samvetssak, en religiös angelägenhet, och monarkien kan nu ej mera påtvingas oss ens af en majoritet(!).» Liknande känslor voro rådande inom vida kretsar i Sverige, om man än icke kan tala om någon egentlig republikanskt-revolutionär rörelse här i landet. Men allt sedan Karl Johans dagar hade en republikansk underström skymtat fram — väl mer i ord än i handling — och sympatierna för alla republikanska rörelser på kontinenten voro lifliga nog inom snart sagdt alla liberala kretsar, ehuru republikanismen i Sverige egentligen blott visade sig i motstånd mot allt som kunde öka konungamakten eller dess prestige. Ett och annat upplopp — framförallt marsoroligheterna i Stockholm — vittnade om hur det jäste.

Men vid sidan af de rent politiska frihetsrörelserna skönjdes ock sociala kraf. Det gällde icke allenast kampen mot de privilegierade ståndens företrädesrättigheter i representationen. Det var ock tal om förbättring af den uppväxande arbetareklassens villkor, ej blott de ekonomiska, utan ock de intellektuella. »Ljus», »bildning», »frihet», »broderskap» äro temata, som särskildt varieras i tidens »bildningscirklar», dessa 1840- och 50-talens föregångare till senäre dagars arbetareföreningar. Här ljungade frihetstalarne, och under »bildningens» och den allmänna förbrödringens oskyldiga entusiasm framträdde ock stundom mera bestämda kraf.

Det fanns knappt någon medelstor svensk stad som ej hade sin folktribun. Den lifliga hof-rättsstaden vid Vettern kunde berömma sig öfver att ha en af de mest bemärkte, otvifvelaktigt en af den svenska publicitetens främsta krafter vid seklets midt. Det var den ofvannämnde Johan Sandvall, hvilken spelar en viktig roll i Viktor Rydbergs ungdomshistoria och som var hans förste chef och mästare, den förste, som skaffade hans litterära talang tillfälle att framträda för offentligheten, den förste som lät honom med sin penna förtjäna sitt bröd.

Sandvall, som var äldste son af en storståtlig burgen bonde i Sandsjö socken, ur hvars hem flere dugande, i allmänna värf anlitade män utgått, var född år 1814, blef student i Lund 1833 och fick anställning som kamrerare i den 1836 grundade Smålands privatbank, som då var rikets största enskilda bankinrättning. Det var en mångsidigt begåfvad man, med rika idéer och en mindre vanlig energi, om än mera skicklig i att uppgöra och sätta i gång nya företag än egentligen ihärdig. Han nöjde sig icke med sin bankkamrerareplats, utan hade många järn i elden och var ifrig att verka för Jönköpings samhälles ideella såväl som för dess materiella uppkomst samt äfven för fäderneslandets fria utveckling. Det nya skede i Jönköpings andliga och industriella lif som inträdde under 1840-talet invigdes af Sandvall och bröderne Lundström. Sandvalls karakter hade både goda, till och med storslagna sidor och ytterligt svaga. Han var en i flere fall ideellt anlagd natur, uppriktigt frisinnad i sina åsikter,

helt och hallet fylld af tidens idéer. Hans verksamhet som arbetarebefolkningens vän omtalas med loford; han var i enskilda umgänget ovanligt vinnande, älskvärd, hjälpsam och tillmötesgående:

— hvad han förvärfvade genom stor möda gaf han snart bort. Men hans stora fel var att hastigt vilja bli rik; penningen som maktmedel var honom kär, och hans ärelystnad bragt ur sin rätta riktning urartade till fåfänga och popularitetsjakt. Med optimistens lättsinne kastade han sig ock in i vidtfamnande företag; och då egna medel ej räckte, trädde han, i hopp att snart kunna bota refvorna, in på brottets bana och förgrep sig på andras.

Sandvall hade 1842 inköpt stadens största, ett par år förut nybyggda hus — ett företag, som tydligen öfversteg hans krafter. Tillsammans med ett Jönköpingsbarn, Upsalastudenten J. E. Lundström, son af visornas och de färglagda träsnittens vidtbekante tillverkare, ekonomidirektören J. P. Lundström — den af Rydberg besjungne barndomsvännen »gamle Lundström i Jönköping» — anlade han här ett stort tryckeri under firma J. E. Lundström & Compani, och vidare tillsammans med en yngre son af direktören, n. v. godsägaren C. Lundström en stor fabrik för tillverkning af pressade metallarbeten, framförallt de då brukliga mässingsknapparna. Och så vardt han ordförande i stadens fabriksförening, liksom i dess bildningscirkel.

Fran den nya officinen utgafs från november 1843 en ny tidning: Jönköpingsbladet, hvars utgifvare till att börja med var J. E. Lundström, som här konkurrerade med faderns alltsedan 1807 ut-

kommande, för sin tid ganska aktningsvärda, särskildt med de kommunala angelägenheterna sysslande »Jönköpings Tidning», hvilken nu dock föreföll allt för beskedlig och mest innehöll oskyldiga notiser samt tillhörde de »sansades» d. v. s. de konservatives parti. »Fäder och söner»! Jönköpingsbladet var åter organ för hofrättsstadens unga, friska viljor, bland annat för den af G. F. Asker i hans »Lefnadsminnen» omtalade sällskapsklubben »Kommittén», sysselsatte sig med allmänna politiska händelser och började »nagelfara hvarjehanda tilldragelser».* Jönköpingsbladets krets omfattade någon tid en af landets celebraste författare: Almqvist, hvilken då vistades strax invid Jönköping och i Sandvalls hem tillbragte sina aftnar, då han, enligt hvad en ännu kvarlevande deltagare i dessa kollokvier erinrar sig, med sin vilda genialitet inför en beundrande åhörarekrets, vandrande upp och ned i rummet, höll storslagna föredrag om allt mellan himmel och jord, yppande sin dubbla natur: ett himmelskt och ett jordiskt tillika».

År 1845 lämnade J. E. Lundström tryckeri och tidningsmannaverksamhet för att i stället ägna sig åt en mera materiell upplysning och skapa det världsfrejdate etablissement som bär namnet »Jönköpings tändsticksfabrik». Sandvall öfvertog nu ensam tidning och tryckeri och dref dem i utvidgad skala, lifligt nitälskande för liberala och demokratiska reformer och för arbetarnes upplysning. I senare afseendet är det rätt betecknande såväl för tidens lynne som för hans läggning hvad

* G. F. Asker, Lefnadsminnen, Sthlm 1897.

en dåtida skildrare af Jönköping* förtäljer, att han, i afsikt att åt de vid fabriken arbetande ynglingarne bereda bättre bildning än som handtverkslärlingar vanligen erhållit och kunna erhålla, inom sin fabrik organiserat en skola, därvid fabriken bokhållare voro pliktige att förhöra lärlingarnes läxor, handleda piltarne att riktigt fatta och tillämpa hvad uti de antagna läroböckerna förekommer. »Dessa förhör och undervisningar», heter det, »pågå onsdags, lördags och söndagseftermiddagar och fastän en stor del af föruthämnde dagars aftnar användes till berörda syftemål sägas ynglingarne ändå vara berättigade att njuta vanlig aflöning för hela dagen. Sandvall var under dessa år det liberala borgerskapets och arbetarnes afgud. Vid det bekanta bröllopsupplöppet i mars 1848, då man inslog rutor hos landshöfding Bergenstråhle, hördes bland hopen det betecknande ropet: »*Vi vill ha republik, och Johån Sandvall skall bli kung!*» Också förklarade landshöfdingen vid ett sammanträde i rådstugan inför det samlade borgerskapet, hvilket han efter upplöppet kallat till ordningens upprätthållande genom patrulleringar, att det som händt icke varit oväntadt, »då Jönköpingsbladet länge arbetat på att undergräfvå hans popularitet» och ville han »varna borgerskapet för oroliga hufvuden.»

Bland dessa Sandvalls »oroliga hufvuden» var Viktor Rydberg nog ett af de oroligaste. Landshöfdingen hade — såsom Rydberg skildrat i skizzen »Pojkarne» — åtskilliga år förut, då han öfver-

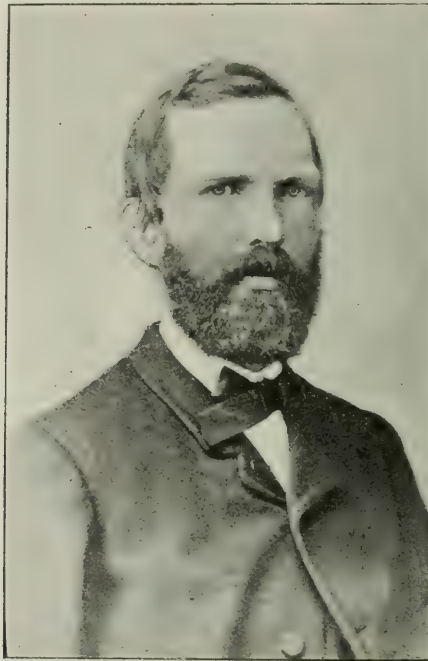
* A. O. Hedenstierna i »Jönköping förr och nu», Jönköping 1846.

raskat honom på sin gräsmatta, strängeligen lagt honom på sinnet att vara *sannfärdig*, ty hans land behöfde sanningskäre, modige män. Och den tjuguårige Viktor Rydberg skulle icke ha varit sanningskär, icke ha följt sin genius, om han icke slutit sig till Johan Sandvalls skara. Det gällde om honom själf hvad han skrifvit om Talis Qualis, hvars diktning på honom under denna tid öfvade inflytande: »En yngling med liflig inbillning och varm medkänsla väljer ledd af sin genius ett fält-tecken». Och nog tycktes den unge Viktor Rydberg hafva funnit »på hvilken sida de eviga idéernas fana fladdrade».

Af naturen begåfvad med ett känsligt och varmt sinne, som lågade mot allt våld och tyranni, var han sedan gossåren vän af de små och förtryckta, ett drag, han bevarade lifvet igenom; hans ekonomiska förhållanden hade dessutom låtit honom få personlig erfarenhet af svårigheten för en fattig yngling — äfven med rika förutsättningar — att kämpa sig fram till vetande och oberoende. Intet under, att han blef ifrig frihetsvän, svuren demokrat, att han med hänförelse följde den radikale Jönköpingstribunens röda banér. Redan som skolgosse hade han hos sin förmyndare skomakaren Ahlstedt med förtjusning åhört uppläsningen af Jönköpingsbladets artiklar, hvilka fyllt både mästare, gesäller, lärningar, liksom honom själf, med entusiasm för frihetens sak.

Till Viktors politiska åskådning bidrog tvifvelsutan i ej ringa mån umgänget med hans ädle, varmhjärtade broder Carl August Rydberg, en man, hvars intressen och anlag pekade vida utöfver hans

dåvarande yrke som bagare. Denne broder, hvars brev ifrån denna tid, skrifna till en vän, utgöra ett vackert intyg om hvad en bildningssökande och begåfvad svensk handtverkare tänkte och kände

CARL AUGUST RYDBERG.

Efter fotografi från slutet af hans lif.

vid seklets midt, hade genomgått svåra läroår och pröfvat åtskilliga motgångar. I Växiö, dit han som ofvan nämnts kommit år 1846, hade han varit verksam ledamot af bildningscirkeln och omtalas

i pressen sasom den unge arbetare som författat de genom tidningarna bekanta i Växiö bildnings-cirkel upplästa verser». Till Jönköping flyttade han 1848 och tog just under de oroliga marsdagarna burskap som bagaremästare därstädes. Han fortsatte sin politiska och poetiska verksamhet, och i Jönköpingsbladet finner man ett par gånger signaturen C. A. Rbg under politiska kväden. Brodern Viktor redigerade — skrifver Carl August själf — hans poem för att aflägsna de grammatikaliska oriktigheterna, »emedan jag ej är rätt hemmastadd med den svenska språkläran». Samma år utkom från Sandvalls tryckeri ett litet pryddigt häfte: *Politiska och lyriska kväden af en arbetare*, i hvilka Carl August Rydberg med bistånd af sin broder Viktor sjöng ut sitt hjärtas lust och ve i verser, som voro tillskurna efter dagens mod.

Rättvisa åt alla! heter betecknande nog den första dikten, och där biktar arbetareskalden:

Då först jag lärde till att känna världen,
 jag trodde, himlens Gud ej rättvis var:
 arbetaren betalte dryga gården,
 med svett och möda han sin börda bar;
 likväl förtryckt af mänskor, utaf bröder,
 han såg sig hädd och lönad med förakt;
 en slaf för likar, som en slaf han blöder,
 en slaf till följd af lagens ord och makt.
 Har Gud så ställt? Är så Hans ord, Hans vilja,
 att *en* är född till herre, *en* till slaf?

 Och detta kallas helga samhällsbanden,
 och detta Kristi rena lära är!!

Gud visst förgätit har och glömt oss alla,
 jag tänkte, när jag folken tryckta såg —
 — — men i en hast hörs Marseljäsen skalla,
 och rika tronen ned i gruset låg.
 Nationerna på sina bojor skaka,
 och makten ryckes ur despotens hand,
 hvars öfvervalde Herren tar tillbaka,
 och frihetssoln går upp i hvarje land.
 Han, Han däruppe älskar lika alla.
 Blott mänskors synder krossat friheten.

I denna anda äro alla dikterna hållna; de besjunga frihetens segrar 1789, 1830, 1848, de tolka sympati med Danmark, de mana till kamp mot despoten i öster.*

Betecknande för stämningen hos de kretsar af varmhjärtade demokrater, till hvilka äfven bröderna Rydberg hörde i det märkliga året, är äfven följande uttalande i ett bref af den äldre brodern:

Ungarnes nederlag ha väckt den djupaste smärta; en provisor i Askersund blef vansinnig vid underrättelsen härom; hvad jag själf tänker är i korthet, att liksom kristendomen i sin början led förföljelse och nederlag, skall liksom denna friheten resa sig så mycket härligare; historien skall visa våra barn dessa tider af blod;

* I en anmälan af denna diktsamling i Bildningscirkelnas organ, P. C. Kjellbergs i Göteborg utgifna »Bildningsvännen» 1849, yttras några riktiga ord om att de ur folket utgångne skalderna egentligen icke bjödo på folkpoesi, utan nöjde sig med att efterbilda dagens »privilegerade studerade skaldekonst»; dikterna berömmas emellertid högeligen: »Huru glädjande det än är för oss att veta, att det är en man af folket, som författat dessa kväden, så måste vi dock beklaga, att han ej erhållit mera studier, ty han skulle då onekligen intagit ett utmärkt rum på Svenska parnassen (?).»

andra omständigheter skola inträffa, erfarenheten skall visa furstarne, att de kunna besegras, och erfarenheten visa folken att ej vara släpphändte, då de segrat; är det mera orätt af folken att blodigt undanrödja dem som stå i vägen för deras sak än för furstarne? Det goda måste vinna seger till slut, så vida Gud är Gud.

Carl August Rydberg gaf senare en god och sund insats i svensk folkbildning. Sedan nämligen hans bageriaffär slagit illa ut, så att han nödgats göra konkurs, blef han, tack vare uppoffringar från syskonen, seminarist vid Skara folkskolelärareseminarium, väckte Thorsten Rudenschölds uppmärksamhet, anställdes som lärare vid Otterstads skola på Kållandsö och bistod Rudenschöld i hans arbete, blef 1854 föreståndare för Almedals fabrikskola nära Göteborg och var lärare vid Meijerbergiska elementarskolan, blef 1863 inspektör för folkskolorna och fattigvården i Göteborgs och Bohuslän samt 1865 folkskoleinspektör i Gefleborgs län, hvarmed han förenade befattningen som lärare vid Ofvansjö seminarium; år 1869 återbördades han till Göteborgs och Bohuslän såsom statens folkskoleinspektör för södra delen af länet. Han afled i oktober 1872. I Göteborgs Handelstidnings minnesruna öfver honom lästes följande sanna ord: »Man möter sällan i lifvet en man, som med så uppriktig värme omfattat folkets sak och som med så lifligt deltagande följt tidens stora frågor. Han trodde på mänsklighetens framåtskridande till upplysning och förädling på frihetens väg, ja, han svärmade därför ännu med ungdomlig håg, fröjdande sig att få i sin mån vara en kraft med i detta arbete.»

Den yngre brodern Viktor gjorde också vid denna tid, 1847—1848, sina publicistiska lärospån i Sandvalls tidning. Sandvall ville gifva den unge begåfvade f. d. gymnasisten någon förtjänst intill dess han kunde komma till akademien, och så öppnade han sina spalter för hans litterära försök.

En ännu lefvande konstförvant, hr Israël Johnson, som var anställd vid Sandvalls tryckeri och vid denna tid umgicks med Rydberg, skildrar honom som en magerlagd, blek yngling med ett tänkande utseende. Hans lynne låg åt det mystiska, han grubblade redan då på de högsta ämnen och föreföll något fantastisk. Han förde då, liksom under sin något senare Jönköpingsvistelse (1850—51), ett sträfsamt och tillbakadraget lif, och hans fattigdom skulle för öfrigt icke ha tillåtit honom några extravaganser, om hans smak legat därför. Bland hans bidrag under denna tid erinrar sig den gamle sätaren en följetong, som lästes under strecket 1848, *Vampyren*. Enligt då gängse påståenden troddes den vara en fri öfversättning från Byron, ehuru Sandvall antog den vara ett själfständigt arbete af Rydberg. Härutinnan hade Sandvall på det hela ganska rätt. Ty berättelsen är *icke* en fri öfversättning från Byron, äfven om den torde i någon ringa mån inspirerats från en novell, som väl icke är författad af Byron, men som dock år 1819 falskeligen utgafs under hans namn.

Under sina färder hade Byron någon tid resällskap med en engelsman af italiensk börd, en läkare J. W. Polidori (född i London 1795, son af Alfieris sekreterare, död 1821, morbror till den berömde målaren D. G. Rossetti). Denne var när-

varande i de lag i Genève, där Byron och paret Shelley samspråkade om spökhistorier. Byron berättade en afton en historia om en »vampyr», men på papperet kom endast den tämligen obetydliga inledningen hvilken såsom fragment förekommer i hans skrifter. Polidori tog sig emellertid det orådet för, att offentliggöra vampyrhistorien, enligt hvad han påstod ungefär som Byron berättat den. Denne var naturligtvis föga belåten med att hans fantasi på detta sätt — honom ovetande — omskrefs af annan man och utgafs som hans, men trots Byrons, för öfrigt ganska godsinnade gensaga, blef novellen dock under hans namn öfversatt till flere språk (på svenska, Helsingfors 1824) och vann på kontinenten stor berömmelse. Man tyckte, att Vampyren rätt var i Byrons anda, ja, Thomas Moore omtalar med förbittring, att vissa franske författare försäkrat, det denna öfverspända berättelse först fäst fransmännens uppmärksamhet vid Byrons snille!

Rydbergs i Jönköpingsbladet införda berättelse har från den engelska novellen knappast lånat något annat än ett enstaka namn samt själfva vampyrämnet. Med vampyr förstås enligt Rydbergs ord »en brottsling som efter döden väl slipper det omedelbara helvetets kval, men mot det beting med den fallne öfverängeln, att han, iklädd samma kropp, som före döden varit hans nedriga själs hydda och samma mänskliga lidelser, skall inom en viss tid — enligt sägnen hvart år — öfverlämna åt döden en oskyldig flicka, som hans förföriska, oemotståndliga väsen har bedragit; i annat fall vänta honom helveteskvalen fördubblade». Han slaktar sina offer genom dolkstygn antingen i nacken

eller bröstet. De igenkännas såsom sadana äfven därigenom att deras lik äro nästan blodlösa; för att hämta nya krafter åt sin längesedan till förstörelsen ämnade kropp suger nämligen vampyren ur dolksaret det friska blödet. Med begagnande af denna mystiska, ursprungligen slaviska folksägen later nu författaren en rad hemiska händelser tima dels i Italien, dels i Skotland, i de af Ossian besjungna dämonnejderna.

Fran den kvasi-Byronska berättelsen har Rydberg lånat namnet Ruthven. Men under det att Ruthven i den engelska novellen framställes såsom en *verklig* vampyr, är Ruthven i den svenska novellen i grunden en ädel natur, som då han återvaknar till lifvet efter ett mot honom öfvadt förgiftningsförsök behärskas af den fixa idén, att han är vampyr, och tror sig nödgad handla härefter.

En kvinna, som tillredt ett gift åt honom, skrifver nämligen till den niding, på hvars bud hon handlat, att Ruthven, som hon själf sett ligga som lik i grafkapellet, plötsligen rest sig i sin likskrud ur kistan. Det gift, som hon gifvit, hade den egenheten att icke vara dödande på vissa naturer, men de, som undgingo döden, förlorade förståndet. Så var fallet med Ruthven. »Hans karakter är sig olik mot fordom, han fjättras inom en fix idé. Men för öfrigt är han samme skarpsinnige man som fordom, samme ifrare för hvad han anser ädelt och godt, samme fiende till bofvar och brott.»

Ruthven framställes också före begäendet af sina vampyrbrott sasom en djupt olycklig man, hvilken lider afgrundens förtviflan i sitt inbillade dilemma: Å båda sidor ser jag helvetiska kval.

Men jag skall icke längre tveka, hvilketdera jag bör välja. Det är fåfängt att spjärna /mot udden, hon maste uppoffras.»

Och i följande verser utgjuter han sin jämmer:

Spörj aldrig, hvarföre jag sörjer!
Blott *en* det i världen vet;
och om du ock evigt spörjer,
han tiger i evighet.

Jag vill dem ej luften förgifta,
ej röfva dem fridens skatt.
För den tysta skog vill jag skrifta
och för den mörka natt.

Dock -- skog och mark ha ju öra --
ej natten har ögon få.
Hvad ingen får se och höra
må, förr än det födes, förgå.

Men då han andra gången skall, för att undgå helvetets eviga glöd, utföra vampyrdådet, faller tillfälligtvis hans blick på ett skrifvet blad — det ofvannämnda brevet från den kvinna som skolat förgifta honom — och han får klart för sig, att han behärskats af en fix idé. Från detta ögonblick är han botgörare vid sitt första offers graf.

Vampyrhistorien är emellertid ej romanens hufvudhandling. Denna utgöres af de anslag, som berättelsens egentlige »bof», Ruthvens förre rival, William Masham, med några lejde banditers hjälp sätter i gång mot en frände och fosterbroder. Det råder en rikedom på skräck- och äfventyrsscener,

rövvaruppträden, mord, våldsdåd, flykt ur fängelset o. s. v., som visar att den nittonårige författarens fantasi ännu lekte åt samma håll, som under skolpojkestiden. Styckets skurk blir för öfrigt expedierad ur lifvet på ett märkligt sätt. De af honom besoldade rövvarne hafva efter en misshällighet lämnat honom bakbunden å en stol, men de hafva kvarglömt sin apa, och denna, som sett dem ofta begagna mordyapen, använder nu en rakknif, hvarmed hon plägat leka — på sir William Mashams hals!*

De vildt fantastiska händelserna berättas med mycken färg och lif och romanen uppenbarar redan en berättartalang. Författarens formsinne är emellertid tydligen vida mera moget än hans inbillningskraft. Planläggning och händelseutveckling lämna atskilligt öfrigt att önska och karaktersteckningen är schablonmässig.

Om själfva romanens tillkomst berättas, att Rydberg, som ju från tidigare dagar var van att spara på papper, författade berättelsen på helt små lappar; han var rätt vårdslös med dessa och bar dem lösa i fickorna; kom någon bort eller upptäcktes, att något fattades i texten, skref han hasteligen på rak arm en ny lapp att fylla luckan.

Sandvalls tid i Jönköping var emellertid snart ute. Hans ekonomiska ställning var dålig och hans försök att genom börsspel upphjälpa affären slogo illa ut. Sommaren 1848 sålde han sitt tryckeri, liksom han äfven gjort sig af med fabriken. Han

* Jämför ett något liknande motiv i en af Poes berättelser, där vid en efterforskning öfver upphofsmannen till ett mord en apa befinnes vara den skyldiga.

fortfor dock att vara Jönköpingsbladets utgifvare, men han sökte sig om efter en ny verksamhetskrets.

Jönköpingsmarken brände under hans fötter. Och detta var icke att undra öfver. Ty han hade, såsom ofvan antydts, under sin kamrerstid begått ett brott — antagligen tillsammans med en annan tjänsteman* —, nämligen försnillat sedlar till belopp af 15,000 rdr b:ko och företagit motsvarande ändringar i böckerna. Detta brott var väl icke bekant för allmänheten, men tecken finnas som gifva vid handen, att det icke varit alldeles okänt inom vissa kretsar, och detta torde ock varit orsaken till att Sandvall — antagligen i slutet af 1846 — lämnade sin befattning vid banken. Ty när hans antagonist i Jönköpings Tidning, den gamle aktade direktören J. P. Lundström, ville hålla honom i schack och bemöta hvad han kallar Sandvalls ilska och vanvettiga angrepp, anspelar han på »kulissförhållanden» med vissa af därvarande privatbankstjänstemän före 1846 års utgång.** Ja, det gick ända därhän, att gamle Lundström i ett den 21 oktober 1848 tryckt nummer, »n:o 13», af »Suppleanten» (ett bihang till Jönköpings Tidning) till svar på ett uttalande i Jönköpingsbladet, att sådana ofog som att slå ut fönstren hos landshöfdingen och direktör Lundström kunde ej annat än ogillas, »*äfven om de riktas emot impopulära personer*», ställde till Sandvall en uppmaning att framlägga giltiga skäl

* En tjänsteman i banken, fanjunkaren H., beröfvade sig antagligen omkring 1846 lifvet, något som i hög grad lär uppsakat Sandvall. Kort därefter afgick han själf ur banken.

** Jönköpings Tidning 15 juli 1848.

för denna impopularitet, hämtade ur hans, Lundströms, vandel »både före den dag då människosläktet hade att hugna sig åt Tit: i födelse till världen och sedermera», samt därvid särskildt bad honom fritt utsäga, om icke han, Lundström, afgick från sitt direktörskap i banken med lika godt rykte som han mottog det, eller om under hans direktörstid i banken det hände, att genom vårdslöshet eller förlamad tillsyn »möjlighet bereddes för oredligt sinnade personer att tillgripa af bolagets eller enskildes inom banken befintliga medel till större eller mindre belopp och att för tillgreppets döljande de funno tillfälle att förfuska bankens räkenskaper samt nödvändigheten att afdanka kamrerare och annan bankkontorets tjänsteman såmedelst framkallades».

Men det är att märka, att detta nummer af »Suppleanten» aldrig utkom. Det saknas i Kongl. Bibliotekets exemplar af tidningen och i stället bär numret för den 28 oktober n:o 13.* Alltså, J. P. Lundström har betänkt sig och af barmhärtighet mot sin antagonist undertryckt en anklagelse, som naturligtvis skulle ställt denne på schavotten. Ty här voro, såsom det heter i ett bref från en som stod förhållandena nära, »som i ett elektriskt batteri samlade alla de åskor, hvilka den tiden laddades öfver Johan Sandvalls hufvud, men som besynnerligt nog kunde afledas tills de efter ett par år slog ned. De mer, än halfva uttalanden här förekomma om de mystiska bankförhållandena vittna alltså, att J. P. Lundström hade mer än en blott

* Det intressanta numret, hvilket aldrig spriddes, har författaren funnit i en enskild samling.

aning om dem en tid, da ännu man ej visste, att ett stort brott tyngde Sandvalls samvete. *

Men man förstar lätteligen, att Sandvall sökte sig en ny verksamhet å annan ort. I oktober 1848 afsade han sig ordförandeskapet i Jönköpings fabriksförening och i november uppgjorde han om köp af Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, hvilken sexton år förut grundlagts af Måns Prytz, som nu pa framtidsafbetalningar sålde bladet till den begåfvade Jönköpingspublicisten. Tidningen var redan då en af den liberala sidans mera betydande organ, men genom Sandvalls ovanliga energi och obestridliga talang, liksom ock genom hans vinnande personlighet, skulle den ernå ökad betydhet och vidgad spridning, på samma gång den intog en ledande ställning a vänstra flygeln, ej minst bekämpande »de grå» och äfven »Aftonbladet» såsom ej tillräckligt vidtgående. Det skedde i stundom lämligen bombastiska artiklar, någon gång med rent af thorildska fetstilar, men hvilka i allt fall gjorde stor verkan, så att Handelstidningen öppet nämndes »Sveriges näst Aftonbladet mest betydande organ» och vann en stor spridning i stad och i bygd. Dess utpräglade »radikalism» och dess hänsynslösa ton klandrades likväl äfven af liberala meningsfränder.

* Lundström hade äfven sändt samma uppsats till Sandvalls blad, där den naturligtvis icke intogs. Men Sandvall sökte och lyckades afvärja det förkrossande angreppet genom att Jönköpingsbladet samma dag innehöll en fullkomlig afbön. »Herr Direktören äger förtjänster, hvilka berättiga honom till kommunens tacksamhet och hvilka vi alltid skola finnas färdiga att erkänna. Därmed ansåg sig den gamle direktören kunna låta sig nöja.

I Göteborg 1849—50.

Sandvall förde med sig till Göteborg såsom ny medarbetare i Handelstidningen sin unge skyddsling från Jönköpingsbladet, den tjuguårige Viktor Rydberg, som alltså nu första gången kom till den stad, där han senare under en lång följd af år fick sitt hem.*

Göteborg var vid denna tid af jämförelsevis blygsamma mått och inskränkte sig till staden inom vallgrafvarna samt de s. k. förstäderna Haga och Masthugget. Folkmängden var Majorna oräkadt — endast omkring 20,000, men det var en stad i uppkomst.

Ännu bar den nog i mångt och mycket småstadens prägel, utan att likväl ha bevarat sin gamla karakter. Den härliga Kungsporten, »Gamle Port», hade fallit för en enfaldig nivelleringslusta — den vandalismen begicks årtiondet förut — men ännu hade dock ej å vallgravens bastion Nygatans hus rest sig, långt mindre en början till stadens stora utveckling åt söder och sydväst ens tagit sin början. Ännu stodo små bodar kvar vid Tyska kyrkan, hvilka bidrogo att åt denna del af staden gifva ett pittoreskt utseende, och i stadens nordöstra hörn reste sig ännu länshäktet med dess ruskiga omgifning.

* Rydberg bodde (enligt 1850 års adresskalender) hos Sandvall (i n. v. huset n:o 50 vid Drottninggatan, hörnet af Fredsgatan, samma hus, där han halftannat decennium senare var en daglig gäst hos sin sjuke vän Carl Simon Warburg); men enligt annan uppgift bodde han tillsammans med sin tidningskamrat C. J. Lindskog, n. v. Drottninggatan n:o 29. Han synes icke ha varit mantalsskrifven i Göteborg denna tid.

Vi äga en liten skildring af denna sistnämnda del af det dåtida Göteborg, just af Viktor Rydbergs hand, skrifven inemot ett årtionde senare, då många ändringar i stadens yttre skett. När han i texten till planschverket »Göteborg och dess omgifningar» (1859) omtalar järnvägsstationsbyggnaden och dess grannskap, heter det:

»Tänk dig stationsbyggnaden försvunnen, likaledes den väldiga byggnad, som bildar östra sidan af torget och är det nya arbetshuset, en byggnad stor nog att inom sina murar rymma en svensk småstads folkmängd — tänk dig sedan stenläggningen borta och hela den vidsträckta platsen omgifven af ett ruskigt plank. Inom detta stängsel skulle vi sett på midten af det sumpiga fältet en byggnad med grå murar och gallrade fönster resa sig. Det var länshäktet. I dess grannskap och som en värdig accessoar till detta stod samma tortyrverktyg som icke länge sedan bidrog att illustrera alla tingsplatser i riket, det af folkhumorn Blomster-Jöran kallade, men som på oförblommerad svenska benämndes spöpålen. Fältet begränsades af ett stycke af vallgrafven, bakom hvilken utbredde sig den ödsliga Gullbergsvassen, samma vass som nu uttorkas för att gifva rum åt kajer och gator. Sådan var platsen för ett antal år sedan. Och lif fick denna dystra tafla i synnerhet om söndagarna genom en mängd små och stora trasvargar, som här hade lokalen för sin spelklubb. Man spelade 'kronvägg' mot planket, man singlade och 'salade hybecka' af hjärtans lust. Som en omväxling i nöjet pröfvade man sina krafter med polisuppsyningsmännen, när dessa någon gång vågade visa sig i den glada klubben. Det var ett ställe och ett folklif värdigt den flandriska skolans penslar, men

ovärdigt, och nu, Gudi lof, äfven utstruket ur verklig-
heten. En sådan förändring — låt vara att den är
lokal och i sig obetydlig — kan dock skänka dig och
mig varaktig glädje och får för oss en ökad betydelse
eftersom vi nu med eller utan skäl blifvit vane att be-
trakta den som en liten länk i en stor kedja, ett litet
moment i en stor utveckling, som ej är inskränkt till en
stad eller ens till ett rike, utan omfattar mänskligheten.
Det är barbariet och råheten som mer och mer gifva
vika för humaniteten och sedligheten.»

Det var med tvekan och villrådighet om sin
framtid Rydberg första gången kom till Göteborg.

På tidningsbyrån fanns ej så synnerligt stor
användning för honom. Vid behandlingen af den
utländska politiken, som då upprörde alla sinnen,
togs tidtals hans biträde i anspråk, liksom han
användes att öfversätta en eller annan af de litte-
rära eller allmänt instruktiva artiklarna. Men för
resten hade Sandvall något svårt att placera sin
unge medarbetare i det dagliga arbetet. »Jag vet
inte, hvar jag skall göra af den här Rydberg?» ut-
brast han vid ett tillfälle högt på byrån.

»Åh, sätt honom vid korrekturet», svarade re-
daktionens andre man, skalden och politikern C. M.
Ekbohrn.*

Och därvid blef det. Viktor Rydberg tillbragte
större delen af denna publicistiska lärotid med att
läsa korrektur på Sandvalls och Ekbohrns ömsom
ljungande, ömsom något vidlyftigt undervisande
ledare, Lindskogs utrikespolitiska artiklar, Måns

* Meddelande till författaren af framlidne litteratören
Anton E. Berg, då tidningens medarbetare.

Prytz' börsunderrättelser och göteborgarnes saluannonser. Någon själfständig verksamhet under denna tid från hans sida är nästan omärkbar. Möjligt skulle en artikelserie: Några drag ur Jean Pauls tidigare lif kunna härröra från honom, liksom antagligen en skarp polemik mot några från Upsala utgångna cyniska dikter.

Den litterära krets, med hvilken Rydberg kom i beröring, omfattade, utom förmän och kamrater i tidningen, bland dem särskildt C. J. Lindskog (f. 1817, d. 1883), äfven skalden och romanförfattaren Herman Bjursten*, den välkände läraren C. J. Meijerberg, och den på sin tid mycket omtalade vittre urmakaregesällen P. C. Kjellberg, en af bildningscirklarnas mest typiska företeelser, hvilken just vid den tiden i Göteborg utgaf »Bildningsvännen»**.

Meijerberg har i Julkvällen 1895 skildrat tjuguaringen Viktor Rydberg såsom en blond, smärt yngling, i hela sitt väsende den sorglöse studenten (student var han dock ännu icke), som trufdes bäst i glada vänners krets och helst sökte sitt umgänge bland personer af mera originel läggning. Stormande var dock aldrig denna ungdomsglädje, och den måttfullhet, som var ett grunddrag i Rydbergs

* Vid Bjurstens död 1866 innehöll Handelstidningen en nekrolog, troligen af V. R:s penna, där det nämnes, att han bodde i Göteborg under vissa perioder och att han till H. T:s följetong lämnat ett par af sina romaner, för hvilka han, »en annan Eugène Sue, gjorde studier ur folklifvet under vandringar i förklädnad, hvilka gåfvo hans vänner anledning till mycket skämt». I dessa vandringar deltog någon gång hans vän V. R., likasom dåvarande bokhandelsexpediten Jonas Philipsson.

** När Carl August Rydberg 1849 vistas i Göteborg, nämner han, att Viktor gjort honom bekant med desse män.

lyckligt afvägda naturell, räddade honom från utsväfningar, tillägger Meijerberg.

Rydberg, som sålunda under denna tid fann sig rätt väl i kamratkretsen, torde i uppsluppet ungdomslynne icke ryggat tillbaka för ett eller annat gladt tjufpojkestreck.*

Hans första Göteborgsvistelse fick en bråd afslutning, i sammanhang med den på sin tid öfver hela Sverige mycket omtalade Sandvall-Prytzska skismen, hvilken tog sig uttryck i *tvänne* rivaliserande Handelstidningar.

Sandvalls affärer voro alltjämt i oordning. Han kom till Göteborg med stora skulder, dem han med sin vanliga optimism hoppades kunna genom nya större företag blifva kvitt. Han utvidgade därför tidningen, lyckades också väsentligen öka dess afnämwarekets, men de betydligt stegrade kostna-

* Birger Schöldström förtäljer sålunda i sina skildringar »Mörkt och ljusst», huru som en dag i början af år 1850 kammarjunkaren Pontins Stockholmstidning Morgonbladet, som brukade meddela »fashionable news» öfver den fina världens nöjen, innehöll en korrespondens från Göteborg om en lysande middag, hvilken skulle ha gifvits å Göteborgs börs, men som var en — fri fantasi, ett satiriskt gyckel af brefskrifvaren. Såsom talare nämndes, utom landshöfdingen, de största original och pekoralister uti staden; — de talade för konungahuset, fosterlandet, Gustaf Adolfs minne o. s. v. Denna korrespondens, som var en helt igenom kvickt genomförd drift med Morgonbladets »fashionable news» i dess egna spalter, väckte på sin tid kolossal uppmärksamhet och vardt ett grundskott i tidningens litterära snobberi. Schöldström yttrar, att »upphofsmannen var och förblef okänd». Emellertid bör det nu icke anses ogrannlaga att nämna, att det något grofkorniga skämtet härrörde från Viktor Rydberg och C. J. Lindskog. Äfven i de glada upptågen med den oförliknelige pekoralisten och storätaren Carl Magnus Bäcklund och hans »Utflykter på Parnassen» (jmf. Schöldströms »Förbiskymtande skuggor») var Rydberg en deltagare.

derna uppvägdes icke häraf, och Sandvall måste, därtill ansatt af gamla fordringsägare från Jönköpingstiden, sköta sin ekonomi genom ständigt vigilans bland stadens borgare och särskildt bland meningsfränder. Men på våren 1850 var hans ställning förtviflad. Han framkastade då för Prytz tanken, att denne under återstoden af 1850 skulle öfvertaga utgifvandet till dess han själf hunnit ordna sina aflärer. Han var utledsen vid att ständigt mankera och vid därmed följande själslidanden och chikaner.»

Han ville emellertid söka hjälp hos en då förmögen vän och meningsfrände i Stockholm, Mengel, den sedermera så bekante »Göran»?; för öfrigt talade han om möjligheten att nödgas lämna landet.

Sandvall begaf sig den 8 maj med pass till Stockholm, öfverlämnande åt Ekbohrn att helt och hållet sköta tidningen under ett par tre veckor. Knappt hade han lämnat staden, förr än man å vissa håll började frukta, att hans bortresa icke var af tillfällig art; — en farhåga som nästa års händelser visade icke varit alldeles grundlös. Prytz, som var intresserad i Handelstidningen dels med hänsyn till den obetalda köpeskillingen och dels såsom lifstidsengagerad medarbetare för handelsafdelningen, fann vid närmare undersökning tidningens fortsättande i samma format och med så dyra tryckningskostnader äfventyrlig, och då medel bl. a. felades till papper och stämpelafgifter, beslöt han, efter misslyckade underhandlingar med boktryckeriets målsmän, att tillsvidare utgifva tidningen på annat tryckeri i mindre format såsom sin egen

affär med användande af ett gammalt tillstandsbevis, dock såsom han uppgaf i afsikt att om Sandvall återkomme och godtgjorde honom hans utgifter, återställa tidningen till honom.

Denna under prekära omständigheter företagna, egenmäktiga och knappt lagliga omflyttning af bladet skedde efter väl icke alldeles lugna öfverläggningar med redaktionens personal. Tre af dennas medlemmar: Ekbohrn, Lindskog och *Rydberg* läto, efter något betänkande, för att rädda tidningen, förmå sig att bistå Prytz vid redaktionen af »Göteborgs attonde Handels- och Sjöfartstidning», såsom tillstandsbeviset löd å dennes tidning, hvilken utkom från 13 maj, under det Sandvalls tidning tillsvidare upphörde, i det större delen af redaktionen »med pick och pack» flyttade från Sandvallska byrån öfver till Prytz.

Knappt hade emellertid Sandvall erfarit den under hans frånvaro vidtagna åtgärden förr än han skyndade tillbaka för att häfda sin äganderätt. Han framställde sig icke utan skäl såsom den ekonomiskt förorättade och äfven, men med mera tvifvelaktig rätt, som den politiskt förföljde. Han visste väl, att folk äfven inom det afgjordt liberala partiet funno honom alltför avancerad, och mellan ett par rader i Prytz anmälan, att tidningens hållning fortfarande skulle bli liberal, »men på intet sätt komma att tillhöra den politiska fraktion, hvars upplösande lär oringa ut på samhällsomstörtning och anarki», läste man ett indirekt angrepp på Sandvall.

När därför Sandvall efter något mer än en veckas interregnum åter utgaf *sitt* blad å det gamla

tryckeriet och i det stora formatet, slog han mynt af motståndarens åtgärd ej blott som en ekonomisk kupp, utan ock som en *politisk kabal*. Så synes ock saken med eller utan skäl hafva uppfattats inom pressen (t. ex. af Aftonbladet, Jönköpingsbladet, Snällposten, Barometern). Detta vållade ock, att katastrofen kom Sandvall till godo och gaf honom ny vind i seglen. Ty, såsom Dalmans Aftonpost framhöll, den föranledde hos hans politiska vänner ett större intresse för honom och framkallade större uppoffringar än eljes blifvit fallet. Och tidningen, hvars undergång var nära, fick nu nya förläggare — under det Sandvall själf gjorde konkurs, med en mäktig usel ställning. Så blef Prytz underligt nog» — såsom Aftonposten yttrade — »Sandvalls räddare».

Carl August Rydberg, som var Sandvalls ifrige anhängare, skildrar i sina bref den Prytz-Ekbohrnska åtgärden såsom en enbart politisk intrig och är till en början mycket vred i hugen öfver att brodern sällat sig till den Prytzska redaktionen, ehuru han sedan fritager Viktor från all delaktighet i »kabalerna», enär »han ej var invigd i ställningen, utan ansåg det gälla att som medarbetare fortsätta tidningen på det prenumeranterna ej skulle blifva bedragna». Detta medgifver äfven Sandvall själf offentligen, då han skrifer, att han visserligen icke på något sätt kunnat förklara de skäl, som förmått de tre redaktionsmedlemmarne Ekbohrns, Lindskogs och Rydbergs anslutning till Prytz, emedan han alltid med dem lefvat i bästa och vänskapligaste förstånd och emedan han icke brustit i uppfyllandet af sina förbindelser till dem, utan tvärt-

om sökt vara till all tjänst han kunnat: men att han efter sin hemkomst blifvit fullkomligt öfvertygad, att herrar Ekbohrn, Lindskog och Rydberg icke haft för afsikt att skada honom, utan tvärtom trott sig genom den vidtagna åtgärden på möjligast bästa sätt bevaka eget, allmänhetens och hans intressen. Da Sandvall sålunda velat uttala sin individuella åsikt om *deras motiver*, ville han dock icke undertrycka den öfvertygelsen, att de blifvit duperade af Prytz och icke haft nog praktisk blick att genomskåda intrigen och förutse följderna och att de hade kunnat förekomma händelsen genom själsnärvaro och energisk protest. Att dessa herrar själfva — heter det slutligen — »hvilka städse bekänt sig till de liberala, för att icke säga ultraliberala grundsatserna i sinom tid skola desavouera herr Prytz' politiska program, tager jag för alldeles gifvet.»*

Striden emellan parterna fördes dels mellan de båda Handelstidningarna, ända till dess Prytz, i midten af juni, måste nedlägga sitt blad och erkänna sig besegrad, likväl vädjande till framtidens lidelsefriare dom, och dels inför rätta.

I processen inkallades äfven Rydberg som vittne, därvid han bland annat intygade, att Sandvall för honom prisat Prytz' öfverseende och fördragsamhet i afseende på sina fordringskraf mot S.

* De konservativas Göteborgsorgan, den då af handl. Backlund utgifna Göteborgsposten, hvilken uttalade sig emot Prytz' våldsåtgärd, yttrar med anledning af de olika bladens färg: »Det skulle således vara på herr Sandvall *allena*, på hvilken misstanken skulle falla för ultraradikalism. Vi tro oss kunna försäkra, att *han* af hela redaktionspersonalen var den *minst radikale*».

Då han emellertid den 21 juni skulle höras inför domstolen, afstod den part som kallat honom »från studeranden Rydbergs hörande, *enär denne numera ej längre vistades i Göteborg* .

Rydberg hade alltså omedelbart efter att Prytz nedlagt sin tidning och då vägen till Sandvalls blad för honom var stängd, enär Sandvall ej kunde förlåta honom hans öfvergång till andra lägret, lämnat Göteborg och den publicistiska verksamheten där. Den Sandvall-Prytzska striden ingrep sålunda väsentligen i Rydbergs lefnadsöde.

I alla fall skulle han icke länge kunnat stanna i Sandvalls tjänst. Det dröjde föga mer än tre kvarts år innan den skimrande Sandvallska såpbubblan brast. Det var i april 1851 som den sorgliga katastrofen inträffade. Sandvall hade just utfärdat ett ljungande cirkulär till alla rikets folkskolelärare för att vinna ökad spridning åt tidningen såsom »rikets största fullt frisinnade blad och näst Aftonbladet den mest lästa dagliga tidning i Sverige», vädjande till Sveriges folkskolelärare att verka för att få den allmänt läst af bondeståndet. Detta cirkulär framkallade en varnande kungörelse från Sandvalls gamle antagonist landshöfding Bergenstråhle i Jönköping och till och med ett ämbetsbref från själfve ärkebiskopen af Wingård. Och samtidigt upptäcktes — för öfrigt i en för de konservativa särdeles behaglig tid — det åtta år förut begångna brottet.

Vid ett direktionssammanträde i Smålandsbanken fann man, att flere sedlar voro ute än som borde löpa, och en af direktionsmedlemmarne ytttrade då en misstanke, att detta vore Sandvalls

skull, och vid en undersökning fann han mycket riktigt en radering. I början af april lär någon af bankens direktionsledamöter gifvit en vink åt en af Sandvalls vänner att det var »ugglor i mossen» och att saken ej längre kunde döljas. Och denne lät varningen om att en storm nalkades gå vidare till Sandvall.* Den 5 april 1851, ungefär en vecka innan bedrägeriet anmälts för myndigheterna, sprang Sandvall öfver gatan till en bekant köpman — det var min fader — för att som vanligt få ett handlån om 300 riksdaler »på några dagar». Men dagen efter hade han skuddat stoftet af sina fötter och befann sig med den hoplånta reskassan på väg mot södern.

I sällskap med en dansk, som han träffat i Havre, lyckades han få färdas till Italien. Därifrån styrde han kosan till Amerika, där han i Baltimore fann sitt hem. Under ett decennium lät han icke höra af sig, såg ingen svensk bok, träffade ingen svensk, hade nästan glömt sitt modersmål. Han ville helst — skref han ändtligen 1863 — att man hemma skulle tro honom död. »Äfven ett modershjärta skall lugna sig öfver en

* Brottet hade tvifvelsutän länge skuggat dennes tillvaro, men han sökte med sofismer slå bort tanken därpå. I ett versifieradt tal »för bildningen och ljuset», som han höll vid Göteborgs bildningseirkels utfärd år 1849 och som läses i »Bildningsvännen», heter det:

*Arbetets ära högt vi proklamera,
den enda verkliga som vinnns på jorden.
Mot henne rangens, bördens eller guldets
fantomer äro blott, som måste sjunka
förintade i nattens dimmor ned.
Vi fråga icke heller hvad du varit,
blott hvad du är, om ångerns reningsdop
hos dig försonat forna brott och villor.*

död son, men aldrig öfver en lefvande kastad ut i världen under sådana omständigheter som mina. Han kände sig som ett likgiltigt verktyg i ödets och omständigheternas hand; allt sedan han landade i Amerika behärskades han af en olycklig sinnesförfattning. »Med hjärna och penna» fann han sin utkomst, och om det varit möjligt för honom att spara pengar sasom andra människor, så hade han kunnat vara någorlunda oberoende, men det vore och förblefve, förmodade han, omöjligt.

Så utbröt inbördeskriget. Sandvall inträdde i september 1861 frivilligt i unionsarmén, »i afsikt att verka för dessa frihetens dyrbara grundsatser från hvilka han aldrig afvikit och aldrig skulle avvika». I krigets faror och dess ansträngningar fann han sin lycka. De döfvade hans sinneskval. Han deltog med utmärkelse i flere drabbningar och blef efter slaget vid Antietam »för utmärkt tapperhet» befördrad till förste löjtnant och regementsadjutant, men tog till följd af bruten hälsa i maj 1863 afsked. Regimentets öfverste betygade i afskedsbrevet sin höga tanke om hans framstående administrativa förmåga och skicklighet, i förening med hans karakter som officer och gentleman, samt talade om den »allmänna sorg hans afgång förorsakat bland officerare och manskap och som talade mer än allt beröm».

Ett år senare erhöll Sandvall anställning vid skeppsvarfvet i Norfolk i Virginia och blef 1865 tullkassör. »Min ställning är hedrande och ansvarsfull. Det skulle göra er glädje» — skrifver han till sina anförvanter — »att se, huru er i fäderneslandet föraktade vän är hedrad och aktad

i sitt adoptivfädernesland.» Men han ber dem att icke lata ett ord om honom komma i svenska tidningar. För den svenska allmänheten önskar han vara död. Att detta ej var tomt skryt, framgår af att efter det han aflidit i en bröstsjukdom den 18 april 1867, 53 år gammal, tulltjänstemännen i Norfolk offentliggjorde en adress till hans minne, hvori talas om »John Sandvalls manliga och vänliga egenskaper och hans gedigna värde, och att de ännu efter flydda år, om det förunnades dem lefva, skulle blicka tillbaka på de lyckliga stunder de tillbragt i hans sällskap». Hans vinnande egenskaper hade sålunda äfven i västern, där man ej kände hans föregåenden, gjort sig gällande.*

✱

Sandvalls rymning väckte på sin tid ofantligt uppseende och framkallade från den konservativa

* Ur brefven till anförvanter ännu några utdrag:

»Du har andras pengar om hand. För Guds skull var försiktig. Använd icke — blott för en enda timme — en enda skilling af dessa pengar för egen räkning, äfven om du måste sälja din sista rock till att betala en skuld. Åsamka dig icke stora skulder för att göra stora vinster. Jag hoppas, att mitt fel må bli varning nog för dig och andra. — — —

»Så att den gamla tomt, hvarest mitt hus en gång stod, är öde! Huru beklagansvärdt, att icke mycket som är för- enadt med min vistelse där och att icke följderna af mången där begången obetänkt handling kunde på samma gång för- intas i de härjande flammorna!»

»Det har varit mig en tröst att tänka, att måhända min lefnad ej varit utan allt ändamål. Jag har möjligen varit ett medelbart verktyg i en högre makts hand att bana vägen till en bättre framtid för mina närmaste. Ställd såsom en fyrbåk eller rättare sagdt som ett skeppsbrott ibland lifvets bränningar, hoppas jag att tjäna eder alla till varning.»

sidan häftiga utfall mot allt hvad liberalism hette: — »han hade arbetat på en revolution, i hvars mordbrand lämningarna efter de stulna 15,000 rdr skulle förintas». I det liberala lägret väckte händelsen djup förstämning, äfven om man där på många håll ogillat Sandvalls våldsamma uppträdande och ansett honom, fastän alltid till öfvertygelse varmt liberal, dock mot slutet ha varit »konjunkturspelare, som forcerade sina åsikter för att fiska prenumeranter».

Men den Sandvallska katastrofen ställdes snart i skuggan för en annan vida märkligare liberal skriftställares — hans gästs från början af 1840-talet — C. J. L. Almqvists flykt ett par månader senare. Med anledning af dessa bada sorgliga fall i det liberala lägret skref den man, som ett år senare skulle upptaga Sandvalls gärning i Göteborg, den dåvarande Örebroredaktören S. A. Hedlund:

»De moraliska dödsfall, som inträffat på senare tider ibland den liberala sakens försvarare, skulle komma en människa att förtvifla om denna sak, därest man ej hade den lefvande vissheten, att sanningen går segrande fram genom tiden, äfven om många af dess redskap falla.»

På Viktor Rydberg gjorde — enligt hvad samtida kamrater berättat — Sandvalls rymning ett djupt och smärtsamt intryck. Hade än förbindelsen dem emellan upphört, så hade de dock stått hvarandra så nära, att händelsen måste verka ytterst uppskakande på ett känsligt sinne som Rydbergs. För alla lättvindiga penningtransaktio-

ner hade han från den stunden och hela lifvet igenom en fasa. Han hade sett, hvart de ledt hans ungdoms mästare och gynnare.

I Jönköping 1850—51. — Romaner i Jönköpingsbladet.

Efter den nödtvungna skilsmässan från Göteborg i juni år 1850 ärnade Rydberg, så snart det blefve honom möjligt, resa till universitetet.

Han hade af sin kamrat i Handelstidningen, med. filos. kandidaten C. J. Lindskog (i parentes sagdt den ende af de tre redaktionsmedlemmarne, som återvändt till Sandvall, för hvilken han var omistlig som utrikes redaktör), en mångsidigt beläst, särskildt i historia lärd man, hvilken varit privatlärare och skolföreståndare, innan han blef publicist, erhållit ett afgångsbetyg till akademien, hvori det hette, att Rydberg bott hos honom i tretton månader och »begagnat hans privata handledning», en som jag vågar tro något eufemistisk omskrifning för ett bildadt och angenämt umgänge och gemensamma publicistiska arbeten. Det dröjde emellertid ännu en rund tid, innan Rydberg hann begagna sig af detta betyg.

Hvar han vistades närmaste tiden, vågar jag icke säga, men möjligen var det denna sommar han tjänstgjorde som informator i Måns Prytz' hem. I slutet af året finna vi honom i hemorten som medarbetare i Jönköpingsbladet — denna tidnings utgifvare var då A. W. Strehlenert, hvilken som konstförfant å Lars Hiertas tryckeri varit ansvarig öfversättare i den stora processen om

Strauss och Evangelierna*, en lifligt intresserad man, hos hvilken Rydberg någon tid bodde och med hvilken han städse fortfor att stå i vänlig förbindelse.

Viktor Rydbergs bidrag till tidningen under denna tid lära varit både politiska och skönlitterära. Enligt hvad en ännu lefvande, da vid tidningen anställd typograf vill minnas kastade han sig gärna in på storpolitiska ämnen, och en gång beredde han redaktören härigenom ett visst obehag. Under sken af en »korrespondens från Hamburg» skulle han nämligen så illa ha tilltygat höga vederbörande, att stadens »spetsar» blefvo högst förgrymmade.**

Af större intresse är emellertid Rydbergs skönlitterära tillskott till Jönköpingsbladet.

Han meddelade under denna Jönköpingsvistelse i tidningen tvenne försök å romanförfattarskapets område, båda betecknade med den genomskinliga signaturen *V. Rbg.* De äga visserligen icke något högre värde, men äro dock af intresse såsom intyg om den unge författarens dåvarande smak och åskådningssätt. Liksom i *Vampyren* möta vi här sensationsromantik i tidens något vilda stil; i afseende å hemska, skräckinjagande motiv lämna de föga öfrigt att önska.

Den första af dessa berättelser lästes i Jönköpingsbladet i slutet af 1850 och hette *Ett äfventyr i finska skärgården.*

* Jmfr Posthumus' »Mina samtida» I, 139, samt Hiertas själfbiografi i Biografiskt Lexikon.

** När Strehlenert kom upp på klubben, var dörren stängd och hans tidning fäst öfver dörrvredet. Han tog vinken i akt och utträdde ur klubben.

Ämnet är ett mordförsök, som en rysk officer — en fullfjädrad skurk — planlägger mot berättaren af händelsen, en svensk landskapsmålare, hvilken vunnit den kvinnas hand, som äfven ryssen åtratt. För att döda sin rival har nidingen under falska uppgifter vidtalat några lurendrejare — för-rymde ryske soldater, hvilka äro i hans våld — att betjäna det nygifta paret som roddare och, då de närmat sig en ensligt liggande ö, öfverfalla och döda den svenske målaren, hvarefter ryssen skulle uppenbara sig som den unga kvinnans räddare från illgärningsmännen. Dådet är nära att lyckas — författaren spar härvid icke på spännande scener, ganska liffullt berättade — men sedan kampen mellan målaren och roddarne utkämpats och de stridande tumlat om i vattnet, nödgas de söka sin räddning genom simning. Då de räddats och målaren till och med gifvit sin ene förföljare en handräckning, blir denne hans hängifne slaf, redogör på bruten finska, hurusom officern tubbat och tvingat honom till illdådet, och föreslår en hämnd, som målaren efter någon tvekan går in på. Skurken faller bokstafligen i den graf, han gräft för en annan, i det han nedsänkes genom användande af lurendrejarnes maskineri i djupet nedom den grotta, där de bruka gömma sitt smuggelgods. Da målaren vill lämna den ryske soldaten en børs, återlämnar denne stolt gåfvan och kysser hans hand.

Denna natt» — säger målaren till slut — »som jag nu beskrifvit har varit den förfärligaste i mitt tämligen äfventyrliga lif.»

Det går genom denna äfventyrsnovell en un-

derström af det rysshät, som den tiden var så vanligt i svenska bygder. Sonen af den gamle krigaren från 1809 års fejder kände varmt med de finske bröderne och fann tvifvelsutän sina känslor tolkade i 'Talis Qvalis' och Johan Nyboms utfall mot kosacker och moskoviter.

På tal om Sveaborg fäller författaren följande ord, betecknande för hans politiskt historiska uppfattning:

»Jag hade ju sett Sveaborgs med våld ointagliga murar — byggda af svenska folkets svett men hälsade med dess glädjerop, emedan de skulle blifva bålverket mot frihetens och bildningens fiende — jag hade sett dem i de ryska prygelobjekternas våld, sett ryska fanan svaja på dess vallar och den kejsrerlige örnen hanfullt utbredande sina vingar öfver de tre kronor, som förut smyckade Sveaborgs portar! Hvad mitt svenska hjärta led vet Gud, då jag betraktade dessa murar, som borde blifvit ett minnesmärke öfver vår ära, men blef det öfver vår nesa och förnedring. Vår historia förvarar minnet af vår blygd och vår historia är ju efter hvad många påstå våra konungars och vår adels, ehuru den åtminstone där den talar om lidande och själfupoffring är folkets.»

Men i öfrigt är tendensen i denna novell föga framträdande.

Mera afgjordt visar sig författarens politiska sympatier i den vida mera betydande och vida längre berättelsen *Positivspelarne*, som var införd i Jönköpingsbladet under förra hälften af år 1851.

Den är nämligen ej blott en roman, utan afser ock att vara en politisk tidsskildring. Dess ämne är hämtadt från 1848 års revolution i Baden, och

författarens hjärta klappar varmt för de tyske insurgenterne. Icke förgäfves hade Viktor Rydberg hjälpt till i Handelstidningens utrikesafdelning, hvars redaktör, den ofvan omtalade Carl Johan Lindskog, den tiden var en hänförd svärmare för de europeiska frihetsrörelserna, för Kossuth och Herwegh. Tendensen i den lilla romanen finner man till exempel uttryckt i följande not, hvars udd är riktad mot den tyska reaktionen:

»Sedan den tyska demokratien genom inre splittring och hufvudlös ledning dukat under för furstepartiet, inträdde en period af grymheter och blodsutgjutelser, som om man betraktar saken opartiskt kunna mäta sig med franske jakobinernes excesser under Robespierre och Marat. En mängd af Tysklands förnämste vetenskapsmän och skriftställare föllo offer för frihetsfiendernes hämnd. Vi behöfva blott nämna Tysklands störste skald Kinkel och den bekante Corvin, som båda genom ett par månaders fängelse förvandlades från blomstrande män till gubbar.

Bland romanens hufvudfigurer fanns en historisk. Det är Wilhelm Adolf von Trütschler, en af den tyska revolutionens koryféer och martyrer. Inom det revolutionära partiet vann denne begåfvade unge man, öfverrättsdomare i Dresden, en hög ställning; han var en af Frankfurtparlamentets och den sachsiska landtdagens ledare och han blef snart nog tagen i anspråk af den badiska revolutionsregeringen, som gjorde honom till civilkommissarie i Mannheim och till provisorisk regeringschef i hela nedre Rhenkretsen. Hans energiska organiserande af upproret väckte slutligen till

lif en motrevolutionär rörelse, och Trütschler, som just stod redo att taga till flykten, blef gripen, öfverlämnad at preussarne, dömd till döden af en krigsdomstol och skjuten i augusti 1849.

Det är dock föga mer än Trütschlers tragiska slut som Rydberg begagnat. Han har för öfrigt gjort honom till en vida äldre man än han i verkligheten var; — den historiske Trütschler var vid sin död endast 31 år gammal, i romanen är han däremot redan en gammal man, som äger en fullvuxen son, bokens egentliga hjälte, Emil Trütschler, och det är dennes vilda och äfventyrliga men slutligen misslyckade försök att befria fadern ur fängelset och ur förtryckarnes vald som utgör bokens hufvudhandling.

Romanen inledes med, att de båda studenterna fran Heidelberg, Emil Trütschler och hans vän Lindow, komma till Sverige förklädde till vandrande positivspelare och sångare.* Emil Trütschler är nämligen liksom fadern en förföljd revolutionär, dömd till döden, och han klagar öfver att hans drömmar om en lycklig framtid och ett räddadt fosterland äro förbi. »Utan annan framtid än smålekens, föraktets, eländets irra vi nu landsflyktige i främmande land tiggande vårt bröd.» Ett par svenske studenter ana emellertid att bakom de vandrande positivspelarnes dräkt gömma sig in-

* Det lär verkligen ha kommit flere tyske revolutionärer öfver till Sverige och bosatt sig bland annat i Småland. Äfven må nämnas att vid denna tid tre tyske positivspelare och sångare väckte mycken uppmärksamhet i dessa trakter; deras positiv var så stort och stålligt, att det måste forslas på vagn och var försedt med rörliga dockor. Dylikt gaf nog uppslaget till Rydbergs roman.

telligentia ungdomar och visa dem gästfrihet och vänlighet. Underrättelser, som Emil får från Tyskland om faderns fångsling yälla emellertid, att han afbryter sin vistelse i Sverige och återvänder till hemlandet — fastän fägelfri — för att söka rädda fadern ur bojorna.

Men det är äfven något annat, som drager honom hemåt, kärleken till hans kusin, den ädla Ida, dotter till en omänsklig öfverste von Grabow, hvilken är hans fars hätske fiende och på allt sätt söker bringa denne till stupstocken i tanke att, enär äfven sonen är dödsdömd, varda hans arfvinge. Romanens hufvudhandling rör Emils kombinerade försök att befria fadern och enlevera den älskade, hvilken hennes far med lock och pock vill förmå att ingå trolofning med en rik grefve von Plessen. Emils försök synas skola krönas med framgång. Förklädd till målare har han lyckats innästla sig i fångelset och beredt sin far utväg att undslippa, men genom att enleveringsplanen blir bekant för Idas elaka och hämndgiriga syster, råkar han i stället själf i despotens våld. Hans vän Lindows försök att med bistånd af den mystiske Wolkmann befria Emil genom en underjordisk väg, som Wolkmann upptäckt, är också nära att lyckas, men just i det ögonblick, då räddningens timme slår, visar sig allt förloradt. Då skyndar sig den gamle Trütschler från den dolda fristad han funnit till sin svåger von Grabow och beder denne utverka, att han må få inträda i stället för sonen; efter nagon underhandling, därvid Trütschler riktar pistolen mot svågern, lofvar denne heligt att tillmötesgå hans önskan, men endast för

att i tanke på sitt arf genast bryta löftet och låta både fader och son arkebuseras samtidigt. Till och med när han mottagit ett bref med storhertigens benådningsakt för dem båda, hvilken hans dotter Ida lyckats utverka, hemlighåller han denna nåd, tills det är för sent. De bada tappre frihetshjältarne dö med frihetens ord på läpparna: »Gud skall snart ur folkets sköte låta en hämnare uppstå, som utrotar den siste tyrannen och med honom de sista spåren af trældomen. Lefve friheten!»

Och mångdubbelt återljöd »lefve friheten!» som ett eko från folkskaran.

Vid sidan af denna hufvudhändelse utspelar sig en bihandling mellan den gamle öfverste von Grabow och en ung flicka Maria, hvilken han lidelsefullt åtrår och som han söker köpa för guld af hennes föregifna mor, den gamla Katarina. Men denna är ingen annan än hans egen forna älskarinna, den engång sköna Irène di Castello, en italienska, som han öfvergifvit och som han icke igenkänner: — så hafva ålder och grämelse ändrat hennes person. Och hon har nu utfunderat ett gräsligt straff mot sin förre älskare, ty Maria, som hon vill offra åt hans lustar, är ingen annan än hans egen äldsta dotter med sin hustru, hvilken dotter Irène-Katarina för många år sedan stulit från det äkta paret och nu drifven af infernalisk hämndkänsla vill föra samman med hennes egen far. Maria älskar emellertid den nämnde Wolkmann, de bada flyktingarnes vän och hjälpare, som är romanens egenomligaste figur. Rätt märkliga, såsom antydande en viss läggning mot det mystiska hos den unge författaren, äro följande ord:

Wolkmann ägnade sig ej blott åt den så förkättrade astrologien utan ock åt vetenskapernas drottning astronomen; den gåtfulle och mystiske svärmaren var tillika lärd och vetenskapsman, han lyssnade till de nattliga stjärnornas hviskningar, omfattade med värme Lavaters och Galls läror, försvarade teorier, hvilkas värde man bestrider; men han hade aldrig lämnat förnuftets belysta stråt för att beträda vidskepelsens och en blind tros töckniga regioner. — — —

»Om jag ansåge den vetenskap som låter oss kasta en blick bakom framtidens förlåt stridande mot förnuftet -- säger Wolkmann -- skulle jag förkasta, om också ej beskratta den.»

»Men» — inföll Lindow — »huru vill ni då bevisa astrologiens giltighet inför förnuftets domstol?»

»Jag skall framställa mina tankar i detta ämne en annan gång, när de omständigheter, som nu taga vår uppmärksamhet i anspråk väl blifvit undanröjda, samt inskränker mig för närvarande till några få ord om denna i öfrigt så intressanta sak . . . Det finnes intet ändamålslost vare sig i den materiella eller intellektuella världen. Hvarje sak har först en bestämmelse i och för sig: den *att vara* — och sedan olika bestämmelser i förhållande till alla de olika ting, med hvilka den står i något slags samband. Såsom exempel vill jag framdraga den mänskliga individen; i förhållande till den skapande viljan är hans bestämmelse *att vara*; i förhållande till det goda och rätta är hans bestämmelse att i lidandets skärsejd luttra sin själ — äonen af Guds väsende — för att göra den värdig att återförenas med den källa från hvilken den utströmmat; i förhållande till det materiella lifvet är han bestämd att njuta; i sitt förhållande som medborgare att på ett nyttigt sätt

verka; i sitt förhållande till mänskligheten i sin helhet att vara en liten länk i den oändliga kedja, som för- enar det förflutna och tillkommande, en kugg i det ofantliga maskineri, hvars rastlösa verksamhet har till ändamål släktets framatskridande på upplysningens och bildningens väg . . . Och denna varelse med så höga bestämmelser, har hon icke äfven den att kroppsligt dö och förrutna för att frambringa och låta i sin mån fröjas åt tillvaron dessa maskar, hvilka förtära henne i grafven? Hvad är storleken af vår planet, ja vårt planetsystems kärna solen, emot polstjärnans, och likväl har denna ofantliga världskropp bland sina bestämmelser äfven den att tjäna till vägledare på hafvet för varelser på en kropp, som är ett stoftgrand mot densamma? Det högsta och största har till ändamål att tjäna äfven det lägsta och minsta; ty för skaparen, som nedlagt lika mycket vishet i infusionsdjuret som i världsalltets organisation, är intet stort, intet litet. Finnes då från denna synpunkt något orimligt i antagandet, det planetera under deras framrullande på sina en gång utstakade banor, bland andra högre bestämmelser, äfven hafva den att genom sin ständigt omväxlande ställning till hvarandra gifva vinkar om jordinvånarnes tillkommande öden? Att antaga, det himlakropparna *inverka* på människans öde, följer ej härutaf, en sådan mening kan alstras endast af en dårhusmässig vidskepelse. Ett barn, som föds under en olycksbådande konstellation, blir icke olyckligt därför; stjärnorna förutsäga blott, att det genom sitt eget eller slumpens förvållande väntas af ett oblidt öde. Ödets stundande skiften och stjärnornas spådomar likna så att säga tvenne af hvarandra oberoende urverk, af hvilka det senare går en stund före och hvars visare sålunda pekar på en timsiffra, som den förra ej ännu

hunnit, men till hvilken den dock en gång skall komma. Och återoppar man sig på fakta, så frågar jag hvilken vetenskaps sanning bevisar oss så många fakta som astrologiens. Må man opartiskt läsa historien, på oräkneliga af dess blad firar astrologien sin triumf.»

Wolkmann är nu visserligen en diktad person. Men manne man icke i hans resonnemang kan skönja slagskuggor från de grubbel, som vid denna tid stundom dvaldes i den för stjärnkonskapen, äfven dess mystiska sida, lifligt intresserade Viktor Rydbergs hjärna?

Wolkmann blir ock den hämnande rättvisans organ. Då han för andra gången öfverraskar Grabow, när denne vill med våld bemäktiga sig Maria, som för öfrigt därförinnan af sin så kallade »moder» Katarina-Irène, fått en sömndryck, hvilken försatt henne i dödens sömn, skipar Wolkmann — med utsökt grymhet — själf rättvisa mot skurken. Efter en tvekamp, däri han besegrat Grabow, nödgar han denne, i det han glödgar hans arm, att intaga ett infernaliskt pinande gift och ger honom sedan på hans egen bön nådestöten. Wolkmann tar därpå själf gift; — lifvet har för honom numera intet värde, sedan Maria är död. Men så finner han hos Grabow Trütschlers och Emils benådningsakt, kastar sig på en springare och ilar till afrättsplatsen för att förekomma deras död. Men han hinner icke dit, utan dignar på vägen döende till marken.

En stor del af romanen upptages sålunda af äfventyrliga scener, där list och våld växla. Man kan stundom finna gräsligheter och våldsamheter

nog mycket hopade, men de äro berättade med utmärkt liffullhet och rik fantasi, och författaren har i intrigflätning hunnit ett betydligt stycke fram sedan »Vampyrens» dagar. Han förstår att halla läsarne i en ständig spänning; fram och åter tvinna sig händelsernas trådar, de olika parternas anslag och motanslag äro lagda med en följetongsstrategs säkra blick. Med förkärlek dröjer författaren, liksom äfven fallet var i »Vampyren», vid fängelse-scener och fångarnes försök att rymma. Slottsvaktmästarens son hade här barndomsminnen att bygga på, och skildringarna af fästningarnes hemliga gångar och de äfventyr, som där passera, erinra om att Rydberg redan i barndomen enligt hvad han berättar i »Det forna Jönköping» älskade utforska de mörka hvalfgångarna som löpte under bastioner och ravelliner och att den gamla fästningen var en barndomsvän som närde och väckte hans fantasi.

Dessutom skildrar Rydberg med kraft och färgrikedom flere burleska scener från soldatlifvet; och under det karaktersteckningen eljes är nog mycket skematisk i skarpa motsatser af svart och hvitt, djäflar och änglar, finna vi bland soldattyperna åtskilliga säkert iakttagna, realistiskt gifna figurer.

Med hänsyn till romanens allmänna litterära karakter må följande framhållas.

Den företer inslag dels ifrån senromantikens skräck- och gräslighetsmotiv, hvilka ju för öfrigt ha sina förebilder redan i förra århundradet, dels från den Dumas'ska följetongsskolans djärfva äfventyrligheter och strider, dels slutligen från den dämoniska naturfatalism, hvilken, såsom Hettner

pavisat, i viss mån kan föras tillbaka till Goethes Wahlverwandtschaften, där dock den andliga och naturliga världen försonas, men som hos romantikerne drifves till ytterlighet, till spökhistorier, magnetisk somnambulism, högst egendomliga sinnesförvirringar och dylikt.

Det är i sistnämnda afseende egendomligt att iakttaga, huru Rydberg söker i Wolkmanns person liksom förena sina sympatier för mystik och sina sympatier för den rena, förutsättningslösa vetenskapen. Detta drag bevarade han ständigt. Han stod på vakt mot vidskepelse, men han ville aldrig bortvisa möjligheten af vissa för oss ofattbara naturmystiska fenomen. »Mer finnes mellan himmel och jord än vår filosofi drömt om.»

Men utom berättelsens karakter af spännande följetongsroman hafva vi att beakta en annan sida: dess frihetstendens.

Ty genom de gräsliga och äfventyrliga tilldragelser dem en ungdomligt naivt-romantisk fantasi spunnit till förnöjelse för Jönköpingsbladets läsare, pulserar en underström af äkta frihetskärlek. Här möter oss den unge Viktor Rydberg med alla sina sympatier och antipatier. Han är framför allt en beundrare af den unga tyska sångarkrets, som anslog frihetstonerna och hvilken bland annat inspirerat hans store föregångare Talis Qvalis. Här är först Gottfried Kinkel — likväl mera berömd som konsthistoriker än som skald — hvars djärfva rymning från Spandaus fästning torde gifvit Rydberg en del materiel för hans roman, men hvars dikter, trots deras behag, värme och kraft, dock ingalunda berättiga till det hedersnamnet »Tysk-

lands störste skald» vid denna tid, hvilket han af sin ungdomlige svenske beundrare erhåller. Och mot slutet af romanen — i en epilog — låter författaren Lindow, som efter vännens död åter besöker Sverige, skänka sin svenske vän såsom ett minne ett exemplar af den tyske frihetsskalden Georg Herweghs dikter.

Å andra sidan omtalas i boken med mycket förakt den dåvarande tyska reaktionens älsklingsromanförfattare, den sedermera såsom frivol, att ej säga liderlig novellist kände baron A. von Sternbergs romaner, som äro den fadde von Plessens lektyr: »en tysk grefve kan ej välja någon annan litteratur», heter det.*

Och ur Irlands store frihetssångares Thomas Moores »Paradiset och Peri inlägger Rydberg i romanen såsom dess »fabula docet» följande vackra strof:

Det blod, som uti despotens sold
uti striden spills att befästa hans våld,
det fläckar jorden; men hjältens blod,
som för friheten offras med kärlek och mod,
är så heligt, att icke det sätter en fläck
på själfva Edens klaraste bäck.

* »Visst äro dessa romaner — heter det vidare — något för mycket vattenhaltiga, men desto lättsmältare äro de för den nyktra aristokratien, som slukar dem med begärlighet, emedan de upphöja adeln till skyarna, göra narr af medelklassen — och det lika kvickt som rättvist — samt skrämja för de kommunistiske arbetarne. Baron von Sternberg förtjänar sålunda ganska vackra summor, ger dinéer, där äkta Johannisberger, och supéer, där äkta Veuve Cliquot rinner i strömmar, samt skrattar för öfrigt i mjugg både åt Hin håle och påfven, åt kejsar Nikolaus och republikanen Struwe, åt aristokratien och kommunismen, filistrarne i Tyskland och brackorna i Sverige, ärkebiskop Wingård och den heliga rocken i Trier.»

Om än sålunda Rydbergs episka fantasi var behärskad af samtidens — efterromantikens — sensationsromaner, lopp där tillika genom denna prosadikt en lyrisk ådra, hvars källflöde är att söka i Tysklands och Irlands frihetssång. Dock synes äfven den franske frihetsskalden Béranger, ha funnit genklang hos den unge Rydberg. Man misstager sig nog icke, om man spårar inflytande från denne i en uti romanen inflickad, visserligen till formen något omogen, men långt ifrån oäfven visa mot soldatesken, i viss mån ironiserande samtida soldatvisor, där soldatlifvet höjes till skyarna:

Ett härligt lif har soldaten!

Hvem är som drar musten af staten?

Jo, han, minsann,

och ingen ann!

Bonden han släpar och borgaren stretar,
men knekten på krogarna endast arbetar.

Ett härligt lif har soldaten!

Det är han som drar musten af staten.

På styfvern en knekt ej plär väga,
vid disken vår sparbank vi äga.

Hvar krogvärd ber:

Stig in, sitt ner!

Ja, vårt är det starkaste ölet man brygger,
och flickorna kalla oss fiffigt för — »styggar» .

På styfvern en knekt ej plär väga,
vid disken vår sparbank vi äga.

Tro ej, fast hon kallar oss — »styggar»,
att flickan för den skull just skyggar

att ha en vän
i krigaren!

Nej, helst uti krigarens armar hon hvilar,
ty skarp är vår sabel som kärlekens pilar.
Fast flickan oss kallar för »styggar»,
just icke för knekten hon skyggar.

Som modern den endaste ungen,
så smekes soldaten af kungen;
mest honom kär
soldaten är,
ty dristar sig folket att klaga och knota,
så sabla vi ned det, det medlet plär bota!
Som modern den endaste ungen,
så smekes soldaten af kungen.

»Mina barn», så kungen oss kallar,
när vi klyfva rebelliska skallar,
och brännvin och mer
landsfadern oss ger,
då svärdet vi draga och luntan brinner
och folkets blod uppå gatan rinner.
Mina barn», så kungen oss kallar,
när vi klyfva rebelliska skallar.

Ett härligt lif har soldaten!
Hvem är som drar musten af staten?
Jo, han, minsann,
och ingen ann!
För knekten är brännvin, för bonden knappt vatten;
för knekten är ölet, för borgaren tratten.
Ett härligt lif har soldaten!
Det är han som drar musten af staten.

Viktor Rydberg erinrade sig på äldre dagar »Positivspelarne» med den fasa, som stundom betager en författare, när han påminnes om litterära ungdomssynder. Då en af de typografer, som »satt» romanen, den ofvan nämnde hr Israël Johnson år 1880 tillskref honom och föreslog att få trycka om den, svarade Rydberg:

»Den lille typografen minnes jag från min ungdomstid mycket väl; jag betraktade honom och hans vän Sandberg som mönster af bildade och städade arbetare, med hvilka det var en heder att umgås. Men till hans förslag att åter trycka »Positivspelarne» som följetong kan jag dock omöjligen gifva mitt bifall. Berättelsen är den mest omogna och i alla afseenden sämsta som jag skrifvit under den första perioden af min författarverksamhet och hon bör icke vidare dragas fram ur den förgätenhet hvari hon välförtjänt hvilat.

Detta författarens hårda omdöme om »Positivspelarne» är långtifrån riktigt. Tvifvelsutän är den vida öfverlägsen både »Vampyren» och »Ett äfventyr i finska skärgården».

Viktor Rydberg synes vid denna tid hafva varit fylld af skaparelust och håg att i tendensromaner gifva luft åt sin fantasi och sin frihetskärlek. Brodern Carl August, hvilken nu, sedan hans försök att bryta sig en bana som bagaremästare misslyckats, rest till Skara seminarium för att utbilda sig till folkskolelärare, skrifver i ett ganska upplysande bref af den 4 februari 1851:

»Bror Viktor vistas för närvarande i Jönköping. Han ämnar sig till Upsala, när sjön blir öppen. Han har skrivit och haller på att skriva följetonger för att förtjäna till sin Upsalafärd. I Jönköpingsbladet pågår en som heter Positivspelarne; i Handelstidningen kommer snart en: Göteborgsskizzer, och till Aftonbladet har han en roman i fyra delar nära färdig, som heter Brott och Vedergällning. Första delen är uppskickad till Hierta, som lofvat att när alla delarne anländt betala dem med 250 rdr. Jag har läst de två första delarne och om äfven en annan än min bror vore författaren måste jag hänföras däraf och beundra det lätta skrifsätt och snille som där verkligen framlyser. Bror Viktor är den som hjälpt mig hit. Han skänkte mig 20 rdr. Han har för närvarande tills han fått betalt för sina arbeten ej godt om penningar och jag önskade att ej helt och hållet ligga honom till tyngd, ty han behöfver väl sina pengar när han kommer till Upsala.»

Det af C. A. Rydberg omtalade arbetet »Göteborgsskizzer» har jag ej lyckats finna i Handelstidningen, och lika litet har »Brott och Vedergällning» funnit väg till Aftonbladets spalter. Kanske är det samma ämne som Rydberg behandlade i romanfragmentet »Vilhelm Bergman eller Benoni Strand».

I Lund 1851—52. — »Sjustjärnan.»

Rydbergs afsikt att aflägga studentexamen i Upsala ändrades af okänd anledning; i stället styrde han på våren 1851 kosan till Lund, dit han

anlände, enligt hvad brodern skrifver, med 2 rdr banko på fickan. Han aflade den 19 juni 1851 studentexamen med mycket goda betyg, i synnerhet när man betänker, att det var en privatist, hvars ordnade skolstudier lågo flere år tillbaka i tiden; betygssumman var 13, under det minimum utgjorde 6, genomsnittssiffran var 7 à 8.*

Samtidigt inskref han sig i Smålands nation.

Rydberg stannade icke vid akademien efter aflagd examen. Han hade i öfrigt vid denna tid missödet att blifva bestulen på sin garderob, »som var rätt dyrbar», enligt hvad brodern skrifver till en ungdomsvän.

Förmodligen tog Rydberg någon kondition öfver sommaren och hösten; hvar han då vistades, har jag ej lyckats utforska. Säkert är, att han tyngdes af ekonomiskt betryck, och med den honom egendomliga benägenheten, som han så vackert tolkat i dikten »Din sorg är din», att hur tung än lotten kändes, hellre tåga och lida än lägga sin sorg på redan tyngda bröst, höll han sin ställning hemlig för sina allra närmaste och meddelade dem intet. Att han hade det svårt, därom talade han icke själf, men följande rader ur ett bref från fadern i augusti 1851 äro betecknande nog:

»Hvarför, min älskade Viktor, som både jag och dina syskon så innerligt älska, vara så hård

* I lefvande språk och filosofi erhöll han betyget »berömlig», i teologi, latin och historia »med beröm godkänd», i naturalhistoria »godkänd», i matematik enligt examensbetyget d. 19 juni »försvarlig», men enligt utdrag ur filosofiska fakultetens protokoll d. 19 december »godkänd». Möjligen har han senare »kompletterat» matematik. Egendomligt nog har han ej allagt examen i grekiska, som dock var ett af hans älsklingsämnen.

emot oss, att du inte lämnar oss någon under rättelse om dig? Att motgångar trycka dig — det tro vi, men hvarför få vi icke veta det; vi deltaga i dem med det hopp att Gud i sinom tid hjälper dig.»

Först mot slutet af höstterminen 1851 återvände Viktor Rydberg till Lund. Han erhöll då, i december, utdrag ur filosofiska fakultetens protokoll med intyg, att han »såsom blifvande jurist fullständig studentexamen nöjaktigt genomgått. Först den 14 februari 1852 inskref han sig i studentmatrikeln och den 7 april i juridiska fakultetens album och i kameralalbum. Samtidigt med det sistnämnda intyget erhöll han ett testimonium af Smålands nation, undertecknad af dess inspektor C. A. Hagberg, att han på grund af mycket god flit och hedrande uppförande förordades till stipendium.

I det Lund hvartill Rydberg kom vid 1850-talets början härskade resignationens ebb efter den revolutionära 1840-talsfloden. Själf skildrar Rydberg denna stämning i sitt minnestal öfver Talis Qvalis med följande ord:

»Det missmod, hvarmed öfverspända förhoppningar gäldas, den slapphet, som efterträder stormande utbrott förnummos öfver hela vår världsdal, och det låg något i luften äfven öfver den lilla universitetsstaden. Hans ämnesvänner omgärdade nu sin synvidd med de trängre lärjungeplikterna, vi kände det liksom förbjudet att skåda fram öfver dem, och då vid högtidliga tillfällen vi tågade under våra banér och sångerna från Talis Qvalis' studentdagar uppstämades, tonade de som hälsningar från en svunnen skönare ungdomsvärld. Strandbergs samtida i

Lund förekommo oss som ett herossläkte, hvilket af lifvets större former tog en dristig öfverblick.»

Viktor Rydbergs vistelse i Lund afsåg närmast förberedelser till juridisk examen, och dessa elementära studier bragte honom knappast i närmare beröring med universitetsstadens berömdheter, af hvilka väl eljes en sådan man, som hans nations inspektor, den utmärkte Shakesperetolkaren och lärde språkforskaren, bort stå honom nära.

Viktor Rydberg var, såsom en af hans samtida kamrater — Oscar Svahn — skrifer, trots sin framstående begåfning och sina vidsträckta latinstudier en tämligen obemärkt student, som icke ens tycktes hafva blifvit »upptäckt» af sina nationskamrater, småländingarne. Hans sysselsättning i Lund var för öfrigt ej blott lärjungens, utan äfven lärarens. För sitt uppehälles skull meddelade han undervisning i latin åt yngre studenter och var särskildt anlitaad som en rättare af latinska stilar och som hjälpreda vid Horatiustolkningen.

Men vistelsen vid ett universitet äger ej blott betydelse ur studiernas synpunkt. Hvarje gammal student skall erkänna, att äfven det samlif kamratumgänget erbjuder utgör en föga mindre viktig insats för individualitetens utbildning. Rydberg stannade visserligen endast en kort tid i universitetsstaden, och denna vistelses betydelse för hans lärdom kan icke ha varit stor. Däremot var umgänget med likasinnade studenter förvisso af stort värde, och han har ju själf i ett ofvan anfördt citat uttalat, att han här i en krets af högsinnade och begåfvade kamrater »återfann sig själf».

Hans förtroligaste umgängeskrets utgjordes af göteborgare». Närmast slöt han sig till en yngling af radikal läggning och med rika vittra anlag, den tjugettårige göteborgaren Mauritz Liberg, hvilken redan som gymnasist lämnat bidrag till Handelstidningens spalter och som från den tiden var bekant med Rydberg. Liberg, som i parentes sagdt ej var inskrifven i någon studentnation, var nu medarbetare i Munck af Rosenschiölds radikala blad »Fäderneslandet».* Han förmedlade bekantskapen med den tjuguarige Fredrik Braune (sedermera v. universitetsbibliotekarie), som likaledes blef Rydbergs nära vän under Lundatiden och senare. En dag hände det att dessa tre — Rydberg, Liberg och Braune, mottogo ett förslag af en Rydbergs lärjunge i Horatius, en tjuguarig svärmisk blekingsbo, den tiden »yngre än de fleste» — vid namn Axel Krook om att bilda ett vittert sällskap: *Sjustjärnan*, som skulle vara ytterst hemligt och i hvilket ästhetiska och filosofiska spörsmål skulle afhandlas samt poesi produceras. Krook ägde den tiden en ovana att slå omkring sig med

* Munck af Rosenschiöld uppgifver i en något skandalöst hållen uppsats i »Fäderneslandet» att orsaken, hvarför M. L. Liberg — »tvifvelsutan det största snille som sedan Lidners tid kommit från Göteborg» — icke fick inträde i Göteborgska nationen var dels att han i Göteborg ådragit sig några sina lärares hat genom uppsatser i Handelstidningen och att dessa förföljt den stackars ynglingen äfven vid akademien, dels att den Göteborgska nationens inspektor E. S. Bring icke tålde honom, »emedan han var så lik Robespierre!» Emellertid erhöll han en »löftesman», kom under rektor prof. Westmans uppsikt och denne visade sig hygglig mot honom. I Munck af Rosenschiölds blad skref Liberg flera uppsatser och aforismer och likaså i Orvar Odds Öresundsposten samt i Skånska Korrespondenten, hvilken senare tidning han till och med ett par månader redigerade.

nyss inhämtade, blott till hälften förstådda filosofiska och ästhetiska slagord från Hegel och Solger, och detta samt en del andra ungdomliga egenheter, dem Oscar Svahn skildrat i »Våra Öfversittare», vållade, att kamraterna gärna skämtade med honom. De antogo också mera på skämt hans inbjudan till Sjustjärnan.*

Medlemmarne voro, utom de fyra nämnde, göteborgsstudenterne J. A. Tengvall (född 1831, sedermera provinsialläkare), J. N. Freding (född 1830, sedermera häradschef, hvilken föga deltog i sällskapet), J. A. Stockenberg (född 1833, hvilken lämnade Lund strax efter sällskapets stiftande och sedan flyttade till Australien), Carl A. Stenström (sedermera student i Upsala, där han dog 1861), hvarjämte senare invaldes Oscar Svahn, född 1833, sedermera lektor i Kalmar, och G. S. Trägårdh, sedermera medicine professor, död 1886. Föreningen omgaf sig med en skämtsam mystik, hvilket hos vissa akademiska fäder t. o. m. lär ha vållat farhågor. Man anordnade receptionsceremonier i glad ordensstil och bestämde, att hvarje ledamot skulle ha sitt särskilda ordensnamn, hvarunder han i protokollen borde nämnas, och eftersom sällskapet i sin helhet fått namn efter en af himlahvalfvets konstellationer, borde medlemmarne omdöpas med namnen på män, som gjort sig förtjänta om den astronomiska vetenskapen; — förslaget kom från den för astro-

* För rika meddelanden rörande detta sällskap står författaren i förbindelse hos Rydbergs ungdomsvän bibliotekarien Fr. Braune. Föreningens protokoll — befintliga bland Rydbergs papper — hafva ock varit mig tillgängliga, hvaremot nästan alla pæm och föredrag, hvilka varit dem bilagda, lånats af Stockenberg och förts utom landet.

nomiska studier svärmande Rydberg. Sa kallade sig Rydberg Kepler, Braune Leverrier, Krook Arago, Liberg Galilei, Tengvall Herschel, Freding Piazzi, Stenström Cartesius, Stockenberg Kopernicus, Svahn Kopernikus den andre och Trägårdh Newton. Det första sammanträdet hölls den 12 december 1851, och till ordförande under första månaden (olympiaden) utsågs sällskapetets stiftare Arago». Man läste upp poem, höll föredrag och diskussioner, men det hela var tydligen anlagdt på att skämta med den ungdomlige ordförandens naivetet. Härom vittna protokollen, som ofta innehålla bombastiska loford om hans djupsinniga skaldskap, hans förmåga att förena klassisk anda med antik klarhet, hans diktning i Byrons anda, öfver hvilken han dock på några ställen höjt sig och dylikt. Ett par drag må anföras. Arago hade för »Galilei och denne sedan för Kepler» omnämnt, att han författat ett poem »Törnen i livvets dal», med hvilket diktalster författaren själf var mycket belåten. Redan vid första sammanträdet anhöll då brodern Kepler att få föredraga ett poem 'Till den okände skalden af dikten "Törnen i livvets dal', hvars anonyma diktalster, som han fått läsa hos en kamrat, på honom gjort ett öfverväldigande intryck, åt hvilket han nu i en dikt ville ge luft. Den unge ordföranden upplyste därefter, att han vore den anonyme författaren, hvarvid ledamöterna hade något svårt att hålla sig allvarsamme. Likaså när några dagar senare Rydberg och Liberg föredrogo två täflingssånger öfver samma ämne, *Den filosofiska trösten*, båda två innehållande ren gallimatias, men i protokollen lofordade såsom genom-

trängda af djupa och vackra tankar om än dessa på ett och annat ställe blifvit mindre tydliga genom hopande af filosofiska uttryck. Brodern Galileis (Libergs) poem framställde de gnostiska åsikterna öfver ämnet, hvilket åter af brodern Kepler behandlades från en mera vidsträckt synpunkt. Författarne, heter det vidare, måste förklara sina poemer för att göra dem för sällskapet öfriga medlemmar tydliga, hvilket också fullkomligt lyckades dem: för öfrigt ansågs brodern Keplers opus genom sin vidsträcktare världsåsikt och sin mera mångsidiga uppfattning af världsanden i dess olika gestalter vara brodern Galileis i någon mån öfverlägset. Denna Rydbergs satir på jonglerandet med filosofiska termer har genom en tillfällighet bevarats åt eftervärlden, i det att P. G. Ahnfelt, som-troligen genom Stockenberg fått kännedom om poemet, intagit det i sina Studentminnen (II: 189). Han har där gifvit det en speciel adress till Wilhelm Flensburgs filosofiskt-teologiska författarskap och personlighet: satiren gäller emellertid hela den tomma ofruktbara leken med filosofiska termer, hvartill ej blott Hegelianer, utan äfven andra skolors adepter flitigt göra sig skyldiga. Den kostliga satiren lyder:

När Anden subjektivt mot eterns zoner
 på idealets vingar höjer sig,
 och icke-varats hemska regioner
 sig breda ut omkring hans öde stig,
 då först kan själen i idéens spegel
 få se sin klara, skinande substans,
 hvars ljus en krona bildar omkring Hegel,
 en gloria strålande med solens glans.

Hvad Fichte känt och hvad en Schelling anat,
 då först kan nå en sann realitet,
 och Konfutzé, som Andens vägar banat,
 då först förstår sin objektivitet.
 Vid tänkats afgrund jaget häpet stannar,
 där möjligheten i oändlig form,
 en olöst gåta lik, sig själf förbannar
 i toner hvinande som nordanstorm.

Ty existensen finns ej i sitt vara,
 principet» strider mot sin egen grund,
 och alla, alla evigheters skara
 uppslukas girigt utaf en sekund.
 Och Tidens skepp mot Rummets bankar strandar,
 det absoluta finns blott relativt.
 Materien sig med Andens urstoff blandar,
 det positiva verkar negativt.

Men hvilken tröst! Hvad hvarje väsen känner,
 kan blott subjekt-objektet rätt förstå;
 och Pleroma — hur het dess stråle bränner,
 äoners fullhet svalkar hon ändå.
 Totalitetens attribut, det hvilar
 i accidensens receptivitet,
 och oförnuftet aprioriskt ilar
 att aposterioriskt nå passivitet.

Emellertid blef det snart klart för ledamöterna,
 främst för Rydberg, att det egentligen icke var rätt
 att på detta sätt systematiskt skämta med en i
 grunden god och välvillig kamrat. Rydberg åtog
 sig att upplysa Krook om att man dragit växel på
 hans naivetet och bad honom förlåta obetänksam-

MAURITZ LEONARD LIBERG,
Viktor Rydbergs ungdomsvän, f. 1830, d. 1854.

Efter målning af Richter i Rydbergs ägo.

heten. Långsint var Krook icke, utan blef snart försonad. Men vid första sammanträdet på nyåret nedlade han ordförandeskapet och afsade sig, som det heter i protokollet, »på skäl, dem han närmare specificerade, kandidaturen till platsen». Krook har själf, älskvärdt nog, i ett bref från senare år till V. R. karakteriserat vännernas skämt i Sjustjärnan med de orden »att de ville ha en trefflig stund med hans obundna fantasi».

»Leverrier» blef nu ordförande, sedan »Kepler» bestämdt nekat, och det beslöts, att sällskapet skulle fortsätta sin verksamhet på mera allvarlig grund, utan något personligt gyckel och under ett nytt, mindre anspråksfullt namn: »Concordia». Allvarliga och skämtsamma dikter föredrogos nu, tal höllos och komiska diskussioner föranstaltades. Rydberg föredrog vid sammankomsterna utom de båda nämnda skämten följande dikter: »Barnamörder-skan» (efter Schiller), »Resignation», »Drömfantasier», »En glad stund», »Kosackens sång» (efter Béranger), »Hvad är hoppet?», hvarjämte han höll ett politiskt föredrag: »Betydelsefulla tecken», hvilket lär framkallat en hetsig diskussion. Af dessa dikter finnas nu endast i behåll en del af öfversättningen från Schiller samt dityramben *Drömfantasier*, så lydande:

Vindarne susa
i doftande lund,
pärlorna brusa
i bågarens rund.
Fåglarne sjunga
kärliga toner,
tufvorna gunga

små kupidoner.
Öfver den vilda
fjällväggens branter
störtar sig bäckens
larmande våg,
och öfver ängens
skiftande täcke

yra bacchanter
 ställa sitt tåg.
 Mantlarne flyga
 ystert för vinden,
 kärlekens frågor
 tala i blickens
 flammande glans,
 drufvornas lågor
 brinna på kinden,
 svallande lockar
 skuggas af rankans
 yfviga krans.
 Druckne satyrer
 tumla kring fälten,
 sången nu stiger,
 lofvande ädla
 drufvornas lån,
 prisande tiger-
 tämjaren, hjälten,
 fröjdernas fader,
 åskarens son.
 Evoe Bacchus!
 Konungen nalkas,
 rundtomkring vagnen
 nymferna skalkas,
 faunerna larma,
 vilda bacchanter
 rundtomkring panter-
 charerna svärma.
 Evoe Bacchus!

sångerna ljuda.
 Härlig i guda-
 skönhet han styr sin
 glänsande char.
 Ynglingens panna,
 öppen och klar,
 kransar den ljuftva
 svallande drufva;
 nattsvarta lockar
 fladdra och flyga
 hän öfver skuldror,
 hvita som snön,
 mantelens purpur-
 fällar sig smyga
 tätt till gestalten,
 smidig och skön.
 Rosornas ånga
 sprides af yra
 lekande fläktar,
 fjärlarna fånga
 blommornas nektar,
 skyarne simma
 luftiga, ljusa,
 skogarne susa,
 aftonens strimma
 flammar i väster,
 kärlekens, vinets
 orgiska fester
 redas i kvällens
 mystiska famn!

Till form och stämning erinrar detta poem något om Zephyrs och Cecilians växelsång i Atter-

boms »Lycksalighetens ö»; dikten bådär för öfrigt det sinne för hellenisk skönhet, som kännetecknar Rydbergs senare skriftställeri. Alldeles särskildt är den befreundad med den vackra dityramben i »Den Siste Atenaren», hvilken, liksom »Drömfantasier» inflätades i poemet »Lifslust och lifsleda» såsom uttryck för »unge helleners» lefnadsfröjd.*

Mera skämtsamma bidrag till samkvämen utgjorde de diskussionsöfningar, som parodierade nationssalarnas ofruktbara försvar af tesar.**

Någon gång, dock långt ifrån alltid, följdes de litterära samkvämen af en liten »spritning» med ty åtföljande beskedlig potatissexa à 16 skillingar banko å Rosenqvists värdshus, om nämligen skramlingen i »Ödets hatt» visade, att medlen sådant tilläte, eller ock — ännu anspråkslösare — genom hemköp till Rydbergs studentrum af materialier. Då stod glädjen högt i tak under skämt, glam och

* Sålunda upptog Rydberg i den 1891 tillkomna »Lifslust och lifsleda» detta sent omsider återfunna skaldestycke, tillkommet nära fyra årtionden tidigare.

** Exempelvis disputationen öfver tesen att »grefvinnan Dubarry för Frankrikes väl varit af oberäkneligt värde»; eller frågan »Hvaraf deriveras ordet Tuting», därvid »Leverrier» förmenade det härröra af tu (två) och ting; förste opponenten Galilei däremot deriverade det af tucor — skydda, såsom skyddande mot sorgens bekymmer, då åter den andre opponenten Kepler förmenade att ordet erinrade om tornväktarens tutning, då det vore tempus tutandi»; eller då »Kepler» framställde tesen att »Pythagoras haft en större aposterioritet än Karl XII», hvilken sats opponenterna betecknade såsom en kränkning af nationaläran och förestafvad af respondentens (Rydbergs) nogsamit kända förkärlek för allt som tillhörde Hellas. Hvarpa respondenten dels åberopade en deduktion, hämtad från Euklides' Hypotenusa och dels framhöll, att Pythagoras' stillasittande tänkarelif otvivelaktigt måste hafva åstadkommit en kraftigare utveckling af i fråga varande organ än Karl den tolfte mera rörliga.

sång af en trio, där Svahn sjöng tenor, Tengvall baryton och Rydberg bas. Men stundom, när det »Rosenqvistiga» spørsmålet väcktes, visade det sig omöjligt att få en spritning i gång, och då uppgaf sällskapet, om än med svidande hjärta, förslaget och nöjde sig med att »prata, röka och sjunga».

Då »Concordias» talrika sammankomster med tillhörande forcerad litterär alstring togo väl mycken tid i anspråk, anmälde den 18 april — för sällskapet en Tycho Brahe-dag — Rydberg, Braune, Svahn och Tengvall sig vilja utgå ur föreningen, och de öfriga förklarade sig då ej kunna uppehålla dess verksamhet.

De glada samkvämen i Sjustjärnan stodo emellertid för deltagarne kvar i rosenfärgadt minne. I en roman, »Guds dom», intagen i Jönköpingsbladet 1854, skildrade Krook ett par sammanträden i sällskapet Concordia, »ett litterärt samfund, bildadt af sju till lynne och sedvanor med hvarandra närmare besläktade ynglingar»; en mer förtrolig och innerlig vänskap slog kring dem sitt vattrade ömhetsband».

Mauritz Liberg skref kort före sin död 1854 till Rydberg: »Jag önskar min kassa alltid varit vid så godt hull som nu. — — Hvilka sötebrödsdagar vi skulle haft i Lund, om vår dåvarande kassa varit i detta lyckliga skick; men vi hade då måst bland våra minnen sakna de många trefliga episoderna med »Ödets hatt» och våra tesupéer och potatissexor med bultis (svagdricka) hade förlorat sina förnämsta spartanska kryddor: vigilansen, tarfligheten, den periodiska svälten och den satans kölden.»

Äfven Rydberg bevarade i kär hagkomst samkvämen i det lilla studentsällskapet, om hvilket han gärna talade, under det ett lekfullt löje spelade kring läpparne. En af kamraterne i detta lag — den som jämte Liberg vid denna tid stod honom närmast, Fredrik Braune — har yttrat i bref till författaren, att »Rydberg var de öfriga medlemmarne så öfverlägsen att samlifvet med oss ej kunde utöfva något inflytande på hans utveckling; han var utan all jämförelse den mest begåfvade af oss alla, liksom han var den äldste, den kunskapsrikaste, den mognaste och den som förvärfvat mest lifserfarenhet, under det att vi andra voro nästan mera än lofligt 'gröna'; jag tror likväl, att samlifvet med oss tjänat honom till en väl behöflig uppmuntran och rekreation under en eljes på grund af ekonomiskt tryck bekymmerfull period af hans lif, men därtill inskränkte sig nog också dess betydelse för honom.

Att den högt ärade meddelaren härvid, i sin blygsamhet å egna och kamraters vägnar, underskattat Sjustjärnekretsens betydelse för Rydbergs personliga utveckling, därpå ha vi Rydbergs egna, ofvan anförda ord. Och den betydde kanske äfven litterärt ej så litet för honom. Det är nämligen icke oviktigt för en författare, ägde han än så framstående anlag, att vid början af sin bana möta förstående sinnen, möta en krets, i hvars hjärtan hans sång och poetiska uppfattning finner klangbotten. Och en sådan klangbotten fann Viktor Rydberg hos de litterärt intresserade ynglingar, hvilka bildat det lilla ordenssällskapet och som i

sin äldre kamrats sänger, enligt hvad Braune skrifver, skönjde ett os magna sonaturum.

Att Rydberg på sina yngre vänner utöfvade en både lifgifvande och hälsosam inverkan därom vittna några ord dem Måuritz Liberg biktade för Carl August Rydberg kort före sin död: »Jag har varit egenkär, men egenkärleken botade Viktor mig för i Lund», liksom hvad han skrifver till V. Rydberg själf: »Hvad jag nu många gånger känner behofvet af din lifvande närvaro och dina magiskt stärkande ord».

Utom Sjustjärnans krets äro bland Rydbergs Lundavänner företrädesvis att nämna docenten Albert Lysander, hvars bekantskap han gjort redan under sin första Göteborgstid, då Lysander under mellanterminerna vistades i sitt föräldrahem, samt sedermera rektorn och folkskoleinspektören Carl Leidesdorff, som förblef hans förtrogne umgängesvän äfven längre fram under deras gemensamma vistelse i Göteborg. Med Leidesdorff knöt Rydberg förtrolig vänskap, då de tillsammans fullgjorde sin värneplikt som studentbeväring »med en muskedunder af 1813 års modell på axeln».

Rydberg fann synnerligt behag i vapenöfningsarna och räknade beväringstiden bland sina angenämaste minnen. Nu blef han ock känd inom en större kamratkrets och utvecklade under denna tid en liflighet, som yttrar Svahn — kanske just emedan den så länge legat bunden bröt fram nästan under form af ungdomlig ysterhet.

Det inträffade dock under denna tid en tragikomisk händelse, som mycket grämde Rydberg, ehuru den aflopp lyckligt nog. Då denna episod

på ett och annat håll tagit förstorade och rent af lögnaktiga matt, sa att man till och med talat om att den skulle medfört Rydbergs relegation — något hvilket vid undersökning af officiella handlingar visat sig vara en osanning — torde det vara skäl att efter trovärdige och säkre hemulsmän redogöra för huru därmed faktiskt förhöll sig.

Sent en afton hade en exercitant, som var känd för ett något bråkigt bårsärkalyinne, den starke bohusläningen Otto H., försökt tränga in i en lokal, där han ej hade något att göra, och därvid uppträdt så våldsamt — rent af sparkat in korsvirkesväggen — att polisbetjänterne togo honom om hand och släpade honom åstad mot vaktkontoret. Nagra andra exercitanter, och bland dem Rydberg, hvilka då kommo tillstädes, funno det vara en kamratplikt att rädda orostiftaren ur polismaktens klor — en da som senare vanlig studentmoral — och fingo tag i hans ben, under det att rättvisans handhafvare höllo fast i hans armar och sökte draga honom närmare det häkte, där han skulle sofva ut sitt rus. Midt under denna dragkamp får Rydberg se en stor och stark polisbetjänt släppa sitt tag i olyckssoffret och göra en plötslig vändning mot Rydberg, riktande mot denne en höjd knölpåk. För att skydda sig, fattar den hotade tag i första bästa person, som står bredvid, och använder honom som sköld mot angriparen, men tyvärr står skölden icke riktigt stadigt på sina ben, utan ramlar omkull i rännstenen under det hans ena blåa rockskört afrifvet fastnar i Rydbergs hand. Och nu bar det icke bättre till än att den, som råkat ut för denna olycka, var

den icke alltid fullt nyktre stadsfiskalen i egen hög person. Nu var skandalen fullständig, och för att undvika obehag för vederbörande skickade studentbeväringen dagen därefter till stadsfiskalen en i full paraduniform klädd deputation, som framförde kårens och särskildt de i frågan invecklades ursäkter för den ungdomliga obetänksamheten. Stadsfiskalen, som var en gammal hedersman, tog saken genast från den gemytliga sidan och förklarade, att han själf en gång varit student och vore fullt belåten med den upprättelse studenterna själfmant gifvit honom. Han skulle sörja för att intet obehag komme att drabba någon af deltagarne i uppträdet. Så vardt alltså »slutet godt». Men Rydberg, hvilken ingalunda tillhörde dem, som sökte »lagrar i gränderna», tog sig saken nära. Med en hos honom äfven på äldre år icke ovanlig benägenhet att i fantasien förstöra måtten af ledsamma förvecklingar, föreställde han sig, att »pratet och skvallret i sta'n» sysselsatte sig mer med saken än som kanske var fallet.*

Detta medverkade, jämte hans svåra ekonomiska ställning, som trots hans inkomster i latinsk stilskrifning dock medfört någon skuldsättning under Lundatiden, till att han var angelägen för någon tid lämna universitetsstaden, där han under vårterminen emellertid hunnit aflägga ett par tentamina. Men härtill inskränkte sig det hela.

Det är ock en annan förmodan rörande Rydbergs lif vid denna tid, som jag är skyldig att upp-

* Alldeles orätt hade nog ej V. R. i sin förmodan, hvarom ock det befängda delegationsryktet vittnar.

taga till behandling, enär jag redan erfarit, att den håller på att taga oroväckande omfång och öfvergå till myt.

Den vördade minnestalaren öfver Rydberg i Svenska akademien säger sig ha sett ett yttrande af Rydberg, där han talar om ett skede i sitt lif, ur hvars hvirflar han i sin tidigare ålder ryckts genom fosterlandsfrälsaren Per Wieselgren, och ifrågasätter om Rydberg härmed kan ha syftat vare sig på studentåren eller den tidigare Göteborgstiden. Man bör icke, såsom skett, gifva för stora mått åt detta Rydbergs yttrande. Jag har också haft tillfälle se den lilla anteckningen; den stod på ett exemplar af »Vapensmeden», sändt till författaren af »Genom hvirflarne», Per Wieselgrens son, och löd i sin helhet: »Till Horatio. Med varm tack-sägelse för den hjärtegripande, varnande och manande kulturhistoriska skildringen af ett skede, ur hvars hvirflar jag i min tidiga ålder vardt ryckt genom fosterlandsfrälsaren Per Wieselgren». För den som är något förtrogen med Rydbergs uttrycks-sätt behöfver detta icke betyda, att han på något sätt varit i egentlig mening indragen i det tidsskedes hvirflar, som Horatio skildrat; det kan mycket väl förstås så att Per Wieselgrens nykterhetsverksamhet på honom i hans tidigare ålder (närmast under Växiötiden, då mycket lättsinne var gängse i gymnasistkretsarna) öfvat ett varnande och manande inflytande mot lurande frestelser, hvilka lätt kunnat blifva ett ungt sinne öfvermäktiga. Med anledning af att nu särskildt Lundatiden och de första Göteborgsåren nämnts, har en af Rydbergs allra närmaste vänner såväl under denna tid som

under flera gemensamma Göteborgsår på 1850- och 1860-talen, nu en ansedd och vördad skolman, på det bestämdaste för mig bekräftat, att under alla dessa år han icke vid ett enda tillfälle såg Rydberg öfverskrida gränsen för det sunda lagom, vare sig i ena eller andra hänseendet. »Månget symposion kärt för minnet» — skrifver han — hade vi tillsammans både på tu man hand och i kamratkretsen, men vid alla dessa, äfven de gladaste tillfällen iakttog Rydberg en viss och vis måtta. Alltid hjärtevänlig, klingade han gärna med sina vänner, men hade ett eget sätt att dricka: han blott 'smuttade' på sitt glas. Att han med sin rika begåfning och sina många älskliga egenskaper var den angenämaste kamrat och umgängesbroder, själen i kamratkretsen, behöfver jag icke säga. Men det var icke blott i fråga om dryckjom, utan äfven i fråga om andra det enskilda lifvets förhållanden som Rydberg tidigt samt mer och mer visade sig som en äkta hellen med afseende å vis måtta.»

Det heter vidare i samma bref: Rydberg hade alltid en utprägladt ridderlig natur, som kände lifligt behof att beskydda, hjälpa och uppmuntra allt som var svagt och ringa och af andra förbisedt. Han visade detta hela lifvet igenom. Så trädde han under sin studenttid modigt och utan tvekan i spetsen när det gällde att hjälpa en kamrat. Så såg jag honom under vår ungdomstid i Göteborg mer än en gång i större sällskap slå sig ner och samspråka med den ringaste i sällskapet, hvilken ingen annan tänkte på. Och hans ridderlighet i det offentliga lifvet känna vi alla. Rydberg kunde vara och var gemenligen i kamratkretsen och äfven

på tu man hand sprittande glad, dock likväl under ett villkor, en förutsättning som för honom allt mer och mer under årens gång blef en *conditio sine qua non*: han måste ha den känslan, det medvetandet, att han under dagen gjort någon nytta, utfört något arbete på den plats han åtagit sig, annars var han vid dåligt humör. Men hade han det medvetandet, så sprudlade han af lif, lust och ungdomsglädje.»

En annan af Rydbergs förtrognaste Lundavänner, dr Fredrik Braune skrifver: »Ännu erinrar jag mig lifligt när och hvar jag först sammanträffade med Viktor Rydberg och det första intryck jag då af honom erfor. Så ung och omogen jag än var, kände jag dock, att det var en öfverlägsen ande, som i honom mötte mig, men det var en öfverlägsenhet, som aldrig, hvarken då eller senare, kändes tryckande, därför att den var förenad med så mycken hjärtats godhet och karakterens ädelhet och emedan den gjorde sig gällande utan alla anspråk att göra det.»*

* Svahn skildrar i »Våra öfversittare» Rydberg bl. a. med följande ord: »Viktor Rydberg var då liksom under hela sitt följande lif, blid, vänsäll och god. Ehuru han till största delen själf fick arbeta sig till hvad han behöfde för tillfredsställande af sina enkla behof, så var det dock alltid han som lånade ut, då han var vid kassa, ehuru han själf, så vidt jag kan erinra mig, aldrig lånade af någon annan. — Han gjorde sällan besök, men hans anspråkslösa rum i studentkasernen var en mycket anlita samlingsplats. Emellanåt kunde man där påträffa honom sysslande med sina latinska stilar eller formande någon liten uppsats eller något kväde helst i den muntra stilen, men märkvärdigt nog tycktes han aldrig studera. Kanske gjorde han det dock om nätterna, men antagligen icke; ty Rydberg tillhörde ju dessa naturer, som antingen måste helt hängifva sig åt ett föremål eller också stanna utanför detsamma. Under allvarligare samtal

Sadan var Rydberg som student. Sådan förblef han lifvet igenom, det minnas ej minst hans yngre vänner från en senare tid.

Rydberg lämnade Lund på våren 1852 efter slutad beväringsexercis. Föga anade han då, att han först efter ett fjärdedels sekel skulle återse Lundagårds kronor och då hyllad som filosofiska fakultetens hedersgäst. Själf torde Rydberg känt det som en börda, att han ej fick fullfölja sin akademiska bana. Jag antager det därför, att jag har ett personligt minne af, hurusom han en gång ingrep i en ung mans utveckling — dens som skrifer detta — och bestämdt afstyrkte universitetsstudier- nas afbrytande vid ett jämförelsevis tidigt skede. Då en annan vän gent emot honom anförde hans eget exempel på hur liten roll examina spelade för lärdoms förvärfvande eller litterärt anseende, kunde han vemodsfullt antyda, att saknaden af examen i allt fall varit honom till mycket hinder, och att exemplet mer vore att iakttaga än att följa. Det dröjde länge nog, innan man på vissa håll fick blick för hvad den grundlärde mannen gick för. Han hade ju ingen examen!

kunde han dock lägga i dagen insikter, som vittnade om, att han arbetat inom flere vetenskapsgrenar, som eljes pläga ligga utom en ung students intresses område, t. ex. astronomi, men han prålade aldrig med sin lärdom, föll aldrig in i den tråkiga föreläsningsstilen, och då han var flere år äldre än någon af oss, så betraktade vi hans lärdomsföreträden utan vare sig förvåning eller beundran. Alla inom den lilla kretsen höllo af honom; men ingen anade i honom framtidsmannen. Någon gång kunde man hos honom skönja en afgjord motvilja mot elementära studier. Redan från sin första ungdom torde han i likhet med den store Leibnitz haft för sed att störta sig hufvudstupa ned i vetenskapens värsta bränningar. Icke alltid kom han väl helskinnad ur en dylik brottningskamp; men han kom dock alltid upp med stärkta krafter.

Göteborg—Känsö—Senäte 1852—55.

Öfver Köpenhamn styrde Rydberg tillsammans med ett par kamrater kosan till Göteborg, där väner skaffat honom en kondition hos spanske konsulen S. A. Svalander för dennes yngre söner. Denna hans andra Göteborgsvistelse räckte tvänne år — afbruten om somrarna af vistelse å Känsö, där konsul Svalander var karantänstjänsteman. Rydberg delade rum med husets äldste son, d. v. bokhållaren, n. m. handlanden A. Svalander. När han kom till detta hem, bar hans yttre människa spår af genomgången nöd både med hänsyn till föda och kläder, och under denna tid gick informatorslönen till god del åt att betala studieskulder i Lund. Emellertid fortsatte han sina egna studier vid sidan af sitt informatorskall, som han skötte med allvar och nit, hvilket bl. a. den gamla modern till hans lärjungar med värme bevittnat, tilläggande att hon därför var honom mycken tack skyldig.

Hans läsning delades mellan Backmans lagsamling, med tanke på blifvande examen, och astronomin, som han i Positivspelarne kallat vetenskapernas drottning. Redan tidigt älskade nämligen hans forskareblick att höjas till himlen för att spana efter solars bana, för att skåda »stjärnsystemer i eterns djupa haf», för att fly från »stjärneängd till stjärneängd». Det finnes väl icke heller någon gren af naturvetenskaperna, som ligger en filosofisk ande närmare än astronomin. Det var den unge Viktor Rydbergs älsklingsstudium, och

när han på äldre dagar grubblade öfver lifvets gåtor och ville gifva skäl för sin idealistiska uppfattning, var han icke minst angelägen att visa, hurusom denna just vore den för naturvetenskapsmannen mest antagliga.

En handledare i detta ämne fann han i läraren vid navigationsskolan J. J. Åstrand — sedan observator i Bergen, där han vid 80 års ålder afled i mars 1900. »Som du väl erinrar dig — skrifver Rydberg själf i ett bref till Åstrand 1878 — bodde vi vid Vallgatan snedt emot hvarandra*; vägen var icke lång oss emellan, och nästan hvarje afton satt du hos mig eller jag hos dig, samspråkande om naturvetenskapliga problem och fantiserande oss in i rymder, till hvilka ingen vetenskap ännu trängt.» Rydberg studerade då, enligt Åstrands uppgift till mig, högre analys, mekanik, flere arbeten i astronomi och sysselsatte sig t. o. m. med att beräkna en då nyligen upptäckt planetoids approximativa banelement.**

* Rydberg bodde hos konsul Svalander, Vallgatan n:r 20; Åstrand midt emot i n:r 21.

** Såsom återkallande i minnet den tid hvarom här är fråga och äfven såsom ett prof på Rydbergs humoristiska brefstil må anföras följande älskvärda bref till Åstrand, skrifvet mot slutet af 1860-talet, men på grund af en ej ovanlig glömska hos brefskrifvaren aldrig afsändt till adressaten, förr än det efter Rydbergs död återfanns bland några gamla papper.

Heders Julius! Malm, den stora hvalfisk-människan — du har väl läst i Sveriges, Norges och Nya Hollands tidningar om Malms hvalfisk? — var hos mig i morse och framförde en öfverraskande och särdeles välkommen hälsning från den ur min synkrets sedan så många år försvunne, men i mitt minne städse närvarande matematikern, astronomen, geologen, mineralogen, natur-ande-filosofen, poeten, redbare vännen och förträfflige mannen J. Julius Åstrand, hvarjämte besagda fisk-människa förevisade mig ett porträtt af ifrågavarande mate-

Tillsammans med Åstrand och några studenter — bland dem Leidesdorff, som likaledes var informator i Göteborg — samt då och då äfven kamrater från Sjustjärnan, nämligen Fredrik Braune, Mauritz Liberg och Freding, tillbragte Rydberg under denna tid sina lördagsaftnar i en klubb, där stundom smärre föredrag höllos, kvartettsång och äfven någon gång flöjt- och violinstycken utfördes.

Rydberg var då — enligt hvad Åstrand meddelar — själen i sammankomsterna. Från ett lifligt samtal öfver ett naturfilosofiskt ämne, t. ex. med

matiker, astronom, geolog, mineralog, natur-ände-filosof, genvägsanläggare för köpmän, räknetusenkonstnär, räknebandsuppfinnare, sol- och månförmörkelse-beräknare, paraply-påfundrare, navigatör, sjökaptentullverkare, flöjtblåsare, bokvurm, tekokare och nattvakare, den oss allom i Göteborg älsklige Julius, af hvilket porträtt jag med tillfredsställelse fann, att den stora regnmängden i Bergen förmått borttvätta hvarje spår af årens inflytelse och bevara de kära dragen af den herkuliske mannen med barnahjärtat. Jag återsåg din bild icke utan rörelse, ty jag kände en stark studenttillgifvenhet för den gamle studenten, hvars svärmiska kärlek till vetenskapen intog mig på samma gång som hans lättsinne att bjuda på sexa, när han hade pengar, för att nästa dag med förlägen uppsyn infinna sig hos mig och förtroendefullt meddela mig sina bekymmer däröfver att han saknade pengar till snus. Nu hinner jag icke att skriva ett långt bref till dig, men skall vid tillfälle göra det i hopp att få ett lika långt eller helst ett dubbelt så långt svar. Jag har nu endast velat påminna dig om våra gamla kampanjer tillsammans och uttala min hjärtliga glädje däröfver att du nu är gift man med god hustru och en vacker liten dotter samt att du fortskridit på din vetenskaps och dina vetenskapliga upptäckters bana — något som man af dig kunde vänta och hvarom vi här ingalunda varit så alldeles obekanta, fast du själf synes hafva velat insvepa dig i tystnadens slöja. Jag tror Hedlund med tacksamhet skall emottaga ditt anbud att tillsända Handeltidningen korrespondenser från Norges västkust, och jag skall ombesörja, att du får tidningar dig tillsända från din gamla födelsestad. Du borde komma hit och se, huru här nu ser ut. Mycket har här under de sistförflutna åren gått framåt. För några år sedan gjorde jag i sällskap med en svensk akademi-

anledning af Astrands öfversättning af Örstedes »Anden i Naturen», kunde han lätt nog falla i tyst kontemplation. Bäst trufdes han i fria luften under vandringar på Hisingen, där han, liggande i gräset, långa stunder kunde blicka in i den blå himlen, liksom längtande dit.

Sitt lystmäte att dväljas i den fria naturen fann Rydberg, då han de båda somrarna 1852 och 53 vistades på Känso, hvars höjder, park och utsikt öfver hafvet utgjorde hans förtjusning. Där kunde

kamrat, dr Leidesdorff (du minnes honom måbända från Göteborg), en finne vid namn Boysman, en tysk vid namn Kleinschmidt, en fransman vid namn Bernard Fleury och ett par norrmän, således ett kosmopolitiskt sällskap, en oförgätligt rolig fotresa från Mjösen genom Gudbrandsdalen och Romsdalen till Molde. Jag funderade på att återvända sjöledes och under vägen hälsa på dig i Bergen; men mitt resällskap hade beslutat annorledes. Emellertid fick jag dock helt oväntadt en påminnelse om dig. Medan jag strök omkring på det lilla idylliska Moldes gator fäste sig min blick vid fönstret till en miniatyrboklåda och i detta fönster vid en bok författad af J. J. Åstrand med företal af storgubben Hansteen. »God dag, käre Julius,» sade jag till boken, »icke trodde jag, då vi sist talades vid i Göteborg, att vi nästa gång skulle träffas i Molde, men oberäkneliga äro ödets vägar, och mottag nu, så godt du förmår, min hälsning och mina välönskningar.

Titelbladets bokstäfver J. J. ÅSTRAND tycktes nicka ett vänligt och fryntligt svar och vilja låta mig förstå, att du icke skämdes för att vara i namnet Hansteens sällskap. Sedan dess har jag genom baron Uggla, en fiskmänniska liksom Malm, och genom ett par andra svenskar, som besökt den gamla hansestaden Bergen, haft någon underrättelse om dig. Skrif nu, hederliga exemplar af genus homo, hvilken Jupiter

os . . . sublime dedit caelumque tueri
jussit et erectos ad sidera tollere vultus,

skrif snart till din vän, hvars blick mindre riktats mot de regelbundet vandrande stjärnorna, än på det brokigt kaotiska människolifvet med dess många logiska, metafysiska, teologiska, estetiska och politiska irrvägar — till din trofaste vän

Viktor Rydberg.

han svärma långt in på natten, och mot hösten, när det stormade öfver skär och holmar, styrde han och hans rumskamrat i det Svalanderska hemmet mången gång kosan upp till Käsötornet och iakt-togo därifrån under långa timmar ovädret. Här undfick Rydberg tvifvelsutän den stämning, hvilken sedan födde väsentliga delar af »Fribytaren på Östersjön» samt de båda om stormbyar och skumfransade böljor minnande dikterna »Korsaren» (Oro) och »Den flygande holländaren».

I Käsö album skref «V. R.» år 1853 följande förträffliga lilla poem:

Våg, som här vid mina fötter svallar,
 bilden af ett mänskolif du är!
 Stormen vräker dig bland nakna hallar,
 du får följa, hvart hans röst dig kallar,
 han dig födde och han dig förtär.
 Och när utan mål du länge farit,
 rytande men lika maktlös slaf,
 tills du bruten sjunker i din graf,
 hvem kan sedan spåra hvad du varit?
 Samma öde ban, som du fått vandra,
 följes evigt utaf nya andra.*

Denna dikt torde ej blott tolka de yttre intryck Rydberg mottog af vågorna, som vräktes mot Käsö klippvallar, den var nog äfven uttryck för vågorna i hans eget inre. Längre hade äfven han »farit utan mål», en maktlös slaf för ödets stormil. Skulle han bruten sjunka i en graf utan

* Det är f. utrikesministern och Bohuslänshöfdingen, grefve Albert Ehrensward, som funnit detta poem i Käsö album.

att lämna spår efter sig, såsom så många andra? Den tanken grep honom nog i hans tysta stunder, då han hängaf sig åt kontemplation och drömde sig fjärran från den jord, där han just icke ännu fått pröfva mycken lycka, och stundom försjönk i en viss panteistisk stämning af människans upp-gående i allnaturen.

Rydbergs framtid var alltjämt osäker och hölj-d i moln. Han ville icke åter begifva sig till Lund utan att ha tillräckliga subsistensmedel och pengar att betala sina skulder. Det framgår af ett bref från Liberg till Rydberg i maj 1853, att denne funderat på att då resa ner till Lund för att taga preliminärexamen, men det vore nu för sent — skrifver vännen — ty anmälan till denna examen vore längesedan gjord. Samma år något tidigare skrifver Carl Rydberg, att det vore Viktors mening att »med årets slut» ända sin akademiska bana, sedan auskultera i Göta hofrätt och därefter bosätta sig i Göteborg. På vintern samma år skrifver han, att Viktor ännu vore på Käsö, emedan han af koleran blifvit hindrad att resa till Lund. Som-maren 1854 meddelar brodern, att Viktors gamla skulder hängt svårt efter honom, så att han, »oaktadt god lön, på två års kondition ej kunnat spara en styfver», men genom syskonens hjälp och egen sparsamhet vore han nu ändtligen *skuldfri*. Af-skräckt genom erfarenhet, ville han dock ej resa till universitetet utan kontanter, men då han önskade ombyte af vistelseort, hade brodern, som då var underlärare under Thorsten Rudenschöld i Otter-stads skola nära Lidköping, skaffat honom en för-delaktig informatorsplats i samma trakt, hos kapten

Ström på Senäte å Kållandsö, hvilken plats Viktor tillträdde i april 1854. Vål kunde bröderne, som icke råkats på flere år, endast vara i hvarandras närhet en månad, enär Carl August Rydberg kallats till en lärarebefattning å Almedahl nära Göteborg; men denna månad beredde dem ömsesidig glädje.

Senätekonditionen var i många afseenden behaglig och förhållandet mellan den tolfårige lärjungen och hans informator det bästa. Rydberg trufdes där utmärkt väl. Med mycken sympati erinrar han i ett bref — skrifvet året efter det han lämnat konditionen, och familjen f. ö. flyttat från Senäte — om det angenäma hemlifvet å detta vackra landtgoods, där husets herre gick ordnande och skådande öfver nyodlingarna på sin stora mosse, husmodern efter ifrigt och omtänksamt arbete för hushållet, ägnade en kvällsstund åt tonernas värld och lät den svärmiske informatorn i aftonskymningen lyssna till Beethovens pastoralsymfoni och »Sonata quasi fantasia» (den bekanta »mänskensfantasi» i ciss-moll), som Rydberg kallar »mitt älsklingsstycke», till Rousseaus dröm»* och några bitar ur Mozarts Don Juan.

«Viktors förut nedstämda lynne,» — heter det i ett bref från brodern af den 6 juli 1854 — »som hindrat honom att skrifva, är nu försvunnet och hans förra lefnadsfriskhet återuppvaknad. Han arbetar också nu på en större tendensroman, för hvilken han redan blifvit erbjuden högsta honorarium, som gifves både i Handels-

* Tvifvelsutän J. B. Cramers tema med variationer för piano på drömmotivet ur den store Rousseaus opera »Le devin du village».

tidningen och Aftonbladet. Vi få se i hvilken tidning den kommer. När den får se dagsljuset, skall jag underätta dig. Viktor har läst betydligt på sina blifvande examina, så att i samma stund han fått nog mynt, ämnar han helt hastigt tagå först hofrättsexamen, och sedan reser han till Marieberg för att ta Mariebergs-examen, hvilken han tror sig vara vuxen. Han har fattat beslut att ägna sig åt de matematiska vetenskaperna, som nu med järnvägarne m. m. i perspektiv ha bästa utsikten till framtida bärning; men som han före detta beslut studerat juridiken, så anser han det ej skada att äfven ta den juridiska examen.»

Några veckor senare, 26 juli 1854, skrifver Mauritz Liberg kort före sin död för sista gången till sin vän från Lundatiden:

Du lycklige, som efter hvad jag hört håller på med en stor tendensroman. Åh, jag är viss, att om du rätt lägger in all din förmåga därpå, skall den romanen göra dig ett frejdadt namn. Jag vet, du ej frågar efter det i och för namnets skull, men du inser allt för väl, att ett sådant kan förskaffa dig succés i världen och öppna alla dörrar och hjärtan för dig där. Kommer nu därtill det bästa af allt: att kunna bereda en stor och vacker idé inträde i människornas hjärtan, då är en författare en bra lycklig människa. Må det för öfrigt gå friskt med dina stormlöpningar på någon af de tre din lyckas forskansningar: Marieberg, Falu Bergsskola och Teknologiska institutet. Du, som med sådan hängifvenhet ägnat dig åt vetenskapen, passar alldeles icke för det ovetenskapliga akademielifvet. Du är icke skapt till att gråna i något af våra ämbetsverk under ett respektabelt lager af damm; nej, jag tror att du skulle finna dig bäst på

någon plats, där din själ kan andas frisk luft och dina anlag utvidga sig i flere riktningar. Mina hjärtliga lyckönskningar skola följa dig åt hvart du går — men framåt, framåt! Det gladdde mig innerligen, hvad jag hört både af Hedlund och din bror, att din principal är så högst belåten med dig och att du har samma belåtenhet med honom. Nu bör du också verkligen vara i ditt esse; du befinner dig hos en familj, icke blott älskvärd och hyggelig, utan därtill bildad, du har en elev med utmärkta själsanlag, som därför bör vara dig ett nöje att handleda, du har i din närhet grefve Rudenschöld och Otterstad skola, du besöker Kinnekulle när du vill, och bäst af allt är, du har tillfälle fullkomligt ostördt ägna dig åt dina älsklingsysselsättningar. Hvad du är lycklig, Rydberg; men hvad du också förtjänar att vara det!

Detta var Mauritz Libergs afsked till Viktor Rydberg. En månad senare tillhörde den varmhjärtade, begåfvade ynglingen, Viktor Rydbergs närmaste vän i ungdomsåren, icke mera de lefvandes antal.*

Ända till det sista arbetade han i litterära ämnen, skref dikter för Handelstidningen, för julkalendrar, för romanbibliotek och för ett af litografen Chr. Petersén utgifvet veckoblad, Illustrerad Söndagsmagasin, samt öfversatte psalmer för Göteborgs mosaiska församlings psalmbok, bl. a. den praktfulla »Jerusalem, Jerusalem, hvar är din glans, hvar är din makt?»

* Enligt annons i Göteborgs Handelstidning afled M. Libergs och J. T. Libergs, f. Westergrehn, ende, älskade son, studeranden Mauritz Leopold Liberg, å landeriet Lilla Hedås vid Göteborg den 15 augusti 1854 i en ålder af 23 år, 5 månader och 13 dagar. Han var således född 1831, icke 1830 såsom på grund af tryckfel uppgifves under bilden sid. 144.

Bland hans sista ord voro en välsignelse och en hälsning till vännen på Senäte, åt hvilken han testamenterade de dåvarande radikales historiska bibel: Held och Corvins Världshistoria. Och den profetia och lyckönskan han uttalade i det sista brevet till sin vän skulle i rikt mått gå i fullbordan.

Den tendensroman, hvarmed Rydberg då var sysselsatt, var möjligen det romanfragment, som efter hans död offentliggjorts i de samlade skrifterna under titeln Benoni Strand, vare sig denna utgjorde en omarbetning af hans försök från 1851 »Brott och vedergällning» eller ett nytt ämne. Det kan ock ha varit första utkastet till »Fribytaren på Östersjön», ty anteckningar visa, att Rydberg vid denna tid sysslade med dithörande ämnen.

Rydbergs förhållande till sin unge lärjunge (n. m. öfverkontrollören, ingenjör R. Ström) var det allra älskligaste. Han var en förträfflig ungdomslärare och ungdomsledare, som ej blott åsyftade undervisning, utan ock karakterens utbildning. Mellan honom och hans forne lärjunge växlades ock senare bref, hvilka ömsesidigt bära vittne om det innerliga förhållandet dem emellan och äro lika hedrande för båda parterna. Särskildt gör det godt att läsa Rydbergs varma inträngande i den förre lärjungens personlighet, hans vackra maningsord och råd äfven långt efter att lärjungeförhållandet upphört. I allmänhet äro dessa bref måhända af för intimt personlig art att här anföras, hvilket i hvarje fall emottagaren önskat icke må ske annat än då de kunnat belysa något faktum i Rydbergs eget lif.

Emellertid voro Rydbergs framtida utsikter alltjämt lika oklara, och han var dock nu en man på 26 år.

Bland tankar som allvarligt lekte honom i hågen var ock den att utvandra till Amerika. Dit hade hans båda systrar styrt kosan, den yngre, Hedda, i sällskap med en änkefru från Jönköping, redan 1851, hvarefter hon blifvit gift i Amerika med en svensk handlande Kraak (Clark); den äldre, Vilhelmina, kort efter faderns död, 1854.

Viktor hade för Vilhelmina antydt sin afsikt att söka bryta sig en bana i Amerika. Hon svarar ganska upplysande i ett bref den 23 oktober 1854, hvarur följande utdrag må meddelas:

»Godt, bror Viktor! Då du nu öfvergifvit din juridiska kurs och ämnar gå den mekaniska vägen, så kanske att detta vore ypperligt. Jag förstår ej detta, men svåger Kraak tror, att det skulle vara bra och tror att du kunde göra god lycka här. Dock vill hvarken han eller jag råda dig till ett steg, som du, ifall du ångrade dig, skulle hafva oss att förebrå, utan du får lof att öfvertänka själf. Har du nu kanske valt en annan väg, t. ex. läsvägen, och finnes för dig något bättre i Sverige, så vill jag ej råda dig, ty att komma till Amerika har sina svårigheter i början, som en klemigt uppfostrad människa, en människa, vand vid salongslifvet, kanske skulle ha svårt vid att fördraga.

Efter att ha framhållit dessa svårigheter och nödvändigheten att taga i med händerna äfven för de gröfsta sysslor fortsätter systemen:

Svåger såväl som jag önskar, att du öfvar dig väl med språket, och om du skulle finna dig därvid, att du

till en början tager dig en kondition här i någon handel, då du först kommer hit, för att fortare både blifva hemma i dialekten och väl bekant med folkklifvet; allt nog, kan du till en början gripa uti göromål utan att vara generad tills du blir väl bekant här med ställningar och förhållanden, så gör du troligen klokt.

Efter att ha talat om att systemen och svågern ämnade resa till Chile, och att hon möjligen tänkte följa efter, men i hvarje fall ville invänta brodern Viktor i Nordamerika, till dess äfven han kunde följa med, fortsätter Mina Rydberg:

Nog af, har du mod och lust att som amerikanare slå dig ut — icke frukta att gripa ett nytt yrke, om det skulle slå felt, t. ex. komma i en handel eller dylikt så fort du kommer hit — så är det bra. Den som vill klifva uppföre, måste gå trappsteg för trappsteg — man kommer icke till toppen i ett steg, om man vill högt; — vingar har människan icke fått, man måste klifva. — Jag träffade en herr Cronsioe i Chicago. Han kände dig sedan den tiden du var hos Sandvall. Han är anställd som bagagemästare vid järnbanehuset. En sådan plats kunde icke vara dum för dig till en början. — — — Men jag vill icke narra dig hit. Din bana måste du själf välja, jag kan icke känna dina böjelser — jag menar hvad sorts yrke du älskar, men nog tror jag det är friskare, hälsosammare både för själ och kropp att välja mekaniska vägen, än att i många år sitta som notarie lönlös gräf-vande i usla rättegångar samt sörjande för sitt lifsuppe-hälle. — Jag tycker du gör klokare som väljer Amerika. Bror Carl gör den bästa nytta i sitt fädernesland, ty på samma gång han där lefver i det element, som han är skapad för — jag menar i det yrke, som mest roar

honom, gör han en stor nytta för det uppväxande fabriks- och handtverksfolket, han kan göra många af dem både genom sin skola och sitt exempel till ett bildadt och godt folk. — Jag skall framdeles ofta, då jag fått mera kännedom om hvarjehanda nyttiga inrättningar här, göra dem bekanta för bror Carl, och på *detta* sätt kan kanske genom Rydbergs barn mycket godt göras för det i hemlandet slafviskt hållna handtverks- och tjänstefolket, om ej annat.

Till lycka för Sveriges litteratur slog Viktor Rydberg emigrationstankarna ur hågen och handelsbodarne samt godsexpeditionerna i den fjärran västern förlorade nog icke därvid mycket; men systemens förhoppning, att genom Rydbergs barn något godt skulle kunna uträttas i hemlandet i frisinnad riktning och för den demokratiska tanken, skulle gå i fullbordan på annat sätt än hon anade.

Ty snart därefter mottog Viktor Rydberg ett anbud, hvilket skulle afgöra hans lefnadskall för en följd af år.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning hade efter Sandvalls flykt skötts af en redaktion med C. J. Lindskog och J. M. Wimmerstedt såsom politiske redaktörer samt M. Prytz som ekonomie-direktör; men på hösten 1852 hade en af det dåvarande unga Sveriges yppersta publicistiska krafter, Sven Adolf Hedlund, tillträdt hufvudredaktörskapet. Viktor Rydberg hade, såsom tillhörande kapten Ströms hus, bevistat Hedlunds bröllop med Thorsten Rudenschölds dotter å Leckö sommaren 1854, men bekantskapen var då blott helt flyktig.

Emellertid hade Carl August Rydberg, hvilken

genom Hedlunds bemedling erhållit lärareplatsen vid Almedahls fabriksskola nära Göteborg, talat med denne om broderns osäkra framtidsutsikter. Tillfälligtvis påträffade Hedlund bland manuskript å Handelstidningens byrå ett ofullbordadt följetongsfragment med ämne från Spanien och blef öfverraskad af dess förträfflighet.* Han frågade Lindskog, om det icke vore en öfversättning?

Nej, det vore original af en student, som hette Rydberg.

Viktor Rydberg?

Just den samme.

Då är det en ganska utmärkt författare.

Hedlund beslöt nu — det var på nyåret 1855 — att erbjuda Viktor Rydberg plats i Handelstidningen, till en början under några månader på vårsidan under Lindskogs ledighet, sedan möjligen, under förutsättning af ömsesidig belåtenhet, såsom fast medarbetare.

Anbudet försatte Viktor Rydberg i någon tvekan. Det gällde publicistik eller — Marieberg.

Hans villrådighet framgår af följande bref till brodern, dagtecknadt 2 februari 1855:

»Jag har från herr mag. Hedlund erhållit en skrifvelse, i hvilken denne haft godheten göra mig ett särdeles hederligt anbud, näml. 100 rdr i månaden och fritt husrum, om jag ville bestrida Lindskogs post under de två till tre månader han under sommaren ämnar taga sig ledigt för sin hälsas vårdande. När jag visade brefvet för kapten Ström och frågade honom om hans tanke,

* Tyvärr är detta manuskript nu förkommet.

hvad jag borde göra, förklarade han, att om jag ville kvarstanna såsom informator för Rudolf, skulle jag med bestämdhet kunna påräkna att få Rudolf med mig till Stockholm nästa september, då vi skulle bo hos expeditionssekreteraren Hellman, och jag för min tillsyn öfver Rudolfs studier erhålla mat och husrum. Sålunda har Försynen nu öppnat mig tvänne utsikter, då jag nyss förut tyckte mig hafva ingen. Men hvad jag i detta dilemma skall besluta mig till, vet jag ännu icke, och jag vill nu taga din broderliga vänskap i anspråk för ett godt råd. Dessförinnan kan jag ej skrifva till magister Hedlund, men ber dig framföra min hjärtliga hälsning och tack för hans anbud.

Mycket talar både för och emot det ena och det andra af förslagen. Jag har mycket fäst mig vid kapten Ströms familj och vid min lille lärjunge, som är en ovanligt snäll gosse; hans studier kunde möjligen lida, om han just i denna vefvan måste byta om informator. Men om jag däremot har obestridlig fördel af att byta plats, måste denna betänklighet vika, emedan en fattig fan såsom jag måste gripa tillfället i lufven —; annars torde det aldrig erbjuda sig mer.

Likaledes är det en stor fråga, om ej Mariebergs afstånd och den tid mina egna studier kräfva skola lägga hinder i vägen för ett samvetsgrant uppfyllande af såväl min informatorsplikt som min mages fordringar på expeditionssekreteraren Hellmans bord. Det torde bli för långt att ett par gånger om dagen promenera mellan Packartorget och Marieberg. Vilhelm* skall få upplysa mig härom.

* Äldste brodern Vilhelm Rydberg var vid denna tid kommanderad till Marieberg för att lära sig tillverka krigsammunition.

Å andra sidan blir min sysselsättning på Handels-tidningsbyrån måhända ej varaktigare än tvänne månader, och vinsten i så fall ej mycket lockande, när man från den afräknar resekostnaden till Göteborg och de nödvändiga utgifterna för mitt uppehälle under tiden — åtminstone ej så lockande, att jag för den skulle lämna min nuvarande plats och dess utsikt. Magister Hedlund skrifver dock, att förhållandena kunde göra min anställning varaktig. Visste jag, huru mycket jag bör kunna hoppas därpå och om dessa förhållanden bero af något annat än min flit och duglighet på platsen, skulle jag genast kunna bestämma mig.

Skrif emellertid med allra snaraste, bror Carl, och gif mig det rådet jag behöfver!»

Broderns råd gick i den riktning, att Viktor borde antaga Hedlunds anbud, och den 17 februari skrefs följande svar till denne:

Sedan jag nu i några dagar funderat på saken, får jag underrätta, att jag med glädje och tacksamhet emottager Herr Magisterns vänskapsfulla anbud. En sådan utväg till materiel bergning och nyttig, med mina böjelser öfverensstämmande, verksamhet får jag ej försumma. Misslyckas kan jag möjligen på hvilken bana som helst, och skulle fallet så bli här, drabbar ej skulden någon annan än mig själf. Emellertid har jag så pass mycket själförtroende, att jag hoppas det bästa. »Dansa på rosor» tyckes ej vara egentliga ändamålet med vår jordiska tillvaro, och jag gör mig alldeles inga öfverdrifna föreställningar om publicistisk sällhet. Nog af, att jag kan göra mig en framtid och ha ett kall att verka i! Jag kommer därför, såsom Hr Magistern bestämt, i början af Maj till Göteborg, med full föresats att bli så nyttig

Lidköping & Senate d. 17 Febr. 1855.

Högärde Herr Magister!

Sedan jag nu i några dagar fördant på faken, får jag under-
vätta, att jag med glädje och tackfambet emottager Herr Magisters
vänfkapfulla anbud. En sådan utväg till material begyring och
nyttig, med minn bijells öfverensättammande, utfambet får jag ej
försumma. Medlydas kan jag möjligen på hvilken sätt som
helst, och skulle fallet få bli hä, drabbas ej skulden närm an-
nan än mig själv. Enellerlid kan jag få pass mycket hjälpför-
tröendi, att jag köpfas det bästa. "Dampf på rofor" trödes ej
vare egentliga ändamålet med vår jordiska tillvaro, och jag
gör mig alldeles inga öfverdrifna föreställningar om publikastisk
falkhet. Nog af, att jag kan göra mig en framtid och har ett
kalle att verka i. Jag kommer därför, jäfom Hr. Mariffens be-
stämt, i början af Maj till Göteborg, med fullt försetat att
bli på nyttig som möjligt på min nya post.

af Herr Magisters bref till Kapten Ström har jag först in-
hemtat, i huru stor förbindelse jag står till Herr Magistern.
Jag kan ej på något fullt gärlas dämpamma, men skall
stödfe beundra mig att fortfarande göra mig värd Herr
Mariffens vänfkap. Högaktvansfullt

Herr Magis ödmjukaste tjänare

A. V. Rydberg.

Herrskapet Ström ber om sin hellsinf. Hjelp får jag be Herr
Mariffens framför men till Lindskog och öfvers bekante i
Redaktionen.

Viktor Rydbergs autograf 1855.

(Svar på S. A. Hedlunds anbud till honom att inträda i Handelstidningens Redaktion.)

som möjligt på min nya post. Af Herr Magisterns bref till Kapten Ström har jag först inhämtat i huru stor förbindelse jag står till Herr Magistern. Jag kan ej på något sätt återgälda densamma, men skall städse bemöda mig att fortfarande göra mig värd Herr Magisterns vänskap.»

Så var Viktor Rydberg vunnit af publiciteten och därmed af litteraturen. Vandringsåren voro slut; slut voro ock hans skiftande planer att som hofrättsnotarie auskultera i ämbetsverk eller pröfva sina matematiska eller tekniska anlag i artilleriofficerens eller ingeniörens kall; slut tankarne på emigration till den fjärran västern. När man nu blickar tillbaka på de hinder, fattigdomen lade i vägen för fullföljandet af dessa planer, vill det förefalla som om de, i stort sedt, både för Rydberg själf och för Sveriges odling varit till verklig välsignelse.

Det är nog troligt, att Rydbergs ovanliga själs-gåfvor äfven på andra områden än det litterära skulle gjort sig gällande, och att särskildt hans matematiska insikter i förening med hans idérikedom och fantasi utgjorde förutsättningar för en framgångsrik verksamhet på uppfinnarens arbetsfält, helst han icke saknade ett visst handlag.

Men säkert är, att han för det kulturområde — litteraturen —, dit ödet nu förde honom, blef af större betydelse än någon annan svensk man i hans släktled. Och visst är ock, att denna verksamhet harmonierade bäst med hans inre jag.

Det verktyg han valt — pennan — skulle så småningom föra honom från publicistens kall in i

diktningens och det vetenskapliga skriftställeriets rymder. Från en obemärkt följetongsöfversättare och biträde vid utrikesafdelningen i tidningen skulle han under de nära tretio år han kom att tillbringa i Göteborg steg för steg utveckla sig och eröfra platsen såsom landets främste skriftställare: skald, prosadiktare, författare på olika vetenskapsfält, en mästare i språkets konst.*

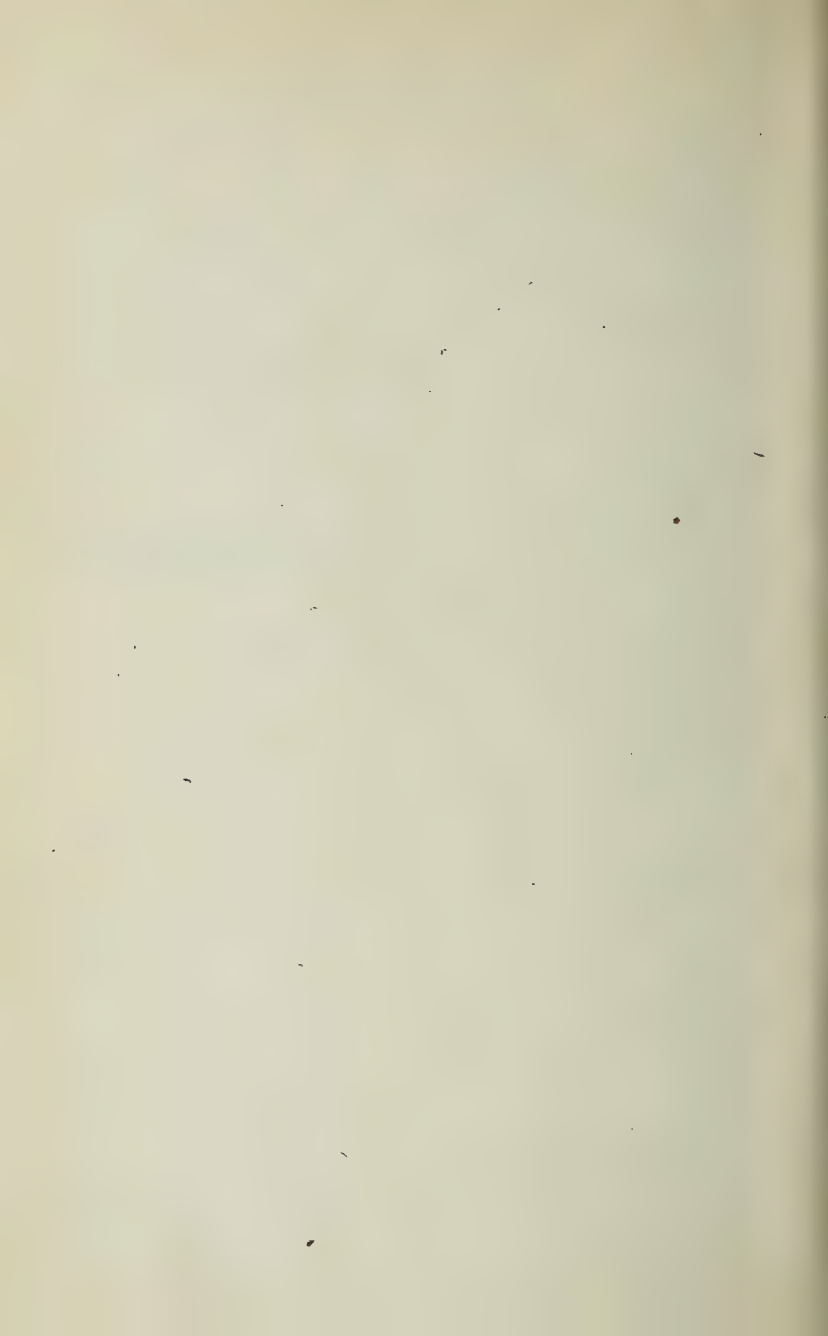
Och efter oroliga, bekymmersamma irrfärder och ett osäkert »lif för dagen» hade den tjugusju-årige mannen ändtligen nått en tryggad hamn.

Hvad som rört sig i hans tanke och inbillning under dessa oroliga ungdomsdagar skulle han nu söka realisera. Han har i ett akademiskt tal sagt att man icke bör stryka ett kors öfver ett ädelt ungdomslifs aningar och förhoppningar». Ställde man sig vid mognare år granskande mot dem, så borde det ske för att sofra dem från själfviska beståndsdelar. »Ty, tillade han, i ungdomskänslornas och ungdomsföreställningarnas gryningsdimmor gömmer sig oändligt mer af vår gudsbefryndade natur än som under detta korta jordelif kan komma till klarhet.»*

* Hälsningstal till C. D. af Wirsén i Svenska akademien den 20 december 1879.

III.

PUBLICISTISK VERKSAMHET
1855—1862.

Viktor Rydberg och S. A. Hedlund.

Då Rydberg i det nyss anförda brefvet uttalade förhoppningen att kunna göra sig värd »herr magisterns vänskap», anade han väl knappast, hur djupt och varmt detta vänskapsförhållande skulle vara. Innerligare hafva väl knappast tvänne den svenska pennans män varit förbundne än Sven Adolf Hedlund och Viktor Rydberg. Ett ömsesidigt vänskapsförbund knöt dem samman under fyra årtionden, alltifrån den första manna-ålderns dagar och till dess i lifvets höst döden kallade bort den yngre.

Detta förhållande kan måhända synas för intimt att här beröras, helst den ene af de båda vännerna lefver, men det äger för stor vikt för Rydbergs lif att kunna förbigås. Enhvar, som blott ytligt iakttagit detta förhållande, anade väl, att Hedlund varit af ingripande betydelse för Rydbergs utveckling; endast den, som sett förhållandet på nära håll, torde dock kunna tillnärmelsevis uppskatta dess betydelse — och kanske icke ens han. Själf vittnade Viktor Rydberg upprepade gånger: Utan Sven hade aldrig Viktor Rydberg blifvit något». Och om det än ligger en öfverdrift i dessa

ord, så gömma de dock förvisso en sanning: utan Hedlund hade han aldrig blifvit den Viktor Rydberg han blef.

Jag vill för denna min uppfattning, som möjligen kunde antagas vara partisk, anföra äfven andras vittnesbörd. Oscar Svahn yttrar i »Våra öfversittare» efter en längre utveckling:

Ho kan utspana ett människolifs ofödda möjligheter, och dock kan jag sällan tänka på min ungdomsvän utan att spörja: 'Hvad hade blifvit af Viktor Rydberg, om han ej i behaglig tid påträffat S. A. Hedlund?'»

C. J. Meijerberg — bådas förtrogne vän — yttrar i några minnesord i »Julkvällen» 1895:

»Det har tvifvelsutän varit af stor betydelse för Rydbergs utveckling, att han så tidigt i sitt lif kom under inflytande af en person, som så väl som Hedlund förstod uppskatta begåfningen, stärka hågen och sporra verksamhetslusten hos den ännu öfver sig själf och sin andes rika möjligheter oklare unge mannen. Umgänget med Hedlund gaf åt Rydbergs sinnesriktning en allvarligare prägel. Hedlund eggade honom till arbete och till de sysselsättningar som sedan blefvo hans uppgift.»

Carl Rydberg skrifver 1865 till Hedlund:

»Bildn af min och min brors varmhjärtade välgörare och vän äfvensom af denne broder står ständigt för mig. Det är din mer än broderliga vänskap, människokänedom och praktiskhet som sporrat och satt min broder i tillfälle att uträtta hvad han gjort. Viktor

och jag hafva ofta talat om hvad vi båda hafva att tacka dig för, och nu, då jag skulle skrifva till dig, blef det mig ett hjärtebehof att få uttala det.»

Den rikt begåfvade finske teknikern och filosofen, myntdirektör August Fredrik Soldan, hvilken under en längre tids vistelse i Göteborg (1858—59) umgåtts med både Hedlund och Rydberg, skrifver 1879 om deras inbördes förhållande till den senare:

»Ja, du var en lyckans gunstling, som fick lefva en vacker del af ditt lif i den vänsälla familjekretsen omkring vår rare vän Hedlund. Jag har en gång till honom yttrat, att hela min lefnad hade kommit att antaga en annan och sannolikt bättre gestalt, ifall jag haft tillgång till en enda människa af hans hängifna och trofasta skaplygne. Och jag tror detta ännu i dag. Du vet hvad sådant vill säga.»

Rydberg svarade härpå:

Stackars du, som icke haft och har en hjärtevän som kunnat åtaga sig dig och dina rika, djupa tankar, för att under en vårdande hand låta dem slå ut i blom! Dock — en sådan himmelens gåfva är ju så ytterligt sällsynt. Du får nöja dig med hvad du har och med de rön du gjort, att äfven utan denna lycka mycket godt kan spira upp och bära blom och frukt.»

Hedlunds betydelse för Rydberg sammanhänge med egendomligheten i den senares kynne. Med sin rika, djupa begåfning tillhörde han nämligen de naturer, som kräfva yttre påverkan för att låta sina gåfvor varda till gagn. Han var

ingen initiativets man; han behöfde ofta eggelse och väckelse från en likasinnad, stort anlagd, förtröstansfull och förtröstansväckande natur, hvilken bragte en mängd intressen in i hans lif. Han var utomordentligt mottaglig för uppmuntran och vänliga omdömen, kunde med skåldenaturens ömtålighet också lätt modfällas i afseende å sin verksamhet; detta insåg Hedlund och handlade därefter. Rydberg var ock en i många afseenden opraktisk natur, alltför lättrogen mot dem som ville begagna sig af hans godhet; han tarfvade en hjälpare i lifvets yttre ting för att i någon mån få ut sin rätt. Han var ju ock länge nog en man utan eget hem, som väl behöfde en härd, dit han med sitt känsliga sinne kunde trygga sig, där han från lifvets strider, från yttre och inre stormar kunde söka frid, och slutligen där han mötte vänner, som förstodo och hyste öfverseende med hans egenheter. En sådan härd, sådana vänner fann han hos Hedlund och hans familj. Där såg han en barnåskara växa upp, som skänkte den barnkäre och leklystne mannen förströelse och glädje. Under svårmodiga stunder, under tunga och kritiska år var Hedlunds hem »den enda fläck på jorden där han trufdes». Där plägade han — skref han — »tala med sin Horatio om allt mellan himmel och jord som deras filosofi icke drömt om.

Det intima förhållandet fortfor äfven sedan Rydberg bildat eget hem. I det ofvannämnda brefvet till Soldan april 1879 skrifer han om ett porträtt, där fotografen grupperat honom och hans hustru tillsammans med Hedlund och dennes näraste: »Gruppen visar de två hushållen som en

enda familj. Så är det ock i verkligheten och skall förblifva så.»

Ja, äfven efter det han 1884 flyttat till hufvudstaden, förblef sambandet med den gamle vännen hållfast, och Hedlund var alltjämt gudfadern för hans arbeten, den som på hans vägnar uppgjorde med förläggarne.

Rydberg har själf med djup tacksamhet offentligt och enskildt intygat detta vänskapsförhållandes styrka. Redan i den tillägnan, som ledsagade Siste Athenaren såsom förord (1859), hette det att författaren prydde sin bok med namnet på en riddare sans peur et sans reproche, en man hvars kärnfasta karakter, klara hufvud och varma hjärta han under flerårigt umgänge lärt känna, akta och älska.

När han trettio år senare afslöt sin stora germaniska mytologi, frukten af åratals trägna mödor, oro och forskningsifver, uttalade han som slutord en tacksägelse bland annat till Hedlund, »hvars varma deltagande för dessa undersökningar uppehållit hans mod och varit honom en välbehöflig maning att icke tröttna före hunnet mål .

Till en dansk vän, Otto Borchsenius, uttalade han en gång i ett bref 1876:

Jag kan intet skrifva om Hedlund, enär jag icke kan säga dig, huru högt jag värderar och älskar denne man, som har varit en lykta för min fot på det godas väg, som stärkt mig i förtröstansfull kamp för hvad jag tror vara rätt, när jag själf känt mig modlös och trött, och gifvit min själ ro och jämvikt genom sitt exempel i fördragsamhet och vänlighet mot de bittraste motståndarne.»

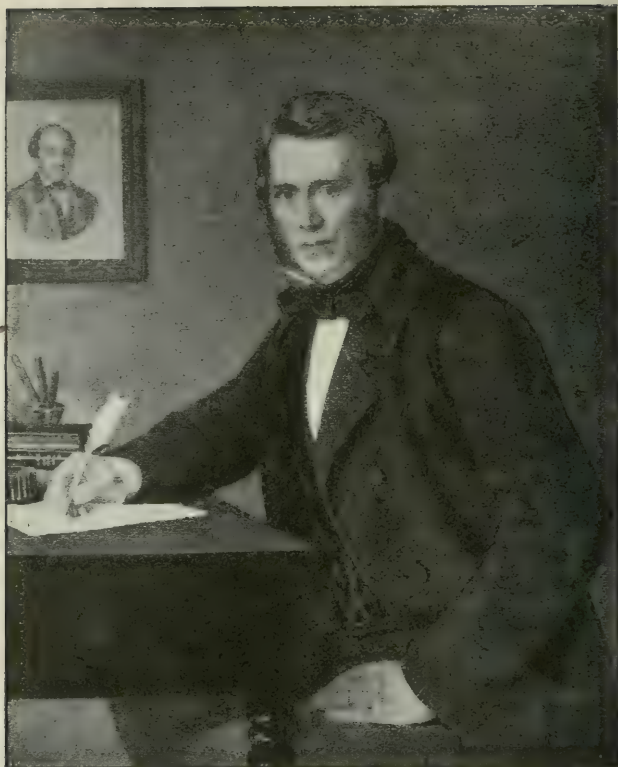
Det var i öfrigt egendomligt att se med hvilken tillgifvenhet Viktor Rydberg betraktade sig som »Hedlunds äldste gosse». När han hösten 1884 på allvar lämnade den stad, där han i nära tre årtionden haft sitt hem, för att träda in i en ny verksamhet, och då tåget ilade åstad och han såg sin gamle väns skepnad tona bort i rymden, föllo hans ord: »Mätte jag kunna göra honom glädje!»

I melankoliska stunder var ett bref från Hedlund hans läkedom: »i själfva bokstafsformerna tycker jag mig förnimma pulsslagen från ett hjärta i hvars känslvärld jag har ett hem»; han kunde sedan lägga brefvet bredvid sig som en god talisman; hans kära Ekeliden på Djursholm, som han tillträdde först efter det ohälsa hindrat Hedlund att besöka Stockholm, hade blott ett fel för honom: »Sven hade icke sett det»; denne fick först se Ekeliden efter vännens död. När han harmades öfver världens småsinne, förklarade han, att det dock innebär något försonande, att det här i världen finnes folk som Sven. Bland de arbeten, med hvilka hans tankar sysslade den sista sommaren han lefde, var en tillärnad, men aldrig skrifven uppsats, afsedd för »Svea», hvarmed han ville hedra sin gamle Göteborgsvän i hans sjuttiofemte år; och hans sista glädjeämne här i lifvet var den under rättelse som nådde honom dagen före hans död om den guldmedalj, hvilken öfverlämnats af Göteborgs musei styrelse åt museets stiftare, hans vapenkamrat från så många fejder i idéernas tjänst. Och det sista brefvet från Viktor Rydberg till Hedlund slutar med följande ord:

Din följetonist och diverseskripare V. R. har i käraste minne de dagar och år han som medlem af Sveriges hederligaste tidningsredaktion stod under S. A. Hedlunds befäl. Att han fick den befälhafvaren var en god Försynens skickelse, för hvilken han ständigt tackar.»

Viktor Rydberg som publicist.

Men, kan det spörjas och har det sports: Var Viktor Rydberg på sin plats som publicist och var hans verksamhet som publicist hans utveckling till fromma? Härom hafva meningarna varit delade, och man har som bevis för hans olämplighet i detta fall åberopat enstaka hans uttalanden af missmod eller leda öfver hvardagsslitet i publicitetens tjänst, samt hans förklaring att han icke passade till publicist. Särskildt har Thore Blanche i en älskvärd interview från ett besök hos Rydberg berättat, att denne omtalat, det hans nyckfullhet i arbetet sträckte sig till ganska enkla uppgifter och gjorde honom i själfva verket alldeles omöjlig till tidningsman, ehuru Hedlund var snäll och härdade ut med honom i många år». Han skulle härvid som exempel hafva nämnt, att då det var brådtom och en af kamraterne kom in på utrikesafdelningen och bad honom hjälpa med en notis om ett sammanträde eller dylikt, han ej var i stånd därtill, och han hade vidare anfört sin olämplighet som teaterrecensent. Detta bevisar emellertid blott att det var vissa publicistiska sysslor för hvilka han icke lämpade sig. Han var

S. A. HEDLUND 1854.

Efter oljemålning af P. Södermark.

icke, för att begagna ett uttryck af Carl Ploug, ägnad att »skära hackelse i dygnets resestall»; han var intet publicistiskt allt i allom, men han var en eminent framstående tidningsman på viktiga områden.

I det följande skall närmare redogöras för Rydbergs publicistiska verksamhet, och det skall därpå framgå, hvilket mångsidigt och dugande arbete han inom tidningsfacket utförde, än som författare af uppsatser i kyrkliga och litterära ämnen, än som följetongsredaktör, än som en öfverlägsen ledare af tidningens utrikesafdelning — därvid han bearbetade materialet på ett mönstergillt sätt — än som kåserande skildrare af dagens händelser äfven utanför politiken, än som författare af ledande artiklar i inrikes spörsmål. Och om än under vissa år på 1860-talet hans arbetshåg på detta som på andra områden var något mattad, ehuru han äfven då förklarar, att »tidningsarbetet och ansvaret för tidningens skötsel distraherar honom från grubbel och ger åt hans lynne en ovanlig glädtighet och spänstighet», så bilda åren 1869—73 en verklig journalistisk glansperiod, vare sig man ser på mångfalden af de behandlade ämnena eller på lifligheten och formfulländningen i deras framställning.

Hvad nu särskildt angår den tid, hvarom här är fråga, tiden närmast efter hans inträde i publiciteten, fann han sig då särdeles väl i sin nya verksamhet. I ett bref till sin förre discipel, från september 1856, skrifver han:

«Jag mår mycket bra och trifves rätt godt i Göteborg, ty utom min oskattlige vän Hedlund har jag min bror och många akademikamrater just bland dem, som jag bäst tyckte om; detta och mitt trefliga arbete göra, att jag förlikar mig väl med den här handelsstaden, som annars för min del och i mitt tycke icke är särdeles lockande.»

Ett år senare heter det: »Mina inkomster äro goda och blifva till nästa år ännu bättre, då jag erhåller äganderätt till en liten del af Handelstidningen.»*

Till sin Lundavän Fredrik Braune skrifer han (1857) skämtsamt, att han af det outgrundliga ödet blifvit inkastad på en bana, *där han visserligen själf befinner sig mycket väl*, men, tillägger han med en viss ironi mot lundakonservatismen:

»hvilken tydligen tenderar till samhällsupplösande, revolutionära, socialistiska, kommunistiska, ja rent af anarkistiska mål och därför af hvarje god Lundaakademikus måste betraktas med en illa dold fasa. Ty 'Härbergets' tider äro nämligen redan längesedan förbi, det var olyckligtvis revolutionärt; äfven den Thomander-Reuter-dahlska studenttiden är förbi; den var olyckligtvis äfven révolutionär, äfven den lilla efterdyningen, den Talis (Qualis-Afze-Andersson-Thoméeska tiden är förbi, den var olyckligtvis också revolutionär; men nu är lyckligtvis de gigantiska molluskernas gyllene period!»

Och männe publicistens kall var så oförenligt med hans lynne? Idealt sedt hade det väl varit lyckligast för Rydberg som för hvarje annat snille på diktkonstens eller vetenskapens område att utslutande ha fått ägna sig åt diktning och forskning utan några yttre band. Men villkoren i vårt land äro nu en gång icke sådana, att detta beskäres en obemedlad man, åtminstone icke förr än han nått berömmelse. Dessutom torde det nog hända, att vissa yttre dagliga arbetsplikter äro till gagn för

* Det var då 1858 "Handelstidningens bolag" bildades med 300 aktier, som Rydberg blef ägare till 5 af dessa.

den, som hyser benägenhet att försjunka i grubbel, dådlöshet och själförebräelser, såsom just fallet tidtals var med Viktor Rydberg — hvarom bl. a. hans brefväxling från 1860-talet med Hedlund vittnar. Någon gång sade han i senare tider till sin chef, som ville ordna det så, att han skulle slippa allt byråarbete: *Jag behöfver mina tre timmar på byrån. Låt mig behålla dem!*»

Hvilket yrke än Viktor Rydberg valt skulle otvifvelaktigt han känt saknad öfver att *vissa* af hans själs gåfvor icke kommit till sin rätt. Några ord af honom själf i den efter hans död utgifna omarbetningen af Bilder ur Goethes Faust, hvilken på så många ställen innehåller själfbiografiska moment, äro i detta fall tillämpliga.

Ju mångsidigare gåfvor han (den inbillningstarke) har fått, dess flere mål hägra för honom, och dess mer sår han sin krafts vildsäd för alla väder, men samlar han den för ett enda syfte och varder till sist hans lefnadskall att odla en viss utstakad yrkesteg, känner han detta som ett tungt offer, emedan han svårigen öfvergifver sitt kraf på att omfatta allt. *Vinner han segrar inom sitt kall — det rare tänkarens, skaldens, statsmannens, härförarens eller hvilket annat som helst — och ärar honom världen för hans bragder, kan han dock själf icke instämma i dess lof, han missaktar hrad han gjort, ty han hade drömt sig något än större. Han är ödmjuk — på grund af sitt högmod om du så vill.»*

Men för en ande, som vill omfatta allt, torde nättopp publicistens kall — åtminstone för en tid — äga något i hög grad befruktande, lifgifvande,

eggande, liksom det för en kontemplativt anlagd natur tillika utgör en hälsosam motvikt. Säkert är, att Viktor Rydberg vid den tidpunkt hvarom här är fråga knappast kunde funnit något yrke, inom hvilket hans anlag och intressen kunnat göra sig så gällande som å detta eller där de kunnat mottaga så rikt tillskott af växlande andliga näringsämnen.

Efter det han öfvertagit utrikesredaktionen (omkring 1860) riktade sysslandet med utlandets angelägenheter hans blick och håg alltmera på tidens stora frågor, vidgades ock hans allmänna uppfattning, på samma gång han med förkärlek studerade de litterära och vetenskapliga spalterna i utlandets storblad.

Och de publicistiska sysslorna gånge honom ej sällan anledning och idéer till större verk, dem han tack vare en välvillig chef gärna fick fritid att utföra.

Sedan Rydberg på sommaren 1855 vikarierat på Handelstidningens utrikesafdelning, stannade han kvar såsom fast medarbetare. Till att börja med var han bladets följetongsredaktör, teaterrecensent samt biträdde på olika områden, företrädesvis de litterära. Då Lindskog från och med 1860 blef tidningens ekonomidirektör, öfvertog Rydberg, som nämndt, utrikesafdelningen, hvilken han fortfor att sköta dels ensam, dels med biträde af olika krafter till den utländska resan 1874. Efter hemkomsten var hans arbete på byrån mera fritt; han besökte den dock någon timme hvarje dag, ända tills han 1876 lämnade det dagliga arbetet i tidningen och blef föreläsare.

Såsom den första perioden af hans publicist-

år vill jag betrakta tiden till 1862, då han utgifver »Bibels lära om Kristus», hvilket arbete gör epok i hans författareskap och i viss mån i hans lif. Denna period, 1855—1862, omfattar tillika vid sidan af det dagliga tidningsarbetet, sadana skönlitterära alster som allmogehistorien »De vandrande djäkmarne» (1856), romanerna »Fribytaren på Östersjön» (1857), »Singoalla» (1857) och »Den siste Athenaren» (1859), äfvensom några lyriska dikter (visserligen först offentliggjorda 1863); vidare ett ej ringa antal uppsatser i religiösa, teologiska och kyrkliga frågor, som kunna anses utgöra förberedelser till Bibels lära, enstaka litterära artiklar samt en serie resebref från Norge.

Under samma period falla ock hans medarbetareskap i skämttidningen *Tomtebissen*, hvilken utkom 1857, samt hans text till arbetet »Göteborg och dess omgifningar» (1859).

Fastän Rydbergs medarbetareskap i ofvan nämnda lilla göteborgska skämtblad icke väger tungt i hans litterära alstring, så är det dock långt ifrån utan intresse. Här har han med skämtarmaskens frihet, stundom ock med de hjärta och starka ord, som sedan gammalt varit skämtaren tillåtna, uttalat sig om mångt och mycket som låg honom på hjärtat, och dessa hans uttalanden hafva ofta en mer personlig prägel än hans öfriga skrifter från denna tid. Så ledigt och uddigt än skämtet ofta är, märker man nästan alltid, att det ligger allvar på bottnen; ej sällan händer det, att detta allvar porlar upp till ytan.

Utgifvare af *Tomtebissen*, som utkom två gånger i månaden, voro bissarne »Nisse» och »Puck», hvilka

• då de icke ägde burskap eller vederhäftighetsbevis representerades af de två medarbetarne i Handeltidningen Viktor Rydberg och Jonas Philipsson*, och den förre hade skrivit tidningens anmälan: *Tomtebissarne göra reda för sig*, inledd med en älskvärd skildring af tomtarnes deltagande i människornas goda arbete — besläktad med skildringen af tomten i Lille Viggs äfventyr**. Vi skola i det följande beakta Rydbergs bidrag till Tomtebissen jämsides med hans uppsatser i liknande ämnen i Handeltidningen.

* Anmälningsbeviset var uttaget af litteratören Per Gustaf Ågren, äfven han medarbetare i Handeltidningen.

** Philipsson har i ett exemplar af tidningen, hvilket är i författarens ägo, antecknat hvilka artiklar, som härröra från Rydbergs penna. Denna förteckning upptager: I N:o 1: Tomtebissarne göra reda för sig, Det förlutna året, Tomtebissen yttrar sig i Sveriges lifsfråga; i N:o 2: En titt på Svenska akademien, Midnattssamtal mellan Nisse och Puck; i N:o 3: Junkermoralitet, Amazonbekämparen, Landshöfdingeinstruktionen, Våra gamla domareregler; i N:o 4: Om Kungskjuts, hofpoesi, junkrar etc., Återblick, Tuppfäktingen inom Borgarståndet, Snålheten bedrar visheten; i N:o 5: Kometen kommer, Statistiska uppgifter från Afrika, De mänskliga figurerna, Anmälan af Ahlstrands skaldestycken; i N:o 6: Tidens tecken; i N:o 7: En liten visa, Återblick, Kortpengarne, Herr Scheel och Skandinavismen, Minnesvårdar; i N:o 9: Tomtebissen yttrar sig i järnvägsfrågan, Historien om en kapten, Walker och döden, Återblick; i N:o 14: Återblick och Nu är det färdigt; i N:o 16: Nya upptäckter, Återblick och Ett rentvagningsförsök; i N:o 17: Om kejsareresor och konungaresor etc., Tomtebissen går till hofs; i N:o 18: En ny tron; i N:o 20: Tidens tecken, En liten husaga. — Med denna förteckning stämmer i det närmaste en af Birger Schöldström uppgjord lista (enl. uppgifter af V. R. själf); den omfattar dock äfven: Nöden i Finland i N:o 3 och Tomtebissarnes morgonpromenad i N:o 6. — Som man finner, voro uppsatserna till en början rätt talrika; men mot slutet af året tröttnade Rydberg att på detta sätt i skämtsam eller satirisk form behandla dagens spörsmål.

Teaterkritik och litterära uppsatser.

I likhet med mången annan tidningsman fick Rydberg göra sina första mera själfständiga lärospan som teateranmälare, ett domarekall, som i allmänhet, lustigt nog, tyckes anses vara ungdomens sak. Det var knappast ett arbetsfält som synnerligen djupt intresserade eller tilltalade honom. I interviewen med Th. Blanche yttrar han:

»Under ett par år tjänstgjorde jag äfven som teaterrecensent, men jag tröttnade. Det var i själfva verket olidligt. Allt mitt nöje af pjesen var förstördt, och hela tiden satt jag endast och plågades af tanken på hvad jag skulle skriva om den; om de uppträdande skref jag aldrig annat än beröm. Var det någon framställning, som jag inte tyckte om, så teg jag helt och hållet, tills jag gjorde den erfarenheten, att det var det sämsta af allt. En dag kom nämligen en skådespelare upprusande till mig, alldeles förtviflad: 'Skrif hvad ni vill,' sade han, 'men döda mig inte genom tystnad'.»

Emellertid granskade Rydberg ej utan skärpa de stycken som gåfvos; i allmänhet var han däremot ganska välvillig mot de spelande, hvartill nästan omständigheterna nödga en recensent af kringresande landsortssällskaps prestationer, ehuru äfven en mycket välvillig anmälare härvidlag svåriligen kan göra artisterna eller deras vänner till lags.*

* Så hände det en gång, att då Rydberg vid anmälan af fru Birch-Pfeiffers »Edith» yttrade om utförarinnan af grefvinnan Thalfelds roll, fru Andersson, att ju längre man gjorde be-

Teaterrecensionernas litterära kritik är däremot icke så len. Så läser man i april 1856 en rätt bäsik anmälan af H. B—ns *Artisten och aristokraten*, hvilket stycke recensenten låsar icke kunna vara af Herman Bjursten, samt en föga mindre

kantskap med hennes talang såsom skådespelerska, desto mer bestyrktes man i den åsikten, att hon med få undantag endast borde uppträda i en viss branche af den lägre komedien, detta yttrande uppkallade en bård riddare — en insändare Ch. B—n (konsul Charles Backman) — som fränkände recensenten hvarje gnista af kompetens, antog att artikeln smugit sig förbi hufvudredaktörens lugna, opartiska censur och protesterade mot den bittra utgjutelsen. Och den i sina konstnärskänslor kränkta damens riddare tillade: »Vi vilja icke vid detta tillfälle inlåta oss i reflexioner öfver det rent hjärtlösa i att så skarpt anfalla fru A. i ett ögonblick, då hennes man undergått en lifsfarlig operation, hvars följder ännu äro sväfvande, och hon uttröttad och utmattad af nattvak, oro och omsorger måste i dignande tillstånd med krossadt hjärta uppträda inför publiken.» — Rydberg svarade på detta först i sak och tillade därefter, att då referenten ej ens ryktesvis kände operationen i fråga, så kunde han ej känna sig träffad af beskyllningen för hjärtlöshet. Personliga omständigheter borde dock ej inverka på ett omdöme till sanningens förfång. Men i en senare recension yttrar Rydberg ironiskt, att han visserligen kunde hafva ett och annat att anmärka mot spelet, men då han icke kände deras familjeförhållanden som hade sig rollerna anförtrödda, så ville han hellre förbigå detta ämne, än möjligtvis såra ömmare känslor. — Striden fick en komisk epilög, som Rydberg ännu mot slutet af sitt lif med förnöjelse erinrade sig. Hans vederdeloman lär hotat med duell, men sedan en medlande part förvandlat tvekampen till en »duell på flaskor» å teaterns schweizeri, hvilken slöts med brorskål, lär den gode konsuln hviskat i Rydbergs öra: »För resten, min kära bror, spelte hon rollen som ett as, men sådant får man icke skriva.» — En annan liten episod från Rydbergs teateranmälaletid omtalar C. H. Atterling i sin bok »Teaterlif af J. P. Törnqvist». En af landsortens i rent yttre mening »störste» skådespelare — det var den numera aflidne A. F. Westermarck — uppvaktade Rydberg på sängen med sin litografiska bild som Hamlet, och därvid uppstod ett qui pro quo, i det recensenten antog hjälteskådespelaren vara en fattig kringresande litograf, som sökte någon liten kontant hjälp.

skarp — i mars 1857 — af Hedbergs Valborgsmessafton, där han bl. a. klandrar förfens karakteristik af en s. k. »hederlig brottsling».

Kort därefter framhåller recensenten i en med *V. R.* signerad artikel, hurusom ett liknande motiv på ett helt annat och linare sätt genomförts i Gustaf Freytags *Valentine eller Festens drottning*. Detta skådespel betecknas sasom ej blott en bland de bästa af den nyare tyska dramatikens skapelser, hvilket — tillägges det — visserligen ej vill säga så mycket, utan i och för sig själf ett konstalster af verkligt värde. Rydberg ägnar det därför en noggrann kritisk analys.

I en anmälan af Hedbergs *Den trettonde juni eller Vantrons makt*, införd i augusti 1857, uttalar sig Rydberg om styckets tendens och kritiserar dess angrepp på läseriet i några ord som äro belysande för den unge teaterrecensentens religiösa och humana uppfattning.

Under det vi sålunda icke kunna undgå att skänka allt bifall åt det formela i pjesen och äfven åt mycket af dess innehåll, finna vi hela andan i den samma löslig samt hufvudteckningen skef och ensidig. Då förf:n vill teckna det s. k. 'läseriet', är han tydligen inne på ett område, där han är fullkomligt främmande. Och därför faller han därom samma falska omdöme och höjer däremot samma fördömelserop som läsarne höja mot allt hvad i deras tanke 'världsliga' nöjen angår, särdeles mot allt hvad skådespel heter. Om teatern och pietismen sålunda stå såsom tvenne fientliga makter mot hvarandra, så må visserligen det ensidiga bedömandet å båda hållen kunna förklaras och, till följd af den mänskliga

skröpligheten, ursäktas. Men lika oangenämt det är att från pietistens mun enskildt eller offentligt, höra utgå dessa hårda domar, om ock klädda i än så lena termer, öfver teatern, lika stötande blir det, att från scenen se upprullade sådana tidsbilder där sanning och lögn äro så blandade om hvarannat. Utrymmet medgifver oss ej att närmare utveckla vårt omdöme. Vare det nog sagdt till förf:ns behjärtande, att han förstår ganska litet af hvad religiöst lif angår, om han tror att människan i världen kan uppehålla sig med blott detta egenrättfärdiga, skrytsamma trotsande på egen heder och förträfflighet, eller då han betraktar hvarje andlig väckelse såsom vantro eller vansinné. Denna falska uppfattning blir ännu betänkligare, då förf:n dömer alla som predika denna lära om 'väckelsen', såsom skrymtare och bedragare, utan att modifiera påståendet med ett enda undantag. Då Eugène Sue tecknade jesuitismen, vågade han ej förneka tillvaron af ärliga svärmare, som predikade läran af helig ifver; icke ens ett sådant medgifvande har vår författare velat inrymma. Vi skulle mot förf:n kunna vända samma uppmaning som vi bruka ställa till 'läsarne' att icke låta skiljaktigheterna i åsikter, i *dogmer* verka på omdömet öfver de sedliga motiverna, utan fastmera låta kärleken ena alla sådana skiljaktigheter. Men ett sådant tal vinner icke gehör hos sinnen upptända af mer eller mindre helig ifver för att utbreda den mening, som man anser vara sann eller bekämpa den man anser falsk. Striden måste sålunda ha sin gång; de *måste* bekämpa hvarandra dessa anhängare af hvad å ena sidan kallas 'kristendomen mot otron och gudlösheten', samt å den andra 'sanningen och förnuftet mot vantron och skrymteriet'. Vår nu anmälda pjäs är en ny kämpe i denna strid, som med hvarje dag antager en allt större utvidgning.»

Dessa ord i en teaterkritik --- låta oss ana, att dess författare vid denna tid var nog så mycket intresserad för tidens religiösa och kyrkliga strider som för teaterföreställningar. Vi skola ock finna talrika bevis härpå i Handelstidningens spalter under dessa år.*

:

Äfven tidens litterära tvistefrågor fängslade Viktor Rydbergs uppmärksamhet och enstaka nyutkomna poetiska alster gjorde under denna jämförelsevis rätt sterila tid anspråk på hans kritik. Härvidlag finner man honom flere gånger uttala sig i en fråga, som under 1850-talet stod på dagordningen: förhållandet mellan tidens riktning at »praktiska vetenskaper», dess föregifna materialism å ena sidan och syslandet med poesi, vitterhet och mera ideala vetenskaper å den andra.

Nyromantikens bekanta afvoghet mot all empiri och framför allt mot de »praktiska» tillämpningsvetenskaperna såväl som mot de borgerliga sysselsättningarnas och nyttans män öfver hufvud hade ännu sina epigoner; ej minst hade »skönandarne» ett högkvarter i vissa efterromantiska kretsar i Upsala. Denna riktning såg icke med blida blickar det alltmer vaknande intresset för »realistisk» vetenskap, den underskattade de materiella krafternas betydelse i lifvet och

* Såsom en biprodukt af Rydbergs verksamhet som teaterrecensent är väl att anteckna hans deltagande i en diskussion, som enligt H. T. fördes vid bildningscirkelns sammanträde i april 1857 mellan honom och C. J. Meijerberg rörande *teatern såsom bildningselement*.

sökte med idealistiska slagord på tungan göra sysslandet med dessa krafter till en lägre sak, hvarpå dessa skönandar från sin olympiska höjd skådade ned utan att beakta deras betydelse såsom häfstänger för den andliga odlingen. Mången ung adept ur den skolan gick i kval på denna falska uppfattning.

Från andra sidan hördes varnande ord mot faran af att låta skönhetsintresset uttränga andra viktiga faktorer ur bildningen. Denna åsikt uttalades särskildt af C. F. Bergstedt, som 1851 i Tidskrifts för litteratur inledningsuppsats »Vår medelklass och den allmänna bildningen», med hänvisning till den engelska medelklassens praktiska bildning, framhöll vår svenska såsom företrädesvis ästhetisk d. v. s. en förnimmande, som mera sällan blir en reflekterande och endast undantagsvis en handlande och praktisk. »Med alla klingande ord, hvarmed den älskar att beteckna sig, är den ännu till större delen en ensidig dyrkan af det sköna, hvarvid den icke sällan tager molnet för Juno. Formen är allt.»

Denna uppfattning rönte gensagor äfven från icke-romantiskt håll, såsom af Bergstedts vän och meningsfrände i kampen mot nyromantiken, Bernhard Elis Malmström, hvilken i samma tidskrift (1852) med sin berömda uppsats: »*Är vår tid poetisk?*» kraftigt häfdade det ästhetiska såsom en viktig lifsmakt vid sidan af det etiska och såsom en hälsosam faktor i sammanlefnaden; man borde för öfrigt ej försmå konstens och poesiers räddande hand »äfven om den under vissa perioder blott vore en ovärdig tolk af det eviga och gudomliga, därför att den förvandlats till en

artig leksak eller såsom i vår tid urartat än till en cynisk frivolitet (v. Braun?) än till en slapp sentimentalitet (Böttiger och efterromantikerne?). Man måste dock under sådana perioder halla den till godo sådan den är och blott omdömesfullt undvika det rent af fördärflika.»

Som bekant gaf Malmströms uppsats anledning till Theodor Hagbergs hvassa motskrift *Hvarför är vår tid icke poetisk?*, som egentligen vände sig mot M:s utredning af förhållandet mellan etiskt och ästetiskt samt hans politiskt frisinnade uttalanden och framkallade en mycket bitter och dräpande replik.

En af de ifrigaste klagarne öfver tidens, för poesien så föga gynnsamma »materialism» var Herman Bjursten, som särskildt synes ha sett en fara för ideala, »oegennyttiga» vetenskaper och poetisk alstring i det alltför starka intresset för nyttiga uppfinningar och därmed sammanhängande vetenskaper.

Rydberg, hvars håg så nyligen legat åt det teknologiska hållet, intog härvid en helt annan ståndpunkt, och han var angelägen att gentemot sin forne umgängesvän häfda denna. Det förefaller nästan som om muntliga meningsutbyten gingo igen i Rydbergs uppsatser angående denna fråga.

Första gången han berör ämnet — 17 juli 1856 — sker det mera flyktigt i en osignerad anmälan just af Herman Bjurstens »Minnen från Gripsholm». Den börjar med en skämtsamt kåserande inledning. Det vore -- påstår anmälaren -- ett elakt för tal att vår tid vore mera prosaisk än andra förflutna tider. Visserligen omväxlade ej vårt hvar-

dagslif liksom de gamle grekernes med olympiska, nemeiska och istmiska spel, och visserligen lågo medeltidens mångbesjungna röfvareborgar i ruiner, och det vore nästan omöjligt för en efter äfventyr törstande resande att på romantiskt sätt bli utplundrad, om han ej ville resa ända till Italien, men tidsföreteelserna i sin helhet erbjöde dock ett skådespel jämförligt med hvilken annan tidpunkt som helst.

Förtalom således icke vår tid i detta hänseende. Den är poetisk, det är lika gifvet som att den är praktisk och vetenskaplig. Men liksom det är onekligt, att vår tid med all sin vetenskaplighet låter de stackars akademidocenterne, af hvilka ändock en och annan är vetenskapsman, föda sig så godt de kunna af frisk luft och en lön på 000 riksdaler banko (enligt nya räknesättet 000 riksdaler riksmünt och 0 ören), på samma sätt är det sannolikt, att våra poeter ex professo äro på väg att omkomma af brist, emedan allmänheten är kallsinnig för deras snillefoster, såvida ej dessa gestalta sig i form af toalettalanackor och kalendrar i vackra guldsirade band, passande till julklappar eller till efterrätt på lutfisken. Om detta är allmänhetens eller poeternes egen skull, lämna vi åt juristerne att afgöra, »non nostrum tantas componere lites». Det vissa är, att allmänheten icke på långt när läser så mycken »poesi» nu för tiden som i de dagar, då de *store* skalderne lefde, och att salongs-konversationen, som för ett par årtionden sedan med förkärlek vände sig kring vitterleken, nu mera uteslutande riktar sig åt väderleken. Också finner man nu ganska sällan i bokhandelsannonserna sådana rubriker som dessa: Samlade dikter» af A., »Utflykter på parnassen» af B.*,

* Äsyftar pekoralisterne Ahlstrands »Skaldestycken» och Bäcklunds »Utflykter på Parnassen».

Poetiska blommor af C. o. s. v.; dylika arbeten löna sig knappast att trycka och förlägga, de hafva utträngts af Inga hämorrhoider mer! Om guanogödseln och andra förfärligt prosaiska alster af prosaiska pennor. Tiderna förändras, vi kunna icke hjälpa det.

Emellertid finnas få regler utan undantag. Det nuvarande släktet har med en begärlighet utan like slukat Vilhelm v. Brauns dikter. Runebergs sånger lefva på allemans läppar, Nybom höres och läses gärna. Beppo Sommelii och Talis Qualis' dikter äro knapp tillgängliga i bokhandeln, men dessa herrar ha alla ett namn och det är just knuten att nu skaffa sig ett sådant. -- I vår tid, då så mycket göres för kommunikationernas förbättring, tyckes äfven vägen till skaldeparnassen blifvit något mindre krånglig att vandra. Vårt språk är så utbildadt, att så godt som hvem som helst förmår att uttrycka sina mer eller mindre slöa känslor i rimmade och klingande fraser. Allteftersom de europeiska folkens lifsandar slappades, förvissnade blomman af deras inre kärnfriska lif, den nationella sången, anden var borta, och formen stod ensam kvar. Men denna ikläddes hofdräkten och placerades i förmaken för att hålla rökelsen under de förnämas näsor. Så uppstod en kvasi-poesi, pudrad, cirklad och tankefattig såsom en hoflakej ägnar och anstår. Kunde den piruettera siratligt, uppträda med slickade fasoner och röra sig utan för mycken kantighet i alexandrinernas menuett, så var den utan tvifvel skaldekonst. Nu har man fått andra tankar om saken. Vi förstå hvarför Thorild på sin tid uppträdde så häftigt mot rimsluten; han kämpade för anden mot formen, emedan den senare så länge gått och gällt för den förra. Vi se dem helst i innerlig förening och skola dock alltid kunna skilja mellan en skald och en

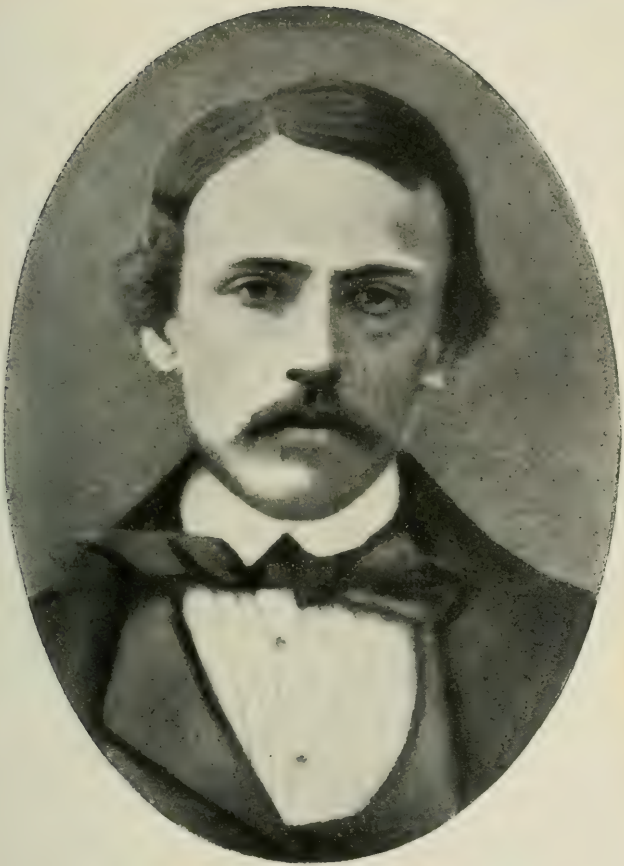
rimsmed. Våra unge poeter hafva därför att kämpa med många svårigheter. De måste höja sig öfver hopen af rimmare och prestera något hvarigenom de ådraga sig den liknöjda allmänhetens uppmärksamhet.

Bland de unga viljor, som försökte detta, vore också Bjursten. Rydberg uttalar sig ganska skarpt mot dennes romanförsök, i hvilka han ensidigt imiterat den af Rydberg beundrade Eugène Sue, och säger att Bjursten »satte pricken på sin litterära olyckas i» genom tvänne ströftåg in på det dramatiska området. Men i motsats härtill framhåller kritikern hans nu utgifna diktsamling: »Minnen från Gripsholm». Med denna hade Bjursten eröfrat en hög plats bland det unga Sveriges skalder, och man skulle önska, att hans antecedentia voro sänkta i glömskans djup och att ett sådant verk som detta blefve grundvalen för hans framtida litterära verksamhet.

Två år senare gaf Bjursten Rydberg ny anledning till uttalanden rörande tidens allmänna poetiska hållning.

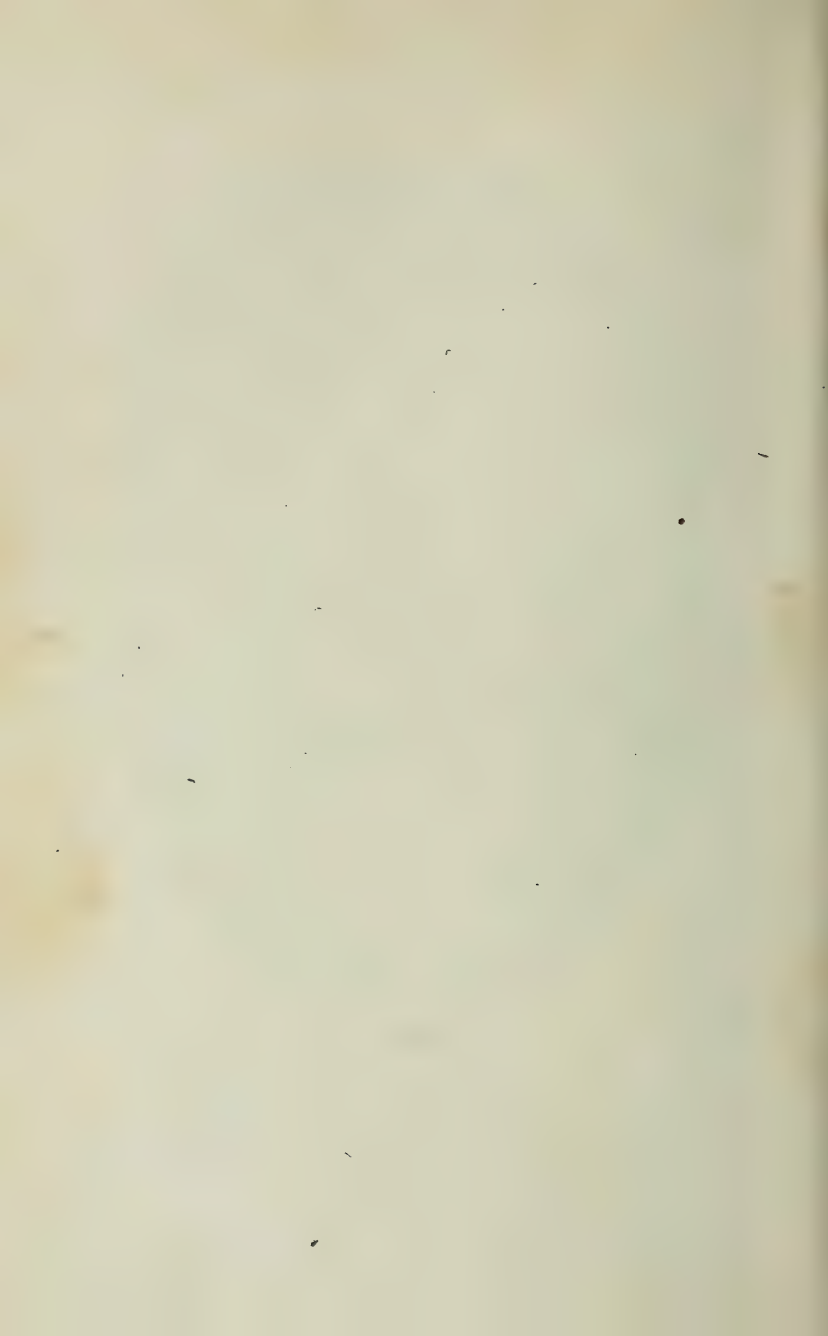
I Svenska Tidningen hade nämligen den 9 juni 1858 lästs en med hans signatur Ernst Ludvig undertecknad uppsats, där Bjursten bl. a. frågar:

»Hvad är det väl som dagligen nästan uteslutande predikas för vårt tidningsslukande folk? Är det väl skönhetens, sanningens, sedlighetens eviga idéer, som man söker göra fruktbärande och för hvilka man kämpar med ordets och intelligensens makt? Är det den stora diskussionen, som icke afser *person* utan *sanning* och *sak*? Eller är det icke snarare en mammonsdyrkan,

VIKTOR RYDBERG 1858.

Efter en gruppdaguerreotypi af P. M. Lindstedt.

hvars gränser ingen dödlig kan förutse och hvars slut torde blifva en allmän slapphet, åstadkommen af en allt för långt drifven njutningslystnad? Hvad är det som vår tids läsande ungdom — t. o. m. skolungdomen — får lära sig att företrädesvis beundra? Är det väl skönhetsens harmoniska värld, kraften, försakelsen och tålmodet, gudomens höga uppenbarelse på jorden i dikt och forskning? Ingalunda! Den moderna bildningen sönderbrytes i småstycken, på det att hvarje sådant måtte kunna bekvämt användas i *det praktiska lifvet*. Så hafva undervisningens högste målmän predikat, så predika tidningarne dagligen i tusentals exemplar och den stora hopen säger efter hvad desse ledare förkunna.»

Och därefter drager Bjursten i fejd mot detta nyttans evangelium.

I tydlig och till och med öppet angifven strid mot dessa uttalanden tager Rydberg till orda några dagar senare, då han går att anmäla *Ur svenska flottans minnen*» d. v. prins Oscars prisbelönta diktsamling.

I den långa inledningen till denna korta anmälan (17 juni 1858) uttalar nämligen Rydberg sig om det ifrågavarande ämnet sålunda:

Allting har sin tid, arbeta och äta sin, sjunga sin tid. Det är med folken här på samma sätt som med den enskilda människan. Försänkt i begrundning, upptagen af allvarligt kroppsarbete, sysselsatt med sammanförandet af debet och kredit, sjunger hon icke, slår ej heller på lyran, hvilket dock alls icke bevisar, att sången inom hennes barm förklingat, att hon blifvit »opoetisk» och »materialistisk». Ty betrakta henne då arbetet är uträttadt, då hon hvilar sig för dagen: - den vetenskapliga

begrundningen har löst en hittills dunkel fråga: där uppkommer en stilla fröjd, som har ett behof att yttra sig i vällyd: historiens blad hafva upprullat en taffla, som bör återgifvas i friare drag, med varmare och klarare åskådning, med innerligare känsla, än hvad den prosaiska berättelsen medgifver; arbetaren nedlägger spaden, sätter sig ned på dikeskanten eller i den lilla skogsdungen och betraktar den ömgifvande naturen: där är en känsla af glädje öfver det utträttade dagsverket, öfver skönheten omkring honom, som måste taga sig luft uti den friskt skallande sången; där kommer ock svärmod öfver sinnet, och äfven för detta äger sången uttryck; debet och kredit hafva gått ihop och visat en god behållning: man har råd och lust att se sina vänner på ett glas; så klingar dryckessången friskt och eldigt i det glada laget. Olyckan inträder; det förgängliga var ej att bygga på: sorgekvädet eller dödspsalmen blandas med det betryckta sinnets djupa suckar och lyfta slöjan från ett »på andra sidan»,

där ny är himlen och ny är jorden
och ny är himlens och jordens son.»

Häri ligger, synes oss, den enkla förklaringen på frågorna: »*är vår tid poetisk?*» och »*hvarför är ej vår tid poetisk?*», svaret på dessa mer eller mindre bittra klagomål öfver tidens materialistiska tendens och »njutningslystnad», anklagelser, hvilka blifvit hörda och sannolikt skola komma att höras i alla tider, enär alltid personer skola finnas, som stå afsöndrade från tidens allmänna riktning och sträfvanden och därför med en sjuklig subjektivitet lägga på tiden skulden för sin egen disharmoni.*

* Jämför härmed Elisabeth Brownings nästan samtida uttalanden i *Aurora Leigh* (1856) om »skaldejämmern öfver den opoetiska nutiden» (Ellen Key: »Människor» 127).

Så finnes det alltid i ett sällskap af idogt verksamma människor någon lätting eller lungsiktig eller i annat afseende till arbete oduglig, som känner sig »enssam» och »oförstådd», och som finner de arbetandes ifver alltför oförnuftig, alltför oxmässig, alltför prosaisk».

Nej, låtom oss göra slut på dessa den lumpna nyttans arbeten; upphören en gång med denna 'mammonsdyrkan', stärfjen en gång denna 'njutningslystnad' — låna mig ett par riksdaler, så bjuder jag eder på källaren, där vi skola tillbedja det sköna, där 'anden skall återtaga sitt eviga herravälde, underordnande under sig de intressen, hvilka nu hota att uppsluka allt.»*

Det är ett slag af dem, som klaga öfver »tidens onda». Andra klaga i andra riktningar, ty klaga måste man, så länge man ej kan lyfta sig något litet öfver sin egen subjektivitet; så länge man ej kan betrakta saker och personer ifrån deras ståndpunkt, låtande allting få gälla allt hvad det kan — den sanna humanitetens uppgift, enligt Geijer — utan ständigt vill uppmäta den med tumstocken af sina egna sedlighetsbegrepp, eller sina egna ästhetiska termer.

Är det verkligen så, att vår tid visar sig mindre poetisk än den föregående, så ligger anledningen, såsom ofvan antyddes, däri, att den vetenskapliga och industriella verksamheten så tagit alla högre krafter i anspråk, att man för ögonblicket icke har tid att tänka på dikt-konsten, så lifligt man än må vara intresserad för samma konst. Men utomdess kan det icke medgifvas, att tiden framstår opoetisk. Tvärtom har oss veterligen ingen föregående tidpunkt i historien erbjudit så rika ämnen för skaldekonst af alla slag, för en ny iliad lika som för effektrika dramer; uti ingen tid har kulturen burit så

* Se hr Ernst Ludvigs uppsats i Svenska Tidn. d. 9 juni.
(*Rydbergs not.*)

vackra blommor af människokärlek, af allvarlig och själfständig forskning, af förvånande upptäckter, af jättelika arbeten: ligger det icke poesi i allt detta? Eller skulle poesien vara borta, därför att verkligheten öfverträffat allt hvad dikten skulle kunnat hoppas?

Men den opoetiska stämningen skulle väl ligga däri, att vår tid har så få stora skalder, att för att nu tala blott om vårt eget land, änga efterträdare hafva upptagit Eliasmanteln efter Tegnér, Wallin, Atterbom m. fl.

Men stora skalder hafva aldrig uppstått så tätt efter hvarandra, och deras storhet framstår gemenligen först efter deras död. Likväl lefva här ännu skalder, hvilkas enkla och gedigna diktkonst gör dem till föremål för icke ett, utan flere folks vördnad och kärlek. Den hyllning Runeberg emottagit och den mycket stora spridning hans dikter vunnit vittna väl icke om oemottaglighet för poesien, utan tvärtom. På skalder af andra ordningen lida vi ej brist, och nationen lyssnar gärna till deras strängaspel, då de sjunga, om ock med svagare stämma — dock — rent.

Det är tonens renhet, som utgör behaget af de dikter, hvilka föranledt våra föregående betraktelser, nämligen de prisbelönta sångerna »*Ur Svenska flottans minnen*». Här finnas åtskilliga brister i det tekniska, här finnas svagheter i öfrigt, men tonen är ren; det är den fosterländska andan som yttrar sig utan tillgjordhet, utan skrytsamhet, med ett ord utan allt koketteri, men varmt och rent, såsom den bör bo inom en ung mans bröst. Det är härutinnan sångerna äga ett värde, som skall göra dem kära för svenska folket, äfven under tider, då man icke tänker på att skalden tillika var en ung furste. Det är denna anda, som afväpnar den dissekerande kritiken och drifver oss att emottaga sångerna sådana de äro med glädje och tacksamhet.

Ännu en gång skulle Rydberg uttala sig om den ideala bildningens och vitterhetens förhållande till de »praktiska vetenskaperna och industriella upptäckterna.

I Svenska Tidningen lästes på hösten 1858 några rätt välskrifna artiklar rörande Upsala universitets ifrågasatta flyttning till Stockholm. Gent emot Aftonbladets yrkanden på denna flyttning såsom bidragande till att höja andan vid högskolan förklarade förf:n i Svenska Tidningen, att en dylik höjning vore ganska osäker. I hufvudstaden skulle de praktiska vetenskaperna mest värderas. Högskolan skulle böja knä för Baal, i hopp att dessa vetenskaper åtminstone skulle »tolereras» för hushållsnyttans skull. Och han fortsatte:

«När vinning och njutning utgöra allmänna sträfvetet samt uppfinningen af tändstickorna, stålpenorna, ångköket, mekaniska väfstolar och spinnmaskiner, af symaskiner, af ett nytt färgämne eller af ett ändamålsenligare väfklister m. m. aktas såsom något vida mer värde- och förtjänstfullt, än en Keplers, Newtons, Hallers, Cuviers, Beaumonts, upptäckter af de högsta sublimaste naturlagar, kan då rättvist fordras att styrelser och regeringar skola ensamma göra undantag från regeln, mäta sakerna efter en annan måttstock än allmänheten, sätta upptäckten af en omfattande naturlag högre än en vinstgifvande 'affär' uppå tekniska tillämpningen af denna naturlag och förmå motverka den falska riktningen tidevarfvvet?»

I en »Aterblick» införd i Handelstidningen 9 oktober 1858 går Rydberg dessa uppsatser på klingan. Han ställer artiklarne i samband med Herman

Bjurstens föregående uttalanden i samma riktning. Han skämtar med denne »mäster Hermann Redivivus»* och hans framställning af den idylliska idealitet, som småstadslifvet skänker våra universitets fysionomi, »dessa apobaterier, som icke blifvit dränkta i materialismens syndafloed, dessa oaser »i rosens doft, i blomsterlundens gömma: Upsala och Lund. Uppsatsen finnes intagen i Rydbergs Samlade skrifter, till hvilka vi hänvisa (Saml. skr. XIV, 453). Här må blott erinras om Rydbergs förnekande af att samtiden vore materialistisk par preference.**

Vår tids kvasi-filosofiske materialister (Büchner • m. fl.) hade, anmärker han, föregångare i gamla tider och aldrig hade denna materialistiska riktning blifvit grundligare belyst och bekämpad. Han säger sig icke vilja utbyta en tid, »som lossat millioner slafvars och lifegnas bojor, som erkänner folkundervisningen såsom en af statens högsta

* I fall Rydberg — såsom jag antagit i en not till de Saml. Skrifterna — härmed åsyftat, att det varit Herman Bjursten själf, som skrifvit dessa uppsatser, så var detta tvifvelsutan ett misstag. Dels talar däremot artiklarnes fräsria och allt annat än deklamatoriska stil, dels äfven deras inre halt, liksom äfven den siste kvarlevande faste medarbetaren i Sv. Tidningen, k. sekr. Törning bekräftat att ej gärna B. kan ha varit förf:n. Sannolikt harrörde artiklarne från Upsala, närmast från Israel Hvassers krets, där man hyllade teorien om »ljusstaken» som ej finge flyttas från sitt rum.

** Det kan förtjäna framhållas, att detta Rydbergs förnekande af tidens öfverväldigande materialism, liksom påpekandet af att tidens materialistiske kvasi-filosofier (Moleschott, Vogt och Büchner) blifvit vederlagda just af filosofer, samstämmer med de synpunkter en med honom i flere fall befryndad ande, den ett år äldre Kristian Claëson (f. 1827, d. 1859) — måhända vår ypperste filosofiske skriftställare — uttalar i den kritik han ungefär samtidigt ägnade Johan Johansson's anonyma skrift »Äro anklagelserna mot tidehvarvet för materialism ogrundade eller icke?» (1858.)

uppgifter, ser folken, i stället för några enskilda, uppträda som konstens vänner och mæcenater, firar så många vetenskapliga triumfer, företer så lifliga religiösa väckelser och så många försök att i stat och samhälle realisera rättvisans och broderlighetens idéer och som slutligen kan räkna ett helt kalendarium af män som lidit martyrdöden för hvad de ansett rätt och godt», hvarken mot »de århundraden, som skådade romerska rikets aftagande och fall, eller mot romantismens heliga medeltid, då den antika materialismen omklädde sig i kyrkliga former och draperade sig i kristlig fårpäls, eller ens mot det adertonde århundradet, 'filistrarnes, roucernes, bespottarnes och kopplarnes gyllene tid'.

»Många göra sig skyldiga till det grofva felet att mäta en tids materialism efter den arbetsamhet, som den utvecklar. För vår del finna vi ett montenegrinskt eller en högländsk klans roftåg, om ock förenadt med de mest romantiska omständigheter, lika, ja mer materialistiskt än en fabriksanläggning. Det är just den nu påpekade falska måttstocken, som förorsakar ropen öfver vår tids materialism, ty aldrig har arbetsamhet trädt i dagen med större och imposantare proportioner, och detta af det skäl att de förut spridda krafterna låta disciplinera och förena sig till storverk. Men detta är icke ett bevis på materiens seger utan på andens seger öfver materien. Vårt släkte känner att det behöfver samla mycket i ladorna för att gifva ett fast materiellt stöd åt de allt intensivare idealistiska ansträngningarna.»

Dessa uttalanden äro anmärkningsvärda ur flera synpunkter. De kasta ett ljus tillbaka öfver Rydbergs egen personliga tankegång under den tid han ärnade ägna sig åt naturvetenskaperna eller åt

deras praktiska tillämpning. Och några ord om »sociala missförhållanden, som kväfva så många ädla frön i deras utveckling», synas mig äga en personlig biklang.

Märkliga äro dessa yttranden äfven med hänsyn till den samhällliga och vetenskapliga *optimism*, som i dem ger sig luft och som icke följde Rydberg lifvet ut.

Slutligen vittna dessa Rydbergs uttalanden om, att den unge man, som nedskrifvit dessa rader, i hvarje fall ej såg på tillvaron med nyromantikernes eller deras epigoners ögon, äfven om han i sina skaldedrömmar älskade dväljas i romantiska nejder och äfven om hans filosofiska läggning var i hög grad idealistisk.

Med hänsyn till uppfattningen af nyromantiken» såsom historisk och litterär företeelse slöt sig Rydberg också med allt nödigt eftertryck till dess motståndare.

Beviset härför lämnar en af honom signerad anmälan (januari—februari 1861) af de fyra första häftena af Fryxells »Bidrag till Sveriges litteraturhistoria», till hvars nog ensidiga synpunkter han lifligt ansluter sig. Det är gifvetvis nyromantikens obskurantism och frihetshat, men ock dess dunkel och »karbunkelpoesi» som härvid varit bestämmande för hans partitagande.

»Vår tidsålder är,» säger han, »rik på stora tilldragelser: på segrar, som, emedan de synts öppna nya utsikter för mänskligheten, kommit tidens alla friska hjärtan att klappa af fröjd och alla dess friska armar att väpna sig till nya ansträngningar; men ock på neder-

lag, som drifvit mången i armarna på hopplösheten eller denna epikurism som

tar handen ifrån republiken
och lägger den på sin butelj»,

eller, hvad än värre är, i skötet af motsägelseanden, som prisar natten och hvilan, medan människan är danad för dagen och arbetet, som knyter sin vanmäktiga djäfvuls-näfve mot världsordningen, emedan den är en skapelse af det hatade, föraktade förnuftet, och när den ej kan återställa sin moder Kaos' välde åtminstone vill hejda de till världens förvandling och förädling sträfvande krafterna samt bannlysa lif och utveckling ur densamma. Likasom man nu i litteraturens monumenter har att söka och finna de första spåren af de idéer, hvilka sedermera gestaltat sig till fakta i allmänna världshistorien så emot-tager i sin ordning litteraturen intryck af denna, såsom hafvet håller sin spegel mot de skyar, som alstrats ur dess eget sköte. I den städse framåtskridande vågrörelsen af tidens haf är det än den stigande böljan med sin af morgonrodnaden purprade eller af solen förgyllda kam, än den innestängda dystra nattliga dällden mellan böljorna, som utgör tidsmomentets karakter. Stundom, när stormen rest sig, mörknar det öfver ytan, så långt den enskildes blick kan nå, och hon återgifver bilden af de jagande molnen, de korsande blixtarne, medan i djupet därunder råder lugn och den stilla obemärkta, men aldrig hvilande verksamhet, som af sanden, hvilken stormen bortfört från det beståendes stränder, bildar lager öfver lager, tills en ny kontinent är färdig att uppstiga i dagens ljus. Revolution, reaktion, resignation, reformation äro momenter, hvilka lika mycket tillhöra litteraturhistorien som den politiska. Det är samma krafter, som röra sig

i bägge. Ja äfven det formella hvaruti de olika skolorna skilja sig ifrån hvarandra — smaken och stilen — står i beroende af den politiskt-religiösa världsåskådningen. Ett exempel för sanningen af denna sats erbjuder med särdeles klarhet den s. k. nyromantiska skolan.

Fosforismen var något helt annat än blott och bart en ny smak och stilskola. Återboms senare dikter, bland hvilka man beundrar så mycket verkligt skönt, hafva som den fagra *Parnassia palustris* med sin snöhvita blomkrona och sina guldgula ståndare uppväxt ur ett kärr med giftiga dunster. För att begripa fosforismens eller den svenska nyromantiska skolans uppkomst och väsende måste man hafva en öfverblick af den föregående samtida europeiska rörelsen i politik och litteratur.

För oss, som sju årtionden skilja från den franska revolutionen, är det icke svårt att med bibehållet lugn betrakta dess tilldragelser. Vore vi, i likhet med den tyske Michelet, Hegelianer, skulle vi kunna liksom han utan att darra på handen lägga dialektikens måttstock på de sublimes och rysliga tilldragelserna samt utropa: så och icke annorledes har det måst ske. Under dessa årtionden hafva vi gjort den erfarenheten, att reaktionen icke skyr att doppa sina händer lika djupt i blod som revolutionen; och denna erfarenhet, om icke nyttig till annat, lämnar åtminstone känslomänniskorna, som icke vilja reflektera, fritt val att grufva sig öfver något annat än öfver Septembrisörerne och guillotinen på Grèvetorget.*

* De synpunkter Rydberg här gör gällande erinra något om Carlyles paralleler i hans *Franska Revolutionens historia* (kapitlet »Halstrade sillar») om revolutionens 2 till 4,000 guillotinerade människor, jämförda med 20,000 till 40,000, som stupa på ett bataljfelt i ett slag för hvilket sjunges *Te Deum*,

En annan och lyckligare erfarenhet, som vi gjort, är den, att revolutionsheroernes förbrytelser icke kunnat hämma de af dem uppburna idéernas segerlopp genom världen, lika litet som röken af dominikanernes autodaféer kunnat smutsa kristendomens sanningar. Det är denna erfarenhet, som skänker oss orubbligt sinneslugn midt i betraktandet af revolutionens rysligaste taflor. Denna förmån saknade det släkte, som till tiden stod revolutionen närmast. Fasa och tvifvel bemäktigade sig äfven de starkare andarne.

Såsom så ofta förr, fick ändamålet helga medlet, och det gällde nu att begagna segern för att medels ett principiellt och fullt medvetet utrotelsekrig mot de nya idéerna återföra nationerna till medeltidens åskådningssätt. Som biträden vid detta försök erbjöd sig själfmant en hop mer eller mindre sköna själar, mer eller mindre geniala hufvuden, hvilkas hela sätt att känna och tänka blifvit bestämdt af reaktionens strömgång. Så uppstodo i Frankrike och Tyskland mystisk-reaktionära filosofier, mystisk-reaktionära statsteorier, mystisk-reaktionära diktskolor. Man hånade utan blygsel förnuftet, man vårdade med ömhet och betraktade med beundran såsom härliga produkter af folkandan allt det vidskepelsens ogräs, som upplysningsmännen icke hunnit utrota, och hvarhelst man kunde, sådde man nytt. Klarhet i tankarne hos filosofien och klarhet i formen hos poesien föraktades som »fili-steri»: den grumligaste förklarades för den mest genialiske och den »überschwängligaste» för den mest poetiske. Att den grekiska kulturen, hvars natur är klarhet, skulle

eller med de två hundra gånger så många som Sjuåriga kriget kostade, för att ej tala om de sociala eländen som en »genom mansåldrar fortsatt hungersnöd» innebär. (Carlyle, Fr. Rev. Hist., Ålunds öfvers., III: 355.)

hatas, ligger i sakens natur; man sköt, icke alldeles utan skäl, på de klassiska studierna skulden till de revolutionära rörelserna, och man vände sig till österlandet såsom det sanna människolifvets och den sanna poesiens hem. Man öfversvämmade litteraturen med en ny barbarinvandring af orientaliska idéer, och man lustvandrade, för att tala med Orvar Odd, »med helige bramaner i heliga lundar, i hvilkas heliga träd heliga apor knäckte heliga dadlar». Jämte allt detta var man mycket kristlig — »kristlig-germanisk» och »kristlig-feodal». Man upp-gjorde teorier till försvar för häxbränningen, och det fattades tyvärr blott häxor för att bälén åter skulle blifvit tända. Det gamla skråväsendet upphöjdes till idealet för arbetets organisation, en tullbom i hvarje port var höjden af nationalekonomisk vishet, och man var färdig beklaga, att de gamle rofriddarne, som beskattade trafiken på vägar och floder, voro borta, ty utan dem var dock reaktionens nationalekonomi icke fullt helgjuten. Att feodalismen var den högsta statsformen, faller af sig själf. Man prisade lifegenskapen och utdömde folkundervisningen. Man beklagade, att den enda saliggörande kyrkan blifvit splittrad, och Luther var en af de skadligaste »filistrar» som någonsin existerat. Handeln och arbetet föraktades, och när Sverige äntligen lyckliggjordes med en filialafdelning till den tyska reaktionen, blef det bruk att med ordet »bracka» beteckna dess idkare. Man gjorde verkliga storartade ansträngningar för att återföra medeltiden. Det var den nyromantiska skolan, som representerade denna riktning.

Det kom äntligen den dag, som gjorde slut på det galna oväsendet och förde Atterbom själf från medeltids-empusans omfamningar, från de nattliga orgierna med

vidskepelsens succubus ut i dagen och solens klara ljus. Det var återigen den grekiska andan, den rena, klarögda, plastiska Hellenismen — denna gång förkroppsligad i Tegnér — som tillbakajagade orientalismen till de där heliga skogarne med de heliga aporna, hvarifrån den kommit. Och det var icke, såsom mången föreställer sig, ett rent estetiskt intresse, utan kärleken till ljus och frihet som väpnade Tegnérs hand med Heraklesklubban.»

I afseende på Rydbergs ställning till den dåtida svenska parnassen må för öfrigt ett par uppsatser i Tomtebissen observeras.

Den ena gällde den bekante pekoralisten J. E. Ahlstrands gudomliga skaldestycken», med hvilka Rydberg för ett kostligt gyckel. Härvid gör han emellertid en utvikning och ger sin kritik en bredare målskifva.

»Men herr Ahlstrand är något mera än pekoralist. Han är en lefvande satir på vår kling-klang-poesi, som från rövvar jorden alla dess blommor och himlen alla dess stjärnor för att därmed dölja sin brist på gediget innehåll. Hade mannen lärt skriva grammatikaliskt och redigt uttrycka sig, skulle han blifvit en så god akademikus, som mången annan. Man finner hos honom samma lyriska stämning, samma sentimentala grundton, ja samma renhet i känslan som hos kling-klang-poeterne intager oss, där de ej låta sin benägenhet för sjukligt pjunk och sin kärlek för kaleidoskopfigurer taga öfverhand. Men då man vid läsningen af deras dikter förargas öfver den ledighet och det behag, hvarmed de förstå att säga *intet*, blir man vid läsningen af herr Ahlstrands nästan bedröfvad öfver hans fullkomliga oförmåga att gifva form och gestalt åt sina poetiska tankar.

hatas, ligger i sakens natur; man sköt, icke alldeles utan skäl, på de klassiska studierna skulden till de revolutionära rörelserna, och man vände sig till österlandet såsom det sanna människolifvets och den sanna poesiens hem. Man öfversvämmade litteraturen med en ny barbarinvandring af orientaliska idéer, och man lustvandrade, för att tala med Orvar Odd, »med helige bramaner i heliga lundar, i hvilkas heliga träd heliga apor knäckte heliga dadlar». Jämte allt detta var man mycket kristlig — »kristlig-germanisk» och »kristlig-feodal». Man upp-gjorde teorier till försvar för häxbränningen, och det fattades tyvärr blott häxor för att bälén åter skulle blifvit tända. Det gamla skråväsendet upphöjdes till idéalet för arbetets organisation, en tullbom i hvarje port var höjden af nationalekonomisk vishet, och man var färdig beklaga, att de gamle rofriddarne, som beskattade trafiken på vägar och floder, voro borta, ty utan dem var dock reaktionens nationalekonomi icke fullt helgjuten. Att feodalismen var den högsta statsformen, faller af sig själf. Man prisade lifegenskapen och utdömde folkundervisningen. Man beklagade, att den enda saliggörande kyrkan blifvit splittrad, och Luther var en af de skadligaste »filistrar» som någonsin existerat. Handeln och arbetet föraktades, och när Sverige äntligen lyckliggjordes med en filialafdelning till den tyska reaktionen, blef det bruk att med ordet »bracka» beteckna dess idkare. Man gjorde verkliga storartade ansträngningar för att återföra medeltiden. Det var den nyromantiska skolan, som representerade denna riktning.

Det kom äntligen den dag, som gjorde slut på det galna oväsendet och förde Atterbom själf från medeltids-empusans omfamningar, från de nattliga orgierna med

vidskepelsens succubus ut i dagen och solens klara ljus. Det var återigen den grekiska andan, den rena, klarögda, plastiska Hellenismen — denna gang förkroppsligad i Tegnér — som tillbakajagade orientalismen till de där heliga skogarne med de heliga aporna, hvarifrån den kommit. Och det var icke, såsom mången föreställer sig, ett rent estetiskt intresse, utan kärleken till ljus och frihet som väpnade Tegnér's hand med Heraklesklubban.»

I afseende på Rydbergs ställning till den daldida svenska parnassen må för öfrigt ett par uppsatser i Tomtebissen observeras.

Den ena gällde den bekante pekoralisten J. E. Ahlstrands gudomliga »skaldestycken», med hvilka Rydberg för ett kostligt gyckel. Härvid gör han emellertid en utvikning och ger sin kritik en bredare målskifva.

»Men herr Ahlstrand är något mera än pekoralist. Han är en lefvande satir på vår kling-klang-poesi, som från rövvar jorden alla dess blommor och hinden alla dess stjärnor för att därmed dölja sin brist på gediget innehåll. Hade mannen lärt skriva grammatikaliskt och redigt uttrycka sig, skulle han blifvit en så god akademikus, som mången annan. Man finner hos honom samma lyriska stämning, samma sentimentala grundton, ja samma renhet i känslan som hos kling-klang-poeterne intager oss, där de ej låta sin benägenhet för sjukligt pjunk och sin kärlek för kaleidoskopfigurer taga öfverhand. Men då man vid läsningen af deras dikter förargas öfver den ledighet och det behag, hvarmed de förstå att säga *intet*, blir man vid läsningen af herr Ahlstrands nästan bedröfvad öfver hans fullkomliga oförmåga att gifva form och gestalt åt sina poetiska tankar.

'Är du beskedlig, godsint och fredlig?'

Ty detta är ett hufvudvillkor för att lyckas. En *Talis Qualis*, hvars poesi ryker af tyranners blod, får aldrig en plats bland de aderton barnafrome diarne i Sångmöns sköte.

Den andra frågan han må göra sig själf är: 'Har du någonsin visat spår af kvickhet och gladt lynne?'

Kan ynglingen lägga handen på sitt hjärta och svara *nej*, så är det väl för honom, ty Akademiens portar äro i evighet stängda för själafränderne af *r. Braun, Orvar Odd* och dylika ovärdige skämtare. Styft och gravitetiskt, allvarsamt och skeppundsviktigt skall det vara!

Den tredje frågan blir:

'Är du i nykterhetssällskapet?'

Ty i annat fall får ynglingen med *Nyhom* stanna utanför, såvida han är simpel student eller något dylikt. Men har han hamnat i en biskopsstol, så behöfver han ej göra sig den frågan.

Den fjärde frågan, som står i nära sammanhang med den tredje, blir denna:

'Du är väl icke ruskig till din yttre människa?'

Ty en akademist skall representera och taga sig hygglig ut i världens ögon. *Herman Bjursten* kommer bestämdt icke in i Akademien, förrän han köpt sig ett par nya byxor och dito hatt och vant sig att blanka sina stöflar bättre.

Men *Thekla Knös* kommer bestämdt dit, så snart Rikets Ständer antagit och Konungen sanktionerat kvinnans fullständiga emancipation. Intill dess torde herr Bjursten bekvämt hafva hunnit skaffa sig nämnda nödvändiga rekvisita och kan då konvojera mamsell Knös dit in.

Hvartill Tomtebissen önskar Herman Bjursten all lycka.»

Skämtet utmynnar i ett par elakheter.

»En konungs plikt, säger en forntidsvis, är att värna de svage och hålla skölden öfver de kraftlöse. Svenska akademien har Hans Majestät Konungen till sin höge beskyddare. Hvad behöfver den mer?

Tomtebissen slutar sin uppsats med den upplysningen till de unge, som till nästa täfling ämna insända något opus till Akademiens granskning, att fråga är å bane att flytta dess lokal. Hvarthän, lär ännu icke vara fullt afgjort; men den sannolikaste adressen blir: Kongl. Stenmuseum i Stockholm.»

Minst af allt anade väl författaren af denna satir, att han själf en gång skulle intaga en fatölj i den akademiska runden, och det just som efterträdare till den skald, som han spädde aldrig skulle få »en plats bland de aderton barnafrome diarne i sångmöns sköte».

Af smärre anmälningar i Handelstidningen, hvilka torde härröra fran Rydbergs penna, nämna vi en om *Bjurstens* Wadmansupplaga, som berömmes, ehuru anmälaren protesterar mot Bjurstens karakteristik af Wadman såsom humorist och hans framställning af Selinda-sångaren såsom »olyckligt kär» för att göra honom mera intressant (17 september 1855); en kort uppsats om *Stagnelius'* Hittills outgifna dikter (23 oktober 1857), om hvilken efterskörd det säges:

»Inom den lilla kretsen af tjugutre poem återfinner man de flesta skiftningarna i den Stagnelianska sången, framställande, liksom hans lif och hans världsåskådning, en af melankolisk trånad genomträngd, genom materiens

förintelse till enhet och försoning sträfvande kamp mellan Gud och den fallna världen; en lekboll för denna strid, följer skaldens fantasi dess växlande gång och firar än materiens triumfer i epikureiska sinnligt glödande sånger, än andens segrar i dessa af gnostiskt åskådningssätt färgade dikter, där den kristna försoningsläran utgör principen»; en om *Runebergs* psalmbok, som säges öfverträffa Wallins med hänsyn till ett lyckligare bibehållande af äldre psalmers ursprungliga anda (oktober 1858); en om *Pehr Thomassons* Tio Pennritningar och Skaldeförsök, hvilka vänligt anmälas, ehuru folkskaldens brist på själfpröfning i val af bilder och uttryck klandras (november 1858). Äfven en kritik af *C. F. A. Holmströms* Skaldeförsök och *von Quantens* Dikter (23 december 1859), af hvilka de förra omnämnas fördelaktigt, de senare mera omildt, torde härröra från Rydberg.

I februari 1862 ägnas en anmälan åt det då utkomna bandet af *Franzéns* dikter, därvid Rydberg företrädesvis dröjer vid »*Rabulisten och landtprästen*» såsom psykologiskt intressant.

Rydberg yttrar här:

»Den gode landtprästen, åt hvars läppar biskopen-skalden anförtrott den sak, som han ville försvara, står själf på en ståndpunkt som ortodoxerne i våra dagar, då motsatserna å ömse sidor utbildat sig skarpare, skulle fördöma såsom kättersk. Så vågar han t. ex. om evangelisterne medgifva:

'De voro dock ej verktyg blott. De tänkte, de skrefvo med den kraft, som Gud dem skänkte, af fritt förstånd; och undföll dem i smått ett fel, så var det deras eget blott.'

Konsekvensen af detta medgifvande har skalden naturligtvis icke dragit. Men medgifvandet ärar honom; ty det var en gärd af sanningskärlek. Bland förhoppningar som landprästen uttalar är äfven den om en ny bibelöfversättning:

'Ny bibel vänta vi med stegradt hopp.'

Detta skref Franzén år 1840. Tjuguet år hafva sedan dess förflutit, men hoppet har icke uppfyllts, utan betydligt bleknat. Kyrkans nuvarande målsmän frukta följderna af att erkänna, det vår gamla öfversättning innehåller många och svåra misstag eller uppsatliga, i dogmatiskt intresse gjorda förändringar; de äro med sina sympatier inne på samma väg som katolska kyrkan gick, då den förklarade sin högeligen bristfälliga öfversättning för ofelbar. Och skulle verkligen en ny öfversättning stutligen löpa af stapeln, så har man anledning befara, att lutherska dogmatiken mer än den kritiskt behandlade bibeltexten varit dess rättesnöre.

Dessa ord peka ater hän på de intressen hvilka när anmälan skrefs företrädesvis fyllde Rydbergs hag: de teologiska.

*

Äfven enstaka företeelser i utlandets litteratur voro föremål för hans uppmärksamhet. Så ägnar han i en följd nummer juli 1857 en litterär studie åt Béranger, hvars skaldskap under dessa år särskildt syntes intressera honom, säkerligen ej minst på grund af dess frihetsvänliga syftning. Ty såsom det viktigaste elementet i Bérangers skaldeverksamhet, det som gaf hans rykte vingar, det som fjält-rade franska folkets hjärta vid honom, betraktar Rydberg hans politiska visor.

»Poesiens enda uppgift är icke att försköna hvardagslifvet, att sprida en njutning af högre art öfver lugnet och hvilan; den har en annan och en högre. — — — Den konung, som slutligen besegrade de gamle briterne, visste ur hvilken källa detta folk druckit sitt okufvade mod; han gaf det afväpnade folket nåd, men han utrotade dess *skulder*. Ty det land, hvars jordmån ännu är saftig nog att gifva upphof åt den uppfriskande strömmen af en national poesi, äger i den en källa för evig för yngning. Den makt, som planterade de olika nationaliteterna, gaf at hvar och en i dess nationalpoesi sin genius, och så länge ett folk under bullret af hvardagslifvets bestyr ännu har öra för dess toner, hjärta för dess ingifvelser, står det i förening med sitt upphof, lefver det ett själfmedvetet lif och behöfver ej frukta döden. I en tid af allmänt betryck, allmän hopplöshet uppstar en man och sjunger, kanske ej för det han hoppas, att folket skall lyssna till honom, men emedan han vid lågan af forna minnen vill värma sitt eget hjärta till nytt hopp för framtiden. Så gjorde Béranger. Men folket lyssnar, hopplösheten försvinner, på samma gång som dess medvetande af sin kraft, åtföljd af den rättmätiga fosterländska förbittringen, vaknar. Så gjorde fransmännen.»

Det är ganska betecknande för Rydbergs uppfattning, att den franske skald, hvars diktning främst fångslar hans intresse, är representanten för det adertonde seklets *politiska* doktriner, den revolutionära skolans efterborne sangare, restaurationstidens kække bekrigare med plekter och lyra.

För öfrigt är Rydbergs uppsats om Béranger, som ansluter sig till Jules Janins, i det stora hela

väl mycket en apologi för hans författarskap och personlighet, hvilkas svaga sidor han icke beaktar, åtminstone icke kritiserar, oaktadt man i grunden väl svårligen kan tänka sig tvänne mera skiljaktiga lynnen än Pierre Jean Béranger, den glade, älskvärde, lättsinnige goddagspilten, epikuren efter Horatius' sinne, hvilken finner sig väl här på jorden, hvars melankoli till och med får ett visst hedniskt drag — tanken på döden, som bittert kryddar nöjesbägaren — och som gärna skämtar med religiösa ting, och Viktor Rydberg med sitt i grunden djupt religiösa temperament, sin allvarligt moraliska läggning och sin varma evighetsträngtan. Det var frihetskärleken, som bildade bryggan.

En annan fransk författare, hvilken Rydberg denna tid beundrade och som ej torde varit utan betydelse för hans eget författarskap, var Eugène Sue, hvars inflytande på svensk romandiktning vid seklets midt öfver hufvud taget ej var ringa.

Redan i en anmälan af Bjurstens författarskap omtalar han dennes förebild Sue och hans stora arbete »Vaktornet Koat-Vën», i hvilket, säger han, »Sue med en förmåga utan like dissekerar människohjärtat och upprullar en storartad, i dystra slagskuggor framställd målning af vår tid. Alla på dess djup sig rörande krafter, de politiska idéerna, den religiösa otron och egoismen i alla dess skiftande former framhållas där; med järnhård konsekvens genomför han den satsen, att illusionen är nödvändig för mänsklighetens lycka, emedan sanningen, lik gudabilden i Memphis, ej låter avslöja sig utan att förstena den som vill skåda henne.

Och då Eugène Sue året efter aflidit, ägnar Rydberg honom en längre minnesruna (22 augusti 1857).

Efter att hafva omtalat, hurusom Sue ursprungligen hyllade en legitimistisk ståndpunkt, hvars åskådning han förfäktade icke såsom sanningar, utan som illusioner, nödvändiga för mänsklighetens lycka, men sedan lämnade denna negativa ståndpunkt och i skrifter, som utbredde hans rykte öfver hela den civiliserade världen och lästes lika flitigt i furstliga gemak som i folkets hyddor, uppträdde såsom en dödsfiende till dessa illusioner och till all lögn öfverhufvud, fortsätter Rydberg:

I dessa sista storartade verk, i hvilka han visar sig såsom den franska romantikens mästare, såsom den störste konstnär i kontrastens poesi, kämpar han för rent positiva mål, för folkens andliga, politiska och sociala pånyttfödelse.

Särskildt omnämnes Sue's sista arbete, »Den religiösa frågan», i hvilket han riktar en sista väldig stöt mot katolicismen; han uppmanar i denna skrift alla upplyste katoliker att gynna protestantismen, såsom en öfvergång till ett bättre, och uttalar sitt hopp, att framtiden skall medföra åt mänskligheten en religion, som, renad från mänskliga tillsatser, tillfredsställer själens trängtan efter Gud och odödligheten.

Mera sparsamma äro Rydbergs uttalanden om tysk och engelsk litteratur. På det unga Tyskland — malet för hans sympati åren 1848—1850 — såg han nu med föga vänliga blickar. I en uppsats (maj 1857), där han kritiserar Müggés Nordisches

Bilderbuch, hvarom mera nedan, och som företrädesvis äger intresse ur politisk synpunkt, uttalar han sig med mycken skärpa om denna litteraturgrupp.

Han yttrar:

»Den lilla hämnd herr Mügge tagit på vårt svalnade intresse för tyska litteraturen, ity att han påstår, det vi icke ägt någon betydande skald, bevisar blott, att han icke känner vår litteratur, hvaremot den öfverklagade här rådande missaktningen för den nyare tyska skönlitteraturen synes visa, att vi känna densamma tämligen väl, ty vi bedöma den på alldeles samma sätt som Tysklands egna kritiska auktoriteter. Den som vid något tillfälle varit nog olycklig att bli bekant med det litterära Jungdeutschland förnyar icke gärna en sådan bekantskap. Sådana heroer som herrarne Gutzkow och Hebbel förekomma oss vedervärdiga, fastän de i sitt fädernesland varit högt uppburne. De äro immoraliske, sjuklige ända till oförmögenhet i sin åskådning, uppfattning och reproduction och därtill oerhörddt rent af dödande tråkige. Deras skrufvade, öfverspända, illa hopkomna, ofta äfven i stilistiskt hänseende barbariska alster sakna hvarje gnista af den genialitet som annars kommer läsaren att öfverse med så mycket. Då de försöka återgifva världen från den komiska sidan, gäspa vi åt deras witzar, och endast då de vilja vara tragiske förekomma de oss lustige. Då herr Mügge påstår, att Sveriges nu lefvande författare väl kunna mäta sig med flertalet af de samtidige franske, kunde han gärna äfven sagt de tyske och detta utan fruktan att göra sig skyldig till smicker.»

Rydberg saknade dock icke sympati för tysk diktning. Ofvan har omtalats med hvilket erkän-

nande han anmälde Gustav Freytags »Valentine». Och som i ett annat kapitel skall närmare påvisas, ägde han i tysk lyrik en hjärtevän i melankolikern, idealisten Nikolaus Lenau.

Kyrkliga spörsmål.

Viktor Rydbergs förnämsta studieintressen under denna tid voro mindre ästhetiska än *teologiska* och *filosofiska*, och hans mera själfständiga författarskap för Handelstidningen bär däraf i ej ringa grad prägel. Ty man finner under dessa år, i synnerhet under 1850-talets tre sista, från hans penna en hel rad af uppsatser, som dels mer eller mindre beröra tidens kyrkliga och religiösa spörsmål, dels behandla mänsklighetens allmänna kulturutveckling och bildningshistoria, dels snudda vid filosofiska ämnen. Handelstidningens spalter rymma sålunda många förarbeten till »Bibels lära om Kristus», uppsatser i kyrkliga och teologiska ämnen, företrädesvis af polemisk art.

Den unge Rydberg var nu som alltid fylld af en varm religiös känsla och af innerlig forsknings-trängtan efter sanningen. Det gällde för honom att förena dessa kraf, och så vardt kampen tvåfaldig: mot den materialistiskt-ateistiska världs-åskådningen, som stred lika mycket mot hans idealistiska tankeriktning som mot hans religiösa trängtan, och mot det ortodoxa formelväsendet, som han särskildt fann representeradt hos tidens högkyrkliga och speciellt inom teologiska fakulteten vid det universitet, där han en kort tid vistats.

Rydberg var vid denna tid företrädesvis lärjunge af tysk teologi och tysk filosofi. Bland svenskar torde den bekante teologen komminister Nils Ignell, hvars skriftställarskap han mycket beundrade, hafva på honom utöfvat inverkan, och han ägnade Ignells arbeten ingående studier och granskning. Af tyske teologer voro Ignells lärofäder Schleiermacher, »den som renast betonat subjektivitetens, samvetets och känslans betydelse i religionen», vidare bibelforskaren von Bunsen samt män ur den tyska nyrationalismens läger som Karl Schwarz och Krause hans närmaste förebilder. Senare fann han i Schenkel en högt beundrad meningsfrände. I filosofiskt afseende stod Rydberg denna tid under inflytande af Immanuel Herman Fichte d. y.

Det var icke utan betänkande som Rydberg begagnade sin ställning såsom publicist för att i en tidnings spalter taga till orda i religiösa och kyrkliga spörsmål. Man ifrågasatte på olika håll lämpligheten af att politiska tidningar behandlade dylikt, och i en uppsats om Colanis föredrag (juli 1859) anser Rydberg sig t. o. m. böra lämna en apologi för att Handelstidningen i detta fall skilde sig från sina fleste kolleger.

»Dessa frågor, så viktiga de äro, hafva saknat organer för att vinna den stora allmänheten, hvilken sålunda lefver midt ibland tidens ödesdiga tecken utan att ens känna dess tillvaro och hotas till sina heligaste intressen utan att veta, hvilka de smygande fienderna äro. Däraf kommer det utan tvifvel, att många, hvilkas hjärtan klappa varmt och manligt för det rätta och goda, när striden

utkämpas på andra områden, såsom det politiska och sociala, äro ligkiltiga för företeelserna på det religiösa. Denna ligkiltighet, i och för sig beklagansvärd, blir det ännu mer, när man betänker, att politisk frihet icke kan stå tillsammans med kyrkligt slafveri, att samvetets rätt, förnekad och tillintetgjord i kyrkan, följdriktigt är upphäfd äfven i staten, att forskningens rätt, tillbakavisad från vetenskapens högsta föremål, Gud och människan, tillika är förintad i hela sitt väsen, att således allt, som är oss dyrt och kärt, allt som är frukten af människosläktets ansträngningar genom sekler mot fullkomningens mål, allt hvad som i högre mening inbegripes under namnet civilisation — politisk frihet, vetenskap och social förkofran — äfventyras och tillspillogifves, när man åt fienden till andens frihet försvarslöst öfverlämnar dess egentliga bålverk och ostörd låter mörkrets Nidhögg gnaga på roten af kulturens lifsträd, hvilken är det religiösa lifvet. Det är dock tid, att den allmänna opinionen äfven här i landet manas att lägga sin tunga vikt i vågskålen.»

Öch något senare (22 september s. å.) läses i en ledande artikel *, med anledning af ett uttalande i Ridderstads Östgöta Correspondenten, ännu några ord om sammanhanget mellan den liberala principen i politiska och i kyrkliga frågor:

»Striderna på det kyrkliga och det politiska området, huru skiftande till dräkt och lösen de må vara, utgöra dock i grunden strider mellan samma tvänne principer. — Dessa principer, hvilkas kamp genomgår världshistorien — den enas seger är likbetydande med

* Intagen under Hedlunds frånvaro och sålunda med all säkerhet af V. R.

utveckling, den andras med tillbakagång — äro å ena sidan *det yttres herravälde öfver subjektet*, naturens öfver anden, de fysiska behöfven öfver den intellektuella utvecklingens kraf, auktoritetens öfver samvetet, de bestående samhällsförhållanden öfver det rättas idé i dess fortgående utveckling hos samhällslemmarne, dogmens öfver forskningen, å den andra sidan *subjektets rätt gentemot det yttre* eller det subjektiva och objektivas harmoniska växelverkan, i hvilken alla dessa gent emot hvarandra stående makter erhålla sin rätta plats, det inre genomtränger det yttre, innehållet bildar sin form och den mänskliga utvecklingen fortgår utan våldsamt slitning mellan revolution och reaktion. Den förra principen är historiens utgångspunkt, den senare förverkligande af dess mål. Liberalism är ingenting annat än den tidsriktning, som representerar den senare principen, om också på ett sätt, som ej är fullkomligt, utan behöfver vinna i klarhet och djup.»*

En dylik maning till den liberala pressen att äfven höja frihetens banér på det kyrkopolitiska området var icke obefogad.

Betecknande för den ställning, som den allmänna opinionen i det afseendet intog, äro några ord, dem den framstående unge docenten i historia, sedermera professorn och ecklesiastikministern Carl Gustaf Malmström yttrade 1852 i Tidskrift för litteratur i en uppsats om kyrkoförfattningsfrågan, då han omtalade den skamliga, religiösa ofördragssamhet, som så bedröfligt utmärkte Sverige framför alla andra civiliserade folk», och framhöll, att denna ofördragssamhet ej blott låge i gamla lagbud,

* Jmfr företalet till Den siste Atenaren.

utan hvad värre vore i en tämligen allmän opinion, hvilken oftast härledde sig från *religiös likgiltighet*, som i hvarje varmare öfvertygelse såg löjlig enfald eller tadelvärdt hyckleri». »Endast på sådant sätt kan man förklara den fientliga hållning, som en del af den s. k. liberala pressen intagit mot hvarje efter samvetsfrihet sträfvande religiös rörelse.* »Huru djupt», tillägger Malmström, »måste ej religiositeten vara sjunken, innan ett sådant förhållande kan inträda.»

Man må erinra sig, att 1726 års bedröfligt ryktbara konventikelplakat — en importvara från Tyskland, som egentligen härstammade från Karl XI:s och Karl XII:s envælde, med dess förbud mot andaktsöfningar utan präst — var gällande vid början af den tid, hvarom här är tal (det upphäfdes först i oktober 1858) och att ett straff som landsförvisning ännu var stadgadt för affall från evangeliska läran eller för utspridande af villfarande lära, hvilket straff först upphäfdes i oktober 1860; andra religionstvångsbestämmelser att förtiga. Ännu 1857 röstade af Lunds stifts präster 280 för att landsförvisningsstraffet skulle bibehållas för dem, som utspridde »villfarande lära». Och samtidigt uttalade en af prästerskapets målsmän i pressen (Angeldorff) sådana ord, som att »religionsfrihetens innersta mening vore en hädelse mot kristen tro och kyrklig bildning». Nödvändigheten att väcka en allmän opinion till förmån för religionsfriheten, särskildt för konventikelplakatets upphäfvande, framhölls bl. a. af C. G. Malmström i en annan artikel i den nämnda tidskriften:

* Äsyftar gifvetvis »läseriet».

»Skulden och skammen» - skref Malmström »är hela samhällets, är den allmänna opinionens, är hvar och ens som icke gör allt hvad i hans förmåga står för att aftvä denna fläck ur vår lagstiftning. Om hvar och en, som inser hur stridande mot religionens väsende allt samvets tvång är, ville med allvar bemöda sig att inom sin verkningsskrets sprida denna öfvertygelse, så skulle snart en bestämd och allmän opinion därom bilda sig. Och när det allmänna tänkesättet blefve nog upplyst och fördragssamt för att erkänna hvar och ens rätt att blifva salig på sin fason, för att inse att den religiösa öfvertygelsen ej kan lefva utan frihet, ej kan regleras genom polisstadgar, då faller denna lag, faller ohjälpligt, vore ock den lagstiftande makten uppdragen åt ett kardinalskollegium. Ty den allmänna opinionen är en murbräcka, för hvars oupphörliga slag, om de riktas af friheten och upplysningen, alla murar måste falla.

Äfven inom kyrkan själf rådde länge nog liknöjdhet för teologiska spörsmål. År 1838 kunde Reuter Dahl fälla det uttalandet, att »de ypperste, rikast begåfvade män bland svenska kyrkans prästerskap delade sin dag mellan familjejoller, avisorna, hvilat vid tobakspipan, en underlig golfvandring, som icke lämnade andra spår efter sig än i tiljorna, ett sterilt begrundande af statsangelägenheter, spelbordet och de oundgängligaste ämbetsåligganden». Men under 1850-talets senare hälft började de politiskt-religiösa stridsspörsmålen (religionsfriheten m. m.) vålla larm i lägret och väcka både prästerskap och allmänhet ur liknöjdheten. »Sverige blef teologiskt.»

Den högkyrkliga ortodoxien, som tillika för-

svarade tvångslagstiftningen på det kyrkliga området, hade ju flere skiftningar. En grupp var de gamle »bibelkyrkliga», hvilka för att tala med Kristian Claeson, »alls icke smakat spekulatörens vin, rättrogne af gamla stammen, som aldrig gått löse inom tankens värld».

Men själfva hufvudstriden fördes från det högkyrkliga hållet af män, som utgått ur Hegelianismens filosofiska skola och hvilkas »filosofiska Jakobsmål» hos de gamla bibelortodoxa »skrämdes trots den ortodoxa Esauludenheten». Det var den s. k. nylutherdomen, en riktning med hierarkiskt-katoliserande tendens, hvars förnämsta organ var Svensk Kyrkotidning, sedan 1855 utgifven af Lundafakultetens tre professorer, E. G. Bring, A. N. Sundberg och V. Flensburg, hvilken med talang och lärdom försvarade eller ursäktade tvångslagstiftningen på det kyrkliga området. Denna »Svensk Kyrkotidning» var en utelöpare från den tyska nylutheranism, hvars banérförare voro Kliefoth, Delitsch, Gerlach, Vilmar o. fl., och P. G. Ahnfelt betecknar också den nämnda Lundatidskriften såsom en »filialtidning under den kungliga preussiska, sachsiska och bayerska stats- och hofkyrklighetens större förlagsförbund».

Rydberg kallades ut i striden af denna riktning, i hvilken han såg en fiende ej blott till friheten utan ock till religionen. Han ville i sin mån bidra att skapa och skärpa den frihetens och upplysningens murbräcka, hvars arbete C. G. Malmström påkallat: den allmänna opinionen.

De första märkligare uttalandena möta vi i

tvänne i juni 1857 införda osignerade uppsatser »*En blick på det kyrkliga området*».*

Dessa artiklar börja med att framhålla Voltaires, Diderots och de andra sjuttonhundratals-»upplysarnes» stora bragd, som omtalas i varma ordalag. Men de förstodo icke sofra det ädla från det oädla, det ursprungligt sanna från det tillkomna falska; och de riktade därför sitt angrepp ej mot de hedniska formerna hvori kristendomen inklädts, utan mot kristendomen själf, förbiseende att det religiösa behovet är oskiljaktigt förenadt med människonaturen. Detta hat till kristendomen hade fortplantats till den franska revolutionen, som dock i trots af företeelserna på dess yta vore lika kristlig som själfva reformationen. Det var det undertryckta samvetets, den sårade rättskänslans protest mot det hedniska i stat och kyrka.

Redan af detta Viktor Rydbergs första märkligare uttalande i kyrkliga spörsmål finna vi, hurusom han betonar sin religiositet på samma gång som sin upproriska gensaga mot de former, hvilka i kyrkan liksom i staten gällde såsom gudomliga.

Han uppträder vidare å ena sidan mot sin egen tids religiösa *likgiltighet* förbunden med en halfvetenskaplig *ateism*: å andra sidan mot den *krassa i dogmer stelnade spiritualism*, som vare sig den bär påfvens eller Luthers namn uppträder med samma, en allena saliggörande kyrkas anspråk på herravälde öfver människornas samveten».

Mellan dessa bägge motsatser ställde han det religiösa behovet med sin trängtan efter tillfredsställelse.

* Intagna i hans Saml. Skrifter. XIV 81 o. f.

Det hulpe ej att prästkyrkorna öppnade sina famnar för de sökande, ty olyckan vore nu engång den, att tron icke vore något utvärtes, som läte forma och gestalta sig efter en utifrån fastställd form, utan något invärtes, andligt, som uppväxte ur individualitetens jordmån och finge sin form och färg af dennas beskaffenhet. Människonaturen vore en gång för alla så inrättad af Vår Herre, och ingen hierarki, ingen statskyrka kunde förändra det. »Strålarne från en och samma sanningens sol bryta sig olika i olikt individualiserade själar.» — — —

Samvetets frihet vore ett villkor för det religiösa lifvet. Alla de som erfara det religiösa behovet kunna således icke finna dess tillfredsställelse i stats- eller prästkyrkans armar.

Ur denna synpunkt protesterar Rydberg med skärpa mot intrången på den enskildes samvetsfrihet från den härskande sektens — den allena saliggörande prästkyrkans — sida. De katolska och protestantiska hierarkierna närmade sig hvarandra i kampen mot den nya tiden. Han påvisade, hurusom i Tyskland den lutherska hierarkien sökte, liksom den katolska, ställa sig som en medlare mellan Gud och människor. »Den auktoritet mänskligheten behöfver är ej den hierarkiska. Ingen auktoritet kan göra henne lycklig *som ej förmår förmedla förnuftets och den andliga frihetens fordringar med det religiösa behovets.*»

Det skulle nu icke lyckas krypto-katolikerna att med en nyinförd ståtlig ritual besticka samvetena, att med klockspel tysta förnuftets röst och med vaxljus och rökelse blända förnuftets öga.

Efter denna inledning, som i viss mån innebär programmet för hela hans kyrkliga författarskap,

riktar han mera speciella angrepp på den *svenska* hierarkiens lutning mot katolicismen, hvilken han finner hafva yttrat sig i en del lagar och lagförslag, de där afsågo att stärka prästkyrkan och monopolisera nattvarden, meddelandet af Guds ord o. s. v.:

»Ty om än den lutherska prelaturen icke i dogmerna lutade åt katolicismen, ville den dock tillägna sig den romerska kyrkans fasta hierarkiska byggnadssätt.»

Väl anser Rydberg icke att någon våda för svenska folkets andliga utveckling vore att befara af detta inre Rom, blott man ägde en på goda grunder uppgjord kyrklig representation af präster och lekmän, som skulle yttra sig om alla kyrkliga ärenden innan de af riksdagen afgjordes. Då kunde sådana förhastade beslut som senaste riksdagens om sakramentlagen förekommas.* »Vårt inre Rom är ännu mindre att frukta än det yttre, så snart folket blott fått ögonen öppna för dess tillvaro, och detta så mycket vissare som inom själfva prästeståndet många ädla, sant protestantiska krafter finnas till dess bekämpande.»

De tankar, som här uttalats och som gälla formelväsendet, återkomma sedan ofta. I samma anda sôm i denna sin förstlingsuppsats inom detta ämnesområde uttalar sig Rydberg i flere andra artiklar rörande på dagordningen stående kyrkliga reformfrågor. Så ger särskildt det nya handboks-förslaget 1859 och dess försök att återinföra *korslecknet* och *dopfrågan*, som under rationalismens tid uteslutits, honom anledning till en skarp gensaga.

* Åsyftar beslutet om straff för den, som utan att vara präst förvaltade sakramentet och för den, som genom sådan person anammade nattvarden.

Korstecknet kunde visserligen synas likgiltigt; men fromme protestanter hyste med fog en instinktiv motvilja däremot.

Och denna motvilja hade vissa skäl för sig. Ty korstecknet hade sin historia. Redan Athanasius anbefalldes det som skyddsmedel mot trollkarlar och onda andar. Sanktioneradt af kyrkan hade det gifvit anledning till och blifvit brukadt i en mängd handlingar af gräslig vidskepelse. Detta vore historisk erfarenhet. Människan sökte en betydelse i hvarje tecken och framför allt vore hon benägen att i det kyrkligt helgade inläggsföreställningen om en genom detsamma verkande magisk kraft. Därmed vore porten öppnad vid och bred för vidskepelsens intåg i folkets sinne. Och nya handboksförslagets vänner visade äfven benägenhet att tillägga ett annat tecken, den biskopliga handpåläggningen magisk kraft.

»Tyvärr» — heter det vidare — »är det resultat vi befara af det katolska korssignandets införande, redan en existerande verklighet här i landet, ett bedröfligt minne från den tid, när det ännu förekom i våra kyrkliga ceremonier. Korstecknet brukas nämligen som ett slags besvärjelsemedel i de sympatikurer, trolleri och annat skrock, som ännu äro i svang inom den okunnigare delen af folket. Upplysningen har endast nedsändt spridda strålar till dessa schackter. Vill kyrkan nu med gudlös hand släcka dessa strålar? Vill hon för andra gången trycka *sin* stämpel på den i mörker bedrifna kvacksalvaremagien? Må hon akta sig för det steget! Det protestantiska medvetandet skall icke ostraffadt låta störa sin andakt med hocus pocus från stallet och ladugården.»

Med anledning af att det nya handboksförslaget »celebrerade» döpelseakten med afsvärjandet af

Satan och alla hans gärningar och att en af dess försvarare i Svenska Tidningen förmenat, att förnekandet af den ledes personlighet skulle i sina nödvändiga följder medföra förnekandet af vissa för de kristne dyrbara trossanningar, yttrar Rydberg (1 september 1859):

»Vi vilja icke begagna en tidnings spalter till utredande af denna fråga. Vi måste inskränka oss till att påminna ins. att det funnits och finnes fromma teologer, som tillika äro skarpa och konsekventa tänkare, men härutinnan kommit till helt annat resultat än insändaren. Folktrons Ahriman är utträngd ur det bildade tids medvetandet och ett visst parti handlade klokast mot sig själft, om det upphörde med sina fruktlösa manipulationer för att bringa lif i det liflösa.»*

Rydberg ser i detta kyrkohandboksförslag, som tillkommit under inflytelse af puseyistiskt sinnade teologer, en uppenbar återgång till en öfvervunnen ståndpunkt, samt anser, att dess införande vid gudstjänsten måste stöta mängden och orsaka verkliga vådor ej blott för kyrkan, utan ock för det religiösa lifvet.

Mest pregnant framträder Rydbergs karakteristik af nylutheranismens prästvælde i inledningen till en anmälan af den frisinnade franske religionsläraren T. Colanis *Religiösa föredrag* tre uppsatser, juli 1859)**.

* Som bekant afböjdes förslaget i det stora hela af ständerna, men 1873—1874 blefvo väsentliga delar af 1859 års förslag upptagna i den då gillade handboken. År 1883 borttogs dock åter dopfrågan.

** Jmfr Saml. Skr. XIV: 135.

»Nylutheranerne, som rätteligen borde heta Puseyister eller katolicister, framträda med öppen krigsförklaring mot andens frihet och samvetets rätt. De vilja med tillhjälp af de hierarkiska element, som reformationen icke mäktade bortrensa, bygga en ny prästkyrka, skjuta åt sidan *tron* och lägga i stället till sin kyrkas grundval *sakramenten*. Deras hufvudsyfte är att rycka makten ur *församlingens* händer och lägga den i *prästens*, utan hvilkens bemedling den enskilde ej må anse sig förvissad om Guds nåd. De underordna predikningar under sakramenten, sträfva efter att underordna stat under kyrka, fika efter uteslutande inflytande på folkundervisningen, vilja att vetenskapen skall kufvas under dogmatiken.

Som ersättning vill man skänka åt inbillningskraft, hvad man fråntagit hjärtat i en sakramental liturgisk och prunkande gudstjänst.»

Själftva grundprincipen i kampen mot den högkyrkliga riktningen var gifvetvis häfdandet af individens samvetsfrihet gent emot det kyrkliga samfundet. Denna tankegång möta vi kraftigt häfdad i ett par artiklar om »*Den katoliserande riktningen i den svenska statskyrkan*» (september 1858), genom hvilka Rydberg inblandar sig i Fjellstedts strid med Svensk Kyrkotidning rörande *samfundssamvetet*.

Svensk Kyrkotidning hade nämligen för att försvara religionstvangen talat om ett »samfundssamvete» såsom öfverordnad individernas samvete.*

* Teorien om »statens samvete» eller »samfundssamvetet» härrörde från E. G. Bring Härom skrifver Kr. Claeson (Skrifter II: 8): »Man har häpnat öfver hr Brings lära, om statens samvete (justeradt samfundssamvetet); den som känner den nyare spekulationen och särskildt följer hr Brings filo-

Tidningen tillade samfundet, tänkt som organism, ett medvetande, och samfundssamvetet var för henne en *personlig* makt öfver individerna och deras enskilda samveten. Af samfundssamvetets osynliga element formar hon — yttrar Rydberg — en personlighet på den mäktigaste af alla troner, den som ingen furste kunnat behärska, emedan det är Guds röst i människans inre.

Och om detta skrifver V. R. ytterligare:

»Härpå skulle doktor Fjellstedt kunna invända: Bästa kyrkotidning lek icke med *ord*, ty då leker Ni äfven med begrepp, och det duger icke, då man på begrepp vill konstruera ett allvarligt system. Men då Ni här kallar Ert samfundssamvete en *personlig* makt så leker Ni med ordet personlig, ty intill våra dagar har man med personligt väsende menat ett individuellt väsen, med medvetande om sig själf såsom individuellt, med känsla, egen fri vilja o. s. v.* Begagnar Ni ordet i *den* meningen om Ert samfundssamvete, då är Ni för hvass för att hafva mig till opponent, då afstår jag min opposition åt dårhusläkaren.

Men begagnar Ni ordet personlig i annan mening, t. ex. för ett poetiskt eller förstärkt uttryck, hvilket jag till Ert eget bästa förmodar, så borde Ni sagt det för att undvika missförstånd. Men på ett poetiskt, meta-

sofiska utveckling, ser utan förundran en nödvändig slutföljd ur gifna premisser. Man har förvånat sig öfver att en så älskvärd, en så hjärtegod, en så af alla som känna honom så högt uppburen man kunnat yrka landsflyktens bibehållande; den som känner den nya teologiens historia vet att han enligt sin teologiska skola icke kunnat rösta annorlunda.»

* Som man finner ogillade Rydberg — den tiden åtminstone — den äfven inom Boströmska systemet gällande uppfattningen om vissa kollektiva personliga väsenden.

foriskt eller hyperboliskt uttryck bygger man inga systemer.

Kyrkotidningen påstår att den endast sagt, att samfundsmédvetandet kan fordra att blifva respekteradt af individer, så framt eljes dessa vilja tillhöra samhället och såsom fria medlemmar åtnjuta dess förmåner. I annat fall finge det försaka alla anspråk på delaktighet i det samhälle, hvars ordning de icke längre kunna med sitt samvetes kraf förena.

Det är kyrkotidningens koncession åt det personliga samvetet.

Tig eller gå med din ägare i landsflykt. Detta är en hård dom, men vi skulle böja oss för den, ifall vi såge den dikterad af någon förnufts nödvändighet. Låtom oss taga ett exempel! Vi ponera en kines, som är besväradt af 'ett personligt samvete', som i sin ordning är besväradt af den i hans samfund härskande seden att döda nyfödda flickebarn. Det kinesiska samfundssamvetet invänder ingenting mot detta bruk; ty annars skulle det icke sedan årtusenden existerat därstädes. Nu råkar således det kinesiska samfundssamvetet i strid med en individs personliga samvete. Hvad skall då den arme kinesen göra? Gå i landsflykt, råder den vänliga kyrkotidningen. Nåväl, kinesen lyder herrar Brings, Sundbergs och Flensburgs råd. Det är tungt att taga farväl af maka, barn, fosterland; men vår kines finner sig för sitt samvetes skull på de tre vises råd nödgad att göra det, eftersom ingen annan utväg står honom öppen. Men hvart skall han vända sig? Han besluter sig resa t. ex. till Japan, som är grannriket och besläktadt med Kina. Han kommer dit och nedslår sina bopålar. Men han har icke länge varit i sitt nya fosterland förrän hans samvete, detta kinkiga samvete, finner sig såradt af japa-

nernas bruk att upprista magen på sig själfva, för att tvinga en ovän att företaga samma operation likaledes på sig själf. Sådant är japanernas bruk och deras samfundssamvete gillar det. Således en ny kollision mellan de bägge samvetena.

Hvad skall nu kinesen göra? *Gå, gå!* ljuda såsom i Den evige judens öra herrar Brings, Sundbergs, Flensburgs röst i kinesens. Och han går igen såvida han icke stannar och utbrister: Ert råd är kanske välment, men det är också enfaldigt och oriktigt, det säga mig både mitt förnuft och mitt personliga samvete. Jag stannar kvar, ty icke blott min materiella existens, icke blott fruktan för det obekanta fjärran, där nya kollisioner med flere af Edre samfundssamveten kunna vänta mig; icke blott fosterlandskärleken och alla öfriga ömma känslor, utan äfven *mitt samvete* bjuder mig stanna. Det bjuder mig stanna för att säga mina nya landsmän att *de* handla mot Guds vilja och för att *om* möjligt omvända dem från deras omänskliga bruk. Förmår jag omvända dem, hvad godt har jag då icke uträttat? Förmår jag det ej, så har jag dock uppfyllt *mitt* samvetes bud och kan med en af Edra kyrkofäder i en liknande kasus säga *'Dixi et salvavi animam meam'*.

Efter att närmare hafva kritiserat Kyrkotidningens definition af samvetet såsom dels ett samvetande med Gud, och dels ett samvetande med »det mänskliga samfundet» såsom Guds sedliga rike, framhåller Rydberg, att det vore den krassaste fatalism och tillika Gudsförsmädelse att i samfundet sådant det nu vore i sina lagar, seder och kyrkliga traditioner se det fixa och färdiga Guds sedliga rike.

»Och då man som Kyrkotidningen erkänner att synden äfven kommit öfver samhällsförhållandena, hvad blir det då af 'samfundssamvetet'? Måste icke det skria och ängsla sig och mana samfundet till ånger. Men hvem hör dessa rop, hvem känner dess agg, hvem omvändes till ånger och bättring? Ické lagarne, såsom de förefinnas, deras paragrafer ändra icke själfmant en bokstaf af sitt innehåll. Det måste väl finnas öron, som höra samfundssamvetets rop, hjärtan som känna dess kval, annars är samfundet tänkt som organism en mycket dålig och bristfällig, ja alldeles oduglig organism. Hvar är då detta öra, detta hjärta, om icke i de personliga samvetena? Är det icke ganska tänkbart att ett af dessa personliga samveten, äfven om det står ensamt bland tusen kan vara mediet för Ert samfundssamvetes klagan medan de öfriga ännu slumra eller hålla på att vakna. Är det då rätt och rådligt att landsförvisa dessa enskilde samvetens ägare? Ni ser hvar till Ert system leder. Det beslår sig själf med lögn. Den filosoferande materialismen och den katoliserande teologien, af hvars tyske förkunnare de s. k. nylutheranerna, Sv. Kyrkotidning är ett märkvärdigt eko, hafva — heter det till slut — utom att de omedvetet arbeta hvarandra i händerna det gemensamt att de bägge förakta andens själfbestämmelse, mot hvilken de hånande uppställa en död formel och att de i stället för den världshistoriska utvecklingen proklamera ett färdigt tillstånd af bedröflig fullkomlighet. Bägge misskänna att subjektivitetens lag är världshistoriens samt att hvarken tro eller vetande äro möjliga utan den enskilda människans egen ur dess naturs inre nödvändighet reglerade verksamhet.

Bland dem, som vid denna tid togo till orda mot nylutheranismens teorier, särskildt på det kyrko-

politiska området, var ordföranden i själfva Lunds domkapitel Johan Henrik Thomander, hvars skrift om De kyrkliga frågorna (Örebro 1860) innehåller skarpa angrepp mot de läror, som bispittarne i hans eget konsistorium häfdade. Rydberg fann, att »Thomander här uttalat sig med sträng luthersk renlärighet och, eller just därför, med en frisinthet och fördomsfrihet, hvilken jämförd med hans ämbetsbröders uppfattning framstår såsom en stråle af ljus frambrytande genom dammen eller såsom en friskare vind som bortblåser kvalmet». Han tog sig anledning att i en serie artiklar redogöra för Thomanders skrift och uttala sin glädje öfver att denne uppträdde mot en riktning, »hvilken väckte den okunniges skräck och ömsom den tänkande människans bedröfvelse, ömsom hans löje, och detta på ett sätt som vore icke mindre kraftigt därför att det vore renlärigt lutherskt».

Dock inlägger V. R. en gensaga mot Thomanders åsikt om domkapitlens ombildning. Vål kunde hans invändningar mot att unge lektorer i profana ämnen deltaga i kyrkostyrelsen hafva skäl för sig; men förhållandena hade dock gestaltat sig så att man från lekmannasynpunkt icke kunde gå in på att dessa domkapitel bestode af idel präster.

»Det finnes ingen makt, som vi under närvarande tidsförhållanden anse skadligare än *prästmakten*. Det är ock naturligt, att den måste vara fördärfelig, ty vordet en större makt, har prästadömet förrådit sin grundidé, som är, att prästen är kommen att i den store mästartens efterföljd *tjåna*, icke *tjänas*. Hvad kristendomen bjuder af höga försakelser, binder i första rummet *prästen*. Man

har ock uppfattat det annorlunda; det kors man älskar är väl i själfva verket det gyllene korset på bröstet; icke mödans och försakelsens. Det är genom den motsägelse och antagonism, som ligger mellan hierarkien i detta ords bokstafs mening, 'det heligas välde' och *prästevälde*, som det senares fördärflighet redan principiellt ligger, och erfarenheten har till fullo bekräftat sakens sanning i praktiken. Finner man en nation klafbunden i fördomar och själf förtärande sig i ett osundt stillastående, så skall man i nio fall af tio finna att den nationen varit eller är regerad af präster eller hvad engelsmännen träffande kallat *präststriden*. Så finna vi ock hos oss, att det är riksdagens prästestånd, hvilket likväl är mycket mera upplyst än sina kommitenter, som lägger sitt veto mot samhällsförbättringar, hvilkas nytta är påtaglig, men hvilka 'ännu äro för tidiga'.»

Teologisk polemik.

Jämnsides med Rydbergs kyrkopolitiska uttalanden stå de specifikt teologiska, som syfta åt samma fiende och bekämpa nylutheranismens dogmer. En ganska märklig uppsatsserie är den, som Rydberg på nyåret 1858 ägnade åt »den nyaste teologien», i en anmälan af Karl Schwarz' året förut till svenskan af prosten P. G. Ahnfelt öfversatta arbete *Bidrag till den nyaste teologiens historia*, hvilket »nedslog som en bomb i den tyska teologiens läger» och äfven inom den svenska ortodoxien sågs med oblida ögon samt redan 1856 omtalades i fördömande ordalag af Svensk Kyrkotidning, där författarens skicklighet att skildra sitt ämne säges vara »rent af mefistofelisk». Öfversättningen var ock ironiskt tillägnad denna tidnings redaktörer.

Rydbergs förträffliga och klara redogörelse för Schwarz' arbete, till hvilken han knutit många själfständiga anmärkningar, ofta af polemisk syftning, är af särskildt intresse för kännedom om den teologiska bakgrund, mot hvilken förf. till Bibels lära om Kristus» fyra år senare uppträdde, och den är därför äfven intagen i hans Samlade skrifter (XIV: 92).

Utgångspunkten för skildringen är år 1835, då Strauss' bekanta arbete »Jesu lefverne» utkom.

Efter en framställning af den rationalistiska upplysningen och den romantiska jäsningen skildras Hegels och Schleiermachers betydelse för den moderna teologien, vidare Strauss' framträdande, den kritik hans arbete mötte från skilda håll och skolor, som uppträdde på den dåvarande tyska teologiens arbetsfält; den kritiska Tübingerskolan, unghегelianerne, förmedlingsteologerne, reaktionärerne, ur hvilket parti »nylutheranerne» utvecklats sig, »ett parti — heter det — för hvilket religiositeten gäller ingenting, dogmen däremot allt, hvarför de förkättra pietismen lika väl som rationalismen, ty båda föranleda religionens försvinnande i moral; de formligen dyrka kyrkorätten».

Till denna tyska nylutherdoms eftersägare på svensk mark, ekot af Evangelische Kirchenzeitung i Lunds teologiska fakultet, är det som Rydberg företrädesvis har ett godt öga. Han tror icke på någon framtid för nylutherdomen i vårt land; han tror, att den skall taga prästkyrkan med sig i grafven. Och då har den uträttat något godt.

Men faran är att den, som funnit det tröstlösa i materialismens läror, icke kan vända sig till en religion,

som urartat så, att religionen hos de bildade klasserna blir föraktad. Om nylutherdomen således arbetar materialismen i händerna och därmed bekräftar den gamla satsen, att ytterligheterna möta hvarandra, så finnas dock andra krafter verksamma, af hvilka man har skäl att vänta ett välsignelserikt arbete för framtiden.

I den mångskiftande kamp, där vetenskapen och traditionen, religiositeten och dogmatismen, subjektivitetens fordringar och kyrkans, otron och vantron ömsesidigt bekämpa hvarandra, ser 1858 års Viktor Rydberg med tillförsikt en upplösningsprocess, som ej är förebud till död, utan hvarur ett högre och fullkomligare lif skall uppstå.

Ty, säger han, »så länge något återstår att forska och fråga — och lång är vägen till forskningens mål — så länge den skenbara motsatsen består mellan tro och vetande, så länge vore tystnad och frid i tankens värld icke annat än tecken till andlig död, till en likgiltighet hos människorna för det som dock för dem är det högsta och viktigaste; intill dess är också strid tecken till lif. Endast den som i hemlighet betviflar, att den religiösa trons innehåll i sitt innersta väsen är sanning, kan med afvoigt eller misströstande sinne betrakta denna strid och höra tidens lösen: *frihet för forskningen och frihet för det religiösa medvetandet*. Hvem är den som i evangelisk mening kan tro utan att utgå från den förutsättning, att trons innehåll är detsamma som forskningens föremål: sanningen? Utan denna förutsättning, att tro och vetande en gång — om ej förr så, i tidernas fullbordan — skola sammanfalla vore en lefvande tro omöjlig. — — — Dogmatismens grundfel är att vilja föreskrifva öfretryggelse och när den insett omöjligheten af detta,

går ännu ett steg längre, i det den lämnar öfvertygelsens område, ringaktar individens tro och lägger saliggörande kraft i de kyrkliga symbolerna.

Dogmers *subjektiva* berättigande bör däremot ingen underkänna, ty det är helt naturligt, att tron vill göra sitt innehåll, hvilket detta än må vara, klart för sitt eget öga och fixera det i åskådliga former. Men vid detta arbete tillhör det den kristliga ödmjukheten att erkänna, det misstag äro möjliga. Den gemensamma grunden för allt dogmatiserande är skriften, men att af det som där ligger *in nuce* göra ett, det andligas hela område omfattande system, är ett vanskligt arbete, vid hvilket än den ena, än den andra riktningen kan i olika punkter komma sanningen närmast. Till detta erkännande, så naturligt det borde förefalla, förmå dock icke »de allena saliggörande kyrkornas» män att bekväma sig; men dem förutan kan det en gång ske: dit syftar tidsriktningen, och om kampen på teologiens fält åt en närmare framtid hembär endast detta resultat, så är likväl oändligt mycket vunnet till frid på jorden och kristendomens förhållande. Stå så de olika kyrkorna med sina olika systemer vid sidan af hvarandra, men förenade i tron på kristendomens allmänna och eviga grundsanningar, såsom blommorna i en lustgård, olika i fägring, men uppsprungna ur samma jord och bestrålade af samma sol, så erbjuder sig äfven åt hvarje individualitet tillfälle att ingå i den gemenskap af kristne, med hvilkens åsikt om de gudomliga tingen hans förnuft, hjärta och religiösa medvetande närmast öfverensstämma, och med hvilkens tro hans egen således innerligt kan sammanflöda. Först i gemenskap af så förenade kristne få dogmer och symboler betydelse, och hög betydelse, såsom uttrycket af tron i lefvande tillvaro. Huru många krafter,

nu aflägsnade från församlingens sköte, skulle då icke åter dragas dit! Hvilket lefvande deltagande måste ej då efterträda den allmänna slappheten och liknöjdheten! Och säkerligen skulle *den* kyrka, hvars frukter i tro och kärlek visade den såsom den ädlaste gren, hvilken utgått från mänsklighetens lifsträd, genom sanningens kraft tilldraga sig de fleste och i tidernas lopp slutligen verkliggöra löftet om *ett* fårahus och *en* herde. *

Detta uttalande innebär, så vidt jag kan finna, de hufvudsynpunkter, som Viktor Rydberg gjorde gällande i sitt teologiska författarskap, hvilket utmynnade i hans vidt bekanta kristologiska verk.

Äfven i de ofvannämnda uppsatserna om *Colanis föredrag*** uttalar sig Rydberg om nylutheranismens teologiska ståndpunkt, hvilken han anser hafva utvecklats ur de halfheter och inkonsekvenser som förefunnos i den lutherska bekännelsen. Han påpekar, huru hon sökt bundsförvanter dels i den politiska reaktionen, dels hos de lägre samhällslagrens vidskepelse. Och härvid kommer han in på djäfvulsläran, om hvilken han dömer föga mildare än senare Boström:

»En af nylutheranernas och tyvärr äfven de öfrige s. k. renläriges älsklingsdogmer i våra dagar har åter blifvit läran om änglarne och särskildt om *den personliga djäfrulen*. Om honom predikas nu väldeliga i våra kyrkor. Man påpekar hans smygande inblandning i den

* I flere punkter — dock ej i alla — samstämmer denna Rydbergs anmälan med Kristian Claësons, likväl mindre polemiskt hållna, redogörelse för Schwarz' arbete, som han betecknar såsom »förträffligt». (Claësons Skrifter II: 3.)

** Jmfr Samlade Skrifter XIV: 135.

yttre världen såväl som i människohjärtats förhållanden. Man är ingenstädes säker för hans horn och hästhof. Kolportörer af fromma skrifter, som icke falla de högkyrkliga på läppen, äro djäfvulens apostlar. I Tyskland har den onde fienden personligt visat sig på åtskilliga ställen; vi påminna oss bland andra orter Weimar. Den förut omtalade nylutheranen Vilmar har med egna ögon sett honom, med egna öron hört hans gräsliga ur helvetet uppträngande tjut. Huru mycket af dessa djäfvulsuppenbarelser som får skrivas på räkningen af 'det fromma bedrägeriet' (i sanning ett hemskt men af prästlisten själf uppfunnet uttryck och huru mycket på förvridna nylutherska hjärnor lämna vi därhän. I Sverige håller partiet äfven tillgodo med deliranta bönders helvetesuppenbarelser, som nedskrifna och behörigt verifierade af prästmän spridas bland folket. Kolportörer af sådana skrifter äro naturligtvis inga djäfvulens apostlar; de verka ju i den renläriga kyrkans intresse.* — — —

De som sålunda vilja hjälpa den af förnuftet och den luttrade religiösa anden i förening besegrade och förintade djäfvulen att fira sin uppståndelsefest, de må dock besinna att om än deras prästkyrka i djäfvulstron erhåller en stark pelare, så är tillika med honom hela hans rike uppbesvuret och att följden häraf blir en fördjäfving af hela människosläktet, sådan som medeltidens

* I en artikel 23 augusti 1860 heter det att många utfall förekomma mot vedersakarnes irrläror, hvilka »när allt kommer rätt omkring äro utgångna från ingen mindre potentat än djäfvulen, åt hvilkens på senare tider något tillbakasatta majestät denna uppfattnings sakförare äro angelägne att återvinna den gamla glansen. Det sker af en och annan (t. ex. Vilmar) på ett sätt, som nära nog röjer spår af en intimare bekantskap, liksom man äfven hos våra vanliga predikanter ofta röjer en kännedom om Satans bostad med tillhörande lägenheter, som synes förutsätta att man sett sakerna på närmaste håll åtminstone i andanom».

historia uppenbarar oss den, då häx- och kättarebål flammade i hvarje by och fasan för den onde anden, som hade naturens krafter i sin hand och människosjelen till sin spelboll, tryckte som en mara på släktets bröst, förkväfvande den fria anden och framalstrande en världsåskådning som ledde till den gräsligaste blandning af mörker och brott.»

Äfven mot den ortodoxi, som icke kan räknas till nylutheranismen — »de stränge lutheranerna», hvilka Claëson betecknat såsom de gammalmodige bibelkristne — riktar han i dessa uppsatser åtskilliga anmärkningar, särskildt påpekar han att hon förblandar försanthållandet af vissa, på kyrkomöten antagna meningar, som angå metafysiska ting och såsom sådana endast röra människans förstånd, med den helige Andes verkan i människans hjärta till ett nytt lefverne samt kallar såväl detta försanthållande som detta andelif för tron och gör det förra tillika med det senare till villkor för människans salighet.

Denna synpunkt utvecklar han ett par år senare — Maj 1861 — skarpare och djupare i trenne uppsatser *om kristlig tro och dogmtro** med anledning af Nils Ignells *sändebref till Svensk kyrkotidning* om »den ursprungliga kristna tron och dogmtron». Han framhåller hurusom ordet *tro*, som egentligen betyder förtröstan, tilltro, öfvertygelse, blifvit uppfattadt liktydigt med försanthållande, *bekännelse*. Ordets sedliga betydelse har helt och hållet trädt tillbaka för den dogmatiska, den »apostoliska» tron är intet annat än den for-

mulerade bekännelsen. Liksom katolikerne i för-santhållande af en viss bekännelse sågo skiljemärket mellan rättrogne och kättare, men glömde den *förtröstan* och hängifvenhet åt Gud och kärleken till den lärare, hvilket tolkat hans läror, som dock var hufvudsaken, och sålunda utbytte sinnelagets tro mot tron på en viss lärosats, så hade ock en del af Luthers efterföljare gjort och antagandet af vissa satser blifvit den nya »protestantiska tron».

Rydberg framhåller i varma ordalag Ignells pröfning af de båda begreppen, han nämner honom: »en andans man i detta ords rätta mening».

»Skriften,» säger han, »är affattad med Ignells vanliga tankeskärpa och klarhet; men tillika med en värma, som meddelar sig så mycket starkare som författarens besinning alltid behärskar uttrycken. »Få skrifter på senare tider hafva på referentens sinne gjort ett sådant intryck. Mer än en gång har han måst lägga boken ifrån sig för att åter hämta andan och dämpa det djupa intrycket af den kraftiga framställningen. — Läsningen af Svensk Kyrkotidning åstadkommer ock en känsla, som tvingar till afbrott; men det är för att kunna med lugn fortsätta att genomgå påståenden, hvilkas ihåliga sofisteri man skulle vilja blotta och sönderplocka.»

Rydberg anmärker vidare, att enligt Ignell det var Paulus som gaf åt kristendomen den vidsträcktare betydelsen, under det att Kristi lärjungar ännu i Mästarens lära icke såge annat än en genom honom, Messias, renad judendom. Det var Paulus, som frigjorde Kristi bekännelse från de judiske stadgarna och häfdade den genom *tron* vunna andliga *friheten*.

Paulus' tro vardt, sedan kristendomen blifvit det

romerska rikets statsreligion, en helt annan, förbyttes till ett slösinnadt antagande af lärosatser dem kyrkan inskräppte. Människor, som med allvar sökte Gud, hänvisades ej till Kristus, utan till vallfärder och goda verk. Höjden af helighet var försakelse af världen, klosterlefnad.

Häremot uppträdde Luther. Icke de yttre gärningarne eller klosterlifvet hade kunnat ge hans själ frid; det var Pauli lära om rättfärdiggörelsen genom tron allena, som lossade hans andes fjättrar af räddhåga och ångest.

Därefter redogöres för Ignells kritik af Luthers uppfattning af försoningsläran, för hans undersökning af hvad *dogmtro* är och för den ställning som Ignell anser att man — äfven med afvikande åsikter från de vedertagna dogmerna — bör intaga inom den s. k. lutherska församlingen, ord, dem Rydberg anser manande för mången, som kunde vara böjd att separera sig från församlingen, att inom densamma förblifva.

En reformerad protestantism framhålles såsom ett af tidens djupaste behof, hvars tillfredsställande allena kan leda de sinnen på en rätt väg, hvilka nu vackla mellan pietismens och förnekelsens ytterligheter.

Då Ignells skriftställer blef angripet af d. v. teol. adjunkten Myrberg i uppsatsen om Undren och evangelierna (Teologisk Tidskrift 1861), redogjorde H. T. i en ledande artikel (11 januari 1862) sympatiskt för Ignells svar på detta angrepp, där han kraftigt häfdar trons oberoende af bibelns bokstafstolkning.

Gentemot det prästvælde han fruktade, det blinda formelväsende och den »dogmtro» han bekämpade

såg Rydberg i bibeln, rätt uppfattad, den största tryggheten. Han aberopar Bunsens ord om faran som hotar från dem, hvilka ansätta bibel och församling, »emedan Guds ande åter börjar i dem blifva mäktig, mäktig genom bibeln i församlingen». De löpa till storms mot fästet, föra dödskamp mot frihet och vetenskap, söka hindra de trogna öfversättningarna af bibeln samt bestrida folkets rätt att forska i honom.

Så ligger Rydberg en ärlig, trogen bibelöfversättning, företagen utan andra hänsyn än sanningens, varmt om hjärtat.

Det är härvid den nämnde v. Bunsen, den tyske bibelforskaren och diplomaten, som utgör hans förebild. Denne betydande man, som var född år 1791, hade efter en lysande diplomatisk karriär i preussisk tjänst, vid sidan hvaraf han ägnat sig åt vetenskapliga forskningar, börjat ägna sig åt kyrkohistoriska och exegetiska studier. I *Zeichen der Zeit* hade han med värme häfdat samvetsfrihetens och toleransens sak mot all hierarki, mot katolsk ultramontanism såväl som mot luthersk ortodoxi. År 1858 började han sitt stora »Vollständiges Bibelwerk für die Gemeinde», där han lämnar en omsorgsfull och språkriktig tolkning, en historisk kommentar och en kritisk behandling af de enstaka bibliska böckerna.

Redan i december 1858 omtalar Rydberg, i en kort anmälan af Melins *Den heliga skrift*, den nya bibelöfversättningen af Bunsen, »som i detta arbete lämnar allmänheten frukten af en hel lefnads djupa studier».

I januari 1859 meddelar *Handelstidningens*

Veckoblad» en populärt hållen uppsats Om bibelöfversättningar,* i hvars slut Rydberg betecknar Bunsens bibelverk såsom en tolkning, hvilken lofvar till fullo tillfredsställa behovet af en bibelöfversättning, ledd af oförfärad forskning, af kärlek till Gud och församlingen och framstående som frukten af de rika skördar den vetenskapen i våra tider insamlat. — Han ser i Bunsen den ädle förkämpen för protestantismen och samvetsfriheten under de strider, som de i vår tid haft och ännu hafva att bestå mot fiender, de där uppväxt inom lutheranismens sköte, fiender som sträfva att förvandla lutherska församlingen till en hierarkisk prästkyrka, ett andra Rom, prålände med luthersk skylt, men vidskepligt obskurantiskt och samvetsfientligt som det gamla »allena saliggörande». Och han hoppas, att Bunsens verk skall blifva ett åkslag för protestantismens öppna och hemliga fiender, men ett välgörande regn för de protestantiska församlingarnes törstande jordmån.

Rydberg meddelade ock en redogörelse för samma bibelverk, och yttrar sig om dess beriktigande af felaktiga ställen i den vanliga tolkningen; han dröjer särskildt vid Johannes I: 5: 5—12 och den »skamliga förfalskning detta stycke undergått» samt vid de lutherske teologernes medbrottslighet med förfalskaren, då de, i trots af Luthers däröfver uttalade förbannelse, efter hans död intogo och alltsedan med förkärlek bibehöllo den hopgjorda versen om de tre förmenta vittnena i himlen».

Dessa Rydbergs ord framkallade ett uttalande från Göteborgs domprost Per Wieselgren. I

* Intagen i Rydbergs Saml. Skr. XIV: 126.

början af mars 1859 höll denne vid Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets offentliga sammankomst en föreläsning om den sköna konsten, men öfvergick härifrån till ett annat ämne »utan sammanhang med det föregående, men som med anledning af en tidningsuppsats väckt en viss uppmärksamhet». Han visade först, att det omstridda språket icke vore nödvändigt för treenighetsdogmen, och sökte därefter framhålla en del inre och yttre kriterier för dess äkthet. Vål funnes det ej i en del äldre codices, men dock i andra, särskildt engelska. De handskrifter som ägde stället voro lika många som de hvilka saknade det. Inre kriterier på äkthet vore, att språket med det nästföljande bildade exempel på den österländska paralellismen, hvarjämte dess utelämnande skulle medföra en lucka.

Härpå svarade Rydberg, att en textkritisk diskussion i en tidnings spalter vore mindre lämplig och att det vore bättre att välja ett annat fält härför. Emellertid påvisades, att mängden af handskrifter betydde intet, men deras ålder desto mer, att t. o. m. nya katolska bibelupplagor medgifva språkets falskhet, att Bunsen ingalunda förbisett de engelska handskrifterna och att någon lucka alldeles ej uppstode om stället utelämnades — tvärtom förfuskade det meningen.

Det skriftliga meningsutbytet följdes af ett muntligt. S. A. Hedlund mötte en dag Wieselgren på gatan, och domprosten föreslog Hedlund då att tillsammans med Rydberg komma till domprosthuset en månadsdag, då han brukade ha några präster hos sig. Så skedde. Vid inträdet, berättar Hedlund, sågo vi platserna vid salens väggar upp-

fyllda af präster. Wieselgren framställde sina anmärkningar. Rydberg, som ju icke var det muntliga ordets man, sade sig väl ej på rak arm kunna utförligt bemöta dem, men förklarade sig vid lämpligt tillfälle vilja göra det och antydde huru han härvid skulle förfara, så som senare skedde i Bibelns lära om Kristus andra kapitlet om treenighetsläran och skriften^{*}).

Wieselgren slöt emellertid med orden: »*Ja, huru som helst, i den läran har jag lefvat och i den vill jag dö*. För denna rent personliga bekännelsehöjde sig de båda lekmännen och lämnade där-efter den prästerliga konklaven.

Men icke blott i Bibelns lära om Kristus återkom Rydberg till detta ämne. Hans enda mera stridbara uppträdande vid 1868 års kyrkomöte gällde just detta bibelspråk. Men då vidhölls det icke längre af de ortodoxes förnämste målsmän.

Religions- och kulturhistoriska ämnen.

För en sund uppfattning af de teologiska spörsmålen var i Rydbergs ögon en fördomsfri och från all häfdvunnen öfvertro frigjord uppfattning af de religiösa idéernas utveckling af största betydelse.

En sådan skildring af de religiösa frågorna från deras historiska sida och i deras sammanhang med den universella utvecklingen fann han i Nils Ignells stora arbete *Mänskliga utvecklingens historia*, som börjat utkomma 1855 och hvaraf två band

* Då Wieselgren framtog en förment »Luthersk» bibel, där stället fanns, påvisade V. R. att den var utgifven af — Zwingli.

förelågo vid slutet af år 1857. En insändare i Handelstidningen hade klagat öfver att detta verk af den just nyligen vid en befordran med orätt förbigångne komministern icke uppmärksammats af pressen. Tidningens redaktion medgaf detta och förklarade, att det skulle blifva henne en kär plikt att ägna Ignells arbete en utförlig anmälan. Detta löfte inlöste Rydberg till fullo i en följd af *elfva* uppsatser (februari—april 1858). Ett par stycken ur denna monsteranmälan hafva intagits i Rydbergs Saml. Skr. XIV delen s. 439.

I den första uppsatsen inlägger Rydberg en gensaga mot tanken, att människosläktet gått tillbaka — att tiderna försämrats. Den gamla goda tiden hade blifvit ett stående uttryck. Hvem erinrar sig icke från skoltiden traditionen om en större och kraftigare ungdom, som lämnat de bänkar, hvilka intagits af allt yngre och svagare släkten, och hvem tyckte sig icke då hafva gjort samma iakttagelse? Det kommer däraf att skolgossen erinrar sig sina forna mer försigkomna kamrater, men icke aktar på sin egen uppväxt, utan blott på de ännu spädare kamrater, som uppfylla de klasser han lämnat bakom sig. Ungefär på samma sätt tillgår det i världens stora skola.

I anslutning till Ignell tar Rydberg kraftigt till orda för tanken om människosläktets framåtskridande.

Ju längre utvecklingen fortgått, desto klarare uppenbarar sig idealet för människans blick, desto säkrare mäter hon det afstånd, som skiljer henne från detta. Talet om »tidens ondska» och tidens materialism är visserligen berättigadt i jämförelse med ett tankeideal.

Men i motsats dels till åsikten om människosläktets försämring, dels till den ortodoxa åsikten om dess fort-

skridande genom försynens omedelbara ingripande, liksom verkmästaren i ett maskineri sluter sig Rydberg till en tredje åsikt, framställd af enskilde tänkare, enligt hvilken människosläktets historia företer en utveckling lika nödvändig och i sina hufvuddrag lika lagbunden som den enskilda människans, beroende ej på en stötvis ingripande gudomlig kraft, utan på Guds oskiljaktiga innevaro i världen.

I den sakrika redogörelsen för Ignells framställning af de gamla folkens kultur inskjuter Rydberg här och hvar själfständiga stycken. Bland dessa äro särskildt tvänne anmärkningsvärda. Del ena gäller *den grekiska konsten*.

Rydberg påpekar, att den »försänkthet i det utvärtes» som Ignell i rent andligt afseende klandrar hos den grekiska konsten så långt ifrån är en ofullkomlighet, att den tvärtom torde vara något som nödvändigt tillhör konstens väsende. Där såsom i den grekiska konsten det naturliga och det andliga så genomtränga hvarandra, att den yttre formen är ett fullkomligt uttryck af konstverkets idé, där torde kanske målet vara hunnet, och om en senare tids konst i sitt bemödande att vara kristen söker sin egen uppgift i framställandet af ett inre, hvars cändliga djup ej kan rymmas i gestalt och form, så har den i själfva verket en uppgift, olöslig med konstens medel, och dess alster måste då alltid bära prägeln af att vilja mer än som kan åstadkommas, d. v. s. bära prägeln af ofullkomlighet. »Antiken,» säger Ehrensvärd, »hade smak, de nya söka den.»

Väl kunde man antaga, att konsten alltid skulle vara släktets trogna ledsagarinna, men hon hade alltifrån det grekiska nationella lifvets död saknat den mark, i hvilken

ensamt hon kan uppspira och andas ett friskt naturligt *folklif*. Vår moderna kultur, i sitt inre så öfverlägsen grekernes genom den allmänt mänskliga kärnan, är dock nog mycket samlad i de öfversta schakterna.

Villkoren för att konsten skall vara på en gång nationell och tillika sträfvande efter idealet äro frihet i statslifvet och friskhet i den religiösa känslan. Och denna frihet skall vara en demokratisk, på sin bredaste basis, tillkommen af folkets egen utveckling. Det demokratiska Athen är ett yttre vittnesbörd härpå. Athen har varit världens enda demokratiska samhälle och den grekiska konsten den enda som löst konstens uppgift.

Hos holländarne, hvilkas statsinrättning ägde en viss folklig trefnad, bildade sig äfven en nationell konstskola, som visserligen rörde sig i den plumpa smaken, men dock ägde hvad annars den nyare tidens skolor saknat: naivetet. Konungars frikostighet kunna icke skapa en nationell konst, en sådan frikostighet har, såsom Ehrensvärd i sin »Promemoria till Gustaf III» uppriktigt anmärker, hittilldags endast förökadt artisternes antal och förskämt smaken. Ej heller kan öfverflödet skapa henne, där det ej hos folket är paradt med de tvänne ofvan påpekade villkoren.

Denna uppfattning af den grekiska konsten såsom hardt när liktydig med konsten som sådan är nära besläktad med Hegels, för hvilken den grekiska konsten är den egentligen ideala.

Det andra märkligare stycket, i hvilket Viktor Rydbergs egna synpunkter kraftigare framträda, läses i artikelföljdens sista uppsats och handlar om den antika världens brottning med kristendomen.

skridande genom försynens omedelbara ingripande, liksom verkmästaren i ett maskineri sluter sig Rydberg till en tredje åsikt, framställd af enskilde tänkare, enligt hvilken människosläktets historia företer en utveckling lika nödvändig och i sina hufvuddrag lika lagbunden som den enskilda människans, beroende ej på en stötvis ingripande gudomlig kraft, utan på Guds öskiljaktiga innevaro i världen.

I den sakrika redogörelsen för Ignells framställning af de gamla folkens kultur inskjuter Rydberg här och hvar själfständiga stycken. Bland dessa äro särskildt tvänne anmärkningsvärda. Det ena gäller *den grekiska konsten*.

Rydberg påpekar, att den »försänkthet i det utvärtes» som Ignell i rent andligt afseende klandrar hos den grekiska konsten så långt ifrån är en ofullkomlighet, att den tvärtom torde vara något som nödvändigt tillhör konstens väsende. Där såsom i den grekiska konsten det naturliga och det andliga så genomtränga hvarandra, att den yttre formen är ett fullkomligt uttryck af konstverkets idé, där torde kanske målet vara hunnet, och om en senare tids konst i sitt bemödande att vara kristen söker sin egen uppgift i framställandet af ett inre, hvars oändliga djup ej kan rymmas i gestalt och form, så har den i själfva verket en uppgift, olöslig med konstens medel, och dess alster måste då alltid bära prägeln af att vilja mer än som kan åstadkommas, d. v. s. bära prägeln af ofullkomlighet. »Antiken,» säger Ehrensvärd, »hade smak, de nya söka den.»

Väl kunde man antaga, att konsten alltid skulle vara släktets trogna ledsagarinna, men hon hade alltifrån det grekiska nationella lifvets död saknat den mark, i hvilken

ensamt hon kan uppspira och andas ett friskt naturligt *folklif*. Vår moderna kultur, i sitt inre så öfverlägsen grekernes genom den allmänt mänskliga kärnan, är dock nog mycket samlad i de öfversta schakterna.

Villkoren för att konsten skall vara på en gång nationell och tillika sträfvande efter idealet äro frihet i statslifvet och friskhet i den religiösa känslan. Och denna frihet skall vara en demokratisk, på sin bredaste basis, tillkommen af folkets egen utveckling. Det demokratiska Athen är ett yttre vittnesbörd härpå. Athen har varit världens enda demokratiska samhälle och den grekiska konsten den enda som löst konstens uppgift.

Hos holländarne, hvilkas statsinrättning ägde en viss folklig trefnad, bildade sig äfven en nationell konstskola, som visserligen rörde sig i den plumpa smaken, men dock ägde hvad annars den nyare tidens skolor saknat: naivetet. Konungars frikostighet kunna icke skapa en nationell konst, en sådan frikostighet har, såsom Ehrensvärd i sin »Promemoria till Gustaf III» uppriktigt anmärker, hittilldags endast förökad artisternes antal och förskämt smaken. Ej heller kan öfverflödet skapa henne, där det ej hos folket är paradt med de tvänne ofvan påpekade villkoren.

Denna uppfattning af den grekiska konsten såsom hardt när liktydig med konsten som sådan är nära besläktad med Hegels, för hvilken den grekiska konsten är den egentligen ideala.

Det andra märkligare stycket, i hvilket Viktor Rydbergs egna synpunkter kraftigare framträda, läses i artikelföljdens sista uppsats och handlar om den antika världens brottning med kristendomen.

»Personligen såg jag honom aldrig, men jag kände starkt den andliga frändskapen med honom och räknade honom för mer än en umgängesvän. Bilden af den vördade skall varda mig kär och erinra mig om andligt hjältemod.»*

Ignells vän August Sohlman lyckönskar — i bref af 7 maj 1858 — Rydberg »till den i alla afseenden väl skrifna anmälan» samt tillägger: »Att Ignell, som så länge sett sitt arbete föga beaktadt af pressen, numera är mycket lycklig öfver det deltagande detsamma vunnit, behöfver jag icke säga.»

I en anmälan af Mellins litteraturhistoria (1861) kommer Viktor Rydberg något senare in på samma ämne som i den nyssnämnda uppsatsen om hellenism och kristendom, men uttalar sig här skarpare.

Mellin hade yttrat, att kristendomens idéer voro något nytt, som greker och romare icke fattat.

Härtill genmäler Rydberg:

»Med en någorlunda grundlig kännedom af kristendomens historia borde det likväl icke undgått författaren, att greker och romare före den klassiska världens fullständiga undergång verkligen hade upptagit och genomarbetat kristendomens idéer, och detta på ett sätt, som åt den antika bildningen gaf det vidsträcktaste fält att på dem pröfva sin omgestaltande förmåga, och som under hela medeltiden och allt framgent förlänade åt kyrkan dess trosbyggnad och dess utvecklingsgång sin bestämmande form och riktning. Det är en af de märkvärdigaste företeelserna i världshistorien, då de från en djupt underlägsen österländsk kultur härstammande, i hebreiska

* Bref till Ellen Key 12 april 1890.

litteraturen fixerade, gammaljudiska föreställningssätten, i släptåg efter kristendomen, inrycka på den västerländska kulturens område, för att där göra eröfringar. Att afskära förbindelsen mellan båda — mellan kristendomen som sådan och den gammaljudiska andan — att upptaga den förra såsom innebärande frön till en högre världsordning och att tillbakakasta den senare såsom representant af en länge sedan öfvervunnen, för den antika andan rent af vedervärdig ståndpunkt, detta var det innersta antika målet för den kristianiserade hellenismens ädlaste mäns sträfvan.

Den klassiskt bildade och tillika af kristendomens anda djupt fattade Origenes förklarade, att han rodnade öfver den grymma och barbariska mosaiska lagstiftningen; för att försona sig och västerlandet med densamma, för att göra möjligt det antagande, att denna lag vore skrifven med Guds eget finger, uppställde han den allegoriska tolkningsmetoden, som sedan allt framgent spelat en så viktig roll. Detta är ett af de många exemplen från den process, i hvilken judaism, kristendom och antik bildning möttes och omdanade hvarandra. Har författaren glömt det ofantliga inflytande som platonismen utöfvat i kristendomens utvecklingshistoria? Eller förefinnes i författarens ögon ingen skillnad mellan de bägge judarne apostlarne Jakobs och Judas' åskådningssätt och de bägge hellenerne, Clemens' af Alexandria och den nämnde Origenes'? Och männe icke desse och andra hellener hade »fattat» kristendomens idéer? De hafva icke blott blifvit till innersta hjärtroten af dem genomträngda, de hafva äfven vidare utbildat dem, och inflytandet af hellenernas och romarnes verksamhet på det kristliga området har varit så ofantligt, så öfvermäktigt, att teologerne under medeltiden hufvudsakligen

inskränkte sig till att göra kommentarier till deras skrifter, medan medeltidsandan i öfrigt visat sig verksamast uti att omkläda en massa germanisk och keltisk vidskepelse i kristlig dräkt och med förkärlek upptaga samma judaistiska elementer, som den helleniska bildningen i tragisk kamp försökte att från kristendomen afsöndra.

Hade Rydberg med glädje tagit kännedom om Ignells stora kulturhistoriska och religionshistoriska verk, så harmades han desto mera öfver att i ett kompendium i religionshistoria, hvilket utgått från Upsala teologiska fakultet: *Öfversikt af Religionens Historia* af d. v. teol. adjunkten C. A. Cornelius — finna de mest föråldrade synpunkter vidhållna. Skoningslöst blottar han i en ljungande kritik, införd i tre nummer af *Handelstidningen* i mars 1862, säkerligen den skarpaste som flutit ur Rydbergs penna, detta arbetes svagheter. Ty han ville med denna anmälan ådagalägga, »huru svalget med hvarje dag vidgades emellan vetenskapen och de kristna folkens gudsmedvetande å ena sidan samt den konfessionella teologien å den andra .

»Det faller,» säger han, »icke Fryxell in att likt medeltidens häfdatecknare konstruera historien på grundvalen af de fyra världsmonarkierna i Daniels bok, eller Lindhagen att skriva en 'lärobok i astrologi och horoskopi till den studerande ungdomens tjänst', ty politisk historia och astronomi befinna sig uteslutande i vetenskapens besittning. Icke så religionshistorien. Där kämpar ännu urvärlden med den nya tiden, där produceras ännu, fast med hvarje dag alltmer sällsynt, veritabla pterodaktyler och mastodonter midt ibland väsen af högre organisation. Herr Cornelius' *Religionshistoria* är ett dylikt fossilt vid-

under — visserligen ej till de yttre dimensionerna 155 sid. oktav) men till sin inre halt. Ty detta arbete är icke grundadt på en förnuftig utredning af religionens väsen och lagarne för dess utveckling eller på en sträng historisk åskådning af religionssystemens förhållande till hvarandra. Grundvalen är samma gamla dogmatiska fiktion som Beda Venerabilis eller Thomas af Aquino skulle använt: en fiktion som föregifver sig ha ett osvikligt stöd i bibelns urkunder.

Därefter vill Rydberg gifva skäl för detta starka omdöme. Han bekämpar Cornelius' anslutning till Gamla testamentets antropomorfistiska uppfattning, motiverad därmed, att vi ovillkorligen måste tänka oss Gud i analogi med något som ligger inom vår erfarenhetssfer: hvartill Rydberg spörjande tilllägger inom parentes: »vår sinnliga och lägre?»*

Han påpekar vidare förf:s otillräckliga förklaring af syndafallet, och äfven andra motsägelser hos Cornelius, som »det vore ett Herkulesarbete att lösa, men som ju teologiska fakulteten kunde upphöja till mysterier, de där icke kunna lösas af det förmörkade förståndet, men hvilka tron kan kringgå eller öfverhoppa: han ironiserar öfver en del tvärsäkra uppgifter om folkslagen före syndafloden och uttalar »den stora förbindelse, hvori vetenskapen sålunda star till hr Cornelius för den belysning han spridt öfver en urtid, om hvilken man hitintills befarade, att den för alltid skulle vara insvept i mörker», men tillägger att förbindelsen skulle ökas, om herr C. ville offentliggöra de hemlighets-

* Jmfr de först i fjärde upplagan af Bibelns lära om Kristus införda slutorden.

fulla monumenter, som, räddade ur syndafloedens böljor, så oväntadt kommit i hans ägo. Han kritiserar därefter med utvecklande af kyrkohistorisk lärdom den Corneliuska hypotesen om Sethiter och Kainiter.

Rörande arbetets eftersyndafloedshistoria säges, att den konstruerats i enlighet med dogmatikens satsar och aldrig lämnat ur sikte den viktiga skillnaden mellan naturliga och uppenbarade religioner, hvarpå hela författarens Guds- och världsåskådning hvilar; och då författaren söker uppvisa de nödvändiga bestämningsgrunderna för Guds handlingsätt, har man »det föga uppbyggliga skådespelet af en tilltagsenhet som ostörd af betänkligheter icke skyr att påbörda Gud alla de dumheter, hvartill hr Cornelius själf (med de hrr Drey, Havernick, Stiefelhagen m. fl. ur hvilka han kompilerat) är den sannskyldige upphofsmannen».

Särskildt harmas Rydberg öfver de från Drey lånade »minst sagdt enfaldiga» förklaringar, hvarför Gud endast kunde uppenbara sig för judafolket och ej för de öfriga »spridda folken», och han riktar härvid ett angrepp på den »ortodoxa» läran att medan Gud låter öfriga folk vandra sina egna vägar, gör han mirakel för judarne. »Hvilken härlig gud och världsåskådning!» Och han företager därefter en jämförelse mellan resultatet, å ena sidan af folkens sträfvanden på egen hand och å andra sidan af mirakelgörandet, hvarvid hans entusiasm för hellenismen ger sig luft.

»Vi se dessa öfvergifna folkslag grunda samhällen till förverkligandet af det gudomliga i världen såsom *rätt*

och *sedlighet*; vi se slagfält, där deras män och ungdomar fröjdefullt offra sig för samhället och friheten, där, huru än stridens lotter falla, dessa gudomliga makter föra de slutna leden fram till triumf öfver själfviskhet och sinnlig själfbevaringsdrift. Vi se dessa öfvergifna folk verka för det gudomligas realisering i *skönheten*, vi höra odödliga sånger från deras skalders läppar; vi se dem genom arkitekturen, skulpturen, målarkonsten, gymnastiken gestalta det yttre till ett återsken af detta gudomliga; vi se dem i dramat koncentrera en värld, hvars för ögat skiftande tafloer i sublimes drag uppenbara det eviga i den sedliga världsordningen och i den mänskliga friheten. Vi se dem verka för det gudomligas realisering i det *sanna*; där arbetas i vetenskaperna, där byggas tanketempel som ingen »kristlig» teologi mäktat nedrifva, men för hvilkas fulländande den kristna tidens tänkare ännu oafåtligt använda sina krafter. Vi se dessa öfvergifna folk ur djupet af lägre utvecklingsstadier framstå med religioner, som lära att skilja mellan det goda och det onda; som lära, att det goda är det gudomliga och eviga, att det onda är det till förstöring och förgängelse hemfallna; att människan är ett fritt väsen, som bör välja det goda, att detta realiserar i det inre genom själens rening; i det yttre genom verksamhet för människors bästa; som lära nödvändigheten af en försoning med Gud och framställa försoningsverket i symboler förvånande lika de kristnas egna.*

* Vi höra från de folken tänkespråk sådana som dessa buddhaistiska lefnadsregler:

Blott den lustans fjättrar sprängt som ej för något bäfvar mer,
den verkligt frie — endast han är värd att heta Brahmana
(vis man).

Blott den som, mål för onskans våld, dock vet att älska fienden
och tala mildt till plågaren, är värd att heta Brahmana.

Enhvar, som känner, huru den kristna asketismen gått tillväga för att kväfva sinnliga lidelser och vinna andlig harmoni, må, med tanken på t. ex. Origenes' själfstympning läsa efterföljande ord af Buddha och sedan opartiskt bedöma hvem som innehar den högre ståndpunkten: 'Är anden, som härskat, bunden, så blifva ock hans tjänare (de onda lustarne) af sig själfva tillbakahållna. Hvad hjälper det om förmågan, men icke det förvända sinnelaget, urvägenrödjes?'

Med allt detta har en Gud — enligt konsekvensen af hr Cornelius' åsikt — icke haft något att skaffa. Förhållandet mellan Honom och mänskligheten är ett rent yttre och mekaniskt. De sedliga och religiösa krafterna i människan äro ej att tänka såsom Guds andes fortgående och nödvändiga verkan i henne, utan de äro ett slags utredningspersedlar, som han en gång för alla gifvit henne att slita på — ett slags hjulverk i människo-lokomotivet, som han tillverkar och sedan låter, utan ledare löpa fram af sig själf, tills det stannar i något träsk. — Vi finna emellertid att folken åstadkommit rätt mycket på egen hand!» Resultaterna af deras sträfvan, medan »de vandra sina egna vägar», äro ganska lysande.»

I motsats härtill framhåller Rydberg, att det judiska folket under den tid det ännu hade ett nationellt lif, dock icke, trots dess goda egenskaper, i mänskliga utvecklingen utfört en mission jämförlig med hellenernes.

Historien visade för öfrigt, att judarne för sin religiösa utveckling stodo i stor tacksamhetsskuld till ett af de folk, som Gud skulle hafva lämnat »på egen hand», nämligen perserne. »Först under persiskt inflytande blef

judarnes benägenhet för bilddyrkan och terafimtjänst bruten; först genom beröringen med Zendlärans anhängare blef medvetandet om de sedliga motsatserna, om godt och ondt, rätt klart och lefvande hos Palestinas folk; och från dessa samma perser hämtade de den i religionen så viktiga läran om själens odödlighet. — Betrakta vi slutresultaterna af den religiösa utvecklingen, såsom de vid Jesu tid framsta å ena sidan hos judarne, å andra sidan hos t. ex. hellenerne, så möta oss hos de förra antingen materialistisk skepticism (saduceism) eller buddhaistiskt munklif (essenism) eller en afgudisk dyrkan af yttre stadganden (fariseism), hvilken visar sig så godt som alldeles otillgänglig för andens religion; medan hellenernas religiösa och filosofiska utveckling gjort jordmånen beredd för det nya utsädet som der spirar upp och bär världshistorisk frukt».

Om man sålunda jämförde resultaten hos de folk, som skött sig på egen hand, och hos det, åt hvilket enligt den kritiserade förf:n Gud ägnat sin speciella omsorg genom mirakler, så skulle konklusionen på förf:ns premisser blifva: Att ingen Gud behöfdes, emedan mänskligheten skulle sköta sig bäst på egen hand. »Oförnuftiga premisser leda alltid till en gudlös konklusion.»

Den religionshistoriska åsikt som framträdde i det kritiserade arbetet, vore i sin oförnuftighet hvarken förenlig med ett renadt kristligt medvetande eller med historiens intyg. Att förf:ns åsikt vore af gammal dato kunde man fördenskill icke neka. Den visade sig vara en bland de första frukter, som vidskepelse och högmod burit inom den kristna församlingen, och den store kyrkoläraren Clemens af Alexandria hade offrat sitt lifs krafter för att undan denna vidskepelse, detta högmod åt kristenheten rädda medvetandet om Guds allmänna verkan

i världshistorien, hans uppenbarelse för alla tider och alla folk.

Och ganska spetsigt slutar Rydberg sin anmälan med de orden, att »om en Clemens af Alexandria eller någon annan prydnad för den äldsta kristna kyrkan skulle stå upp igen och råka till att blifva ledamot i ett af våra konsistorier, så vore väl för konsistoriet ingen annan utväg öfrig än att hos Kongl. Majestät förfråga hvad man hade att göra med den villfarande mannen».

Dessa ord åsyfta den Ljungbergska striden och Göteborgs konsistoriums förfrågan hos Kongl. Maj: t om hvad med den irrlärlige lektorn vore att göra —; en strid, som skulle hafva till följd en än märkligare skrift från Rydbergs hand: *Bibels lära om Kristus*.

Med denna var Rydberg sysselsatt ungefär samtidigt med att han skref artiklarne om Cornelius' arbete; de äro födda ur samma stämning.

Ošcar Levertin har i sin spirituella essay öfver Rydberg framhållit, att af den andliga förnyelsens tre hufvudtyper — Luther, Hutten och Erasmus; reformatorn, den agitatoriske stridsmannen, den kammarlärdede humanitetsifraren — var det i den sistnämndes skola Rydberg gått och att det Erasmisska draget i hans väsen är omisskänneligt.

Häri må ligga mycken sanning, i synnerhet när man tänker på Viktor Rydberg från äldre dagar, då år och genomkämpade strider gjort sinnet mera harmoniskt. Men den, som studerar Viktor Rydberg under ungdomsåren — ej minst hans kamp på det kyrkliga och teologiska området —

skall dock finna manget Ulrik von Huttenskt drag. Med sin penna var han i icke ringa mån just en kristen riddare», som stundom i mycket häftiga och starka ord talade *den* reformations sak, på hvilken han hoppades. Detta om tonen och stämningen: den var i ungdomsaren den glödande stridsmannens, och Rydberg har själf i ett bref från 1876 beklagat »den häftighet och det öfvermod, hvarmed han i yngre år förde polemiken : — hvarvid dock må anmärkas, att hans motståndare just icke voro tamare, snarare tvärtom.

Emellertid får man icke glömma, att han *aldrig* tillhörde yttersta vänstern, att han bestämdt tog afstånd från förnekelsens målsmän, och att hur käckt han än slungade sin lans mot fienden, han dock aldrig gillade användandet af religionshänets förgiftade vapen.

I detta fall är jag angelägen fästa uppmärksamheten vid ett uttalande i Handelstidningen från dessa år som rör en skrift: »En historisk forskande blick på religion, bibel, kristendom, skola, kyrka och präster. Sanningsälskande reflexioner uttalade i brefform till en vän af en lekman», författad af en bruksägare S. F. Selander. Denna skrift hade angripits såväl i Snällposten som i Svensk Kyrkotidning såsom varande brottslig; på samma gång man förvånat sig öfver att den fått passera utan åtal.

Häruti instämmer dessa båda organs motståndare Handelstidningen den 15 oktober 1857, som tillika yttrar några ord, hvilka med mycken sannolikhet äro flutna ur V. Rydbergs penna och i hvarje fall tillkomna under hans medverkan, tolkande hans och Hedlunds gemensamma åsikt.

För vår del instämma vi uti denna förundran, om vi också ej gilla själfva lagstadgandet, nämligen det stadgande, som förbjuder utgifvandet af skrifter, som förneka »den rena evangeliska läran». Hvar man inser, att ett noggrant iakttagande af denna föreskrift skulle lägga ett band på all fri forskning och återföra oss till samma ståndpunkt i detta hänseende, hvaremot reformationen inlade sin kraftigaste protest. Däremot är det ett annat stadgande uti samma § af vår Tryckfrihetsförordning, som synes oss ganska riktigt, *nämligen det som rör gäckeri af den allmänna gudstjänsten, Guds ord och sakramenten*. Den åberopade skriften är klarligen brottslig efter denna paragraf, och i så fall synas oss de som varit satte till lagens tillämpare icke bort hysa någon misskund. Hvad vi nämligen för vår del i den åberopade skriften ogilla, är mindre dess satser — ty det hör till den fria forskningens rätt att sådana få uttalas — *än den anda af hån, gäckeri och fördömelse, som genomgår hela arbetet, och hvori det täflar med den s. k. 'renlärighetens' argaste stridsskrifter i alla länder och tider. Har den världsliga lagen rätt att mellankomma i sådana saker, så vore det väl just uti dylika fall, där den enskildes tro och öfvertygelse kränkes och saras genom smädelser och hån. Dock böra de icke mycket tala härom, hvilka så litet akta samma den enskildes tro och öfvertygelse, att de förorda dess kränkande genom landsförvisning, böter och fängelse. De som så rasonnera, de som i likhet med Snällposten och Svensk Kyrkotidning akta individens trosfrihet för intet och själfva mot densamma använda gäckeriets vapen — då den n. b. är afvikande från deras egen — de hafva, med förlof, ingen rätt till talan i denna sak.*»

Den *sant humana* uppfattning, som uttalas i denna uppsats, var Viktor Rydbergs lifvet igenom. Man bör minnas dessa Handelstidningens ord från år 1857 med särskild hänsyn till det fällande votum, Rydberg anses hafva afgifvit i en jurydom år 1888, och som man velat känneteckna såsom ett affall eller rent af ett förräderi från hans gamla ungdomsfana.

Den ungdomligt häftige stridsmannen från år 1857 sag emellertid lika litet som den lugnare, åldrade forskaren från 1888 något berättigadt i att använda hånets och gäckeriets vapen mot religionen. Men han kräde skydd för *allas* religiösa tro och öfvertygelse, ej blott för den privilegierade kyrkans.

Ofvan äro nämnda de mönster inom svensk och utländsk teologi, Rydberg vid denna tid studerade. Man kunde möjligen ifrågasätta, huruvida icke äfven ännu ett namn borde nämnas: den store danske religiöse tänkares, som under tiden närmast förut utvecklat sin djupa religiösa lifsaskådning och utkämpat sin strid mot van-kristendomen och den officiella statskyrkan: Sören Kierkegaard. Tvifvelsutänkt funnos beröringspunkter ej minst i häfdandet af att de religiösa lärdomarne icke må tagas objektivt teoretiskt, utan rent subjektivt, och i det hänsynslösa framhåfvandet af statskyrkans bristande samklang med Nya testamentets kristendom. Men någon direkt påverkan från Kierkegaard synes icke hafva förelegat, och det är osäkert, om Rydberg vid denna tid ens närmare följt hans författarskap.

Filosofiska uttalanden.

Rydbergs *filosofiska* studier kunde icke så direkt som hans teologiska komma till uttryck i tidningen vid behandlingen af dagens ämnen.

Dock finner man i en artikelserie från denna tid här och hvar en del uttalanden byggda på hans filosofiska studium.

Man torde erinra sig, hurudan ställningen var i den dåvarande filosofiska världen.

Hegelianismen var stadd i upplösning. Knappt hade den store mästaren år 1831 slutit sin ögon, förr än den stolta byggnad, hans filosofiska snille rest upp, vardt föremål för angrepp från skilda håll. Än här, än där ville man bryta ut en mursten. Hans egen skola splittrade sig i en *höger*, som sökte inreda de Hegelska formerna till bekväma bostäder för den härskande kyrkoläran — och denna skola hade adepter äfven bland de högkyrkliga herrarne vid det sydsvenska universitetet —, och en *vänster*, »unghegelianerne», som med Strauss och Feuerbach gjorde snart sagdt »tabula rasa». För en del Hegelianer var systemet blott en angenäm tankegymnastik, i hvars termer de kunde inlägga hvad innebörd de behagade.

Rydberg hade i sin ungdom flitigt studerat Hegel och hans skola, men hans intryck däraf var icke fördelaktigt. Till en norsk vän — hegelianen *Geo. Vilh. Lyng*, på hvars filosofiska arbeten han satte värde — skref han 1882, att han trodde, det Lyng skulle kunna gifva Hegelianismen nytt lif eller rättare en corpus, som den egentligen aldrig

ägt förut, och *en mark under fötterna*, som den hitintills saknat.

»Kvarnen som förut malde idel luft får nu sakförhållanden att göra *måld* af, och beviset för att kvarnen duger, erkännes icke ligga endast däri, att hon låter manipulera sig och att hennes hjul, kuggverk och stenar bilda ett sammanhängande helt, utan förnämligast däruti att hon kan gifva oss ett godt och närande mjöl. Och han tillägger: Jag läste i mina studentdagar rätt mycket hegeliansk litteratur, och jag läste med uppriktig önskan att lära och få veta något; men sedan jag läst Marheineke den ena dagen och Michelet den andra och sett dem med samma skicklighet draga sitt logiska schemas nät genom de behandlade problemen, fann jag dock aldrig, att dessa problem blifvit lösta eller i någon mån närmade sin lösning, utan hvad jag fann var endast det, att *de läto behandla sig efter den hegelska metoden*. Men aldrig ett försök att gifva deduktionerna en bevisningskraft, som icke berodde på de i systemet liggande förut-sättningarna. Behandlingen förekom mig rent formell och aldrig gående annorledes på sak än däruti att den gaf saken den äskade formen.»

En med Rydberg befryndad ande, Pontus Wikner, har i ett bref till en vän kallat Hegelstudiet »en filosofisk sjöresa»:

»Hegel är ett haf som omsluter allt, en ocean i hvilken himlen speglar sig och jorden, men ett fotfäste finner man hos honom icke. Allt är gungande vågor, som drifva den ena den andra och öfvergå den ena i den andra. Synkretsen är vidgad och land ser man icke; hvart man än vänder sitt öga, sammansmälter i fjärran himlen och det böljande elementet. Är det vår

eller vinter? Det vet jag icke. Böljan är icke frusen, men hon är kall. Vill du tro, att jag blef *sjösjuk?*»

Det fanns mer än en tänkare i Hegels hemland, hvilken liksom Wikner kände det kyligt i den store mästarens konstfullt byggda ispalats.

Framför allt syntes detta palats icke lämna utrymme vare sig för en personlig gud eller en personlig odödlighet. Hegels system var panteistiskt, och den meningen var länge tämligen allmän, att all spekulation nödvändigt ledde till panteism, från hvilken man endast genom ett tankens salto mortale kunde räddas (Jacobi). Ludvig Feuerbach och Friedrich Richter, två män ur Hegels skola, hade ock såsom systemets konsekvens förnekat läran om ett nytt lif hinsidan grafven, och särskildt väckte den senares skrift, som utkom 1833, mycken uppmärksamhet, då han med allvarlig, varm öfvertygelse uppträdde mot tron på en individuell odödlighet såsom en fördom, hvilken lefvat sin längsta tid. Väl bekämpades denna lära äfven från Hegelianernas sida (af Göschl). Men särskildt trädde flere kämpar inom skranket för att gentemot Hegelianismen häfda krafven på en vetenskapligt grundad *teism* och på en filosofi, som gaf det personliga odödlighetsbegreppet lifsluft. Ty det hade gått många af dem som studerat det Hegelska systemet som det gick ynglingen i Schillers dikt »Das verschleierte Bild zu Sais», hvilken, då han lyfte slöjan för att skåda sanningens bild, greps af förtviflan och föll blek och vanmäktig ned vid Isis altare, sedan han förlorat sin forna lefnadslust.*

* Jmfr Rydbergs uttalanden om Hegelianismens ställning till odödlighetsteorien i föreläsningarna om Idealism och materialism, 18:de föreläsningen.

Bland dem, hvilka funno den Hegelska sanningstoden alltför opersonlig, var ju ock den tänkare, som vid denna tid innehade lärostolen i praktisk filosofi vid Upsala universitet. Man har i allmänhet framställt Rydbergs filosofi såsom starkt påverkad af Boströms idealism, och utan tvifvel har i hvarje fall i ett senare skede Rydberg tagit starka intryck af denne tänkare, med hvilken han både som filosofisk idealist och som teologisk rationalist hade många beröringspunkter. Men vid denna tid stod Rydberg snarast kritisk till Boströms system i den mån han kände det; ty det hade ju företrädesvis muntligen meddelats hans lärjungar.* I slutet af 1859 nämner Rydberg i ett enskildt bref bland de arbeten han förbereder: *en kritik af Boströmska filosofien*. Och ehuru han år 1862 i Bibelns lära om Kristus omnämner denna filosofi med sympati, stod han dock så oberoende af den, att han — som vi längre fram skola finna — ännu 1864 ansåg sig böra offentligen varna mot den ensidighet, som kunde blifva en följd af att systemet ensamt besatte alla lärostolar vid universiteten. Men här-om senare.

Hans filosofiske lärofader vid denna tid var en af de tyskar, som tagit till orda för den filosofiska teismen och för den individuella fortvaron efter döden, nämligen Immanuel Hermann v. Fichte (född 1797, † 1879), hvilken jämte filosofen och

* N. Linders antagande, att det var genom lektor N. V. Ljungberg, Boströms hängifne lärjunge, som Rydberg gjorde närmare bekantskap med B:s lära, har en viss sannolikhet för sig. Det torde då ha skett omkring 1861. Likväl torde Kristian Claësons Skrifter, som utkommo 1860, hafva spelat en ej oviktig roll härvidlag.

ästetikern C. H. Weisse — Schleiermachers lärjunge — o. a. representerade kampen mot Hegels panteism, intagande »en förmedlande ståndpunkt mellan idealism och realism».

Han valde sin utgångspunkt från den senare formen af faderns lära, men tog tillika i arf af sin moder en orubblig förvissning om de etiskt religiösa idéernas berättigande. Han blef »personlighetsfilosof», trädde inom skrankorna mot panteism och ensidig spiritualism, så väl som mot materialism, och inlade i sin forskning en alldeles uppenbar tendens, hvilken, enligt Höffding, hos honom var starkare än tänkareintresset. Han ville se världen såsom ett teologiskt helt, hvilket styres af ett högsta absolut väsende, som på en gång är inneboende i världen och står utanför den som absolut personlighet. Detta hufvudsakligen i sin »Speculative Theologie». I sin skrift *Die Idée der Persönlichkeit und der individuellen Fortdauer* söker han gifva vetenskapliga bevis för odödlighetens realitet.

Det behöfver icke påpekas, efter hvad förut är sagdt, huru en dylik filosofi skulle tilltala Rydbergs sinne, med dess religiösa behof och dess varma odödlighetsöfvertygelse. För systemets brister hade han då mindre öppen blick. Han erkände Immanuel Hermann v. Fichte såsom sin filosofiske mästare, då han — i en anmälan i november 1857 — nämner honom »*samtidens inflytelse-rikaste filosof, den segerrike bekämparen af såväl den ensidiga spiritualismen som materialismen*», och i Siste Athenaren syftar han i en redogörelse för extasen på Fichte d. y., då han talar om »nittonde århundradets teistiske filosof, mannen på höjden

af sitt tidehvarfs vetande», som i afseende å uppfattningen af extasen stod på en liknande standpunkt som neoplatonikerne.

Rydberg torde vid denna tid själf ej stått utan inflytande från nyplatonismen.

Ett direkt uttalande i Siste Athenaren om att fruktan för vidskepelse medfört fördom mot allt som låge utanför den dagliga erfarenhetens gräns och att vi skulle kalla den klaraste filosofi mystik, om hon med allvar ledde oss in i det öfversinnligas värld och stängde porten efter sig, slutar med några sympatiska ord om neoplatonismen, försjunkande i en själens mystiska omedvetenhet. Och i en not till Bibelns lära om Kristus yttrar Rydberg visserligen, att »priset för djupsinnighet icke kan vinnas lättare än genom att röra sig i det mystiska», men skiljer dock på *äkta* mystik, det vill säga djupa, men oklart förnumna och oklart uttryckta sanningar, och *oäkta* mystik, det vill säga rent oförnuft».

I en utförlig, dels psykologisk dels historisk samhällelig anmälan, som han i november 1857 ägnar åt ett arbete af den sedermera bekante publicisten F. T. Borg, »Kvinnans historia, ett bidrag till kulturhistorien», hvilken anmälan visserligen har sitt hufvudsakliga intresse med hänsyn till de synpunkter Rydberg här gör gällande i afseende å kvinnans sociala ställning, finna vi äfven några anmärkningsvärda allmänna uttalanden om hennes natur ur filosofisk synpunkt, därvid Rydberg, i anslutning till Fichtes »Antropologie, die Lehre von der menschlichen Seele», lämnar en utförlig framställning af de olika könens utvecklingsegenskaper, grundlikheter och grundskiljaktigheter.

Ett filosofiskt ämne, som då liksom nu stod på dagordningen och som påkallade uttalanden från Rydberg, var spiritismen eller spiritualismen, hvilken särskildt gaf sig luft i vurmen för s. k. psykografer.

Bland annat hade man offentliggjort en dikt, som Béranger från andra sidan grafven skulle diktat på en psykograf. Med anledning häraf skref Rydberg i mars 1858 ett par artiklar, i hvilka han redogjorde för spiritualismen, borddansen och psykografien samt kommer in på dessa fenomen. Han framhöll, att tron på tillvaron af en andevärld icke är slocknad och, som man bör hoppas, aldrig skall slockna. »Huru än vetenskapsmännen tvifla, så ligger dock inom denna öfversinnliga värld vetenskapens yttersta mål; dit går dess väg, om ock i många slingringar, genom många djupa dalar».

Gentemot de lärde, som förneka allt hvad de icke kunna »taga på», anför han — i en förstlingsöfversättning — de berömda orden ur Goethes Faust:

»Därpå jag känner Er, I lärde herrar:
 Hvad *I* ej trefvat på — finns blott för narrar;
 hvad *I* ej räknat — är för er ej sant;
 hvad *I* ej myntat — syns er blott en slant;
 hvad *I* ej fattat — är för er en dikt;
 hvad *I* ej vägt — för er har ingen vikt.»

Spiritismen vore den nyaste länken uti den genom hela mänsklighetens historia gående kedjan af ansträngningar, genom hvilka människan söker tillägna sig den öfversinnliga värld, efter hvilken hennes natur är danad att längta. Ju mer vetenskapen sprider sitt ljus, dess mer inkräktas det underbaras område. Men helt och

hållet skola dock ej det naturliga och det underbara någonsin sammanfalla, de förhålla sig som kvadraturen till cirkeln. Och resultatet blir slutligen det, att det öfversinnliga skall visa sig såsom det helt naturliga, det sinnliga såsom en företeelseform för det öfversinnliga.

För öfrigt är — säger Rydberg — spiritismens uppträdande en naturlig följd af den materialistiska filosofiens käcka framfart i våra dagar. En ytterlighet framkallar ovillkorligt sin motsats. Om den vetenskapliga åskådningen tillägnade sig de iakttagelser på hvilka spiritismen bygger, skulle tvifvelsutän resultatet blifva ett annat än spiritisterna väntat, men psykologien skulle riktas med nya viktiga följdakttagelser. Smäleken mot spiritisterna vore icke berättigad, innan deras uppfattningssätt blifvit vetenskapligt vederlagdt. Den exakta vetenskapens män glömde allt för ofta, att det vore lika vidskepligt och ovetenskapligt att *förneka utan grund* som att antaga något utan grund. Mycket i vetenskapen som förefaller den exakta vetenskapens män *förklaradt* vore ännu en gåta (t. ex. magnetismen). Minst af allt hade de materialistiske filosoferne rätt att förlöjligen spiritismen, ty deras egen filosofiska byggnad vore en röra af orimlighet, själfbedrägeri och tanklöshet och en större skam för tidehvarvet än spiritismen. Själfva atomläran, hvilken vetenskapen ännu begagnar som en nödhjäl, hvilat ju på inre motsägelser, om man ej vill till dess beskydd taga hjälptrupper ur det oförklarades och underbaras rike, såsom t. ex. den såkallade »verknigen på afstånd», och likväl är det på dessa mytiska atomer man bygger den världsåskådning, som vill förneka det öfversinnligas tillvaro!

Och i mars 1859 uttalar sig Rydberg till svar på en artikel om psykografen ytterligare rörande detta ämne:

»Det finnes,» yttrar han, »två slags fördom, det ena vore den obetingade *trons*, det andra den obetingade *förnekelsens*. När den senare ej kan bestrida giltigheten af sinnenas vittnesbörd i en erfarenhets sak, har den ingen annan tillflykt än den bedröfliga att öfverallt se skälstycken och att öppet eller hemligen påbörda de redbaraste människor bedrägeri. Den rätta ståndpunkten är tviflets, som undersöker, och sanningskärlekens, som erkänner tillvaron äfven af det, för hvilken en naturlig förklaring icke genast ligger till hands. Ironiska utgjutelser, med hvilka man till så godt köp ikläder sig skenet af fördomsfrihet, vetenskaplighet och högre vetande, äro således icke på sin plats, om de riktas mot sakens själf, hvilken liksom alla andra företeelser tål undersökning, men ej emot det vidskepliga sättet att uppfatta densamma.»

Rydberg vill finna förklaringen i en *omedveten vilja*, äfven om detta kunde låta som en själfmotsägelse. Han anser, att det varit själsvetenskapens grundfel, alltifrån Wolffs dagar, att betrakta *själen* och *medvetandet* såsom samma sak, och han anser detta fel ha skapat allt otyg i läran om människan under skepelsen af en djurisk själ eller en särskild lifskraft såsom förmedlare mellan den tänkande själen och dess kroppsliga organ.

Själen bör ej förblandas med medvetenhet; bakom detta döljer sig ett djup af omedvetenhet; de äro poler af samma odelbara väsen. Det omedvetna upptager otvifvelaktigt största området af själslifvets sfär; medvetandets grad beror däremot af de organer, hvarmed ett besjäladt väsende är utrustadt eller dem det danat åt sig. Gränsen mellan det omedvetna och medvetna

är fluktuerande. All spådomskonst och vidskepelse stödja sig på det dunkla medvetandet om högre krafter i människoanden. »Instinkten, aningen (Sokrates' dämon), samvetet äro såsom ord oss välbekanta, men såsom företeelser endast förklarliga genom en hänvisning till detta som vi kallat själens rot, genom hvilken den emottager impulser ur det allmänna gudomliga lif, hvilket symboliserar sig för våra ögon såsom naturlif. Påtagligast är det omedvetnas och medvetnas växelverkan i det magnetiska tillståndet.*

Äfven i den vetenskapliga, poetiska och konstnärliga verksamheten framträder det omedvetna. Hvarifrån ingifvelsen? Hvarifrån dessa gnistor, hvilka slag på slag liksom ett elektriskt batteri framspringa i ett snilles arbete? Snilleblixtarne framträda plötsligt ur det omedvetna, och när man säger, att de härleda sig ur »fantasien», säger man egentligen ingenting annat än vi här.

Den psykografiska gåtan har erhållit en fullt naturlig förklaring, om man med *ja* kan besvara följande tvänne frågor, den ena fysiologisk: huruvida den mänskliga organismen äger någon kraft, som rent dynamiskt kan inverka på ett yttre föremål och dymedels åstadkomma rörelser liknande dem som frambringas genom mekanisk inverkan (äfven om vi af denna kraft liksom af den magnetiska endast känna dess faktiska verkningar); den andra frågan psykologisk: huruvida det är möjligt att mediets omedvetna intelligens under mediets för öfrigt medvetna och sunda tillstånd kan framträda och i det yttre ådagalägga sin tillvaro. Det är naturligt, att den omedvetna intelligensen vid ett sådant framträdande skall förekomma mediet själfvt såsom ett främmande väsen och liksom objektivera sig inför detsamma. Det är då också

* Jmfr ett ställe i Singoalla och äfven ett i Siste Athenaren.

naturligt, att fantasien skall vara till hands med ett främmande namn åt detta skenbart främmande väsende, och härmed äro de supponerade andarne från himmeln och under jorden färdiga.

Ett experimenterande med psykografer för att genom fördomsfria undersökningar finna fenomenets naturliga förklaring vore hvarken förtjänt af klander eller löje, men däremot borde psykografen som sällskapsnöje upphöra, när dess öfvernaturliga nimbus skingrats.

Krafvet på fördomsfrihet vid alla vetenskapliga undersökningar, front mot all auktoritets-tro och all vetenskaplig slentrian kännetecknår här som alltid Rydberg.

Han häfdar samma åskådningssätt i en mycket hvass polemik rörande en — luftreningsapparat. I några älskvärda uppsatser: »En skogsresa skildrad i bref till Silvicola» i december 1860 hade Rydberg omtalat de förtjänster, som hans färdekamrat, en gammal danskfödd hedersman vid namn J. A. Rossing, inlagt om skogsvården i Göteborgs omnejd och därvid äfven berört andra drag af hans rika verksamhet. Rossing var nämligen en mångsidigt verksam, oegennyttig ideolog, som arbetade på allehanda uppfinningar, från flygmaskin till luftreningsapparat. Med anledning af att några vänligheter influtit i Rydbergs bref om denna sista uppfinning hade en något öfverlägsen herre i Göteborgsposten gycklat med denna apparat och åberopat »auktoriteter». Häraf utspann sig en långvarig och häftig polemik, där starka ord växlades å ömse sidor, men som trots ämnets obetydlighet har ett visst intresse på grund af den kraft hvar-

med Rydberg häfdar, att vetenskapens utveckling beror på frihet från all auktoritets-träldom. De antagna lagarne måste stundom ge vika för ännu allmännare på grund af nya företeelser. Han yttrar bl. a. följande, som äfven äger intresse med hänsyn till hans 16 år senare framlagda hypotes om tyngdlagen:

»Liebig säger: 'Ingenting är skadligare för vetenskapernas framsteg, ingenting mera hämmande för insikten än en gammal villfarelse, ty det är oändligt svårt att vederlägga en falsk lära just därför att hon beror på den öfvertygelsen, att det falska är sant.'

Vid all empirisk vetenskap ligger det vetenskapliga förfarandet däri, att man först undersöker uppgiften om en företeelse, för att bekräfta densamma såsom ett gifvet sakförhållande eller ock jäfva den. Det gäller här att handla utan förutfattad mening (fördom); undersökningen måste göras, innan saken vare sig antages eller förkastas.

Bland de mest generella omfattande lagar, som ännu blifvit af den mänskliga forskningen och begrundningen uppdagade, är tyngdlagen och dallringslagen (vibrationsteorien). De hafva bragt en oändlig klarhet öfver en mängd hittills oförklarliga fenomen. Och dock har den fördomsfrie forskaren uppdagat fenomen, hvilka skenbart strida mot dessa lagar, och för hvilka fall man därför tillsvidare uppgjort en undantagslag. Sådana upptäckter blifva endast möjliga därigenom att forskaren handlar med fri pröfning, utan att på förhand förkasta hvad som för ett ögonblick kan tyckas strida mot de gifna, stora lagarne.

Detta är det vetenskapliga förfarandet. Det finnes

ock ett annat, som gör anspråk på vetenskaplighet, men som är dess motsats, och det iakttages af dessa halfvetenskaplighetens män, hvilka på sitt område spela samma roll som half-bildningens på den allmänna odlingens eller såsom de s. k. »kännerne» på konstens område. De hafva läxvis inhämtat de resultat, hvartill vetenskapen vid en viss tidpunkt kommit. De känna de allmänna lagar och satser, hvilka blifvit intill denna tid uppdagade, och dessa antaga de nu såsom *trosartiklar*, gällande för alla tider. Dem lära och bekänna de, stämpande hvarje invändning såsom kätter.

När så nya företeelser uppstå, som icke inpassa i den gifna troslagen, bry de sig icke om att undersöka desamma — det skulle strida mot deras värdighet — och så möta de med olympiskt löje de okunnige, som kunna ifrågasätta möjligheten af en sådan företeelse, som kunna vara nog enfaldige att tro sina egna ögon i detta fall. De utropa med charlatanen hos Holberg: »Sandserne bedrage».

Dessa halfbildningens män utgöra det återhållande elementet inom alla bildningens grenar: på religionens, på vetenskapens, på konstens och i det borgerliga lifvet. Det är dock icke så mycket saknaden af tillräcklig kunskap, som vållar detta, utan fastmer de härmed ofta förbundna olaterna: själfkärlek och högfärd, hvartill kommer, när kunskaperna ej förmå uppbära det usurperade anseendet: charlataneriet, som söker dölja svagheten genom yttre åthäfvor eller med lärda glosor.

Så dolde medeltidens präster och munkar sin okunnighet under några inlärda latinska fraser. Vi hafva s. k. vetenskapsmän än i dag, hvilka nödgas begagna samma utväg; talande ett allmänt begripligt tungomål, skulle de blifva alltför mycket förstådda, och därmed vore molnet borta.»

De vetenskapliga, moraliska studiernas inverkan på karakteren bestode däri, att de befriade anden från auktoritetstron och ställde honom själfständig gentemot de fenomen, som han mötte. En man som saknade denna själfständighet vore icke vetenskapsman, om än han inpräglad i minnet hvarenda paragraf i ett naturvetenskapligt bibliotek. Denna själfständighet vore vetenskapens lifsprincip: utan henne ginge den ej framåt.»

I denna uppsats återfinner man flere drag, som sedan göra sig gällande i hans vetenskapliga polemik. Äfven det lynnesdraget som bestod i att gärna träda inom skrankorna för en angripen — ett drag som gick igen från barnaårens bataljer — möta vi här.

Politiska och sociala frågor.

Dagens allmänna inrikespolitiska och sociala frågor föllo endast undantagsvis inom området för Rydbergs publicistiska verksamhet, men vi äga dock åtskilliga uttalanden af honom äfven på detta fält.

En fråga, som denna tid låg honom varmt om hjärtat, var försvarsfrågan i den form, hvaren den då framträdde, och han gaf därvid ett på sin tid mycket beaktadt inlägg till förmån för ungdomens tidiga vapenöfning och allmän värneplikt, ett inlägg, som kom att spela en icke oväsentlig roll i skarpskytteväckelsen.

Under de fyra årtionden som följde efter freden i Kiel och unionens ingång hade någon försvarsfråga egentligen icke existerat. De starka krigiska

stämningar, särskildt det rysshät, som kunde förnimmas i dikter och tal under 1830- och 1840-talen, hade alldeles icke motsvarats af några politiska åtgärder till försvarets stärkande. Men dels konung Oscar I:s af den uppspirande skandinavismen påverkade uppträdande under dansk-tyska stridigheterna 1848, dels Krimkriget, i hvilket Sverige var nära att blifva inveckladt och som hade Novembertraktaten i sitt följe, läto stämningen förändras. En viss oro började aflösa det förra lugnet. Man insåg, att freden ej längre var så säker, började tänka sig möjligheten af att Sverige-Norge kunde inblandas i ett nytt europeiskt krig, helst sedan de italienska förhållandena åter låtit barometern peka på storm. Ett litet steg framåt togs af statsmakterna år 1857, då öfningstiden för bevärningen ökades från 15 till 30 dagar. Men detta var ju icke mycket.* Det gällde framför allt att väcka känslan för nationalförsvarets utveckling. Bland dem, som allra först togo till orda för »ett folk i vapen», var Viktor Rydberg.

Redan ganska tidigt hade han gifvit luft åt sin åsikt om betydelsen af att ungdomen i fysiskt afseende uppfostrades bättre än ditills var fallet; en uppsats i denna riktning med citat från Aristofanes och Goethe och med framhåfvande af den fysiska uppfostrans betydelse hos de gamle grekerne läses t. ex. i H. T. för den 3 juni 1856 och härrör från hans hand; han ger år 1858 August Sohlman en privat »påstötning» att icke låta den gymnastisk-pedagogiska frågan hvila, utan behandla den i sam-

* Jmfr härom den af W. Walldén anonymt utgifna skriften *Försvarsfrågan och dess öden sedan 1860*, Sthlm 1877.

band med nationalförsvaret; ifrandet för ungdomens vapenöfningar har i honom en varm anhängare, och redan i första numret af *Tomtebissen* (januari 1857) tar han under skämtets form direkt till orda i försvarsfrågan.

Riksdagsmannen i bondeståndet, skåningen Nils Olsson hade nämligen inlämnat en välskrifven motion — dess egentlige författare lär varit den på sin tid mycket bekante major G. M. Stjernsvärd — åsyftande ett förslag till landtförsvär byggdt på allmän värneplikt från 20 till 45 år, gymnastik och vapenöfningar i skolorna, skyttegillens främjande, artilleriets, fortifikationens och kavalleriets ordnande enligt värfningsssystem och indelningsverkets upphäfvande. Rydberg låter nu med anledning häraf *Tomtebissen* yttra sig i *Sveriges lifsfråga*.* Han skildrar en framtidsdröm: Yttersta domen, med Gud fader såsom domare kallande på svenska folket. Den som fordom kallats »svenska folket» svarar på ryska, att hans blågula fana ligger som matta vid tsarens fötter; nästan vapenlös har han måst gå i striden för sin tillvaro, skulden var hans furstars. Men Herren säger, att skulden är hans egen; för en usel grynvälling sålde han sin rättighet och sin plikt att själf länka sitt öde. För att ej den drömmen må gå i fullbordan, understöder *Tomtebissen* nu på det varmaste Nils Olssons förslag till omgestaltning af försvarsväsendet.

Denna »saga» kan betraktas såsom förebåd till den följd uppsatser, i hvilka Rydberg ett par år senare uti en mera allvarlig form behandlar ämnet: *Huru skall Sverige bevara sin själfständig-*

* Jmfr Rydbergs Samlade Skr. XIV: 247.

het? (började 11 oktober 1859).* Tankegången i denna skrift är i korthet den att man bör ersätta de lejde soldaterna — den »soldatesk» mot hvilken redan Positivspelarnes unge författare riktat sitt angrepp — med ett folk i vapen.

Rydberg framhåller, att det väl numera icke finnes någon, som ej anser krig för ett undantagsförhållande och särskildt eröfringskriget för ett verkligt brott, såvida det icke tillika åsyftar att befria en fjättrad nationalitet eller kan åberopa andra med kulturutvecklingen sammanhängande högre intressen än eröfringens. Men på århundraden torde detta rättsmedvetande dock ej ernå kraft att omöjliggöra kriget och binda en envåldshärskares lustar. Dessutom funnos förhållanden, hvilka, kanske helgade af häfd och diplomati, dock genom sin inre orättmätighet blifvit till brännande frågor, fordrande en lösning som svårligen — det vittnade erfarenheten — kunde ernås utan svärdets biträde. Och då nu så vore skulle en evig fred bära eviga orättvisor i sitt sköte. Cobdens och hans Manchestervänners rop på »fred till hvarje pris» hade därför med skäl blifvit stämpladt som en trångbröstad bomullspolitik, medan likväl kärnan af deras åsikter vore en hög och ädel tanke, till hvars förverkligande den världshistoriska utvecklingen otvifvelaktigt sträfvade. Dessutom finnes en stat, hvars lifsprincip vore eröfringen — vår nära granne och arffinde — och dess tillvaro förbjöde Europas folk att omsmida sina svärd till plogbillar. Den fysiska styrkans rätt hade i och med stormaktshegemonien blifvit ett system, och för de stater, som ej representerades i det europeiska förmyndarerrådet, vore det tungt att veta sin tillvaro beroende af de mäk-

* Jmfr Rydbergs Samlade Skr. XIV: 253.

tigares humanitet. Efter ett påvisande af att Sverige måste låta alla stormaktsdrömmar fara, häfdar Rydberg kraftigt att det gällde att låta landets inre politik och existens vara oberoende af stormakternas debatter och beslut, af deras enighet eller oenighet, af deras medlidande eller ömsesidiga afund. Det gåfves stater af ringa omfång, hvilka måste åtnöja sig med ett sådant beroende, emedan de voro ur stånd att befria sig från detsamma. Men för dem, som möjligen kunna, vore det ovärdigt att icke göra det, och deras öde vore af dem själfva framkalladt, af dem själfva besegladt, om deras namn en gång befunnas utstrukna ur de fria folkens gyllene bok. Hade svenska nationen i detta hänseende ett tryggt medvetande? Ägde hon i sin barm den lugna känsla, att hon gjort nog eller gjort hvad hon förmått för värande af den framtid som Gud förtrott åt hennes egna händer?

Härpå svarar Rydberg, att i trots af allt större och större offer för försvarsverket vore Sverige icke lugnt.

Det nuvarande försvarssystemet, som låter vårt oberoende hvila på tre procent af befolkningen, må vara afpassadt efter krigskonstens fordringar och vår förmåga att tillfredsställa dem; men då vore denna krigskonst och detta system systemet och konsten att göra ett land värnlöst, förråda det åt fienden, medan det öfverflödade af män och järn och fosterländsk hänförelse. Men det vore vårt eget fel, om vi bibehölle vårt försvarsverk i detta skick eller utvecklade det ytterligare i den riktning, som gjorde största delen af dessa krafter obrukbara i nödens stund. Vårt försvarsverk rätt ordnadt kunde göra Sverige till en stormakt, väl icke offensivt, men i defensivt hänseende. I Schweiz med endast 2½ millioner invånare hade man ett exempel på en defensiv stormakt.

Något liknande ville förf:n föreslå för Sveriges försvar. Det vore ej meningen att bygga på en i hast samlad oorganiserad folkarmé, lifvad måhända af fosterländska känslor, men utan disciplin och krigisk utbildning. Väl satte förf:n betydelsen af den fosterländska hänförelsen högt, men han insåge lika klart som någon, att militärisk organisation och vapenbildning voro nödvändiga villkor. Hans förslag ginge i korthet därpå ut att Sveriges landtförsvar, som för närvarande omfattade föga öfver 3 procent af befolkningen (omkring 36,000 man indelta och värfvade trupper samt omkring 80,000 man beväring), skulle i sig upptaga inemot 12 procent af befolkningen och därigenom förfoga öfver en styrka af 400,000 man.

Hans beräkning vore nämligen, att armén skulle bestå af 36,000 män stamtrupper, beväringen, som när vissa ändringar i kassationen vidtagits skulle bestå af 100,000 man, och landtstormen (till 50:de året), som skulle beräknas till 260,000 man.

Men såsom alla truppersnas gemensamma grundval ställer han *den svenska ungdomens fysiska och militära uppfostran* redan innan den inträdde i beväringensåldern. I denna ser Rydberg sitt förslags kärnpunkt.

Och han påvisar nu i detalj, huru detta enligt hans tanke borde genomföras — med sidoblickar på andra lands militära förhållanden, bl. a. Frankrikes och Schweiz'.

I parentes framhåller förf:n, att med den fysiska vården af handtverkeriernas, fabrikernas och den öfriga till kroppsarbete använda ungdom vore förenadt ett viktigt statsproblem, som i länder där fabriksväsendet är utbildadt redan tagit regeringarnas och tänkande fosterlandsvänners uppmärksamhet i anspråk och på hvars lösning man i tid bör tänka äfven här i Sverige, emedan

det är lättare att förekomma ett ondt än att bota det sedan det blifvit gammalt och gripit omkring sig. *Det gäller nämligen att förekomma missbruket med barn arbetet i fabriker o. s. v., hvilket aflar utaf sig svaga och sjukliga generationer och, om det än från början utgör en nationalekonomisk vinst, dock i längden genom uppkomsten af ett talrikt, andligt och kroppsligt fördärfvadt proletariat blir en förfärlig kräftskaða både i nationalekonomiskt, nationalsanitært och moraliskt hänseende.**

Det förordas än vidare nationella vapenuppvisningsdagar, hvilka den med hellenismen sympatiserande författaren ville hafva till nationella festdagar.

Dessutom skulle socknevis ordnade skarpskytteföreningar anordnas.

Naturligtvis vore det icke författarens mening, att detta förslag genast skulle kunna realiseras. Härtill kräfdes icke dagar, utan årtionden och generationers uppväxt. Men hvad som borde ske snart vore själfva grundläggningen, nämligen ordnandet af *ungdomens militära uppfostran*.

Det lider intet tvifvel, att en våra dagars sakkunnig skall finna flere blottor i Viktor Rydbergs militära uppsatser från 1859. Men lika visst är ock att de för sin tid inneburo tankar af stor betydelse för nationens väckande ur sin säkerhetsslummer.

De väckte ock stort uppseende, aftrycktes genast i Aftonbladet, refererades i landsortspressen och utgåfvos snart i broschyrform, tillökade med en redogörelse för ryska härens reorganisation och en tillägnan till svenska bondeståndet, i hvilken det hette:

* Jmfr Den Nya Grottesången 1891.

»Att värna sitt land mot yttre våld och förtryck är hvar mans plikt, en plikt, som icke kan mot betalning öfverlätas åt någon annan. Då denna plikt blir insedd af ett folk, då det med full medvetenhet fattar att ingen må i farans stund undandraga sig fäderneslandets försvar, då blifver äfven ett litet folk ööfvervinnerligt, då är där en mur ställd för både dess nationella själfständighet och inre frihet, som ingen fiende förmår öfverstiga. Ett litet folk kan icke täfla med stora nationer uti hållande af väldiga stående arméer; det skulle sålunda alltid förr eller senare blifva den starkares byte, om icke det ägde en försvarskraft som är starkare än alla anfallsarméer: en vapenför och vapenöfvad allmän folkbevapning.

Man erinre sig, att dessa ord skrefvos 13 år innan friköpningsrätten afskaffades, hvartill Rydberg som riksdagsman med sin röst bidrog.

Broschyren bidrog i ej oväsentlig mån till att bereda marken för skarpskytterörelsen, som året efter tog fart i landet med utgångspunkt i Helsingborg och Göteborg. Exempel hade gifvits af den engelska volunteersrörelsen, hvilken tagit sin början just på våren 1859 i anslutning till den frejdade sjöhjälten sir Charles Napiers skrift *A letter on the defence of England by Volunteer Corps and Militia* (1852), där han utvecklar skarpskytterörelsens betydelse för fosterlandets försvar i farans stund. »Militia and Volunteers are the proper forces to prepare for danger in time of peace.»

Att man i skarpskytteintresserade kretsar i Rydberg såg en af den svenska rörelsens upphofsmän framgår af ett öppet bref »till skriftställaren herr Viktor Rydberg», som lästes i Nerikes nya Alla-

handa i november 1860, hvori omtalas förberedelser till ett skarpskyttegille i Örebro och läroverksungdomens vapenöfningar. Författaren säger sig vilja sända denna epistel till den blott för sin utmärakta skriftställareverksamhet mig bekante man, som för sin ådagalagda förmåga att på fängslande sätt, i klassiskt rena snillrika och trogna drag teckna förgångna märkligare tidehvarf, sin jämväl städse öppna blick för nutida förhållanden och behof, sin tydligt framträdande kärlek till frihet och fosterland med rätta är högt värderad, och hvars namn jag låtit pryda begynnelsen af denna skrifvelse. Därvid har jag också föreställt mig, att det torde intressera eder, herr Viktor Rydberg, som begrundat, *huru Sverige skall kunna bevara sin själfständighet*, att erfara något om de mått och steg, som hittills vidtagits i vår ort till befrämjande af folkbevärningens vackra tanke.»

Rydberg var själf skarpskytt och deltog i flere ar med ifver i Göteborgs skarpskyttekårs öfningar och utfärder. »Jag tycker mig se honom än, med hvilken lust och glädje han inställde sig till öfningarna», skref kort efter Rydbergs bortgång en af nämnda kårs forne kompanichefer.*

En annan fråga, i hvilken Rydberg tidigt nog uttalade framskridna åsikter och häfdade en nationell ståndpunkt, var skolfrågan. I juni 1857 anmäler han några språkläraror af sin vän C. J. Meijerberg, och den med klassiska språk och klassisk litteratur väl förtrogne mannen framträder här såsom en afgjord nyhetsmakare.

* C. J. Meijerberg: »Julkvällen» 1895.

Vi hafva under århundraden behöft gå i skola hos de gamle greker och romare; utan att hafva tillägnat oss det rika arf, som vi förefunno i själfva spillrorna af den antika kulturen; skulle vi ännu varit barbarer. Men samma män, som byggde vårt undervisningsväsende på klassisk grund, skulle, om de åter kunde lefva upp i vår tid helt säkert varit de förste, som påyrkat en förändring i sitt eget verk. Likasom ett främmande ord småningom assimilerar sig med det språk i hvilket det inkommit, så har den grekiskt-romerska kulturen i betydlig mån assimilerats med vår egen, och vi behöfva ej mer bjuda den åt det uppväxande släktet i dess ursprungliga, utan i dess om vi så få säga nationaliserade form. De klassiska studierna tillhöra nu mera icke skolan, utan försåvidt som denna utgör förgården till den lärda bildningen, och detta är blott en af dess uppgifter. Den medborgerliga bildningen har sina oafvisliga fordringar och kräfver af skolan allt större ansträngningar, om nämligen denna skall någorlunda följa med sin tid och kunna erbjuda ynglingen en blick öfver de nya vidsträckta fält, som forskningen öppnat för människans blickar. Sedan det gamla skol-systemets grundläggning har det mänskliga vetandet fått ett oändligt rikare innehåll, som pålägger den enskilde större fordringar på själsutveckling och kunskaper än fordom.»

Kraftigare framträda Rydbergs kraf på att latinet må vika för modersmålet och dess litteraturstudium i den förut omtalade följden af uppsatser (januari—februari 1861) om ett par litteraturhistoriska arbeten (af Mellin och Fryxell).

Han säger det vara en glädjande företeelse, att inom kort tid två läroböcker i svensk litteratur-

historia utkommit i Bjurstens och Mellins, i fall man däraf finge draga den slutsatsen, att sunda förnuftet i sin strid med sofistisk och slentrian ändtligen lyckats åt modersmålet eröfra den plats som i skolundervisningen bör tillkomma detsamma.

Mystisk, fortsätter han, »som den fromma tron på Cornelius Nepos' oumbärlighet för europeiska civilisationen är den slutkonst, som låter befara, att all inverkan af den fornklassiska litteraturen på vår egen skall upphöra sedan latinet måst i våra skolor lämna första platsen åt modersmålet. Hrr mystici borde dock haft nära till hands exemplet af grekiska språket, som i skolorna stått tillbaka för det latinska, medan icke förty grekiska litteraturen vida mera än den romerska haft fortsatt inflytande på den moderna. Ännu obegripligare är den trossats, att latinska språkets studium företrädesvis befordrar begreppsutvecklingen och tankeskärpan. Under sin lifstid hade detta språks litteratur icke en enda tänkare af första ordningen att uppvisa! Vi hafva i skolorna såsom läroämnen matematik, logik och vårt eget språks grammatik — och dessa, rätt använda, vore väl tillräckliga för det ofvannämnda ändamålet — men tyvärr hafva våra mystici ringaktat de former, som förnuftet gifvit sig i deras fäders tungomål för att med inlärandet af ett främmande dödt språks elementer förspilla ungdomens dyrbara lärotid, utan att en lärjunge bland tio blifvit detta språk så mäktigt, att han förmått begagna det som nyckel till den romerska litteraturens skatter. Det fordrades en sådan tidernas förbistring och ett sådant sammanträffande af märkvärdiga omständigheter som vid barbarernes första försök att i den antika världens spillror nedslå fasta bopålar, för att det skulle hända, hvad som förr och senare aldrig händt,

att nationer utan att göra förtvifladt motstånd läto ett så främmande väsen som ett för dem obegripligt språk intränga i deras lagväsen, deras gudstjänst, deras skolor samt sålunda motverka deras fria utveckling på egen och naturlig grundval.»

Efter några ord om den latinska kulturen i Sverige under medeltiden, om hur det latinska språket tog i besittning alla bildningselement och lät det nordiska tungomålet föra en tvinnande tillvaro hos det egentliga folket samt med framhållande af den betydelse reformationstidens bibelöfversättningar ägt för det svenska språklifvet, fortsätter Rydberg:

»Och detta medeltidsväsende, en smula renoveradt under den s. k. renässanstiden, har man behagat kalla en klassisk grundval för undervisningen! Detta är i sanning naivt. Det påminner om medeltidens fromma tro på *Gesta Romanorum*, en bok som föregifver sig vara en historia om det antika romarfolket, men i hvilken munkar, besvansade djäflar, pedanter, trollkarlar och sluskige riddare uppträda i stället för Graccherne, Cato och Caesar.

Vi vilja emellertid icke disputerade om ord. Ingen makt på jorden kan hindra en människa att med klassisk uppfostran förstå en ynglings uppfostran med *grammatica latina* i ena handen och *Cornelius Nepos* i den andra. Men ej heller kan någon makt på jorden bestrida, att om vi med grekernes exempel för våra ögon ställa vår uppfostran på den sköna grundvalen af på en gång nationell och allmänt mänsklig utbildning, vi då äfven hafva de bästa utsikterna att hinna det mål, som med all uppfostran afses, och hvilket grekerne med så förvånande instinkt fattade: att bilda enkla, kraftfulla,

sköna och harmoniska människor. Ett af de första villkoren härför är att vårt eget språk och vår egen litteratur alster blifva för ungdomen öppnade.

I en på filosofiska undersökningar byggd artikelserie kommer Viktor Rydberg under denna tid äfven att beröra kvinnofrågan.

Det skedde i den ofvan omtalade serien anmälningar af F. T. Borgs »Kvinnans historia». Borg hade bestridit, att mannen vore utrustad med högre anlag än kvinnan. Detta vore, menade han, en fördom; tvärtom, ville han fysiologiskt bevisa, att kvinnans natur stode på ett högre utvecklingskede än mannens och att det engång blefve hennes tur att dominera framträda på världshistoriens skådeplats. Han påstod vidare, att historien visade, det kvinnan systematiskt undertryckts af mannen.

Mot dessa påståenden uppträdde Rydberg med skärpa. Han bestrider de psykologiska stöden för Borgs åsikt och protesterar äfven mot den flacka uppfattningen, att männen i århundraden skulle sammansvurit sig mot kvinnornas anspråk på andligt ljus och sociala rättigheter eller att det starkare könets härsklystnad och tyranni varit orsakerna till den underordnade sociala ställning kvinnokönet innehaft och det elände i hvilket det suckat och mångenstädes måste uthärda. Detta måste ses historiskt med hänsyn till olika tiders och stammars lefnadssätt och åskådningssätt. Många af dessas lagar voro dikterade af tidsförhållanden, exempelvis att de gamle germanerne ställde henne under förmyndareskap, och andra orsaker som sammanhängde med barbariska tidsåldrar.

»Det är,» säger V. R., »på en gång en förnuftigare, och, i afseende på kvinnan, värdigare åsikt att kulturutvecklingen, allt ifrån det vilda tillståndet genom alla grader af barbari allt intill vår tids civilisation, varit en frukt af hela släktets arbete. De bägge könen hafva ömsesidigt bildat hvarandra och genom hvarandra blifvit till hvad de under olika historiska tidpunkter visat sig vara; ljus och mörker, godt och ondt hafva varit deras gemensamma arf och aflinge. De synlige skådespelarne i det på den råa styrkans bragder så rika melodramat hafva visserligen till det öfvervägande antalet varit männen till följe af deras aktiva natur, medan kvinnans tysta men stora inflytelse på tidskulturen undgår blicken; men det är en gammal erfarenhetssats, att tidskulturen, den vare råhetens eller förfiningens, utpräglar sig starkast just hos kvinnan som mannens uppfostrarinna. Våra sägor framhålla oupphörligt kvinnan såsom den där äggar mannen till blodshämnd. Frankernes djuriska lynne kulminerade hos Brynhilda och Fredegunda; under franska revolutionen var det arbetsklassens kvinnor, hos hvilka det hat och förakt, som de härskande under ett årtusende åsamkat sig, gaf sig luft i de vildaste utbrotten af blodtörst och utrotningsraseri. Historien och sagan ända tillbaka till skapelsehistoriens framställning af syndafallet räcka hvarandra handen för att bekräfta detta faktum.»

I enskildheter påvisar Rydberg olikheten i mannens och kvinnans psykiska grundtyper — delvis polemiskt mot den anmälda skriften — och han finner af erfarenheten bekräftadt, att kvinnan, som inom det andliga området visar mindre kraft och omfattning för det aflägsnares och djupares tillägnande genom forskning, har ett desto känsligare sinne och skarpare öga för det närmare och det enskilda.

»Den omedelbara åskådningen är det fält på hvilket hon öfverträffar mannen. Säker takt i hållningen och ett förstånd, som, om också omedvetet af sina grunder, icke desto mindre med lätthet finner det riktiga omdömet öfver personer och lefnadsförhållanden, är för henne karakteriserande. Kvinnans instinkt förer äfven på detta område lättare till målet än mannens mödosamma slutledningar; men man må akta sig att däraf draga en slutsats, som skulle ställa det högre utvecklade själfmedvetna lifvet under naturlifvet.»

Han finner ock att vetenskapernas och konsternas historia på ett förvånande sätt visat, huruledes, i stort sedt och med enstaka undantag, receptivitet och reproduktion tillkommer kvinnans, det själfständiga skapandet mannens genius. (Exempelvis musikaliske exekutörer-tonsättare; ingen kvinnlig Mozart eller Beethoven har någonsin funnits.) Inom skönlitteraturen och skådespelarkonsten har det läcka könet däremot aflagt många prof jämförliga med de bättre bland männens, dock aldrig något epokgörande. Men mest främmande för kvinnan visar sig det spekulativa tänkandet; icke ens bland de mer underordnade namnen i filosofiens historia finnes något som tillhört en kvinna.

»Det är ej inom denna sfer kvinnonaturen visar sig i sin glans,» fortsätter V. R., »men dess ursprung ur gudomen visar sig desto härligare i en annan. — — Huru sublim framstår ej för våra blickar Florence Nigthingale, den hjälpande ängeln, som uppenbarade sig under Krims vinterfasor! Och huru många tusende kvinnor, som ej förvärfvat hennes ryktbarhet, hafva verkat i samma kall, fast endast skådade af Guds ögon och deras hvilkas

elände de lindrat. Kvinnan är familjens ängel och den som vårdar de uppväxande släkterna i deras första förintryck emottagligaste period. Därför finnes väl ock få män, som i historien häfdat mänsklighetens ära och ej blifvit bildade därtill af ädla mödrar. Tacitus glömmet ej att påpeka, huruledes ädle män af romarfolket haft mödrar dem värdiga, och vid en noggrannare undersökning skall denna iakttagelse af den gamle historieskrifvaren finnas bekräftad intill våra dagar. Men då man antropologiskt betraktar denna beskaffenhet i kvinnonaturen, visar det sig, att hennes mest lysande dygder just härleda sig ur hennes ofvan påpekade närmare förhållande till naturlifvet, den oreflekterande instinkten, i hvilken känslodrifterna göra sig omedelbart härskande, ohämmade af det i sig högre reflekterande förnuftet. Genom denna fördelning af själsgåfvorna — hvilka dock ej få tänkas såsom uteslutande det ena eller andra könets besittning, utan endast med olika styrka framträdande ur deras gemensamma och lika naturgrund — framstår mannen såsom öfvervägande aktiv och produktiv, kvinnan såsom öfvervägande passiv och receptiv.»

Efter denna utredning af kvinnans natur uttalar Rydberg sig om hennes rätta plats och rätta vidden af hennes verksamhet, därvid naturens lagar måste beaktas, ty där naturvidriga samhällslagar stiftas, röjer sig detta genom följderna. Han yttrar härvid:

»Där lagar stiftas för människans verksamhet, blir första regeln att lämna fritt rum för utvecklingen af hennes bättre anlag och göra hennes förmåga i alla riktningar samhället till-godo. Därmed är äfven i afseende på kvinnan uttalad den grundsats: låt henne blifva hvad

hon kan blifva! Hon skall öfverlämnad at sig själf dock aldrig öfvergifva naturen.

Funnes också blott en enda sådan som Fichte kallar en manartad kvinna, hvars verksamhet kunde blifva välsignelsebringande på de områden som annars odlas af männen, så vore det en förlust för det hela och ett oförlåtligt våld på en människosjäl, om en lag funnes som utestängde henne från sin bestämmelse.

De laglöshetens tider äro längesedan förbi, då kvinnans personliga säkerhet och vården om hennes egendom kräfde en starkare arm än hennes till beskyddare. Därmed är icke blott frågan om kvinnans befogenhet till myndighet teoretiskt afgjord, utan äfven den om hennes fullkomliga likställighet med mannen i privat-rättsligt hänseende. De borgerliga yrkena t. ex. äro hennes fält såväl som mannens.* För barnundervisningen är hon af naturen kallad till ett särskildt område, där hon ännu varit allt för litet begagnad. Den sociala verksamheten i vidsträcktare mening kräfver hennes bistånd - det har varit och är det sociala lifvets svåraste lyte att kvinnans krafter icke i högre mån blifvit tagna i anspråk för det samma. Fattigvård, barmhärtighetsstiftelser, förbättringsanstalter skola till dess detta skett aldrig kunna uppfylla sin bestämmelse och minst af allt antaga det sant kristliga väsende, förutan hvilket de ej förmå med verkligt helande kraft genomtränga de sjuka lemmanne i samhällskroppen.»

Kvinnan är således af naturen bestämd till en mångsidig verksamhet i familjen, undervisningen,

* Man erinre sig, att vid denna tid kvinnor ej ens användes å kontor. I en notis 1863 omnämner Handelstidningen såsom ett »nytt verksamhetsfält för kvinnor att — ett par damer fått plats som kontorister!

industrien och de kristligt sociala anstalterna, äfven i konsten och vetenskapen. Däremot ställer sig Rydberg i det hela afvisande mot tanken på kvinnans aktiva deltagande i det politiska lifvet. Han erinrar om de gamles ord, att »den krig kan utföra må krig besluta och ingen annan».

»Någon direkt fara utaf att medgifva kvinnan de mest vidsträckta politiska rättigheter förefinnes väl ej. Politiska rättigheter medföra dock skyldighet att begagna dem, och detta skulle med hänsyn till kvinnan innebära allvarliga olägenheter.

Utan allt politiskt inflytande har kvinnan icke desto mindre hvarken varit eller kommer att blifva. På detta fält står skriftställarverksamheten henne till buds för att göra henne hörd af tusende, och såsom moder, dotter och hustru äger hon på son, broder och make ett inflytande, som hvarken kan fråntagas henne eller bör hemfalla åt löjet. För egen skuld och för det kommande släktets, som erhåller sitt skaplygne af henne, bör emellertid kvinnan uppfostras äfven till medborgarinna. Så återkomma vi till uppfostran, såsom all mänsklig förkofrans A och O.»

Rydberg trädde för öfrigt i Tomtebissen inom skrankorna, då det gällde att försvara kvinnö-emancipationens representanter, när de angrepos i utöfvandet af ett barmhärtighetsverk. Fredrika Bremer hade, jämte fröken Maria Cederschiöld och mamsell Matilda Foy, med fångvårdsstyrelsens tillstånd besökt korrektionsinrättningarna och därvid sökt påverka fångarne. Skämttidningen »Kapten Puff», som hyste ett ondt öga till emancipationsdamerna, hade i en uppsats: »Tre hönsfjät på

emancipationens bana — smakfullt ifragasatt, om de alltid skulle komma dit som besökande, och efter ett groft anfall på Fredrika Bremer och hennes senaste roman Hertha, i hvilken, pastods det, osedlighet ursäktas och försvaras därigenom att den öppet bedrifves och brott genom att de fördöljas, förordade kaptenen, att hon måtte insättas på dårhus. »Vi ha nog med ett fläckadt namn inom vår litteratur: mamsell Bremer har redan skrivit sin går-an-bok, det fattas da blott, att hon skulle bli öfvertygad om delaktighet i något brott också, genom de lärorika exempel, som framställas i hennes roman .

Öfver detta angrepp — ett af de många för hvilka kvinnofrigörelsens främsta apostel i vårt land vid denna tid var utsatt — harmades Viktor Rydberg. Redan förut hade han i ett horatianskt poem låtit Tomtebissen skämta med Amazonbekämparen, »Nordens Theseus, herren till Tok- och Praststad», som med hammare och mandombälte droge i fejd och sökte rädda världen från »kvinnans nesligt tryckande boja». Men nu är Tomtebissen tydligen ond, och åberopande sitt valspråk: »Tomtebissarne äro det lumpnas och dåligas afsvurne fiender» läser han lagen för kaptenen.

»Det finnes äfvenledes en falsk emancipationslära, som vill göra kvinnan till en dålig karl, och en sann emancipationslära, som vill göra kvinnan till människa och kvinna. Kaptenen har i allmänhet icke öga för differenser, hvarken i afseende på godt och dåligt skämt eller i afseende på kvinnans emancipation. Därpå händer det stundom, att kaptenen pussar sin hundracka efter

kvinnor, för hvilka alla utom kaptenen och hans hundracka hysa aktning och vördnad. Om kaptenen och hans hundracka i dess ställe skällt på våra sneda snörlifs- och planchettvidunder, på våra fadda modedockor, våra sidenklädda kvinnodjur, då hade kaptenen och hans racka förtjänt allra minst S:t Ferdinandsorden. Men nu

VIGNETT TILL »TOMTEBISSEN».

förtjänar kaptенens hundracka att bära en cuffia di silenzio och kaptenen själf en munkorg.*

En annan fråga som kommer Tomtebissens blod att svalla är spørsmålet om husagans af-

* Kaptен Puffs svar var helt kort: »Det finns kvice skämtare och usle infallsmakare, säger Tomtebissen. Med andra ord, allmänheten har att välja mellan honom och Kaptен Puff.»

skaffande. Denna reform stod på dagordningen vid 1857 års riksdag och genomdrefs äfven då; men enär inom lag- och ekonomiutskottet prästeståndets och adelns ledamöter uppträdte mot reformen, fruktade Rydberg, att det äfven den gången skulle gå på tok, och i en ljungande artikel tog Tomtebissen till orda särskildt mot prästerne. De våldsamma uttrycken vittnade om hur det kokat i hans inre.

»Humaniteten har ändtligen, heter det, »kommit därhän, att inga bål vidare uppresas åt religiöst sinnadt folk; i det utroteskrig som prästerne i alla tider fört och föra mot religionen, äro deras vapen numera inskränkta till länsman, böter och landsflykt. Personliga misshandlingar våga de endast i egenskap af husbönder underkasta sina enskilda tjänare; därtill äro de här i Sverige ännu berättigade af lagen. Att en sådan lag strider mot kristendom, humanitet och privaträtt har länge varit insedt, och det länder vår nation till heder, att de bägge stånd, inom hvilka det ojämförligt största antal husbönder finnes, velat afskaffa densamma. Men det är helt naturligt, att prästerne vilja behålla den. — — Husagans afskaffande hade varit en seger åt kristendomen, således helt naturligt ett nederlag åt prästeståndet»*, o. s. v. i än starkare ord.

Rydberg fäller ock i Tomtebissen några varma ord för djurens skydd. Han låter tidningen mana till bildande af ett *sällskap mot djurplågeri*, åtskilliga år innan här i landet fanns tanke på en djurskyddsförening, för att »taga de stackars husdjurens parti mot de vilddjur bland Guds afbilder,

* Prästeståndet biföll dock till slut i strid mot sina utskottsledamöter reformen med 19 röster mot 9.

som med grymma plågor betala dem för deras trälände».

Mot aristokratiskt eller plutokratiskt snobberi är Tomtebissen också på sin vakt; han gisslar skarpt den »fina världens brist på humanitet att ej vilja låta fattigt folk bada ens i en annan afdelning af samma badhus som de själfva» — »vi vilja påminna om att de, oaktadt sina penningar och sin garderob, dock äro ingenting annat än sjäares jämlikar, intill dess de lärt sig humanitet; och vi hoppas (ehuru det är nog djärft att hoppas så) att dessa personer i framtiden skola lyckas af tvätta sig brackan och erhålla förnyelsens bad till en bättre människa».

I det hela var Tomtebissen hvad man den tiden kallade »en svår rabulist», ifrig vän af representationsförändringen, arg vedersakare till fyrståndsrepresentationen.

Rydberg hemfaller i sina Tomtebisseuppsatser någon gång åt en och annan då rätt vanlig godtköpsliberalism. Så ger Tomtebissen stundom luft åt den d. v. liberala pressens misslynthet mot konungahuset, bl. a. föranledd af civillistans höjning, och åt dess misstänksamhet mot kronprinsen Karl; någon enstaka gång få artiklarne t. o. m. en republikansk anstrykning, såsom fallet är med en mycket kvick uppsats »Om kungskjuts» samt en liten jämförelse mellan budgeten i ett afrikanskt rike som konungadöme och som republik.

Rörande Sveriges och den öfriga nordens förhållande till »*das deutsche Vaterland*», uttalar sig Rydberg i H. T. i en serie artiklar (18, 21 april, 1 maj 1857) med anledning af en då nyss utkommen

resebeskrifning från Norden: *Nordisches Bilderbuch* af *Theodor Mügge*, hvilken blifvit illa åtgången af åtskilliga blad, särskildt Aftonbladet, på grund af författarens äppeltyskhet och antiskandinavism.

Rydberg framhåller i sin anmälan, att det dock är en himmelsvid skillnad mellan denna resebeskrifning och grefvinnan Hahn-Hahns, som han betecknar såsom den olyckligaste af alla Tysklands olyckliga blåstrumpor, den äckligaste af den moderna fruntimmerbildningens äckliga frukter, en förbildad kvinna, hvars raffinerade, i dräkten af ett nyckfullt och sensibelt lynne draperade hjärtlöshet, själförgudning och petitmaitre-aristokratism bilda ett helt af vedervärdigaste art, och som råkade under sin resa i Sverige ut för dålig väderlek och brist på tyskt namnam, hvaraf följden blef några skamlösa Reisebilder.

Hos Mügge röjer man ingen afsikt att nedsätta och vanställa, och Rydberg protesterar därför mot Aftonbladets ensidiga och vresiga kritik; men Mügge ger dock ofta prof på ytlighet och bittert lynne.

»Hvad nu beträffar herr Mügges påstående, att Sverige bekommit och lärt mycket godt af Tyskland, så är det en sak, som icke kan nekas, liksom ej heller tyskarne kunna neka, att de bekommit och lärt mycket godt af de gamle greker och romare, af fransmännen, engelsmännen, schweizarne, italienarne, holländarne och belgarne, ja till och med af skandinaverne. Nationerna äro hvarandras läromästare. — — — Svenskarne hafva i förhållande till sin folkmängd dragit lika många strån till stacken som något annat. — — — Att af andra folk fordra, det de af tacksamhet för sådana välgärningar skola binda sina omdömen, är orimligt. Allraminst passar det en tysk att till svenskar framkomma med sådana anspråk. Ingen tysk armé har behöft inrycka i vårt land

för att beskydda vår tankefrihet. Vi hafva fått boktryckarkonsten och reformationen från Tyskland; vi hafva fått Hegelska filosofien, pickelhufvorna och det militäriska pryglssystemet från samma håll. Vi hafva gifvit och emottagit både godt och ondt.»

Efter att hafva uttalat de sid. 223 anförda skarpa orden om »det unga Tyskland» och dess författare, påvisar Rydberg det tyska folkets politiska bankrutt 1848, dess hållningslöshet, sedan frihetsrörelsen kufvats, och angriper Mügges slesvig-holsteinska danskhat, antiskandinavism och beskyddareton.

»Han lofvar gunstigt det treeniga Skandinavien, när det engång blir färdigt, det tretiotreeniga Tysklands beskydd och lugnar oss med att vi tryggt kunna stödja oss på detsamma. Vår nationella själfkänsla stöter sig på dylika uttryck, helst då vi betrakta det förflutna och det närvarande. Svenska folket, fast icke imponerande till mängden, är dock ett samlat helt med aktivt lynne, som genom historien visat sig i storverk, vida öfverstigande dess kvantitativa krafter, medan Tyskland visar sig såsom ett illa hopkommet mosaikarbete och dess folk från cherusken Hermans till våra dagar ådagalagt ett passivt lynne, som ej slår öfver i aktivitet förrän dess tillvaro står på spel; det fordrades, att romerska och franska örnar hackade i dess hjärta, innan det bekvämade sig att lämna kontemplerationen och uppträda till handling. — —

— — — Allvarligt taladt, är det bäst att skyddet blir ömsesidigt; det hör till våra skönaste framtidsförhoppningar, att Skandinavien och Tyskland en gång skola vid hvarandras sida i troget fosterbrödralag bilda icke blott ett bålverk för Europa mot panslavismen, utan en i världshändelserna aktivt ingripande dualitet.»

I den senaste omtalade uppsatsen kom Rydberg in på Sveriges förhållande till utländska makter. Fran och med 1860, då han blef redaktör för Handeltidningens utrikesafdelning, sysselsatte han sig dagligen med utrikespolitiken och gaf äfven då och då i mera sammanfattande, ledande uppsatser uttryck för sina åsikter i tidens världspolitik.

Det var mäktiga händelser i väster och söder som då timade. Amerikas slaffrigörelse och Italiens samling till ett rike voro bl. a. händelser, som skänkte ämnen för en politisk betraktare. Redan den 5 januari 1860 meddelar Rydberg i anledning af presidentvalet en artikel i Amerikanska frågan, som han i en anteckning själf betecknat såsom »profetisk», och i hvilken han skildrar, hurusom allt mer och mer den oundvikliga kris närmar sig, som skall afgöra äfven den stora slafverifrågans öde.

Året efter — 12 och 14 februari 1861 — ägnar han tvänne signerade uppsatser åt amerikanska förhållanden, där han sakrikt redogör för de olika partiströmningarna inom Amerikas stater och påpekar, hvilka ekonomiska faror, som onekligen hota sydstaternas bomullspatroner genom slafveriets upphörande, hvadan man ej kunde vänta, att detta frivilligt skulle ske; endast ett krig kunde läka det onda, och ett sådant måste därför i mänsklighetens intresse önskas, en önskan, som visserligen vore lätt att hysa af åskådare på andra sidan Oceanen, — alldeles som borgesmännen i »Faust» glädja sig åt kriget i Turkiet — men det vore dock en upplyftande känsla att veta, att äfven på andra sidan Oceanen funnes de, som vore färdiga att offra sin välfärd för staten och de sedliga intressena.

Ett vackert prof på Rydbergs utrikespolitiska författarskap är ock den i de Saml. Skr. intagna uppsatsen om »Italiens enhet» (XIV: 294).

En skogsresa. Göteborgsskildringar. En vandring i Norge.

Rydbergs penna togs äfven i anspråk för lättare ämnen än dagens litterära, kyrkliga och politiska spörsmål. Så möta vi exempelvis i den ofvan omtalade serien »bref till Silvicola» under rubriken *En skogsresa* (december 1861) en kåserande berättelse om en färd i Göteborgs omnejder.

Rydberg inleder skildringen med en poetisk framställning af skogens betydelse, af den mystiska sympatien mellan människan och växtvärlden, af det inflytande skogen öfvar på dem som födas bland dess tusen susande eolsharpor och lefva i svalkan från dess kronor.

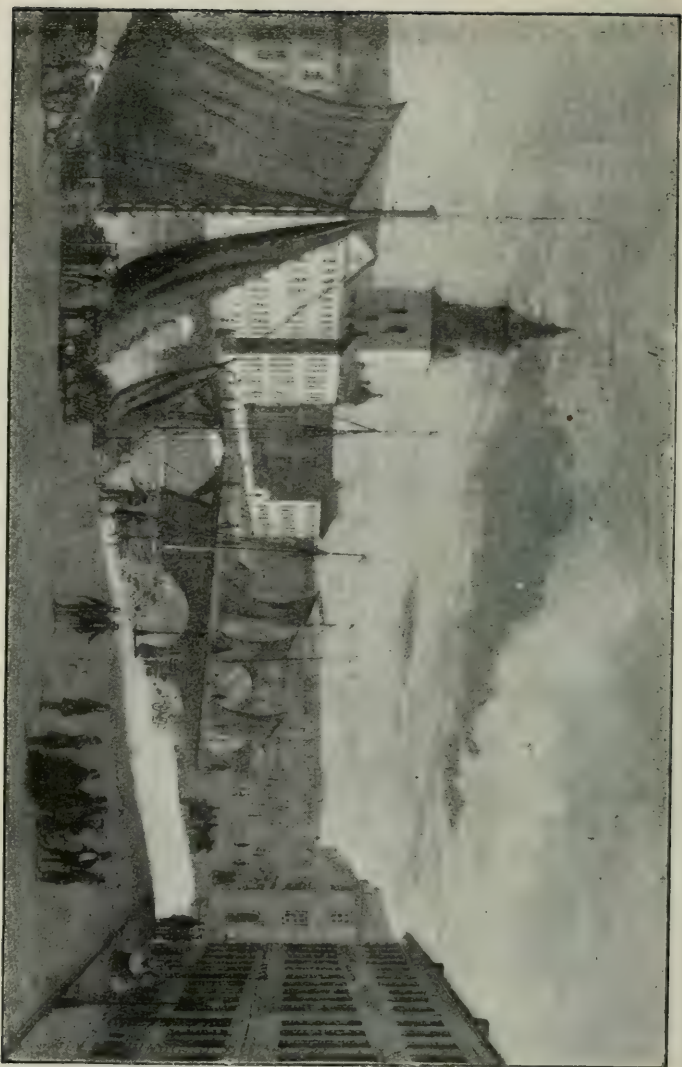
Den till hvilken han skrifver — Silvicola — hade påstått, att om skogarna försvinna, skulle denna förändring straffande inverka på människorna, som utrotade dem. Den riktning åt det kontemplativa, den lyftning i fantasien, som adlade deras i förtrolighet med furor och ekar lefvande fäder, skulle upphöra, och befolkningen på de nakna slätterna, på de kala bergen förfalla i en prosa, som icke kände någon annan tillfredsställelse än den väl fyllda magens och ej vore tillgänglig för andra betraktelser än dem som föregå middagsluren. Det skulle i de skoglösa landsdelarna växa upp ett släkte lika hårdt mot kultur- och förädlingssträf-

vanden som de afklädda, nakna bergens former voro sträfvä och skrolliga, lika dystra och förtvillade i sin fattigdom som de fordom skogbärande hedarna och träskmarkerna voro tröstlösa för deras hungrande blickar, i sin välmåga lika flacka och oförmögna af en upphöjd tanke, en själfupplöfande handling som de rika slättbygderna äro enformiga och tråkiga för det efter någon upphöjd punkt letande ögat.

Så långt ville icke brefskrifvaren gå, äfven om han erkände den växelverkan, som rådde mellan människorna och naturen.

Blott i de första utvecklingsstadierna af sin tillvaro är människonaturen ett vax, som emottager hvarje intryck af den värld i hvilken hon har sitt fotfäste, men öfver hvilken hon dock är kallad att blifva en härskarinna — fast en lagbunden, konstitutionel härskarinna. Jag tror på en tid, då icke ens Indiens sol skall förmå att förslappa handlingskraften hos de af hennes strålar brända folken, sedan dessa genom en snabbare förbindelse med och en lifligare tillförsel af friska krafter från de tempererade zonerna blifvit räddade från andlig förruttelse; jag tror på en tid, då icke ens Grönlands köld skall förmå att göra människogestalten skruppen och eskimoisk, ty den väckta skönhetsdriften, den höjda intelligensen, den sedligt renade karakteren, den utvidgade världsåskådningen äro plastiska konstnärer som arbeta långsamt men säkert, de skola trots snö och isberg taga ut sin rätt och på hvarje släkte allt tydligare trycka sin egen stämpel.»

Men i afscende på skogsodlingens värde äro dock brefskrifvaren och hans vän ense, och framförallt är be-

STORA SÖDDRA OCH NORRA HANNGATORNA I GÖTEBORG 1859.

Efter Göteborg och dess omgifningar med text af V. Rydberg.

KUNGSPTSPLATSEN OCH ÖSTRA HAMNGATAN I GÖTEBORG 1859.

Efter Göteborg och dess omgifningar med text af V. Rydberg.

hofvet af verksamhet i denna riktning af nöden i Bohuslän. Brefskrifvaren far till en början genom en ful och trädlös trakt; kring ett och annat hus fanns trädgård; men de flesta människoboningarna visade med cynisk och trotsig uppsyn, att de kunde umbära en omgifning af detta vänliga slag — att de uthärdade solbadd och snöstormar utan längtan efter skugga och skydd. »Sådant hjältemod förmå de väl ändå svårligen ådagalägga utan på bekostnad af sina invånares trefnad. De sågo verkligen otrefliga ut. Det måste vara svårt att bo så och hysa illusioner om lifvet.»

»Jag talar här som en människa född och fostrad i en skogstrakt. Invånarne i skoglösa nejder sakna ej behaget af lundarnes grönska och svalka, emedan de aldrig erfarit det. Vore tycket oberoende af uppfostran, vana och barndomsminnen, skulle vår forster kanske finna en bundsförvant i skönhetssinnet. Men nu är tycket bestämdt af dessa omständigheter. Den som är uppfostrad på heden finner ingenting skönare än ljungfältets rodnad och egendomliga doft. Sällan har jag sett ett träd bredvid en skärgårdshydd. Hon finner sig väl ändå på sin nakna grå klippa. Skärgårdskarlen minnes när han som barn tumlade sig på den solstekta hällen utanför stugudörren, men han minnes icke att ett gammalt vördigt träd bredde sin skugga öfver hans lekplats; ty ett sådant fanns där ej, och därför saknar han det icke heller. I marken mellan klipporna hittar han stundom väldiga rötter af ekar och andra träd. Han sluter däraf att det fordom växt skog på hans skär, men det var ej i mannaminne, och önskar han den tiden tillbaka, så vore det för att äga virke till stugans utvidgning, till båt och åra samt ved till härden under den långa vintern. I nyttan af skogen äger för den skull vår forster såsom naturligt

är en pålitligare bundsförvant åt sin sak än i befolkningens skönhetssinne.»

I liknande stil äro några uppsatser hållna, dem Rydberg skref såsom text åt en serie litografier: *Göteborg och dess omgifningar*, som utkom å Meyer & Kösters förlag 1859—60. Ursprungligen var dr J. J. Biörklund detta arbetes redaktör, och han har antagligen skrivit dess tre första uppsatser; men redan i andra häftet möta vi Viktor Rydbergs namn under en i lätt och skämtsam stil hållen uppsats om Stora Hamngatan (med inströdda historiska notiser), en svärmisk skildring af Hamnen i månsken med drömmar om Göteborgs utveckling (stadsdel på Gullbärgsvass, Atheneumskvarter på Levgrenska ängen o. s. v.) samt en beskrifning öfver hur platsen vid järnvägsstationshuset såg ut för ej så många år sedan. (Jmfr här ofvan sid. 105.)

I de följande häftena förekomma bland af Rydberg signerade uppsatser skildringar af Särö och dess minnen; af Carnegieska bruken, hvartill han knyter några ord om Sancta Birgittas betydelse med anledning af att brukskapellet bar hennes namn; Jacobsdal, med ett kåseri om de luftslott en vandrare i denna nejd bygger åt sig; Göteborgs mekaniska verkstad, med en jämförelse mellan slafvar och maskiner — »ehuru maskinerna icke äro slafvar, ty de låta icke förtrycka sig, vid minsta försök därtill springa de i luften»; Vilhelmsberg, med en älskvärd erinran om det intryck denna nejds idylliska läge gjort på den landsflyktige Ernst Moritz Arndt; Ramsjön, med en vacker karakteristik af Ramsjöns och Aspens olika lynnen och följande slutord:

»Det händer någon gång, att *skalden* finner klaven till natursymbolernas betydelse. Och en skald, vet jag, har mer än en gång hvilat vid stranden af den tysta Ramsjön, skalden och jägaren Wadman, som sjungit om »jakten i Aspö dälder» och tillbragt mången sommar i denna nejd. Måhända har han med blicken på denna naturtafla diktat många af sina vackraste sånger — sånger som endast fått ljuda i hans eget bröst, emedan de varit för heliga och rena för hans jakt- och dryckesbröders krets. Ty en tafla som denna predikar väl icke i klara och tydliga ord; än mindre bringar den dogmatiska skiljaktigheter till medvetande; allra minst väcker den fördom och fanatism mot olika tänkande och tröende; men den kan uppfylla själen med en djupare och innerligare känsla af människans och naturens lif i Gud än något vältalighetsprof från predikstolen förmår åstadkomma.»

Vidare förekomma liffulla beskrifningar af Börsen, Gustaf Adolfs torg och Trädgårdsföreningen samt en uppsats om Stora Nygatan och Synagogan med följande stämmingsrika bit:

»Under mörka kvällar ser vandraren ett svagt ljussken genom det där tredubbla genombrutna fönstret. Ljusskimret kommer från en ständigt brinnande lampa, tänd med en låga, som hämtats från en synagoga i utlandet. Och den sistnämnda åter hade tändt sin lampa vid en annan, som enligt traditionen brunnit genom tusen år. Elden är densamma i solen, i vulkanen, i fosforstickan; men den eviga lampan, vårdad af trogna händer, är en skön och gripande bild af religionen, som lyser genom tiderna för kommande och försvinnande slakten.»

Uppsatsen slutar med en spådom om att Göteborg »att döma af dess hitintills visade utveckling gar en stolt och härlig framtid till mötes».

Och efter denna spådom har Rydberg nedlagt pennan och låtit andra händer fortsätta texten till detta planschverk, ett arbete vid hvilket han själf tydligen tröttnat. »I mars 1860 upphör texten till Kösters Göteborg», har han själf antecknat i en notisbok från dessa år.

För fullständighetens skull må äfven nämnas, att Rydberg författat den historiska inledningen till *Göteborgs Kalender*, utgifven af S. A. Hedlund och Anton Berg 1857.

*

Rydberg företog under dessa år ett par längre fotvandringar, af hvilka den sista efterlämnat ett litterärt minne. Till Braune skref han på våren 1857:

«Ämnar du dig i sommar till Göteborg? Och om så är, skulle du vilja tillbringa några dagar i din gamle vän Rydbergs och i Leidesdorffs sällskap? Leidesdorff och jag hafva nämligen öfverenskommit att i sommar göra en fotresa i någon vacker trakt af vårt fädernesland — jag har förslagsvis valt en tur omkring Venern — och önska innerligt, att du skulle blifva vår tredje man — *du* framför hvarje annan! Med denna resa vill jag afsluta min ungdomsperiod och därefter betrakta mig såsom en bland dem, som klifva *nedför* lifvets höjder, med glädjen och hoppet bakom mig, allvaret och grafven framför mig. Före dig med oss, min bror! Vi skola ännu kunna hafva några glada, ungdomsfriska dagar tillsammans, dagar af pojkaktiga äfventyr, lustiga vedervärdig-

heter, riktiga zigenaredagar! Vi skola vandra genom susande granskogar, hvila i hölador i brist på annat, se allmogen i dess hvardagslif, på björkbekransade kullar dricka solens och himmelens och den upplifvande morgonluftens skål, lunka i slagregn på gyttjiga vägar, med ett ord: njuta några dagar af ett olympiskt lif.»

Braune hade emellertid icke tillfälle deltaga, och vandringen företogs af Rydberg och Leidesdorff på tumannahand.

Därunder besöktes Kållandsö och Odensvik, där Carl Rydberg vistades; äfven åt Senäte ägnades en stund, men den känsla Rydberg här erför var vemodig, ty alla de gamla kära vännerna voro borta. »Inga vänliga ansikten i fönstren, inga toner från pianot däruppe i salen, intet muntert glam från den vackra och luftiga förstugan, dit man så gärna tog sin tillflykt under varma sommardagar — — — allt det där är förbi och återkommer aldrig mer», skrifver V. R. till en af Senätes forna åbor. Den ende gamle bekante, han nu råkade, var rättaren.

Från Kållands ö togs kosan öfver Kinnevikens till Kinnekulle, och därifrån vandrade de båda färdemännen med ränsel på ryggen genom Valle härad i Västergötland. Bland andra ställen som gästades öfver natt var Härlingstorp, där excellensen Gyllenhaal, fader till Rydbergs afhållne, ett tiotal år förut bortgångne skolkamrat Henning, bodde och visade de båda vandrarne stor gästvänlighet; vidare Venersborg, där den gamle kamraten Krook träffades, Karlsborg, Vadstena, Omberg, Alvastra och Motala, hvarifrån hemfärden anträdde med ångbåt.

Men nästa år styrdes kosan längre bort, det var då Rydberg företog den vandring i Norge, som han själf i det sid. 159 anförda brevet till Åstrand betecknar såsom »oförgätligt rolig». Sällskapet utgjordes af *Rydberg*, *Leidesdorff* samt tre utländingar: en fransk student — sedermera fabrikant *Bernard Fleury*, som blef Viktors synnerlige gode vän, med hvilken han senare korresponderade och som afled samma år som han själf*, en tysk lärare vid Göteborgs realgymnasium dr *Kleinschmidt* samt en finne *Ferd. Bojzman*. Denna resa har Rydberg delvis skildrat i ett antal bref intagna i *Handelstidningen*, det första infördt den 21 augusti med titel: En liten vandring i Norge, i bref till M . . . x . . . n (Maximilian Axelson, hvilken tillhörde Rydbergs dåvarande umgänge i Göteborg), det nittonde och sista den 27 november, sedan epitetet »liten» bortfallit.

Vi finna i dessa bref poetiska skildringar af de nejder, genom hvilka den för naturens skönhet svärmande vandraren stört sin kosa, vi möta intressanta observationer öfver folklif och folklynne, som Rydberg med förkärlek studerat, och påträffa humoristiska framställningar af den lilla reserepublikens personager och deras muntra samkväm, öden och missöden. Till god del är skildringen hållen i en kåserande skämtsam stil.

* Bernard Fleurys svärmiska, olyckliga kärlek till en svensk dam är skildrad af Calla Curman i novellen »En af de få», intagen i *Ord och bild* 1897. Där berättas ock huru som »Maurice Gérard» (Bernard Fleury) ända till det sista bevarade sympati och kärlek för Sverige, »sina ungdomsdrömmars land», läste dess skalder och hade Viktor Rydbergs bild å sitt bokskåp.

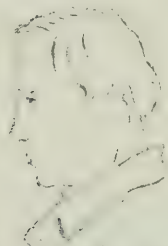
I Kristiania stannade man några dagar, och Rydberg begagnade dem att studera ett och annat: sålunda — kanske med tanken på sin egen barn-
domsomgifning — fängelseväsendet i »straffan-
stalten», där fångarne arbetade i fria luften. I deras
anletsdrag tyckte han sig icke kunna läsa den »för-
tappelse, hvarunder de voro hemfallne». Det före-
kom honom som om fleftalet af de fångar han såg
snarare iförts sina kedjor
af yttre skickelser än af
inre beskaffenhet. I sam-
manhang härmed kommer
han in på, huru som ofta
store brottslingar och djärf-
ve tjufvar på grund af
fintlighet och äfventyrlusta
varda folkhjältar, vida mer
bekante för folket än dess
storheter på politikens, ve-

Bernard Henry.

1 juli 1858

Ojens gård i Suldalensdalen.

Ferdinand Brönner.

1 juli 1858

Klein Schmitt.

1 juli 1858

RYDBERGS RESKAMRATER.

Teckningar af V. Rydberg ur hans anteckningsbok från resan 1858.

tenskapens och litteraturens område: Robin Hood, Ole Højland, Lasse Maja.

»Højlands liksom Lasse Majas lefnadsbeskrifning har gjort furor hos allmänheten och det är icke blott den råa massan, som med begärlighet griper dylik lektyr, den bildade klassen gör det äfven — icke för det psykologiska intresse den möjligen äger, utan just för äfventyrens skull. Företeelsen är ganska naturlig. Utan hänseende till gärningarnes omoraliska halt är och förblir det ett i sin väg storartadt skådespel af spännande intresse att se en ensam människa, utan annat bistånd än det, som hon kan påräkna hos sig själf, kämpa med samhället om sin tillvaro och frihet, att se henne omgifven af snaror och förföljare utveckla till sitt själf-försvar de nödiga egenskaper, som slumrat i hennes väsen: slugheten, djärfheten, tålmodet, försakelseförmågan och utveckla dem till en grad, som fyller människorna med förvåning. Detta är en alldeles egen, i det ordnade samhället sällan förekommande utbildning af denna natur, som är så rik på olika anlag, så mäktig af olika riktningar, och såsom sådan förfelar hon icke att väcka beundran och deltagande.»

På tal om Kristiania cellfångelse, som är uppfördt i en lätt och behaglig stil, yttras:

»Man har klandrat denna stil, använd för en byggnad med sådant ändamål. Skalet låter icke sluta till kärnans beskaffenhet, formen svarar ej till idén, ytan icke till det inre. Men bör man då i arkitekturen någonsin försöka symbolisera brottet, samvetsqualen, ensamhetens plåga för en ande, som vill fly sig själf? Skönt blefve detta icke, men arkitekturen bör väl sträfva till skönhet

i alla sina riktningar. Hellre än att i valet af denna stil, som jag äfven i Sverige funnit använd på fängelser, se byggmästarens oförmåga eller missuppfattning af sin uppgift, vill jag betrakta det såsom utgången ur tidens kristliga uppfattning af samhällets förhållande till sina förlorade barn; och jag påminner mig ovillkorligt vid åsynen af en sådan byggnad, hvars ändamål är så vackert, om än det aldrig blir förverkligadt, de orden: 'Glädjens med mig, ty denne min son var död och har fått lif igen, han var borttappad och är återfunnen'.»

Om kyrkostilen i Trefaldighetskyrkan och katolska kapellet, som han i arkitektoniskt hänseende finner vara de förnämsta, yttrar Rydberg:

»Här, såsom öfverallt i våra dagar, finner man, att den antikiserande kyrkostil, som i slutet af det förra och början af det innevarande århundradet tyckes hafva uppnått sin höjdpunkt af nykterhet, prosa och känslotomhet, fått gifva vika för en ny riktning, som vill förmåla den götiska stilens höga allvar och djupa innerlighet med den klarhet och åskådlighet, som nutidens ande fordrar. Vi äro utöfver både skolastiken och encyklopedien. Vi sträfva att försona tro och vetande, dock icke genom en vapenhvila, som binder bägges fria verksamhet. Det är detta sträfvande, som gifver sig tillkänna äfven i den riktning, hvilken tidens kyrkliga arkitektur tagit.»

Rydberg bevistar en gudstjänst i det katolska kapellet och knyter därtill några reflexioner öfver den katolska propagandan i Norge, särskildt uppehållande sig vid den då så mycket omtalade polske politiske flyktingen Dzwonkowskis papistiska om-

vändelseförsök bland lapparne och kvänerne vid Altenfjorden. Han slutar med följande för hans dåtida ståndpunkt intressanta uttalande:

»Men lämnom kyrkolärornas strider. De föras på en grund, som sviktat under dem alla. Hade icke den ena eller andra stora politiska sympatier att påräkna, vore icke den ena fördragsam med, den andra fientlig mot tankens frihet, så skulle deras strider blifva i det närmaste ligkiltiga för den bildade världen, som ej mer af dem, utan af den strikta vetenskapen väntar lösningen af mänsklighetens fundamentalfrågor.»

På tal om det norska språket och den norska nationalkänslans harm öfver att i litteraturen nödgas uttrycka sig på ett tungomål, som ursprungligen icke är nationalitetens eget, skrifver V. R. att det för nationalitetsifrarne är en fråga af mindre vikt, om själfständigt allmänt norskt eller »högnorskt» språk någonsin funnits bredvid och öfver landskapsdialekterna.

»Har ett sådant icke funnits, så skall det nu likväl göras, ty den unga nationaliteten vill tala med egen tunga. Dess målsmän inom litteraturen ådagalägga i denna riktning en ifver och otålighet som icke vill vänta, hvad tiden och naturen härvidlag kunna uträtta. Björnstjerne Björnson har i sin omtyckta, äfven i Sverige kända berättelse Synnöve Solbakken också redan kommit därhän med ett själfgjordt språk, att åtskilliga uttryck i hans novell kräfva öfversättning för att kunna förstås af danskarne och af norrmännen själfva. Sådant må synas befängdt, men försöket bör i hvarje hänseende aktas, och jag tror, att det icke blir fruktlöst. De unge

ifranne kämpa icke contra naturam, fastän de gå hufvudstupa till väga; de hafva nationalitetens önsknings på sin sida och de hämta ur friska lifgifvande källor, ur landskapsdialekterna, ur folkets egen mun. Blir det ej ett eget språk af detta sträfvande, så blir åtminstone det nuvarande riktadt på ett sätt, som förtjänar anbefallas äfven hos oss.» *

Efter ett långt uppehåll, från 30 augusti till den 12 oktober, fortsatte Rydberg sin skildring af Kristianiaförhållanden med några ord om *gymnastiken*, som denna tid lilligt intresserade honom; de äro anknutna till ett omtalande af Kristiania turn-förening och en redogörelse för dess organisation.

»Om metoden är den nyaste och mest vetenskapliga, lämnar jag därhän; troligen skola våra svenske gymnaster med skäl bestrida det. För mina profana ögon förekom det som om den, åtminstone hvad apparenjen beträffar, förenat svenska elementer med de tyska. Men hvad jag vet är, att sådan gymnastiken i Norge är, har den vunnit en i sanning förvånande rask framgång, och den lofvar som nämndt att blifva hvad den var hos de gamle grekerne och mer och mer blifver hos schweizarne och tyskarne, nämligen en folkets tillhörighet, en den allmänna uppfostran genomträngande, styrkande och förädlande kraft. Här i Sverige, där så mycket är gjordt för gymnastikens vetenskapliga grundläggning och utveckling, är däremot så föga uträttadt för dess praktiska tillämpning, och har så föga sinne visat sig för dess nationalisering, att man med verkligt bekymmer ser sig om efter orsakerna till en så bedröflig företeelse. Sist

* Dessa ord äro af särskildt intresse med hänsyn till Rydbergs senare uppträdande i språkfrågan.

af allt vill man väl finna den i en förvekligad hug hos Sveriges ungdom, snarare i den gestalt af tråkig metodik, som gymnastiken här antagit och som den synes äflas att bibehålla för att vara så olik som möjligt det af henne föraktade rent empiriska turnväsendet. Detta senare uppträder med ett friskt, lefnadsglädligt väsende (frisch, fromm, frei, froh är dess valspråk), och det tröstar sig öfver sin mindre gedigna vetenskaplighet med det faktum, att det danar raske gossar, smidige ynglingar och herkuliske män. Men det är af frukten som den vanliga blicken dömer trädets beskaffenhet. Och stode än de präktigaste gymnasier på luftiga kolonader, uppresta i hvarje svensk stad, inbjudande hvar och en att inträda, så skall folket dock icke begagna dem, om det ej finner därstädes ett nöje, hvars njutande bjuder det en ersättning för andra mindre ädla nöjen, hvaråt det nu öfverlämnar sig emedan det icke äger andra. — . — .

»Vi hafva sedan *Lings* tid saknat agitatorer för hans idé, men det äro sådane med hänförelse för sin sak, kraft att besegra fördomar och hinder samt därtill med praktiskt sinne begåfvade agitatorer, männer liknande tyskarnes Vater Jahn, som erfordras för att uppskaka vår ungdom ur dess vekliga, bekväma och kvinnliga lefnadsvanor.»

Från Kristiania styrdes kosan mot Gudbrandsdalen på järnväg till Eidsvold — den tiden Norges enda järnbana; därefter följde ångbåtsfärd på Mjösen, hvila i Lillehammar, tre timmars diligensskjuts och sedan ett par timmars ångbåtsstur på Losnan till Elstad, hvarifrån vandringsturen anträdde. Rydberg lämnar från gästgifvaregården hos Jörgen Elstad en humoristisk bild af den lilla

reserepublikens konstituerande som indoeuropeiskt samhälle med en finansminister såsom ende ämbetsman, hvartill utsågs den tyske doktorn, hvilken ådagalagt en prisvärd sparsamhet, i synnerhet i afseende å drickspengar, ty »han hade rest förr.

Vandringen uppför Elstadshöjden, ett besök i en säter och sammanträffandet med den vackra och skälmska säterjäntan Marit skildras i glad, uppsluppen ton; det härliga natursceneriet i hänfönda ordalag:

»Det vidsträckta landskap, som utbredde sig omkring oss, liknade icke ett landskap, utan ett haf med vågor stormande mot himmelen — ett siluriskt haf, hvars granitböljor plötsligt, och liksom just i detta samma ögonblick, stannat och stelnat för en vink af Allmaktens finger. Det första ögonkastet ville ännu skönja en dyning efter denna storm, ett rörligt lif i dessa våglinier, som höja och sänka sig, försvinna och uppdyka bakom hvarandra, medan den skiftande koloriten, de skridande dagrarne och skuggorna afslöjade nya former eller sammansmälte andra. I väster, djupt ned i dalen, flyter Lougen under skogbeklädda berg, hvilkas sydliga branter betäcktes af nästan svarta skuggor, medan deras toppar skimrade i blekt ljus från den redan nedgångna solen. Lougens dal öppnar för blicken ett djupt men trångt perspektiv; dess bakgrund fylles af berg, hvilkas kolorit mer och mer öfvergick i himmelens ljusblåa färg. Moln och dimmor hvilade kring deras medjor; deras hjässor kröntes af skyar, liknande en hvit ringlande rök blandad med purpurfärgadt töcken. Vi tyckte oss se vulkaner; de långa hvita strimor, som följa sluttningarna och bestå af snöfyllda klyftor, förekommo oss som lavaströmmar.

Färgspelet, i hvilket blånande fjälltoppar, skyar och dimmor sammangötos, var underbart och obeskrifligt. Midt i denna rörliga lek, denna himmelska dans af färger och former, upptäckte vi silfverhvita, skarpt begränsade, stillastående fläckar, som när de guld- och purpurskimrande dimmorna bleknat och försvunnit visade sig vara snöfält, hvilande på berg, hvilka det obehäpnade ögat icke längre kunde särskilja från himlahvalfvet.»

Den tyske doktorn hade till en början funnit Elstadssättern vara ett Eldorado för en man som Rousseau. Hit borde medborgaren från Genève styrt sin kosa och uppfostrat sin Emile.

Men allt har sin baksida här i världen. Da han mötte några barn, fann han, att de sjöngo en den gemenaste slagdänga; denna uselhet, som de väl knappast begrepo själfva, hade de lärt af äldre personer i deras vanliga omgifning. Doktors ansikte mörknade och förlängdes.

»Han hade kommit till den erfarenhet, att om Rousseau skulle uppfostrat sin Emile uppe på Elstadssättern, så borde Emile åtminstone icke ha fått lära norska språket. Och Rousseau själf, om han vistats här någon tid, skulle måhända vunnit den öfvertygelse, att den ädla naturligheten, det sant mänskliga, icke är en råprodukt, utan behöfver arbetas fram med andana makt. Sedlighets-tillståndet bland Norges allmoge, åtminstone i dessa nejder, är ingalunda af den art, att det understöder en fantasi, som här vill framtrolla Gessnerska idyller.»

På återvägen timade det Rydberg och Fleury, som utgjorde eftertruppen, ett missöde: de kommo från sällskapet och föraren och råkade på villostigar:

i målande ord förtäljes deras besvärliga vandringar öfver höjder och genom dälдер, skogsdungar och moar, Rydbergs farhågor och den glade Fleurys bekymmerslöshet och Bérangerska munterhet, äfven då det icke lyckas dem slippa in i en stuga, där de klappa på, emedan de tagas för tattarebyke. Ändtligen hinna de ned i dalen. Rydberg hade på vägen kommit i språk med Fleury om de norske tattarne — zigenarne — och han tar här af anledning att göra en utvikning från reseskildringen och berätta ett och annat om Nordens zigenare, en märkvärdig gren af denna, öfver jorden utbredda, gåtfulla parasitnation.

Det är hufvudsakligen på Eilert Sundts redogörelser för »Fantefolket» i Norge som Rydberg här stöder sig, men han lämnar ock en karakteristik af zigenarlynnet i allmänhet; han hade ju haft anledning sysselsätta sig med vandringsfolket just året förut, då han skref sin »Singoalla».

Under en fortsatt vandring i Gudbrandsdalen blickade färdemännen in i de olika hemmen, hos de store gårdmännen, husmännen och de små själfägarna. Rydberg lämnar olika karakteristiker af dessa samhällsklasser och deras bostäder. Såsom varande af intresse dels i och för sig, dels med hänsyn till Rydbergs uppfattning af den sociala frågan, en uppfattning som han blef trogen till det sista (märk Grottesången o. a.), må anföras:

»Den ryktbara arbetareagitation som för några år sedan sattes i gång af studenten Marcus Thrane vann stor anklang bland husmännen i Gudbrandsdalen. Talrika arbetareföreningar bildades därstädes. Nu äro de

upplösta. De saknade sedlig grundval och klart praktiskt mål — måste således gå sin undergång till mötes. Agitationens hufvudfel var, att densamma tillskref orsakerna till eländet uteslutande de själfägande klasserna och betraktade arbetarne själfve hvita som snö och alldeles oskyldigt lidande. Men de hotelser, som under dessa dagar yppades och ingalunda voro blott munväder, hotelser, hvilka likt dystra blixtar kastade sitt ljus öfver en afgrund af hat och förbittring, hvars tillvaro man förut aldrig anat, dessa hotelser hafva icke varit alldeles fruktlösa. De talade till känslor, som äro lättare att väcka än den kristliga kärleken och den mänskliga plikt-känslan, när dessa väl hunnit somna. Mången gårdsägare har sedan dess bemödat sig att förbättra sina underhafvandes ställning och bemöter dem med större aktning. Den lätthet hvarmed dessa föreningar stiftades vittnar för öfrigt om tillvaron af krafter, som, luttrade och förenade för ett eftersträfvansvärdt och klart uppfattadt mål, kunna åstadkomma något godt. Husmännens ställning var i förflutna tider icke bättre än nu; men de funno den lättare, emedan gårdägarnes var sämre och skillnaden mellan de bägge klasserna således icke stor. Det är just denna skillnad, som väckt så mycken ond blod. Med större tillgångar än husmannens, lefde dock bonden för 50 år sedan på ungefär samma fot som denne efter fädernes ärfda skick. Han grep med tio fingrar i fatet, emedan knif och gaffel voro honom en besvärlig lyx; hans trånga dagligstuga var tillika kök, matsal och sängkammare för honom, familjen, tjänarne — och hönsen. Allt, ända till ohyran, okunnigheten och ligkiltigheten för allt annat än dagens bestyr, var gemensamt för husbonde, folk och tjänare.

Nu är förhållandet ett annat. Bonden eller gårds-

ägaren har en våning af putsade rum, i hvilka husmannen skulle finna sig främmande, äfven om de stode honom öppna; han, bonden, resonnerar öfver saker, dem husmannen icke begriper; hans son, den blifvande stortingsmannen, söker ett högre kunskapsmått än den ambulatoriska skolan förmår bestå husmannens; hans dotter klinkar piano på fristunderna från de husliga göromålen och trifves ej så godt som förr bland drängarne och jäntorna i fähuset; fosterbrödralaget som ingicks under de gemensamma mödorna på åkern, ängen och i skogen är upplöst, ty gårdsmannen leder det hela, men lägger sällan handen vid själfva arbetet. Och till det afstånd, som olika förmögenhetsvillkor hittills skapade mellan bondens dotter och husmannens son, kommer nu ett annat, ett svalg, som är vida värre att öfverstiga, nämligen den olika bildningsgradens. Med ett ord: här har i tysthet föregått och föregår ännu en social revolution. Bonden förvandlar sig småningom till hvad vi i Sverige kalla herreman, och förvandlingen inskränker sig icke blott till rock, utan till bildningsgrad och seder. Den mindre själfägaren följer impulsen gifven från honom. Han bygger sin stuga med större fönster, han brädfodrar dess stockväggar, han föredrager järnkaminen framför spiselröken och »sotad ås», han finner det numera otrefligt, att hans dräng eller fullvuxne son ligger i samma säng med honom och hustrun, såsom förut var brukligt, han studerar sin tidning och följer världshändelserna, han vill hafva en smula hum om naturlagarne, han föredrager ett väl tillskuret framför ett illasittande plagg och tycker om att se sina barn rena i synen. Allt detta är småsaker, som tillsammanlagda vittna om en stor social förändring. Men husmannen står på samma punkt som förr; jämlikheten är således försvunnen och kan endast

återställas därigenom att husmannen höjer sig med de andra, icke därigenom att dessa sänka sig till honom. Lyckligtvis är den norska bondearistokratien ingen bördaristokrati i annan mening än att jordegendomen som utgör dess grundval följer gällande arfslagar. Bondens yngre söner nödgas ofta öfvergå till husmansklassen, och det kan hända, att husmanssonen genom händighet för enad med lycka eller genom kärlekens makt får foga en hel gårds namn efter sitt eget. Detta utgör försonande omständigheter.

Det öfriga skola lagarne, en stigande billighetskänsla hos gårdsägarna samt framför allt husmansklassens egen allvarliga sträfvan till andlig och materiel förkofran i sinom tid uträtta.

En bondgård i Gudbrandsdalen liknar ofta en liten by, så många äro de stugor och uthus, som gruppera sig kring dess mangård. Också är en sådan gård ett litet samhälle för sig, som nödvändigheten en gång bjöd att vara sig själfst nog och så mycket som möjligt göra sig oberoende af den öfriga världen. Af denna nödvändighet har sedan blifvit en vana, och denna vana har i sin ordning utan tvifvel bidragit att skärpa själfständighetsdraget i norske bondens karakter. Han och hans tjänare äro åkerbrukare, fiskare, byggmästare, timmermän, snickare, vagnmakare, smeder, sadelmakare, skomakare och mjölnare. Husets kvinnor väfva, sy kläder, baka och brygga. Men icke nog med detta. Bonden är äfven ordningsman och förlikningsdomare i kommunen, lagstiftare på stortinget.

Hvilken skillnad mellan en sådan man och fabriksarbetaren i fastlandets stora städer, åt hvilken den systematiska, i jätteskala ordnade arbetsindelningen öfverlämnar att göra det och det hjulet, den och den skrufven och

under hela hans lifstid — ingenting annat än det hjulet eller den skrufven! Fabriksarbetaren är blott en kugge i en stor maskin. Huru måste icke den förra mångsidiga verksamheten befordra, den senare ensidiga motverka intelligensen, själs- och kroppsstyrkans utveckling! Men likväl har den förra sin rot i en lägre kulturgrad och måste vika för den senare, för den stora allmänna arbetsfördelningen, som en gång skall sträcka sig öfver hela jorden. Det hela vinner härpå, och för hvad den enskilde förlorar, måste han finna ersättning å annat håll. Den mångsidiga utvecklingen af sina anlag, hvilken han förut fann i det själfständiga tillfredsställandet af mångartade materiella behof, måste han hädanefter finna i tillfredsställandet af andens trängtan till ljus, vetande och verksamhet för idéer. Fabriksväsendets välgärningar kunna statistiskt uppvisas, det onda som det medför tränger djupare än att siffrans ljus kan belysa det, det måste erhålla en tung motvikt, och framtiden, hur materialistisk den må gestalta sig, måste, om ock af ren egoism, göra kolossala ansträngningar för folkuppfostran och folkundervisning. Så skall äfven den stora arbetsfördelningens onda verkningar framkalla nya välsignelser för människosläktet, liksom öfverhufvud allt ondt, som en förnuftig naturmässig inrättning medför bredvid det goda den alstrar, blir en ny sporre till det mänskliga framåtskridandet.»

Bland bondehem hvori den lilla vandrings-skaran tog inträde var ock storbonden Gudbrand Kristoffersons. Af dennes person ger Rydberg en liflig skildring. Det var en styf och duktig man, med en ganska kraftig norsk själfkänsla, hvars politiska resonnemang dock smakade af en viss

egoism. Han var utan synnerligt deltagande för Danmark i den slesvig-holsteinska frågan --- »dansen har gjort oss mycket ondt den tid han var herre i Norge, nu må han stå sitt kast. Han var väl hemmastadd i sitt lands litteratur och bekant med flere dess skriftställare; för öfrigt en gästvänlig, intelligent man.

Mindre angenäma, säger Rydberg, voro minnena af andra samtal med odalmän i Gudbrandsdalen, hvilka icke hade goda ord om sina bröder hinsidan Kölen, utan dömde dem efter de sämsta invandrarne; om Sveriges forntid eller nutid hade de föga kännedom.

Och han knyter härtill följande uttalande om *folkundervisningen och känslan för det nationella äfven i vårt eget land*:

»Detta är bedröfligt; men ännu bedröfligare och vida oförlätligare är, att hos massan af vårt eget folk råder samma okunnighet. Jag tänker härvid på våra utvandrare. Hur mången af dem har väl vetat, att han genom ett ovärdigt uppförande bland främmande människor och i kretsar som endast döma af hvad de se för ögonen har icke blott skadat sig själf, utan äfven skymfat ett namn, som borde vara honom heligt, nämligen namnet svensk? Hur mången af dem har icke i det främmande landet saknat det kraftiga moraliska stöd, som finnes i medvetandet af att tillhöra ett ädelt och högaktadt folk? Måhända hafva de fleste knappt vetat, att de äro svenskar. Ty sådan är folkundervisningen i vårt land. Sveriges historia är för de flesta Sveriges barn en förseglad bok; det bästa arf deras fäder efterlämnat, i stora och höga föredömen, fränstjäles dem släkte efter släkte; den rikaste

källan till karakterens förädling till hugstorhet och mandom, hålles för dem förseglad. Det fanns en tid, då bonden hvarken kunde läsa eller skrifva; men några sagor om fädernes bedrifter, några gåtor och tänkespråk visste han dock att under de långa vinterkvällarne meddela sina barn. Dessa sagor voro stundom vidunderliga; men de lifvade och eldade genom stora exempel, och de förhäriligade fosterlandet; dessa gåtor voro en gymnastik både för tanken och åskådningen, och de korta tänkespråken trängde djupt som kraftiga svärdshugg och innehöllo mera lefnadsvishet än långa böcker. Nu får han lära att läsa, och denna kunskap användes till att i honom inplugga Svebilii långkatkes. Sällan hinner han mer än att nödtorftligen kunna rabbla henne utantill. Denna undervisning är af ensidigt dogmatisk natur och af negativt religiös, ty frukten, den enda frukten häraf blir vanligen likgiltighet, stundom förakt för religionen. Men hvar får han nu de exempel, som kunna ingifva honom vördnad för sitt svenska namn, hvar en tankeöfning, om ock af enklaste slaget, hvar de höga sedereglor, som utmärka det gamla hedniska Havamal? Så bristfällig den traditionella och muntliga undervisningen var, som fordom kom folket till godo, nog var den dock både natur-enligare och mångsidigare och fruktrikare än den nuvarande, som i min tanke är sämre än ingen.»

I gästgifvargården Wig påträffades minnen från Skottefejden, hvilket ger Rydberg anledning till en historisk utvikning från reseskildringen. I Laugård mötte vandrarne några präktige unge norske studenter, typer för nordmannaynglingar, som de redan äfven förut träffat, och dessa förmedlade bekantskapen med Laugårdsnejdens notablaste per-

sonlighet, skolmästaren Hans Hansen, ur hvars mun en stor del af de folksagor blifvit upptecknad, hvilkas samlande gjort Asbjörnsens namn känt i Europa.

»Hans Hansen är en mager gubbe mellan 60 och 70 år med kal hjässa, grått, tillbakastruket hår och djupt liggande mörka ögon, som stundom lifligt, stundom melankoliskt blicka omkring sig. I denna drömmande själ har Saga funnit en vän, som med kärlek åhört och troget bevarat hennes underbara tal. Hans språk för råder en evig strid mellan skolmästaren och Gudbrandsdalen, mellan skriftnorskan, som han lärar andras barn, och Gudbrandsdalskan, som han talar med sina egna: han börjar hvarje punkt med den förra, men slutar det omedvetet med den senare. Hans Hansen och jag skildes icke åt förrän vi blifvit förtroliga med hvarandra. Han inbjöd mig till sin hydda. — — — Där slog vi oss ned och språkade förstånd med hvarandra. Hans Hansen är poet, dock endast när han är sorgsen, men den poetiska ådran har under sådana förhållanden rikt tillfälle att utgjuta sig hos en man, som med hustru och många barn skall lefva på 20 speciealer om året, hvilket är skolmästarelönen i Norge.»

Rydberg meddelar ett vemodigt kväde af honom öfver hans första hustru och återger äfven en af de sagor som Hans Hansen berättade uppe på Stenkyrkan — om Thorsten renjägaren, som gick vilse i bergen och kom till jättehemmet och blef förälskad i jättedottern — en saga som Rydberg finner särskildt märklig, emedan den sträfvar in på ett hemlighetsfullt historiskt område och lämnar antydningar om förhållandet mellan norrmännens

germaniske förfäder och de af dem besegrade finska urinvånarne, medan de bodde ibland hvarandra utan att ännu hafva sammansmält till ett folk.

På Höfdringssättern tillbragtes en dag och en natt, och där täljde en gammal silfverhårig soldat, Guttorm, »historier» från krigen med svensken — historier »redan i första generationen bearbetade af Saga, blåstrumpan i Sökvabäck»; bardens läppar belönades med en rulle tobak, som han emottog med samma tacksamhet som Thormoder Kolbrunaskald skulle emottagit en guldkedja.

Vid Dombås delar vägen sig i tvänne armar: den ena leder upp till Jerkin och Snöhättan, den andra, som färдемännen valde, för genom Lessöskogen till Romsdalen. De uppoffrade att bestiga en så ryktbar fjälltopp som Snöhättan för att i stället bese Romsdalens härlighet.

Denna blef dock icke skildrad af Rydbergs penna annat än mera kortfattadt i hans ännu bevarade anteckningsbok från resan.

Omständigheterna — sysslandet med »Siste Athenaren» — nödgade honom att i tidningens spalter afbryta dessa utförliga reseskildringar, som han fruktade aldrig skulle få ett slut, om han icke med våld afklippte dess lifslängd innan han hunnit ned i Romsdalen.

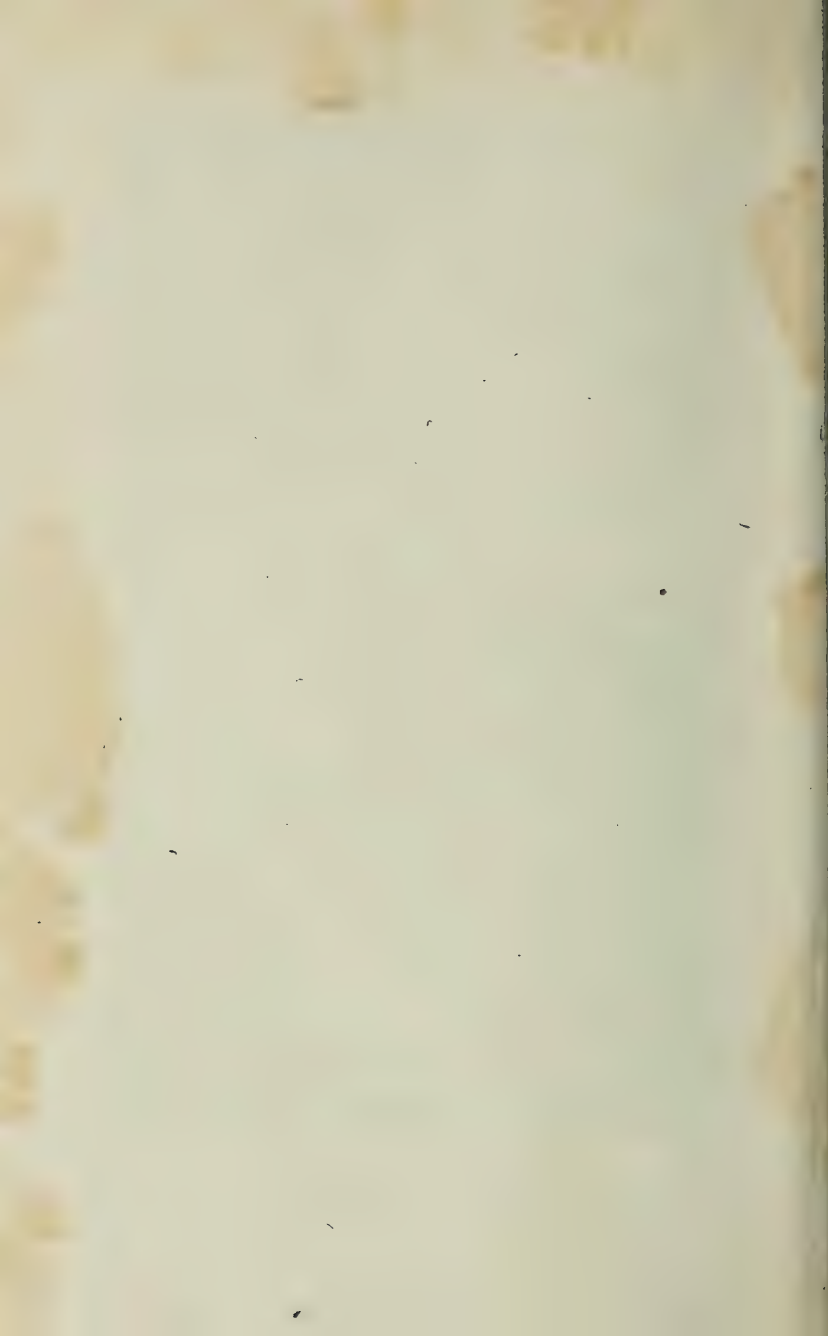
Eller — skrifver han — hvarför icke ett jättesprång hän öfver dalen till den lilla blomsterälskande, gästvänliga staden Molde?

Och så afslutar han sina många bref med följande prosadityramb till den stad som Björnson kallat »Blomsternes By».

VIKTOR RYDBERG omkr. 1860.

Efter fotografi af P. M. Lindstedt.

»Vi sänka oss ned på en höjd helt nära staden, bredvid dess vackra kyrkogård. Aftonen är inne. Solen nalkas hafvet. Kusten på hvilken vi befinna oss sänker sig till en långsluttande idyllisk strand, där, omgifven af lundar, Molde speglar sina röda tak och hvita hus i Romsdalsfjorden. Vattenspegeln inneslutes i en halfkrets af höga, fantastiskt formade berg, uppstigande med sina kammar, tinnar och spetsar bakom hvarandra, skiftande i alla nyanser af blått och just på det afstånd som gör dessa massor oöfverskådliga utan att minska deras majestät. Snö betäcker deras toppar och fyller deras remnor, så att dessa, stundom underbart regelbundna, bilda långa, uppifrån nedåt jämnlöpande silfverglänsande strimmor. Resen bland dessa berg är Romsdalshorn; det liknar en sammanstörtad götisk jättekyrka, som ännu i sina ruiner påminner om de ursprungliga formerna och ingenting förlorat af sin himmelstormande djärfhet. Halfkretsen brytes på tvänne ställen, lämnar i öster en utsikt öfver fjorden och öppnar i väster ett pass till hafvet med fri synrand, solförgyllda böljor och ljusa skyar kring medjorna af de klippor, som utgöra förposten mot hafvets stormar. Bassinen är beströdd med höga klippöar och låga, långsträckta, skogsprydda skär, mellan hvilka några fiskarbåtar gunga.

Solen står vid horisonten. Taflan får en varm, blekröd belysning. Skuggorna skrida från stranden, där vi stå, med sakta steg öfver vattenytan, nå skär efter skär, segel efter segel, hinna bergens fot och närma sig omärkligt deras toppar. De likna icke skuggor, utan magiska dimmor, som utbreda sig öfver det drömmande landskapet och ljuft sammansmälta dess färger och linier. Lundarne på skären mörkna tillika med sina spegelbilder i vattnet. Alla konturer dallra i dagrarnes och skuggornas

tysta strid; alla föremål synas höja sig, för att ännu en gång få rodna i solens sken. Och medan taflan småningom mörknar, hvila ännu bergtopparnes snöfält i blekröd belysning, endast härigenom urskiljbara från himlens matta bakgrund. Intet missljud stör denna naturens högtidsstund. Endast ett vattenfall sorlar i grannskapet. Men ett värdigt staffage till denna tafla är det lif, som förnimmes på den lilla kyrkogården. När blicken, drucken af nejdens i kvällen händöende skönhet, återvänder från sin utflykt och riktas på taflans förgrund, kyrkogården, se vi Moldes blomstrande barnaskara nalkas med korgar fulla af blommor. Det är lördag, och ingen lördag under sommaren försummar stadens ungdom att smycka sina kära hädangångnas grafvar med buketter och kransar. Det är en fest i sitt slag och en skön fest, i hvars midt jag gärna dröjer — och nedlägger pennan.»

Fotvandringarna skänkte Rydberg, som kanske allt för mycket lefvat i kammarluft, en fond af kroppslig och andlig hälsa. Det heter ock på ett ställe i brefven:

»Jag kan icke beskrifva de känslor af friskhet, spänstighet och lefnadsglädje, som en fotvandring genom ett skönt landskap i godt sällskap förlänar. Må hvarje resande, som har goda ben och godt om tid, själf försöka det. Må hvarje far, som har en morsgris till son, skicka pojken ut på fotvandring under en eller ett par månader på sommaren. Det ger organismen friska krafter, det öppnar blicken för människolifvets och naturens företeelser, det skänker förmågan att taga sig fram på egen hand och det låter i den torraste öken-själ källor af poesi framspringa.»

Källor af poesi? Viktor Rydberg var ingen ökensjäl, och illa skulle man känna hans lynne, om man ej antog, att just under dessa vandringar i naturen hans fantasi arbetat med dikter i vers eller prosa — kända eller ofödda. Särskildt torde under dessa ströftåg i Norges bygder Den siste Athenarens olika skepnader och händelser tagit allt fastare form i hans sinne för att kort efter hemkomsten fästas på papperet.*

Återblick öfver Rydbergs ungdomsjournalistik.

Rydbergs publicistiska verksamhet under denna hans första tidningsmannaperiod företer en utomordentlig rikedom på intressen för skilda ämnen och tillika en benägenhet att åt dessa olika ämnen ägna ett djupgående studium, ja icke sällan verklig lärdom.

Detta skadar stundom uppsatsernas karakter af tidningsartiklar, hvilket i synnerhet gäller åtskilliga anmälningar under de första åren. Att referera ett sådant arbete som två delar af Ignells »Mänskliga utvecklingens historia» i elfva tidningsuppsatser, hvilka pågå under ett par tre månader, är en publicistisk ofornlighet — var det kanske likväl mindre vid denna tid än det skulle vara i vår. Men för Rydberg var det ett behof att tränga djupt in i ämnet och delgifva sina läsare resultaten.

Dock visar han sig efter några år mäktig af

* Meningen var, att En vandring i Gudbrandsdalen och Romsdalen» skulle utkomma i bokform. Åtminstone säger Rydberg i ett bref från december 1858, att en dylik resebeskrifning snart torde lämna pressen.

begränsningens mästerskap, och artiklarne mista icke något i inre halt för det de minskas i omfång.

Äfven i språkligt afseende undergår författaren under dessa år en märklig utveckling. De första åren, särskildt 1856, 1857, äro uppsatserna stundom utmärkta för en onödig ordrikedom samt för alldagliga bilder och omskrifningar (t. ex. i uppsatsen om Béranger), men under årtiondets sista år och omkring 1860 har Rydberg redan utvecklat sin publicistiska stil till fullkomligt mästerskap, och det är icke blott allvarets ton han vet att anslå, äfven åt ett lekfullt skämt inrymmer han gärna plats.

Hvad som dock framför allt bör fastslås, är, att hans publicistiska skriftställer, nu som senare, heltigenom bär prägeln af en varm och innerlig öfvertygelse.

Denna öfvertygelse var den liberala åskådningens i statslif, i kyrkolif, i vetenskap.

Jag kommer härvid att tänka på några ord som den berömde engelske historieskrifvaren Froude yttrar om Friedrich von Schiller, att denne stod fjärran ifrån folktalarnes alldagligheter («common-places»), han var en poet, som såg händelserna med skaldens sympatier, men de breda trosartiklarne, dem de liberale framstegsapostlarne predikade, voro hans, och han tviflade icke på deras värde för mänsklighetens frälsning.

Så var ock förhållandet med Viktor Rydberg under åren omkring 1860. Man finner knappast i hans artiklar från denna tid — frånräknadt några småuppsatser i Tomtebissen — en enda rad, som låter dagens politiska »jargon» klinga igenom; allt det öfriga bär ett personligt drag, är innerligt

känt och sprunget ur hjärtat, så visst som det är tillägnadt i tanken.

Men hufvuddragen äro den liberala opinionens.

Och hade hos Rydberg som hos så många andra samtida 1848—49 årens öfverspända förhoppningar aflösts af ett visst missmod*, så såg han nu åter med förtröstan hän emot den liberala sakens framtid. Hans berömda roman från 1859 slutar ju ock med de orden, att »den politiska, religiösa och vetenskapliga frihetens sak väl ännu kämpar, men icke längre förtvifladt utan med segervisshet».

Bland de stridsmän, som låtit inmönstra sig i denna frihetens här, var Viktor Rydberg en af de mest öfvertygelsetrogne. Han »lefde och andades» för dess idéer; han kände sig såsom en kämpe för denna världens små och därmed på samma gång en kämpe i Nazarénens här, fast han ofta drog svärdet mot dem, som voro satte att förkunna dennes lära.

Icke sällan är det en helig vrede som genomglödgar hans framställning; man märker, att harmen skapat hans ädla, allt mera formsköna prosa.

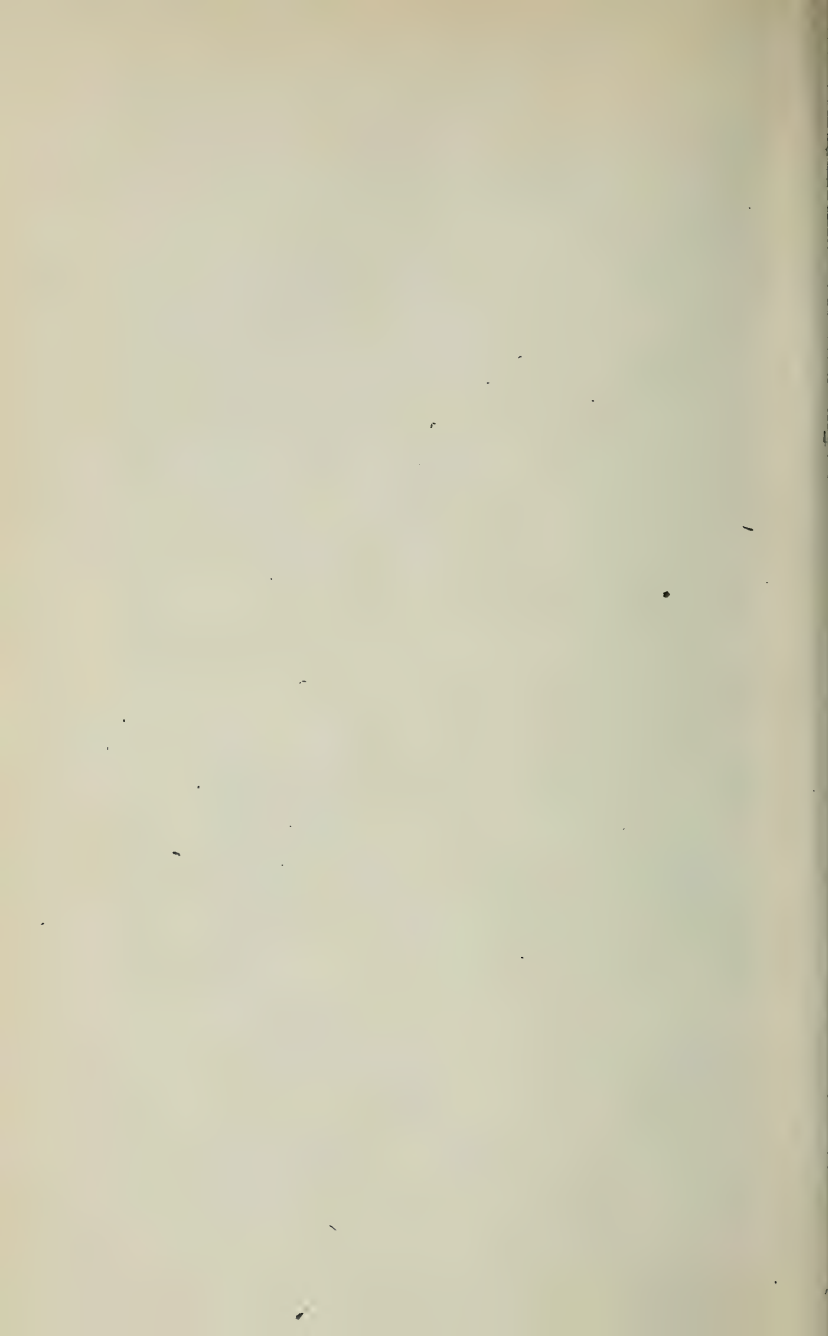
Men äfven dikten i bunden och obunden form får tjäna hans idéer och varda spjut dem han slungar mot de fientliga leden »i krigarens lofliga uppsåt att såra och döda».

Ty såsom hans yngre skaldebroder sjungit:

Med mejsel och pensel, med lyra och dikt
har konsten sin heliga medborgarplikt.

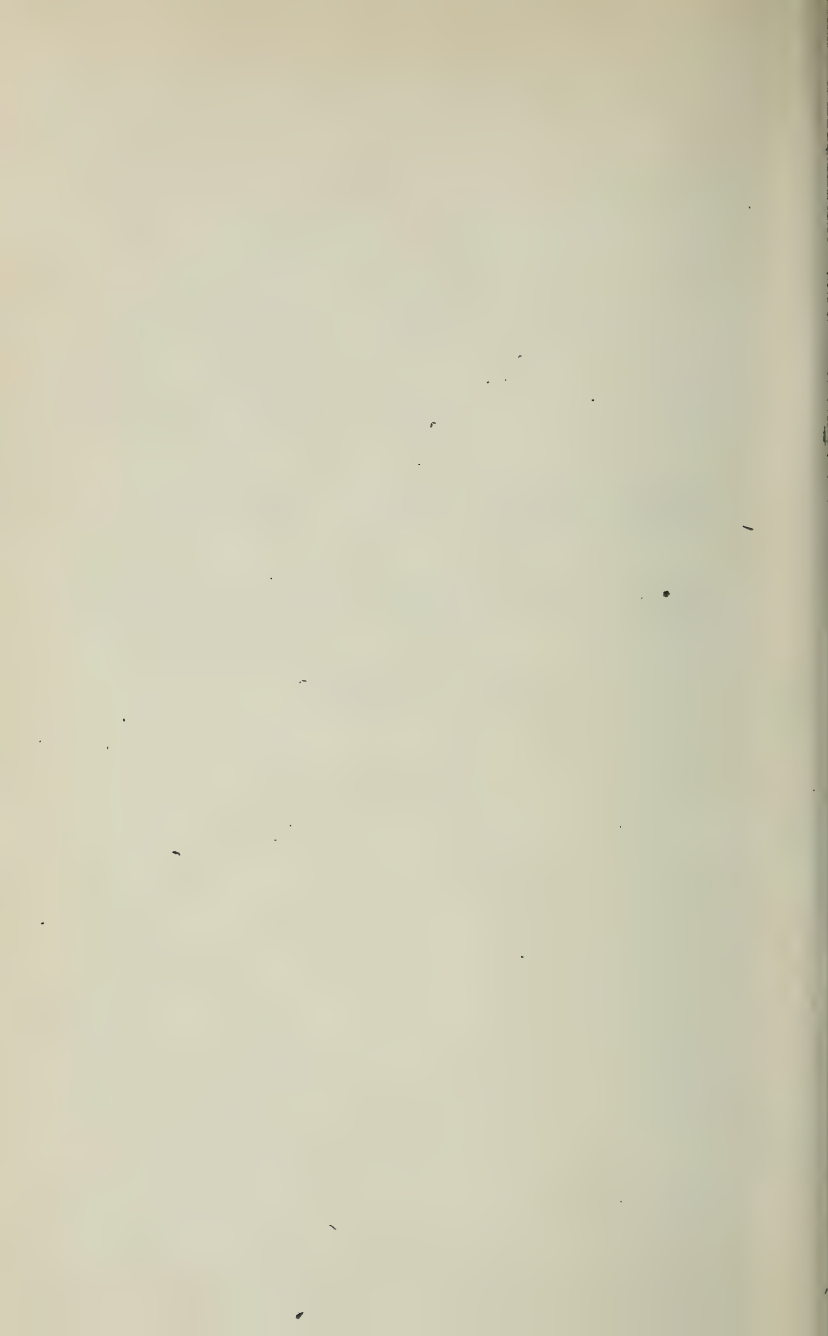
Härom i det nästa kapitlet.

* Jmfr hans ord i minnetalet öfver Strandberg.

IV.

PROSADIKT OCH LYRIK. —
DET LITTERÄRA GÖTEBORG
1855—1862.

Rydbergs skönlitterära ståndpunkt.

Vår svenska vitterhet — skaldskap såväl som prosadikt — befann sig vid 1850-talets midt i en vågdal.

Nyromantiken hade talat ut. Dess störste skald, Atterbom, hade just vid denna tid följt sina ungdomsvänner i grafven, lämnande det ofullbordade sago-spelet Fågel Blå i arf åt Sverige. Kort förut hade den revolutionäre nyromantikern, Törnrosskalden, hos hvilken den romantiska mystiken korsats med 1830-talets frihetskraf, i skam och nesa lämnat landet, brytande broarne mellan sig och Sveriges litteratur.

Redan omkring 1840 hade det då framträdande släktet betraktat »fosforismen» såsom varande af ondo, och »den Aftonbladistiska ormgården», såsom Atterbom kallade det unga litterära Sverige, hade genom Bernhard Elis Malmströms bekanta »Blick på Svenska vitterhetens närvarande tillstånd» (i Eos 1839) utkastat fejdehandsken dels mot den nya skolans koryféer, dels och framför allt mot den dilettantism som växt upp i dess och Tegnérismens sköte och som lät »hvarje korfmånglare höja sin röst i vitterhetens republik, alltid förvissad om bi-

fall åtminstone från det skrå som han tillhörde», liksom det »knappt finnes en hofrättsnotarie som icke knäppte sin lyra, knappt en pastorsadjunkt som ej täflade om Svenska akademimens pris eller en liten studiosus som icke hade en af Pindens troner i blygsamt perspektiv».

Men medan dilettantismen frodades, tystnade eller mattades märkligt snart den själfständiga alstringen hos de ursprunglige, ungdomskraftige skalder som omkring 1840 synts båda en ny guldålder för svensk diktning. Bernhard Elis Malmström själf lät blott då och då någon dikt framsippa, Karl August Hagberg vände sig till filologiska studier och till sin stora bragd Shaksperetolknungen; äfven den djärfve, blodfulle pansarsångaren Talis Qualis ägnade sig företrädesvis åt att öfversätta engelsk diktning. Gluntarnes sångare lade mest dikten å sido, då han lämnade Upsala och inträdde i läroverkens tjänst, Nybom upprepade sig och utmuntade sin rika skaldeådra i tillfällighetsdikt; Sommelius slöt på slagfältet sitt äfventyrliga lif, hvilket återspeglas i hans sång.

Talis Qualis och Sommelius tillhörde det släkte som kallats »Frihetens sångarätt»; dit hörde ock en skald, som Sturzen-Becker, hvars rent poetiska alstring ej får förgätas för hans lätta kåseri — ehuru väl Orvar Odds skaldskap först slog ut i ny blom under 1860-talet — samt den kække, cyniske Wilhelm von Braun, hvilken kunde berömma sig af att vid seklets midt vara Sveriges »populäraste» poet, åtminstone i ungarlskretsar, ehuru äfven därutom. Men den mest folkkäre dik-
taren å svenskt språk lefde utom Sveriges gränser,

och han vann sin popularitet med en konstnärligare och renare diktning än Brauns gåpaareposi. Det var Fänrik Ståls sångare.

Äfven inom prosadikten inträdde under 1850-talet en viss afmattning efter den blomstring som kännetecknat det närmast föregående kvartseket. Af dettas märkligare romanförfattare hade friherrinnan v. Knorring för alltid nedlagt sin penna och Almqvist var död för Sverige. Emilie Flygare-Carlén lät efter 1840-talets rika alstring sitt romanskriftställer i under detta årtionde hvila, och Fredrika Bremer vände sig — med undantag för den mycket omstridda romanen Hertha, som i poetiskt afseende ej tål jämförelse med sina äldre syskon — till reseskildringen. Onkel Adam fogade väl någon ny tendensberättelse (t. ex. Simon Sellners rikedomar) till sina föregående och bättre, men P. G. Sparre — den friske sjöromanförfattaren — hade sin alstring bakom sig, och Crusenstolpe hade lämnat sitt hybrida historiskt-politiska romanförfattarskap för att uteslutande ägna sig åt politisk journalistik. Den talangfulle författaren af Karl XII:s page och Hjärtklappningen på Dalvik hade nu annat att göra än syssla med vitterhet, då uppgiften att själf skapa historia vinkade honom. Af de båda mera framstående författarne till romaner i den franska sensationsromantikens smak hade August Blanche redan 1851 afslutat sitt romanskriftställer i och upptog först i slutet af årtiondet sin berättareppenna för de förträffliga »Bilder ur verkligheten» som då sågo dagen; däremot fortsatte Ridderstad sin spännande följetongsproduktion, än i historisk, än i samtida dräkt, såsom en ej alltid lycklig lärjunge af Sue,

I samma anda, öfverdrifvande sensationsromantikens oarter, skref den under 1850-talets första år debuterande Herman Bjursten.

Under denna nedgångstid i vår diktning framträdde blygsamt — helt obemärkt — en ny betydande kraft inom prosadikt och lyrik. Det var den unge publicist som redigerade Handelstidningens följetongsafdelning och som till en början öfvade sin penna med tolkning af utländsk romandikt.*

Det fanns hos honom ej så få beröringspunkter både med nyromantikens epigoner och med »Frihetens sångarätt». Dock tillhörde han ingendera gruppen.

Hans skaplynnne ägde i mycket afgjordt romantiska drag. Natursymboliken, mystiken och sinnet för det omedvetna sjäslifvet, framför allt den längtansfulla blicken hän emot oändligheten äro frändedrag gemensamma för all romantik. Men det oakadt står Rydberg i medveten opposition till nyromantiken, sådan den historiskt utvecklat sig, och till dess epigoner. Vi hafva i det föregående iakttagit hans strid mot desse epigoner och deras misskännande af de nyttiga och praktiska vetenskaperna, deras klagomål öfver tidens materiella riktning. Ty trots sin varma idealism gjorde han sig aldrig skyldig till underskattande af lifvets realistiska faktorer. Så instämde han ju ock vid anmälan af Fryxells Litteraturhistoria i dennes hårda dom öfver nyromantiken, liksom han ock i en annan något

* Bland Rydbergs öfversättningar för Handelstidningens följetong märkes främst Mérys af honom bearbetade De fredlöse på Java, vidare Philip Galens Baron Brandau och hans junkrar (båda sedan utgifna i bokform) samt arbeten af George Sand, Henri Conscience m. fl.

senare artikel (december 1864) fördömer dess begreppsförvirring, mystik och verklighetsleda. Hans frihetskärlek och hat mot alla politiska och religiösa återgångssträfvanden ställde honom på ett helt annat plan än denna skola och bredvid »det unga Sveriges» eljes mera realistiskt anlagde författare.

Härtill kom slutligen ännu en viktig faktor. Rydberg ogillade nyromantikens lära om poesien såsom oberoende af alla lifvets andra makter. Den gällande ästetiken, äfven den efterromantiska, hade utvecklat Kants och Schillers läror om det skönas intresselöshet och om stoffets dödande genom formen till en afvoghet mot all tendensdikt, så att det rent af framhölls såsom ett fel, om ett litterärt konstverk tillika trädde i en etisk eller teoretisk idéns tjänst. I det afseendet var och förblef Rydberg en ästetisk kättare.

Redan i »Den Siste Athenaren» låter han Hermione utbrista: »Det är omöjligt att bilda något skönt utan att däruti döljer sig som kärna något sant, af hvilket det sköna är återskenet». Och då just denna hans roman i en tidskriftsuppsats* angripits för sin tendens, tar han sig anledning att — vid anmälan af Axel Krooks »Tro och Otro» (24 december 1864) — nästan som till själf försvar uttala sig till förmån för tendensdikten:

»Det var naturligt, att en skola (fosforismen), som var likgiltig för verkligheten och opponerade mot hvarje för lifvet fruktbarande tankes framträdande i fantasiens skapelser, skulle med särdeles styrka höja ropet mot den

* Tidskrift för hemmet 1864: uppsats af signaturen Edmund Gammal (Eva Fryxell).

s. k. tendensdikten och själf försöka åstadkomma alster, i hvilka man vore ur stånd att spåra någon tendens, det är: någon på verkligheten tillämplig eller till verkligheten återförande tanke. Dessa försök gåfvo åt världen en hel hop missfoster utan benbyggnad. Och under allt detta var fosforismen dock själf tendentiös i allra yttersta grad. Franska revolutionen var dess buse; den skydde att blicka in i framtiden och vanställde historien för att finna sina idealer i det förflutna. Ej ens då den som allra djupast försänkte sig i sagans värld kunde den förgäta sin reaktionära politiska tendens (se t. ex. den misslyckade persifflagen af republiken i Atterboms för öfrigt så sköna »Lycksalighetens ö»). Det är emellertid från fosforismen som ropet mot tendensdikten härstammar. Detta rop har sedermera upprepats af andra, utan att man så noga skilt mellan det befogade och obefogade däruti. Tendensdikt i den mening, att en sedlig idé genomskimrar, är mången stor och varaktig konstskapelse från Aristofanes' dagar till Cervantes' och från Cervantes' intill våra. Men misslyckad tendensdikt är den, där det praktiska syftet stäckt fantasiens vingar och kväft eller förhindrat ämnets konstnärliga behandling — där figurerna äro blotta begrepp, som man iklädt rock eller kjortel och gifvit en talande mun för att i läsaren inplugga bokens sens moral. Ett sådant verk är som nämndt misslyckadt såsom konstverk, såsom dikt. Men det kan samtidigt härmed vara lyckadt ur synpunkten af sitt praktiska ändamål, i detta hänseende hafva förträffliga momenter, vittnande om snille och tankedjup, och utöfva inflytande på sin samtid. Dess författare har då, med risk att få hrr ästetici på halsen, valt diktens åskådliga form hellre än det abstrakta resonnemangets för att göra sina idéer tillgängligare för en större allmänhet.

Detta har varit hans mål, och har han vunnit det, är han nöjd och skulle kunna sätta sig ned och skriva öfver sin bok en lika skarp och mot dess ästhetiska brister skoningslös kritik som någon recensent ex professo.

År 1876 yttrar han i utkastet till en aldrig fullbordad anmälan af Wirséns dikter, i hvilken anmälan han söker påvisa skillnaden mellan nyromantiken och den skald hvars dikter han ville anmäla:

»Då nyromantikerne vände sig bort från världen, var det för att som Epikurus' gudar tömma nektarn i en skön Olymp med föraktlig blick, ej endast för det låga, som möter oss i världens diktan och traktan, utan ock för den sedliga kärnan i denna äflan. Dikten vardt dem till ett sinnligt rus eller till en fantasigjord leksak.»

Och ännu så sent som 1892, då teorien om »konsten uteslutande för dess egen skull» ånyo var i anmarsch, inleder han vårterminens föreläsningar i konsthistoria med följande ord:

»För egen del må jag förklara, att det intresse jag känner för konstverksamheten och dess historia skulle synas mig omotiveradt, missriktadt och förtjänt att kvävas, om den lära vore sann, som nu för andra gången under detta århundrade haft och har sakförare — den lära nämligen, att konsten, den diktande såväl som den bildande, är till endast och allenast för sin egen skull, har sitt mål allenast i sig själf. Att ingå på hvad detta påstående till hela sitt innehåll, till alla sina följder innebär är för närvarande icke den uppgift som föreligger mig. Är konsten allena till för sin egen skull, har hon

sitt mål i sig själf allena, har t. ex. målarekonsten ingen annan uppgift än den att åstadkomma harmoniska eller i hvarje fall intressanta färg- och formförhållanden, så är det uppenbart, att konstverksamheten har ingenting att skaffa med de väldiga ansträngningar och strider, som djupast uppröra vårt släkte och utkämpas inom folkens och inom personligheternas hjärtan i striderna mellan det goda och det onda, mellan vårt sanningsbegär och häfdvunna villfarelser. Konsten är då en afstängd Olymp, hvars gudar, för att tala med Stagnelius:

»sorgfritt dricka sina glädjemängda viner
och med liknöjdt öga blicka neder till vår jords ruiner»,

liknöjde äfven om den sista af forskningens facklor skulle släckas därnere och den sista röst som ropat på rättfärdighet skulle förstummas.

Konsten skulle då till själfva sitt väsen vara den lyxartikel, som hon i själfva verket under vissa epoker af sedlig urartning och folkligt förfall varit eller, för att begagna en fransk målares ord, »en lyxartikel för satrapernes praktsalar, för kurtisanernas budoärer och de ästetiska gurmändernes gallerier».

I den anda som genomgår dessa uttalanden från skilda skeden af hans lif, framträdde Viktor Rydberg såsom romanförfattare under den tid nu är i fråga.

Rydbergs förut omtalade förstlingsförsök på romanens område voro ätteläggar af tidens sensationsromantik, blott med en tillsats af den varma frihetskärleken från åren kring 1848.

Den prosadikt som nu följer bär en annan karakter. Äfven nu är visserligen fantasien i flitig

verksamhet, men den träder verkligheten närmare, vare sig denna verklighet är den samtida eller en historisk. Och i stort sedt — med ett märkligt undantag: Singoalla — är Rydbergs prosadiktning under denna period 1855—1862 tendensroman.

Benoni Strand. De vandrande djäknarne.

Tendensromanen hade ju för öfrigt i Sverige haft framstående odlare, som icke bekymrat sig om de lärde ästetikernes anatema; exempelvis Fredrika Bremer och Viktor Rydbergs landsman, Jönköpingssonen Onkel Adam. Äfven i utlandet fanns det godt om romanförfattare, som läto en afgjord tendens komma till uttryck i sin diktning, främst bland dem den sociala romanens mästare i England, den store Dickens, af hvars hand redan vid denna tid förelåg en rad tendensromaner, alltifrån Oliver Twist till David Copperfield; liksom ock fransmannen Eugène Sue.

Det synes närmast hafva varit Dickens' författareskap — måhända äfven i någon mån Onkel Adams — som eggat Rydberg till sysslandet med en roman, af hvilken åtskilliga fragment förefinnas bland hans papper under titeln *Benoni Strand* (äfven i ett manuskript kallad: Vilhelm Bergman) och som törhända ligger före hans Göteborgstid. Det är möjligt, att detta fragment är identiskt med den roman: Brott och vedergällning, hvarmed han år 1851 var sysselsatt, möjligt ock, att det var denna tendensroman, som Liberg berör i sitt sista bref till Rydberg och som utgjorde arbetet på lediga

stunder mellan informatorsgöromålen å Senäte. Eller kanske var det i båda fallen samma roman, som ej heller då blef fullbordad. Detta fragment, som offentliggjorts i femte delen af Rydbergs skrifter, består af tvänne olikartade ingredienser: en brottmålshistoria i stil med tidens vanliga »spännande» sensationella följetonger och en samhälls-satirisk tendensroman. Den spännande »händelsen» i den ofullbordade romanen är följande:

Benoni Strand* (Vilhelm Bergman) är frukten af en förbindelse mellan en godsägare och en kvinna, åt hvilken älskaren gifvit äktenskapslöfte, ehuru han sedan gift sig med en annan. Kort före sin död har han gripits af ångest och samvetskval, hans tankar syssla med den kvinna som han svikit och den son som de äga tillsammans. Hans syfte är nu att i någon mån godtgöra sitt fel genom att erkänna sonen och trygga dennes lagliga rätt. Han har uppsatt ett testamente och anførtrott det åt gods-förvaltaren, som skall öfverlämna det i domarens förvar å det närbelägna tingsstället. Men den döendes broder, presidenten, som infinner sig vid hans dödsbädd, lyckas i all hemlighet träffa öfverenskommelse med förvaltaren och förmå honom att icke resa till tingsstället med testamentet, utan låta detta vara ogildt.

Detta är romanens förhistoria.

Själftva berättelsen börjas med att Benoni Strand — son till den i prologen aflidne egendomsherrn — införes i Stapelviks fattighus, sedan hans moder, »änkefru Strand»,

* Namnet Benoni är bibliskt. Det betyder: smärtans barn. Rydberg öfversatte det sedan i Singoalla med »Sorgbarn».

plötsligen aflidit kort efter sin ankomst till staden. Fattighusdirektionen besluter sig för att upptaga gossen i stadens försörjningshus samt till en början låta moderns kvarlåtenskap betäcka omkostnaderna.

Under ett besök på kyrkogården, där Benoni uppsökt sin moders graf, möter han några barn — en gosse och en flicka, Ludvig och Leonora, hans farbroders barn — hvilka inlåta sig i samtal med honom och som öfverraskas af hans likhet med ett litet porträtt, tecknadt på velin, hvilket de funnit i en gammal bordslåda.

Emellertid blir Benoni intagen på fattighuset och blir rumskamrat med en magister Palm, som donerat en summa för att där få fri bostad. Gubben är i början ganska vresig öfver inkvarteringen i sitt rum, men visar dock snart vänlighet mot den lille rumskamraten, som påminner honom om den kvinna, som en gång var föremål för hans kärlek.

Benoni sändes till lancasterskolan hos Palms vän, magister Blomertz; ett litet fragment ur det kapitel som skulle skildra undervisningen förefinnes. Då hans kunskaper redan visa sig rätt stora, blir han af Palm sänd till lärdomsskolan.

Fortsättningen föreligger endast i utkast. Det finnes två män i staden som fått reda på hemligheten, tvänne bröder, skomakareåldermannen Askenstedt, i hvars hus Benonis moder dött, samt auktionsförrättaren Askenstedt, hvilken icke är någon annan än den svekfulle godsförvaltaren, som innehar testamentet till förmån för Benoni. Den förre har dessutom påträffat bland hans moders kvarlåtenskap en del bref, hvilka visa hans börd och att fadern, Gustaf Lantzfeldt, gifvit modern äktenskapslöfte samt att sonen sålunda i hvarje händelse är arftagare. De begagna sig häraf att utpressa penning-

summor af den orättmätige arfvingen. Vidare skildras Benonis öden som handtverkslärling, hans rymning från handtverksläran, hans vandringar, hans kärlek till Leonora Lantzfeldt, hans farbrors dotter, hans häktning som misstänkt för tjufnad af ett skrin, hvilket en sömngångare bortfört, hans vänskap med en ädel stortjuf, i hvilken Rydberg velat skildra en »ädel brottsling» i strid mot samhället, för hvilken som han påpekat allmänheten alltid hyser sympati (sid. 321)*; hans återupprättelse, färd till Amerika, återkomst som arkitekt, giftermål med Leonora o. s. v.

Ett tidigare särdeles utförligt utkast till denna berättelse företer något skiljaktiga namn. Benoni kallas: Vilhelm Bergman, magister Palm: Blom, den ene af bröderne Askenstedt: bagareålderman, den andre: sysselman i fattighuset. Detta utkast må här finna plats såsom antydande romanens afsedda utvecklingsgång:

Prölog. — I. *Ett bref.* — II. *Testamentet.* — III. *Besöket.*

1:sta kapitlet: *En fattighusdirektion.* Bland ledamöter som spela en roll i berättelsen *prosten Törning* och bagareålderman Askenstedt. Denne senares bror, *Josua Askenstedt*, f. d. betjänt hos Gustaf Lantzfeldt, är fattighusförestånd.

* Som modell till denne stortjuf »äfventyraren Törning» var tvifvelsutan bestämd att stå en i Rydbergs barndom och ungdom i Småland mycket omtalad person, en man ur god familj, hvilken en olycksbringande händelse i hans ungdom drifvit in på förbrytelsernas bana, där han genom sin våghalsiga djärfhet, sin galghumor och sin egenskap att »ta från de rika och ge till de fattiga» blef en slags småländsk »folk-hjälte» à la den norske Ole Højland. Denne man hade liksom »Törning» i berättelsen, bland sina bröder en prost samt blef liksom denne förrådd af en sin kompanjon och falske vän, en skomakare, hvilken ock efter en i Götteryds skog i augusti 1825 utspelad rent af italiensk banditscen gaf den förrådde dödshugget. Personen i fråga och hans äfventyr äro skildrade i Birger Schöldströms berättelse »Fågelfri!» i samlingen *Zig-zag* (1895).

daren. Vilhelm inför direktionen. Scenen vid sjöstranden, där Ludvig och Leonora uppträda. Vandringsmannen (Törning), som talar med Vilhelm och hemligt besöker skolgården, sin forna lekplats.

2:dra kapitlet: *Magister Blom*. Vilhelms rumkamrat i fattighuset, hvilken ansenligt donerat detsamma med förbehåll att lefva där till sin död. Första aftonen då de sammanträffa med hvarandra. Gubbens vresighet snart försvunnen. Han är mathematicus och räknar mycket. Tankspridd. Talar högt om sin gamla kärlek (hvars föremål var Vilhelms mor). Vilhelm skickad till lancasterskolan, hvars föreståndare, den gamle Westergren, är Bloms vän. Bloms sanningszelotism.

3:dje kapitlet: *På fattighuset*. En scen i lancaster-skolan. Striden med storklassgossarne. Fattighusdräkten. Huru Blom löser den svårigheten, sedan Vilhelm känt sig olycklig i densamma. Ett prof på Bloms och Westergrens aftonnöjen. Deras samtal om Plato och Aristoteles, om lärde och handverkare, om Robespierre. Blom inplantar i Vilhelm, att han bör bli en bildad handverkare. Af räntan på 30,000 rdr har Blom förbehållit sig 200. Huru han använder dem. Skickar Vilhelm till lärdomsskolan. Vilhelm flyttar från fattighuset till Bloms väninna madam Strand, Calle sjömans mor. Bloms missnöje, då namnet Lantzfeldt nämnes.

4:de kapitlet: *Byråen*. Bröderne Askenstedt. Den ene har testamentet, den andre fru Bergmans bref, funna i den på auktionen efter henne inköpta byråen. Af dessa bref inhämtas, att Anna, Vilhelms mor, hade fått äktenskapslöfte af Gustaf Lantzfeldt. Vilhelm således i hvarje händelse arftagare efter denne. Bröderne och Georg Lantzfeldt.

5:te kapitlet: *Vänskapen*. Lantzfeldts familj flyttar till Sjököping. Vilhelms och Ludvigs vänskap. Vilhelm och Leonora. Deras vandring vid bloss i fästningshvalfven, där de höra tjufvarne tala öfver sig. Vilhelms och Leonoras tycke för hvarandra. Den rödhårige Askenstedt, son af bagaren. Huru Vilhelm förolämpar honom Pojklif. Törning äfventyraren är en gång åskådare af deras lekar. Vilhelm på besök i Lantzfeldts hus. Samtalet mellan Lantzfeldt och prosten Törning om oäkta barn. Pojkarnes upptåg med den fulle bagargesällen, som ofta kämpar i lärgossarnes leder. Lantzfeldts plan att skicka Vilhelm till sjös. Vilhelm skulle vilja det, om han då ej måste skiljas från Ludvig. Blom är emot planen. Askenstedtarne korsa den. Blom upptäcker på sjuksängen genom ett porträtt, som Vilhelm äger, att han är Annas son; då redan mällös. Blom död. Vilhelms skicklighet i ritning.

6:te kapitlet och 7:de kapitlet. *Vilhelm i handtverkarslära*. Bagareåldermannen, mån att Lantzfeldt ej skall

kunna undanskaffa Vilhelm, skyndar att genom kontrakt binda honom såsom sin lärgosse. Vilhelm får den förolämpade gesällen Pettersson till förman. Det nya förhållandet till Ludvig och Leonora. Morgonbesöken med brödkorgen. Studier. Slatveriet. Misshandlingen. Rödhårige Askenstedt hjälper Vilhelm i studierna och lindrar sin mors elakhet mot Vilhelm. Vilhelms opposition mot förtrycket. Leonora förebrår Vilhelm, att han blifvit stygg. Sagorna och vandringslystne gesällen Pettersson. Dennes sömngånger. Sjöbryggan. Törnings historia. Bekantskapen med Calle sjöman. Kultivering af Bloms graf. Vilhelms funderingar om »gossars ställning i samhället». »Pojk och hund» etc. Vilhelm insuper gubben Bloms idéer och utvecklar dem på sitt eget vis.

8:de kapitlet: *Rymningen*. Vilhelms samtal med Leonora, som han meddelar allt hvad han lidit. Hon bifaller hans plan att rymma och berättar, att hon skall med sina föräldrar resa till en herrgård, belägen högre upp vid sjön. Ber honom komma dit. Om natten på vindskammaren. Gesällen kläder sig och går ut i sömnen. Vilhelm stör honom ej. Vilhelm packar i en påse sina saker. Hans afsked till vallarne, hvarvid han ser en gestalt inträda i ett fästningshvalf. Gesällen vaknar i hvalfvet, sedan han satt från sig skrinet. Anar, att han är skulden till Askenstedts skrins bortkomst. Vilhelm tros vara tjuften. Skrinet innehåller mycket pengar samt Vilhelms mors bref m. m. Askenstedt förtviflad. Efferlysning.

9:de, 10:de och 11:te kapitlen: *Vilhelm på vandring*. Mötet med familjen Lantzfeldt. Leonora släpper en blomma och en liten pung till Vilhelm. Åtskilliga hus som besökas under vägen. Nattlägret i skomakarens hus. Mötet med kolportören. Ryktet om stortjuften Törning. Vilhelm möter denne i skogen och tillbringar en afton med honom i en skogsstuga. Mötet med den nu till landet utflyttade, ur prosten Törnings socken utjagade kolportören, som ger honom småskrifter att sälja. Vilhelm gripen i en bondgård. På en gästgifvaregård, där nattläger tages, möte med vandringslystne gesällen, som ånyo gifvit sig af. Denne hjälper honom fly och råder honom taga vägen åt Sjököpingshället. Först genom denne får Vilhelm veta något om skrinet. Vilhelms beslut att rättfärdiga sig. Han inträder i staden tidigt om morgonen. Ändrar beslut, då han träffar Kalle sjöman och ser Ellida segelfärdig. Vill följa med honom för att komma till Amerika. Gör en sjöresa. Kan i Göteborg ej få employ. På hemvägen låter han landsätta sig vid Sjöberga, Lantzfeldts egendom, för att vara i Leonoras grannskap och styrka sig till sitt öde i Sjököping. Lantzfeldt får reda på honom. Ger sin skeppare, en

skurk, pengar för att på något sätt bli kvitt gossen. Äfventyret på sjöresan. Gråsejen i dess vattning. Striden ombord, då Vilhelm hotar upptäcka bedrägeriet. Vilhelm kastas i sjön under stormen. Simmande drifver han i land och räddas af Törning. Skiljes fran denne och vandrar till Sjököping. Gripen och insatt i länshäktet. Under vägen dit möter honom Ludvig, som nu är kadett.

12:te kapitlet: *I länshäktet.* Förhöret. Vilhelms domare är en f. d. skolkamrat med Törning och den som först inledde Törning i skolpojkarnes tjuftband. Domaren afvog och partisk. Törnings ankomst till häktet. Törning stenhuggare, präntare m. m. Lifvet i häktet. Den rödhårige Askenstedt besöker Vilhelm. Färden till och från rådstugan. Törning berättar sin lefnadshistoria för Vilhelm. Hans makt öfver tjuftvarne. Hans ihärdiga förberedelser för rymningen. Den hemliga brännvinsbrännningen. Brännvinsbrännaren-pionieren, som sedermera uppträder som Törnings följeslage mot slutet af boken. De bägge mordiske skepparne insatta. Till Törnings förberedelser hör ock, att han köper kläder, skaffar sig pass etc. En sten i marken uti Törnings verkstad blir småningom uppbruten. Därifrån leder vägen ned i fästningsgångarne. Rymningen.

13:de kapitlet: *Åter på fri fot.* I fästningskassermatten, där Törning slår eld, för att vägleda sig, upptäcker han det af somnambulen där nedsatta skrinet. Vilhelm igenkänner det, vill ha det och framlämna det till Askenstedt. Törning afråder det, förklarar att det endast skulle styrka misstanken mot honom, rycker skrinet till sig. Vilhelm följer honom under böner att återlämna det. Utanför staden i en lada upp bryter Törning skrinet och uttager en väldig penningesumma. Berättar om sina planer och föreslår Vilhelm delning. Vilhelm tillbakavisar det. Samtalet dem emellan om samhället, om egen skuld och om ödets makt, elt samtal, i hvilket Vilhelm sönderrifver Törnings sofismer och beklagar honom. Då Törning ännu en gång under hotelser vägrat återlämna skrinets innehåll och just ämnar bortkasta några i skrinet liggande papper, undersöker Vilhelm dessa och upptäcker Gustaf Lantzfeldts bref till Anna Dahl, likasom en öm skrift af Anna till Vilhelm. Törning förvånad likasom Vilhelm öfver upptäckten, utgjuter tårar, då Vilhelm uppläser skrifvelsen. Det intyg Törning skrifver åt Vilhelm rörande skrinets finande etc. underlecknadt »Törning stortjuf». Törning vill nattetid se sitt hem. Scenen med Törnings mor. Äfventyret med ålderman Askenstedt i skogen. Törning skjuter en stör genom hans rockärmar och lägger honom i skogen. Omtalar skrinets historia, så långt han känner den, visar Askenstedt, att alla

pengarna äro i Törnings, ej i Vilhelms förvar, tror att Askenstedt själf gömt skrinet i vallarne under sömngågeri (hvilken antydning påminner A. om sömnavdrande Pettersson), svär att döda Askenstedt, om ej Vilhelm lofvar att ej befria honom förrän efter en timmes förlopp. På Askenstedts egen bön bifaller Vilhelm detta. Törning flyr. Askenstedt vill genast bli lös, blir det först efter en timme. Askenstedt lofvar beskydda Vilhelm, om han vill följa honom, men denne går.

14:de kapitlet: *Askenstedtarnes nya operationsplan.* Deras resa till baron Lantzfeldt. Det våldsamma uppträdet med denne, genom hvilket Leonora får underrättelsen om Vilhelms börd och rättigheter.

15:de kapitlet: *Vilhelms möte med Leonore.* Han uppträder med fasthet, ty han vet nu hvem han är. Hans beslut att fara till Amerika, hvilket beslut undanrödjes af den ankommande baronen, emedan det ingår i hans plan att aflägsna Vilhelm. Dennes uppriktiga hållning gent emot baronen säger honom, att han vet allt. Skänker honom allt. Leonoras ädelsten, som Vilhelm mottar men ej använder. Han slår sig ut ändå.

16:de kapitlet: *Snöyran.* Vilhelm på resa. Kolportören. Irrfärden. Törning i kolarhyddan. Han står i förbindelse med skomakaren, vid målet för sin plan. Skomakaren. Skallgången. Striden. Törnings död.

Epilog. Vilhelms återkomst som arkitekt. Giftermålet Kolportören.

Att döma af utkastet skulle knappast denna roman, hvad händelseutvecklingen angår, ha kommit att höja sig särdeles mycket öfver Rydbergs sensationella förstlingsromaner. En förkänsla häraf var väl anledningen till att romanen icke kom att fullbordas. Härmed var nog på det hela taget ingen skada skedd. Men hvad man saknar är, att icke flere samhällssatiriska skildringar än den af »fattighusdirektionen i Stapelvik» med dess humoristiska enskildheter blefvo utförda. Särskildt borde framställningen af lancasterskolan och af handverkslärlingens slafveri under den gamla goda skråtiden hafva erbjudit motiv för en Dickens' lärjunge

som Rydberg var, helst han från egen och sina närmastes erfarenhet kände väl till dessa förhållanden, om han än kanske såg dem genom ett något färgadt glas. Det är tydligen barndomshågkomster från Jönköping — hvars lokaliteter för öfrigt flerstädes skymta fram — på hvilka Rydberg ärnat bygga sin roman, hvilken aldrig under hans lifstid fann väg till pressen.

*

Det första alster af hans berättarkonst, hvilket offentliggjordes i Handelstidningens spalter var *De vandrande djäknarne*, som stod under strecket från den 2:dra april till den 5:te maj 1856 och bar författarnamnet Agricola, en signatur som till en början var olöst för själfve hufvudredaktören. I motsats till alla de föregående alstren rör författaren sig här med mycket enkla medel; inga sensationella händelser, ingen spännande brottmåls-historia, ingen revolutionär kamp lägga här an på följetongsläsarens inbillningskraft. En älskvärd och varmhjärtad skildring af svenskt bondelif, af svensk natur, af svensk fosterlandskänsla skänker Agricola i denna »bondehistoria». De båda Växiö-gymnasisterne, adelsmannen Adolf Sparrfält och hemmansägaresonen Göran, hvilka gifvit berättelsen dess namn: »de vandrande djäknarne», äro mera iakttagare af än egentligen deltagare i den handling, hvarom den rör sig. Hufvudhjälten är masmästaren Sven, fosterson till den ärlige torparen och f. d. korporalen Brant, och berättelsen rör sig om de intriger, hvilka läggas mot honom och hans käreста, ladugårdspigan Johanna Brant, af hennes husbonde, den dumdryge och illvillige patron Brackander, och

dennes fidus Achates, kronolänsman Spökvist, samt om den misshandel för hvilken den stolte smeden — tack vare barbariska lagar — är utsatt. Varma och vackra äro skildringarna af det enkla torparhemmets fridfulla lycka samt af den gamle korporalens patriotiska sinnelag då han förtäljer sina krigsminnen. Estlander har med fog betecknat detta såsom »fosterlandskänsla i Fänrik Ståls tonart». Säkert var denna skildring en återklang af hvad Viktor Rydberg hört sin gamle far förtälja. Sympatiska äro ock teckningarna af Sven masmästares käcka och ljusa personlighet och af Smålandsbygdens fagra natur.

Bondelivets, landtlivets ideala sida finner i denna novell — utkommen samma år som Björnsons »förste fortælling» — sin hänförde lofprisare. I Görans mun lägger författaren följande Rousseau'anska uttalande:

»Lyckan är visserligen icke beroende af yttre förhållanden utan alstras ur vårt eget hjärta, men detta slår sundare och kraftigare då det klappar mot modern naturens friska barm. Jag förstår ej de människor, som frivilligt nedgräfvat sig likt mullvadar i de stora städernas mörka, stinkande gränder och dö där utan att de kanske någonsin sett en blå himmel, en sorlande skogsbäck, en skön soluppgång, utan att någonsin hafva andats en ren upplifvande luft, utan att hafva hört den ljufvaste af all musik, naturens evigt omväxlande stora pastoralsymfoni. Och hvad hafva dessa mullvadar vunnit i utbyte mot de offer de gjort af allt detta?»

I motsats till de ädla personligheterna, hämtade dels ur de breda lagren, dels äfven ur sam-

hällets högsta klass (Adolf Sparrfält, stå de båda halfherrarne», patronen och kronolänsmannen, tvänne bondplågåre, tecknade med samma tendentiösa svartmåleri, som stundom påträffas i Onkel Adams romaner, Thomassons folklifsskildringar och v. Brauns prosaberättelser. Motsatserna mellan mörkt och ljusst äro i allmänhet nog hjärta, här finnas inga mellantoner, något som för öfrigt, om än i mindre mån, kan anmärkas mot Rydbergs författarskap i allmänhet. De onda personerna blifva nästan alltför onda. Man märker ock nybörjarens omogna teckning i de schablonmässiga karrikatyrerna af den myndige godsägaren och hans rödhåriga vän. En bifigur, värfvaren Montan, är återgifven med vida mera liffull och äkta humor. Historien om Brackanders förföljande af Sven masmästare äger för öfrigt en ganska utpräglad tendens. Den unge tidningsmannen, som här förde novellistens penna, hade icke lämnat sina publicistiska sympatier och antipatier ur sikte. Novellens dåliga personligheter utfara i onda ord mot de liberala tidningarna och önska, att man kunde »sätta munlås på pressen, hvilken rör upp himmel och jord om en länsman klår bönderne»; de framhålla som ett framtidsmål att få desse lifegna som i Ryssland. Husagan, hvilken Rydberg ungefär samtidigt bekämpade mera direkt i sin publicistik, skildras i novellen i all sin förnedrande styggelse: vidare framhäfvas missbruket af försvarslöshetsstadgan och legostadgan samt öfverhufvud taget lagstiftningens hårdhet mot de små, de förtryckta, för hvilka författarens hjärta, nu som alltid, klappar med lifliga slag.

Ett annat drag — ej alldeles vanligt hos 1850-

talets liberale författare — är att de religiösa rörelserna omtalas med varm sympati. Brant och Sven framträda som djupt och ärligt religiösa personligheter, men Spökvist använder om dem uttrycket »läsarepack», »gudsnådeliga och fromma människor på ytan, men då man kommer underfund med dem idel tjufvar och kanaljer».

De naturscenerier som skildras i samband med de båda djäkarnes vandring i Smålandsbygden, äro tvifvelsutan reminiscenser från Rydbergs egna vandringar med kamrater under skolgosse- och gymnasiståren. Särskildt torde besöken å Taberg med dess grufvor och masugnar ha bildat bakgrunden för den bondehistoria han här förtäljer. Och vänskapsbandet mellan de båda ungdomarne — hemmansägaresonen Göran och den rike baron Sparrfälts son Adolf — hade ock sin motsvarighet i verkligheten, nämligen den förtrogna vänskap, som sammanbundit »fattiglappen», fanjunkaresonen från Jönköping, och den förnämde excellenssonen Henning Gyllenhaal.

Efter vandringens slut skiljas de båda djäkarnes lefnadsbanor. Bondesonen Göran besluter att i stället för att förslösa sina ringa ägodelar på långa studier, för att inträda på en brödlös och beroende tjänstemannabana, återvända till sin hembygd och odla sin fädernetorfvä. Han älskar landlifvet och är — som vi ofvan hört — dess entusiastiske lofprisare. Och gent emot de fördomar, som sätta universitetsbildningen i högsätet, häfdar den bondefödde gymnasisten odalmannalifvets välsignelse och menar, att kunskaper och vetande icke äro ett uteslutande monopol för våra hög-

skolor. Ingenting hindrar en kunskapstörstande bonde att blifva god teolog, filosof eller naturforskare.

Men Adolf har högre vyer. Den unge ädlingen vill blifva en stridsman för frisinnade idéer. Han föraktar att med sin rikedom och sitt lysande namn »göra lycka i världen» och varda en epikureisk filister. Han hade uppfattat kristendomen på ett sätt, som föga öfverensstämde med en demoraliserad, moraliskt kraftlös och i grunden hednisk tids åskådningssätt». *»Den sanne kristne* — så låter Rydberg Adolf i »De vandrande djäknarne» teckna hans eget dåtida ideal — *»är en soldat, som evigt svurit sanningens fana och förbundit sig att med uppoffring af allt jordiskt kämpa till sista andedraget mot det onda i världen eller i sin egen barm: ingen vapenhvila för att hämta andan är honom tillåten: han får icke mäkla, icke underhandla med fienden, utan ständigt öfver dignande förhoppningar och bleknande lefnadsfröjder rycka framåt och slutligen stupa under korsets fana. Den som bekänner Kristus måste taga sitt kors uppå sig och följa honom.*

Det är icke svårt att se, hurusom här för första gången den Rydbergiska diktens hjälteideal uppenbarar sin silhuett.

Men Adolf Sparrfälts djärfva lifsmod skulle stäckas. I ett slutkapitel, som bildar en epilog, se vi honom bruten och missmodig besöka sin ungdomsvän. Han hade med stridsfröjd kastat sig ut i världen, kämpat för social, politisk och religiös frihet och till och med ryckt i härnad mot demoralisationen på samhällets höjder. Men han hade endast

skördat hat och fiendskap; hans krafter voro uttömda, hans själs strängar slappnade, hans tro bruten. Världen låg för honom såsom ett mörkt svedjeland, lifvet som ett uselt gyckelspel och mänskligheten som en krälände myrhop.

Såg den unge publicisten, som nyss kastat sig in i frihetens käcka förtrupp, redan så missmodigt på sin saks framgång? Han låter Göran, den sunde jordbrukaren, bringa den missmodige tröst.

Adolf har frivilligt lagt på sig en större börda än han mäktar bära. Men han bör fortsätta striden, dock ej som en ensam irrande riddare, utan som en soldat i de djupa leden af de tusende som verka tyst och obemärkt inom en ringa sfär, men med icke så ringa välsignelse. Det gäller att själf vara lycklig för att göra andra lyckliga. Och Göran manar honom att bruka jorden, skapa lyckliga människor omkring sig och söka att så ett gudomligt utsäde i deras hjärtan. Men »den bästa läkedom för en nedstämd själ är dock tanken, att jordelifvet blott är en försal till evighet».

Slutkapitlet i »De vandrande djäkne» höjer sig i ton och stämning, trots sin något didaktiska läggning, vida öfver berättelsens mera alldagliga skildringar och har med sin egendomliga blandning af grubblande missmod och ideal förtröstan en heltigenom Rydbergsk karakter.

Författarenamnet *Agricola* läses ännu en gång i samma årgång af *Handelstidningen*, nämligen under *Ett juläfventyr*, infördt på julafton 1856. Det är en icke mycket betydande, men älskvärd be-

rättelse i samma anda som De vandrande djäknarne skildrande en varmhjärtad optimist, en oförbätterlig sangviniker, som, trots att alla hans företag strandat, dock bevarar sin goda tro och sina förhoppningar. Det är om sin broder, en »f. d. brukspatron», för hvilken det gått på tok, som författaren, en »f. d. student», berättar historien. Och såsom räddande dei ex machina uppträda syster Hedvig och hennes man, en väldig förslagsmakare, på hvilken engång brodern förlorat större delen af sin förmögenhet, men som nu i Amerika med sitt djärfva affärsgeni gjort en hastig lycka.

Det är icke svårt att gissa sig till hvem som stått modell för det lilla juläfventyrets hjälte, om hvilken Agricola skrifver:

»Skulle jag önska mig själf och mina medmänniskor en verkligt god julklapp — och hvarför skulle jag icke det? — så önskade jag oss min brors stilla och jämna lynne, hans styrka i motgång, hans äfven i de svåraste ögonblick oförsvagade arbetsdrift och hans orubbliga förtröstan på försynen. Men denna julklapp finnes ingenstädes tillgänglig för klingande mynt: den liksom all god gåfva och allt fullkomligt godt kommer ofvanifrån.»

I dessa ord har nämligen Viktor Rydberg tecknat sin broder Carl August Rydbergs bild.

Fribytaren på Östersjön.

Den 9 januari 1857 — ett år då Rydberg var synnerligt produktiv — började i Handelstidningen

under strecket en roman: *Fribytare*n på Östersjön, af onämnd författare, hvilken dock, när den 26 maj romanens sista spalt infördes, undertecknade sig: Viktor Rydberg.

Länge hade nog tanken på denna roman lekt Rydberg i hågen. Då han under Känstiden svärmade å bergsknallarne och lät hafvets friska brisar blåsa luft i lungorna, tecknade sig för hans fantasi konturerna till fribytarskepnaden och till striden å de blå böljorna mellan Drake och Vanloo; — på ett papper med teckningar från Känso förekomma å baksidan enstaka utkast till scener ur *Fribytare*n på Östersjön; under vistelsen på Senäte hade häxprocesserna och deras gräsligheter ofta varit föremål för samtal mellan honom och hans lärjunge, och en blick i Fryxells årtiondet förut utkomna historia om Karl XI hade låtit skepnader som Bengt Skytte, Maria Skytte, ja äfven Gustaf Drake själf — den grymme fribytare — te sig för honom som lämpliga romanfigurer i en historisk roman från häxprocessernas dagar. Så föddes småningom först i hans fantasi och sedan, under eggelsen af »printers devil», *Fribytare*n på Östersjön.

Denna roman är sprungen ur tvänne motiv, ett romantiskt och ett historiskt tendentiöst.

I förra afseendet gällde det en följetong med växlande scener, närmast en sjöroman full af spännande äfventyr och röfvarebragder, sådana som allt sedan barndomen lekt i Rydbergs fantasi, men som här fingo sin mognade, slutgiltiga behandling. Det var romanens ränning. Inslaget var af mera allvarlig art. Det kom ur den unge publicistens håg att gifva en tidshistorisk skildring af villfarel-

serna, trosfanatismen, grymheterna från ett sekel — det sjuttonde — då »alla de onda makter, som väfva sina svarta trådar genom historien, syntes hafva förenat sig för att med gigantisk öfvermakt möta och tillbakatränga den nya världsåskadningens förtrupper», ett århundrade då »ständerfriheten viker för absolutismen, den djupaste osedlighet härskar vid sidan af en formell sedlighet, som i sin ordning alstrar den mot allt stort och upphöjdt fientliga kälkborgarandan, då polisinstitutionen, jesuitismen, brefadeln utbildas, vetenskaperna förföljas, de sköna konsterna dö bort, trosfanatismen och vidskepelsen uppfylla Europa med slagfält och af-rättsplatser». Dock var det icke endast eller företrädesvis ett *historiskt* intresse, som talade genom denna författarens vrede mot sjuttonde århundradet — ett tidehvarf i jämförelse hvarmed t. o. m. »de mörka århundraden, som följde på folkvandringarna och den antika civilisationens förfall, i flere hänseenden voro milda och mänskliga». Rydberg såg hos sina motståndare på det politiska, men framför allt på det kyrkliga området gengångare från detta trosfanatismens och absolutismens skede, hvilka — om än med mildare medel — sökte, liksom sina samsläktingar två sekler tidigare, binda människoanden i ofrihetens länkar. Så varder denna historiska roman i viss mån en samtida tendensroman. Liksom i en förstoringsspegel låter Rydberg sitt tidehvarfs ortodoxer och religionsförföljare skåda sin egen bild i det sjuttonde århundradets häxprocesser och fanatism.

Den personlighet, som gaf romanen dess namn, ägde historisk verklighet. Gustaf Drake var en

svensk adelsman, som dref sjöröfveri på 1660-talet. Det synes hafva varit hans svåger Gustaf Adolf Skytte, den store Johans sonson, som lockat honom in på banan. Redan i unga år, vid 20 års ålder, skulle nämligen — enligt Fryxell — Gustaf Adolf Skytte tillsammans med likasinnade ungdomar börjat olofliga och grymma vikinga-bragder och senare fått sin syster och hennes man Gustaf Drake med på illdåden. Men snart spordes doft kringsmygande rykten om dessa sjöröfverier, och de följdes af öppna anklagelser från Holland, med anledning af ett särskildt fall. Gustaf Drake rymde ur landet, men återkom senare och dog i frid på 1680-talet, under det svågern Gustaf Adolf Skytte efter en längre process fördes till afrättsplatsen.*

Hos Rydberg är Gustaf Drake den egentlige sjöröfvaren, missdådaren och anstiftaren af fribyteriet, under det den unge Adolf Skytte — en af bokens ädlaste personer, rent af Rydbergs alter ego — endast rent tillfälligt och af oskyldig anledning mot slutet kommer med på fribytarskutan och menar sig, efter all den orättfärdighet han iakttagit i det lagliga samhället, draga svärdet för en rättvis sak.

* I Riksarkivet finnes en stor del af handlingarna i målet mot Skytte och hans medbrottslingar (delvis från Skoklosters arkiv) Jag har tagit någon kännedom om dem. Anmärkas må, att uppgiften i en af handlingarna, hvilken gått igen hos Fryxell, att den af Ligelius gifna skildringen af sjöröfveriet, hvilken är något fördelaktigare för G. A. Skytte än för Drake, egentligen skulle härröra från Skytte, ehuru författad i annans namn, är oriktig. Den är alldeles uppenbart Ligelius' — en vilsekommen students — egen berättelse, afsedd att mildra hans straff, hvilket dock icke lyckades. Liksom Skytte och öfriga deltagare i illgärningen, utom den bortrymde Drake, blef han afrättad.

Sådan Gustaf Drake framträder i romanen är han en skurk af den romantiserade typ som dåtidens prosadikt älskade. Hans dubbelgångarelif — å land en förnäm godsherre, inblandad i Bengt Skyttes sammansvärjning mot förmyndarregeringen, på hafvet en vild, grym fribytare — skänker åt hans skepnad ett visst mystiskt skimmer, hvartill ock bidrager hans sysslande med alkemin — ett något löst vidhäftadt motiv. Gustaf Drake, den sedligt otyglade, fantasirike äfventyraren, kall i sitt förhållande till sin maka och sitt barn, men glödande i sin lidelse för guld och makt, i allt rikande sina krafter på det dämoniskt världsomskakande, är en representant för hvad den dåtida ästetiken kallade »den onda viljans sublima», storlagen i sina brott, liksom i sitt fall och sin undergång.

Gentemot honom står hans fiende och besegrare, »holländaren» Vanloo — en ädel romanfigur likaledes i tidens stil — ursprungligen en käck svensk bondson af folkungabörd, som fått lida af godsherrens grymhet och flytt till Holland, där han blifvit arftagare af en rik mynheers ägodelar och namn, ett slags ädel Montecristofigur, öfvernaturligt mäktig, klok och modig, en smula alkemist äfven han, ehuru hvarken af öfvertygelse eller passion. De äro, dessa båda motsatta romanskepnader, hållna i tidens stil, och de scener, i hvilka de uppträda såsom handlande, äro onekligen romanens liffullaste och ästetiskt bästa. Bland dem må i främsta rummet räknas inledningskapitlet, då Drake låter sin handtlangare Ruys borra sin sjöröfvarskuta i sank, sedan manskapet döddruckits, vidare scenerna från

upploppet i Stockholm och framför allt den kraftigt skildrade striden mellan Drake och Vanloo.

Här visar Rydberg sig som en skicklig lärjunge af sen- och efterromantikens prosadiktare, t. ex. Dumas och Eugène Sue — exempelvis dennes sjöroman »Vaktornet Koat-Vën» — samt Byronianen Trelawny, förf. till »Adventures of a younger son».*

Bland andraplansfigurerna i dessa fribytarscener märkes den i viss mån sympatiskt skildrade Ligelius, en förolyckad student, som af äfventyrlusta blifvit fribytare.

Vid de båda manlige hufvudhjältarnes sida stå såsom det kvinnligas representanter den ljusa, vemsfulla Agnes Drake, en gång Vanloos käraste, nu hans fiendes maka, en sympatisk men något blekt tecknad figur, samt den af Gustaf Drake åtrådda Maria Skytte, en historisk person, hvars galanta äfventyr fylla flere blad i sjuttonde århundradets skandalkrönika, den mörkare skepnaden, en beräknande, kall, kokett natur, tydligen mera en frukt af romanstudium än af personlig iakttagelse.

Det i psykologiskt hänseende intressantaste i Fribytaren finner man i de afdelningar af romanen, som ur berättarsynpunkt äro de svagare, nämligen själfva striden om häxprocessen, hvilken särskildt i romanens äldre redaktion tillika belyses med rent historiska utredningar om den farsot, af

* Äfven de af honom öfversatta följetongsromanerna hafva väl tjänat som förebilder. Så erinrar den scen där Vanloo igenkänner sjörofvaren Ruys i köpmannens förklädnad, om ett ställe i Philip Galens »Baron Brandau och hans junkrar», där Hübner demaskerar den falske grefven såsom en ficktjuf.

hvilken häxförföljelserna i olika land voro frukter, vittnande om Rydbergs omfattande studier i denna mörka gren af kulturhistorien.

Och för de personer, som uppträda under dessa strider för och mot fördomarna, har Rydberg tydligen hämtat modellerna ej ur romandikten, utan ur verkligheten och oftast ur en verklighet, som låg honom vida närmare än 1600-talets.

När exempelvis den rättsinnige men trångsynte lagman Johan Skytte och den blinde fanatikern pastor Suenonius klaga öfver Adolf Skyttes studium af tidens gudlösa, världsligt lärda författare, som Cartesius och andra, samt beskärma sig öfver att äfven en kyrkans stridsman som Johannes Matthiae kan utströ »olivekvistar» i församlingen och arbeta för försoning kyrkorna emellan, tänkte säkert den unge författaren på de högkyrkliga motståndare i Lund och Göteborg, mot hvilka han samtidigt ofvan strecket i tidningens spalter drog i härnad. Dessa målsmän för det ovisa nitet äro skildrade med säker karakteristik och tillika med en oveld, som man knappt skulle väntat hos den eljes i sin polemik rätt lidelsefulle författaren. Deras förföljelse framställes såsom skeende i fullgod tro, om ock i blind fanatism.

Att vid sidan af den ortodoxe prästmannen, ifraren mot alla kätterier, all trolldom, allt häxväsen, ställes en lika nitisk jurist: den sträfve, känslolöse, men rättrådige lagmannen ägde törhända också personlig anledning. Det är känt, att bland de utpräglade representanterne för en strängt ortodox riktning vid det sydsvenska universitetet räknades ej endast medlemmarne inom

den teologiska, utan ock en fullt så ifrig inom den juridiska fakulteten, en berömd rättslär. Såsom en karrikyt af dessa mera allvarliga typer framträder länsmanen Jöns Askelin, en med mycken humor gifven figur, hvars renläriga, ehuru något skygga kamp mot »häxorna» blir gengäldad med att en af dessa — angifver honom själf såsom »besatt af den onde» och såsom deltagare i Blåkullafärden.

Främst bland stridsmännen emot ofördragsamheten, förföljelselusten och vantron står Adolf Skytte, en själsfrände till sin namne Adolf Sparrfält i »De vandrande djäknarne» och liksom denne författarens språkrör i romanen. Adolf Skyttes patos, hans harm öfver de oförrätter, som begås mot de förföljda, hans tal och strid för deras rättvisa sak, trots att han väl känner ringheten af sina krafter, äro äkta Viktor Rydbergska drag; — hvartill kanske äfven får räknas, att Adolf snarare är en varmhjärtad målsman och förespråkare för det godas sak, än en i handlingen starkare ingripande faktor.

»Frukterna af Adolfs forskningar» — heter det — »voro i få ord de, att han i religiöst hänseende var tviflare, i politiskt revolutionär: Greklands och Roms republikaner stodo i hans ögon oändligt högre än alla världens konungar och kejsare. Att hans själ genom dessa strider blifvit luttrad från många fördomar bidrog ej att gifva den frid, ty ett ridderligt sinne kan ej lefva i fördragsamhet med sin tids lyten, och då det angriper dem, angriper det på samma gång sin omgifnings svagaste sidor och stöter på ett motstånd, för hvilket det oftast måste duka under.

Striden mellan matematikerne och teologerne, hvilka senare bestridde och fördömde de gjorda upptäckterna såsom oförenliga med Bibelns bokstafs mening, fortgick ännu, och Adolf, som, med räknestiftet i hand, öfvertygat sig om de Keplerska lagarne, fick just genom detta teologernes okloka förfarande den första anstötten att tänka och forska på egen hand.

Få voro de filosofer, dem han ej med brinnande kärlek till sanningen studerat. Åt Aristoteles lämnade han blott en flyktig uppmärksamhet just därför att dennes läror voro de vid lärosätena gängse (jmf. V. R:s eget förhållande till Hegelstudiet!); större uppmärksamhet hade han ägnat åt Neoplatonikerne och de nyare forskarne, såsom Giordano Bruno, Vanini och Descartes, *men den tillfredsställelse han sökte fann han ingenstädes fullkomligt.*»

Men väl att märka — Adolf är visserligen en fritänkare, enligt sin fars mening t. o. m. en kät- tare, men han är dock, i motsats till sin farbroder, den likaledes fritänkande Bengt Skytte, som visat honom vägen till studiet af tidens filosofer, en religiös natur.

»Målet för Adolfs forskningar var att genom förnuftet få en bekräftelse på de satsen, som hans religiösa känsla uppfordrade honom att antaga såsom sanna, han sörjde, då han blott kom till negativa resultat, och kände sig olycklig i sina tvifvel.

Bengt däremot gnuggade sina händer af förnöjelse, då han lyckats nedrifva något, som hitintills gällt för en oförstörbar sanning, eller med sin dialektiska fyndighet förmått bringa osäkerhet och förvirring i något, som af alla antagits såsom solklart och axiomatiskt.

Den beundran han hyste för sitt eget skarpsinne kom honom att icke känna den tomhet, som brist på tro och öfvertygelse annars plägar medföra.»

I dessa punkter har Rydberg så tidigt som 1857 tecknat motsatsen mellan sitt eget religiösa fritänkeri och den »ande som förnekar».

Dock slites Adolf emellan trön på ett blindt öde, som rullar sin triumfvagn och hvars hjul krossa hvad den möter på sin väg, och en vis försyn, som råder för allt. Här framträder samma tanke som möter i flere Rydbergska dikter från senare år och som i »Grubblaren» finner sin slutliga form. Adolf träder visserligen såsom »hjärte» vida tillbaka för Vanloo, romanens goda princip, och för Drake, dess onda, och följetongsläsarinnorna torde måhända funnit den ädle ifraren för sannings sak vid sidan af desse nog litet handlande, men för kännedomen om författarens egen psykologi är Adolf Skytte den viktigaste figuren i hela berättelsen.

Vänskapsbandet mellan den unge ädlingen och den studerande bondsonen i »De vandrande djäknarne» motsvaras i Fribytaren af förhållandet mellan Adolf Skytte och hans ungdomsvän prästmannen Erik, som är hans ombud hos de fängslade »häxorna», Ingrid och hennes dotter Elin, hvilka båda kvinnor, i parentes sagdt, synas stå vida öfver den tid och den samhällsklass de tillhöra.

En liten episod i Adolfs historia är hans sammanträffande med Stjernhjelm, hvars ståtliga, frimodiga skepnad skymtar fram, och som gifver den unge kammarlärde några goda råd om att icke

sluta sinnet för naturen, ej fördjupa sig i grubblerier och göra sitt eget jag till världens medelpunkt:

»Förnuftet har obestriddligen en stor rättighet eller fastmer en stor skyldighet, och den är att pröfva sin egen förmåga att fatta sanningen och noga bestämma den gräns, inom hvilken detta är möjligt. Inom denna gräns är förnuftet enväldsherre, men icke därutanför. Där härskar tron, och en narr är den samt en grym fiende till sig själf, som ej af henne emottager uppfyllelsen af sin själs oafvisliga fordringar. Förnuftet är en gudomlig gåfva; men snusförnuftigheten är en gåfva af Hin Onde.» (Detta samtal omskref Rydberg vid omarbetningen af tredje upplagan helt och hållet.)

Såsom de troende, fanatiska ifrarnes motpol står Bengt Skytte, den kalle, intresselöse, sluge statsmannen, hvilken Rydberg återgifvit med mycken träffsäkerhet; en politisk intrigmakare, men alltid säkrande sig själf, äfven i de djärfvaste anslag, alkemist, intresserad för tidens filosofi, är han en människa utan djupare öfvertygelse, och trots hans fritänkeri skulle det aldrig falla honom in att offra något för att bekämpa den mot häxorerna väckta fanatismen; — martyrkronan är honom lika litet kär som den narrkåpa, hvilken ofta »blir den hederlige mannens lön, när han uppträder mot tidens ondska, flärd och fördomar».

Det förekommer i Fribytaren här och hvar uttalanden, i hvilka författaren låter sin personliga åskådning träda fram. Utom hvad ofvan anförts från Adolf Skyttes mun, är ett sådant yttrande som det följande kännetecknande:

»Vanloo var förtrolig med anblicken af döden, den han sett under många växlande gestalter. Aningen om själens ovanskliga lif, hvilken funnits hos människorna i alla tider, under alla kulturförhållanden och starkast ger sig tillkänna hos harmoniskt utbildade, andligt friska individer, hade hos Vanloo öfvergått till en innerlig öfvertygelse, hvarpå själfva naturlifvets fenomen i den dager han skådade dem gaf bekräftelse och som af hans filosofiska studier ej blifvit rubbad. För honom var det därför ett högtidligt, i intet hänseende nedstämmande skådespel att se döden lägga sin hand på ett skuldfritt bröst. Döden var enligt hans åskådningssätt icke tillvarons förintelse, utan det andra stora stadiet i människosjälens utveckling, i hvilken födelsen utgör det synliga första.»

Ord, som dessa — rätt ovanliga i en dåtida följetongsroman — vittna om författarens fasta evighetsförtröstan, liksom de ock lämna en antydan om hans tro på själens föruttillvaro.

Romanen är i öfrigt hållen i en hurtig, liffull ton, planen är skickligt lagd och vittnar om ett medfödt romanförfattaregrepp. Men stilen är ojämn. Man kan finna stilblommor i den vanliga följetongsromanens smak sådana som denna:

»Maria började snart ådagalägga en isande köld i sitt sätt att vara och uppbjöd alla koketteriets medel för att plåga honom... Hon såg rosorna på hans kinder blekna, såg elden i hans ögon slockna... hon visste, att den mask som gnagde hans lifsträd, var född af hennes hycklade köld, och likväl afsköt hon den sista giftigaste pilen ur sitt koketteris koger i hans sargade bröst.»

Äfven förekomma enskilda kåseriartade ställen (t. ex. i början af fjärde kapitlet), liksom framställ-

ningen ej sällan tynges af historiska utvikningar och noter, hvilka mestadels uteslutits ur tredje upplagan. Stundom träder författaren själf onödigtvis fram och upplyser läsaren direkt eller vädjar till honom, hvilket något bryter illusionen, men mångstädes höjer sig framställningen vida öfver vanlig följetongsstil och präglas ej blott af liffullhet, utan ock af kraft, djup och värme.

Ofvan äro antydda förebilderna inom dåtidens romandikt för Fribytarens sensationella tilldragelser. I afseende åter på den halft revolutionära anda och stämning, som flerstädes framträder i denna roman, det mot ett lumpet och fördärfvadt tvångssamhälle riktade korsarkynnet, som t. ex. klingar fram i Ligelius' käcka flibustierdikt («Korsaren» = «Oro») och som drifver Adolf Skytte att sälla sig till Drake och hans män för att på sjöröfvareskutans skeppsplankor känna sig fri och afskudda alla »ett åldrande samhälles band, sedvänjor och fördomar», torde Trelawnys »Adventures of a younger son» hafva inspirerat Rydberg. Trelawny, Shelleys och Byrons ridderlige vän och själsfrände — densamme som redde bålet åt Shelleys lik, då det uppkastades på stranden af Speziagolfen, och som förbrände sin hand, när han ryckte Shelleys hjärta ur lågorna — har i denna sin halft romaneska, halft själfbiografiska, alltid äfventyrliga lifsskildring lämnat en roman af sällsynt sann och briljant lokalkolorit, särskildt hvad gäller korsarlivet i de ostindiska farvattnen. Både det äfventyrliga och det frihetsglödande demokratiska draget i denna egendomliga själfbiografi var ägnadt att tilltala den unge Viktor Rydberg: och Schöldström

har meddelat mig att Rydberg omtalat denna roman såsom en kär ungdomsläsning. Utan tvifvel hafva drag af De Ruyter spelat in i teckningen af Vanloo, liksom enstaka sidor hos Ligelius erinra om själfve hjälten i Trelawnys bok. Och såsom motto till denna kunde lika väl som den Byronska krigsförklaringen mot tyranner, tankebetvingare och förtryckare stå orden ur Ligelius' korsardikt:

»Seglen upp! Från världens vimmel,
från en lumpen mänskoscara
styr jag ut att frihet andas
på den vida ocean!»

Den 26 maj afslöts romanen i Handelstidningens spalter. Två månader senare, den 30 juli, förelåg den i bokform. Det var den första bok som bar författarenamnet Viktor Rydberg.

Med undanftag af en något svassande anmälan i »Jönköpingsbladet» 3 november 1857, af Axel Krook, som framhöll, att det vore en glädjande företeelse att kunna hälsa denne nye författare ett hjärtligt välkommen, »i synnerhet då de gamle tystnat», synes »Fribytaren på Östersjön» icke synnerligen ha beaktats af den samtida litterära kritiken.

Bifall vann romanen, då som senare, hos den läslystna allmänheten. Denna framgång manade Rydberg att fortsätta. Och det brast icke idéer, men väl tid till deras utförande.

Novellutkast och fragment. — Singoalla.

Bland papper från denna tid — antagligen 1858 — ligger ett blad med följande förteckning:

Af dessa offentliggjordes »Cingoalla» vid jultiden 1857 — dock med en annan initial —; de under n:o VII omtalade dikterna torde väl delvis sammanfalla med de 1863 i Flora meddelade *Strandvrak* af Robinson Crusoe.

Till de flesta af dessa »moln»-fantasier, hvilka åtminstone under Rydbergs lifstid voro okända, föreligga utkast eller fragment.

Mest betydande bland dem är det fragment, *Pierino Corsi* eller *Stenmänniskan*, »arabesk» af författaren till »Fribytaren på Östersjön», som jag ansåg mig — trots dess luckor och abrupta afslutning — böra upptaga i samlingen af Rydbergs skrifter. Sådan vi nu äga den, är den blott spillror af en filosoferande novell, i hvilken Rydberg ville rikta ett slag mot tidens materialistiska och ateistiska läror. Det som är kvar af denna berättelse låter oss i hög grad sakna det felande — mellanstyckena och slutet. Början af novellen handlar om en hemlighetsfull bildhuggare, Pierino Corsi, som under åratals arbetar på en bildstod den ingen rätt fått se, men om hvilken det ryktet gått med rätt eller orätt, att den vore ett vidunder, »en fulländad bild af det otäcka», liksom man ville veta, att hans verkstad vore ett pandemonium för alla skräckgestalter.

Senare följer en ironisk skildring af en obekant stad, där materiens tempel är upprest, där man sjunger en hymn till gudinnan Materia eller till ödet (samma poem, som senare intogs i Rydbergs diktsamling) och där vetenskapens heros professor Athan — hvarmed antagligen åsyftas den dåtida materialismens profet Ludvig Büchner — föreläser

om att ingen kraft finnes utan materia, ingen materia utan kraft, liknar människan vid ett urverk, kallar dem som hoppas på personlig fortvaro efter döden för de värste egoister och irreligiösa människor i jämförelse med de fromme materialisterna. Förbindelsen mellan de båda fragmenten är icke lätt att gissa — det omtalas blott i en variant, att Pierino Corsi var en af konkurrenterna i en täflan om en bildlik framställning af gudinnan Materia, men att hans försök blef förkastadt, då han ville framställa henne som en vanlig kvinna, omgifven af några intetsägande attributer, under det att det prisbelönade alstret framställde »materiens kretslopp».

En af Rydbergs vänner har meddelat mig, att i vänkretsen Rydberg vid denna tid — slutet af 1850-talet — berättade en historia om en bildhuggare, som ville söka skapa en människa, men endast lyckades med kroppen, själen kunde han icke dana. Det har tydligen varit samma berättelse.

Några lösa anteckningar till historien lämna föga upplysning om händelsens utveckling; men af allt att döma har den svenska litteraturen genom att Pierino Corsi icke fullbordats gått miste om en djupsinnig filosofisk prosadikt, i hvilken »Grottekvarnens» och »Lifslusts och lifsledas» framtida sångare, den blifvande föreläsaren om idealism och materialism velat begagna diktens omklädnad kring ett angrepp mot tidens materialistiska modofilosofi, hvilken han hatade lika djupt som den stenhårda ortodoxien.

Sannolikt var det denna novell, som Rydberg — att döma af ett bref från August Sohlman i maj

1858 — ärnat offentliggöra i Aftonbladet, för hvars följetong han erbjudit en originalberättelse, åt hvilken Sohlman lofvar att ofördröjligen bereda plats, »oaktadt», som han skrifer, »jag har luntor lig-gande».

Af *Äfventyr med min skugga* föreligga lika-ledes spridda fragment, som tyda på att äfven denna novell afsett ett filosofiskt ämne, en poetisk behandling af den platonska läran om sinnevärlden såsom en afspeglung af idévärlden.

Författaren samspråkar nämligen med sin skugga, och denna gör anspråk på själfständighet; skuggan kallar sig »Georg den siste», och orsaken därtill är, att förf:n är »Georg den mellerste», ty han är i sin ordning en skugga af »Georg den förste». Då förf:n protesterar häremot, svarar skuggan:

»Du kan kalla honom som du vill. Eftersom jag känner edra mänskliga uttryckssätt, vill jag emellertid förelslå, att vi kalla honom din idé. Nåväl, din idé, du själf och jag, vi tre bilda ett helt, som jag vill likna vid en magnet, fast liknelsen är ofullkomlig. Din idé och jag äro magnetens poler. Du själf står emellan oss bägge och är likasom indifferenslinien eller på svenska sagdt likgiltighetsstrecket, som hvarken drager till sig eller stöter ifrån sig, i hvilken med få ord slumra de krafter, som i de bägge polerna äro verksamma. Du begriper nu, hvarför jag i visst hänseende tillskrifver mig högre egenskaper, djupare insikter än du äger.»

»*Renjägaren och jättedottern*» är sagan om hur Thorsten renjägare, bondeson i Gudbrandsdalen, blef bergtagen af den fagra jättedottern och slutligen med henne firade bröllop nere i sin dal,

därvid jättegubben och jättegumman själfve voro bröllopgäster. Denna saga hade Rydberg intagit i sin skildring af »En vandring i Norge» (G. H. o. S. T. 18 nov. 1858), sådan han hört den berättas uppe på Stenkyrkan af Asbjörnsens meddelare, skolmästaren Hans Hansen.

Till »*Dikterna, upplästa af en besynnerlig poet för en besynnerlig bibliotekarie*», är tydligen ett litet fragment, börjande med orden »jag är bibliotekarie», afsedt som inledning.

Uppsatsen *En fornromersk tidningsskrifvare* var väl ärnad att blifva en kulturhistorisk skildring. En dylik fann verkligen väg till trycket i en *Aterblick*, införd i *Handelstidningen* den 8 januari 1859. Anledningen var, att 100 år da förflutit sedan Johan Roséns »*Götheborgska Magasinet*» börjat utkomma och att H. T. aftryckt dess första nummer. Nu letade Rydberg fram ur sina gömmor sin skildring af »en fornromersk tidningsskrifvare», och efter några inledande ord om att salig lektor Roséns första nummer icke var den första tidning som utgafs här i världen lämnade han en liten historisk miniatyr: hur det gick till att skriva en tidning under Roms kejsartid.

Skildringen, som 1899 meddelades i *Eko*, Publicistklubbens tjugufemsårsskrift, lyder:

»Romarne ägde tidningar eller, rättare, de ägde *en* tidning, daglig och officiell, något à la Post- och Inrikes-, grundad af ingen mindre person än Julius Cæsar. Låtom oss se en romersk tidningsredaktör i sin verksamhet!

Klockan är enligt vårt sätt att räkna omkring 8 på morgonen. Redaktören af den officiella tidningen (*Acta diurna* heter hon) begifver sig till sin byrå, det vill säga en öppen pelargång vid torget. Solen skiner härligt på de korintiska kolonnader, som omgifva det af medborgare och främlingar från alla världens delar vimlande minnesrika Forum Romanum.

Redaktörens tio skrifvare äro i strängaste verksamhet: de omgifvas af människor, som i tidningen vilja annonsera om födelser, dödsfall, ingångna äktenskap och mycket annat. Tidningens kassör är fullt sysselsatt med att emottaga, räkna och i en kassakista nedlägga de annonserandes sestetier.

Hufvudredaktören håller sig fjärran från dessa grupper: han har annat att beställa. Referenter komma som adjutanter löpande från basilikorna med redogörelser för de märkvärdiga rättegångar, som där behandlas; andra referenter infinna sig med beskrifningar på hovvets senaste stora fest, på den i går begrafne senatorns ståtliga likfärd (Fashionable news!), på böcker, som nyligen utkommit (Litteratur!), på offer som under de nästa dagarne skola förrättas (Kyrkotidningar!) m. m. m. Hufvudredaktören lämnar dessa scripta till en medhjälpare och vänder sin uppmärksamhet till några främlingar, som berättat för honom om naturhändelser och järkecken, sedda i deras hemorter m. m. (Blandade ämnen!) Han antecknar detta med öfivad hand på en vaxtafla, som han lämnar till en af sina skrifvare, och hälsar i detsamma en hög ämbetsman, som med andan i halsen ilar fram till honom.

»Min bästa Aulus Septimius» (vi antaga att redaktören heter så), utbrister den nykomne, »anteckna, anteckna!»

»Hvad, min ädil?»

»Du frågar hvad? O, Herkules, förstår du ej, att jag menar honom, lejonet för dagen, den höge gästen, som i dag anlände frisk och sund i trots af den långa stormiga resan öfver hafvet. Du måste se honom med egna ögon, för att värdigt kunna berömma honom. Candidus, min egen lagerhöljde gladiator, skall kämpa emot honom. Jag skänker både Candidus och honom till romerska folket, det kära, kära romerska folket. Det är lejonens lejon, konungarnes konung, en ny Tigranes. Hvilka ögon, hvilken kunglig hållning! Du skall se själf, min Aulus, och du skall beundra! Han blir det skönaste bidrag till morgondagens spel på amfiteatern. Emot honom äro de elfva krokodilerna ett intet och de elfva sjöhästar som skola kämpa mot krokodilerna mindre än intet — minus nihilo! Aulus, du är min vän; men om du ej vill så behöfver du icke nödvändigt nämna, att det är jag som skänker romerska folket det oskattbara lejonet och den präktige Candidus. Vale! Vale!»

Ädilen hastar bort. Aulus Septimius insätter lejonet och Candidus i det redan färdiga programmet för nästa amfiteaterspel (Offentliga nöjen!) och förgäter ej påpeka den frikostige gifvaren (Puff!). Ädilens lejon är icke ett af dessa, som, när de älska, läspa om sin kärlek och, när de vredgas, på parole d'honneur försäkra, att de äro grufligt indignerade; det är ett lejon, som framryter sin kärlek så väl som sin vrede. Ve Candidus, om han skall kämpa mot detsamma!

Enligt vår tidräkning är klockan nu omkring 9. Hufvudredaktören väntar med otalighet den actuarius som skall meddela honom gårdagens senatsbeslut. Slutligen infinner sig denne. Redaktören emottager de högviktiga skrivelserna. Ett af besluten gäller *byxorna*. Kejsaren har med missnöje förnummit, att dessa ohöfviska plagg, som såra ögat, skada hälsan och dölja försummelsen af bad och kroppsöfningar, börjat här och där visa sig i norra Italiens städer. Kejsaren befäller för den skull, att alla de som begagna dylika oromerska, för barbarer karakteristiska plagg skola i sedlighetens namn förvisas ur städerna.

Detta var *ett* af besluten, men de öfriga? O, ve! Blodsdomar och skändligheter af alla slag, anbefallda af kejsaren, gillade af den slafviska senaten.

Aulus Septimius genomögnar förteckningen på de senatorer som bevisat öfverläggningen. Ingen enda röst i denna samling af förnäme slafvar har vågat höja sig mot despoten. Den ende senator som ej vill vara slaf har genom sin frånvaro protesterat mot senatens förnedring. Denne hjältemodige man är Thræsea Pætus.

Aulus Septimius, fastän redaktör af Roms officiella tidning, döljer djupt, mycket djupt i sitt bröst en gnista af kärlek till den forna friheten. Hans panna lägger sig i rynkor, han funderar, tvekar, fattar sitt beslut och tillägger under förteckningen: »Thræsea var icke närvarande i församlingen». *Thræseam non introisse curiam!* Han tvekade, ty dessa ord kunna kosta hans hufvud. Hvarje romare begriper deras andemening. Det ligger i dessa ord koncentrerad all den harm öfver tyranniet, hvilken ännu glöder i tusen bröst, som hafva mod att harmas, men ej att handla.

En halftimme därefter är dagens tidning färdigskrifven. Tio afskrifter af henne utdelas till tio olika afskrifningsbyråer. Några timmar därefter cirkulerar hon i tusentals kopior kring världsstaden, och ännu samma afton afgå med posterna många tusental af kopior till provinserna, så att romerska världen snart får veta, hvad Thræsea icke gjorde.

Och Thræsea Pætus själf! Skola vi förtälja, huru han slutligen dog frihetsmartyrens död, huru hans ädla hustru, som ville dö med honom, stack dolken i sin barm och då *han*, mannen, tvekade vid dödens port, småleende räckte honom dess nyckel, det bloddrypande stålet, och uppmuntrande tillhviskade honom: »Det svider icke, min Pætus (non dolet, Pæte)?» — — —

Till *Fyrtornet* föreligga två helt skilda utkast. Det ena är en djupt poetisk saga om den belöning, som ett ädelt offer, en stor försakelse medför.

Innehållet i detta utkast är följande:

Till en skyddande amulett behöfver en mager en kvinnas skönhet, som hon för ett högre syftemål förskat. Amuletten vill magern skänka åt sin älskling, som går många faror på hafvet till mötes — en yngling, som magern funnit skär, ren som nyfallen snö, ädelt tänkande och hjältemodig. Ynglingen, hvars namn är Georg, har skådat Anna, fyrvaktärens ena dotter, en enda gång, och en ännu icke medveten känsla af kärlek till henne har alstrats i hans bröst. Men Annas syster Bertha har påtvingat sig honom och med utvecklingen af sin skönhet fånglat hans sinnliga känsla.

Fyren är ofta släckt och väktaren — Berthas och Annas fader — insomnad. Bertha är i fyrtornet för att vaka. Hon väntar sin fästman, som är på hafvet. Äfven Bertha somnar, men vaknar och finner fyren släckt. Då hon tänder den, finner hon den obekante magern däruppe. Han föreslår henne, att fyren ej mer skall slockna om natten, såvida hon vill afstå sitt anletes fågring. Till prof, att han talar sant, förutsäger han, att fyren under sju nätter ej skall slockna, men slocknar på den åttonde. Så inträffar. Han möter henne igen däruppe i fyrtornet och framställer sitt förslag. Bertha vägrar. Anna, system, antager förslaget för att rädda sin fader och rädda olyckliga sjöfarande. Anna förvissnar och blir ful. Annas älskare hemkommer. Denne älskare, som Anna, tvungen af sin far, antagit, ser Berthas skönhet, öfvergifver nu Anna och tager Bertha till fästmö, hvarpå Bertha gärna ingår. Berthas förre fästman, Georg, tror hon själf vara drunknad, då ett skepp en stormig natt, när fyren var släckt, förlist. Denne yngling har Anna i hemlighet älskat. Han är dock icke drunknad, utan räddad genom

det tåg, som den obekante tvinnat af Annas lockar och härdat med Annas sköna blickar. Ynglingen återkommer på Berthas bröllopsdag. Han har i uppdrag att fångsla en sjöröfvare och finner denne i Berthas man. Ynglingen blir Annas make och Anna återvinner sin skönhet.

Det andra *Fyrtornsutkastet* är en rent mystisk fantasi med begagnande af det nyromantiska dubbelgångarmotivet.

Sidney, enslingen, har bosatt sig på ett skär, där de enda människor förutom honom äro fyrvaktaren, hans hustru och deras son Willibald. Den närmast belägna ö som hyser människor har till innevånare en gammal adelsman (en relik från sjuttonde århundradet), hans fru och deras lilla dotter Gabriella. Sidneys tycke för Gabriella: Nattmötena med en mö, liknande Gabriella, men äldre, fullmogen. Sidney vet ej, om nattflickan, med hvilken han stämmer möten och svärmar, är den *lilla* Gabriella. Det *kan* icke vara hon, ty åren skilja dem åt, och det måste likväl vara hon, ty det finnes ingen annan flicka än hon i nejden; nattflickan liknar Gabriella i allt utom i den större utvecklingen; den *lilla* Gabriella ger likasom hemlighetsfulla vinkar därom, att hon är den stora; den stora Månskensgabriella åter erkänner sig vara den lilla Solgabriella. Riddaren på grannskäret igen känner i Sidney en anförvant och bevisar det genom ett stamträd, som växer och skjuter grenar medan han pekar därpå samt visar *ännu ofödda släkten*.

Riddaren talar med sin fru om ett kors, gjordt med outplånlig färg på ett gammalt torn; när det korset fullgrönskats af mossa, skall Sidney dö. Det är ett gammalt familjetecken. Sidney beskådar korset och ser, huru mossan småningom växer. Solskensgabriella känner

historien och vet, att en anförvant skall dö, när korset grönskar helt och hållet. Månskensgabriella säger, att hon och Sidney skola förenas, när korset fullgrönskat.

Willibald, länge bortsänd i fjärran, återkommer fullvuxen. Sidney har icke väntat honom sådan, Willibald en hurtig yngling. Solgabriella omfamnar honom, de återfinna hvarandra. Sidney ser, att de älska hvarandra. Han känner ett dödande styng. Han går till korset och betraktar det. Det är nära fullgrönskande. Månskensgabriella har på länge ej besökt honom. Sidney finner, att han är *gammal*. Korset dagligen beväxt med mer mossa, som hvarje natt något litet borttages, fast Sidney ej kan borttaga något. Hans sista möte med Månskensgabriella, sedan han lugnt åsett Willibalds och Solgabriellas bröllop. Bröllopsnatten blir äfven hans och Månskensgabriellas. Om morgonen anträffas han lik. Den gamle mannen begrafves.

Bödelns dotter skulle ha tilldragit sig omkring 1520. Sigge Carlson, en kringströfvare, som plundrar danskarne, älskas af bödelns dotter, fångas, skall hängas, men räddas af flickan och den »obekante» Paracelsus — läkaren-filosofen, som på sina äfventyrliga vandringar äfven besökte Sverige 1520. Gustaf Erikson skulle äfven förekommit i denna berättelse.

Men endast en af de prosadikter, som nu likt »moln» skymtade för Rydbergs skaldesyn, blef vid denna tid så utförd att den kunde framläggas i tryck. Det var *Singoalla*.

Värdet af denna romantiska dikt, i hvilken Rydberg utan bihänsyn hängifvit sig helt och fullt åt sin fantasi, låter oss ana, hvad vi gått förlustiga genom att de öfriga blefvo förstörda eller ofull-

bordade — dessa »dimmor, fantasier och historier från en tid då inbillningskraften var rikare än själfkritiken stark», såsom orden föllo i förordet till Singoallas andra upplaga.*

Rydberg lär själf hafva uppgifvit, att Singoalla egentligen härrörde från hans studentdagar. Inom Sjustjärnan hade han en gång föreslagit en af kamraterne att skrifva en dikt med skogsstämning. (Det var antagligen Liberg, som där föredrog ett poem »Gossen i skogen».) Under tiden hade Rydberg själf skrifvit Singoalla.**

Detta torde dock endast gälla ett första utkast eller början till den nuvarande novellen. Mot att denna i sin helhet skulle vara ett ungdomsarbete tala dels inre skäl: den mogna och i formellt afseende fint genomförda behandlingen af ämnet — dikten står i detta fall på en vida högre ståndpunkt än Fribytaren på Östersjön och tillhör Viktor Rydbergs mest fulländade alster —, dels hvad som meddelats mig af förläggaren af den kalender: *Aurora* för 1858 (tryckt 1857), hvori Singoalla såg dagen. Han berättar, att Rydberg först uppgaf, att berättelsen endast skulle upptaga ett par ark, men att allt eftersom manuskript hämtades hos V. R. växte det till öfver åtta och fyllde mer än två tredjedelar af kalenderns hela omfång. Den Singoalla som lästes i *Aurora* var för öfrigt en annan dikt än den som senare blef allmänt känd.

* Han ärnade då (1865) låta Singoalla följas af andra »dimmor», som han hade »förvarade bland sina papper». Singoalla utsändes som en prøfvosten; läste någon *den* till slut, kunde väl andra »uthärda de öfriga». Men fortsättningen uteblef.

** Meddelande af d:r F. Vetterlund, som hört det af Rydberg.

Själftva händelsens hufvudförlopp samt förhållandet mellan Erland, Singoalla och Sorgbarn, liksom hela stämningen, äro visserligen de samma, men i den ursprungliga texten är slutet ett helt annat än i den berättelse, som sedan ingått i Rydbergs skrifter, och fråga kan vara, om icke den första är den verkningsfullaste, liksom den synes mig bäst motsvara diktens dystra grundstämning.

Vi hafva i det föregående tagit kännedom om hvilket djupt intryck Rydberg tillskref *skogen* på de människobarn, som där äga sitt hem.

Och Singoalla är skogens dikt. Barndomsfantasier och ungdomsdrömmar, som tett sig för Viktor Rydberg under hans vandringar och ströftåg i de småländska skogarne, togo nu poetisk gestalt i Singoalladikten. Han hade — såsom han skref i företalet till andra upplagan — i denna dikt låtit pegasen »vara sin egen herre», han fick föra ryttaren hvart han ville, »och så bar det af in i töckenhöljda, månskensbelysta nejder, där alla föremål tedde sig med ovissa, sväfvande linier».

Och denna sagodikt från Digerdödens dagar förblef Rydberg ständigt kär. »Hon är min ungdoms dotter, och trots all själfkritik är jag ur stånd att känna mig likgiltig för henne», skref han i ett bref ännu så sent som på 1890-talet.

Icke underligt, ty den är helt och hållet ett utflöde af Rydbergs ungdomsstämning, uttryck för den vemodsmättade förgängelsepoesi, som fyllde hans sinne och som samtidigt gaf sig luft i hans versifierade diktning. Fredrik Vetterlund har i en finkänslig, inträngande, af Rydberg själf högt skattad uppsats om Singoalla och dess ställning inom sin

författarens vittra alstring,* i hvilken uppsats granskaren dock ej tagit hänsyn till berättelsens ursprungliga version, framhållit det intensiva drag af *det omedvetnas mystik* och af *panteistisk naturstämning*, hvilket genomgår dikten. Ingen har väl heller läst Singoalla utan att hafva känt, huru en väldig våg af naturmystik fyller företrädesvis de scener där Singoalla och Sorgbarn uppträda. Äfven om jag tror, att man ej allt för starkt får betona ordet panteism i detta fall, uppenbarar sig dock i diktens stämning just den känsla af *individens samhörighet med naturen*, som betager sinnet kanske allra mest, då människan befinner sig antingen djupt inne i skogens dunkel eller ute på världshafvets våg.

Och åt den »dallring i det egna hjärtat af ändlighetens smärta», om hvilken Rydberg sjöng i det panteistiska slutet af ett samtida poem, »Vemodet», ger äfven Singoalladikten uttryck. Singoalla bildar sålunda i Rydbergs prosaförfattarskap det yppersta uttrycket för den mystiskt romantiska sidan af hans kynne, liksom å andra sidan Den siste Athenaren är uttrycket för det tankeklara, formplastiska helleniska, ehuru ej heller denna senare sida utan tillsats af mystik. Och Singoalla kallar sig ju ock en »romantisk sagodikt».

Förra afdelningen af dikten är för öfrigt vida mindre präglad af den mystiska stämningen än den senare. Den täljer i rikt färgmåttade drag om kärleken mellan den vilde Erland, den katolske riddare- ynglingen från Magnus Erikssons och Birgittas dagar,

* Svensk Tidskrift 1892: Från Viktor Rydbergs ungdomsperiod.

och den bruna hedniska flickan af främlingsfolket från Egypti land, som kommit upp till Smålandsbygden. Ingenstädes har hos Rydberg den *ungdomliga* kärleken funnit en så varm och vacker tolkning, och då det sagts af Oscar Levertin, att få af de store svenske författarne visat så litet sinne för kvinnlighetens väsen och tjusning som Rydberg och att dessa ämnen legat utom dennes själsliga periferi, så har han dock glömt Singoalla, särskildt dess femte och sjätte kapitel. Den första vaknande kärleken mellan gosse och flicka är skildrad i älskligt naiva drag (blomplockningen vid bäckens rand), den stegras så småningom till glödande lidelse, då de unga »hellre än att tala skåda i hvarandras ögon, då mun trånar till* mun och läpparne mötas i kyssar, hvilka på en gång värma och svalka, på en gång släcka och alstra blyga, oförstådda begär». En viss frändskap äger denna kärleksskildring med Trelawnys brinnande hängifvenhet för sin lilla ociviliserade arab-brud, Zela, liksom i det hela Singoalla har något tycke med denna »okonstlade, vilda, men oförlikneligt älskvärda naturens tärna», som Trelawny så entusiastiskt skildrat.

Brytningen mellan det ridderliga, af kyrkan sanktionerade kultursamhället — representeradt af riddar Benkt Månesköld, Erland och den gamle pater Henrik — och det vilda, hedniska vandrings- och naturfolket med vidt skild lifsåskådning, moral och åtrå, hvilket ej fått annat dop än af himmelens dagg och regn, aldrig tillbedt under annat tempel-hvalf än det stjärnströdda och aldrig omsväfvats af annan rökelse än markens dimmor, — repre-

senteradt af höfdingen, hans dotter Singoalla och hennes dystre, hundtrogne tillbedjare Assim — skildras i uppträden, fyllda af en ungdomlig fantasi hela glöd och kraft, och hvilka på sina ställen peka hän mot scenisk framställning.*

Mindre bjärt, men af djupare och egendomligare innehåll är senare afdelningen — som timar tio år senare —: ett dystert nattstycke, där Erlands dubbellif utgör motivet. Af den giftdryck, som Assims moder bräddat åt Erland, har han icke dött: men i febern har hågkomsten af allt förflutet svunnit hädan; blott som en dunkel skugga från en præ-existens dväljes bilden och minnet af Singoalla, »som suckar i sitt mörker och vill stiga upp i tankens och känslans ljus». Erland, som är gift med den ljusa Helena Ulf sax, hans från barn- domen bestämda brud, kämpar mot det sköna men hemska minnet från fordom, mot Singoalla- bilden, som han dock icke förmår förjaga. Ty fastän han tror sig hata detta minne som en dämon, så gömmer han dock i sinnets omedvetna djup kärleken till sin första älskade. Snart träder hon själf å nyo inom hans erfarenhet. Hennes sändebud är Sorgbarn, »den lille pilgrimen», Erlands och Singoallas son, hvilken kommer för att göra väpnaretjänst hos sin fader och lofvar att återfinna de skatter, dem en gång främlingarne från Egypti land röfvat från riddare och kloster.

Sorgbarn, sonen af söderns glöd och nordens is, af trohet och svek, af hedning och kristen, af det ljusa och det mörka, af kärlek och manna-

* Rydberg påbörjade en versifierad dramatisering, men medhann endast en scen mellan patern och Erland.

styrka, är en af Rydbergs vänaste och originellaste skapelser. I sorg är han född till världen, och sanden i hans lifsur är snart utrunnen. Så bär han ock sorgens signatur å anlete liksom i namn. Rydberg har här personifierat barnalifvets oskuld och omedvetna visdom, en poetisk skepnad, fjärran visserligen ifrån all realistisk verklighet — hans kristna uppfostran midt i en hednisk omgifning är fantastisk — men dock med en egendomlig diktens sanning; huru fint äro icke de drag iakttagna, hvilka tyda på att Sorgbarn tillhör de för en tidig död bestämda barnasinnen, hvilka ofta rymma ett djupare, rikare innehåll än den vuxne mäktar pejla.*

Sorgbarn utöfvar en underbar makt öfver Erland, fastän denne hyser ett mystiskt hat mot gossen, ty denne har kallat till lif den skugga, hvilken dvaldes i hans själs djup och som nu åter börjat sucka, röra sig och tränga fram. Så begynner Erlands dubbelif, ett äkta romantiskt motiv. Sorgbarn förer riddaren om nattetid till skogens inre, till Singoalla, och där tillbringar han under

* Själfva namnet *Sorgbarn* har Rydberg — såsom ock pater Henrik antyder — lånat från den Heliga skrift. Det syftar på 1 Mosebok 35, 18, där Rakel, då hon med förlusten af sitt eget lif köper inträde i världen åt sin yngste son, kallar honom *Ben Oni* (jmf. Benoni Strand). »Den latinska bibelöfversättningen, som patern får anses ha studerat», skriver Rydberg i ett bref till Borchsenius 12 februari 1895, »tolkar detta namn *filiius doloris mei* = sonen af min smärta. Men då det latinska *dolor* brukas icke allenast för kroppsligt lidande, utan ock för andligt, för sorg, bedröfvelse o. s. v., har jag funnit det naturligt, att patern, när han hör namnet Sorgbarn, tänker på uttrycket *filiius doloris*. Jag minns nu icke, om den danska bibeln öfversätter namnet Ben Oni. Den svenska gör det icke. Orsaken, hvarför jag föredrog namnformen 'Sorgbarn' framför 'Smärtebarn', 'Smärteson', var väl väsentligt en ästetisk.»

halfva dygnet kärlekens timmar med den hvars minne han under den andra hälften hatar eller tror sig hata. Så hyperromantiskt motivet än är, så gifver författaren det dock en rationalistisk förklaring, som kanske något bryter stämningen. »Den hemliga kraften», genom hvilken Sorgbarn förer sin fader till sin moder, är, säger författaren, »i våra dagar allmänt känd och likväl en icke fullt afslöjad gåta.»

»Vår tids doctores och magistri, som utransaka nervtrådarnes mikroskopiska förlängningar, veta lagarne för världsklotets rörelser i den oändliga rymden och vattendroppens i det hårfina röret, hafva dock ännu icke fullkomligt utransakat denna krafts hemligheter. Detta förargar — heter det vidare i första upplagan med en polemisk snärt — rätt många dessa doctores och magistri, och hvad de icke känna, det negera de. Att negera, är en konst, som de uppdrifvit högt, liksom alla andra konster. Det är magnetismen, som innan Mesmer uppdagade den, var känd och använd af Indiens brahminer och af folket från Assaria.»

Detta Rydbergs försök att realistiskt förklara det underbara i dikten skiljer Singoalla — trots dess i grunden så äktromantiska skaplynne — från de nyromantiska prosadikter, i hvilka läsaren ständigt befinner sig på gränsskålet mellan äfventyr och verklighet, såsom exempelvis i De la Motte Fouqués förtjusande Undine, som för öfrigt i sin skogsstämning och i motivet af riddarens dubbelkärlek till den jordborna, hårda Bertalda och till den väna, älskliga skogsvattunymfen företer vissa flyktiga likhetsdrag med Singoalla, ehuru ton och anläggning äro helt andra.

Efter den gärd åt prosan som det nyss anförda stycket innebär, är emellertid författaren snart åter uppe på sin vinghäst, gifvande en djupt poetisk tolkning af hypnosens verkan och af de gamla minnenas återvaknande hos riddaren.

»Den hemliga kraften verkade nämligen så, att riddarens vilja, så stark och oböjlig den annars var, underordnade sig gossens, ja, sammansmälte med dennes till en. Riddarens själ såg in i Sorgbarns, såsom den trogne tjänaren ser i sin herres ögon hvad han vill, tänker och känner. Snart skulle den hemliga kraften verka ännu djupare. Såsom i det växande trädet årsringarne bilda sig kring kärnan och förtorka i den mån nya sådana lägga sig omkring de gamla, så växer omkring det mänskliga väsendets kärna årsringar af lidelser, känslor och tankar, som hvar efter annan förtorka, medan nya lidelser, känslor och tankar lägga sig utomkring de vissnade och saftlösa. Men själens äldsta årsringar äro dock de som ligga närmast dess kärna; därför äro barndomens minnen så ljuftva: de äro närmast andens hjärta. Medan nu gossen förde Erland mellan skogens stammar, trängde den hemlighetsfulla kraften allt djupare in i hans väsende, från årsring till årsring allt närmare kärnan; och allt som den inträngde, lifvades på nytt de förvissnade och förgätna lidelserna, svälldes de åter af lifssaft ur minnets rot. Erland blef densamme, han var för tio år tillbaka, då han plockade blommor vid bäckens rand med den bruna flickan. Skuggan, som dvalts i hans själs afgrund, steg upp i känslans ljusaste dager; ungdomskärlekens känsla, den ljufvaste, den som annars aldrig återvänder, ilade åter genom hans varelse, och han tänkte, han kände Singoalla.»

Så växla för Erland dag och natt. Om dagen menar han, att han drömt en gräslig dröm, om natten menar han, att hans dagar äro vansinnets och Helenas, blott nätterna äro sällhetens och Singoallas — intill dess han en natt — den sista nattvandringen — då Sorgbarn tror sig som vanligt hafva honom i sin mystiska makt, medveten följer »den lille pilgrimen» och smädar honom såsom »ett afskum från helvetet». Erland bjuder Sorgbarn visa honom vägen till sin moder; — att utgjuta hennes och hans blod vore ett heligt verk. Men ville han blott visa Erland vägen till Singoalla, skulle han själf skonas. Dock, Sorgbarn besluter att offra sig själf för modern. Assim hade sagt, att en dolkstöt ej gjorde mycket ondt.

· Du må släpa mig hvart du vill» — heter det i första versionen — »och du må döda mig, men rätta vägen visar jag dig icke.» — — —

»Stöt så, att det icke svider mycket, o fader,» bad Sorgbarn.

»Fader!» upprepade riddaren. »Hvarifrån hämtade du denna lögn? Tro ej, att du med falska smeknamn kufvar ett hjärta, väpnadt med raseri och förtviflan. Farväl, Sorgbarn, farväl lille pilgrim från helvetet!»

Riddaren stötte jaktknifven i Sorgbarns bröst. Gossen dignade ned och var död.

Efter skildringen af denna missgärning, som för öfrigt framställes olika i de olika upplagorna, skilja sig texterna betydligt.

Det ursprungliga slutet är följande:

Assim har, för att göra sin härskarinna Singoalla lycklig äfven om dagen, smugit sig ned i slottet och för-

giftat fru Helena och lille Erland. När riddaren kommer hem till sofkammaren, finner han dem båda hvilande i dödens sömn. Detta var Assims verk, icke den store mandråparen pestens, men denne vandrade sedan öfver nejden och tecknade dödens kors på tusen inslumrade kojor.

Riddaren störtar ut och fördjupar sig åter i skogen. »Så ledde honom slumpen — eller *måhända den hemlighetsfulla kraft, det ur-medvetande som utgör vår själs fördolda grundval* — till det ställe där Sorgbarn hvilade i gulblekt månsken.

Och bittert ångrande söker han kalla sin lille pilgrim till lif.

Följer så — lika i båda texterna — den kraftiga framställningen af pestens ankomst, af zigenarfolkets kvidan, af klosterfolkets milda verksamhet.

Men vid insjön i klippbrottet sitter Singoalla. Hon förbannar från sin åsyn Assim, då denne kommer och förtäljer henne om sitt nattliga missdåd, att han låtit hennes och Sorgbarns medtäflare om riddarens ynnest förgås. I samvetskval tillbringar Singoalla sin natt och sin dag. »Det luktade lik omkring henne, det klibbade gift och blod vid hennes samvete, hon anklagade sig ensam för det som Assim begått.» Så vill hon försona det brott som är begånget. Hon går till klostret och beder munkarne taga vård om hennes son, och äfven göra henne till kristen, på det hon och hennes son en gång må få råkas i himmelen. Sedan vill hon begifva sig till Ekö slott och prisgifva sig åt riddarens hämnd. Men från klostret bortvisas hon: »Gå härifrån, ty i detta hus rasar döden». Och på vägen till slottet jagas hon bort med stenkastning — folket antager henne vara pestflickan, som bådard pestens ankomst. Så irrar hon omkring bland insjöns klippor.

Riddar Erland har ock vandrat och vandrat i skogen. Då han märker, att pesten nått äfven honom, skyndar han hem, skrifver ett gåfvobref på Ekö slott och beger sig därmed till klostret; hans lärare, den halfdöende, pestsmittade pater Henrik, mottar genom fönstret med darande hand pergamentet och låser in det i ett skrin, ansträngande sina sista krafter och sägande: »En sten till det tempel som jag ej får skåda».

Erland, som känner brännande plågor i sitt inre, ser utanför klosterkyrkan mängder samlade kring en öppen graf, där en lefvande människa skall begrafvas för att därmed besvärja pesten. Denna människa är Singoalla. Han jagar bort mängden genom att blotta sitt bröst och visa pestbölderna. Men kvinnan stiger upp ur grafven och ilar till skogen. Där mötas Erland och Singoalla vid Sorgbarns lik. Hon spörjer om pesten äfven dödat Sorgbarn, men finner ej pestbölder, utan gapande sår i gossens bröst. Erland börjar lida dödsqualen; klagande begär han vatten. Då närmar sig Singoalla och bringar honom af dammens vatten i sina sammanböjda händer. Först stöter han henne bort med orden »afgrundskvinna, spökelse»; men då han ser, att hon fäller tårar vid Sorgbarns lik, och då hon täljer honom, att Sorgbarn var deras barn, försonas de inbördes och Erland tigger om förlåtelse för det han dödat gossen. Och Singoalla skänker förlåtelse från sig och sin son. Under det festhymnens toner från klostret tränga fram, slocknar riddarens lifsgnista. »Singoalla satt hos sina älskade och bad till Gud att få komma i samma himmel som de. Solen sjönk ännu en gång i väster. Då var Singoalla så trött, att hon lade sig ner och slöt sina ögon i dödens sömn.»

Den följande natten hade äfven den trogne hundens

sorgetjut tystnat. »Sedan störde intet, utom då och då en vindstöt, den hemska stillheten. Ingen vallflicka sjöng i skogen, ingen bjällra från betande hjordar klingade, icke ens de smygande stegen af en ensam jägare tasslade i mossen. Allt var tyst, ty den store mandråparen hade fulländat sitt verk.»

Sådant är innehållet af berättelsen i dess ursprungliga form.

När Vetterlund i den ofvan omtalade uppsatsen framhåller, att Singoalla, i motsats till andra af likaartade stämningar fyllda dikter och tanke-system, avslutas i en vemodig harmoni, så gäller detta icke om den första Singoalla.

Tvärtom tonar finalen till Viktor Rydbergs ungdomsdikt, i »Aurora» 1857, sålunda:

»Sagan slutar, såsom när under ett strängaspel strängarne plötsligt brista i ett disharmoniskt accord, förrän detta hunnit upplösas i försonande samljud. Ty harmoni och försoning, hvar finnas de härnere? Hör, stormen börjar åter brusa i skogen! Sjunger hans vilda röst om harmoni och försoning? Orkanen ryter högt öfver jorden; men nere, i dess mull, arbetar förgängelsen, alstringskraften och åter förgängelsen. Blomman uppspirar, för att dess skönhet skall maskstingas; barnasjälur uppstiga ur det obekanta, för att iklädas stoftskrud och orenas af synden. Trängtar du efter evig skönhet, obefläckad oskuld, oförgänglig lycka, sök den icke på jorden, men hoppas på evigheten!»

Det är samma egendomliga förening af missmod öfver alltings förgängelse och förgängelse-trängtan, som Rydberg samtidigt varierar i ett par lyriska dikter, exempelvis i *Alexis*:

»Skall hon ej tveka, denna hand, en dag
att öfver blommans kalk och barnets drag
ett himmelskt skimmer strö, då inom kort
det skimret dör som aftonrodnan bort»

eller *I Natten* med dess något panteistiskt stämda
förgänglighetslof:

»Jordisk smärta är ändlig blott —
hel förgängelsens milda lott.»

Inför denna världsmärta, som då fyllde den
unge författarens bröst, var en sot som svarta pesten,
den store mandråparen, en välgörare. Den gjorde
helt enkelt *tabula rasa*...

I den omarbetning Rydberg på 1860-talet före-
tog är slutstämningen en annan.

Assims illdåd mot Helena och lille Erland är ute-
slutet. Däremot är det Assim, som, då Singoalla för-
gäfvades väntar på Sorgbarn och Erland, vandrar ut i
skogen och sent omsider återvänder med Sorgbarns lik.
Omedelbart därefter följer i det nyskrifna kapitlet »Dag-
ningen» Erlands och Assims möte i skogen. Den förre
har dragit ut att döda Singoalla, men är förkrossad af
tanken på pesten och af minnet af Sorgbarns död, och
då han möter Singoalla vid Sorgbarns lik, talar han veka
ord och säger sig vilja blifva botöfvere för sina åter-
stående dagar, om pesten skonar honom. Och så sker.
Riddaren Erland Bengtsson Månesköld blir broder i det
öde klostret. Hans maka faller offer för pesten; men
Singoalla infinner sig vid dödslägrät och räddar lille
Erland, som hon bortför i fjärran. Och den förre riddar
Erland, den vilde Erland, lefver eremitens botgörarelif i
en boning gräfd åt kullens västra sida, »där han kan

bjuda aftonsolen, bilden af vår sjunkande lefnadssol, farväl med hymner om återuppståndelsens hopp». Han väger icke sin egen andel i sitt lifs mörka öden, ty han äger »ingen benägenhet att köpslå, pruta och dagtinga om skuld och vedergällning, men han tänker på *försoningens symbol*».

I ett slutkapitel skildras, hurú sent omsider den gamle vördade gudsmannen Erland mottager besök af en ung man från främmande land, »en indisk prästmans unge son, invigd till riddare af det grusade templet', förtrogen med öster- och västerlandets visdom och ägare af store skatter».

Och gamle Erland, där han sitter på insjöns strand, finner tröst i sin kära bok: Om hvilan i Gud».

Detta slut, så stämmingsrikt och mildt harmoniskt som det än är, synes dock, såsom ofvan är antydt, icke knyta sig så väl till diktens föregående utveckling som det ursprungliga. I synnerhet förefaller det sista kapitlet något löst vidhäftadt; den unge Erlands återkomst såsom indisk vishetspräst verkar mera djärft fantastiskt och osannolikt än allt det föregående.

Singoalla är, som redan framhållits, mindre tendensdikt än något annat af Viktor Rydbergs prosaverk. Dock läggas i pater Henriks mun åtskilliga uttalanden, som uppenbara författarens dåtida tankar i lifvets högsta ting.

»Med en halft hviskande röst talade pater om andens herravälde öfver materien, om det osynliga ordets makt öfver seniga armar, öfver trotsiga sinnen, öfver furstar och herrar, öfver alla världens härar, vore de ock oräkneliga som hafvets sand. En stor byggnad upp-

föres, hvars grundval blir jorden, hvars spira når in i himmelen (så talade han), och när den blir färdig, så är jorden icke längre jorden, utan en jordisk himmel, ett återsken af den himmelske himmelen, grundvalen är lagd, pelarne resas, några höja sig redan i skyn, men onda jättar, som ana, att denna byggnad blir ett fängelse, där de med demantkedjor skola bindas till evig tid, hafva fattat om pelarne för att omstörta byggnaden innan den blifvit färdig, men färdig skall den dock blifva, ty det godas makt är större än det ondas, såvidt som Gud är större än djäfvulen. *Men i tiden lefver Gud endast i rena människohjärtan*, och hvarje sådant som öppnar sig för honom är en förstärkning åt hans makt i tiden. Vill du (så talade gubben till ynglingen) blifva Guds bundsförvant? Vill du bära din sten till denna byggnad? Det är icke lätt, ty det kräfver mer än mannastyrka, mer än mannamod, det kräfver försakelse af allt eget jordiskt. Har du kraft att offra lifvets ros åt Gud och behålla lifvets törne för dig själf? Mer kan jag nu icke säga.»

Och i följande vackra ord låter Rydberg priorn tala hvad vi skulle kunna kalla den medeltida kyrkokommunismens sak:

«Gulde's onde elementar-ande kristnas icke förr än han bundits i kyrkans band; då varder han en ängel, som ur ymnighetshornet välsignar jorden. Allt, allt hvad jordisk rikedom heter skall, penning för penning, samlas i kyrkans sköte; och då allt, allt är samladt där, hvar är då de jordiske furstarnes makt? Hvar den rike, som förtrycker den fattige? Hvar den nödlidande, som förgäfves ropar på bröd? Hvar en andlig förmåga, som ej skall utvecklas i Guds tjänst. Hvar en gnista snille,

som ej skall framletas ur askan och upplifvas till ett stort ljus? Hvar en enda barnasjäl, som ej med alla sina slumrande förmögenheter skall utbildas till en fullkomlig människosjäl? Då kyrkan äger allt, så är också allt gemensamt, hela mänskligheten ett brödraskap, förenadt i kärleksmåltider kring Kristi bord; då är ingen rik, men heller ingen fattig; då är det tusenåriga riket kommet.»

Rydberg kallar själf år 1865 Singoalla »ett kuriosum, som varit offentliggjordt i någon oläst kalender». Också torde näppeligen novellen, då den först utgafs, väckt det uppseende den förtjänade. Det året utkommo ej mindre än fyra kalendrar ensamt i Göteborg (Götha, Aurora, Flora och Iduna); äfven Stockholms förläggare bjödo på julkalendrar. Därför klagade också samtidigt Upsala-Posten öfver att »vår tid icke har anlag för litterära idrotter, de enda vittra alster man ser ligga instoppade inom julkalendrarnes granna pärmar och äro för öfrigt *ej annat än en svampvegetation, som framspirar under vintersolståndet och försvinner med vårsolen*».

Mot dessa hårda ord protesterade i Göteborgs Handelstidning helt fogligt en penna, som torde tillhört förf:n af Singoalla: »Vår litteratur erbjuder mycket annat än den svampvegetation, hvarom brefskrifvaren i U. P. ordar, en vegetation i öfrigt som äfven har sitt berättigande, då den är af oskyldig natur».

Huru som helst — Singoalla gick nog obeaktad förbi den stora publiken och den litterära kritiken. Men den »försvann icke med vårsolen». År 1865 utkom den, såsom nämndt, ånyo och

mottogs då med värme af kritiken (C. R. Nyblom), men har kanske först allmännare uppskattats i senare år.

Jag nämnde, huru kär Rydberg höll denna sin diktningss ungdomsskapelse. Ingen af hans prosadikter stod hans hjärta så nära som Singoalla. Härom vittna flere bref från olika tider af hans lif till hans danske vän och öfversättare Borchsenius, som år 1875 ifrågasatt Singoallas tolkning till danskan, dit den för öfrigt Rydberg ovetande redan 1866 blifvit öfversatt och utgifven från ett litet obskyrt Helsingörsförlag i suddtryck på grått papper. Det var då den danska realismens glanstid, och Rydberg skref (22 december 1875):

»Tag dig till vara för *Singoalla*. Hela hennes väsen är så främmande för den danska litteraturen, att den stackars lilla, som är mitt älsklingsbarn, skulle råka ut för löje, om hon visade sig i Köpenhamn. Hon är, tycker jag själf, så ohejdadt och på fullt allvar romantisk, att man ej skall fördraga det, och hon skall synas uppskrufvad och patetisk därför att hon icke rör sig i den bundna stilen, som bättre passat henne, emedan den bättre dolt hennes svagheter. Men om du tror, att det i Danmark finnas tjugu bildade människor som kunna hålla af henne med hennes fel, så finns det intet af mina barn, som jag så innerligt lade i dina armar som just Singoalla.»

Året efter — i augusti 1876 — skrifver han:

»Längre fram på hösten skall jag sända dig en då utkommande tredje upplaga af Singoalla, så att du en gång får göra bekantskap med detta mitt älsklingsbarn.

Men öfversätta det, torde nog icke gå an. Dina landsmän skulle icke kunna tåla bilder, som ha sitt underlag mer i den skapande fantasien än i den rena verkligheten och som målats med andra färger i landskapet och annan karnation i figurerna än den fotografierande realismen och den empiriska psykologien hafva på sin palett. Mig synes dock, att man till slut kan få för mycket af hvardagshistorier och att man för omväxlings skull kan gripas af längtar hinein in das alte romantische Land eller till den formsköna helleniska världen.»

I november samma år heter det:

»När du får min Singoalla i hand och ögnar uti den, skall du kanske mer än en gång småle åt tonen, hvori den lilla gengångerskan från den i alla fall berättigade och snart å nyo påkallade romantiken uppträder. Jag vill icke, att du skall öfversätta henne, ty äfven i den allra vackrast tillskurna danska dräkt skulle detta lilla barn från fantasiens urskog utskrattas på Köpenhamns gator. Men det finns nog i din själ någon sträng, som kan dallra i samklang med hennes, och detta får vara mig till tröst och glädje.»

Tanken att öfversätta Singoalla till danska blef alltså då ej realiserad. Men två årtionden senare, då dikten återuppstått i en praktupplaga med Carl Larssons teckningar, kom frågan å nyo på tal, och då skref Rydberg (januari 1895) till Borchsenius, som nu åter var redo att tolka hans ungdomsdikt, att han med tacksamhet mottog erbjudet:

»Den stämning af mystik och symbolism, som jag så att säga omedvetet och drifven af ett inre behof in-

lade i denna min ungdomsskapelse, har nu åter vunnit sympatisk anklång inom den läsande världen. Till och med den s. k. fysiologiska skolan inom litteraturen har fått en beröringspunkt med Singoalla i min skildring af den hemliga kraften, hypnosen, hvars stadier och verkningar märk särskildt dubbelpersonligheten hos Erland! jag på grund af ett slags intuition har, enligt hvad man påpekat, exakt beskrifvit tjugu år före Charcot och Binet.»

Och han fortsätter i samma ämne en månad senare i ett af sina sista bref till Borchsenius:

«Kanske vore det skäl att på titelbladet kalla 'Singoalla' *prosadikt*. Den gör ju icke anspråk på att vara en historisk novell, utan blott på att vara en blå blomma, vuxen på fantasiens mark. Icke dess mindre är den i hvarje minsta enskildhet tidsenlig. Sedan jag i min ungdom skref den, har man upptäckt, att zigenarne funnos i Europa (om än icke i Sverige på 1300-talet. Att jag gjorde detta antagande, var det enda, mot hvilket historiskt kunnige kritici, då första upplagan utkom, opponerade sig.

Den siste Athenaren.

Den redogörelse Rydberg i början af 1858 ägnat Ignells »Mänskliga utvecklingens historia» hade fört honom in i djupgående studier öfver grekisk odling och öfver den antika världens brottning med kristendomen samt nyplatonismens förhållande till den nya religionen.

Ur dessa studier, tillika med de kyrkohistoriska, hvartill hans polemik mot Lundateologerne fört honom, äger man att söka ursprunget till hans mest berömda roman: *Den siste Athenaren*.

Den 15 april 1858 hade den sista Ignellsuppsatsen varit införd i Handelstidningen, just den som omhandlade nyplatonismen och kristendomen, med hvilken artikel Rydbergs referat skridit utöfver de gränser som Ignells verk uppnått. Kort därefter, en dag på våren 1858, lustvandrade Rydberg och Hedlund ut åt landet. Talet föll på Handelstidningens följetong, för hvilken ju då Rydberg svarade.

»Ser du,» sade han, »jag har ett ämne, hvilket jag gärna ville behandla i en historisk roman; men jag behöfver härtill längre tid. Det skulle röra brytningstiden mellan hedendomen och kristendomen, och skådeplatsen skulle blifva Athen.»

Hedlund, som hade i minnet, hurusom slutet af Fribytaren skrifvits något brådstörtadt, för att tillfredsställa följetongsbehofven, önskade, att åtminstone större delen af den nya romanen vore färdig, innan något däraf började tryckas.

»Hur lång tid önskar du?» frågade redaktören sin medarbetare.

»Sex månader.»

»Må ske.»*

Under Rydbergs vandringar i Norge sommaren 1858 började tvifvelsutänknaderna i *Den siste Athenaren* taga allt fastare former i hans fantasi, och vid hemkomsten grep han verket an. Ledighetstiden för romanens utarbetande förlängdes,

* Jmfr Hedlunds redogörelse i G. H. o. S. T. i februari 1893.

och i Handelstidningens prenumerationsanmälan för 1859 omtalades, att följetongen på nyåret skulle meddela en historisk originalroman, »Den siste Athenaren» af Viktor Rydberg.

Den 5 februari 1859 lästes för första gången den berömda repliken:

»Hur är det, Karmides, har drufvans gud någon son?»

»I sanning, Olympiodoros, du har den fula ovanan att fråga mer än dina vänner kunna besvara. Det är lättare att utreda de athenska hundarnes ättartaflor än de olympiske gudarnes.»

Så fortsattes romanen till den 8 juli, då sista kapitlet afslöts. Följetongsbehovvet hade för öfrigt tagit i kapp författaren, och Rydberg pastod, att ett ställe mot slutet skulle burit märke af att vara tillkommet efter en häftig och något handgriplig strid mellan honom — med eldgaffeln i hand, ville en byråsägen inom Handelstidningen veta — och följetongssättaren, som en morgon ohöfligt och pockande fordrade manuskriptet för dagen.

Rydberg har i det glänsande företalet, i form af ett bref till Hedlund betonat romanens karakter af *tendensskrift*, hvilken icke eljes är omedelbart framträdande.

»Medan jag skrifvit, har jag känt mig som stridsman under de idéers fana, för hvilka jag lefver och andas, och mitt arbete är intet annat än ett spjut, som jag slungat mot de fientliga lederna, i krigarens lofliga uppsåt att såra och döda.»

Och den idé, för hvilken han här kämpade, var hvad han själf kallar den helleniskt väster-

ländska åskådningens, utvecklingens, frihetens sak. Det var tillika den *subjektiva* åskådningens sak.

Under det att den orientaliskt reaktionära åskådningen fromt underkastar sig *yttre* makter och subjektet bildar sig efter den värld, det finner *utom* sig, hvilken det uppfattar som det oföränderliga uttrycket af den gudomliga viljan, häfdar den hel-leniskt västerländska andan, att religionen, rätten, sanningen och skönheten strömma genom subjektet in i det objektiva och att de yttre makter, som i statens, kyrkans, vetenskapens och konstens gestalter träda människan till mötes, äro kött af hennes kött, anda af hennes anda och sålunda behäftade med ofullkomlighet, hemfallna under subjektets dom och ämne för dess omgestaltningförmåga. »I människans ande ha tingen sin lag», sjöng Rydberg senare i Drömlif.

Det är med blicken riktad på sin *samtids* reaktionära företeelser såväl som på dess frihetssträf-vanden Rydberg skrifvit sin historiska skildring.

Under en tid, då i de katolska länderna man slog den otrogna världen i ansiktet med en ny dogm om jungfru Marias obefläckade aflelse och upphöjde till rang af evangelium en uppenbarelses-bok, som härflutit ur en nunnas orenade fantasi, och då man i de protestantiska med ökad tonvikt talade om den rena läran, om en stark be-kännelse, ett heligt prästerskap och sökte upp-friska tron på djäfvulen — under en sådan tid säger Rydberg sig vilja genom en skildring från kyrkans tidigare skeden, från antikens undergång och kyrkans stora triumf, påvisa, att denna »första» kyrka så långt ifrån vore en »helig» kyrka, hvilken

i verkligheten utförde kärlekens evangelium, att den tvärtom gömde inom sig mycken ofördragsamhet, grymhet och hyckleri, och att den till sina målsmän ofta valde samvetslösa, vederstyggliga personligheter, under det bland motståndarne ädelborna andar framträdde.

Det har nu från skilda håll anmärkts, dels att Rydberg icke skiftat sol och skugga jämnt mellan kristendom och hedendom samt att han i sin roman fört den bortdöende hedendomens talan och öfvervägande framhållit de mörka sidorna hos den unga kyrkans män, dels att han först »kristnat» sina hedningar och sedan förklarar, att de äro bättre än de kristna, men att därför icke egentligen striden står mellan hellenism och kristendom, utan mellan humanism och dogmatik.*

Har nu Rydberg velat tala hedendomens eller den helleniska religionens och kulturens sak mot kristendomen? Visserligen icke. Det är riktigt, att striden icke gäller hedendom och kristendom. Men det visste nog författaren. Den gäller trosfrihet eller trostvang, och udden är icke riktad mot kristendomen, hvilken förf:n omtalar med innerlig vördnad, utan mot den ofördragsamhet, som den härskande kyrkan — för tillfället de s. k. eusebianske, halfarianske homoiusianerne — utöfvade mindre mot hedningarne än mot sekteristerne af annan kristen lära, vare sig de kallade sig homousianer, athanasianer (de nu »ortodoxe»), novatianer eller donatister.**

* Jmfr Rudins minnestal, Levertin i »Diktare och drömmare», Schüek i »Ur gamla papper» IV.

** De skildringar, som i detta fall förekomma i romanen, äro icke öfverdrifna. Hase omtalar exempelvis, hurusom, då

Det spjut författaren slungar är främst riktadt mot prästväldets och statskyrkans despotiska yrkanden på herravälde öfver människornas själar och på bekännelsens enhet. Åter här framställer Rydberg gent emot sin egen tids ofördragsamme ortodoxer, liksom fallet var i Fribytaren på Östersjön, förstörande spegelbilder från en långt svunnen tid, från den officiella kristendomens och statskyrkans ursprungstid.

I några upplysningar, som han 1875 sände O. Borchsenius om sin skriftställarverksamhet, yttrar han:

»Fribytaren på Östersjön och Den siste Athenaren hade måhända aldrig utkommit i bokform, om jag icke funnit det vara en plikt att äfven på detta sätt, likasom genom tidningsuppsatser motarbete den kyrkligt-politiska reaktion, som under namnet 'nylutheranism' hotade från Tyskland öfversvämma vårt land.»

Den »officiella» för tillfället härskande kyrkan är förkroppsligad i den slaffödde uppkomlingen

en deputation af 80 präster kom från Konstantinopel till Nikomedien för att klaga hos kejsar Valens öfver förföljelserna, blefvo deputationens medlemmar af prefekten förda på ett skepp, som antändes i öppen sjö. Det hände, att den ena sektens bekännare skändade den andras gudainvigda jungfrur, släpade dem nakna genom gatorna och dödade dem därefter. Man använde maskiner för att låta »rättrogne» präster intvinga hostian i motspänstiga o. s. v. I detta fall synes ingendera sekten stått efter den andra (Hase, Kirchengeschichte, I: 487). Taine citerar i sin Voyage d'Italie några ord af Gregorius af Nazianz om det raseri hvarmed man hängaf sig åt teologiska debatter: »Bed en människa att växla ett mynt, och han skall undervisa dig om i hvilket afseende Sonen skiljer sig från Fadern; fråga en annan om priset på bröd, och han skall svara dig, att Sonen är af lägre art än Fadern; spörj, om badet är färdigt, och du får till svar, att Sonen skapats af intet.»

biskop Petros, för hvilken visserligen själfva kristendomens lära och lif gäller mindre än makten. Och denna vill han eröfra med alla medel. Vål förfaren i våld och list, är han ock förtrogen med det fromma svekets betydelse, härutinnan befryndad med en skepnad som den egyptiske prästen Arbaces i Bulwers »Pompejis sista dagar», liksom med flere af de i upplysningstidens diktning framställde religionsstiftarne.

Han är skildrad i mörka färger, men dock icke utan modellering, en plebejisk natur, men med en öfverlägsen kraft och uthållighet i motgångens som i medgångens dagar. I hans mun lägger författaren ord från forntida och samtida ortodoxer: att »den som skiljer sig från kyrkans kropp är lik en afhuggen lem, som utesluter sig från delaktigheten i det gudomliga lifvet och frälsningens nåd», och i läran om kyrkan och bekännelsens enhet ser Petros en makt, »hvilken skall klippa själfva tankens vingar och förvandla den frie örnen till en struts». Och kring denne Petros grupperar sig en del andra mörka typer från samma sida: Eufemios, den maktlystne presbytern, som liksom sin biskop redan lärt tillämpa Loyolas sats, att »ändamålet helgar medlen», som försvarar slafveriet och kallar ord som jämlikhet och broderskap djäfvulska och stridande mot de heliga skrifterna; pelarhelgonet Simon, en förrymd bandit, som nu finner sin tillfredsställelse i askesen och som med afund och fåfänga yrkar på att få vara unik i sitt själfplågeri: den koketta och vällustiga Eusebia, för hvilken den kristna bekännelsen är en täckmantel för lasten; samt en skara dels fanatiska, dels egennyttiga, hvilka »offrat mänsk-

lighetens gudagifna gåfvor förnuft och vilja på altaret åt den afgud, som benämndes Tron, den döpte Moloock, som kallas Bekännelsen», och bland hvilka särskildt den homoiusianska megäran Monika är typisk för fanatismens furieartade raseri.

Egendomligt nog kallar Rydberg denna Monika i senare upplagor Kyriaka, ett namn som väl skall vara symboliskt för kyrka, »kyriako'n».

Men de kristna sakna å andra sidan ingalunda sympatiska representanter i romanen. Blott i förbigående skymtar visserligen den senare statskyrkans mäktige lärofader, den oböjlige, underbare Athanasios, fram. Stundom förefaller han väl blott som en äfventyrlig friskarehöfding, hvilken lik visse af Alexander Dumas' hjältar vet att uppenbara sig och försvinna i rätt tid. Men i kapitlet »Filosofens hem» visar han sig som tänkaren Athanasios, och i hans mun lägger författaren den sköna, djupsinniga kristna tolkningen af Narkissosmyten, med hvilken han besvarar Hermiones filosofiska utläggning.*

Vida betydelsefullare som tolk för författarens åskådning, om än ej som handlande person i romanen, är Theodoros, en ohistorisk person, ehuru kanske ej alldeles utan släkt med vissa antiokenske teologer.**

Denne fromme och modige präst, som lider

* Levertin, som, märkligt nog, i motsats exempelvis till Rudin, anser Athanasios vara osympatiskt skildrad, som en fanatiker och vinkelpredikant, har förbisett detta och låter det vara Theodoros, som tolkar myten.

** Helvegs påpekande af hans möjliga släktskap med Theodoret, Diodorus och Theodoros från Mopsuestia, förefaller dock något tvifvelaktig.

smälek och straff för det han »förnekar kyrkan», låter Rydberg gång på gang uttala den från allt dogmtvång och all hätskhet frigjorda urkristendomens tankar. Theodoros är i mycket författarens språkrör. Denne sökande kristne är enligt Petros ett bevis på »hvert högmod och frågvishet kunna leda». »Han förlitade sig på sitt förnuft och läste de heliga skrifterna icke med hänsikt på kyrkofädernas meningar och mötenas af Gud ingifna tolkning, utan i förtröstan på egen vishet». Han förnekade mötenas rätt att gifva regeln för skrifternas ordaförstånd, förnekade kyrkan som hierarkisk inrättning, förnekade den helige ande såsom en magisk, genom handpåläggningen medelbar kraft, förnekade prästerskapet såsom ett särskildt medlarstånd. Theodoros — heter det på ett ställe — uppfattade Kristus som det förkroppsligade ordet i en hemlig för människan icke begriplig bemärkelse, han trodde på nådegåfvor förenade med sakramenten, *men han medgaf villigt, att frälsningen icke var bunden vid antagandet af vissa dogmer, att Jesus icke var kommen för att blifva föremål för spekulativa funderingar, att hans egna ord från bergspredikningen intill det tal han höll till sina lärjungar i den natt han förråddes icke bära ett spår af framkastade eller lösta metafysiska uppgifter*, utan att han tvärtom tillbakavisar fariséer och saducéer när desse framkomma med dylika spörsmål; han manar Hermione, som bortstötes af vissa dogmer, att »utan dogmer vara Kristi efterföljare»*.

Vid dessa uttalanden om de metafysiska dog-

* Jmfr: Edvin Hatchs uttalanden om den grekiska metafysikens ödesdigra inflytande på kristendomen.

merna tänkte Rydberg tvifvelsutän på den tyska och tysk-svenska teologi, mot hvilken han nyss stridt och som sökte slå brygga mellan Hegelism och protestantism. Theodoros påpekar vidare de »upplysta hedningarnes» andliga aristokrati, då de ville ha en religion för de utvalde, en för hopen. Men han ställer icke den gamla och den nya läran som fiender mot hvarandra, ej som djävulens rike mot Guds, utan som olika utvecklings-skeden, som ynglingaåldern till mannaåldern, som profetian till uppfyllelsen. Och det heter till slut, att Theodoros »lyckades undgå förföljelse, men gjorde sig fullt värdig att falla offer för anhängare af 'kyrkans och bekännelsens enhet', ty han lefde och verkade med välsignelse i Kristi anda allt intill sin ålderdom och blef en af länkarna i den kedja utaf protestanter, hvilken genomgår tiden före den händelse som kallas reformationen — förpostfäktningen till den stundande stora striden emellan Kristi församling och prästkyrkan».

Lika litet som fallet är med de kristna är flertalet af romanens hedningar ägnade att ingifva sympatier.

De äro nämligen inga smickrade representanter för hedendomen — denne lättsinnige, njutningslystne Alkibiades redivivus, som kallas Karmides, en antik Don Juansnatur, utan högre lifsmål, och som då han tömt njutningens bägare endast på dess botten finner tomheten — eller hans värdige medbroder »skalden» och »häfdatecknaren» Olympiodoros — eller den dråplige filosofiske pratmakaren-snyltgästen Kimon, hvilken genom sin

skepticism lyckas borttaga hopp och tro från enfaldige hedningar och därmed bana mark för kristen domen -- eller den i hjärtat hedniske goddagspiltens, den faunartade prokonsuln Annaeus Domitius, som byter om religion lika lätt som han byter om dräkt och kejsare, men hvars »fromma» maka Eusebia tjänar honom såsom räddningsankare hos de kristna, en figur tecknad med mycken humor: »dygdig med de dygdiga, fräck med de fräcka, patricisk bland patricier och plebejisk bland plebejer, homoiusian och homousian, efter omständigheterna erkännande många gudar, en enda gud eller ingen, allt efter som förhållandena bjuda», med ett ord en maktens värdige tjänare.

Högt öfver skaran af alla dessa lättsinnige eller ligkiltige epikuréer och skeptiker resa sig skepnaderna af Den siste Athenaren och hans dotter Hermione.

Krysanteus är icke, som det påståtts, en helt och hållet diktad person. Såsom Julianus' lärare omtalar Gibbon *Chrysantheus* och Eusebius, båda lärjungar af den gamle Ädesios, hvars tilltagande ålder ej tillät honom att ägna Julianus den undervisning i de platonska lärorna hans brinnande håg kräfde. Hos Rydberg är Krysanteus den något idealiserade typen för en fulländad hellen från den bortdöende senantikens tid, en neoplatonsk tänkare, men dock -- i motsats till hvad fallet vanligen var med nyplatonikerne -- *verksam* i den yttre världen och förfaren i alla dess uppgifter, skönhetsälskande och konstfrämjande, »en skön själ i en skön kropp», ädling i sinne och lemmar, fylld af ett ädelt frihetspatos, hatare af allt lågt

och plebejiskt i tanke, gärning och bild, förtviflad öfver att se den kyrkliga barbarismen utplåna minnena från Hellas' storhetstid, hvilken han skådar i en genom afståndet idealiserad dager, och till hvilken »gamla goda tid» han vemodsfyllt längtar tillbaka, ehuru han i grunden befinner sig å en annan botten, därför att han tillhör en tid och en åskådning med mera vemodsfyll, subjektiv trängande prägel, en tid, då redan »den store Pán är död».

I en föreläsning »till den första kristendomens historia» från slutet af 1870-talet, där Rydberg uppdrager en jämförelse mellan neoplatonism och kristendom, lämnar han följande teckning af den tänkarskola, som hjälten i hans mest berömda roman tillhörde:

»Man möter ingenstädes inom den antika tankevärlden så fina väfnader i urblekta abstraktioner som just i några af nyplatonismens systembyggnader, och ingenstädes är en skärptare uppmärksamhet af nöden, om man vill följa dem i deras invecklade gång. Ur några enkla, men därför icke obestridliga premisser utgå dessa fina tanketrådar och spinna sig den ena likasom ur den andra, för att slutligen sammanslås i den underbara väfven, hvars inslag företer föga; hämtadt ur världen sådan vi se och erfara henne omkring oss. Men hvilken mängd af aningar och nya ingifvelser, som möta oss i det brokiga mönstret af denna väf, hvilken mängd af skepnader, som skåda oss till mötes ur nicherna af det dunkla, kolossala templet, skepnader, som i anletsdragen påminna till och med om grundtankarne i detta vårt innevarande århundrades filosofiska system, om Baaders mysticism, om Schellings intuitiva åskådning, om Hegels

panlogik, allt likväl endast på flyktigt sätt och med en likhet, som vid närmare påseende försvinner. Den grubblande tanken enar sig här med en tro, som vill sluta alla mänsklighetens aningar i sin famn, med en fantasi, som, led vid dagens kalla ljus och lifvets fasta former, kastar sig in i kaos' natt, för att forma dess mörker till gestalter, och med en känsla, som på hänryckningens vingar vill sväfvä upp till Gud och skåda det otänkbara anlete i anlete. Sådan är nyplatonismen, så vidt som han låter skildra sig i allmänfattliga bilder, ej i filosofiska termer. Han är den grekisk-romerska tankevärdens sista skapelse, vittnande i stil och allt om den världens förestående upplösning, om den antike andens allt djupare förfall och glömska af sitt eget väsen — och likväl i trots af allt detta en imponerande skapelse, hvilken i årtusen stått som en sublim grafvård öfver denna döda och jordade hjältevärd.»

Och här äro vi inne på frågan, hvarför Rydberg som det sagts »kristnat» Krysanteus och Hermione och sedan förklarar dem bättre än de kristna (dock ej bättre än Theodoros). Ett dylikt yttrande kan visserligen vara spirituellt, men torde dock ej vid närmare eftersyn visa sig träffande. Ty frågan är här, om de egenskaper, som dessa hedningar ägde och som låta dem förefalla kristnade, verkligen voro lån. Att de synas kristnade, beror tvifvelsutan helt enkelt på neoplatonismens historiska likhet med kristendomen. Härom har Rydberg just uttalat sig i sitt Ignellsreferat, där han erinrar om att själfve Augustinus i sitt tidigare skede uttalat, att en neoplatoniker med ändring af några uttrycksätt kunde kallas kristen, liksom han i en an-

mälan af Mellins litteraturhistoria framhållit, huru den antika bildningen genomarbetade, bortskar och förändligade de gammaljudiska traditioner, kristendomen förde i sitt släptåg.

Detta har i våra dagar ypperligt utförts af den framstående engelske kyrkohistorikern Edwin Hatch, som i sitt berömda arbete öfver hellenism och kristendom i enskildheter påvisat de grekiska idéernas och brukens inflytande på den kristliga kyrkan och därvid särskildt uppvisat frändskapen så väl mellan neoplatonsk spekulatioen och kristen teologi som mellan de neoplatonska mysterierna och vissa kristna bruk. Han tillskrifver den uppenbara skillnaden mellan å ena sidan bergspredikans förkunnande af en ny sedelag samt dess vida mera etiska än spekulativa teologiska tankar och å andra sidan den nikäanska symbolens metafysiska uttryck och dogmer det inflytande, grekisk filosofi utöfvat på den unga, kristna religionens utveckling. Så hafva många af kristendomens spekulativa idéer utbildats under inflytande från senantikens tänkare.

Det finnes äfven andra likheter. De grekiske filosoferne slogo en brygga mellan den gamla mytologien och en djupare filosofisk uppfattning genom att allegoriskt tillämpa de af Homeros besjungna myterna på sin egen tids filosofiska idéer, för hvilka de funno symboler hos den store skalden; så var fallet med flere stoiker (Heraklitus och Cornutus) liksom med neoplatonikerne. Men på samma sätt började judiske och kristne filosofer och teologer (Philo, Clemens, Origines) tolka dels de antike skal-

dernes dikter i *sin* läras mening*, dels, och det var det viktigaste, att utlägga Gamla testamentets sägner, lagar och uttryck i allegorisk betydelse, ja äfven att införa en allegorisk tolkning på Nya testamentets händelser och på Kristi ord. Framför allt var det af vikt att genom allegorisk tolkning aflägsna de stötestenar, Gamla testamentets antropomorfismer, bilder och osannolikheter lade i vägen för evangeliets nya teologi och etik. Och härvidlag lämnade det sätt, hvarpå neoplatonske och stoiske filosofer förändligade och fördjupade meningen med de gamla myterna, de kristne uttolkarne förebilder. (Visserligen rönt dock denna allegoriserande tolkning mothugg från de aristoteliskt skolade exegeterne i Antiochien.)

Rydberg företager samma jämförelse i Siste Athenaren. Han låter Julia tala om att hennes man Ammianus berättat, att kristianerne icke tveka att begagna samma symboliska uppfattningssätt som greker och romare, när de vilja bringa de gamla judiska sägner som de tillägna sig i sammanhang med deras lära.

* De se symboler, som skulle hafva afseende på dem, i hebreernes uttåg från Egypten, i en kopparorm, som hebreerne uppställde på ett kors i öknen, i daggdroppar, som föllo på ett fårskinn, hvilket en hebreisk krigare för något ändamål utbredt på marken, ja äfven i en sång, som en judisk konung en gång skref till en

* Exempelvis tolkningen af: »Godt mångväldet ej är, en enda blott härskare vare», som lämpas på läran om *en* Gud, Hefaistos' framställning på Achilleus sköld af jord, himmel, haf, sol, måne, som åsyftar skapelsens ordning, Okeanos' och Thetys' återtåg, som åsyftar åtskiljandet af haf och land o. s. v.

af sina gemåler. Men skillnaden är den, att kristianernes tolkningssätt är mycket godtyckligare än våra filosofers och Hermiones och att de judiska sägnerna alls icke bära någon symbolisk prägel, utan vilja vara rena historiska berättelser.»

I den dubbla uttydningen af Narkissosmyten har Rydberg lämnat lysande prof på den allegoriska metod, i hvars utöfvande hednisk och kristne tänkare täflade.

Men icke blott som tänkare äger neoplatonikern Krysanteus frändskap med kristendomen, utan äfven som mystiker. Rydberg framhåller, att den grekiska filosofien genom neoplatonikerne undergick samma omdaning som den antika byggnadskonstens minnen genom medeltidens byggmästare. Platons tanketempel med dess ljusa pelargångar blef genom en kedja af förvandlingar till en byggnad med genombrutna fönster, målade af mystiken, och spetsbågar, spända af himmelsk längtan. Denna mystik, denna »längtan», så främmande för den ursprungliga naiva hedendomen och för hellenismens glanstid, framträder i mysterierna, till hvilka äfven så filosofiska andar som Krysanteus och Hermione gåfvo sig hän för att försjunka i fantastiska, symboliska akter, liksom anande de djupa religiösa och sedliga sanningarna.

Den siste Athenarens författare, hvilken, med all sin tankeskärpa och tankeklarhet, bar inom sin naturell ett icke ringa fång af mystik — därom vittnar ju bl. a. Singoalla — sympatiserade i detta afseende med sin hjälte.*

* Rätt betecknande äro i detta afseende några ord, dem förf:n faller på tal om att Krysanteus med allvar och spän-

Men dessa hedniska mysterier äro icke så alldeles främmande för vissa rent kristliga bruk; dopet och nattvardsformerna hafva t. o. m. ombildats under inflytande från dem. (Jmfr Hatch.)

Äfven som etisk personlighet visar sig Kry-santeus — så hedning han är — i mycket såsom frände till den kristna moralen i bästa mening. Men detta är ingalunda ohistoriskt. Ty moralen

ning afvaktade de syner, dem Hermione uppbesvurit »ur djupet af sin själs omedvetenhet», ett af de ytterst få ställen i denna roman, där förf:n mindre lyckligt träder ur ramen och mera direkt uttalar sin mening: »Det var icke vidskeplighet, utan följdriktighet i hans sätt att tänka, som verkade detta. Det må synas underligt för oss, söner af fäder, hvilka gifvit luft-pumpen, elektriska apparaten, kemiska ugnen och rhomboidiska nätet plats bland himmelens stjärnbilder. Vi frukta vidskepelsen till den grad, att vi uppfyllas af fördom emot allt, som ligger utanför den dagliga erfarenhetens gräns, och vi skulle kalla den klaraste filosofi mystik, om hon med allvar ledde oss in i det öfversinnligas värld och stängde porten efter sig. I allmänhet åtnöja vi oss med några maximer, tjänliga, det är sant, att rädda oss från ett återfall i andens mörker, men odugliga att föra oss fram på ljusets väg. Vi anse oss hafva gjort nog för vår själfständighet, när vi icke sälja vår själ åt den tro, som räckes oss i barndomen. *Men det är pendelns själfständighet, som svänger mellan töanne ytterligheter, mellan Voltaire och Cagliostro.* Vi äro långt ifrån att likna dessa helleniske filosofer, hvilka öfvade sitt tänkande, såsom atleten sina lemmar, tryggade sig till förnuftet, såsom han till sina muskler, och med fast fot, med kraftsvällande armar och cestusomlindade händer stodo färdige att segra eller falla för människoandens själfständighet och förnuftets rätt. Funno de i denna själfständighet ingen tillfredsställelse för sin religiösa känsla, räcktes dem då af en medlidsam hand en fångrustning för att tjäna som harnesk, tillbakastötte de henne, föredrogo att hopplöst strida med fria lemmar och föllo som hjältar. Funno de däremot en sådan tillfredsställelse inom sig själfva, hade deras tankar gifvit dem nyckeln till himmelen, så gingo de därin med barnets genius, fröjdande sig åt härligheterna i den ljusa salen, talade med andarne andarnes språk och frågade ej efter, om världen därutanför begrepe dem eller icke, eller toge deras umgänge med de osynlige såsom en bedräglig lek med tomma skuggor».

under den romerska kejsartiden får icke dömas enbart efter satirikernes målningar eller efter de kristne apologeternes klagomål. Tvärtom påpekar Hatch, hurusom i den hedniska världen vid denna tid inträdt en sedlig reformation, för hvilken i synnerhet filosofer bland stoikerne och cynikerne (Epiktet) voro målsmän, de där med lära och lif trädde i spetsen för en sedereform. Och med alla skiljaktigheter funnos många öfverensstämmelser med kristendomens etik.*

Alltså, det rådde icke mellan den antika filosofien i dess aftonrodnad och den framväxande kristna statsreligionen den klyfta, som man på grund af slagorden »hedning» och »kristen» och på grund af de blodiga striderna mellan gammalt och nytt varit benägen antaga.

Och huru ställer sig neoplatonikern Krysanteus till Kristus?

I bokens början låter författaren Krysanteus på följande sätt uttala sin neoplatonska panteism:

»Jag föreställer mig att hvad Plotinos uppnådde genom ått sänka sin ande i det begrepps- och formlösas haf, det ägde Josefs son mera af naturen och såsom något stadigvarande, så att han kunde vandra bland människorna och verka i det yttre, utan att hans skådning i det gudomliga blef grumlad. Hvad han ägde i högsta mån, det äga vi alla, åtminstone till möjligheten, i en lägre. Lotosblomman synes gunga fritt på vågen, men hennes stängel ringlar genom djupet och är rotfast i dess botten. Så sväfvar människoanden med begränsad

* Rydberg var långt senare sysselsatt med studier rörande likheterna mellan stoicism och kristendom.

frihet på världsflodens yta, och hans förnuft är som blomsterkalken, hvilken öppnar sig för solen och vänder sig efter henne, men han är med tvänne rötter, känslan och fantasien, rotfast i världsanden -- Apollon eller hvad man vill kalla honom. Genom dem intränger Gud i oss: genom dem, såsom genom ett språkrör, talar han i våra själar och låter sig förnimma i många former: såsom samvetets röst, såsom konstnärens ingifvelse, såsom aning och profetia. Att grunden till dessa förnimmelser ej är i den enskilda människan själf, utan är en allmän och gemensam, nämligen Gud i sin uppenbarelse som världsande, det skönjes däraf att grunddragen i samvetets lag äro hos alla folk och människor desamma och att konstnärernes verk, ehuru i olika fullkomlighet och från olika sidor, spegla samma idé.»*

Detta ärkehedningens tal är dock icke en »Kristusfiendes» och har intet af den hånfulla ton, som hans lärjunge, den aflällige kejsaren, lär anslagit i sin af Cyrillus angripna skrift mot kristendomen, i hvilken han framhåller hellenismens sanning gentemot den lära, som hyllade »den döde juden, hvilken aldrig i sitt hela lif gjort något värdt att omtala».

Väl hatar Krysanteus dem som begagnade kristendomen som en fana för sina förföljelser och blodsdåd och som skändade de minnen han är religiös, nationell och ästetisk synpunkt älskade, som på sina kyrkomöten ville bestämma hvad deras

* Detta uttalande och äfven andra i Siste Athenaren erinra om den mystiskt panteistiska grundstämning, som Vetterlund påpekat i Singoalla såsom bakgrund för Rydbergs personliga teism.

anhängare skulle tro, som söndersleto världen och hvarandra i tvister om ord utan mening, som bannlyste förnuftets frihet och visade, att folkets slafveri är af Gud. Men han är tillika en främjare af den fördragsamhets politik, som hans kejsare öfvade mot de olika kristna sekterna, och i hvilka en nutida kyrkohistoriker, underligt nog, velat se, icke en akt af rättvisa, utan en listig fälla, beräknad att väcka skismen mellan de olika sekterna åter till lif.*

Då ärkehedningen, gripande nog, slutar sitt lif bland en förföljd kristen sekts bekännare, förklarar han för Theodoros, att »skillnaden mellan det som är heligt för dig och det som för mig är heligt sträcker sig blott till formen och ej till anden». Nu inser han, att »kristendomen likasom filosofien bär den oförgängliga sanningen i sitt sköte». Men han har i det längsta kämpat för bevarandet af det goda i den gamla bildningen, de sanningens, frihetens och skönhetens makter, det äkta mänskliga, som han såg de kristianske »barbarerne» vilja kullstörta.

Det kan med allt fog sägas, att det var en omöjlighet att söka bevara eller återväcka det gamla Athen eller det som Krysanteus trodde vara

* Det är Schultze, som i »Geschichte des Untergangs des griechisch römischen Heidentums», i sin mot Julianus mycket partiska skildring, säger, att Julianus' åtgärd att låta alla fördrifne biskopar återinträda i sina platser och att lämna religionsfrihet åt alla sekter var afsedd att framkalla förvirring och uppror i församlingen och föranledde nya strider om homousion och andra slagord mellan de olika kristna partierna, strider, som ytterligare försvagade kyrkan. Men det är dock något hårdt att skylla på Julianus, att ej de olika sekterna kunde inbördes hålla frid, när de fått religionsfrihet!

det gamla Athen. Detta har Rydberg ock lätit Theodoros uttala, då denne yttrar, att Krysanteus — idealets kämpe — dock vore en människa full af fel och misstag; med det sanna, för hvilket han kämpade, blandade sig villfarelser, som gjorde motståndet berättigadt. »Hvadan Julianus och Krysanteus i mycket skulle hafva orätt, om de skulle vilja återföra en tid, som är död och *bör* vara det, en tid, som genom afståndet hägrar för deras ögon med en glans, som den i själfva verket aldrig ägde. — — Det är fruktlöst att vilja återkalla en förfluten tid.»

Krysanteus är en tragisk personlighet, och därför kallar Rydberg hans kamp »förtviflans strid». Hans och hans härskares sträfvanden att gent emot den unga statskyrkans våld, ofördragsamhet och grymhet »vrida tidens hjul tillbaka» måste dock trots dess omöjlighet väcka sympati.

Karl Hase yttrar särdeles fint i en jämförelse mellan Julianus och Athanasios — båda bifigurer äfven i Siste Athenaren — att de visserligen hatade hvarandra, men att de i sitt innersta väsende alls icke stodo hvarandra så fjärran. »Om Julianus födts ett halft århundrade tidigare och vuxit upp i kärlek till kristendomen *när den förföljdes*, hade han kanske blifvit en asket, ett helgon, en martyr. Båda äro representanter för sin tid: den kristna ortodoxiens fader och den besegrade, sjunkande riktningens krönte affälling*».

Måne icke en liknande tanke föresväfvat Rydberg?

Skalden, som skall skildra en sjunkande tids-

* Hase, Kirchengeschichte, I: 452.

ålder, fäster helt naturligt sina sympatier vid de tragiske kämparne för den förföljda saken och lider af att se det goda, som denna burit i sitt sköte, gå under. Historikern kan visserligen säga, att när en kultur lefvat ut, så är det nödvändigt, att den lämnar plats för en ny. En dylik växling vinnes icke utan offer, och »die Weltgeschichte ist das Weltgericht».

Men skalden kan icke utan vemod se ädla individer och deras upphöjda tankar och syften kufvas under tyngden af en brutal motståndares segervagn — låt vara, att denne förer utvecklingen i ett afseende framåt. För skalden är det mänskliga det högsta, och han kan icke trösta sig med den historiske optimistens tröst, »att allt som sker är till det bästa».

Häri ligger ingen brist på historiskt sinne eller på känsla för den historiska utvecklingen. Ty utvecklingens lagar i all ära, men när den nya idén för sin seger kräfver kufvandet af höga bildnings- och frihetsideal — de där efter ett årtusendes slummer åter en gång skola kallas till lif, så kan betraktaren icke underlåta att med sina sympatier följa det gamla, som i sin tragiska undergång kringjutes af skönhetens skimmer. Och i den ramlade antikens ruiner fann Rydberg dessutom vapen för den nya tidens strid. Slutorden lyda: »Den sak för hvilken den siste Athenaren stred förtviflans strid: den politiska, religiösa och vetenskapliga frihetens sak — kämpar ännu, men icke längre förtvifladt, utan med segervisshet.»

Till belysning af Rydbergs uppfattning i senare tid af de brytningar han här skildrat i romanens

form, må anföras de avslutande orden i den jämförelse han två årtionden efteråt i en föreläsning uppdrog mellan neoplatonismen, den åskådning Krysauteus hyllade, och kristendomen:

»Men den svåraste skiljaktigheten — den som gjorde all försoning för tillfället omöjlig — var dock den, att den antika världen med sina nyplatoniske sakkörare i spetsen förklarade, att det filosofiska tänkandet och uppenbarelslärorna ömsesidigt behöfva och måste stödja hvarandra; att ehuru det mänskliga förnuftet icke kan fatta de högsta sanningar, så får dock intet, som uppenbart strider mot tankelagarne, antagas för sant; samt att tänkandet, betraktelserna äro de egentlige förmedlarne emellan Gud och människan, hvarigenom ensamt det är den senare möjligt att höja sig till Gud och skåda honom. Mot det *sistnämnda* påståendet, som ville grundlägga en intelligensens aristokrati på religionens område och ställa folkets obildade massa i fjärmare förhållande till Gud, måste kristendomen inlägga en bestämd gensaga; men med afseende på de *förra* påståendena var kyrkan ännu icke mogen att fälla den rätta domen. Ett och ett halft årtusen måste förflyta, innan denna nyplatonismens åsikt vann det erkännande som den förtjände, och det tragiska i den strid, som nu utbröt, ligger framför allt däruti, att *den öfverrunne*, om också underlägsen i så mycket annat, dock just i denna enda punkt försvarade det *mänskliga framåtskridandets och civilisationens och därmed äfven i själfva verket kristendomens sak.*»

Den personlighet, som företrädesvis representerar bokens anda och syftning och som kanske just därför verkar något abstrakt, är Hermione, den hedniskt uppfostrade unga flickan, som blir

mottaglig för kristendomens idéer, men stötes bort af kyrkans ofördragsamhet och dogmer. I henne har författaren låtit kristendomens och antikens bästa egenskaper samgjutas. Hon representerar den harmoni, om hvilken bokens slutord talar, där antikens och kristendomens sanningar genomtränga hvarandra och förmålas till ett helt.

Och evangelium blir henne slutligen vida dyrbarare än Platon och Porfyrios. Dock läser hon bibeln på ett sätt, som hvarken dåtidens eller nutidens ortodoxer skulle gilla; hon läser den så som den blifvande författaren till Bibelns lära om Kristus.

»Hvad hon behöfde, en föresyn i lidandet, fann hon här, men hon skulle icke funnit det, om Kristus varit för henne Gud själf, som medveten om sin kallelsets ofelbarhet fullbordat återlösningens verk med en liten tids själfpåtagna lidanden. För henne var det stora, öfverväldigande och ovillkorligt gripande i evangelium att se en människa, till sitt väsen hvarken något mer eller mindre än hon själf, för hvilken framtidens bok var sluten, för hvilken tvifvel således kunde uppstå om frukterna af sin verksamhet, för hvilken pröfningarna voro verkliga pröfningar och frestelserna såsom verkande på en svag och inskränkt natur verkliga frestelser*, att se denna blotta människa framgå såsom segrare ur striden mellan det godas högsta fordringar och världens ingifvelser, i sin renhet uppenbara Guds beläte och därmed blifva människosläktets föresyn och frälsare, utrustad till detta kall icke med öfvernaturliga krafter, icke med öfvermänniskligt vetande i de gudomliga tingen, icke med välde öfver de

* Uteslutna äro i senare upplagor orden: »såsom verkande på en svag och inskränkt natur».

gudomliga härskarorna, utan blott med den orubbliga tro på en sedlig världsordning och en god fader i himmelen, som hvarje barn af en kvinna bör och kan tillägna sig.»

Dessa uttalanden äro naturligtvis mera nyrationalistiska än filosofdottern Hermiones. Men då man erinrar sig de ord, som Viktor Rydberg lägger dels i Theodoros', dels i Hermiones mun — utom mycket annat och viktigare i Rydbergs skriftställeri — synes det vara obefogadt att säga att »en man med Rydbergs fina bildning väl teoretiskt måste erkänna att kristendomen var något annat än ett meningslöst gräl om en meningslös dogm, men att detta aldrig var någon verkligt levande känsla hos honom».* Det var just hans mening att i denna roman skilja mellan levande kristendom och slafvisk bekännelse trohet.

Jag är i tillfälle att för denna min uppfattning kunna åberopa stöd äfven från ortodox protestantiskt håll. I den strängt rättrogna danska Theologisk Tidskrift 1877, utg. af teol. d:r C. T. Kalekar, har en dansk teolog, C. L. N. Mynster, yttrat sig om Rydbergs båda historiska romaner, *Den Siste Athenaren* och *Fribytaren*, med särskild hänsyn till deras religiösa ståndpunkt.

Han yttrar här bl. a.

»Rydberg hör, såsom ock af hans mera teoretiska skrifter framgår, till dem, som göra skarp skillnad mellan den *ursprungliga* kristendomen och den *kyrkliga* och som endast vilja låta den förra gälla. Då hans romaner nu kommit i mångas händer, som icke gjort klart för

* Schück, »Svensk gudatro under hedentid» (i *Ur gamla papper* IV) på tal om *Siste Athenaren*.

sig denna teologiska skillnad, har man tämligen allmänt uppfattat dem som om de ginge kristendomen öfverhufvud på lifvet.

Detta skall en närmare pröfning visa vara oriktigt. Den Siste Athenaren för uppenbart enligt hela sin anläggning från hedendom till kristendom.»

Mynster påvisar därefter, att Krysanteus och Hermione ursprungligen endast mött kristendomen i den d. v. kyrkans fanatism och därför hata den, men att det blir annorlunda, när de möta Athanasios och framför allt den förkättrade kristne prästen Theodoros. Mynster anför flere Theodoros' uttalanden, med hvilka tydligen författaren sympatiserar såsom fullt kristliga, och åberopar äfven andra bevis, såsom t. ex. Myros omvändelse. Men — tillägger han — när, oaktadt dessa bokens framträdande beståndsdelar och hela anläggning, i allt fall dess öfvervägande del vållat anstöt hos kristliga läsare, så ligger detta i den afgjorda ovilja, hvarmed författaren betraktar hela den *kyrkliga* utvecklingen.

I detta afseende polemiserar Mynster mot Rydberg, men anför dock till slut ord ur Siste Athenaren, hvilka erinra om hvad han hört af dem, »som vi räkna bland våra ypperste kristlige lärare».

Vi hafva dröjt något länge vid bokens religiösa och filosofiska innebörd. Vid läsningen är denna dock ingalunda så förhärskande, att den ställer den ästhetiska njutningen i skuggan.

Då författaren i förordet till första och andra upplagorna yttrar, att hans arbete har stora, oförbätterliga brister, att han icke ens försökt en konst-

närlig konstruktion och gruppering — ord, dem han f. ö. uteslutit vid förordets nytryck —, så är han obillig mot sig själf.

Den Siste Athenaren är tvärtom en ypperligt komponerad roman, som besitter stora ästhetiska förtjänster, som utan gensägelse tillhör sin tids bästa skapelser på den historiska romanens område och i nordisk litteratur för sin tid är enastående.

Främst bland dessa förtjänster må nämnas den väl träffade grekiska lokalfärg och tidsfärg, som förf:n förlänat åt så många af skildringarna. Det är visserligen sant, att Rydberg med poetens rätt tagit sig åtskilliga historiska friheter. Athen var exempelvis aldrig i kristligt afseende en så märklig ort som boken låter förmoda. De berömda kristna namn, som förekomma i romanen, äro införda från Antiokia, hvilken helt igenom var en kristen stad, under det att i Athen den hedniska filosofien hade sitt tillhåll. Athen gällde t. ex. ännu i fjärde seklet såsom en »själafarlig ort» för allvarlige kristne, där lätt nog den hedniska filosofien kunde föra de studerande öfver till hednisk religion. Genom Julianus stärktes ytterligare den hedniska andan, och den gamla religionens öfvervikt höll sig i Athen någon tid, till dess Theodosios sköflade den antika kulturens minnen.*

Äfven är det något tvifvelaktigt, om en grupp af de afrikanske och romerske donatisterne kommit öfver till Attika. Men det låg naturligtvis författaren om hjärtat att få sammanförda på en ort

* Schultze, Geschichte des Untergangs der Griech.-röm. Heidentums, II: 208.

mäktiga representanter för båda de stora kulturerna. Och med en viss djärfhet låter han Simon, pelarhelgonet, den kristne själfplågaren i Antiochien, spela en handlande roll i en händelse som timar i Athen. Men hufvudsaken är, att tidsmålningen i stort är genomförd med en djup kännedom af tiden, fint sinne för skilda grekiska, judiska och urkristna lifsyttningar och med en finkänslighet äfven för Greklands natur och konst, hvilken han blott i andanom skådat, men i en anda som med dem var befryndad. Och verkan af den historiskt trogna tidsskildringen blir snarare starkare därför att Rydberg här, i motsats till hvad fallet var i Fribytaren, undvikit att styrka den med lärda citat och noter.

Lefvande äro interiörerna i de antika hemmen så väl som lifvet i den yttre världen skildrade.

Härvidlag har med all säkerhet Bulwers »Last days of Pompeji» öfvat eggelse och tjänat till förebild. Äfven i en eller annan enstaka figur finner man paralleller mellan den berömda engelska romanen och »Den Siste Athenaren».

En annan engelsk roman: Charles Kingsleys »Hypatia», som gärna brukat nämnas såsom förebild, har i ämnet åtskillig likhet med Rydbergs arbete, i det den äfvenledes gifver en romantisk skildring af brytningstiden mellan den döende hedniska filosofien och den unga kyrkan. Hypatia var en kvinnlig filosof på 400-talet, som föll offer för de kristne fanatikernes skräckvälde under patriarken Cyrillus. Denna ämneslikhet har helt naturligt medfört beröringspunkter i åtskilliga karakterer och skildringar (Hypatia-Hermione, Annæus

Domitius-Orestes), men olikheterna äro vida större: särskildt är tonen i Siste Athenaren genomgående djupare och allvarligare, med en underström af ädel harm, den historiska tidskildringen äfven mera intim och trovärdig, under det att Hypatia, hvars karakterskildring onekligen är liffullare och mera facetterad, delvis är hållen i en satirisk, humoristisk, stundom rent af burlesk stil (t. ex. skildringen af goterne), som dock föga harmonierar med det tragiska ämnet. Det lär för öfrigt varit förhållandet att Rydberg icke känt denna tidsroman, då han skref Siste Athenaren; — i en anmälan i Handels-tidningen af Hypatia (9 oktober 1867) meddelas att Rydberg först efter fullbordandet af sin roman tagit kännedom om Kingsleys föregående verk.*

De enstaka likheter i tidskildring och karaktärer, som förekomma, äro också ren tillfällighet och förklaras till fullo ur ämnets likhet.

Händelseutvecklingen i Siste Athenaren är genomförd med säkerhet, och författaren väjer icke för starka uppträden eller effekter. Rydbergs från föregående romaner kända skicklighet att skildra massrörelser kommer honom här flerstädes till godo, framför allt äro de grymma stridigheterna mellan homoiusianerne och homousianerne gifna med mäktig kraft, likaså den sista kampen, då de rättrogne draga ut att förgöra donatisterne och novatianerne samt den särkehdning som sällat sig till dem.

Bland andra ställen, där författarens poetiska gestaltningskraft skapat scener af stor verkan, må framhållas Hermiones natt i orakelhålan vid Par-

* I »Medeltidens magi» hänvisar han till den.

nassi fot, inledningen till kapitlet Filosofens hem, med den älskvärda skildringen af de tre kvinnorna, den förträffligt berättade judiska familjetragedien och Rakels senare öde, då hon upptages af den barmhärtiga hetären Myro, hvars omvändelse är ett af de vackra kristna dragen i boken, samt den med utomordentlig kraft skildrade katastrofen, då Petros — biskop af Athen nämnd biskop i Rom — just vid målet för sin sträfvan dukar under för den dvaldryck, hans närmaste man beredt honom och slumrar in i en sömn, hvarur ingen skall återväcka honom.

Däremot saknas på vissa punkter en fördjupande skildring af det inre känslolifvet. Icke i den judiska tragedien; Rakels sorgliga kärleksöde är gifvet med mycken personlig känsla. Äfven Eusebias religiöst sensuella flirt med Clemens är intimt behandlad, om än med ett stänk af ironi. Däremot far författaren med nog lätt hand förbi Hermiones individuella känslolif i hennes förhållande till Karmides. Man skulle velat blicka in i hennes hjärta, för att skåda lyckan så väl som sorgen. Men här nöjer sig Rydberg med några rader. Detta sammanhänger med att Hermione tett sig för honom mera som en tolk för hans idéer, än som en levande skepnad i dikten. Hennes harmoniska varelse verkar här en smula kylig. I ett galleri af antika bildstoder mötes ögat af enstaka bilder som kvarlämna ett rent personligt intryck och bakom hvilka det skådar den levande modellen. Andra åter — och de bära vanligen gudinne-namn — stå mera såsom typiska skepnader, hvilka aldrig stigit ner från sin marmorsockel för att

trampa jorden, som andra lidande människor. Hermione verkar snarast såsom en af de senare bilderna.

Det har anmärkts af den danske kyrkohistorikern Helveg, att romanens hufvudintrig skulle vara »skuren öfver en gammal läst», nämligen de s. k. Klementinerne eller Recognitionerne (som gå under Clemens Romanus' namn) och hvars grundanläggning Rydberg fritt skulle begagnat. Detta är dock tydligen ett misstag. Olikheterna i händelsegången äro så stora och afgörande och beröringspunkterna så få, att det knappt kan vara tal ens om någon släktskap mellan Siste Athenaren och den judekristna tendensromanen.

I Klementinerne, en ebionitisk skrift, behandlas en förnäm romersk familjs händelser. Genom ett skeppsbrott hafva dess medlemmar slitits från hvarandra, de äldre hafva råkat i händerna på Simon Magus, men sonen Clemens kommer till aposteln Petrus, i hvars följe han drager ut och bekämpar Simon Magus och dennes anhang, hvarefter Klemens återförenas med sina föräldrar. Icke är här stor likhet med Filippus-Clemens öde i Siste Athenaren annat än till namnet. Den af olyckan hemsökta familjen är här hednisk; sonen Klemens bortröfvas af en kristen husslaf, som sedan blir Athens biskop och som uppfostrar honom till hat mot sin fader Krysanteus, hvars namn han ej känner. Fadern återfinner visserligen sin son, men andligen förkrympt och slutligen religiöst vansinnig. Tiden är dessutom en annan än i Klementinerne; här är det fjärde seklet efter Kristus, i Klementinerne tilldrager sig händelsen i den apostoliska tidsåldern,

och den nyare forskningen vill t. o. m. i Simon Magus se Paulus åsyftad. De enstaka likheterna mellan Klementinerne och Siste Athenaren äro sålunda rent oväsentliga i förhållande till skiljaktigheterna. Historier om försvunna och bortbytta barn äro ju ock ganska vanliga i den senantika litteraturen, så att det är onödigt tänka särskildt på den fornkristna romanen.*

En annan förebild, ehuru ej inom berättelselitteraturen, torde man däremot med mera skäl kunna påpeka. För de lärorika samtal, med hvilka handlingen då och då är genomsprängd, har Rydberg tydligen mottagit intryck från Platos dialoger.

Men dessa allmänna filosofiskt religiösa resonemang, som innehålla några af romanens intressantaste partier, t. ex. utläggningarne af Narkissosmyten, verkade dock såsom barlast för följetongspubliken.

Och såsom följetong kunde därför Den Siste Athenaren näppeligen mäta sig med Fribytaren. Trots de verkningsfulla uppträderna och den helt igenom intressanta händelseutvecklingen, syntes romanen de vanliga följetongskunderna något besvärlig.

Rydberg har i förordet till den tryckta boken antydt detta. Han tackar Hedlund för att denne, ehuru han insåg, att de långa, besynnerliga namnen skulle förskräcka de följetongsläsande damerna,

* Rydberg omnämner visserligen i Medeltidens magi Klementinerne. Men i ett bref till Borchsenius, mars 1876, skrifver han med anledning af Helvegs uppsats: »Det roade mig särdeles, att anmälaren funnit, att jag hade anlagt min roman på lästen af de Klementinska homilierna, en bok, som jag då kände till namnet och det teologiska innehållet, men hvars intrig var mig alldeles främmande.»

icke tvekade att gifva Den Siste Athenaren plats under linien, och Hedlund har själf bekräftat, att det ej var många, som förstodo den klassiska följetong, som Göteborgs Handelstidning hade äran meddela i början af 1859, och att t. o. m. tidningens lösnummerförsäljning rönt ej obetydlig kännning af att den vågat intaga Siste Athenaren.*

Romanen utkom samma år i bokhandeln, tryckt hos Hedlund och Lindskog för författarens egen räkning, och framkallade flere välvilliga kritiker, utan att man dock kan säga, att den då väckte något större uppseende hos den stora allmänheten. Bokhandelsreklamen var ej heller så skolad som i våra dagar, när det gäller ett nytt litteratur-alster.

Aftonbladet innehöll den 8 oktober 1859 en kritik, som dock icke är af större betydelse. Den gör några historiska anmärkningar (Simon pelarhelgonet lefde först i femte seklet; massdödsdomar öfver kättarne tillhörde ej denna tid; Theodoros vore för ädelsinnad, ty en person som fattade kristendomen i hela dess betydelse, tillhörde ej detta tidsskifte). I öfrigt är anmälan mycket erkännande:

»En taflas ämne må vara hvilket som helst, så gifves intet, hvare en skicklig artist ej mäktar gjuta lif och behag. Det af herr R. här behandlade ämnet är annars ett af de allra svåraste. Det är för det första ingen lätt sak att med klarhet försätta sig in i en tid, hvars tänke-

* Rydberg blef därför glatt öfverraskad, då han en dag gick förbi två torggummor, som vecklade upp Handelstidningen, hvilken den aftonen icke innehöll någon följetong, och hörde den ena knota öfver, att hon i dag icke fick läsa fortsättning på »hur det gick me' Karmides».

sätt och seder äro så skilda från vår egen och som i det hela är så litet känd och studerad. Recensenten har det för den skull angenämt öfverraskat, att i herr R. finna en man, som i en hög grad har förmått det. Men en ej mindre svår sak är att framställa ett ämne, som i sig själf är främmande för den vanliga idécirkulationen, på ett sätt, att det kan intressera en större allmänhet. Men också, huru lätt framställningens form än må vara, kunna så beskaffade skrifter som denna ej gärna njutas med nöje i alla kretsar, till hvilka den vanliga romanen framtränger. — — — Uppenbarligen har skriften icke heller blifvit författad för att såsom ett nöjsamt tidsfördrif dräpa en ledig stund. Af hvar och en, som söker, icke tanklös förströelse, utan bildande läsning, skall denna bok säkert läsas med intresse.»

Ett par dagar senare, den 11 oktober, anmäles boken i Handelstidningen (af Hedlund), i hvars redogörelse man finner några uttalanden om bokens syfte, som stämma med de synpunkter, jag ofvan sökt häfda och som äga särskild betydelse, då de helt visst tolka författarens egen mening.

Efter att ha påpekat, att följetongsläsarne hysa en viss fördom mot de grekiska namnen, oaktadt de eljes reda sig med vida mera svårsmälta engelska och franska, medgifver anmälaren, att dock äfven innehållet erbjuder en och annan svårighet för mängden af läsare, då det gäller skildring af en strid mellan religionsdogmer.

»Författaren rår icke för att dessa äro abstrakta, spetsfundiga, ofattbara. *Han har just velat framhålla detta såsom en varnande erinran för vår egen tid, hurusom hårklyfverierna i fråga om dogmerna redan*

börjat tära på kristendomens lifskraft, i det blott denna obetydliga skillnad som låg i homousion och homoiusion var mäktig att bringa de sig så kallade kristne i de mest blodiga och grymma fejder mot hvarandra.

Det var i jämförelse härmed — icke med kristendomen och dess ursprungliga renhet — som den nu renade och förändrigade hedendomen framstod med något vördnadsbjudande, då den uti sin sista yttring företedde en klar låga af hvad den antika bildningen ägde mest upphöjdt och ädelt. Författaren har med förkärlek framhållit dessa yttringar af en kultur, med hvilken han tydligen är fullt förtrogen. Dock har han icke blundat för frätsåren på den grekiska odlingen vid denna tid: saknaden af all positiv tro, hvaraf följde ett lif i och för stunden, hvars glada, glänsande yta dolde en kärna af aska. Fastmer återger förf. många moment ur detta lif gent emot allt det förvridna och vederstyggliga å den andra, där det likväl fanns en — kärna. Så måste den siste Athenaren gå under, så måste mörkret falla öfver Hymettos' kullar. — — —

Det har legat, om man så vill, en *tendens* i detta arbete. Förf:n har med afsikt valt just *denna* epok för sin framställning, emedan den kastar oupphörliga reflexer på vår egen tid. De strider, som då kämpades, kämpas äfven nu. Författaren kallar dem striderna mellan den Österländska och Hellenisk-Västerländska världsåskådningen, den ena höjande sig i *träldom* under de yttre förhållandenas öfvermakt, den andra kallad till *frihet*, till själfbestämning och själfverksamhet. Och vi vilja ej bestrida riktigheten af denna sammanställning, om vi också ej skåda orientalismen i en så mörk dager som författaren; ty äfven *där* fanns mycket berättigadt. — — —

Vi tveka ej att uttala det omdöme, att Siste Athe-

naren är ett verk af stort intresse, ägnadt att bereda sin talangfulle författare ett aktadt rum bland våra skriftställare.»

En månad senare — i slutet af november — lästes en rätt märklig anmälan i ett litet landsortsorgan, Kalmar-Posten, författad, enligt hvad det för mig uppgifvits, af d. v. lektorn, sedermera professorn *J. J. Borelius*.

Han anmärker, att det är en glädje att bland den massa romanlitteratur, som blott lefver för dagen, finna ett arbete, som synes äga en bättre bestämmelse än att bereda några ögonblicks tidsfördrif åt de tanklösa. Ett sådant arbete är denna roman, hvars ämne — striden mellan hedendöm och kristendom under Juliani regering — skildrar en tid, som i många hänseenden är olika vår tid, men det oaktadt erbjuder många jämförelsepunkter med denna.

Anmälararen riktar en del anmärkningar mot tendensen i bokens företal, af hvilket man skulle sluta, att författaren i striden mellan tron och vetenskapen obetingadt ställde sig på den senares sida. Han medger gärna, att den fromma tron (eller hvad författaren kallar orientalismen), där den stelnar till blind auktoritetstro, är något ofullkomligt, men lika visst anser han, att vetenskapen och frihetssträfvandet, där de förkasta kristendomens sanning, upplösa sig i ett ändlöst tvifvel på allt heligt och i en själf förstörande själfviskhet. Icke ur orientalismens tillintetgörkelse genom hellenismen, utan ur dess förklaring och utveckling genom denna vore således mänsklighetens sanna förädling att vänta. Men själfva arbetet (t. ex. Athanasios tydning af Narkissosmyten och

Karmides exempel) visade, att förf. icke vore obekant med kristendomens oändliga värde, och — om än några yttranden i företalet voro oklara — framginge det af romanens hela innehåll, att förf:n alldeles icke vore fientligt sinnad mot kristendomen. Tvärtom gällde den för honom just såsom den sanna demokratien, men i den kristna församlingens förvandling till *kyrka* finner han felet och lägger på denna hela skulden för de grymheter och våldsamheter som begingos i kristendomens namn. Efter att hafva utförligt kritiserat denna uppfattning — icke af begär att uppsöka det klandervärda, utan just emedan anmälaren ansett detta arbete förtjäna en allmännares uppmärksamhet — tillägger han:

»Vi skulle vilja säga, att författaren gifvit mer än han själf velat, hans afsikt var att gifva en tendensroman, och han har i stället gifvit oss ett konstverk. Ty såsom ett sådant måste vi betrakta detta arbete, icke blott med hänsyn till den poetiska färgprakten i förf:s skildringar, utan äfven med afseende på den väl utförda individualiseringen af karakterarna och den lefvande åskådlighet, hvarmed förf. tecknar de tilldragelser, hvilka han framställer. Att åtskilligt är af den beskaffenhet, att det låter oss skåda människonaturen från dess mörkaste sida, bör ej läggas författaren till last, utan den tid han skildrar; och till ersättning härför gifver han å andra sidan verkligt sublima och hänförande skildringar. Härigenom har reflexionen, om man undantager ett och annat stycke, såsom t. ex. Petros' betraktelser öfver kyrkans enhet, blifvit ett löst påhäng, som visserligen utan skada kunnat undvaras, men som å andra sidan föga skadar intrycket af det hela. Här och där förekomma reminiscenser af de engelska romanerna Pompejis sista dagar och Hypatia, men de kunna äfven förklaras af ämnets likhet, helst

förf:n i det hela går sin väg själfständigt. Man märker äfven, att han i allmänhet gjort sig förtrogen med andan af den tid han skildrar.» — — —

Ganska närsläktad med och tydligen påverkad af denna kritik är den utförliga och berömmande anmälan, som förekommer i Nya Dagligt Allehanda den 18 december, undertecknad S., hvilket lär be-teckna d:r *L. J. Siktberg*.*

Väl polemiserar äfven denne anmälare mot företalet: »Man har aldrig sett ett så klenföretal till en så god bok», och det anmärkes, att författaren visserligen låtit rättvisa vederfaras kristendomen, men icke kyrkan.

»Men boken är i själfva verket icke en tendensroman, utan ett konstverk. — — — Arbetets förtjänster öfverväga ofantligt dess brister. Karaktererna äro förträffligt tecknade och genomförda, men detta är icke bokens mest utmärkande förtjänst. Denna består däruti att vi här hafva en med mästarehand utförd tafla öfver en af världshistoriens viktigaste epoker och framförallt en med lif och hämförelse, med verklig pietet uppdragen skildring öfver det forngrekiska lifvet i dess allmänna karakter och det i minsta detaljer. — — — Den Siste Athenaren är en bok af stort värde för hvar och en som äger tillräcklig underbyggnad att kunna rätt läsa och uppfatta henne.»

Vida mindre fördelaktigt var ett uttalande, som några år senare — 1864 — lästes i Tidskrift för hemmet, i en mycket utförlig, jämförande kritik af Kingsleys *Hypatia* och *Siste Athenaren* af märket

* Meddel. af k. sekr. Sam. Törning.

Edmund Gammal, bakom hvilket dolde sig fröken Eva Fryxell.

Trots mångfaldiga likheter betecknar anmälarinnan de båda romanerna såsom fullkomligt själfständiga arbeten. Rydbergs roman är uttrycket af tvänne känslor som behärska författaren: ett brinnande hat mot allt kyrkligt öfvervälde och en varm antikdyrkan, lika ensidig som Schillers. Detta beror, enligt anmälarinnan, på att förf:n väl äger en varm hängifvenhet för de gudomliga attributerna, sanning och skönhet, men icke för det tredje, godheten, och att kristendomens skönaste element, kärleken, ej genomträngt honom. Han synes tillhöra den klass, hos hvilken intelligensen och viljans kraft utöfva herraväldet på bekostnad af känslans lif, eller ock har entusiasmen för arbetets tendens undanträngt ett mera allsidigt åskådningssätt.

Anmälarinnan anser, att sinnesstämningen är ovänlig mot kristendomen, ty Theodoros är snarare representant för det frikyrkliga elementet och för en rationalistisk kristendom än för det kristliga kärlekslifvet; särskildt anmärkes, att förf:n gifvit det kära, nästan heliga namnet Monica åt en fanatisk furie*; och det sätt hvarpå förf:n citerar Thomas a Kempis röjer enligt anmälarinnan bristande insikt af den kärlekens och ödmjukhetens anda, som i kristendomen besekrat världen.

Det vore icke i skuggornas styrka felet låge, utan i uteslutandet af dagrarna. Anmälarinnan anser vidare Rydberg vara en aristokratisk författare, ej blott emedan hans roman uteslutande tycks skrifven för de bildade klasserna, utan än mer emedan hans öfvervägande in-

* Antagligen med anledning häraf ändrade Rydberg i andra upplagan namnet till Kyriaka.

telligens- och skönhetsdyrkan omöjligt kan väcka sympati hos de klasser, som äro förhindrade att närma sig det mål han ställer som det högsta, utan fastmer måste såra dem, och hon får — märkligt nog — fram att Rydberg hyllar en esoterisk religion för de själsstore och glade och en exoterisk för de fattige och eländige*.

Anmälarinnan påpekar därefter en del brister ur ästetisk synpunkt, men erkänner, att trots dessa arbetet »intar en utmärkt plats i vår romanlitteratur».

I en andra uppsats söker anmälarinnan visa, att Rydberg i sin skildring icke framställt en fullt historisk bild och särskildt, att han gjort *kyrkan* orätt, anförande till sist härför bl. a. uttalanden af Guizot. Hon erinrar ock om Macaulays ord, att liberale skriftställare i sin uppfattning af forna tiders tilldragelser lätt döma det förflutna efter det närvarande, Rydberg synes valt till lösen Carlyles ord: »Hvarhelst du möter en lögn så tillintetgör henne», men förgätit dennes varning, att man väl må tänka sig för i hvad anda detta bör ske, verket bör ej gripas an med hat, groft själfviskt våld, utan med lugn besinning, med heligt nit, mildt, nästan medlidsamt. I motsats till Kingsley, hvilken framträder såsom en kärleksfull sanningssökare, vore Rydberg mera en hämnande lögnbestraffare, hvilken under sin vredes uppbrusning mindre tänker på att finna sanningen än att straffa och tillintetgöra lögnen. Det anmärkes slutligen, att förf:n, då han önskat, att antiken och kristendomen måtte genomtränga hvarandra, ej själf låtit det senare elementet taga ut sin rätt inom hans världsåskådning.**

* Detta i strid med flere tydliga uttalanden i romanen.

** Fröken Fryxell har långt senare i Svensk Tidskrift 1893 förklarad sin anmälan 1864 icke hafva gjort rättvisa åt den klassiska romanen, hvilket delvis berott på en missuppfattning af de historiska förhållandena under kyrkans första

Redaktionen af Tidskrift för hemmet, som »i hufvudsak instämde med anmälaren», reserverade sig dock i en not och anmärkte, att äfven denne själf, om ej öfverdrifvit skuggorna, dock »utelämnat dagarne».

Trots dessa utförliga kritiker är det tvifvelaktigt, om Den siste Athenaren så till sägandes »ingått i den bildade allmänhetens medvetande» förr än andra upplagan utkom 1866. Böcker, som utgifvas på författares själförlag, äfventyra lätt att blifva förbisedda i bokhandeln, helst när författarne icke äro mera praktiske än Rydberg var. Emellertid vann den märkliga romanen genast flerstädes varma och insiktsfulla beundrare. Två af dessa vill jag särskildt nämna, enär de ypperligt representera två olika åldrar och båda bära berömda namn.

Den ene var en tjugutvåårig student, som hette *Pontus Wikner*. Denne har i några själfbiografiska anteckningar omnämnt, att han år 1859 läste Siste Athenaren och att *denna bok näst Bibeln verkat mest genomgripande på honom. »Svalkande omsvepte den min själ med en af antikens frihets- och skönhetskänsla mättad lifsluft.»**

Den andra var ingen ringare än den dåtida svenska romandiktens förnämsta namn: *Fredrika* tider; hon säger sig på grund af senare historiska studier hafva modifierat sina åsikter och anse Rydbergs roman vara »en hälsosam varning för religiös fanatism och för det sedefördärf som lätt uppstår, då religiösa dogmer påbjudas af en statsinstitution».

* Wikner har ock i bref till Rydberg intygat detta, liksom jag från mitt dagliga umgänge med Wikner i början af 1870-talet erinrar mig hans varma uttalanden om denna bok.

Bremer. Hon hade i slutet af 1861 hemkommit från sin stora grekiska resa och fick någon tid efter hemkomsten *Den siste Athenaren* i handom.

Den 15 april 1862 skref hon härom följande till sin gamle vän Hedlund:

»Helt visst har icke Sven Hedlund glömt en gammal vän, ehuru många år rullat emellan honom och henne och många olika föremål och intressen upptagit bådass tankar sedan de sist samspråkade i Stockholm! Jag gör mig viss om att icke vara glömd af Er, emedan jag tror, att Ni är af den slags människor, som icke glömmet vänner, och jag vet mig äfven höra till denna klass.

Det är dock icke främsta anledningen, som förer mig att i dag skriva Er till. Men det är en anledning, som icke kan vara långt från Ert hjärta. Jag har nyss slutat att läsa *Den siste Athenaren*. Af författarens tillägnan ser jag, att Ni varit den, som uppmuntrat honom, som fört hans arbete i dagen. Det är då mig en glädje att vända mig till Er för att få några upplysningar om *Viktor Rydberg!*

Hvem och hvad är han till karakter och samhällsställning, denne författare med en så sällsynt förmåga att framtrolla och lefvandegöra förflutna tidevarf och deras representerande personligheter, denne unge man med en så ovanlig mognad i tanken, inblick och styrka i teckning af karakterer och historiska scener, så sällsporda gåfvor både till djup och omfång, en så ren och högsinnad ande? Säg mig något, säg mig *mycket* om *Viktor Rydberg*.

Om han icke är af dem som redan tro sig vara fullt färdiga, af de konstnärer, som med *ett* ädelt och utmärkt verk tro sig hafva gjort *noy*, om han är af dem,

som äro mäktiga af ett högsinnadt missnöje med sig själfva, som, medvetande af det som de uppnått, dock känna, att de kunna uppnå ännu mer, som hålla sig öppna för lifvets och sanningens stigande uppenbarelser, af dem som ständigt se upp öfver sig själfva, mot ett ideal som de vilja och som de måste — om än icke på jorden — en gång uppnå, om han är sådan, så — hvilket ädelt rum skall han ej kunna intaga icke blott i Sveriges litteratur, utan i kampen om de stora frågor, som i denna tid uppröra den tänkande mänskligheten?

Mig har han skänkt en den renaste litterära njutning, som jag erfarit sedan min hemkomst till fäderneslandet. Säg honom det, och huru gärna jag ville bevisa honom min tacksamhet genom ett litet minne från det sköna land, där han låtit mig åter lefva genom sin bok och där jag nyss tillbringat tvänne rika år. Jag har därifrån medfört några lampor, grafurnor m. fl. småsaker; han skall välja bland dem, d. ä. om han icke försmår det. Jag hoppas, att han ej skall göra det. En af Gud så rikt begåfvad ung man måste äfven vara god. Han måste icke kunna sakna denna inre sol, som — i parentes sagdt — de grekiske gudarne (äfven ljusets) så totalt voro renons på. Dock, af Er får jag ju lära känna något mer om Viktor Rydberg till dess — vill Gud — jag kan få lära känna honom själf. Jag känner mig lycklig att se en talang och ännu mer en karakter sådan som hans uppträda på Sveriges litterära scen.

Att jag i en och annan fråga kanske icke öfverensstämmer med honom, det bekymrar mig icke det ringaste. Jag säger kanske, ty han har i mycket icke fullt uttalat sig i sin bok, och den skrefs för tre år sedan, och han — är ju ung ännu!

Dock nog för i dag. Jag hoppas på meddelanden från och om Er.

Er gamla vän
Fredrika Bremer.»*

Det svar Fredrika Bremer fick på detta bref, lydde i korthet så, att den af henne omnämnde författaren var en ung man med sällsynt skärpa i förståndet och rik fantasi samt tillika en lärd och hjärtegod man — med ett ord en sådan, på hvilken man med trygghet kunde tillämpa ordet: snille.

Fredrika Bremer uttalade sig än en gång om Den siste Athenaren. Det var då hon i ett bref dagtecknad: Årsta den 8 december 1865 tackade sin amerikanske vän W. W. Thomas j:r för det denne uppfyllt hennes önskan och till engelskan öfversatt denna bok, som hon kallade »den bästa och mest snillrika historiska roman som någonsin blifvit skrifven på svenska».

Samma år hon skref sitt bref till Hedlund skulle hon få lära känna »den unge författaren» på ett annat område än romanens, ty just samtidigt aflämnade Viktor Rydberg namnsedeln till Bibelns lära om Kristus, en skrift, i hvilken han fullföljer åtskilliga af de idéer, åt hvilka han tre år förut skänkt romanens omklädnad.

Till romandikten återvände han först långt senare. Visserligen hade han efter fullbordandet af Den siste Athenaren bland mycket annat äfven

* Det bör ha varit med något egendomliga känslor hon året före sin död i sin »egen» tidskrift läste den skarpa kritiken öfver Rydbergs bok.

en ny roman i tankarne, ty i november 1859 skrifver han i ett bref till en sin förre lärjunge:

»Jag har nu många järn i elden: en kritik af Boströmska filosofien, ett utkast till allmän kulturhistoria, *en ny roman och en tragedi*. Utkasten till samtliga dessa arbeten äro färdiga, men jag skrifver naturligtvis endast på ett i sänder.»

Men intet af dessa arbeten blef utfördt. Icke heller förverkligades en då hyst afsikt, att tillsammans med Bernard Fleury styra kosan till skådeplatsen för Den siste Athenarens händelser: till Grekland. Från början af 1860 rycktes han in på ett nytt publicistiskt område, då utrikesafdelningen i Handelstidningen lämnades i hans vård; den anledning till romanalstring, som redaktionen af följetongsafdelningen inneburit, bortföll därmed. Lediga stunder användes nu utslutande till vetenskapliga studier, företrädesvis teologiska och kulturhistoriska, och därmed sammanhängande skriftställer.

Den »nya romanen» var sannolikt det fragment »*Ur en klosterbroders dagbok*», som finnes meddeladt i Saml. skrifterna VII. Vid 1870-talets midt återupptog han ämnet för romanen »Klosterbrodern», men denna blef icke heller då fullbordad.

Hans nästa och sista roman: *Vapensmeden* tillkom först en mansålder efter att Siste Athenaren sett dagen.

Ungdomslyrik 1855—1863.

I sin polemik mot Bjursten (jmf. sid. 201) anmärker Rydberg, att »allt har sin tid: arbeta och

äta sin, sjunga sin», och han tillägger, att det icke är något bevis för att sången inom människans barn förklingat, därför att hon icke i tider af begrundning eller allvarligt arbete sjunger. Men då arbetet är utträttadt, kräfver ofta en eller annan stämning att yttra sig i välljud.

Så sökte han ock själf efter stunder af vetenskaplig begrundning eller publicistiskt arbete hän till diktens rymder. Den skald, Viktor Rydberg bar inom sig och som under hela hans lefnad trängtrade att få komma till utbrott, var särskildt under dessa ungdomsår i liflig verksamhet. Men han var icke angelägen att låta sina dikter framträda för offentligheten. I kritiserandet af en diktsamling (1859) yttrar han, att han icke klandrar diktarne därför att de sysselsätta sig så mycket med sig själfve, icke förebrår dem deras svårmod och tvifvel, ty hvem har ej skattat åt den trånsjukdomen, men han begär, att innan de utgifva sina utgjutelser i tryck under form af samlade dikter, så skall däri finnas något *egendomligt*, man skall finna, att det verkligen legat en viss stämning till grund för utgjutelsen, icke att denna är med mycken vedermöda frambragt ur en åt det sorgliga med allt våld riktad inbillningskraft. Och han tillägger, att det är svårt för en lyrisk diktare att aldeles reflexionslöst låta sig fattas af ett intryck just därför, att det alltid står för honom att han skall skrifva upp dessa intryck, notera hjärtats slag af sorg eller glädje.

Hans egen själfkritik var stark och han hyste en viss motvilja för att offentliggöra sin lyriska diktning och ännu så sent som 1883 skrifer han

i ett enskildt bref att han aldrig skulle gjort det »utan yltre påtryckning».

Sin ungdoms diktning gömde han länge nog i bordslådan, och när han först framträdde med en liten diktsamling skedde det anonymt i en förbisedd julkalender. Hur mycket han än tog allmänheten i försvar mot beskyllningarna för kall-sinnighet mot skaldekonstens utöfvare, kan det väl dock hända, att diktaren Viktor Rydberg kände atmosfären en smula tung; mellan raderna af det skämtsamma försvaret kan man nog läsa något litet vemod öfver läsvärldens ringa deltagande för den dikt, som klädde sig i bunden form. Och med en viss försynthet att ej besvära allmänheten tvekade han att i denna de många dilettanternes tid framträda som skald under eget namn.

Enstaka ungdomsdikter från hans vandrings- och studieår äro i det föregående omnämnda.

Det första tryckta, särskildt för sig offentliggjorda poemet af Rydberg lästes i Handelstidningen den 23 januari 1857 och bar titeln *Mohikanens hund*. Byggt på reminiscenser från Cooper är det skrifvet i en då för tiden mycket omtyckt meter, den åttafotade trokéen. Den röjer i sin formgifning ett visst inflytande från den Johan Nybomska smaken för välljudande främmande namn och ord, såsom »Alleghany», »Missouri», »jaguaren», »gazellen», »palmettoskogen», »bananer» o. s. v., hvilka falla vackert i versen.

I öfrigt är den med pseudonymen Agricola märkta dikten utan djupare innebörd och röjer inga personliga Viktor Rydbergska drag, om icke

i dess sympati för individer af släktet *Canis*, inom hvilket skalden året efter vann en trofast vän*.

* Dikten lyder:

Öfver Alleghanys toppar skrider månen upp i blod,
skiner som en fjärran skogsbrand öfver kullar, stepp och flod.
Tyst är natten, jaguaren smygande kring slätten går,
och gazellen slumrar stilla i palmettoskogens snår.

Där Missouri silfverskummig brusar mellan klippor fram
hvilas i bananers skugga siste krigarn af sin stam,
hvilas käcke Mohikanen, där han, fälld af Yankeens lod,
återgaf åt fosterjorden siste sonens hjälteblod.

Länge sol och regn ha blekat kämpens ben på ödslig strand,
men den tunge tomahawken glimmar äni knuten hand.
I de tomma ögongropar mången natt stänkt daggens tår,
men kring Mohikanens läger trogen skiltvakt ännu går.

Nyss från enslig jakt han vände åter till sitt kära mål,
krafisar benen upp ur sänden, slickar hvitnad hufvudskål,
tjuter — och kring öde nejden, som ett hotfullt förebud,
doft ur skogens barm besvaradt, tränger nu hans klagoljud.

Ensligt blockhus står i skogen, hvita människor bo däri,
mannen vaknar, hustrun ryser, barnen höja fruktans skri,
hustrun beder, mannen förer brandyflaskan till sin mund,
svär en ed på likbebådarn, varulfven i midnattstund.

Och af röde männer tågar skyggt förbi ett fridlöst band,
som för lumpna dollars sålde grafvarne i fädrens land.
»Hör! Vårt släktes öde klagar. Till fördärf är dömd vår ätt.»
Och med lösta tyglar jagar horden öfver månlyst slätt.

Månen sjunker, öfver bergen blickar rosig morgon fram,
ur palmettoskogen klingar fågelsång från hvarje stam,
jaguaren till sin klyfta återvändt, gazellens små
dansa med sin mor till källan, morgonsval och spegelblå.

Men där vattenfallet fradgar, solbeglänst vid klippig strand,
glimmar ännu tomahawken i förmultnad kämpehand.
I de tomma ögongropar lyser morgondaggens tår,
och kring Mohikanens läger trogen skiltvakt ännu går.

Af helt annat värde, af vida djupare poetiskt och personligt intresse äro de dikter, som Rydberg offentliggjorde vid jultiden 1863 i »toilettkalendern» Flora för 1864, men af hvilka flertalet utan allt tvifvel hvilat i hans portfölj under flere år.

Det är poem af olika art, som gifva uttryck för stormande oro, för glödande erotik, för dystert vemod, för filosofiskt spörjande. Man återfinner här med ett par undantag skaldestycken, dem Rydberg senare upptagit i sina diktsamlingar, ehuru oftast omarbetade och fördjupade.

Floradikterna, som meddelades under den gemensamma titeln: *Strandvrak. Några spillror hop-plockade af Robinson Crusoe*, äro tolf till antalet.

De inledas med dikten *Korsaren*. Denna var förut delvis tryckt i »Fribytaren på Östersjön», och sålunda borde anonymiteten lätt varit röjd, om öfver hufvud taget man bekymrat sig om att leta reda på författaren. Dikten är dock icke obetydligt ändrad och utvidgad.

I Fribytaren på Östersjön låter Rydberg studenten, sjöröfvare-löjtnanten Ligelius till sin luta föredraga ett kväde, som afser att skildra fribytarlivets äfventyrslusta och dess vilda trängtan att i orgier dränka livets nöd. Han manar kamraterne att vällustdruckne håna döden; domnande af fröjd och vin skola de under en afgrundsstorm styra stäfven mot polarisen, mot gamla Tellus' panna, för att där, sedan de för sista gången famnat flickan och pressat drufvan, söka förintelse i dödens kyla, låtande de frusna liken vittna

»om en åtrå evigt sviken,
om ett evigt gäckadt hopp.»

I hufvudsak är detta poem en vildromantisk skildring af korsarkynnet, ett utslag af den rövvarromantikens ystra frihetsträngtan, som tidigt tjusat Rydberg, dock med tillsats af något Byroniskt-Sommeliuskt i tonen. I enstaka strofer skönjes något af ett oroligt sinnes bikt, ett sinne som trängtar bort »från lumpen människoskara» liksom hjälten i Trelawnys ofvan nämnda roman.

Men i Flora har dikten ej blott formellt förskönats, utan ock andligen fördjupats och därtill fått flere rent personliga drag.

Redan maningen:

»Seglen upp! Ur slafvars vimmel
där vi själfva slafvar voro,
 bröder, ut att frihet andas
 på den vida ocean!
 Molnens oro har en himmel;
 våra sinnens vilda oro,
 som ej vet hvar målet randas,
 fick ett haf till vädjoban»

ger bestämdare uttryck af att korsaren vill ut från samfundslifvets slafveri och betonar starkare den *sinnesor*, som i omarbetningen framträder som hufvudstämningen.*

* Den ursprungliga strofen löd:

»Seglen upp! Från världars vimmel,
 från en lumpen mänskoscara
 styr jag ut att frihet andas
 på min salta ocean.
 Fri som molnet på sin himmel
 vill kring stormfylld rymd jag fara
 hän mot land, som fjärran randas
 på min stolta vädjoban».

Räddaren, som förlossar flibustierernas oro-brända själar, är icke längre orgien. I stället för utropet:

»Låt oss njuta, låt oss dränka
djupt i vällust lifvets nöd»

manar skalden:

»Upp att djupt i faror dränka
och i fador lifvets nöd!

De lidelsernas bleke trälar, till hvilka han ställer dessa ord, äro, som det heter i en tillagd strof:

»en präktig skeppsbemanning,
sammanblåst från alla kanter!
Ödets stormvrak, gamla, unga,
plundrade på hoppets skatt!
Sinnen trotsiga i sanning!
Andar, molnens anförvanter,
mäktiga att blixtar slunga
ur ett töcknigt inres natt.»

Och i ett par nya strofer, af sällsam glöd och innerlighet, heter det:

»Du har pröfvat drufvors krafter
och föraktar nu de bästa:
du har tömt förrädiskt ljufva
från Gehennas brända dal;
kalken tömt, med Edens safter,
rankans, den på korset fästa —
ingen drufva, ingen drufva
läska kan din andes kval.

Du har sett ditt ungblood gjutet
 för en drömvärlds höga mönster;
 än du tviflat, tänkt och hvässat
 tankens udd mot tingens skal;
 än du trott och bedt i brutet
 ljus från götiskt hvälfda fönster —
 ingen än en drufva pressat,
 som kan döda själens kval.»

Dessa strofer peka tvifvelsutän tillbaka på Rydbergs fördjupade lefnadserfarenhet under de sex år som skilde Fribytaren från Flora. Men dikten slutar med samma dystra förintelselängtan — blott med afskiljande af vällustskildringen. Vid polen förfrysa vilda tankar, där stelnar hjärtats lava, där domna kvalen. Och dikten slutar med orden:

»Om en åtrå evigt sviken,
 om en längtan utan mål.»

Dikten omarbetades ännu en gång och offentliggjordes under titeln Oro i kalendern Svea för 1876.*

* Rydberg har själf yttrat sig om denna dikt och dess omarbetningar i ett skämtsamt bref till Birger Schöldström, med anledning af att denne — i Söndags-Nisse april 1874 — påpekade, hurusom H. af Trolle helt ogeneradt begagnat poemet i en i Nyaste Blekingsposten nämnda år införd följetongsroman, »Östersjöns konung» — liksom hade det varit ett »commune bonum».

Rydbergs bref, skrifvet i februari 1876, har följande lydelse:

»Först för några dagar sedan och genom en ren slump fick jag veta, att under min färd uti Italien hade Söndags-Nisse funnit skäl förhanden att värna den litterära äganderätten för min räkning, i det Nisse fäste uppmärksamheten därpå, att »Östersjöns konung» sjölöjtnanten Trolle hade enligt gammal sjökungsrätt gjort ett strandhugg på »Floras» magra blomsterkust och i brist på bättre byte tillägnat sig en af de

Den nästa Floradikten, *Tvä i sadeln*, är af erotisk art och dock närsläktad med den förra. Skalden ikläder sig en biltoget rofriddares skepelse, som stormande ilar fram på den eldige springaren med sin älskade vid sin famn, för att bjuda henne ett hem och en brudbädd i det mystiska slottet. Präkligt återger den anapestiska metern ryttartakten:

»Är det trånande stjärnors återsken
 eller skimmer af anande kärleks fröjd,
 är det trotsande harm eller skuggor allen'
 ifrån jagande molnen i himmelens höjd,

spillror, som den dit förvisade »Robinson Crusoe» hade upplockat från sin sönderslagna farkost och lagt där på stranden.

Så snart jag fick veta detta, tog jag för gifvet, att det öga, som upptäckt detta kaperi, måste tillhöra den, som känner hvarje smygvrå på vår litteraturs kust, där en kapare kan lägga till och oförmärkt taga andras gods om bord. Jag tänkte på Birger Schöldströms öga och låter icke taga mig ur den tron, att det var du, som stack ditt långskepp ut i sjön och nödgade »Östersjöns konung» stryka segel och återlämna hvad han knipit. Tack för det!

Men nu en upplysning till saken! »Östersjöns konung» hade visserligen kapat, men icke på kusten af »Flora», till hvilken väl icke ens den nidskaste småtjuf vänder sig i hopp att finna något tagvärdt, utan han hade verkligen gjort sitt byte på öppna sjön, i det han anhöll min »Fribytare på Östersjön» och knep poemet där alldeles *ordagrant*, med det undantag, att han på ett ställe insatte det smakfulla utropet »o hulda!» i stället för det ursprungliga »kamrater!». Min sjungande fribytare talar nämligen till kamraterna ombord, medan »Östersjöns konung» förmodligen klinkar sin annekterade ingifvelse vid gitarren för någon »huld Östersjödrottning. Alla de öfriga skiljaktigheterna mellan stycket i »Flora» och versionen i Trolles roman härleda sig från mig själf, i det jag omarbetade romansen i »Fribytare» till det skick, hvori han uppträder uti »Flora». En tredje omarbetning — ty det där poemet har envist fasthållit sig i mina tankar och ropat att få sin ordentliga utveckling — har jag under namnet »Oro» offentliggjort i senaste »Svea», såsom du säkerligen redan sett.»

som jag ser på din panna, min fångade skatt?
 Lika godt! Tryck dig hårdt till röfvarens bröst,
 medan eldige springarn i höstlig natt
 ilar lustigt framåt vid min manande röst.

In i hviskande skog står mitt härliga slott:
 det har flöjlar, som gnissla på mossiga torn,
 på dess borggård trifs tistel hos svampar godt,
 och förrostadt se'n sekler är väktarens horn.
 Hur det suckar i hvalfven vid enslingens fjät!
 Tomhet stirrar ur fönstren; kring bågar och tak
 klättrar murgrön djärft; sina klubbiga nät
 binda spindlarne ostördt i tysta gemak.

Ah, du fruktar väl ej för en boning som den?
 Och du darrar väl ej för dess dystra myster?
 Redan länge du bott såsom borgfru, min vän,
 i ett hjärta, som sköfladt af tiderna är;
 när jag kom till mig själf, och när stormen teg,
 har från tinnarne vinkat din älskliga bild,
 har jag hört i dess remnade hvalf dina steg,
 i dess brustna arkader din stämma så mild.

Djärfs du fästa din julle vid stormpröfvad stäf,
 som är timrad till kamp i bränningars larm?
 Vill du inslå din lifstråd i nattsvart väf?
 Vill till ör'ngått du välja en biltog barm?
 Vill hon blanda sig, källans lugna våg,
 med en brusande bölja i strandlös sjö?
 Säg mig, dufva så tam, om det lyster din håg
 med en vilddufva bygga och lefva och dö?

Snart jag leder dig in i min riddaresal,
 prydd med jaktens troféer och rostiga svärd,

att på kuddar af purpur i runhöljd pokal
 dricka tvåmännings nektarn vid flammande härd,
 tills din sväfvande tanke är vaggad i hamn,
 och, med halfsluten blick, i sömndrucken frid
 du förgäter din moder i älskarens famn
 och du vyssas i ro under vindarnes strid,

Men när morgonen randas, på jägaretåg
 skall du följa mig ut öfver daggiga berg;
 du skall segla med mig genom insjöns våg,
 när hon hvälfver i fullmånens blodiga färg.
 Du är min, stackars barn, om du möter med mod
 eller möter ditt öde med klagan och gråt...
 Ha, ditt svar var en kyss! Du, min springare god,
 du min krusman-omfladdrade Roland, framåt!»

Denna dikt är, som läsaren lätt finner, alster af ömsom svärmisk, ömsom mera kraftig erotik med en tillsats af vild romantik, i och för sig rätt enstaka i Rydbergs poesi. Och dock skulle »Två i sadeln» eller rättare vissa dess strofer omdanas till ett poem af helt annan innebörd, till uttryck för Rydbergs ideala personlighetsfilosofi och evighets-trängtan, poemet *Drömlif* (1876).

De följande poemen äro till stor del ägnade tanken om förgängelsen. Så ger dikten *Alexis* ett djupt uttryck åt smärtan öfver oskuldens förgängelse. Den inledes med en hymn till Naturen, i hvilken Rydbergs nyplatoniska åskådning skymtar fram. Han prisar naturens tålmod att ständigt efterbilda på *tidens* ö hvad hon sett i *idéens* värld, att ständigt alstra knopp vid knopp, trots att hon vet, det hvar och en af dem skall varda ett vissnadt hopp. Denna första afdelning af dikten har

han så sent som 1891 upptagit i »Vapensmeden» och i »Dikternas» andra del under titeln »*Fåfängskönhetsstråfvän*». Men därefter följde i det ursprungliga poemet tillämpningen på Alexis.

»Alexis, när jag först dig mötte var
Guds affilds renhet på din panna kvar,
idéens åfglans såg jag där så skön,
att ur det dystra tviflets fängelse
min tanke bröt sig lös i plötslig bön:
»rör denna panna ej, förgängelse!»
Du var en gosse då; se'n dess ha gått
ack, några somrar, några vintrar blott,
och efter hvarje vinter har på nytt
i vårens skrud din hembygds dal sig prydt.
Den våren går och kommer inom kort,
men din har flytt och flytt för evigt bort.
Knappt öppnad var din ros för sol och vind,
då brännhet samum härjat har din kind.
Min bön var djärf, och ingen har den hört:
Förgängelsen har vid din panna rört.

Jag vet på mina fröjders kyrkogård,
där mången död är gömd, en ynglings vård.
Fast lifvet än du trycker i din famn,
är vårdens runa dock Alexis' namn,
och fast du svärmar än på tidens haf,
jag lägger denna blomma på din graf.»

Dikten bär till fullo vittne om att en personlig erfarenhet ligger bakom den. Med förfäran återsåg Rydberg halft förfallen en yngling, hvilken han en gång beundrat som en lofvande ungdom.

Denna sorgliga syn inspirerade poemet Alexis. En i någon mån liknande tanke, ehuru öfverförd från det etiska området till genialitetens och kraftens, finna vi i den vackra dikten *Vattenplask*, som redan i *Flora* föreligger i alldeles samma skick som den senare fått behålla. Slutstrofen innehåller dess »sens moral»:

»Vi ana furstar,
där barn vi blicke,
men vuxne kungar
vi finna icke.»

En blomma — ett litet rent lyriskt poem — samt sonetterna *Lyss till granen vid din moders hydda*, en vemodfull suck vid det forna barndomshemmet, där suset i granen bringar klagans eko i hans sinne, och *Vinst och förlust*, en dikt om hvad åren ge och hvad åren taga — gyllene skördar och kindens ros — äro likaledes uttryck för förgängelsens och förändringens vemodfulla stämning.

Dikten *I natten*, sådan den meddelas i *Flora*, är ett helt annat poem än den lika nämnda stämningsdikten i *Rydbergs* senaste samling 1891, som därmed endast har anslaget och ett par bilder gemensamma. I motsats till de dikter som klaga öfver förgängelsens makt prisas här med ett anslag af panteism, som vi finna äfven i *Känsödikten* (sid. 161), förgängelsens lycka jämförd med en rastlös oförgänglighet, och dikten slutar:

»Jordisk smärta är ändlig blott
hell förgängelsens milda lott!
Under eviga stjärnor dig
prisar en dödlig på nattlig stig.»

eller som det bättre uttryckts i en variant:

»Jordisk smärta sig ändlig vet,
 hell dig, milda förgänglighet!
 Du som gaf oss ett mål, en hamn,
 du som lärde oss Dödens namn.»

Och skalden låter oförgängligheten representeras af en stjärna, som vandrar på evig led och trånfullt skådar ned mot jorden samt önskar sig i graf med en hjärtevän.

»Arma stjärna, som grymt har fått
 oförgänglighet på din lott!
 Blifvit dömd till att gå och gå
 lefnadstrött uti etern blå.»

Alltså en himlahvalfvets Ahasverus.

Ahasverus, den evige juden, vid hvars skepnad Rydberg senare dröjde i två större dikter, är icke främmande för de båda epigramformade smådikter i Flora, hvilka under namn af *Svårmodets son* (Hypokondern) och *Drömmaren* ingått i Rydbergs diktsamling af 1882. Dessa båda dikter äro nämligen delar af ett i handskrift befintligt, ofullbordadt poem, så lydande:

»Främling är hans kärlek. Med stumma läppar,
 höljd i sorgens mantel, han okänd vandrar
 utan mål. Bland jordiska lustar ingen
 frände han äger.

*Hvart han går af nattliga moln betäcket
 himlen, fågeln tystnar och ängen gulnar,
 källans sorl förstummas och kalken sluter
 doftande blomman.**

* Denna strof lika med Hypokondern.

»Säg ditt namn o främling.» Han kan ej svara.
 »Hvita! Njut en svalkande dryck! Han vandrar
 tyst förbi med stirrande blick mot trolöst
 vinkande fjärran.*

Ve, skall himlen evigt af moln beslöjas,
 får till slut ej mattade vandrarn fälla
 törnig staf och luta mot kallnad barm sitt
 dignande hufvud?»

Trifvelsutän åsyftar detta poem »den evige vandraren» Ahasverus, om hvilken Rydberg i Prometheus och Ahasverus yttrar, omsatta på prosa, nästan samma ord som i Svärmodets son. Men egendomligt nog skilde Rydberg ut två strofer och lät de andra gälla som själfständiga dikter.

I *Vemodet* — ett icke i hans samlingar upptaget poem — anslår skalden trots diktens namn till en början en lekfullt, skämtsamt, ja, på sina ställen nästan hvardaglig ton, som eljes är hans diktning alldeles främmande.

»Det skymning är, och i sin lilla kammar
 han sitter nöjd och ser hur brasan flammor;
 i kväll törs säkert ingen honom söka,
 ty ute stormens alla gästar spöka.

I furuskogen susar det och hviner,
 och ingen stjärna genom molnen skiner,
 i jättelurar alla vindar tuta,
 och regnet trummar på hans fönsterruta.

Men hvad? Hör han ej steg uti sin trappa?
 Så kan ej vindens hand på dörren klappa.

* Denna strof snarlik Drömmaren.

Stig in, du vilsne vandringsman! Hans hydda
är gästers vän och vill dig gärna skydda.

Och dörren öppnas, in i kammarn träder
hans egen mö i månskenshvita kläder.
Är hon ej varm, är hon ej öm och trogen,
som kom i trots af storm och natt i skogen?

Med sippor har hon smyckat dunkla håren,
i sänkta ögonfransen skimrar tåren,
och höjs den, ser han ögat längtan blicka —
han sträcker famnen mot sin bleka flicka.

Hon fordrar icke böner för att stanna,
hon trår till honom, lutar tankfull panna
så gärna, gärna till hans bröst och skiekar
djupt i hans själ så underliga blickar.

Hvem är hon väl? Om hela världen tyckte:
en obetänksam mö och hennes rykte
en diamant af ej det bästa vatten,
när hon en karl besöker midt i natten;

trots hennes sänkta blick och krans af sippor
kanske den vildaste af nippertippor,
och hennes månskensdräkt den underbara
tör nog en välstärkt underkjortel vara —

om hela världen sade det och mera,
det skulle ej vår gode man genera:
han låtsar ej begripa, att han hånas,
och svarar tryggt, så tryggt, att man förvånas:»

Efter denna något vårdslösa inledning, som
tyder på ett äldre poem af lättare erotik, »förvånas»

man onekligen af det högstämda slutet, i hvilket Rydberg biktar en panteistisk åskådning af ve-
modet såsom den luttrande eld, hvilken skall
viga hans själ till förening med världsalltet:

»Hvem flickan är? Af ändlighetens smärta
en dallring blott uti mitt eget hjärta,
en himmelsk åtrå, en serafisk låga,
en kyss, som tärer mig i ljuflig plåga,

en famn, uti hvars glöd jag smälter samman,
som altaroffret uti altarflamman,
men genom henne skall mitt väsen renas,
tills det med alltet åter kan förenas,

tills det förbrunnet får i rymden stiga
att sig med efterlängtnad himmel viga
och rosenfärgadt med dess eter blandas
som skyn på hvilken morgonrodnan andas.»

Af dikten föreligger i handskrift en tidigare
variant, som i vissa fall synes öfverlägsen. Efter
att ha skildrat det kvinnliga väsendets inträde,
sjunger skalden:

»När så hon hvilar vid mitt bröst därinne,
uppvaknar sakta hvarje barndomsminne,
som slumrat nyss i nattomhöljda trakter,
och dager sprids i det förflutnas schakter;

en dager lik den matta purpurstrimma,
som plär om kvällen i fjärran väster glimma,
ett ljus, hvare vid sidan af hvarandra
som änglar mina barndomsminnen vandra.

Min bruds gestalt, den strålande, är lånad
af himlens maning och af jordens trånad,
hon är eonen af den dunkla smärta,
som mystisk dallrar uti världens hjärta.

Hon är en låga, en seraf, som stammar
från elden, som i Kosmos' ådror flammar,
och genom henne skall mitt väsen renas,
tills det med alltet åter kan förenas», o. s. v.

Det stagneliantskt-neoplatonska arvet i den Ryd-
bergiska dikten framträder här flerstädes.

För öfrigt är det egendomligt att se, huru motiv
ur denna dikts början användts i ett långt senare
poem: Grubblaren (1890), men förvisso adlade i
både ord och tanke*.

* Man jämföre med de två första stroforna Grubblarens:

Han ensam är, och i hans studiekammar
på äril, gotiskt hvälfed, en brasa flammar.
I kväll skall säkert ingen honom söka,
ty ute stormens vilda gastar spöka.

I parkens kronor klagar det och hviner,
och ingen stjärna genom mörkret skiner.
I jättelurar vreda vindar tjuta,
och regnet slår mot blyinfattad ruta.

Ändringarna äro få, men afgörande för stämningen.
Likaså jämföre man fjärde strofen i Vemodet med föl-
jande i Grubblaren:

Och dörren öppnas. In ett något träder,
en sky, ur skyn i silfverskira kläder
står för hans syn en ängel eller huldra
med blick i hans, med hand uppå hans skuldra.

Med »Grubblaren» företer också dikten *Till Ödet* någon frändskap. Den upptogs för öfrigt nästan oförändrad i diktsamlingen 1891, i det orden »eviga ringdans» ändrades till »tigande ringdans» och tillropet »o moira» till »Ananke». Redan i novellfragmentet »Stenmänniskan» (från 1857—58) förekommer själfva hymnen till gudinnan Materia eller Ödet (af dess sex strofer äro fyra analogo med Floradiktens). Men slutet: om ödesslafven, som frigör sig från hvarje länk, tänder upprorsfacklan vid hjärtats lågor, fattar svärdet, slipadt i tankens verkstad, och som ägnar åt Gud sin fria manliga hyllning, är tillagdt i Floradikten och utgör det äldsta uttrycket i Rydbergs poesi för den fria Guds-tron och gudshoppet gentemot den marmorkalla naturnödvändighetens ödeslära.

Dikterna i Flora gingo tämligen obeaktade hän, liksom den lilla Göteborgskalendern nog öfverhufvudtaget, trots goda bidrag af Lea, Tekla Knös, Ernst Björck, Sigfrid Nyberg, Israel Sandström o. a., icke torde väckt någon uppmärksamhet i litterära kretsar. Dock berättar mig grefve Carl Snoilsky, hurusom han — den tiden en ung Upsala-student, men redan känd som skald — sent en afton väcktes af Ernst Björck, hvilken såsom medarbetare fått sig ett exemplar af Flora tillsändt och nu med förtjusning deklamerade för Snoilsky »Robinson Crusoes» Strandvrak. De både unga skalderna beundrade dikterna och insågo, att här var en »ny kraft» af betydenhet, men de visste icke, att deras anonyme skaldebroder var författaren till Den siste Athenaren och den skrift, som nyss väckt så mycken oro i lägret, Bibelns lära om Kristus.

Men liksom Singoalla voro snart dessa dikter förgätna, endast kända af en eller annan boksynt litteraturvän, som i sin pseudonymförteckning införde »Robinson Crusoe = Viktor Rydberg».

I författarens romaner förekommo ock enstaka skaldestycken. Om Fribyttardikten »Korsaren» är redan ordadt. En annan i samma roman intagen dikt är den sång, som Maria Skytte föredrager, och som kallas *En dröm*. Det är ett i berättelsen tämligen godtyckligt inlagdt poem af stark sentimental innebörd och så litet som möjligt påminnande om 1600-talet, ett hyperromantiskt kväde om en ung flicka, som på kyrkogården vid sin älsklings hvilokulle drömmer sig hän till ungdomens lyckodagar, till en lycksalighet, snarlik den på Astolfs och Felicias ö,

»där djup är tystnaden och ljuf är friden,
där hvilar vällustdrucken själfva tiden.»

Här drömma de åter om sin kärlek

»och om den ed vi svuro att, som flamman
med flamman enas, evigt smälta samman.»

Men hon vaknar från sin dröm.

»Till verklighetens strider
flyg, tanke, åter från förflutna tider!
Till stormens famntag ila,
sen nu du hämtat elyseisk hvila:
en hvila, ack, för stunden,
ty vid ditt ödes kedja är du bunden!
Af den din flykt är länkad öfver hafven,
tills mattad vinge sänks mot djupa grafven.»

Dikten, som förmodligen syntes författaren allt för svärmiskt känslösam att upptagas bland hans poem vare sig i Florasamlingen eller senare, var likväl längre fram i tiden ånyo föremål för hans tankar och undergick omarbetningar, hvilka dock icke fullbordades. Han använde den t. o. m. som afslutning vid en konsthistorisk föreläsning på 1890-talet. I formellt afseende äger dikten förtjänster: strofbildningen faller egendomlig och naturskildringarna verka med stämning, t. ex.:

»Se, västerhafvets vågor
i purpur gunga och i gyllne lågor.»

I Den siste Athenaren är inlagd en *Dityramb*, närsläktad med den i Sjustjärnan föredragna och liksom denna senare använd i skaldens 1891 tillkomna poem Lifslust och Lifsleda. Det är ett älskvärdt, liffullt uttryck för lifslustens poesi. Dock erinras äfven här om ungdomsglädjens förgänglighet, och med en bild, som påminner om en antik basrelief, sjunger skalden:

»Hastigt som facklan
fångas och flyr från
hand och till hand i
panatheneiska
nattliga festen,
måsten I lämna
ungdomens evigt
brinnande fackla
till de bakom er
ilande yngre
rosiga släkten.»

Jämte de offentliggjorda dikterna gömde Rydbergs portfölj ifrån dessa år åtskilliga andra. Flere af dessa hafva helt säkert nu förfarits.

Bland Rydbergs handskrifter ligga några blad af en diktsamling (paginerade 3, 4, 9, 10, 15, 16, 25 och 26), i hvilken vi möta flere af de i Flora meddelade poemen, men i en form som tyder på att denna diktsamling är äldre, och att det är ur detta häfte skalden valt de Strandvrak han lämnade åt Flora.

Man öfverraskas här att finna ett poem: *I klostercellen*, som först återuppstod vid pass halftannat årtionde senare utvidgadt och fullbordadt. Flere af stroferna föreligga dock redan nu i sitt slutgiltiga skick, men poemet syntes Rydberg år 1863 ännu icke tryckfärdigt. I viss mån är det sprunget ur samma stämning, som genombärfvar slutorden i Siste Athenaren.

I denna samling finnes ock en otryckt kärleksdikt, som lyder:

Ut vidi, ut perii, ut me abstulit error.*

Dig jag såg, och häpnande blicken dröjde,
dröjde, mystiskt fångslad, i ljuf förtrollning
vid din kind, din panna, din mun, ditt ögas
strålande skönhet.

Stum jag blef, orolig . . . I hvarje åder
göts med blodets sjudande ström en flamma,
och af dödlig smärta, af salig vällust
skälfde mitt väsen.

* Citatet från Vergilius' *Bucolica*: VIII: 41; efterbildning af ett ställe hos Theokrit: II: 82.

Lik en husvill ande, som boning plötsligt
 fått i stenen formad af konstnärns mejsel,
 utan makt, trots känslornas eld, att röra
 lemmarnes marmor,

så jag var. Du gick, men ur barmens fångsel
 i en suck befriad min själ dig följde,
 och ännu, osynlig, i namnlös trånad
 sträcker han famnen.

Hvar du är, o älskade, dig till mötes
 dricker evigt törstande ur din skönhets
 källa ack, ej svalka, men hopplös kärleks
 tärande lågor;

dricker girigt dödande giftets nektar
 till dess sista skimret af ungdomspurpurn
 bleknat, kraften domnat och livvets flamma
 slocknat i natten.

Kärleken som en otillfredsställd trängtan, ett
 kval snarare än en vällust är vid denna tid den
 Rydbergska diktens ämne, när den någon gång,
 fast sällan, närmar sig erotiken.

»Stum min kärlek föddes, dess dolda lågor
 sjuda våldsamt, vill sig en krater spränga,
 vill, men kan ej gjuta i ord sin lavas
 sjudande strömmar»

heter det i ett litet poem: *Stum kärlek*.

I de båda senast anförda dikterna synes den erotiska känslan ägt en motsvarighet i jordisk realitet. Eljes finna vi stundom den tillbedda taga en mera ideal gestalt, såsom en drömbild till hvilken skalden trånat. Detta är — utom i den ena versionen af *Vemodet* — framför allt fallet i en märklig, af personlig förtviflan präglad dikt, som antagligen tillhör denna tid. Det gripande poemet lyder:

»Det är för sent.

Till Anima.)

Min vår har flytt. Mitt lefnadsträd som linden
 har fält sin späda blomsterskrud till jorden,
 dess frukt är sköflad, förr än mogen vorden,
 och nakna kronan kämpar nu med vinden.
 Hvi dröjde du att på min längtan svara,
 då än i blomning stod min lefnads krona,
 hvars fägring blott åt dig jag velat skona,
 hvars doft jag velat, ack! åt dig bevara?

Jag såg dig blott i fjärran, älskarinna,
 du är en himmelsk, ej en jordisk kvinna,
 min ungdoms trånad blef sitt mål förment*.
 Seraf, nu må du stanna i din himmel,
 ej mer till jordelivets låga vimmel
 min bön vill locka dig. Det är för sent,
 när det, som var dig värdigt i mitt väsen
 är vissnadt som i brända öknar gräsen
 och hjärtat ej som ditt är barnarent.

* Dessa tre första rader äro öfverstrukna i manuskriptet och strofens tre sista rader tillagda.

Det är för sent: ur mina drömmars lunder,
 ur svärmeriets månbelysta nejder
 har tiden jagat mig till lifvets fejder
 att kämpa, segra eller duka under.
 Men när på fältet nattens stjärnor gjuta
 sitt bleka sken och bjuda vapnen hvila,
 jag ingen, ingen ser emot mig ila,
 att i sin famn den trötte kämpen sluta.

Vid ödslig härd, i höstens kulna timmar
 han ensam grubblar öfver lifvets saga
 med dig och ungdomsdrömmen i sitt minne,
 och medan natten går och brasan glimmar
 han hör i furuskogen vinden klaga
 och hör dess eko i sitt eget sinne.»*

Slutligen må i sammanhang med dessa originaldiker nämnas ett par öfversättningar som torde härröra från samma tid. Den ena är *Paradisets nycklar*, Bérangers uppslupna toleransdikt om hur en fiffig flickkunge råkat få Sankt Peters nyckel och släpper in i himmelriket kreti och pleti, ej blott helgon, utan alla slags syndare, turk, jude, påfve, jesuit — ja till slut själfve Hin onde. Petrus jämrar sig, men

»Gud, se'n han nåd åt Lucifer skänkt,
 kungör, att helvetet är stängdt.
 (Historien riktigt besynnerlig är.)
 Att steka finnes ju ingen kvar,
 se'n mildheten omvändt en och hvar —

* Jämför slutradernas likhet med de i poemet: Lyss till granen vid din moders hydda.

»Margret, det är din skull,
om man tror, att jag är full;
gif hit min nyckel!» sad' Sankte Per!

Fröjd blef nu i himlen med det besked,
att också Per ville vara med.

(Historien riktigt besynnerlig är.)

Men midt för hans näsa slogs porten igen —
där står han och hotar syndare än.

»Margret, det är din skull,
om man tror, att jag är full;
gif hit min nyckel!» sad' Sankte Per.»

Det andra är en icke fullt afslutad öfversättning af Goethes »Häxmästarens lärling», i hvilken Rydberg antagligen för första gången brottas med de svårigheter, den store tyske skalden bjuder en öfversättare. T. ex.

»Gamle kvast, kom fram i ljuset!
Släng de usla paltor på dig,
länge var du dräng i huset,
lyd nu mig och strax bestå dig
tvänne ben som andra,
hufvud uppå skaft!
Tag en hink och vandra!
Lägg i väg med kraft!
Trafva, trafva
långa stycket,
vatten mycket
bär till badet,
fulla flöden skall det hafva,
riktigt bräddadt vill jag ha det.»

Som vi funnit, präglas Viktor Rydbergs ungdomslyrik af vemodsfulla stämningar, befreundade med den världssmärta, som haft hemortsrätt i Europas litteratur alltsedan Byrons dagar.

Men den var nog ingen antagen modedräkt. Den var frukten af personliga kval. Främst den misstämning, som griper idealisten, då han ser oemotsvarigheterna mellan idealen och verklighetens värld, den sorg, som griper älskaren af det sköna, då han ser det härjas af förgängelsens lie. Därtill kommo personliga lidanden och försakelser.

Under sådana stämningar tolkade Rydberg sorgen öfver förgängelsens makt, men gaf ock i en egendomlig, men hos ideala pessimister icke ovanlig motsägelse luft åt en trängtan efter allförgängelse, hvilken tar sig det vildaste uttrycket i Korsardikten, men äfven framträder i poem som *I natten*, sådant det ursprungligen förelåg, och i *Vemodet*.

Korsardikten företer obestriddigen Byroniska drag. Här påträffas ock beröringspunkter med en skald af vida ringare rykte, Beppo-Sommelius, den svenske Byronian, som ett årtionde före Rydberg vistats och diktat i staden vid Göta älf. Det är kanske icke en blott tillfällighet, att Rydberg låter denna dikt i *Fribytaren* vara författad af den begåfvade studenten Ligelius, hvars lefnadsfarkost, liksom Sommelius', gått i kvaf och som söker döden i äfventyrliga sjöstrider liksom Sommelius på valplatsen.

Rydberg har i en anmälan af Sommelius dikter* yttrat sig med beundran om vissa hans egenskaper.

* G. H. T. 14 dec. 1867.

»En skald som Sommelius var kan dö på slagfältet, men han dör aldrig såsom ledamot af Svenska akademien. De väsentliga egenskaper som utgöra skalde naturen, inbillningskraften och känslan, ägde han i sådant mått, att han förbisåg den nödvändiga bisak, som han ironiskt benämnde »den städade stilen och smaken». Hans form är stötande hård och full af medvetna språkfel. Men till gengäld är hans inbillningskraft så titanisk, hans flykt så hög och djärf, hans färger så dystert glödande, hans känsla så sjudande, att han hänför och rycker med sig till och med läsare, hvilka ansett en felfri och fulländad form som det oundgängliga villkoret för njutningen af en konstskapelse. Men till och med föraktet för det afglattade och slipade beror på en riktigt träffande instinkt. — — — Hans poetiska ådra brusar fram som en öfver fjällarnes branter nedstörtande älf, hvilken icke låter kristallisera sig till is, icke låter binda sig till något fast och plastiskt gestaltadt. Men vattenfallet upplöst i idel droppar har sin form ändå, och just den, som bäst motsvarar den brusande otyglade kraft som utgör dess väsen. — — — Skildrar Sommelius stormen på hafvet, så är han själf därute en korsar, som kämpar med vind och vågor, stridande för lifvet, icke af lust att lefva, utan af lust att strida.»

Frändskapen mellan en dikt som Rydbergs Korsaren och den stämning som ger sig luft i åtskilliga Sommelius' poem är ock påtaglig. Men hos den unge Rydberg är formen lika behärskad, versen lika formskönt mejslad som den hos Sommelius är trotsigt vårdslös.

En annan svensk skald, af hvilken man märker starkt inflytande, t. ex. i slutet af Vemodet, är som nämnt Stagnelius.

Sin närmaste skaldefrände vid denna tid ägde Rydberg kanske dock inom den tyska diktningen. Nu skulle han ej längre som i »Positivspelarne nämnt Kinkel säsom »Tysklands främste skald». Icke heller var den lyriker, som vid denna tid företrädesvis efterbildades, nämligen Heinrich Heine hans förebild. Rydberg var nog en beundrare af denne, särskildt af hans innerliga kärlekslyrik, men den hånfullt epigrammatiska afslutningen i många Heines poem stämde föga öfverens med Rydbergs skaldelygne. Och han skrifer en gång — långt senare, 1892 — till en ung svensk Heineimitatör:

»Jag ställer Heine högt, och ett af bevisen på hans skaldekraft är hans förmåga att som Loreley åstadkomma skeppsbrott för unge poeter, som skåda upp till honom. Den som medvetet eller omedvetet efterliknar honom går förlorad.»

Den tyske diktare, med hvilken han då liksom äfven senare företer icke få beröringspunkter, var den melankoliske skald, som stundom kallades Tysklands Byron, den sångare, hvilken liksom Viktor Rydberg stod på religiös botten, likväl frigjord från all dogmatisk lära, och i politiken hyllade frihetens idéer; liksom Viktor Rydberg ej blott en skald, utan en forskarnatur: Martensens vän, den slutligen i vansinnets natt hamnande Nikolaus Niembsch von Strehlenau, känd under författarnamnet *Nikolaus Lenau*.*

Det går genom dennes starkt natursymboliska poesi ett drag af vemod öfver lifvets förgänglighet,

* Schöldström bekräftar, att Lenau på 1860-talet hörde till V. R:s mest älskade författare.

som han tolkar än med vek känsla, än med dyster Byronisk världssmärta. Hösten är den årstid han helst besjunger, »Verwelkt» ett uttryck som han gärna begagnar. »Vissna knoppar» var ock den titel Rydberg först tillärnat sina dikter, och det höstliga framträder äfven starkt i hans ungdoms-poesi. Samma djupa förgängelsesuck hvilken tonar emot oss ur Singoalla med dess dystra sorgbundna skogsstämning — en vemodssägen som få — utgör grundtonen i flere bland Rydbergs första dikter. Och det är härutinnan rika beröringspunkter med Lenau, liksom i allmänhet en viss mystisk natur-åskådning för dem är gemensam. Så röra de sig ock inom samma idékretsar, exempelvis barndomens paradis, ungdomsdrömmarnes, illusionernes krossande genom verkligheten.

Det ofvan omtalade Ahasverus-poem, af hvars fragment de epigrammatiska smådikterna »Svårmodets son» och »Drömmaren» fingo lefva ett eget lif, erinra om det ställe i Lenaus Weihnacht (i Savonarola), där han låter Ahasverus (otron) hvarje år bryta en vandringsstaf i skogen från ett träd, som symboliserar det mörka och iskalla i lif och natur, hvilket är det ondas rot. Det heter om detta träd:

Kennt Ihr den Strauch im Waldesgrunde?
Kein Blümlein blüht in seiner Näh',
kein Vogel singt in seiner Runde,
den Wanderer fasst ein dunkles Weh?

Likhet med uttrycken i »Svårmodets son» är påtaglig. Äfven i Rydbergs senare diktning förefinnas beröringspunkter med Lenau. Han har tolkat dennes »På floden», och i poemet »Höst-

kväll» erinrar slutet något om Lenaus Herbst-
geföhle.*

När Rydberg offentliggjorde Strandvrak, hade han redan kastat sig in i de strider, som för en följd af år skulle draga honom från diktens värld.

Ty som han sedan sjöng i inledningsdikten »*Spillror*» till sin första samling -- just när

han var färdig att gunga
på rytmiska vågors ban,
då såg han blixtar ljunga
öfver land och ocean,

såg moln i söder och öster
och hörde långt ifrån
en stigande storm af röster
och rasslande vapendån,

såg mörka fylkingar bana
sin väg i åskors brak
att fälla en vacker fana,
att trampa en ädel sak.

Han gaf som stunden bjöd det,
om än med sorgsen håg,
sin lätta slup åt ödet
att drifva vind för våg.

Och gick till kamp, som skälfd
i bränningar dagen lång
och än mot seger hvälfde
och än mot undergång.

* För påvisande af enstaka likheter i Lenaus och Rydbergs poesi står jag i förbindelse till min lärjunge, fil. kand. Josua Mjöberg.

Diktens slup lämnades alltså åt sitt öde. Först i nästa årtionde, vid 1870-talets midt, fann »Robinson Crusoe» skäl att åter leta fram sina »strandvrak» och skänka dem yngre syskon. Men så glömda voro dessa strandvrak, så okänd Viktor Rydbergs ungdomslyrik, att när han plötsligen framträdde som mästare på detta område, med *Dexippos*, *Den flygande holländaren*, *Drömlif*, *Snöfrid*, *Kantaten* och flere, så var den förundran allmän, åt hvilken Carl Rupert Nyblom gaf uttryck i följande strofer af en ordensdikt i *Samfundet S. H. T.*:

»Det löd långt bort från väster
 en ton af sällsynt klang,
 det var utur en tänkarsjäl
 den välljudsböljan sprang.
 Ty äkta pärlor lyste
 ur sångens rena våg,
 och idealets återglans
 på spegelytan låg.

Kan siarn äfren sjunga?

så sporde glad enhvar.

Får universets mätisman

en stund för sången kvar?

Då har han lärt sig skalan

i högre rymd än vi,

då har han lyssnat — det är visst —

till sferers harmoni.»

Det litterära Göteborg 1855—62.

Rydbergs umgängeskrets under hans första publicisttid omfattade — utom det Hedlundska

hemmet, i hvilket han till en början var en gärna sedd gäst samt snart blef en intim vän för att från 1862 räknas som medlem af familjen -- företrädesvis den grupp af litteräre män, som då verkade i den uppåtsträfvande handelsstaden, och af hvilka flere fått plats vid den nyinrättade telegrafstationen, samt dessutom några vänner inom lärarekåren.

En öfverblick öfver det dåtida litterära Göteborg kan möjligen äga ett visst intresse, om ej för annat, så för att antyda den omgifning, hvori den 27- till 34-årige Viktor Rydberg utvecklade sig, en omgifning, som ingalunda saknade ganska hjärta färger. En utvikning må därför tillåtas.

Bland redaktionsmedlemmarne i Handelstidningen är — utom Rydbergs hjärtevän, hans hufvudredaktör — främst att nämna hans äldste bekante på byrån, konterbunalen från Sandvallska tiden, den flere gånger omnämnde Carl Johan Lindskog. Denne, som var ett tiotal år äldre än Rydberg, var en märklig personlighet af mycket originell läggning. Född år 1817 i Kristianstad, hade han vid 18 års ålder kommit till Lund och där aflagt mediko-filosofisk examen, men af medellöshet hindrats fortsätta läkarestudierna, hvarefter han år 1840 slagit sig ned i Göteborg och tillsammans med ett par kamrater hållit ett privatläroverk, en verksamhet, som han efter några år lämnade för att inträda i Handelstidningens redaktion, där han redan 1842 var medarbetare. Han genomgick dess skiftande öden tillsammans med Prytz, Sandvall, Ekbohrn och flere samt bildade med Hedlund boktryckerifirman »Hedlund och Lindskog», som

senare uppgick i Handelstidningens bolag. Det var en man, utmärkt för lågande rättskänsla, en varm hänförelse för den sak han omfattade, så exempelvis under åren omkring 1848 de förtryckta folkens frihetskamp — särskildt svärmade han för ungrarne och Kossuth —, en utomordentlig beläsenhet, att ej säga lärdom, företrädesvis i historiska, militära och teologiska ämnen — han var en den mest utpräglade fritänkare —, ett fabulöst minne och å andra sidan en stundom framträdande tankspiddhet.

C. J. LINDSKOG.

Efter fotografi från 1858.

adelsläkts genealogi.* Lindskog, som 1860 blef Handelstidningens ekonomidirektör, var Rydbergs

* Hans kunskaper i krigshistoria och hans sällsynta minne i förening satte honom t. ex. en gång i stånd att på en resa beslå en skrällande tysk underofficer, som föregaf sig ha varit med vid Metz, att ha farit med osanning. Lindskog, som misstänkte, att mannen ljög, frågade helt oskyldigt, hvilket regemente han tillhört; och då den tillfrågade, utan att ana

närmaste företrädare på dess utrikesafdelning och i detta afseende honom till en början ett godt stöd, liksom de senare samarbetade t. ex. i militära uppsatser (kritiken af 1869 års kgl. proposition om försvarsväsendet).

En annan vän på tidningsbyrån var den joviale visdiktaren, lustspelsbearbetaren och brikollisten Jonas Philipsson (född 1826, död 1891), som Rydberg under sin första Göteborgstid lärt känna som en glad bokhandlare, vän af allt sköns godmodigt skämt*, och som han 1855 återfann vid ett af Handelstidningens redaktionsbord. De utgåfvor, som ofvan omtalats, tillsammans »Tomtebissen», hvars egentlige redaktör Philipsson var: han kallades eller kallade sig själf »den lille Hornblæser», enär han var trumpetare vid samma skarpskyttekompani, där Meijerberg var kompanichef, Hedlund korpral och Rydberg man i ledet.

Till redaktionsumgänget hörde ock sedan 1858 en gammal kamrat från skolbänken, Carl August Sohlman, August Sohlmans kusin, som någon tid

oråd, uppgaf det rätta, svarade Lindskog med bestämdhet: »Då var ni ej med vid Metz. Ert regemente stod då så och så många mil därifrån». Mannen erkände. — Men stundom kunde hans minne vara alldeles borta. Jag erinrar mig, huru som då han en dag på 1870-talets midt genomgick tidningens räkenskapsböcker och påträffade namnet Viktor Rydberg, han därvid enligt sin vana utbrast för sig själf: »Viktor Rydberg? ... Viktor Rydberg? ... Hvem tusan är Viktor Rydberg?». Räkenskapsföraren midt emot upplyste med bibehållet allvar, att så hette en medarbetare i tidningen, som var farbror Lindskogs gode vän sedan bortåt 30 år tillbaka.

* Philipsson förekommer i Frans Hedbergs »Fyra år vid landsorts-teatern» såsom den unge bokhandlaren, som är föremål för direktör »Oskarins» vrede i anledning af en kritik i tidningen Skarpskytten (hvilken kritik, i parentes sagdt, emellertid ej lär varit författad af Philipsson, utan af Mauritz Liberg).

delade bostad med Rydberg och med hvem han upplifvade gamla kära Jönköpingsminnen.

Två medarbetare i Handelstidningen, med hvilka Rydberg denna tid flitigt umgicks, voro telegrafkommissarien Sigfrid Nyberg, som öfvertog Ryd-

C. A. Rydberg. C. A. Sohlman. Alfr. Almén.
C. Leidesdorff. V. Rydberg. V. Bäckman. J. Philipsson.

Daguerreotypi från 1858.

bergs befattning som följetongsöfversättare och teateranmälare, samt Maximilian Axelson, som lämnade mera tillfälliga bidrag.

Romanförfattaren och öfversättaren Sigfrid Nyberg (född 1829, död 1885 som telegrafkommissarie i Landskrona) var en mycket underlig företeelse, en välvillig och godmodig, ganska begåfvad man, men hvars fantasi icke kände några

gränser. Redan från gossåren originellt anlagd, hade han genomgått växlande lefnadsöden, hade i sina ynglingaår vistats i främmande världsdelar och tillhörde det slags folk, som icke just i sina berättelser minska äfventyrligheten af genomgångna lefnadsöden; brast något i märkvärdighet, så ersattes det af hans vildt irrande inbillningskraft, och otroliga voro de historier, som kunde finna väg ifrån hans af svarta waxade mustascher prydda läppar.

Axel Krook berättar i en minnesruna efter hans död, att han ursprungligen gjorde Nybergs bekantskap, då denne var språklärare i Stockholm och utgaf sig vara infödd fransman, »vicomte d'Aubry», hvilket hans sydländska yttre med det mörklockiga, noga friserade håret,

SIGFRID NYBERG.

de blixtrande ögonen och de sydsolsbrynta kinderna ej syntes motstrida. Nyberg berättade då en historia, att han var ättling af den riddare Aubry de Montdidier, som på Karl V:s tid blef så märkvärdig för sin hunds skull; riddaren hade lönmördats i närvaro af denna hund, och det stackars kreaturet brann af raseri emot sin herres mördare, som han anföll hvar dag han mötte honom, hvilket till slut gaf anledning till att bofven blef misstänkt och måste underkasta sig »Gudsdom» i en duell — med hunden, därvid mördaren dukade under och bekände. Denne ädle riddares ättling, språk-

läraren vicomten, bad om ursäkt för sin utländska brytning, ehuru han väl förstod svenska, och berättade för sina Stockholmsvänner på det mest fängslande sätt om sina resor i alla möjliga världsdelar. Än hade han sett lotusblommor på Gangesfloden, än förts af paddlande negrer »under entonig och dock romantisk sång» på Senegalfloden, än ätit fårkött i Australien, än pröfvat ödets skiftningar i Amerikas Förenta stater och än upplefvat romantiska kärleksäfventyr i det solbelysta Spanien. Man lyssnade uppmärksamt till den ädle vicomtens berättelser, som han med oförliknelig talang förstod att förtälja. Den spelande fantasien, yppig i sina utväxter, gaf färg och prakt åt äfven de påtagligaste orimligheter. Några år senare kom Krook till Göteborg för att anställas å telegrafbyrån. Där mötte han händelsevis vicomte d'Aubry, och blef naturligtvis mäktat förvånad, då denne för honom presenterades såsom hans förman, telegrafkommissarien Sigfrid Nyberg, son till en gammal kapten vid Uplands regemente, nu postmästare i Strömstad. Men den forne vicomten hälsade sin nye kamrat på ren svenska, utan ringaste bryderi, som en gammal bekant. Den utländska brytningen hade han lagt bort, men sitt utländska yttre bevarade han och sökte bibehålla sin sydländska hy genom att halfva dagar i sommarhettan låta sig solstekas på Ramberget. Och han var alltjämt samme oförbätterlige Münchhausen, som lät fantasiens klängväxter fritt frodas:

»Har ni aldrig hört min historia, då jag var i orkestern hos Barnum?» — frågade han t. ex. en kväll sina

vänner å Rubensons kafé. Och så följde följande dyrbara, förmodligen ur någon amerikansk anekdotsamling hämtade historia.

I Förenta staterna hade det en tid gått honom ganska illa. Men så en dag hade han erfarit, att Barnum behöfde på sin teater eller cirkus en orkester med åtskilliga kontrabasister. Han kunde nu inte det ringaste sköta en kontrabas, men därmed var det inte så noga. »Amerikanerne äro i allmänhet icke musikaliska, och de voro det på den tiden ännu mindre än nu», tillade han upplysande. Han stärktes desto mera i sitt beslut att söka platsen, som där skulle vara sju kontrabasister. »Det kan således inte märkas egentligen, om jag stryker på med eller ej,» tänkte han för sig själf. Han infann sig hos Barnum, »tidehvarfvets märkvärdigaste man, mine herrar», anmärkte Nyberg i den elegantaste nasalton. Barnum, som i honom tyckte sig skönja något visst — »ty han var fatalist» — antog honom genast. Han kommer in i orkestern på repetitionen. Barnum bestod instrumenten. Man gör sig i ordning, det stämmes och så skall man spela någon större tonmålning. »Men hvad sker? Orkesteranföraren släpper plötsligt taktpinnen, vänder sig åt kontrabasisternes sida, stirrar som en förryckt på oss, och det dröjer väl ett par minuter innan han kan framstamma på irländsk-amerikanska: 'Men hvar hin äro basarne?' Sådan otur, mine herrar, alla de andra sju nyantagne kontrabasisterne voro af samma ull som jag och hade tillträdt sina platser med samma beräkning. Då Barnum fick veta detta, gapskrattade han och antecknade det i sina memoarer. Mig gaf han emellertid en liten inkomst som köttvägare vid menageriet.»

Stundom voro åter skildringarna af mera romantisk art. T. ex. hans stora kärlekshistoria från

Spanien, om hur han af ton efter af ton uppvaktade en skönhet i Sevilla nedanför hennes balkong, in- till dess han en kväll, just då han skulle svinga sig upp på repstegen, öfverfölls af en mörk skepnad, med hvilken han skiftade några dolkstygn. »Se här, mina herrar, på min högra arm, här har jag ännu ärr efter hans dolkstöt.

En af de närvarande — det var visst författaren till Sjöjungfruns sagor, Vilhelm Bäckman — anmärkte spetsigt, att Nyberg måtte varit ute för något liknande äfventyr jämväl i Granada, ty han hade förut visat ett ärr på vänstra armen, erhållet af samma anledning, fast det mera liknade ett märke efter koppning.*

En icke ovanlig fint hos Nyberg var, att när han läst något äfventyrligt, berätta händelsen som hade den timat honom själf.

Så uppvaktade han en gång Rydberg med en hårresande skildring af en krokodiljakt, hvori han deltagit; någon tid senare fann Rydberg samma skildring i ett nummer af Petermanns »Geographische Mittheilungen», däri en tysk missionär meddelat drag ur lifvet i Syd-Afrika, och hvilket nummer Nyberg lånat å Handelstidningens byrå.

* Skildringarna beledsagades stundom af dramatisk aktion. Så berättades i Punch 1895 om »en halshuggning hos Viktor Rydberg». Det var Nyberg som i en skymningsstund skulle berätta om en exekution vid hvilken han varit åsyna vittne. Axelson tjänstgjorde som delinkvent, Nyberg som skarprättare och en i hast tillgripen lineal som bila. Men Nyberg var så verklighetstrogen i den kraft, hvarmed han applicerade bilan å nacken, att offret började blöda och ropa: »Jag dör!» Ljus tändes. Det visade sig att där var hack i linealen, så att det blifvit stora skårer. Axelson blef ond på Nyberg, likaså alla de andra, men med sitt vanliga lugn svarade han: »Är det mitt fel att Rydberg har så förbannadt dåliga linealer?»

En annan gång, da tillfälligtvis en byrakamrat kände den roman, ur hvilken Nyberg hämtat något själfbiografiskt, och anmärkte, att det i alla fall var besynnerligt, att han läst den historien hos Fredrik Gerstäcker eller Balduin Möllhausen, svarade den gode Sigfrid med orubblig kallblodighet: Hvad är det för underligt? Gerstäcker har den fran mig.»

Det var Rydbergs synnerliga nöje att gå ut med Sigfrid Nyberg, helst på tumannahand, och låta honom hopa Pelion på Ossa af märkliga lefnadshändelser. Åhöraren höll god min, under det berättaren vågade sig allt längre och längre ut. Skildringen kulminerade, när Nyberg berättade, hurusom han råkat in i en apkoloni, valts till kung där, men nödgats taga till flykten, då en af de förnämste aphanarne af svartsjuka anstiftat en revolution! Jag minnes, hurusom Rydberg ännu vid ett af våra sista sammanträffanden under godt skratt omtalade just denna sin oförliknelige, i grunden så godmodige ungdomsväns fantastiska »historia».

Maximilian Axelson (född 1823, d. 1884) var en begåfvad skald af mera elegisk läggning, som likaledes tillhörde Rydbergs förtrogna umgänge under denna tid.

MAX. AXELSON.

Efter att ha tjänstgjort i Stockholm som c. o. kammarskrifvare och i 1850-talets första år väckt en viss uppmärksamhet genom ett par af Svenska

akademien prisbelönda dikter: *Saimi*, en dikt ur Finnskogen, och det något känslosamma, men innerliga poemet *Nödens barn*, hvilket vid prisbelöningen fick varma vitsord af Atterbom, Böttiger och Beskow och sades »röja en natursångare, hvars enkla, djupt rörande klagan gick ur folkets bröst»*, hade han vid årtiondets midt bosatt sig i Göteborg, där han pröfvade slå sig fram dels som lärare vid Göthilda-skolan — jag har själf varit hans lärjunge — dels som litteratör; han offentliggjorde i Handelstidningen resebref och ett par följetonger: »Likmaskeraden» och »Sådan kan kärleken vara», liksom han var en mycket flitig medarbetare i de julkalendrar — ej mindre än tre, fyra stycken — som dessa år utgåfvos af göteborgske bokhandlare. Senare började han utgifva »Förposten, tidning för Majorna», men hade svårt att slå sig ut med sin familj och lämnade 1869 Göteborg.

Rydberg möttes med honom i poetiska intressen. Båda voro bl. a. Bérangerbeundrare, och Rydberg anför i sin Bérangeruppsats en tolkning af Axelson, liksom han skrifer »En vandring i Norge» i form af resebref till honom. Ännu långt senare — i början af 1870-talet, då Rydberg såsom den berömde skriftställaren vistades vid riksdagarne i Stockholm — kunde man rätt ofta se honom, trogen gamla sympatier, sällskapa med den då halft glömde och något afsigkomne Axelson och på tumhand, exempelvis i »Norrbackas dunkla, susande skog», upplifva gamla minnen från ungdomsåren. Hos den gamle torftige litteratören fanns nämligen särskildt ett drag, hvilket ju lifligt stod

* Jmfr Ljunggren, Sv. Akad:s historia II: 203.

i samklang med Rydbergs eget sinnelag: hans trofasthet både mot idéer ooh vänner.

En annan skald som någon tid — 1857 — vistades i Göteborg och dess omnejd, var »Afze», den kække, frihetsvarme studenten och krigaren, löjtnant Anders Johan Afzelius (född 1817, död 1865), brorson till Arvid August Afzelius och son till den Tullia Bruhn, som lärde sin svåger melodien till Näckens polska. Han hade, som han själf sjungit, varit »kastboll för mången by», hade tillhört den Talis Qualis'ska tiden i Lund (jmf sid. 186) och varit en bland den tidens ypperste student-skalder, ömsom sjungande friska studentkväden, såsom 1845 års präktiga visa, ömsom mera Byroniskt dystra dikter, ömsom populära sånger, till hvilka än Otto Lindblad, än han själf satt toner, t. ex. »Ensam du är ej, se vid din sida», »Re'n sommarn flytt sin kos och gles är lindens krona», »Gröna julle, halka lätt på vågen» m. fl. Han var en glödande skandinav, men ej blott i ord, utan ock i gärning.

»Det gäller! Vänner pröfvas i nöden.
Bröder, eder vi lösa med lust!
Sida vid sida med eder i döden
skola vi kämpa en ädel dust!»

sjöng han och beseglade dikten med handling.

Som svensk frivillig stred han i 1848 års danska krig med utomordentlig tapperhet och dödsförakt och fick på slagfältet såväl dannebrogskorset som premierlöjtnantsgrad. Hemkommen ingick han i tullverkets tjänst och blef 1855 tullförvaltare i Simrishamn.

Men orolig till lynnet trufdes han ej i den lilla staden, utan vistades på permission annorstädes, däribland i Göteborg året 1857, och han lämnade då flere belletristiska bidrag till Handelstidningen («Småplock», äfven utgifna i bokform). Hans excentriska väsen tog sig under Göteborgsvistelsen flere egendomliga uttryck, hvarom äldre personer i denna stad ännu veta att berätta.

»AFZE.»

Så t. ex. hände det en afton å den s. k. tarrachimen i Bloms hotell, att en dansk sångare föredrog hans »Ensam du är ej», men till den bland åhörarne närvarande författaren-tonsättarens missbelåtenhet, och till sin stora förundran fick den rökande och punschdrickande publiken se en medelålders dekorerad herre springa upp på sångartribunen, knuffa undan den misslyckade exekutören, gripa hans gitarr och efter ett: »Så här skall det låta, mina herrar!» uppstämman den vackra visan på ett sätt, som grep den nyss så gladt sorlande, nu alldeles tysta publiken rakt in i hjärtrötterna.

Ett mera excentriskt upptåg visste Rydberg omtala.

Vid tiotiden på aftonen den 12 juni 1857, således dagen före den 13, då enligt en då allmänt spridd tro inom vidskepliga kretsar världen skulle förgås genom sammanstötning med en väntad komet, föreslog Afzelius Rydberg, att de i den vackra sommarnatten skulle göra

en promenad Danska vägen igenom Rydbergs favoritur. Rydberg märkte, att Afzelius under armen bar ett knyte, och undrade, hvad däri kunde gömmas, men fick ej förklaring därpå förr än de båda vandrarne just vid midnattsslaget kommit till Örgryte kyrkogård. Här utvecklade Afzelius ur knytet ett stort, hvitt lakan, iklädde sig detsamma, klef upp på den kyrkogården och landsvägen skiljande breda stenmuren samt började därpå springa fram och tillbaka, upphäfvande de förskräckligaste gasttjut. Folk, både gående och åkande, skyndade till, men vid anblicken af det anskrämliga spöket togo alla, upphäfvande rop af förfäran, till flykten. Med stor möda lyckades det till sist Rydberg få ned kamraten, draga af honom spökkostymen och förmå honom afstå från det galna upptåget.

Rydberg, som i ungdomsåren kände sig dragen till personer af mera excentrisk läggning, umgicks nära med »Afze» under sommaren 1857, därvid dennes gamla minnen från Lundatiden och från striderna i Slesvig passerade revy.

Afzelius gaf Rydberg för öfrigt ett icke oäfvat epitet; han kallar honom nämligen i ett bref »hedersglömring», enär Rydberg då som ofta senare glömt utföra något.

»Afze» fick några år senare, 1865, ett olyckligt slut. Han föll för egen hand, lik den af honom i ungdomsåren besjungne hjälten i den Byroniskt-Viktor Hugoska dikten »Strid och kärlek». Sin glödande frihetskärlek bevarade han till det sista, likasom sitt hat till kalkborgerlig anda och konvenans.

Andre vittre män i det dåtida Göteborg, som tillhörde den krets, som vanligen samlades i Rubensonska kaféet i Bloms hotell, voro telegraf-

PEHR THOMASSON.

assistenten Vilhelm Bäckman (född 1824, nu bosatt i Neder Kalix), hvilken gjort sig känd som författare till de älskvärda, i Andersens stil hållna »Sjögungfruns sagor» och som var en flitig medarbetare på vers och prosa i julkalendrar; folkskalden och novellisten Pehr Thomasson (född 1818, död 1883), som då vistades i Göteborg och dess omnejd och den ti-

den ännu själf skref det som bar hans namn (i Handelstidningen meddelade Thomasson bl. a. en förfärlig målning af fattigväsendet på landet, framställande särskildt det ohyggliga i auktionerna på barn, krymplingar och utmärglade ålderstigna af bägge könen, artiklar, som väckte stort uppseende); vidare Israel Sandström (född 1824, död 1880), Handelstidningens stränge musikrecensent, tonsätaren af »Min lilla vrå bland bergen» m. fl. stycken («Israel Strand» i »Fyra år vid landsortsteatern») samt Axel Krook (född 1831, död 1893), Rydbergs gamle kamrat från Sjustjärnan, som nu efter ett något växlande lif (bl. a. som medarbetare i Folkets röst) flyttat till Göteborg, där han åter från telegrafens tjänst öfvergick till publicitetens och blef medarbetare i Göteborgsposten, en af de mångsidigast intresserade och flitigaste arbetare i den svenska

pressens tjänst vare sig det gällde ästhetiska, politiska eller ekonomiska ämnen. Slutligen är ock att nämna den unge värden på stället, konditorn Mauritz Rubenson (född 1836, död 1899), sedermera vida känd såsom Handelstidningens »flygande», men som då ännu sysslade vid pastejugn och karamellkittel, ehuru han äfven fick tid att skriva ett par »stora» teaterpjäser: »Gustaf III eller Göteborgs räddning» och »Tidsbilder från Karl XI:s regering», af hvilka den senare ej var så litet påverkad af Fribytarens häxskildringar.

I de kretsar där desse originelle män möttes var Viktor Rydberg en gärna sedd, innerligt afhållen kamrat. Han kunde deltaga i sällskapsglädjen, men kunde ock lätt försjunka i »sina egna pensées», från hvilka vännerna plägade väcka honom till deltagande i den omgifvande världens förhållanden

med ett citat ur hans egen Singoalla: *Sorgbarn, sofver du?*

AXEL KROOK.

*

Nära Hedlundska kretsen och nära Rydberg stod den energiske, stränge, men varmhjärtade pedagogen Carl Jonas Meijerberg (född 1816, då skolföreståndare i Göteborg), en af ifranne för vår elementarundervisnings och folkundervisnings utveckling, med hvars frisinnaede pedagogiska syn-

punkter V. R. lifligt sympatiserade, liksom de möttes i sträfvandet för ungdomens fysiska utbildning i gymnastiska lekar, hvari Meijerberg sedan student-åren var väl förfaren*, och i ifvern för skarpskyttesaken, som Meijerberg tog på skarpa allvaret och bland hvars främste ledare han räknades.

En tillsats till Rydbergs andliga lif lämnade ett par finnar, som vid denna tid vistades i Göteborg. Den ene var en mycket egendomlig man, August Fr. Soldan (född 1817, död 1885), en djup natur af filosofisk läggning, som ursprungligen varit officer i rysk tjänst och lärare i kemi vid ingenjörskolan i Petersburg, men som, då han under revolutionsåret 1848 vistats i Giessen för att studera kemi under Liebig, gripits af tidens frihetsrörelse och ilat till Paris för att se »huru historien gjordes». Här hade han knutit bekantskap med S. A. Hedlund, hvilken som Dagligt Allehandas korrespondent då befann sig i revolutionsstaden, och denna vänskap kom honom till godo, då han kort därefter — bannlyst i Ryssland för sina demagogiska sträfvanden — såsom politisk flykting under namnet Dalson (anagram för Soldan) någon tid vistades i Sverige, hvarifrån han kom till England och Amerika, där han slog sig fram som kartläggare och geolog. Nu hade han — 1858 — bruten till kropp och själ återvändt till Norden och slagit sig ner i Göteborg. Här återknöt han

* I en dikt till studenternes gymnastiklärare sjunger C. J. Bergman 1840 om primus, »C. J. Meijerberg af Norrlands nation»:

En bland de eklöfskransade främst dock skördade priset,
reslig och ståtlig att se, ädel i hållning och skick.
Gif mig, o Myron, din konst och jag hugger den bilden i marmor
ställer den, täflande, sé'n jämte din »Brottares» bild.

vänkskapsbandet med Hedlund och plägade intimt umgänge med honom och Rydberg, intill dess han 1859 fick återvända till sitt hemland, där han,

C. J. MEIJERBERG.

I skarpskytteuniform, efter fotografi från 1860-talet.

från 1861, kom att intaga en ansedd ställning som myntdirektör. Soldan var en filosofisk ande; ursprungligen vänsterhegelian af Feuerbachs skola, blef han sedermera Herbartian. Han utbytte i dessa ämnen tankar med Rydberg, och de brefväxlade längre fram i tiden.

Den andre finnen, med hvilken Rydberg blef mera förtrogen, var den bekante publicisten magister Anders H. Chydenius (född 1833, död 1896), »Chydde», som kom till Göteborg 1860 först som medarbetare i Göteborgsposten, hvarifrån han 1861 öfvergick till Handelstidningen, som han nästa år lämnade för att återvända till hemlandet och inträda i det nybildade Helsingfors Dagblad. Med denne ärlige, kunskapsrike, mångsidigt intresserade skriftställare hade Rydberg, enligt hvad han själf antecknat i några fragmentariska notiser, »många lifliga samtal», företrädesvis i filosofiska ämnen, och i dem deltog ock en år 1861 till Göteborg återvänd Lundensare, biblioteksamanuensen Carl Simon Warburg, hvilken under de följande åren kom att stå Rydberg allt närmare.

Så är att nämna det intima umgänget med brodern Carl August, som vistades i Göteborg till 1865 och med några Lundakamrater, framför allt Carl Leidesdorff, så länge denne var i Göteborg (han blef 1860 kollega i Uddevalla); särskildt skildrar Rydberg i bref till Braune 1857 de musikaliska aftnarne i Leidesdorffs rum, då man i månskenet »simmade på Beethovens eller Mozarts tonvågor».

Ett gladt familjeumgänge af enkel men treflig art hade Rydberg dessa år hos skeppshandlaren, kapten Bäck, långt, långt ut i Majorna. Ofta styrde han sin kosa till den lilla stugan i den vackra trädgården, där man hade en så präktig vy öfver älfven och Hisingen. I den ungdomskrets af båda könen, »älskvärda ynglingar» och »söta flickor» såsom det hette i ett samtida bref — som där samlades kring

husets sympatiska dotter, och »roade sig med muntra tillställningar», tillbragtes många glada stunder. Äfven sångens konst idkades här. Viktor Rydberg ägde själf i ungdomsåren en vacker baryton och sjöng med mycken musikalisk smak och känsla.

*

Rydberg bodde under åren 1855—1860 i samma hus som Handelstidningen den tiden hade tryckeri, nämligen Östra Hamngatan n:o 11, det gamla Sahlgrenska sjukhuset, nu ombyggt till poliskammare. Här innehade han ett rum, som förut användts till sjukhusets likbod och som därför kallades likrummet. I denna ganska mörka kammare skrefvos hans berömda romaner och en god del af hans ungdomslyrik.

År 1860 uttalar Leidesdorff sin glädje öfver att Rydberg flyttat från sitt dystra rum, i hvilket de dock tillbragt så många glada stunder. Han fick nämligen då bostad tillsammans med brodern Carl August i huset n:o 56 Kyrkogatan, där han bodde 1860—62. Där författades alltså »Bibels lära om Kristus». Sistnämnda år blef det allvar med hans allt sedan 1857 påtänkta flyttning till Hedlunds hem. Han erhöll nämligen en dublett å nedra botten i samma hus där dennes familj bodde, Östra Hamngatan 12, med fönster vettande åt den trånga Spannmålgatan, där han hela sin återstående ungar- eller i sjutton år — till 1879 — hade sin bostad. Härmed blef han ock en medlem af Hedlunds familj i ordets fulla bemärkelse.

Somrarne 1856, 1859, 1861, liksom senare 1863 och 1865, vistades han på Vargö: från 1860 var den Hedlundska landegendomen Bjurslätt å Hisingen

honom en kär tillflyktsort; i dess bergsrefvor och dalsänkningar liksom vid dess vackra bergsjö tillbragte han många drömmande stunder. Ofta, när han vistades på annan ort, biktade han i bref till hemmet sin längtan och kärlek till Bjurslättsnejden, till vandringarna å dess krokiga vägar och

BJURSLÄTTS SJÖ.

buktiga bergsknallar, där den skarpa hafsvinden blåste bort dystra tankar, och till friden och hemtrefnaden å dess väna veranda.

Bland de många namn på »frejdade gäster», som »täljas af Bjurslätts hållar», där de af värden inhuggits i stenen, intager namnet Viktor Rydberg — den käraste gästen — det främsta rummet.

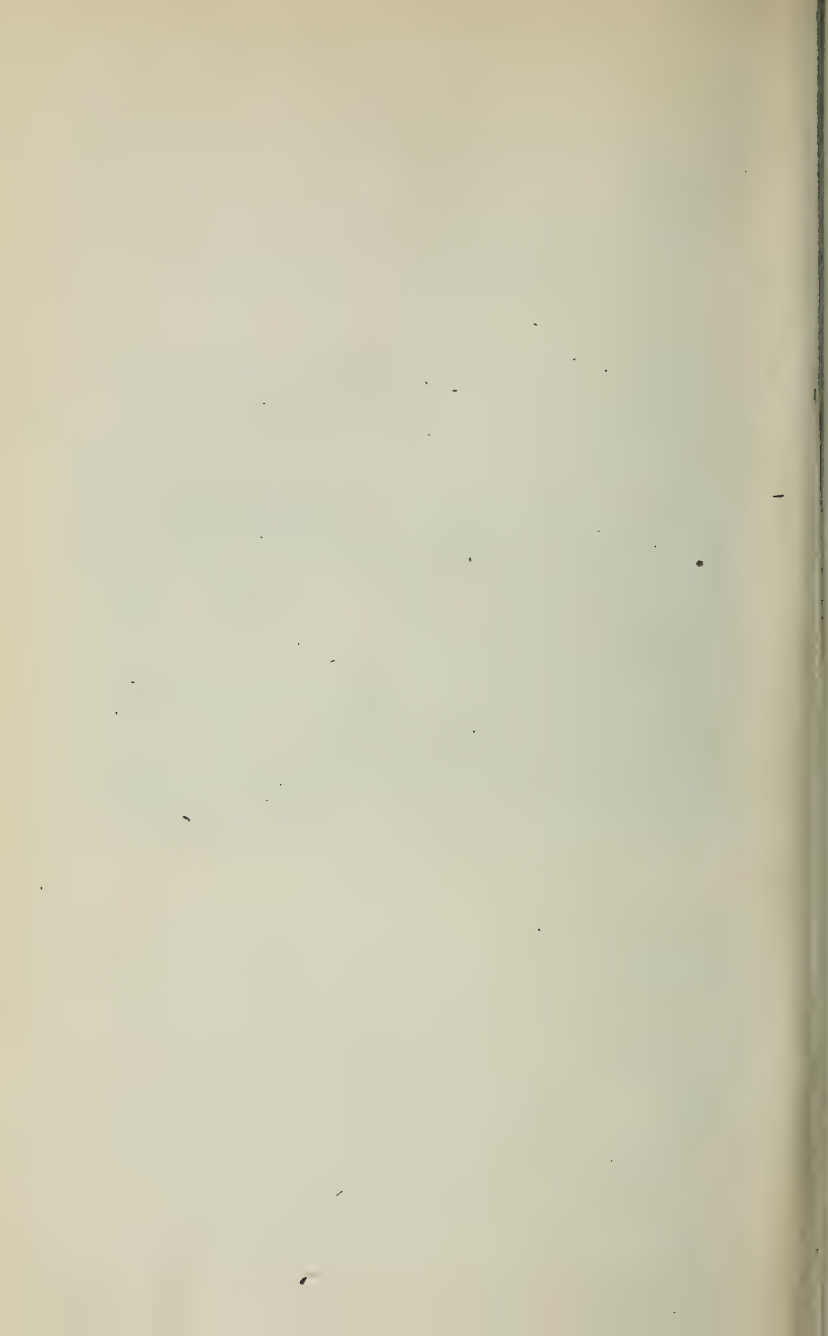
v.

TEOLOGISKT, KULTURHISTORISKT

OCH

PUBLICISTISKT FÖRFATTARSKAP

1862—1869.

Ljungbergiska striden.

Af det föregående är fulltygadt, hvilket stort utrymme de religiösa och kyrkliga frågorna spelat i Viktor Rydbergs första publicistiska verksamhet.

Äfven om de hufvudsakligen sysselsatte honom ur teoretiskt vetenskaplig synpunkt, utgjorde de dock för honom ett viktigt lifsintresse.

Och de skulle äfven gifva anledning till att hans namn plötsligen drogs fram i förgrunden, vardt en fana, omkring hvilken från många håll anhängare fylkades och som å andra lystes i bann. På våren år 1862 utkom nämligen *Bibelns lära om Kristus. Samvetsgrann undersökning af V. R.*

Ett fjärdedels sekel senare skref Rydberg i ett mycket omtaladt bref till Hedlund rörande tillkomsten af denna skrift:

»Själff vet du bäst, huru jag kom att uppträda på det dogmatiska slagfältet. Jag såg en ädel man, framlidne lektor Ljungberg, stå där utan någon vän vid sin sida, angripen af en skara fanatiker, som ville moraliskt och medborgerligt tillintetgöra honom. Öfvertygad som jag var och är, att det var han, icke hans angripare som stod på biblisk grund, skref jag »Bibelns lära om Kristus».»

Boken hade alltså ett förspel: den s. k. Ljungbergska striden. Det är af vikt att något närmare taga kännedom om denna numera förgättna tilldragelse, en »kättarförföljelse», som på sin tid väckte mycken uppmärksamhet öfver hela landet. Den utgör utgångspunkten för Rydbergs berömda skrift i dess första version och angifver den synvinkel, hvarur detta arbete bör betraktas; den lämnar oss tillika en föreställning om den andliga atmosfär, hvilken omgaf detta arbetes författare.

Vid denna tid brukade ledamöter af Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle hålla offentliga föredrag för allmänheten. Lektor N. W. Ljungberg, en lärd filosof, entusiastisk lärjunge af Boström, skarpsinnig kronolog samt en för sina djärfva förslagsmeningar känd latinare, hade i maj 1861 åtagit sig att föreläsa öfver de olika synpunkter, hvarur filosofien och teologien utgå för bestämmande af de religiösa trosformerna; men då han fruktade, att föredraget icke skulle utfylla tiden, hade han öfverenskommit med S. A. Hedlund, att denne skulle till föredraget anknyta ett meningsutbyte.

Så skedde. Ljungberg häfdade vetenskapens rätt och plikt att med frimodig sanningskärlek forska rörande de högsta frågor.

Dagen efter refererades föredraget och meningsutbytet i Handelstidningen, men icke till Ljungbergs belåtenhet, i det som vanligt några filosofiska begrepp ansågos ej tillräckligt distinkt åtskilda: detta gaf anledning till en någon hårdragen och spetsig polemik företrädesvis om filosofiska termer. Den fortsattes af Ljungberg med ett par långa

artiklar (19:e och 20:e juli) i Göteborgsposten. I den sista af dessa artiklar sökte författaren, alltjämt under den alltför begränsade rubriken »Genmäle till Handelstidningen», närmare påvisa, att enligt bibeln — rätt förstådd — Kristus icke vore Gud, samt utvecklade närmare sin a boströmsk botten byggda uppfattning af de vanliga teologiska begreppen, särskildt treenigheten.*

Artiklarne väckte mycket uppseende. Ljungbergs skenbara motpart Handelstidningen yttrade sin fägnad öfver att han mot slutet, då han lämnade sin polemiska ståndpunkt, med sällspord frimodighet uttalade åsikter, hvilka skarpt stredo mot rådande förställningssätt på det religiösa området, »ett förfarande, som måste tillvinna sig aktning äfven af dem, som icke dela dessa åsikter».

Detta blef visserligen icke fallet. Tvärtom väcktes till lif en storm, som icke så lätt stillades. Ljungberg hade på ett ställe i sin uppsats yttrat, att engång skulle den förnuftsvidriga dogm-byggnad, som så länge och så välförtjänt lutat till fall, ohjälpligen störta öfverända, men själfva kristendomen skulle därför icke vara förvandlad, utan tvärtom, åtminstone hvad denna hufvudpunkt beträffade, återställd till den ursprungliga renhet, hvarmed hon lefde i sin stiftares själ.

* Framställningen tog denna utvidgade form, när författaren erfarit, att hans föredrag väckt oro hos några teologer, som missförstått hela frågan och trott, att han velat beröfva människan känsla och tro och sätta idel tanke i stället. Så oförnuftig vore ingen förnuftets kämpe; han ville blott utdöma *oförnuftig*, d. v. s. *ogudlig* känsla och tro. Icke vore han heller okristen därför att han förnekade oförnuftets rätt att vara bibeltolk och taga bokstafven för anden, omklädnaden för väsendet.

Det var icke att undra öfver att målsmännen för den dogmbyggnad, hvilken på detta sätt stämplades såsom förnuftsvidrig, skulle känna sig illa berörda af dessa ord. Till oron öfver kätteriet sällade sig förargelsen öfver att författaren innehade säte i själfva det rättrogna stiftets domkapitel.

Stiftets öfverherde, ordföranden i detta kapitel, biskop G. D. Björck, var ock den som först tog till orda. Det skedde i det af honom utgifna *Bibliskt lutherskt veckoblad för folket*, där i n:o 34 (augusti) under rubriken *Ett af de nyaste anfallen på vår kristna tro* lästes en artikel, som började med följande stränga ord: »Det har icke allenast på vår ort, utan ock redan annorstädes i vårt land väckt uppseende, att en ungdomslärare bland oss uppträdt med oförsynt förnekande af Kristi gudom och i sammanhang därmed förfalskande af Tre-enighetsläran». I liknande ordalag fortsätter biskopen sin framställning, däri han häfdar ortodoxiens uppfattning, men uttalar den förhoppning, att författaren själf skulle en gång kunna bringas på andra tankar, »helst som han, såsom vi tyckt oss finna, har mera ärlighet än många andra kristendomens vedersakare på vår tid och verkligen menar sig strida för en helig sak».

Denna biskopens förhoppning var dock näppe-ligen mycket stark, ty Ljungberg var känd såsom orubbligt fast i sina öfvertygelser.

Man nöjde sig emellertid icke med att bekämpa den »irrlärlige lektorn» med andans vapen. Det var äfven fråga om att afstänga honom från en del af hans ämbetsutöfning — om ej rent af få honom afsatt från lektoratet. Härvidlag torde kraf-

ter utanför domkapitlet lifligt påverkat stiftets i grunden blide öfverherde.

Då P. Wieselgren den 9 oktober 1861 i Göteborgs domkapitel väckt på tal att hos justitiekanslersämbetet föreslå åtgärders vidtagande mot mormonerna, fann biskopen en onekligen något sökt anledning att tillägga, att detta vore desto lämpligare som på senare tiden äfven baptister och katoliker börjat att här utöfva verksamhet och *»man äfvenledes i en af stadens allmänna tidningar nästlidne sommar läst en tidningsartikel, däri Kristi gudom och Treenigheten förnekades»*.

Ljungberg tog genast affär och förklarade att, då biskopen i sin tidning begagnat samma uttryck om några af Ljungberg författade uppsatser, kunde det för ingen vara fördoldt, att det vore på dessa hans artiklar här syftades.

»Afsikten synes således vara, att jag antingen genom att iakttaga tystnad skulle under pågående ämbetsutöfning låta inför aktade ämbetsbröder utpeka mig såsom brottslig utan att vara till något brott lagligen förvunnen eller ock föranlätas att taga till orda och då antingen göra mig föraktlig genom fegt förnekande af författarskapet till den med mitt namn undertecknade tidningsuppsatsen eller, om jag tvärtom tillstode författareskapet, möjligen bereda en önskad utgångspunkt för tilläfventyrs påtänkta juridiska åtgärder. Lämnande en sådan afsikt i sitt värde, kan jag intet ögonblick tveka att erkänna mig såsom rätte författaren till den åsyftade artikeln, men måste just därför på samma gång vördsamligen protestera mot att den inför sittande domkapitel förehålles mig såsom kristendomsfientlig och brottslig, där den enligt mitt förmenande i själfva verket är just motsatsen af detta.»

På biskopens fråga, om han erkände lärosatserna i artikeln — en fråga som torde afsett att draga målet från tryckfrihetsområdet öfver till ansvar för muntliga yttranden inför sittande dom-

N. V. LJUNGBERG.

Efter porträtt, tillhörigt hans systerson prof. V. Norström.

kapitel — svarade Ljungberg endast, att han hänvisade till sitt nyss hafda yttrande, och detta hans erkännande blef taget till protokollet.

I december företog biskopen saken ånyo och sade sig vara allvarligt betänkt på om icke åt-

gärder borde vidtagas med afseende på det förhållande, att lektor Ljungberg, ehuru ledamot af ett evangeliskt-lutherskt konsistorium, bekänt sig vara författare till skrifter, hvilka måste anses innehålla förnekelse af Kristi Gudom och Treenigheten, ett förhållande, som tillika hade väckt stor uppmärksamhet och förvåning inom stiftet samt äfven föranledt att fråga vore å bane att till konsistorium inkomma med petition rörande åtgärders vidtagande i förberörda hänseende, med anledning hvaraf biskopen nu underställde ärendet konsistoriets ompröfning samt begärde dess råd och utlåtande.

Ljungberg frågade då något spetsigt, huruvida äfven han vore bland de konsistorieledamöter af hvilka hans högvördighet biskopen i detta hänseende begärde råd. Biskopen svarade, att så icke vore meningen. Ljungberg hemställde därpå, huruvida icke vore lämpligast, att han toge afträde; men då begärde domprosten Wieselgren ordet och yttrade, att då enligt hans åsikt lektor Ljungberg vid detta tillfälle företrädesvis vore den som kunde lämna det bästa rådet, han för sin del önskade, att lektor Ljungberg nu ville yttra sig i frågan, och hemställde, om han, när hans hälsotillstånd understundom hindrade honom att vid konsistorii sessioner närvara, icke skulle finna sig föranlåten att hos Kongl. Maj:t söka befrielse från skyldigheten att framdeles deltaga i konsistorii förhandlingar.

Detta ville Ljungberg alldeles icke.

Han ansåg sig förpliktad att så långt han förmådde uppfylla sina skyldigheter både som lärare och konsi-

storieledamot. Han funne icke sina lagliga åligganden och sina samvetsplikter stå i strid mot hvarandra*, han kunde icke i opinioner, hvilkas verklighet vore för honom oafgjorda och hvilkas rättmätighet han icke kunde erkänna, finna något motiv att anse sig från denna förpliktelse frikallad; hvad hans skriftställarverksamhet beträffade, ansåge han denna icke lämpligen kunna blifva föremål för konsistoriets öfverläggningar eller vara af beskaffenhet att framkalla bekymmer hos någon som med de symboliska böckerna erkände bibelordet vara den enda i högsta instansen gällande trosnormen.**

Om konsistoriets öfriga ledamöter ville ingå till Kongl. Maj:t med ansökan att blifva honom kvitt som ledamot, så vore det en åtgärd, som ankomme på dem själfva och icke erfordrade något yttrande från hans sida.

Konsistorium-uppsköt ärendet »med erkännande af angelägenheten att någon åtgärd vidtoges».

Vid justeringen af detta protokoll inlämnade domprosten Wieselgren, hvilken å ena sidan var

* Denna del af punkten borttagen i det justerade protokollet.

** Ursprungligen var protokollet annorlunda affattadt; det fanns tillagdt: »och han för sin del fullkomligt stödde sig på bibelordet, enligt hvilket Kristus väl vore såsom Guds son gudomlig, men icke det högsta väsendet». Vid ett senare sammanträde justerade Ljungberg bort dessa ord och dikterade det ofvan anförda. Häremot protesterade två konsistorieledamöter; den ene af desse teol. lektorn Rosenius redogjorde för ett längre meningsutbyte, hvilket skulle ägt rum i domkapitlet och därvid lektor Ljungberg skulle såsom svar på till honom ställda frågor uttalat sig som först i protokollet upptagits samt till och med yttrat, att han endast använde ordet Gud om det högsta väsendet. Häremot protesterade Ljungberg. Han hade aldrig varit inkallad till ett förhör öfver sina åsikter, och de frågor och svar Rosenius anförde hade blott varit en enskild ordväxling mellan Rosenius och honom, som den unge konsistorialen blifvit af sitt nit förledd att anse ej blott som ytterst viktig, utan ock som hörande till domkapitlets protokoll.

innerligt öfvertygad om Ljungbergs kätteri, men å andra sidan både af billighets- och klokhetskål icke önskade förföljelse, en längre skrifvelse.

Han polemiserar i denna skrifvelse mot Ljungbergs uppfattning af Kristi väsende, som han dels säger vara lika med judarnes och mohamedanernes, dels kallar ariansk, och erinrar om att bekännelseskifterna vore att anse som kontrakt för kyrkosamfundens lärare och för domrarne öfver dessa samt anmärker det underliga, att »annars kloka och hederliga personer fastbita sig vid den lilla men dryga kronans kaka, under det de förneka det, för hvars värnande den kakan till någon del räckts dem». Han ville dock hvarken hafva tryckfrihetsåtal, som för öfrigt ej skulle drabba Ljungberg, eller åtal för muntliga yttranden; ej trodde han det heller skulle gagna till något att gifva Ljungberg »tid till besinning af sin klena exegetik, enär han mottagit den med en ynglings outvecklade tankegåfva, som påverkats af en beundrad professor (Boström); vi känna ju alla sektariers beroende under en sektbildare». Men han hemställde till Ljungberg att själf begära frihet från konsistoriegöromålen, då nog oron skulle lägga sig. Wieselgren ville desto mindre tvinga Ljungberg att »på gränsen till ålderdomen» som informator hos enskilde förtjäna sitt bröd som detta blott skulle kringgjuta honom med martyrkronan och han i öfrigt förtjänade allmänhetens högaktning.

På detta svarade Ljungberg mycket skarpt.

Han framhöll, att det icke vore någon småsak att stämpla en lärare och ämbetsman såsom ovärdig att bibehålla sin befattning, då ingen anmärkning låtit höra af sig mot hans sätt att sköta den. Där fanatismens

ande fått insteg, vore förståndet borta. Fara vore, att från sådana håll korsfästelseropen ännu en gång skulle höjas mot Kristus, ifall han återvände till jorden och företog sig att bruka samma ordasätt som dem de bibliska urkunderna lade i hans mun, liksom det ej heller skulle aflöpa bättre för apostlarne. Angreppet på ett af vårt lands och vårt tidevarfs mäktigaste tänkaresnillen, en utmärkt Upsalaprofessor, hvars undervisning af mänskliga saker vore den största förmån, som i lifvet fallit på hans, Ljungbergs lott, erinrade om skaldens ord om det släkte, som reste sig med sorl ur sina dalars natt:

»De stormade; men ingen räckte
till tronen där den höge satt.»

Han afvisade med bestämdhet beskyllningen för arianism, då den åsikt som arianismen lär, nämligen att sonen vore af fadern skapad af intet, upphäfde hans väsens evighet och oafsönderlighet.

»Rörande Kristus tänker jag visst icke ringare — endast redigare — än mina vedersakare, men däremot tänker jag bestämdt *högre om mänskligheten*, och det är detta som alstrar det villande skenet i omornade ögon.»

Omsorgen om befarad plikt-kollision borde man lämna åt honom själf. Han hade aldrig erfarit någon sådan, och han hyllade den Geijerska regeln: »Lydnad för gällande lag, men öppen rätt att begära en bättre och fri diskussion om medlen därtill». Så ljuft det än vore att fly ur en krets af öppet visad ofördragsamhet och förföljelse och där han ej blefve saknad, fäste honom dock åtagna förbindelser vid den kretsen.

Sedan domkapitlet afstyrkt en af domprosten Wieselgren inlämnad ansökan om att själf befrias

från att vara ledamot af ett domkapitel, där den rena evangeliska läran kunde så missförstås — en ansökan som Ljungberg besvarade med att han ej i oträngdt mål besvärat konsistoriet med sina tankar i religionen — beslöt domkapitlet i själfva saken att »hos regeringen anmäla de af lektor Ljungberg uttalade åsikterna rörande Kristi gudom och anhålla om nådig föreskrift beträffande de åtgärder konsistoriet kunde hafva att i saken vidtaga».*

Regeringen var näppeligen särdeles belåten med att på detta sätt inblandas i saken. Ecklesiastikministern statsrådet Thyselius synes helst ha sett knuten löst på den Wieselgrenska grunden genom en öfverenskommelse i godo. Han tillskref därför Ljungberg ett bref, hvori han gjorde all rättvisa åt hans motiv och sträfvande att häfda den fria forsk-

* Själfva skrifvelsen åberopade, att då erfarenhet ej hunnit vinnas, huru de nya stadgandena om religionsmål skulle tillämpas, finge det ursäklas, att tvekan kunde uppstå, huru dylika ärenden borde behandlas. Lektor Ljungbergs uppträdande hade hos prästerskap och föräldrar väckt oro, men för biskop och konsistorium hade varit brydsamt afgöra, hvad som borde företagas, dels emedan ett upprörande af dylika saker ökade förargelsen, dels emedan lektor Ljungbergs förhållande hufvudsakligen fölle under tryckfrihetslagen och allmän åklagarmakt, men å andra sidan det förefölle oantagligt, att det skulle lämnas utan åtal från kyrkostyrelsens och eforalmyndigheternas sida, att en vid allmänt läroverk anställd ungdomsledare offentligen förnekade den lära, till hvilken han vid sitt ämbetes tillträdande med ed förpliktat sig, och såväl bland prästerskapet, som inom konsistorium det ansetts för oförenligt att med förnekande af evangeliskt luthersk tro vara bisittare i ett evangeliskt lutherskt konsistorium, som ägde döma öfver lutherske prästers lära och lefverne. Därför hade konsistoriet i sin villrådighet, efter mycket betänkande, beslutit hos Kgl. Maj:t såsom svenska kyrkans högste jordiska beskyddare nedlägga sitt bekymmer och hänskjuta hvad eforus och konsistoriet hade att vidtaga för afvärande af förargelse och lugnande af oron.

ningens rätt, men hvori Ljungberg likväl uppmanades att själf begära entledigande från konsistorialbefattningen, emedan detta skulle enligt statsrådets tanke gifva bästa lösningen af »den ömtåliga frågan», då Ljungbergs artiklar såsom utgångna från en domkapitlets ledamot väckt stor oro och bekymmer hos de stilla i landena och hos prästerskapet. Ecklesiastikministern begärde ofördröjligt besked från Ljungbergs sidä. Men denne kunde — skref han — icke fatta att han hade något val, ty moral och konsekvens fordrade enligt hans uppfattning att han vägrade afgå godvilligt, utan regeringen finge själf lösa knuten.*

Under tiden hade emellertid — på anstiftnan, påstods det, af den bekante schartauanske »stiftspåfven» kyrkoherden Holmqvist i Qville — en rörelse tagit fart bland stiftets prästerskap för att petitionera om Ljungbergs skiljande från domkapitelsbefattningen och eventuellt äfven från lektoratet, sedan han »blifvit öfvertygad om sin öfverträdelse». Den första synliga petitionen inkom i februari eller mars från Kinds härads präster, och den följdes af skrivelser från snart sagdt hela stiftets prästerskap, som i mer eller mindre starka ordalag uttalade sig mot lektor Ljungberg. En prästman förklarade, att lektor Ljungberg aldrig bort meddela sina irreligiösa idéer åt pressen, äfven om de utgingo från hans öfvertygelse, hvilket senare vederbörande prästman likväl betviflade(!); det vore be-

* Denna redogörelse för Thyselius' och Ljungbergs brevväxling är hämtad ur ett bref från Ljungberg till den bekante skriftställaren d:r J. G. Wahlström, hvilket välvilligt meddelats mig af den sistnämndes dotter, doktorinnan Stridsberg.

klagligt, att en lektor och konsistorial skulle utspya ett sådant gift; men man hade intet annat att vänta i dessa yttersta tider; han kunde behållit detta gift inom sig själf till dess han blifvit lagd på sotsängen, då väl själaläkaren finge samma makt med honom som med Voltaire 1781.* Emellertid ville denne prästman ej förorda åtal, »då mannen ägde skydd i en alltför vidsträckt tryckfrihet, utan finge kärleken mana till fördragsamhet och att i varma förböner innesluta den förvillade. En annan präst ansåge, att så länge Gud hade tålmod med Ljungberg, borde människor hoppas, att han kunde komma på bättre tankar, men han borde ej få vara bisittare i en andlig domstol; andra yrkade såväl på hans skiljande från domkapitelsgöromål som från all befattning med ungdomens undervisning, ja, några prästmän ansågo detta senare viktigast. Då en kontraktprost förklarade, att han, med all aktning för lektor Ljungbergs lärdom och vandel för öfrigt, icke ansåge hans bibehållande på platsen förenligt med anspråken på renlärighet, reserverade sig en af kontraktets präster och förklarade sig, på grund af Johannis andra epistels 9—11 verser, icke kunna hysa någon aktning för Ljungbergs lärdom och vandel.**

Några få bland stiftets prästmän ansågo ett

* Voltaire dog som bekant 1778, hvarför det ock ifrågasattes, om vederbörande prästman fått en uppenbarelse från andra sidan grafven?

** Hvar och en som öfverträder och icke blifver i Kristi lärdom han hafver ingen Gud. Den där blifver i Kristi lärdom, han hafver både Fadren och Sonen. Kommer någon till Eder och icke hafver denna lärdomen med sig, undfår honom icke i hus och helser honom icke heller. Ty den honom helsar han är delaktig i hans onda gärningar.»

petitionerande i sakens dåvarande läge icke vara på sin plats, då domkapitlet ej behöfde påminnas om sin skyldighet och saken dessutom komme för sent.*

Den 30 maj föll Kongl. Maj:ts utslag i anledning af domkapitlets besynnerliga försök att skjuta initiativet till en kätteriprocess öfver på regeringen. Det kungliga brefvet var mycket kort och innehöll endast, att då det lagenligt på domkapitlet ankomme att bestämma, om åtal borde anställas för utspri-dande af villfarande lärosatser, och dessutom eforus och konsistorium ägde att utan särskildt af Kongl. Maj:t inhämtad föreskrift vidtaga de åtgärder, som låge inom dess befogenhet och som för vården af läroverket och ordningen inom kyrkan vore af omständigheterna påkallade, så fann Kgl. Maj:t domkapitlets hemställan icke till något vidare yttrande föranleda. Detta beslut blef dock först känt en månad senare. Domkapitlet hade knappast med den oformliga ansökan till Kongl. Maj:t afsett

* En gammal humoristisk kyrkoherde Thorbiörnsson i Enslöf förklarade i sin skrifvelse, att »ostracismen stode kvar som ett vanskapligt hedniskt bruk; bonden, som lät Aristides skriva sitt namn på skärfvan, hedrade sig icke genom sin simpla omotiverade röst; det vore allom bekant, att neologer innehaft högsta säten vid rikets första akademi, att svedenborgare beklädt biskopsstolar och varit omgifna af lika sinnade konsistorialer utan att det ena eller andra ledt till allarmerande petitioner; allt måste likväl hafva sin utgångspunkt, hvarur har detta upprunnit? Thorild skref en gång, att den kladdige stuten råmade först. Nog vore högsta makten i stånd att utan stöd af petitioner från en flock landtpastorer handhafva sitt höga kall och skipa rättvisa. Kyrkoherdens oförgrifliga mening vore, att man icke alls borde be-fatta sig med saken, utan gjorde han en tillämpning af Bellmans bekanta strof: »De lärde vände om som åsnor och borickor».

annat än att utöfva en påtryckning på Ljungberg. Biskopen föreslog visserligen i oktober att med åberopande af en författning, af 1687 om rättgång i domkapitel — enligt hvilken kapitlet skulle hafva »uppsikt öfver skoleståndspersoners lära och lefverne» — infordra förklaring af Ljungberg rörande hans lära, men han fick icke flertalet med sig på »detta osäkra förfarande», helst de funnos, hvilka ansågo, att 1860 års förordning om religionsmål upphäft de äldre föreskrifterna.*

För öfrigt var Ljungbergska målet icke på den tiden det enda, hvarigenom bibelns lära om Kristi Gudom kom på tal. Inför Strängnäs domkapitel hade 1861 en kyrkoherde Hallin uttalat liknande uppfattning, härvid åberopande sig på en mängd bibelställen, hvilka han ansåg vittna mot Jesu Gudom. Sitt anspråk på att det oaktadt få anses som medlem af kristna kyrkan stödde han på Concordiebokens grundsats, »att intet annat än den heliga skrift skall vara rättesnöre för vår tro och lära» samt på Augsburgska bekännelsens anvisning till präster att »undersöka läran och förkasta den lära som strider mot evangelium». Domkapitlet i Strängnäs förklarade emellertid den gamle skriftgranskaren sitt ämbete förlustig. Denna åtgärd

* En sista svallvåg af Ljungbergska striden finner man vid ordförandevallet i Vet.- och Vitterhetssamhället efter biskop Björck den 9 januari 1865. En del ledamöter ville skaffa Ljungberg upprättelse mot domkapitlet. Det afgafs 20 röster, däraf 8 tillfölo Ljungberg, 8 hans motkandidat, en ännu lefvande medlem af domkapitlet, och 4 vöro splittrade. Vid omvalet erhöill motkandidaten 10, under det Ljungbergska gruppen fortfarande endast mönstrade 8. — Någon tid därefter måste Ljungberg taga tjänstledighet för ögonsjukdom, hvori några fanatiker sågo »Guds dom» och det predikades i en kyrka, att »den Gud vill förgöra den slår han med blindhet».

väckte en del gensagor i pressen, bland annat äfven af Ljungberg, som tog Hallins försvar i en artikel, hvilken dock till hans egen förundran ej blef i saken mot honom själf omnämnd.

Ett par år förut hade rektor J. N. Cramér i Visby nedlagt sitt ämbete och i ett arbete: »Afskedet från kyrkan eller en fritänkarens strödda anteckningar och betraktelser under läsning af bibeln» utvecklat sin fritänkareåskådning, liksom han just samma år som den Ljungbergska striden pågick utgaf »En trosbekännelse».

Angreppen på Ljungberg från hvad Rydberg i sitt ofvan citerade bref kallade »en skara fanatiker» var det, som kallade den senare ut i strid, eller, såsom han sjöng i dikten Spillror, han

»såg mörka fylkingar bana
sin väg i åskors brak
för att fälla en vacker fana
och trampa en ädel sak!»

Så kastade han sig in i stridsvimlet.

Handelstidningen innehöll vid denna tid flere uttalanden i saken, från olika håll. Redaktionens ledande uppsatser, som särskildt vände sig mot formlösheten i hela proceduren och mot domprosten Wieselgrens skrifvelse, torde i allmänhet icke flutit ur Rydbergs penna. Denna kan däremot spåras i två uppsatser, af hvilka den ena: »Till en åskådare af den pågående striden» — införd den 15 mars — framhåller synpunkter, som senare närmare utvecklas i »Bibelns lära om Kristus»; det säges, att man borde skilja mellan bibeln och de symboliska böckerna; att man borde söka reda på den veten-

skapliga textforskningen för att ej, såsom prästeståndet vid förra riksdagen och äfven den teologiskt lärde biskop Björek, åberopa understuckna bibelställen: att man för att få säkra intyg om de föreställningar rörande Kristus, som rådde i äldsta kyrkan särskildt borde beakta de äldste kyrkofäderne och ej heller utan giltiga skäl förkasta arianernes påstående, att deras lära vore den traditionella, helst man ej kunde beslå dem med en enda bibelförfalskning; att man borde observera, det de lärdaste kommentatorer af bibeln närmade sig de resultat som arianerne trodde sig ha funnit och att denna uppfattning började utbreda sig öfver hela den protestantiska världen, hvadan hr Ljungberg ej borde betraktas som ett enstaka fenomen; och slutligen att intet enda af de filosofiska system, som under de sistförflutna hundra åren uppkommit, varit gynnsamt för den kyrkliga kristologien.

Den andra uppsatsen var en ledande artikel, införd den 27 maj (under Hedlunds vistelse i London) och hvilken riktades direkt emot skrivelserna från stiftets prästerskap:

»Dessa handlingar — heter det — »äga ett allmänare, man kunde i viss mening säga kulturhistoriskt, intresse, såsom spridande en egendomlig dager öfver den intellektuella och moraliska ståndpunkt, på hvilken ett svenskt stifts prästerskap i senare hälften af nittonde århundradet befinner sig. Vi betvifla icke, att ledarne för stormlöpningen mot lektor Ljungberg med hugnad emottagit de intyg om renlärigt nit och den handräckning i saken som med ifrågavarande petitioner synas vara åsyftade; men hvad vi på det starkaste betvifla är, att

de nu publicerade handlingarna gjort på allmänheten ett för petitionärerne gynnsamt intryck. En skrifvelse, sådan som den af prosten C. A. Thudén undertecknade, hvilken är affattad i en ädel och värdig anda, står nästan enstaka, som ett afstickande exempel midt ibland andra, hvilka kunna rubriceras nära nog som smädeskrifter emot en man, vid hvarsandel ingen fläck häftar och hvars ärliga uppträdande (hans åsikter må nu betraktas såsom riktiga eller icke) borde tillvunnit honom ökad personlig aktning äfven inom motståndarnes leder.»

Efter att närmare hafva framhållit det ovärdiga i att uttala missaktning mot Ljungbergs person eller betvifla hans ärlighet, särskildt då man besinnade, att en person i hans ställning haft ingen yttre förmån att vinna, men väl personlig frid och ekonomisk existens att vedervåga genom ett frimodigt framläggande af sitt samvetes öfvertygelse och sitt tänkandes frukter, fortsätter Handelstidningen:

»Hvad däremot med rätta kan förefalla förvånande och hvad som ingifvit i synnerhet personer, som uppväxt i länder med fullständig bekännelsefrihet, svåra miss-tankar om hyckleri och förtigande af egen öfvertygelse, är den i själfva verket högst märkliga företeelse, att i länder med statskyrklig institution och skarpt begränsade konfessionella stadgar samt inom den korporation som förtjänar sitt dagliga bröd på att vara »rättrogen», gifvas så ytterst få exempel på afvikande åsikter från någon af kyrkolärans många detaljer. Ej mindre förvånande äro de exempel man haft därpå att den teologiska nyansering, som en nykommen biskop representerar, kan inom särdeles kort tid vinna stark utbredning inom hans

underlydande prästerskap. Saken låter dock psykologiskt förklara sig, utan att man behöfver tillgripa den afskyvärda utvägen att framkasta tvifvel därom att de åsikter som bekännas, utgå från ren öfvertygelse. -- — —

Karakteristiskt för nästan alla petitionerna är missuppfattningen af lektor Ljungbergs ståndpunkt. Petitionärerne behaga förblanda två vidt skilda saker: det att hafva en annan uppfattning af bibelns läror och det att förneka bibeln. Denna missuppfattning går därhän, att de utan vidare omständigheter förklara en åsikt, som visserligen icke är ortodox i luthersk mening, för att tillika vara irreligiös, och uttrycket »irreligiösa idéer» begagnas därefter såsom häfstång för att få hr Ljungberg aflägsnad äfven från sin plats som lärare — i latin — vid härvarande läroverk.

Petitionerna åtföljas emellertid af åtskilliga protester mot petitionerandet, undertecknade af prästmän, som frågat sig, hvilket praktiskt mål med dylika skrifter kan vara att vinna, och som icke kunnat utleta något sådant. Därutinnan hafva de ock utan tvifvel rätt. Finnas lagar och förordningar i denna sak att tillämpa mot hr lektorn, så kunde stiftets prästerskap tryggt förlita sig därpå att vederbörande skola begagna dem; finnas sådana icke, så skall intet petitionerande i världen förmå vår regering att egenmyndigt stifta en »lag för tillfället» (lex in casu). Allt hvad med detta bråk åstadkommits har, såvidt vi kunna döma, varit ett af petitionernas simpla beskaffenhet framkalladt vidrigt intryck på svenska allmänheten, skadligt för flertalet af petitionärerne själfve.»*

* Liknande uttalanden förekommo såväl i det liberala Aftonbladet, hvilket förklarade, att »petitionärerne ådagalägga mycken konfusion i begreppen, mycken okristlig ilska i sinne-
laget, mycken cynisk råhet i tankegång och framställning», som i de politiskt konservativa organen Nya Dagligt Allehanda

Bibelns lära om Kristus.

Ungefär samtidigt med att senast nämnda artikel offentliggjordes utkom Rydbergs skrift *Bibelns lära om Kristus* i dess första upplaga.

Rydberg hade — enligt hvad han själf meddelar i en senare upplaga — gjort förarbeten till afhandlingen om den paulinska och den johanneiska kristologien, då tidsomständigheterna påskyndade utgifvandet af hans nyssnämnda skrift, hvars plan och närmaste syfte icke tilläto honom ur kristologisk synpunkt analysera hvar och en af Nya testamentets skrifter för sig. Ty hans arbete hade ju ett särskildt syfte — att tjäna som inlägg i en strid.

»Sannolikt hade jag länge dröjt med offentliggörandet af *Bibelns lära om Kristus*» — skrifver han 1875 till Borchsenius — »om jag icke känt mig särskildt upp-

— som förut med kraft tagit till orda mot Strängnäs domkapitel *contra* kyrkoherden Hallin — och den af Bernhard Cronholm i Malmö utgifna *Snällposten*; denna senare citerade Geijers ord: »Jag är hvarken kyrkokristen eller ens en bibelkristen» o. s. v. och tillade: »Det är det resultat hvartill en stor och ädel ande hade kommit i sökandet af sanningen. Enär dessa hans tankar ej äro öfverensstämmande med den formulerade bekännelsen och då han var, väl ej capitularis, men consistorialis, hvarför kom då icke någon af dem, som nu ropa sitt »korsfäst», fram emot honom? Männe det var därför att han var en väldig kämpe, med hvilken man fruktade att inlåta sig i strid?»

I tidningen *Kapten Puff* förekom en ganska kvick visa: »Lådan går», som börjas:

Från Svenljunga, Kinds kontrakt,
 :: lådan går ::
 Stiftet rundt från trakt till trakt
 :: lådan går ::

manad genom en förföljelse, som biskopen och en del af prästerskapet i Göteborgs stift anställde mot lektorn vid Göteborgs gymnasium, den som skarpsinnig kronolog kände dr Ljungberg, för att få honom afsatt.»

Det var i början af 1862 -- i februari eller mars -- just då den mot Ljungberg riktade nit-älskan flammade högst som Viktor Rydberg vände sig till Hedlund och begärde ett par veckors ledighet från sina redaktionsgöromål, emedan han ville skriva något till Ljungbergs försvar. Det skulle blifva en skrift om ett eller par ark. Det mötte ingen invändning, men tjänstledigheten utsträcktes något längre, och skriften vardt »Bibelns lära om Kristus», som i sin första form omfattade mellan åtta och nio ark. Den synes vara afslutad i april, i hvilken månad Rydbergs namnsedel till tryckeriet är dagtecknad, och den utkom i slutet af maj.

Justitieministerns ombud i Göteborg (stadsnotarien Rabe) förfrågade sig genast, om boken skulle beslagtagas och åtal väckas mot författaren, men De Geer svarade nekande. Ironiskt skref Jönköpingsbladet: »Det hedrar omdömet hos en tryckfrihetsväktare i vårt land att ifrågasätta lagligheten af en skrift, som strängt håller sig till bibelordet.»

Den Ljungbergska striden måste som sagdt beaktas såsom *utgångspunkten* för Rydbergs ryktbara kristologiska skrift. Ty härigenom voro dess ämne och behandlingssätt på förhand begränsade. Det gällde icke frågan om hvad Rydberg *själf* trodde eller menade. Det var icke ett rent filosofiskt-religiöst spörsmål. Det var en af en bestämd händelse framkallad fråga, vilkendera me-

ning, som vore den bibeltrogna eller icke. Detta får man icke förbise.

År 1879, just då V. R. fullbordat omarbetningen till fjärde upplagan, skref han till Borchsenius:

»Märk väl, det är icke en exposé af min egen lifsåskådning som detta arbete framställer, utan af den lifsåskådning, som jag funnit i Nya testamentet, och som jag framställer lika objektivt och opartiskt som om jag skulle hafva redogjort för innehållet i Veda eller Zend Avesta. Utan glädje är likväl en sådan verksamhet icke. Jag har därunder själf fått ökad vördnad för Nya testamentets idékrets. Ju mer jag inträngt i densamma, dess mer djup och vid förekommer den mig, och i jämförelse med den äro alla de nuvarande kyrkornas dogmatiska system verk af småtänkte och hopkrympte pygméer.»

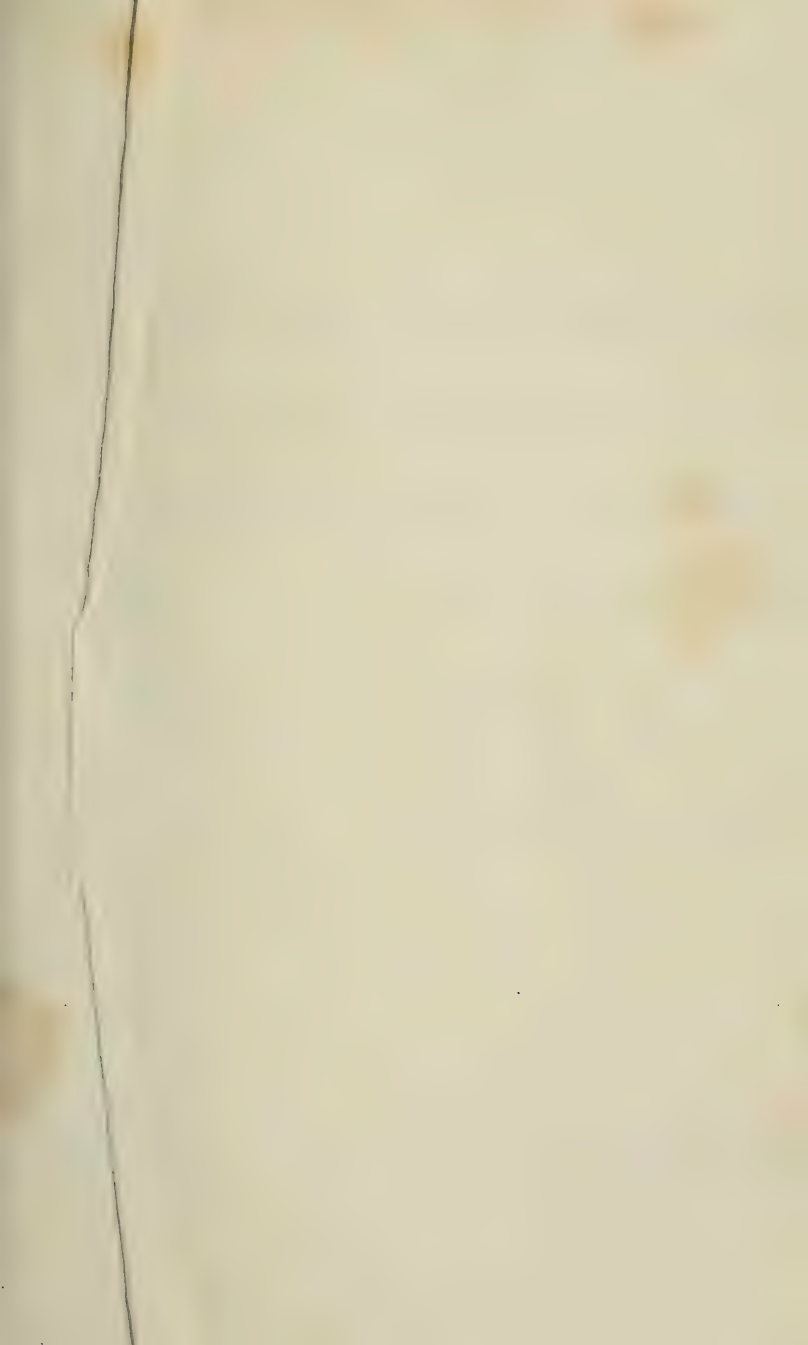
I ett tidigare bref (1875) till samme adressat skrifver han:

»Anmärkas bör, att min ståndpunkt i striden alldeles icke var i vanlig mening rationalistisk, utan kritisk-historisk och att jag i min undersökning kom till resultat, hvilka lika litet behagade den torra förståndsuppfattningen som ortodoxien.»

»Bibelns lära om Kristus» i dess första upplaga sönderfaller i sex kapitel.

I det första redogöres för undersökningens grundvillkor.

Författaren utvecklar, att afhandlingens syfte är att utröna, om kyrkans lära om Kristus öfverensstämmer med Nya testamentets. Bibeln måste läsas utan dogmatiska förutsättningar, utan ått låta bekännelseskrifter eller sym-

Alt underskredt är författare till den i Skandina-
vidningens Polys Boktryckeri tryckta skriften
"Bibels Lära om Kristus. Samvetsrens Undersökning
Af V. R." intygas härmed

Pöteborg i April 1862.

Victor Rydberg

boliska böcker utgöra ledning för omdömet och utan att man missbrukar bönen till att bedja om orubblig tro på nedärfda föreställningar i stället för att *bedja Gud om sanningen, den må lyda huru som helst.*

Men likaväl som man bör frigöra sig från dogmatiska förutsättningar, lika nödvändigt är att taga afstånd från de gamle rationalisternes förutfattade mening, att man i Nya testamentet skulle återfinna sin egen tidsålders vetenskapliga och förståndsmässiga världsåskådning, därvid de begingo våld på skriftens bokstaf och anda. Godtycke rådde å ömse sidor, dogmatik och förståndsskema mästrade i kapp den Heliga skrift. Frihet från förutsättningar måste vara utgångspunkten. Däremot vore det af största vikt att studera det land, den tid, det folk, hvarifrån dessa skrifter ledde sitt upphof, och den föreställningskrets, hvori de människor lefde, för hvilka Jesus förkunnade, att han vore Messias.

Författaren betecknar det vidare som en stor och olycksdiger förvillelse att tro reformationen afslutad med Luther. Denne själf betraktade sitt verk endast såsom reformationens begynnelse. Stor och olycksdiger vore ock förvillelsen att göra de symboliska böckerna till en stadigvarande och obestriddig myndighet; därigenom blefve Augsburgiska bekännelsen »den nye påfven» och kyrkan blefve byggd på motsägelsens, begreppsförvirringens farliga grund.

Katolicismen, ehuru stående på ett lägre trappsteg af den mänskliga utvecklingen, vore dock i sig starkare och mer sammanhängande.

Författaren framhåller de invändningar, som katolikerne med fog kunna ställa mot protestanterne, och betonar de senares inkonsekvenser, motsägelserna mellan på ena sidan förnekandet af kyrkomötenas ofelbarhet och

å andra bekännelseskriaternas upphöjelse till auktoritet i kyrkan, hvarigenom en oföränderlig papperspåfve skapats i stället för en kedja af levande personer.

Den sämsta utvägen att besvara dessa invändningar, säger förf:n, vore likväl att öfvergå till den romerska kyrkan; det vore att öfvergå från ett ofullkomligare af högre slag till ett fullkomligare af lägre.

Och så följa kapitlets värtaliga slutord:

»Det finnes en annan utväg, som ej är återgång och hopplöshet, utan framåtskridande och räddning. Den består uti att motsäga motsägelsen, nedslå papperspåfven och i hans ställe upphöja den fria forskningen: att våga tro, äfven i det religiösa, såväl som i det vetenskapliga, det politiska, det sociala, på frihetens välsignelse. Att i vetenskapen tro på friheten är att tro på mänskliga förnuftet; att i det politiska och sociala tro på friheten är att tro på en sedlig världsordning*; att i det religiösa tro på friheten är att trö på Gud.»

Efter denna inledning ägnar Rydberg de båda följande kapitlen åt frågan om treenighetsläran och skriften, därvid han särskildt dröjer vid insmugglandet af det oäkta stället i I Joh. Ep. 5: 7 (»Tre äro de som vittna» o. s. v.). Rydberg anser, att då detta understuckna ställe aflägsnas, finnes intet i den Heliga skrift, som intygar den athanasianska treenighetslärans sanning, och han söker gendrifva de slutsatser, som man velat draga ur döpelseorden, skapelsehistorien, serafsången samt de tre änglarne i Mamres lund.

* I femte upplagan står ett tryckfel: världsåskådning.

Fjärde kapitlet utgör en redogörelse för Messias-idén hos judarne före och vid Jesu tid och utgör bokens viktigaste del.

Rydberg framhåller bland annat, att i Nya testamentets skrifter finnas representerade alla viktigare utvecklingsgrader af den judiska Messiasidén, från den första, enligt hvilken Kristus är en blott nationell befriare, intill den sista och högsta, som betraktar den etiske förlossaren, idealmänniskan, i hans öfversinnliga förhållande till Gud och idealvärlden samt tänker honom såsom skapelsens begynnelse och historiens slutpunkt. Men, anmärker Rydberg, dessa grader, ehuru uppkomna efter hvarandra, utträngde dock icke den ena den andra, utan förefunnos alla vid Jesu tid inom judafolkets olika bildningslager. Medan de tre förste evangelisterna återspegla Messiasidén sådan den lefde hos den stora massan och framställdes i synagogornas populära föredrag, återfinna vi däremot hos Gamaliels lärjunge Paulus den spekulativa uppfattning, som gjorde sig gällande inom de lärda rabbinskolorna, samt hos förf:n till Johannesevangeliet samma uppfattning förbunden med logosidén.

Af den äldre judiska litteraturens skrifter är det särskildt Henochs bok, vid hvilken Rydberg dröjer för att påvisa, huru man i Israel tänkte sig sin väntade frälsare.

Det var en människa och idealmänniska, som borde utgöra slutpunkten i människosläktets historia. Han är den första af alla skapade varelser, af Gud förutbestämd att först i den yttersta tiden lämna de præexisterande själarnes himmel för att besegra det onda, uppväcka de döda, hålla dom öfver världen och grundlägga det eviga riket.

Messias är dämonernas besegrare. Ju mer historien nalkas tiden för Jesu lefnad, desto mera utbildas läran om Messias såsom människosläktets förlossare från djävulen.

Och så bildas ock läran om Messias, såsom den ende rättfärdige, som lider hvad släktet borde lida, en lära, hvilken dock fann motståndare bland rabbinerna, i det den stred mot läran om den triumferande segerhjälten.*

I en not på tal om tiden för Messias ankomst kommer Rydberg in på tolkningen af talet i Uppenbarelseboken; 666, hvilket han anser åsyfta Nero enligt det kabbalistiska talvärdet af de hebreiska bokstäfver som bilda orden Nero Cæsar.

De båda sista kapitlen redogöra för *Nya testamentets lära om Kristus*.

Rydberg söker visa, att Kristus själf förnekar, att han är det absoluta goda, det absoluta vetandet eller att han är allsmäktig, samt att Kristus skiljer mellan faderns och sin vilja och förklarar sina undergärningar såsom härflytande ur en kraft, som hvarje troende kan undfå.

Vidare utredes i hvad mening bibeln använder ordet Guds son och Guds söner och skillnaden mellan Gud och Kristus hos nya testamentets författare. Så upptages till pröfning »de förmenta bevisen» ur nya testamentet, att Kristus vore Gud, hvilka på olika grunder författaren söker reducera och dem han i hvarje fall anser väga föga, jämförda med de många ställen i nya testamentet,

* I senare upplagor bemöter Rydberg Hilgenfelds och Colanis åsikt, att de delar af Henochs bok, i hvilka Messias-skildringen förekommer, äro senare tillägg af någon kristen. Vore så fallet, skulle det för öfrigt blott ytterligare visa, att man i kyrkans äldsta tider gjorde skillnad mellan den absolute Guden och Messias.

som däremot strida, liksom mot *den Messiaslära hvori Jesu lärjungar uppruxit i skola och synagogor*. Han var för dem »profet, mäktig i ord och gärningar inför Gud och folket». Därefter häfdas, att bibeln uppfattar Kristus som ett skapat väsende, och att nya testamentet låter honom själf, just då han talar om det högsta och som det vill synas öfvermänskliga i sin mission, vittna att han är människa.

Rydberg dröjer vidare vid frågan om Kristi underbara börd och anmärker, att denna nu ej längre af ortodoxerne anföres som bevis för hans gedom. Slutligen påpekas, att de dogmer, hvori den kristna världens ungdom uppfostras, till större delen formulerats af prästmöten under en tidrymd, som är den dystraste i historien.

För mången kunde det visserligen synas likgiltigt, om denna dogmbyggnad reformerades eller icke; mången ansåge det kanske bekvämast, att den finge kvarstå i oförändradt skick, tills eftervärlden en gång kunde betrakta den som ett fossilt skelett, ur hvilket lif och ande vikit. Men författaren hade velat inskräpa, att det gäfves en stridighet mellan kyrkoläran och de kristna urkunderna, att förkastelsesdomen öfver den förra ej rättvisligen drabbade de senare och *att dessa ännu och för alltid äro lämpliga att utgöra grundvalen för en kyrka, som rore i stånd att omfatta hela mänskligheten, sedan det blifvit uppenbart, att Jesu lära är ett uttryck af det allmänna, i mänskligheten verkande gudomliga förnuftet.*

*

Att författaren till Bibelns lära om Kristus studerat utländsk teologi, är själfklart. Sina mästare såg han nog företrädesvis i tyске bibelforskare som

Bunsen, Tischendorff, H. A. W. Meyer och Eduard Reuss.* Framför allt hade han lärt af de senare att betrakta evangelierna i innerligt samband med den tid som födde dem. Det må ock i detta sammanhang nämnas, att Rydberg särskildt sympatiserade med schweizaren David Schenkel, hvilken var teologie professor i Heidelberg och utgifvare af en frisinnad tysk teologisk tidskrift. I augusti 1864 förordar han varmt hos Lars Hierta utgifvandet af v. Bergens öfversättning af Schenkels samma år utkomna »Das Charakterbild Jesu». Det heter i detta bref:

»Herr grosshandlanden torde af tidningarna hafva erfarit hvilket utomordentligt uppseende detta arbete gjort i Tyskland, med hvilken tillfredsställelse det hälsats af forskningens, sanningens och den religiösa reformens vänner, hvilken storm det väckt inom traditionens läger. En närmare bekantskap med själfva arbetet gör detta ock fullt begripligt. Jag har aldrig läst någon bok, som med den tyska lärdomens grundlighet förenar en så genomskinlig klarhet i framställningen, en sådan lyftning och lugn värma. Boken är på en gång för de lärde och för den stora allmänheten, för 'församlingen' såsom Schenkel själf säger. Hvad som gjorde Strauss' arbete på sin tid onjuttbart för mängden, nämligen den ur en viss filosofisk skola hämtade tunga dräkt, i hvilken det var klädt, har af Schenkel undvikits. I hans arbete förekomma inga uttryck hämtade ur en speciell skola. Än mindre har

* Hans förhållande till Baur är däremot ej fullt klart. Af flere anteckningar bland hans papper framgår, att han studerat honom, men det kritiska särskiljandet af de olika evangeliernas karakter, som utmärker Baur och hans skola, har Rydberg icke tillämpat i denna afhandling.

han låtit en förut gifven filosofisk åsikt inverka på sitt uppfattningssätt. Han står såsom en objektiv historie-skrifvare framför de fakta som föreligga honom till behandling och hvilka han upptager efter en grundlig kritik af urkunderna. I jämförelse med Schenkels arbete förekommer Renans såsom en produkt af lättsinnigt slarf.»

Rydberg stod emellertid själfständig i förhållande till hvad han lärt af utländske mästare. Kännare på detta område hafva för mig intygat, att på samma gång Rydberg anslöt sig till samtidens stora ombildningsarbete inom det religionsvetenskapliga området, rymmer hans skrift många nya uppslag, bl. a. vid användandet af den s. k. apokalyptiska och pseudoepigrafiska litteraturen samt Talmud.

Utländske forskare kommo senare delvis på andra vägar till liknande slutsatser som Rydberg häfdat. Så Beyschlag i sin exeges rörande Jesu fullständiga mänsklighet (*Die Christologi des neuen Testamentes* 1866), ehuru den metafysiska ståndpunkt B. intager låter honom formulera sin kritik på ett med de kyrkliga formerna närmare öfverensstämmande sätt. Och Colani upptager i sin »*Jesus Christ et les croyances messianiques de son temps*» (1864) på samma sätt som V. R. frågan om Jesus' förhållande till Messiasidén hos judarne.

Öfver bokens vetenskapliga värde har ju i öfrigt dömts olika ur skilda synpunkter. Den ortodoxa sidans kritik har varit omild, äfven om enstaka motståndare, såsom biskop A. F. Beckman, erkänt författarens lärdom, skarpsinne och ärliga uppsåt. Denne Rydbergs förste mera betydande

granskare framhåller såsom hans fel, att han — »intagen af sin för skriften främmande uppfattning» — vid skriftens ransakande begagnat en rabbinisk och neoplatonsk gnosis' »dimmiga glas» och »omsmält dessa läror i en nyare filosofis eller rättare teosofis degel».

Franz Delitsch yttrar i sin »System der christlichen Apologetik» (Leipzig 1869, sid. 436, 438) att Rydberg missbrukat ofullkomligheten i de judiska Messiasföreställningarna till det felaktiga beviset, att icke heller Nya testamentet ansåge Kristus såsom gudamänniska, emedan den judiska Messiasläran, äfven i sin mest transcendenta gestalt, icke ginge längre än att i Messias se ett Gud närstående, præexisterande men icke gudomligt väsende; och han anmärker att Rydberg för att finna judiska parallelställen efter hvilka paulinska utsagor vore att förstå äfven upptagit judisk litteratur efter Kristi tid.

N. m. domprosten J. Personne (J. P.), vill i sin mycket häftiga motskrift af 1880, till hvilken vi skola återkomma, göra gällande, att Bibelns lära om Kristus ej kunde räknas som ett vetenskapligt alster, »trots de aktningsojudande studier, hvarom den bär vittne».

Och för att anföra ännu ett ord från ortodox sida, så uttalar professor Valdemar Rudin i sitt inträdestal i Svenska akademien (1896), under erkännande af en del arbetets förtjänster, likväl den öfvertygelsen, att detsamma, »så vidt det *vill* vara ett angrepp på den kristna kyrkoläran, är ett stort, ett allvarligt misstag».

Å andra sidan må först erinras om professor Axel Nyblæus' likväl mera från rent filosofisk

än teologisk eller bibelexegetisk ståndpunkt utförda redogörelse för striden mellan Beckman och Rydberg, därvid han — trots flere anmärkningar — i de viktigaste punkterna ställer sig på R:s sida.

Vidare föreligga från senare tid ett par vägande uttalanden från representanter för den modernare teologien. Så yttrar sig i direkt motstrid mot Rudin teologie lektor L. Bergström: »Hvad angår Rydbergs bibliska kristologi, kan jag ej medgifva, att den väsentligen är ett misstag, om den ock ej är baserad på nyaste forskningar angående olikheter i de nytestamentliga skrifternas åskådning. I det stora hela torde dock Rydberg hafva uppnått ett riktigt resultat, då han ej kan medgifva, att Kristus enligt Nya Testamentet *i absolut mening* är Gud.» Efter att hafva anfört de viktigaste af de grundläggande satserna i Viktor Rydbergs bok, uttalar lektor Bergström »sin förvåning öfver att dylika satser kunna betecknas såsom misstag i det väsentliga».* Närmare har samme författare utfört dessa synpunkter i sin 1900 utgifva skrift »Hvarför vi kallas kristna», där han likaledes i polemik mot Rudin förklarar sig vara öfvertygad därom, att »Rydberg *i det väsentliga* har rätt, när han med bibeln i sin hand angriper kyrkoläran, och att, äfven om han i en eller annan detalj tagit miste, han dock torde stå på Kristi och apostlarnes sida, när han på fullaste allvar söker häfda Guds absoluthet och Kristi subordination under Fadern,» samt att hans tankar alltså »*äro ett renare uttryck för sann kristendom än kyrkans nu härskande be-kännelse*».

* I religiösa och kyrkliga frågor, del. XXXIII, sid. 63—64.

En annan svensk teolog, N. J. Göransson, uttalar i en öfversikt öfver den moderna teologien i Ord och Bild 1899, att »af svenske teologiske skriftställare af nyare skola, som utfört ett arbete på den moderna teologiens område, *måste första platsen tillerkännas Viktor Rydberg*», och att, ehuru hans egentliga forskningsområde var religionshistorien, »han dock i många betydelsefulla arbeten uttalat sig i den egentliga teologien på ett sätt som måste göra honom jämnställd med en teolog af facket», hvarefter det tillägges, att »ehuru man icke äger någon utförlig framställning af Rydberg i fråga om sanningsbevisningen för det kristliga trosinnehållet, så misstager man sig nog icke däri att hans lösryckta uttalanden tillkännagifva *en öfvertygelse, som utgör ett framsteg utöfver Rietschl och hela den moderna tyska teologiens ståndpunkt.*»

*

Bibels lära om Kristus, afsedd att utgöra ett inlägg i en »förpostfäktning», blef snart erkänd af anhängare såväl som af motståndare såsom den teologiskt-nyreformatoriska rörelsens hufvudskrift i vårt land. Och den kom att utöfva ett icke ringa inflytande på det allmänna tänkesättet hos vida lager af bildade kretsar.

Den tyske kyrkohistorikern *Fr. Nippold* yttrar, att uti Sverige ännu mera än i de öfriga protestantiska landen klyftan emellan kyrkoläran och det bildade tidsmedvetandet hade blifvit oöfverstiglig, hvadan det uppstått en liflig opposition mot ortodoxien, ledd företrädesvis af fördomsfrie, högt begåfvade lekmän.*

* Handbuch der neuesten Kirchengeschichte, s. 462.

»Bibelns lära om Kristus» gaf också, mer än någon annan af tidens skrifter på detta område, — och intresset var då här i landet mycket riktadt åt detta håll, såsom bl. a. framgår af den rika öfversättningslitteraturen — luft åt de tvifvelsmål som rörde sig i mångtusende bröst och som väl förut tagit sig uttryck både i värdefulla och värdelösa skrifter, af hvilka likväl ingen var ägnad att utöfva så starkt inflytande som Rydbergs skrift. Rydberg ägde en äfven af motståndarne erkänd sällsynt förmåga att kläda en djup och skarpsinnig undersökning i en klar, enkel och tilltalande form.* Här mötte man icke den lärda tyngd i framställningen, som gjorde åtskilliga af dessa skrifter — exempelvis Ljungbergs — svårtillgängliga, och än mindre den flacka ytlighet eller hånfullhet, som framträdde i andra. Och hvad som kännetecknade denna bok och i det hela den svenska nyrationalism, hvars yppersta alster den var, till skillnad från mera radikala sträfvanden var dels att den icke stannade vid förnekande af Kristi gudom, utan äfven sökte med stöd af skriften förklara möjligheten af den andliga makt Kristus utöfvat, dels att den långt ifrån att drifvas af en mot kristendomen fientlig anda åsyftade återuppväckandet bland folket af den kristna tron i hennes nytestamentliga enkelhet och sanning. Det oaktadt verkade boken både på anhängare och motståndare som en djärf fritänkareskrift — »otroshjälte» blef författarens vedernamn; den slog ned som en blix,

* Så tillerkänner hans skarpe motståndare professor Granfelt honom den prisvärda förtjänsten att skriva på en gång populärt samt med verklig talang.

frankallade liffligt bifall och ifriga motsägelser och väckte en uppmärksamhet, som icke förut kommit något liknande svenskt originalarbete till del.

Man var ock å de ortodoxes sida angelägen att varna för skriften, hvilken kännetecknades såsom »ett nytt alster af den gamla otrön».

Dessa ord, mot hvilka Rudin i sitt minnestal på det bestämdaste opponerar sig, förekomma i den första mera märkliga motskriften, den i Vaktarens n:o 25—27 år 1862 införda.*

Denna anmälan är mycket hetsig.

Väl säges det i början, att »författaren med en viss uppriktighet synes söka sanningen», men detta medgifvande tages senare tillbaka, då det t. ex. heter: »om författaren velat gå redligt och verkligt samvetsgrant tillväga»; vidare talas om hans »öfvermodiga och hånfulla yttranden och odrägliga högmod, då han talar om treenighetslärans oförnuft»; det säges, att han infört grin och begabberi i sin behandling af ämnet, och att man i hans bok icke funne spår af »den aktning, hvarje människa är skyldig visa andra människors redliga och uppriktiga öfvertygelse, den skonsamhet, man bör ådagalägga mot hvad andra anse heligt och dyrbart, men ofta hån och bespottelse öfver det för tusentals hjärtan heligaste på jorden». »Sannerligen, ett skriftställer, som gör anspråk på vetenskaplighet och med så oerhördt lättsinne behandlar lifvets allvarligaste och högsta angelägenhet, har i och med detsamma dömt sig själf.»

* Såsom dess författare har jag hört uppgifvas en då tjugufemårig filosofie kandidat, som sedermera kommit att intaga en af de främsta platserna i svenska kyrkan.

Slutorden äro särskildt anmärkningsvärda. Väktaren medgaf författarens rätt att forska i bibeln, helst Kristus själf anbefallt, att man skulle ransaka skrifterna, men ville däremot »på det allrasträngaste ogilla, att författaren, därför att tviflet gnagde på hans eget hjärta, velat på sätt som nu skett utså tviflets och otrons säd i sina bröders».

Att kasta brandfacklan in i sin nästas hus, anses för en afskyvärd gärning, och den borgerliga lagen belägger densamma med svåraste ansvar. Men ännu större ansvar, ännu förfärligare skuld drabbar den, som söker upptända tviflets förtärande brand i sin nästas själ. — — — Vi ha redan sett ett par exempel på de mörka tvifvel, de hemska strider, författarens bok uppväckt i svaga människohjärtan. Kan väl sådant glädja författaren att höra? Vi hoppas, att författaren ännu ej hunnit blifva så förhärdad. Om blott en enda af författarens medmänniskor genom de tvifvel författaren uppväckt i hennes själ lider skeppsbrott på tron och för tid och evighet går förlorad i otrons och förtviflans kval — hvilket brännande samvetssår för författaren! Må författaren besinna detta, innan han vidare fortgår på den farliga bana han börjat beträda! O! att han ville använda sina ädla gåfvor till fäderneslandets nytta i stället för att såsom nu rikta dem på dess fördärf genom att anfalla dess religion, alla samhällens grundval.»

Och med hänsyn till de många enskilda, som författaren kunde genom fortsatt verksamhet komma att blifva till fördärf, ville Väktaren med outplånlig eldskrift inrista i hans hjärta och samvete orden: »Men hvilken som förargar en af dessa små, som tro på mig, honom vore bättre, att en kvarnsten vore bunden vid hans hals och han sänktes ned i hafvets djup.»

Denna anmälan gaf Rydberg anledning till ett *genmäle till Väktaren*, som han fogade till den redan samma år i september utgifna andra upplagan af sin skrift.

Detta genmäle, ett mästerstycke af skarp men sansad polemik mot ett mycket häftigt angrepp, utgör ett viktigt komplement till hufvudskriften.

Gent emot påståendet, att hans skrift vore »ett nytt alster af den gamla otron», betonar Rydberg, att frågan ej handlade om tro eller otro, utan vore af rent vetenskaplig natur: om kyrkans lära öfverensstämde med nya testamentets eller icke. Och han försvarar därefter sin ståndpunkt och bemöter angriparens exegetiska och filosofiska invändningar samt häfdar gent emot hans slutord och angreppen på honom, därför att han upptändt tviflets förtärande brand i nästans själ, manligt och kraftigt forskningens frihet.

Han slutar med dessa öfvervåldigande ord:

»Den som vill, att man i mänsklighetens högsta och heligaste angelägenheter skall förtiga och undertrycka i stället för att meddela och utbreda, hvad man efter samvetsgrannaste undersökning funnit sant vara, han vet ej hvad kärlek till sanningen är, han har aldrig rätt innerligt förnummit sanningens helige ande i sitt hjärta, han måste därtill tvifla på sin egen sak och betrakta den som tryggad endast genom skriftforskarens tystnad. Förgäfves skall han fordra denna tystnad genom att hänvisa på de tvifvel, som det fria ordet kan och måste väcka. Genom det tvifvel, som eggas till användande af förnuftets himmelska gåfva, var det från begynnelsen bestämdt, att folkens tro skall luttras, religionen förklaras,

uppenbarelsen framträda i former, allt renare afspeglande dess eviga innehåll. Blott *det* tvifvel är ett tvifvel till döden, hvilket reflexionslöst slår öfver till absolut förnekelse. Men detta slags tvifvel har ingen näring i förnuftet, upptändes aldrig af forskningen. Det är i sig själf oförnuft, och *det väckes, det utvecklas genom det oförnuftiga i en härskande dogmbyggnad*. Tusen sinom tusen af »dessa små», som annars skulle trott på Jesus — det är: på Gud i människan, på det sanna, det goda, att de äro himmelska och eviga makter, fast de låta sig förnimma i jordiska och förgängliga hjärtan — blifva dagligen, redan inom skolans väggar, offer för *det* tviflet: den späda tankens första ansträngning riktar sig i tysthet mot dessa läror, som sägas vara gudomliga, men lämna hjärtat kallt, medan det outvecklade förnuftet redan som instinkt reser sig emot dem. Det händer då lätt, att det gudomliga blir ett tomt, föraktadt ord, emedan det oförnuftiga en gång usurperat dess namn; och utan tro på det eviga, utan medvetande om det idealmänskliga träder den unge snart därefter ut i hvardagslifvets strid, i kamp för förvärfvet, för tillfredsställelse af sinnelivets, det fenomen-mänskligas behofver. Blifver han under dessa förhållanden en god Jesu efterföljare, en det sannas själfuppoftande vän och kämpe, så har det skett i trots af en osund dogmatisk och i grunden antireligiös uppfostran.»

Snart afhördes emellertid motskrifter med tyngre vetenskaplig rustning och bättre ammunition än »Väktarens».

»Svensk Kyrkotidning», Rydbergs gamle antagonist, som kort förut angripit Ljungberg och det »tänkarsnille» han hyllade, ägnade i n:o 9 och 10 för 1862 en med *W—m* (Claes Warholm) märkt

artikel, »*Ett kapitel ur läran om Jesu Christi gudom*», som företrädesvis är riktad mot V. R. — I »*Teologisk Tidskrift*» 1862—63 offentliggjorde d. v. domprosten och professorn, sedermera biskop A. F. Beckman sina äfven i broschyrform utgifna artiklar *Nya Testamentets lära om Christi gudom*, hvilkas uppgift var dels att framhålla de stöd Nya Testamentet innehöller för Kristi gudomshärlighet och för uppfattningen af gud och människa i en person, dels att utveckla den lära som enligt rätt uppfattning vore den gällande ortodoxiens. I »*Skolvännen*» 1864 (n:o 1—6) meddelade Per Wieselgren sina »Bref till en samvetsgrann vän, som genom att läsa V. R:s s. k. bibellära om Kristus och Viktor Rydbergs uppsats om Jehovahtjänsten hos hebreerna före babyloniska fångenskapen erkänt sig hafva blifvit en man som tviflar».

Af senare motskrifter må i detta sammanhang nämnas kontraktsprosten, sedermera biskopen Lars Landgrens *Några anmärkningar* vid »*Bibelns lära om Kristus*», tredje upplagan, i »*Teologisk Tidskrift*» 1868; och finske professorn A. F. Granfelts inbjudningsskrift »*Till åhörande af det offentliga föredrag, hvarmed prof. H. Råbergh tillträder sitt ämbete*» (Helsingfors 1872), hvilken utgör en kritik af *andra* upplagan af Rydbergs skrift eller egentligen af det kapitel, »hvarpå hela kraften af hans argumentation hvilar», nämligen »*Messiasidéen hos judarne före och vid Jesu tid*»*;

* I Rydbergs exemplar af Granfelts skrift förekomma flere randanmärkningar med påpekande af att angreppen icke träffa den granskade skriften och ej komma dess författare vid eller utgöra »metabaser, som öfverflytta frågan på det

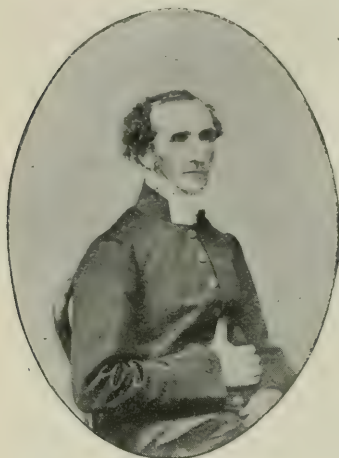
än vidare lektorn, sedermera domprosten J. Perssones ofvannämnda granskning af fjärde upplagan (1880) samt en ej ringa del af docenten, n. v. kyrkoherden C. E. Johanssons »Den Heliga skrift och den negativa kritiken» (1886). Af de under 1860-talet utkommande motskrifterna var Beckmans utan gensägelse den mest vägande, och det var ock mot denna som Rydberg, efter någon tids tystnad, fann sig skyldig taga till orda.

*

I det enskilda lifvet fick Rydberg nog förnimma, att han »inkastat en brandfackla». I Göteborgs stad och stift predikades både från schartauanska och andra predikstolar mot kättaren. Han var »en märkt man». I Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle höjdes från prästerligt håll gensagor mot hans inval, då det var på tal våren 1863; valet genomdrefs likväl i december 1865, sedan flertalet förkastat ett par förut föreslagna, som skulle upptaga de lediga platserna. Han betraktades af breda

personligt psykologiska området. — Då Granfelt yttrar, att om man förnekar Guds människoblifvande i Kristus, fordrar konsekvensen, att man ock får förneka de af evangelisterne berättade underverken som ensamt häraf förklaras, men att man då ej heller kunde med bibelns hjälp omkullstörta kyrkans lära, antecknar Rydberg, att man enligt denna uppfattning icke skulle kunna, ifall man ej trodde på Buddhas underverk, företaga en jämförelse mellan den moderna buddhaismen och den ursprungliga. När Granfelt förklarar, att »Guds oändliga egenskaper lika litet kunna godtyckligt öfverflyttas såsom ett yttre påhäng på ett inskränkt ändligt väsende som Gud kan antagas ha tröttnat på sin världsstyrelse och dess slutliga genomförande och uppdragit bestyret därmed åt någon annan», antecknar V. R.: »Förträffligt sagdt och användbart på ortodoxien».

lager som en »otroshjälte». Betecknande är, hvad en Rydbergs kamrat i tidningen berättat mig, att hans städerska af denna anledning vägrade åtaga sig bära middagsmat till Viktor Rydberg, det gjorde hon inte — »för det var en farlig karl».

NILS IGNELL.

F. 1806, d. 1864.

Men från många håll fick han ock mottaga erkännande ord. Bland de skrivelser som detta år kommo honom till handa satte han särskildt värde på tvänne bref från sin svenske lärofader, *Nils Ignell*.

Det ena, dagtecknad den 4 augusti 1862, lyder:

»Att jag först nu går att framföra min tacksamhet för Bibelns lära om Kristus, har sin förklaringsgrund därutinnan, att jag först för omkring 14 dagar fick veta, att herr Rydberg varit här samt om det mig vänskapsfullt förärade exemplaret.

Därjämte har jag först nyligen hunnit inhämta hvilken skatt vi fått uti detta arbete, ty änskönt jag genast arbetet kom ut köpte ett exemplar af detsamma, kommo andra göromål emellan, som hindrade mig från att noggrant genomläsa det.

Få böcker ha tillskyndat mig en sådan glädje. Man är så ovan att uti svenska skrifter i det teologiska facket

finna någon omfattande lärdom och gedigenhet. Att herr Rydbergs bok härutinnan skulle göra ett undantag, härfpå var jag på förhand beredd, emedan jag läst den dräpande recensionen af Cornelii Religionens historia. Emellertid öfvergick hon min väntan. Det väcker nästan min förundran, huru herr Rydberg kunnat förskaffa sig den tillgång på litterära hjälpkällor, om hvilkas användande boken vittnar. Hvad själfva ämnets behandling vidkommer, vet jag mig icke hafva läst något så slående och bevisande. Och icke mindre än klarheten och den öfvertygande kraften, måste jag skatta författartalangen i den korthet, med hvilken ämnet blifvit behandladt, samt i det afhållande från hvarjehanda utlöpnings- och sidobetraktelser, till hvilka annars skriften så lätt kunnat gifva anledning.

En särskild glädjeric och lofvande betydelse har Tit. teologiska författarskap därutinnan, att det är utgången från en man utan prästkrage. Detta bebådar gryningen af en tid, då äfven teologien såsom vetenskap ej längre är bunden vid ett visst stånd eller vissa korporationer. Om Tit. än i detta hänseende väl har sina föregångare i andra länder, så har dock ingen, icke ens den ryktbare baron Bunsen, så gått till roten af frågorna eller med sådan lärdom och precision behandlat dem. För hela det kyrkliga tillståndet kan detta omöjligen blifva utan sin stora och djupt ingripande betydelse.

Mycket beklagar jag, att jag måste sakna nöjet af herr Rydbergs besök. Underrättelsen, att Tit. varit här utan att jag fått se och muntligen samtala med en man, som såsom skriftställare står mig så nära och som med sådan öfverlägsenhet upptagit den stora sak, som varit föremål för min lefnads verksamhet, gjorde mig ganska ledsen. Man önskar ju dock personligen se och sluta

sig till dem, med hvilka man står i närmaste andliga gemenskap, och skulle jag någon gång, hvilket knappt är troligt, mer komma till Göteborg, skulle Viktor Rydberg blifva en af de första jag går att besöka. Men fastän personligen obekant, tillåt mig dock att såsom det tillhör den broderliga gemenskapen framgent få bruka ordet *du* samt, under tillönskan af Guds välsignelse öfver dig och ditt författarskap, få teckna

din tillgifne vän

N. Ignell.»

Rydberg synes icke hafva besvarat detta bref förrän vid jultiden, då han därjämte sände Ignell sitt porträtt. Han mottog då till svar följande bref, där Ignell åter berör Bibelns lära och jämte förnyade erkännanden riktar anmärkningar mot en synpunkt i Rydbergs arbete. Brefvet, dagtecknadt den 29 december 1862, lyder:

»Jag började anse mig böra räkna dig bland de författare, som, vare sig af hushållsamhet med tiden eller af andra skäl, icke besvara andra bref än affärsbref. Desto angenämare blef jag julaftonen öfverraskad af din synnerligt vänskapsfulla och smickrande hågkomst både med brefvet och med porträttet. Kärare har aldrig någon julgåfva varit för mig. Därjämte får jag tacka dig för andra upplagan af »Bibelns lära om Kristus». Exemplaret har riktigt och utan dröjsmål kommit mig tillhanda. Jag afbadade tillfället att därför framföra min tacksamhet, då jag skickade dig mina religionsvetenskapliga (icke *religionsfilosofiska* såsom förläggaren oriktigt annonserat dem) uppsatser. Men denna lilla broschyr är fastän färdigtryckt ännu icke i det skick, att hon kan framläggas för allmänheten, och blir det troligtvis först på nyåret.

Särskildt tackar jag dig för ditt »*Gienmäle till Väktaren*». Det är ett mästestycke af polemisk konst. Du har i hög grad lyckats förena med den dräpande vederläggningen äfven den egenskap att vara underhållande, en egenskap som polemik annars vanligen saknar. Jag afvaktar med otålighet de motskrifter dem du omnämner. De skola säkert föranleda dig att ingå uti en omständligare framställning af »Bibelns lära om Kristus». Ty om det än är fullt riktigt, såsom du så öfvertygande har visat, att den ortodoxa lära som först på mötet i Nicea blef gjord till hela kyrkans gemensamma lära icke är att återfinna i N. T., utan tvärtom är i en uppenbar strid mot hela idégången och föreställningssättet hos samtliga N. T. skrifter, så vill du säkert icke bestrida, att en stor skillnad äger rum emellan de kristologiska föreställningarna hos de tre förste evangelisterne och de i fjärde evangeliet samt att just från det senares logoslära hufvudsakligen det kyrkliga lärobegreppet efter hand utbildat sig. Därjämte torde du då äfven bli i tillfälle att undanröjda ett missförstånd, till hvilket många läsare uti sin ovana vid en diskussion af kyrkliga frågor gjort sig skyldige, nämligen det, att du själf skulle omfatta till alla delar den äldsta kyrkans kristologiska föreställningar, därför att du icke öppet bekämpat dem. Hvad mig vidkommer, kan jag ej annat än erkänna din goda takt, att du, strängt hållande dig vid titeln af din skrift, strax vid ditt första uppträdande icke inlätit dig på den frågan, hvad som af dessa föreställningar måste släppas såsom förgängliga tidsföreställningar och hvad som måste fasthållas i enlighet med den ombildning Jesus själf gifvit åt Messiasidén.

De frön till ett högre religiöst och sedligt åskådningssätt, du säger dig hafva märkt, glädja mig på det högsta.

Om någon del i deras utsående må tillskrifvas mig, är detta ett bevis, att mitt arbete icke varit fåfängt. Från första stunden sedan jag själf klart försatt mig in i det religiösa åskådningssätt, för hvilket jag sedermera varit en ringa organ, har jag betraktat mig själf som ett slags missionär till Sveriges bildade samhällsklasser. Den negativt kritiska sidan af min verksamhet åter har kyrkans reaktionära politik gifvit vid handen. Jag säger reaktionära *politik*, ty om än samvetsgranna ortodoxa gifvas här, är för andra åter ortodoxien endast en kyrklig fana, uti hvars hårdnackade fasthållande de sätta sitt värn mot alla kyrkliga rörelser, väl icke fördömande de moderna religiösa lärorna för deras egen skull, men för den omstörtning i de bestående förhållanden hvarmed de hota. Men såsom du, lika lifligt som jag, har insett, är just bekämpandet af dessa fiender, som vilja göra religionen till en utvärtes form och en läxa, det första villkoret för en gudaktighet som är anda och lif.

Särdeles gläder det mig, att yngre, friskare krafter nu hafva öfvertagit ett verk, som jag sannolikt snart går att lämna.»

Den anmärkning, Ignell här riktar mot Rydberg, att denne icke skilt mellan de kristologiska föreställningarna hos synoptikerne och hos Johannes-evangeliets författare, har äfven af andra mot Rydberg sympatiskt stämde granskare framhållits. Särskildt har Nyblæus i sin eljes gent emot Rydbergs arbete så välvilliga redogörelse för striden om Kristi gudom i fråga om Rydbergs metod anmärkt, att han anför en hel rad bibelställen utan att göra någon egentlig skillnad mellan de olika skrifter, af hvilka Nya testamentet består, och Nyblæus betecknar det som en ovetenskaplig halfhet,

att han af sina antagonisterna i det teologiska lägret låtit förleda sig att använda den samma.

I en senare upplaga af sitt arbete medgifver Rydberg riktigheten af denna anmärkning, men uttalar, att enligt hans åsikt, hvilken sedan blifvit af Beyschlags »Die Christologie des Neuen Testaments» stärkt, framställa Nya testamentets skrifter *en och samma Kristusbild*, ehuru sedd från olika synpunkter, alltefter en svagare eller skarpare metafysisk inblick i hans väsen. Ortodoxien bestrede ju icke heller Kristusbildens identitet i de olika delarna af Nya testamentet, i hvilken Paulinska lära om urmänniskan och universal människan Rydberg dock funne den nytestamentliga kristologiens högsta utvecklingsform.

Ett är säkert — att för den Rydbergska skriftens populära verkan var hans metod af mycken vikt.*

Utom Ignell var det en annan framstående författare: *Fredrika Bremer* — hvilken Rydberg besökt i Stockholm våren samma år — som tillskref honom om Bibelns lära, samtidigt med att hon

* En författare i Aftonbladet 5 sept. 1873 (von Bergen), som likaledes anser, att Rydberg bort granska bibelns *läror* om Kristus, när det finnes flere, och att därför undersökningsmetoden ur bibelkritikens synpunkt ej är hållbar, finner dock, att bevekelsegrunden till förfarandet låter sig begripas och rättfärdigas af bokens polemiska syfte. Ty de bekännelse-trogne utgå just från att bibeln är ett inom sig harmoniskt helt, och hos anhängarne af inspirationsdogmen skulle hvarje tal om motsatta lärobegrepp strax från början stött på döfva eller med föresats tillstoppade öron. V. R. flyttade striden in i motståndarnes eget läger, och just genom att ansluta sig till det gängse föreställningssättet om en väsentlig öfverensstämmelse mellan Nya testamentets kristologiska lärobegrepp har han i ej ringa mån främjat arbetets insteg hos den läsande allmänheten.

sände honom sitt arbete öfver Grekland (28 november 1862).

»Författaren till: »*Den siste Athenaren*» kan icke vara likgiltig för det nya Athen och det grekiska folk som uppstått ur det gamlas ruiner! Denna öfvertygelse och önskan att gifva ett bevis af den innerliga högaktning och beundran, som hon hyser för den unge begåfvade skriftställaren, ha manat författarinnan af hoföljande bok öfver det nya »Grekland och dess öar» att sända den till Viktor Rydberg.

Jag skulle äfven gärna vilja tala med er om en annan bok, som jag nyligen läst med stort nöje, nämligen om »*Bibelns lära om Kristus*». Men om jag läst den med så stort nöje, så är det icke därför att jag i allt öfverensstämmer med författaren eller att jag finner honom *alltid* vara fullt rättvis eller ens fullt billig, utan förnämligast emedan jag anser honom vara den ende svenske tänkare (åtminstone som jag känner) med hvilken jag känner mig kunna komma fullt öfverens, om nämligen han vill taga ännu ett par steg »plus ultra», hvilka jag anser, att han måste taga, om han vill vara trogen sina premisser, om han vill vara konsekvent med — sig själf.

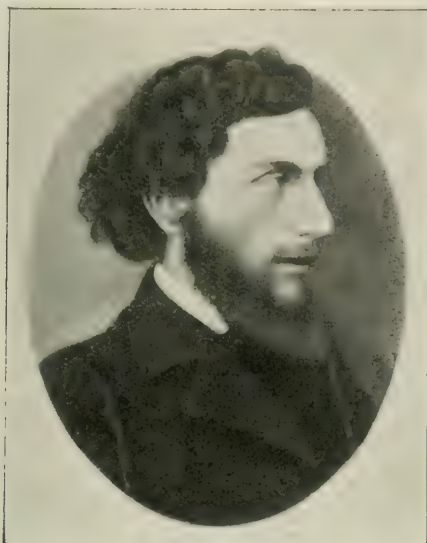
Men härom och om den *högsta* kritiska ståndpunkten måste jag muntligen tala med honom själf. Med honom skulle jag kunna göra det utan fruktan.

Kommer ni till Stockholm i vinter? Glöm då ej bort er nya, gamla väninna

Fredr. Bremer.»

Såsom typiskt för det intryck boken gjorde på många sanningssökande ungdomar må följande bref från en student, skrifvet 1864, anföras. Det

kan förtjäna läsas såsom motvikt mot Väcktarens svartteckning af den olycka boken påstods ha vållat å många håll.

C. S. WARBURG.

F. 1835, d. 1865.

Efter fotografi i Rydbergs ägo.

»När jag sist var i Göteborg var det mig en särdeles glad stund, när jag personligen fick göra den mans bekantskap, som särskildt på mig utöfvat ett visst inflytande. Oviss när eller om ett sådant tillfälle åter erbjuder sig, vågar jag *nu* säga, hvad jag *då* icke kunde, men hvad som likväl länge sysselsatt mina tankar. Det är endast ett enskildt tack för Bibelns lära om Kristus. Till den bokens författare står jag och många mina kam-

rater i stor förbindelse. Vid tiden för dess utgifvande befunno vi oss, om jag så får säga, i en brytningsperiod. Vår barndomstro kämpade en svår strid mot en högre, ideellare världsåskådning, vaknad till medvetande genom professor Boströms föreläsningar i religionsfilosofi; tvifvel och ovisshet bodde inom oss, och fridén var fjärran. Dock, hvi skall jag orda om ynglingens själsstrid? Kanske något hvar har genomgått en dylik. Allt nog, V. R:s bok utkom. Ännu denna stund kan jag ej utan rörelse erinra mig de stunder vi tillsammans genomgingo dess sidor. Det föll liksom fjäll från våra ögon, och denne för oss förr så ofattlige Kristus framstod nu i sin rena mänsklighet för vårt förstånd så väl som för vårt hjärta så fattlig, så klar, att vi ej kunde annat än älska honom, honom som vi förut nästan hatat — ty vi förstodo ej denna dogmens dubbelperson. Tack därför, hjärtlig tack för den frid och klarhet den boken skänkt oss! Förlåt ynglingen detta enkla tack, han bringar en stor och frejdad författare; han vet väl, att det ej mycket väger, men manad af sitt hjärtas behof att uttala det samma har han gjort det. Det intryck han mottog vid besöket i Göteborg är honom en borgen för att han ej därför skall blifva beledd.»

Jehovahtjänsten hos hebreerna. Medeltidens magi.

I början af 1860-talet hade Rydberg, som redan nämnt, kommit i nära beröring med filos. kandidaten *Carl Simon Warburg* (född 1835, död 1865), en begåfvad, originell, varmhjärtad natur, med hvilken han möttes i filosofiska och vittra intressen

samt frisinnad åskådning*. C. S. Warburg, som redan kommit till Lund vårterminen 1852 och möjligen då knutit en flyktig bekantskap med Rydberg, hade där aflagt filosofie kandidatexamen 1857, sedan tillbragt någon tid som lärare vid Norrköpings Lyceum samt 1858 blifvit biblioteksamanuens vid Kongliga biblioteket, där han tjänstgjorde ett par år, hvarefter han vintern 1860—61 vistats i Italien för att söka bot för en bröstsjukdom. Han återkom på våren 1861 och tjänstgjorde åter vid Kongliga biblioteket under sommaren, men hade i så ringa grad återvunnit hälsan, att han — som det heter i en ämbetsskrivelse af hans chef J. E. Rydqvist — »på hösten funnit sig föranlåten att lämna hufvudstaden utan förhoppning att åtminstone för den närmaste framtiden kunna fördraga ytterluften i ett nordiskt klimat.»** Han hade nu återvändt till fädernestaden och föräldrahemmet för att där tillbringa sina sista år; svag till kroppen, till själen spänstig, liffull och brinnande af verksamhetslust. Denna tog sig bland annat uttryck i hans djärfva tilltag att i Göteborg utgifva en då i Sverige saknad allmänbildande tidskrift som stode på den moderna forskningens grund. Så utkom under år 1864 Svensk månadsskrift för fri forskning och allmän bildning, som väckte stor uppmärksam-

* Estlander har i Finsk Tidskrift uppgifvit, att C. S. Warburg vore far till författaren af denna lefnadsteckning. Så är ej förhållandet. Han var 17 år äldre än jag, och vi voro kusiner.

** Rydqvist nämner honom eljes främst bland dem, som en längre tid tjänstgjort vid Kongl. Biblioteket »med större nit och därvid ådagalagde för göromålen lämpliga egenskaper» och som kunnat komma i fråga att förordnas till att uppehålla den lediga andre amanuensbefattningen.

het för sitt på en gång gedigna och lättlästa innehåll, sin angenäma uppställning, sin helt igenom moderna hållning och ej minst sin precision i afseende på utgifning.

Den lyckades genast vinna större spridning än väntadt var; första häftet måste till och med tryckas i ny upplaga; affärerna gingo ihop; men mer än en årgång kom dock icke ut, ty utgifvarens krafter voro brutna och han afled kort efter det sista häftet lämnat pressen.

I denna tidskrift skref utgifvaren själf intressanta uppsatser om Buddhaismen, om Människosläktets ålder och uppkomst, om Nationalitet och konst, lämnade bidrag till Fosforismens historia, lät den bildade svenska allmänheten få göra bekantskap med Darwins och Mills då nya teorier, hvarjämte han förträffligt skötte den litterära kritiken. Hans fader Samuel Warburg meddelade uppgifter om Sveriges ekonomiska och finansiella utveckling under åren 1834—60; Sturzen-Becker bidrog med poem och flere intressanta historiska uppsatser; Olof Eneroth likaledes med poem samt ett par uppsatser: om det gamla skolsystemets faror samt Ungdomen och poesien; Hedlund framlade ett förslag till undervisningsreformen, hvars tankar gått igen i senare årens skolpolitik; Carl Herslow lämnade en redogörelse för den jämförande språkforskningens resultat, en ästetisk uppsats om Oehenschlägers Aladdin samt, anonymt, tre Bilder ur folksagan; dåvarande akademiadjunkten, sedermera professor Gustaf Hamilton bidrog med en teckning ur statsekonomiens historia: om Fysiokraternas skola i Frankrike; grefve Carl Snoilsky, då ännu

blott student, med ypperliga tolkningar af Bérangers dikter; artisten Gustaf Bruswitz samt Birger Schöldström med litteraturanmälningar; den då helt unge Sigfrid Wieselgren med en längre skildring af 1800 års riksdag.

Men de mest betydande och uppseendeväckande bidragen kommo från Viktor Rydberg, som till tidskriften lämnade de båda viktiga afhandlingarna »Jehovahtjänsten hos hebreerna före babyloniska fångenskapen» samt »Medeltidens magi», den senare i fyra afdelningar.

Jehovahtjänsten hos hebreerna, införd i första häftet, söker uppvisa, att i den äldre judendomen, hos det gammaljehovistiska partiet, Jehovahbegreppet ägde en annan karakter än det fick hos det reformatoriska parti, som efter exilen grundlade det nya judiska samhället. Det äldre gudsbegreppet af Jehovah var till formen antropomorfistiskt, i sedligt hänseende obestämdt, dess förnämsta attributer voro makt och förskräcklighet. Gammaljehovismen var icke egentligen monoteistisk. Jehovah var *Israels nationalgud*, »Abrahams, Isaks och Jakobs Gud», och dess stamgud, liksom andra folk ägde sina. Gammaljehovismen skildras ock såsom ursprungligen soldyrkan. Med denna gudsdyrkan var ock divination samt orakeltjänst nära förbundna, men ur det extatiska profetskrået utvecklade sig, »såsom ur träsket den sköna parnassian», det ädlare profetdömet, som hämtade sina ingifvelser ur ett klarnadt gudsmedvetande. Det reformatoriska partiet var fjärilen som utflugit ur gammaljehovismens puppa. I profetdömets sköte hade denna sublimes uppenbarelse af hvad som

dvalts på djupet af den hebreiska anden blifvit förberedd.

Rydberg jämför förhållandet mellan det gammal-jehovistiska partiet och de nyhetsmakare, som förde besynnerliga ord i munnen om »en andlig gud», med sin egen tids ortodoxe och reformifrare.

Han skrifver:

»Skall ej en Gud sådan som desse svärmare förkunna, ett osynligt, allvarande väsen, förflyktiga sig till ett intet i folkets ögon? Religionen är således i fara, om dessa upplösande läror, frukten af en ond tid, få högt förkunnas. De utgå på att slita alla samhällsbånd: de ropa djärft på tillintetgörelse af tempel, altar och prästerskap, på allt som hittills gjort samhället till ett ordnad helt och gifvit helgd åt dess inrättningar.

Om de gammal-jehovistiske prästerne varit öfvade i vår tids skolspråk, skulle de med samma rätt som anhängarne af nittonde århundradets föråldrade dogmatiska systemer kunnat tala om »det objektiva i religionen», som de försvarade mot de revolutionäre profeternes »ensidiga betonande af den subjektive faktorn»; de skulle kunnat förkasta Jesaias' andlige Jehovah som en »tom abstraktion» och i motsats härtill prisat sin Jehovah såsom en gedigen personlig realitet.»

Han framhåller vidare, att den rättrogne judiske monoteisten skulle fyllas med häpnad och förvåning öfver att en så ful lära någonsin gömt i sitt sköte upphofvet till en så ädel religionsform och skulle betrakta en sådan stamfar med samma känslor som den civiliserade och förfinade människan emottog det stamträd Darwins teori räckte henne. Men han skulle försvara sig med tanken, att judarne

i stället för att utifrån genom en uppenbarelse, förmedlad af de yttre sinnena, hafva undfått den ende sanne gudens kännedom varit utsedde att i hård kamp med sig själfve luttras till emottagande af denna kunskap såsom en inre andlig uppenbarelse.

Och han slutar med några ord, i hvilka man tycker sig skönja en stilla handtryckning till de vänner af israelitisk börd, med hvilka Viktor Rydberg då som senare plögade förtroget umgänge, särskildt till månadsskriftens utgifvare, som var hans medkämpe i kulturens tjänst.

»Ännu icke mogna för Jesaias' gudsmedvetande, pålade sig hebreerne efter exilen frivilligt en börda af yttre stadgar, kanske lika tryckande och för andens religion säkert lika främmande som offerttjänsten. *Men Sem, som nu bor i Japhets hyddor och med honom troget delar arbetet i kulturens tjänst*, synes redan visa, det han ej förgäter, att om än denna formalism har uppfyllt ett ändamål, i det den afsöndrade honom från andra, så länge denna afsöndring var af nöden, så är hans världshistoriska uppgift dock en oändligt högre och i grunden mot all formalism fientlig. *Han är utsänd att vara den rena monoteismens förkämpe* och att i denna sin egenskap låta på sig uppfyllas profetens ord: »Men I skolen heta den Eviges präster, och man skall kalla eder vår Guds tjänare».*

* Dessa slutord torde särskildt åsyfta några angrepp dels i Väktaren, där man varnat för tidskriften, emedan dess utgifvare vore jude, dels i teologie kandidaten A. W. Ekmans »Teologisk månadsskrift» 1863, där det hette: »Vi omtalade i förra numret en nyligen af professor Renan utgifven roman öfver Jesu lefnad. Om herr Renan, såsom man berättat, vore jude (!), så kunde man icke undra öfver att han förnekar

Rydbergs undersökning framkallade motkritik från två särskilda håll: högkyrkligt och judiskt.

I Svensk kyrkotidning n:o 17—18 för 1863 (!) angrep professor H. M. Melin uppsatsen, som han förklarade vara ett alster af modernt »rabbiniskt grillfängeri» och »narraktigt bokstafsrytteri», som likväl stode under den gamla rabbinismen i sedlig halt; han bestred bestämdt såväl solgudsteorien som att Jehovah skulle vara Israels nationalgud i den mening Rydberg uppfattade det.

Per Wieselgren berörde ämnet i sitt ofvan nämnda »Bref till en samvetsgrann vän».

Och i Svensk månadsskrift sökte rabbinen d:r M. Wolff häfda, att det ej existerade någon skillnad mellan gammaljehovismen och reformjehovismen, men väl att jehovismen hade att kämpa mot mycken hedendom, afguderi och skenhelighet hos det judiska folket.

Rydberg hade för afsikt att upptaga polemiken om detta och andra ämnen i en särskild broschyr. Däraf blef dock intet. Däremot refererade han i Svensk månadsskrift ett närsläktadt arbete: Dozy's »Die Israeliten zu Mekka».

På sin tid väckte, såsom särskildt af Melins

Kristus; ty det hörer ju till judendomen att icke erkänna Jesus för Messias, utan vänta en annan. Men att kristna och judar kunna komma öfverens uti att förneka Kristus, det är mer underligt. Att likväl sådant kan ske, därpå torde den där tillämnade tidskriften blifva ett exempel. Den kommer nämligen att bland annat äfven innehålla teologi. Man var vid första underrättelsen om den nya månadsskriften frestad att tro, att den skulle uppduka hvarjehanda rabbinsk teologi, efter redaktören är en jude, men sedan har man fått veta, att flere s. k. kristna stå bakom, färdiga att göra gemensam sak med honom.» — Aftonbladet bemötte i skarpa ord detta Ekmans utfall.

uppsats framgick, afhandlingen om Jehovismen mycken förtrytelse i det ortodoxa lägret. I våra dagar, då en så stor omhvälfning skett särskildt å gammaltestamentariska exegetikens fält, torde den anses föga revolutionär, snarare kanske föråldrad*.

*

Af större intresse och vida populärare än »Jehovahtjänsten» voro de fyra kulturhistoriska uppsatser, som Rydberg under titeln *Medeltidens magi* offentliggjorde i häftena 4, 5, 8 och 10 och där han i ny form riktade ett angrepp mot kyrkoläran, på samma gång han fann tillfälle skildra de mystiska vetenskaper och vidskepligheter, med hvilka hans fantasi och hans studier sysselsatt sig alltifrån ungdomen.

* Erinras må t. ex. huru en forskare som holländaren *Kuennen* i »De' Profeten en de Profetie onder Israel» betonar striden mellan den nationella och den rent sedliga Jahveidén och förklarar, att Israels religion till att börja med stod på samma ståndpunkt som öfriga semitiska naturreligioner; om *Bernhard Stades* kapitel »Jahve der Volksgott» i hans berömda »Geschichte der Israeliten» samt om *Guthes* uttalande, att åtskilliga uttryck i gamla testamentet tyda på det Jahve ursprungligen tänktes som en himmels- eller vädergud (*Geschichte des Volkes Israels*, sid. 30).

En man af den kritiska skolans höger, professor *E. Stave* i Upsala, åberopar visserligen gentemot *Kuennen*, *Wellhausen* och *Stade Nöldekes* ord, att det väl fanns liknande religiösa föreställningar hos israeliterne som hos de med dem besläktade polyteistiska folken, men öfverallt, jämväl sedan gammal tid, en sträfvan till ren monoteism, och att deras Jahve var väsensskild från andra gudar, men han medgifver dock, att *Moses'* gudadyrkan *icke* var genomförd monoteism, utan monolatri, som endast häfdade Jahves öfverlägsenhet öfver andra gudar, och att först med exilen folkets tro på dessa gudar såsom gudar försvann. (Stave: *Om den gudomliga uppenbarelsen*, i *Kyrklig tidskrift* 1900.)

Alster af mycken lärdom och beläsenhet i de ockulta vetenskaperna, framträdde likväl dessa uppsatser i en form, som gjorde dem tillgängliga för en vid krets af läsare, och det måste hafva kostat författaren mycken möda att inom en så trång ram sammantränga det rika materialet utan att framställningens klarhet däraf kom att lida.* Medeltidens magi tillhör Rydbergs allra bästa alster, är »populär-vetenskaplig» i ordets egentliga mening. Konstnären och vetenskapsmannen i hans natur hafva här enat sig till åstadkommande af ett sällsynt vällyckadt helt.

Den första uppsatsen utgör den mera lärda *inledningen* och lämnar en blick på Medeltidens världsåskådning, dess *dualistiska* uppfattning af goda och onda makter (Gud-djävulen), som, ytterst lånad från perserne, under många århundraden lefde inom de kristna folken och behärskade deras tankar, inbillning och känslor, bestämmande deras görande och låtande. Rydberg skildrar denna dualistiska världsåskådning i motsats till hellenismens monistiska. Han påvisar vidare, hurusom denna dualistiska uppfattning och särskildt läran om Lucifer och det eviga helvetet kvarlefver i kyrkan, hurusom den medför magi och myndighetstro och därigenom ock upphäfvande eller inskränkande af den fria personligheten.

* De olika afdelningarna af Medeltidens magi lära icke varit så lätta att få till trycket. Det berättas, att C. S. Warburg, som var ytterst noga att ha häftet ut på dagen, hotat Rydberg, att om han ej finge manuskript ge ut häftet med blanka sidor och med öfverskrift: Här skulle V. R:s »Medeltidens magi» stått. Och några år senare skriver Herslow, som önskade ett bidrag af Rydberg till sin tidning: »Ack, den som kunde komma åt att pressa dig så som vår gamle affidne Simon Warburg!»

I nästa uppsats — *Kyrkans magi* — utvecklar han närmare de magiska inflytanden, kyrkan tillägger sina olika sakrament, i det han yttrar, att »hvarje symbol, hvarje yttre handling och tecken, hvilken man tillägger en själfständig kraft till helgelse och en omedelbar moralisk inverkan, är magi».

Den tredje afdelningen — *Den lärda magien* (i en omarbetning från 1880-talet riktigare kallad: *Renässansens magi*) — äger en novellistisk läggning. I en mäterlig skildring försätter Viktor Rydberg oss till femtonde århundradet och låter oss blicka in i en lärde magers besvärjelsekammare, där han i sin tros milda halfdunkel idkar sin hemliga vetenskap och besvärjer andar. (Jmf. t. ex. i de Saml. Skr. XI, sid. 61—71.) På denna magi ser Rydberg med relativ sympati: »De ville dock något stort, dessa medeltidens lärde mager. Det var en väldig fantasiskapelse, deras vetenskap. Hon ligger i ruiner, för att aldrig mer uppstå, men de grusade spillrorna vittna om tron på en all-omfattande mänsklig kunskap och makt. Dessa lärde mager voro också oroliga Faustnaturer, lika skilda från den vanliga typen af medeltidslärde som Faust från den pedantiske, gloskhögfärdige, brödstudieidkande nattmössan Wagner.»

Och han erinrar om att när renässansens gryning kom, var det dessa svärmiska naturer, som först morgnade sig och började tänka. »Det var känslan af den härskande teologiens och skolastikens otillräcklighet, hvilken drifvit dem in i den hemliga filosofiens tempel.»

Sista uppsatsen är ägnad *Folkets magi* och kyrkans kamp mot henne och utgör en framställning af huru gamle hedniske gudar och andar kvarlefdes i folkets medvetande, men nedsatts till djäflar, liksom ock en del seder och bruk från naturreligionerna fortfor, hurusom

de onda makterna bekämpades och besvärjdes af kyrkan, huru denna predikade satsen om en häxerivärld, med hvilken människorna kunde stå i förbund, och hvarur utvecklades förföljelserna mot häxorna. En utförlig redogörelse lämnas för Sprengers beryktade kodex för häxprocessen, »Häxhammaren», denna rysliga frukt på djäfulstrons träd, hvilken bragt hundra tusentals olyckliga på bålet.

Och efter en hastig öfverblick öfver andra den folkliga vidskepelsens frukter: mandragoran eller alrunan, varulfven, vampyren, skrock och folkfördomar, som locka till en trälaktig fruktan för hemlighetsfulla, på alla sidor lurande onda inflytelser, bringar författaren en entusiastisk hyllning åt den helleniska andan, som blef räddaren. Ty samma tidsskifte, som såg Innocentii bulla utkomma och djävulen kulminera i häxprocesserna, födde renässansen, som blef den Messias, hvilken skulle sätta sin häl på den gamle ormens hufvud och frälsa mänskligheten ur dödens och djäfulens våld.

De nyare idéerna — framhåller Rydberg — störtade medeltiden och drefvo djävulen och helvetet på flykten in i den skräpvrå af andens rike, där de för närvarande befinna sig, men från hvilken de vid hvarje politisk reaktion åter titta fram, nyfiket spejande, om de icke än en gång skulle kunna taga den stora vida världen i besittning.

»Men» — slutar Rydberg — »detta skall svårligen lyckas dem, så länge det värnas om tankens frihet och vetenskapens själfständighet såsom främsta villkoret för mänsklighetens andliga hälsa, och det skall blifva dem omöjligt, sedan en utbredd bildning lärt allmänheten inse, att djäfulsdogmens premisser, ifall de ånyo kunde i folkmedvetandet inskräpas, skulle än en gång förete samma

konsekvenser som här ofvan skildrats och återföra oss till häxbålens rysliga tider.»

Medeltidens magi är sålunda visserligen en kulturhistorisk skildring, men den är tillika ett kraftigt spjut, slungadt mot den kyrkliga helvetesläran, hvilken just samtidigt stod på dagordningen dels genom några sorgliga utslag af religiös galenskap, dels genom Boströms angrepp på denna lära.

Rydberg och Boström. »Djävulens historia.»

Bland enskilda uttalanden om »Medeltidens magi» som kommo Rydberg till handa må anföras några rader af hans gamle vän och motkämpe Herman Bjursten i ett bref af december 1864:

»Låt mig tacka dig för hvad du senast skrifvit, hvilket är förträffligt, så till form som innehåll. Likväl skulle jag vilja, att du fullföljde konsekvenserna och oförfärdt visade världen, hvad som ännu återstår af medeltidens magi inom kyrkan, af medeltidens skolastiska pedanteri vid högskolorna och af medeltidens spetsfundiga hårklyfverier inom vissa vetenskaper. Sätt yxan till roten. Ille faciet har redan modern naturen skrifvit på din panna. Din ställning tillåter dig för öfrigt att säga vederbörande hvilka sanningar som helst.»

Själfrve den gamle tänkaren i Upsala C. J. Boström uttalade sig offentligen i andra upplagan af sina Anmärkningar om helvetesläran sålunda:

»Vi hafva i dessa dagar fått läsa en verkligt beundransvärd skrift af herr Viktor Rydberg, en artikel i

fjärde häftet af Svensk månadsskrift, hvilken utgifves af herr C. S. Warburg i Göteborg. Den har till öfverskrift Medeltidens magi och är ännu icke afslutad; men vi skulle högeligen önska, att våra teologer och präster dock ville väl läsa och inläsa hvad däraf utkommit. De skulle då kunna få lära sig, hvarest läran (helvetesläran) först har uppkommit och huru den därifrån har fortplantat sig till judar och kristne, men i synnerhet hvilka verkningar, hon har haft, då hon har varit gällande och verksam. En förträffligare skrift i sitt ämne veta vi oss knappt någonsin hafva läst. Men våra teologer och präster, de akta sig nog för att läsa henne, eller de tiga åtminstone med hvad hon har sagt dem. De hafva redan så gjort med herr Ignells allvarliga och manliga sändebref till Svensk kyrkotidning om den ursprungliga kristna tron och den teologiska dogmtron. Om denna så viktiga och så rent och djupt religiösa skrift hafva de icke haft att yttra ett enda ord. De hafva ställt sig som om den alls icke funnits till för dem. Kan man då vänta sig, att de skola förfara på annat sätt med herr V. Rydbergs? Vi för vår del vänta ej någonting sådant för dessa anmärkningar.»

Äfven muntligen fällde Boström vänliga ord om Rydberg. Carl von Bergen, som var hans lärjunge, skrifver i november 1864 till V. R.:

»Boström, till hvilken jag framfört dina hälsningar, anser, att du borde utgifva denna afhandling (Medeltidens magi) tillika med den om Jehovahtjänsten i form af en broschyr för att underlätta deras större spridning. Boström talade om dig med mycket erkännande och välvilja. Det är skada, tillade han, att en man af Rydbergs kapacitet ej är fäst vid universitetet.»

Boströms önskan om att Medeltidens magi och Jehovahjälsten skulle utkomma i broschyrform gick i fullbordan. De utgafvos dock hvar för sig, den förra på Hiertas förlag 1865, tillägnad N. V. Ljungberg, den senare hos Ewerlöf, Gefle, 1869.

Ungefär samtidigt med att Boström fällde de nyss citerade orden till v. Bergen hade Rydberg yttrat sig i en filosofisk fråga på ett sätt, som knappast skulle funnit nåd för den stränge Upsala-filosofen.

Saken äger ett visst intresse med hänsyn till Rydbergs dåvarande förhållande till Boströmianismen, hvilket af flere författare, bl. a. Rudin och G. Keijser, säkerligen ansetts mera intimt än det i verkligheten var.

I slutorden till *första* upplagan af Bibelns lära om Kristus skrifver Rydberg, efter att ha framhållit Ignells betydelse:

»Stor inflytelse på kyrkolärans omgestaltning och förbättring torde man hafva att vänta äfven af den *Boströmska filosofien*, hvilken, så vidt som hon är religions-filosofi, förvärfvat talrika lärjungar inom Sveriges studerande ungdom — en omständighet hvilken ej kunnat undgå att väcka oro bland den gamla dogmatikens anhängare, helst det väl icke kan dröja länge, innan samtliga filosofiska lärostolar i riket blifvit beklädda med män som tillhöra ifrågavarande filosofiska skola. Faran skulle endast besvärjas genom en kupp mot lärofriheten vid våra universitet.»

Men redan i den samma år som första upplagan utkomna andra är detta uttalande helt och hållet utstruket. Och egendomligt nog finner man

två år senare en artikel af Rydberg, hvori han tar något afstånd från Boströmianismen och i motsats till sin ståndpunkt 1862 rent af förordar, att en af de filosofiska lärostolarna måtte bevaras åt en man utanför denna skola. Möjligen var det en närmare kännedom om Boströms konservativa eller reaktionära samhällslära, som vållade omslaget.

Den förste oktober 1864 omtalar Handelstidningen, att den »ifrån aktadt håll» mottagit en insänd uppsats om den filosofiska professuren i Lund, och den fjärde oktober meddelar tidningen denna artikel under rubriken »Insändt» på ledarens plats. Det »aktade hållet» var emellertid att söka inom redaktionen själf, ty författaren af artikeln var ingen annan än Rydberg. Uppsatsen berör Boströmianismens enarådande ställning och utgör i viss mån ett inlägg till förmån för Hegelianen lektor Borelius i Kalmar och en uppmaning till honom att söka professuren i teoretisk filosofi i Lund. Den för Rydbergs filosofiska ståndpunkt vid denna tid kännetecknande artikeln var af följande lydelse:

»Huru mäktig en opinionsström är, huru svårt det är för den enskilde att på egna, väl öfvervägda grunder bestämma sig för om han bör följa den eller icke, det visar sig äfven på filosofiens område, på det *själfständiga* tänkandets, där flertalets åsikt borde betyda intet såsom sådan, och där man väl har att lära af mästaren, men ej att svärja på mästarens ord. För ett och annat årtionde tillbaka stod Hegelska filosofien i sin blomstring. Lärjungar af denne tänkare innehade de flesta filosofiska lärostolar i Nordtyskland och Skandinavien. Ungdomen trängdes på deras föreläsningar.

Bokhyllorna dignade under deras arbeten. Hela litteraturen bar en anstrykning af den rådande filosofien. Ej blott teologien, historien och statsvetenskapen talade Hegels tungomål; tidningspressen, ja själfva poesien gjorde i viss mån detsamma. Den Hegelska filosofien visade, hvad förut Descartes' och andras: att ett snillrikt, skarpsinnigt och omfattande lärosystem, hvilket slår ut som en blomma på tidsbildningens träd, verkar såsom en naturmakt och rycker de flesta människorna med sig nolentes volentes. Endast några få bland dem, som hafva någon förmåga att begripa det, hafva ock kraft att förhålla sig kritiskt mot detsamma. Det entusiasmerar. Och bredvid entusiasmen verka andra makter till dess upprätthållande. Icke utan möda tillägnar man sig dess innehåll, sätter man sig in i det, och hvem vill »förlora sin möda och sin olja»? Och från den stund som det förkunnas från lärostolarne för ännu omogne ynglingar och i dem inpräglas för stundande examina, så får det tillika något af dogmatisk barndomstro. Och man vet, att en sådan har starka rötter.

Men sedan Hegelska filosofien hade fyllt sin uppgift — vi antaga att den hade en stor sådan — fann hon sig underkastad samma förgängelsens lott som allt annat mänskligt. Hennes inflytande aftog, hennes veder sakare gjorde sig allt mera bemärkte, deras skäl, förut predikade för döfva öron, fingo åhörare, ja, många af hennes förnämligare anhängare gingo småningom öfver till andra ståndpunkter. Så har det skett i Tyskland, där »Der Gedanke», en tämligen förbisedd och ej heller särdeles beaktansvärd tidskrift, kan betraktas såsom Hegelianismens sista samlade kraftansträngning och Kuno Fischers förträffliga arbeten såsom dess svanesång. I Upsala sågo vi nyligen den siste Hegelianen vid täflingen

om en lärostol nödgas vika för en lärjunge af Boström, hvars epigoner nu bekläda de aldra flesta lärareplatserna i filosofi vid våra bägge universiteter. Till en för närvarande ledig profession i Lund hafva vi hört, att ingen annan sökande anmält sig eller vågat anmäla sig än en som tillhör den af professor Boström bildade skolan. Boströms system har i Sverige vunnit samma dominerande inflytande som förut Hegels inom vidsträcktare gränser. Det reste sig på hegelska ruiner tids nog för att skaffa den husvilla ungdomen tak öfver hufvudet och har inlagt stora förtjänster om den spekulativa forskningens upprätthållande, just då den af öfvermättning tycktes färdig att luta hufvudet till ro.

Om Boströmska filosofiens värde i och för sig eller i jämförelse med Hegelianismen är här icke plats att orda, ej heller vill insändaren anse sig kompetent att däröfver afgifva ett votum. Att män af notorisk skarp-sinnighet och lärdom omfattat det Boströmska systemet och sträfvat att fullständiggöra det på olika områden inom de af dess upphofsman uppdragna konturerna, är tillräckligt för att förskaffa det aktning äfven af dem, som stå utanför frågan. Men att äfven det en dag skall se sig omgestaltadt eller öfverflygladt af ett annat, som utvecklats ur eller uppkommit i strid med detsamma, anser insändaren sannolikt.

Mätte då icke kunna sägas om Boströms skola, hvad med all rätt kan förebrås Hegelianerne under deras makts dagar: att de begagnade denna makt med en despotism, som icke tålde motsägelse, att de förbisågo eller nedsatte hvarje motståndare, som vågade framkomma med invändningar mot den härskande åsikten. Till hvilken dödssynd i denna riktning Hegelianerne gjort sig skyldige, är hvar och en bekant som något följt med sin tids vetenskapliga

företeelser. Man utskrek som dumhufvud en hvar, som hyste betänkligheter mot den hegelska logiken; man ville icke nedlåta sig till en vetenskaplig diskussion med sådana pygméer som en Schopenhauer, en Ulrici, en Trendelenburg, som dock, när allt kom omkring, voro både hufvud och axlar högre än sina fleste vedersakare. Hvad vetenskapen led genom bristen på en utan hetsighet och partiafscenden förd, lugn och objektiv vetenskaplig diskussion, behöfver icke påpekas. En sådan diskussion ägde den tiden icke rum. Stred man, så var det mest med invektiver och i en ton, vetenskapen fullt ovärdig. De grekiske filosoferne af olika skolor kunde resonnera lugnt med hvarandra. Men här syntes kyrkans förkättrande lusta och odium theologicum hafva inträngt på ett område, som sist af alla borde därpå smittats.

Tyvärr befara vi, att samma förebråelse, åtminstone i viss mån, kan riktas mot de svenske filosoferne i våra dagar. Den strid som åren 1859 och 1860 fördes mellan professor Boström och lektor Borelius — öppnad af den senare genom hans »Kritik öfver den Boströmska filosofien» — ådrog sig uppmärksamhet ej minst genom den ton, som därunder begagnades. Den utomordentliga grofhet, som karakteriserar hållningen i professor Boströms svarsskrifvelse »Den spekulative filosofen J. J. Borelius i Calmar», frammanades otvifvelaktigt af den obefogade ringaktning, hvarmed hans motståndare (se sid. 94 af dennes ofvannämnda skrift) yttrade sig om professor Boströms system. Emellertid höll man sig dock i denna strid ej blott till invektiver, utan ock till sak, och lektor Borelius' andra skrift i ämnet: »Svar på Antikritik» ej blott utmärkte sig för en värdig ton, utan ock för en styrka i argumenteringen, som äfven en rättvis vedersakare skall vara nödgad att medgifva. Den

ådagalade i hvarje händelse, att den nu dominerande filosofien, om den erkänner nyttan af en vetenskaplig diskussion, hvilket den utan tvifvel gör, och värdet af en kritik, som går allvarligt och skoningslöst till väga, har tillfälle att fortsätta en sådan diskussion och underkasta sig en sådan kritik. Den skulle säkerligen skada sig själf och beröfva vetenskapen ett lifgifvande element, om den sökte nedtysta eller tillbakaskjuta en aktningsvärd motståndare. Och såsom ett sådant tillbakaskjutande måste man anse ett försök att utestänga lektor Borelius från den nu lediga professuren i Lund, förutsatt att han söker densamma och framför medsökande äger de meriter, som enligt lag böra vid platsens tillsättande gifva utslaget.

Visst är, att mången som fruktar för en ensidighet i ungdomens filosofiska bildning, där ett system gör sig exklusivt gällande, skulle med glädje se, att lektor Borelius ville besluta sig för att söka den ifrågavarande professionen. Hans vetenskaplige motståndares personliga karakterer utgöra, såsom ins. älskar att tro, en borgen för att den bitterhet, som striden af åren 1859—1860 måhända kvarlämnat, ej skall hafva något inflytande på deras vota. Betrakta de, med rätt eller orätt, hans filosofiska ståndpunkt såsom öfvervunnen, torde de det oaktadt kunna gifva företrädet åt en man, som på denna visat skarpsinnighet och själfständighet, framför en annan, som, ehuru stående på deras egen ståndpunkt, ännu ej haft tillfälle att bevisa sig vara i besittning af dessa egenskaper.»

Denna uppsats väckte ganska mycket uppseende, företrädesvis i Lund och Kalmar.*

* Ett bref från senare hållet skrifvet af en Borelius' vän skildrar den glädje den väckt i Borelius' krets och den sporre

Halftannat år senare afled plötsligen den gamle filosofen. I de minnesord, som ägnades honom i Handelstidningen och som antagligen härröra från Rydberg, framhålles särskildt betydelsen af hans sista uppträdande, det som gjort honom mera känd hos allmänheten än allt hvad han från lärostolen förkunnat — striden om helvetesläran, där han inlade en protest af skarpaste art mot den krasst materialistiska uppfattning af de eviga straffen som gjort sig gällande inom kyrkoläran.

Det heter vidare:

»Många hade väl ock hoppats, att frågan om dessa viktiga lärosatser skulle vidare utkämpas; men nu kommer åtminstone icke den kämpe att däri vidare deltaga, som framkallade striden, hvilken var anmärkningsvärd äfven i det fallet, att den företedde en öppen strid mellan filosofien och teologien, som man i själfva verket ej i vårt land sett efter Cartesianska filosofiens dagar.

Om Boströms samhällslära yttras:

»Såsom lärare i praktisk filosofi tillhörde det Boström att särskildt ägna sig åt samhällsläran, och han uppställde i detta fall en teori, hvilken han velat betrakta såsom en länk med i sin världsåskådning. Samhällena (staterna, kommunerna, stånden m. fl.) vore likaväl som

den gaf denne att fullfölja sin ansökan. Motsatt var gifvetvis intrycket i Lund, såsom framgår af ett bref till C. S. Warburg från en Lundastudent, hvilken rönt obehag såsom miss-tänkt att vara författaren, något som han egentligen skulle önskat vara. Han ber C. S. W. att få veta, hvem författaren vore, och C. S. W. låter denna anhållan gå vidare till V. R. samt tillägger: »Att de kloke gubbarne i Lund icke funderat ut, hvem som var artikelförfattaren, synes mig just icke liffigt af dessa herrar: du är emellertid kanske lika belåten med att de fortfarande förbli i okunnighet därom.»

människorna »idéer», lefvande personligheter, af en högre ordning än människan i den ofvan antydda andevärlden. Hans samhällslära har i själfva verket icke blifvit underkastad någon genomförd kritik, inför hvilken den sannolikt kommit att falla på Boströms egna förutsättningar. Den har nämligen varit så stridande mot den allmänna meningen i dessa ämnen och den utveckling som det politiska lifvet tagit, att den saknat all praktisk betydelse och betraktats mera såsom en kuriositet. Också förklingade Boströms stämna i detta fall alldeles ohörd, när han ville lägga sitt ord med i vågskålen under debatterna om den nu lyckligt lösta representationsfrågan. Däremot antaga vi, att hans filosofiska system i öfrigt alltid skall behålla ett aktningvärdt rum i filosofiens historia, då detsamma, frigjort från eftersägares ensidiga vidhållande af mästarens satser och blinda anhängighet till hans auktoritet, utan tvifvel innehåller frön till en vidare utveckling.

Om också den Boströmska skolan icke kan frikallas från enahanda exklusiva tendenser, som vidlåda de flesta, vare sig vetenskapliga eller dogmatiska skolor, så bör å andra sidan med aktning nämnas, att Boström, i olikhet med både Schelling och Hegel, städse bemödat sig om den största möjliga klarhet, hvilken icke medgifver den mystiska dimmighet, i hvars atmosfer så mycket lärdomscharlataneri kan frodas. Han har ock städse uppmanat sina lärjungar till själfständighet i tänkande och gladdes åt hvarje utveckling de gäfvo hans idéer, om han också antog, att denna måste villkorligen utgå från hans förutsättningar.

Om det är sant, att tänkaren lefver genom de idéer, som han efterlämnat, så lefver människan i allt godt hon velat, i sina sträfvanden till sanning och förädling.

Och äfven utur denna senare synpunkt skall minnet lefva af den man, på hvars graf Upsala universitets ungdom går att nedlägga minneskransen af vishetsälskaren Christopher Jacob Boström.»

*

Redan mot slutet af 1864 hade det sports, att Svensk Månadsskrift på grund af utgifvarens svåra sjukdom skulle upphöra. »Han var alltså» — skref August Blanche i Illustrerad Tidning på nyåret 1865, kort efter Warburgs död — »det enda band, som sammanhöll så mycket gagnande och upplysande, och när bandet brast, skingrades innehållet, liksom rosorna i en bukett, hvars tråd slitits itu.» För Rydbergs fortsatta produktion på det område, han med sådan framgång odlat, var tvifvelsutan Svensk Månadsskrifts upphörande till skada. Det saknades icke ämnen; men då ej något organ fanns till hands, där uppsatserna kunde med lätthet publiceras, och, framför allt, då icke en »pådrifvare» fanns af samma art som den bortgångne vännen, hvilken än med goda ord och lämpor och än med hårdare tag lyckades utfå manuskript, så stillnade detta författarskap af, helst Rydberg kort därefter under några år greps af mjältsjuka och en viss dådlös misströstan. I bref från 1854 förklarar han sig ärna mot våren, »i nästa årgång af Svensk Månadsskrift», behandla *Bibelns lära om de yttersta tingen*. Emellertid dröjde det mer än halftannat årtionde innan detta arbete såg dagen.

Ett härmed närsläktadt ämne, hvarom i Rydbergs brevväxling med förläggare under dessa år ofta är tal, är *Djävulens historia* eller en

Demonologi. Hierta skrifver exempelvis i november 1864 och ifrågasätter att få förlägga ett nytt arbete af Rydberg. »Jag tycker, jag hörde talas om att däri var något fråga om Satan, som alltid på visst sätt varit en intressant personlighet och har sitt finger med litet hvarstädes.» Och Alb. Bonnier frågar 1866, om Rydberg alldeles slagit ur hågen »demonologien», hvarom han talade för tre år sedan.

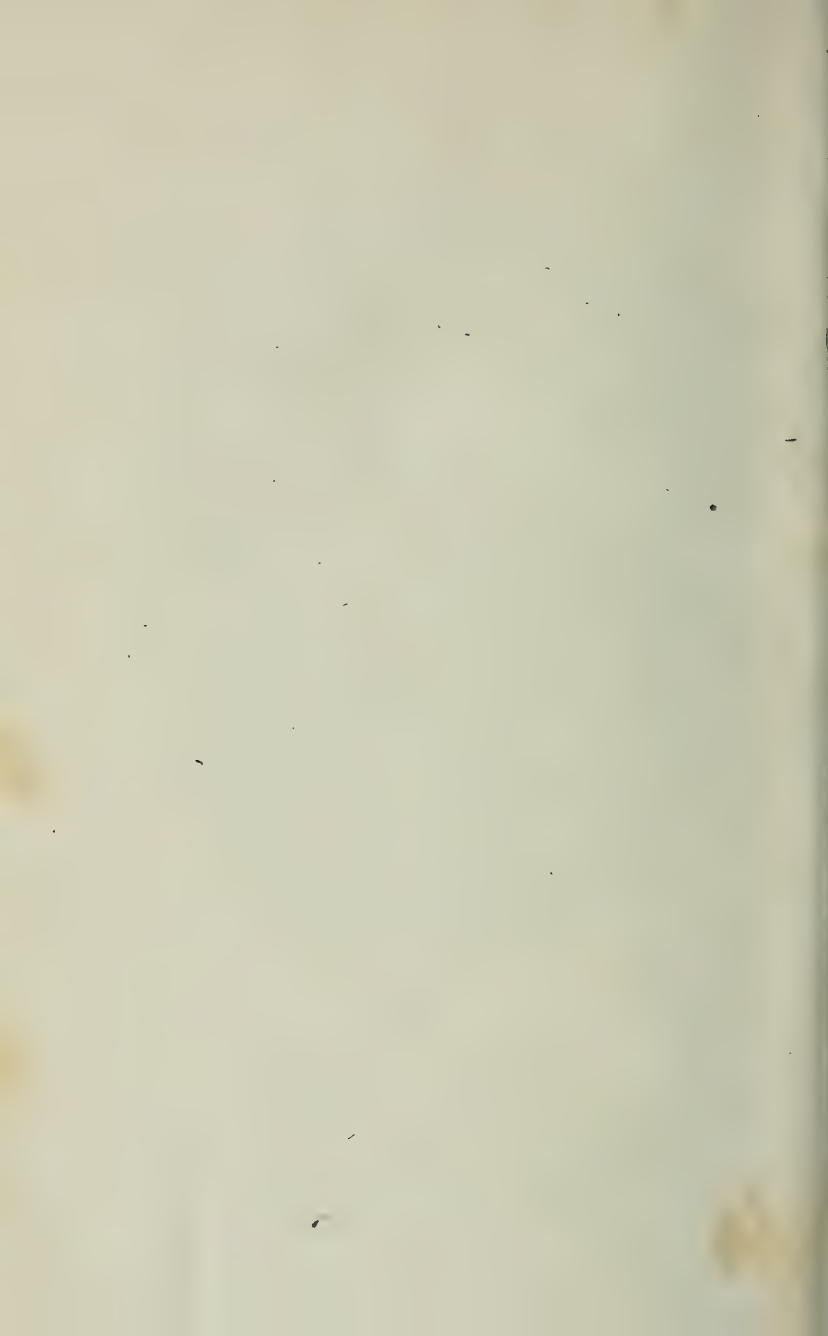
Bland Rydbergs efterlämnade papper föreligga en mängd anteckningar och förstudier till denna demonologi. Anteckningarna synas — att döma af piktur, papper m. m. — härröra från skilda tider af Rydbergs lif. Några blåa pappersblad äro otvifvelaktigt från tiden omkring 1858 (samtidiga t. ex. med »Pierino Corsi»), andra härröra från 1860-talets midt; — att Rydberg då faktiskt höll på med detta arbete, synes framgå af ett versbref af 15 februari 1865 från Axelson, hvori denne ber honom författa en liten uppsats åt hans tidning.*

Demonologien — en historisk utredning af lärorna om och tron på de fallne änglarne —

* Broder! Hjälp mig nu till rätta!
 Man på tryckeriet vill »sätta»,
 men där saknas manuskript.
 Du, som till skribent är klippt,
 som ur snillets källa öser
 och ur hjärtats, säkert löser
 denna uppgift ledigt. Ack!
 Jag uti min sjukbarack
 kan ej så om allt bestyra,
 ägde jag än händer fyra.
 Därför, broder, hyggligt skrif
 något om arbetarns lif.
Du af det får samma gloria
som af Djäfulens historia.
 Ack ja, skrif, om ock ej strax,
 beder hjärtligt vännen Max.

VIKTOR RYDBERG 1865.
Efter fotografi af A. & P. Jonason.

har alltså redan från 1850-talets slut sysselsatt Rydberg. Vi erinra oss, att han som skolgosse älskade syssla med mystiska ämnen, att astrologi och alkemi (hvertill ju besvärjande af onda makter hörde) lågo honom i hågen under ynglingatiden (t. ex. »Positivspelarne»). »Fribytaren på Östersjön» är ju till god del byggd på studier rörande vidskepelsen under 1600-talet i böcker som »Häxhammaren» och andra den vidskepliga magiens källskrifter. Men Rydberg var van att gå till botten med sina studier, och så beslöt han skildra djäfvulsläran och därmed samsläktade ämnen i hela dess utveckling genom tiderna. För detta ändamål studerade han åter Bibeln bok för bok — både Gamla testamentet och Nya — liksom Kabbalan och medeltidens teorier, och det är mer än sannolikt, att Rydbergs teologiska och kulturhistoriska afhandlingar — Bibelns lära om Kristus, Jehovajtjänsten, Medeltidens magi, skriften Om de yttersta tingen — egentligen alla ägde sin rot i studierna för denna demonologi; hvad ett par af dem angår, synas de rent af vara biprodukter eller utbrutna stycken ur detta stort tilltänkta, aldrig fullbordade verk, hvars innehåll, så vidt det framgår af de strödda anteckningarna, här må antydast:

Första boken skulle omfattat *de bibliska urkunderna*, hvilka författaren säger sig vilja betrakta såsom historiska urkunder för att utröna den i dem sig manifesterande världsåskådningen med särskild hänsyn till föreställningen om en ond andevärld.

På ett blad (blått papper från omkring 1858), hvilket synes vara afsedt för inledningen, uttalas

följande för Rydbergs religiösa uppfattning kännetecknande ord:

»Den religiösa känslan, religionens källa och första villkor, är ett af hufvudmomenten i människonaturen, är det innerst kända sambandet mellan människan och Gud och har som sådan *alltid* funnits. När den feniciska kvinnan offrade det käraste hon ägde, sitt barn, åt Moloch, när den kristna martyren gaf sitt lif på bålet, så drefvos de af samma religiösa känsla. Men hvad som skilde dem voro de olika *sedliga begrepp*, i hvilka denna känsla tagit åskådlig gestalt. *Först med de sedliga begreppen* blifver den religiösa känslan *religion*. Det tredje momentet i denna äro de *metafysiskt* teoretiska begreppen. Dessa sistnämnda äro fluktuerande och hafva sin rörelseprincip ej i religionen, utan i *filosofien*. Likasom den friska organiska kroppen ständigt afsätter och hämtar nya ämnen till sin sammansättning, så är den *friska* religionen en sådan som är mäktig att lämna ifrån sig föräldrade och med sig införlifva friska *metafysiska* begrepp. De *sedliga* begreppen äro i kristendomen redan i sin högsta potens fixerade. Kants högsta etiska maxim är uttalad af Kristus. I denna mening är kristendomen den grund, utöfver hvilken ingen grund kan läggas. Man skilje härvid mellan *kristendomen* och *kyrkoläran*, som ur judendomen och hedendomen upptagit föräldrade etiska begrepp.»

Första kapitlets första afdelning skulle omfattat *Urkunder, äldre än babyloniska fångenskapen* — och på detta område synes Rydberg ha företagit studier, som kommo honom till godo vid »Jehovahtjänsten hos hebreerna».

Därefter skulle han öfvergått till *den senare periodens skrifter*, de under och efter den babyloniska fångenskapen tillkomna urkunderna. Det är framför allt — liksom i »Medeltidens magi» — det *persiska* inflytandet på utvecklingen af den judiska demonologien, »dualismen», som Rydberg vill betona, därvid han vill göra gällande, att äfven *efter* persiska väldets slut den judiska demonologien fortfor att utvecklas på persisk botten. Motsägelsen mellan monoteismen och erkännandet af andra gudars realitet löstes genom de senares nedflyttning till onda makter, underordnade Jehovah.*

För denna afdelning af Demonologien var ock ett längre utkast om *änglarne* och den himmelska hierarkien afsedt.

Det andra kapitlet skulle omhandlat hvad Rydberg kallat *mellanlänkar mellan Gamla och Nya testamentet*, hvartill räknas *Henochs bok* (som omtalar himmelska änglars affall till materien i Jareds tid); vidare *ormmyten i skapelseurkunden* och himmelska änglars affall före Adams skapelse samt *den judisk alexandriska riktningen*, allegorismen, och dess inflytelse på bibeltolkningen med afseende på änglaläran.

* På senare tid har den framstående franske religionshistorikern Darmesteter påstått, att Zend Avestas hittills antagna äldsta del, Gâthâs, som innehåller kärnan i den persiska religionen, skulle vara tillkommen under inflytande af judisk alexandrinsk filosofi under första århundradet efter Kristus och Bibeln sålunda vara förebild för Avesta. Särskildt vill han häfda, att den ursprungliga, den äldsta Mazda-religionen skulle saknat onda andar eller demoner, som sedan gifvos Angra Mainyu (Ahriman) till tjänsteandar. (Le Zend Avesta, Paris 1892—93.) Denna åsikt har emellertid från flere håll gendrifvits, bl. a. af professor Erik Stave i dennes afhandling »Über den Einfluss des Parsismus auf das Judenthum». (Haarlem 1898.)

Anteckningarna om *ormmytens* förbindelse med demonologien äro af ett visst intresse. Det gällde att visa lärans om syndafallet utveckling ur ormyten*. Men tillika ville Rydberg häfda, att de äldre judarne icke uppfattade ormen som ett ondt väsen. I detta sammanhang kommer han in på *Nehusthan, kopparormen*.

»Det faktiska i berättelsen är, att det tillskrifves Moses själf, att kopparormen blef förfärdigad upprest bland Israels barn. — — — Sannolikt är Nehusthan ett gammalegyptiskt ord och ormguden en af de gudar som jämte Azazel dyrkades af israeliterne i Egypten och äfven efter uttåget. (Jmfr Amos V, 25, 26.) Förhållandet med Nehusthan kastar ljus öfver judarnes verkliga föreställning om ormens betydelse i kulten och de religiösa sägnerna, hvilken föreställning är af vikt att utforska, för att visa det haltlösa i den teologiska föreställningen om ormen i berättelsen om syndafallet. Hade något diaboliskt varit tänkt hos ormen, och hade ormbilden varit en djäfvulsbild, skulle den visserligen icke kunnat tänkas som ett räddningsmedel vid en plåga, icke haft kraften att genom blotta sin anblick lugna och hela den sjuke; än mindre skulle den erhållit rökelse och tolererats i templet genom sekler. Intill babyloniska fångenskapen hade judarne gemensamt med egypter, hellener och romare ormen som en *helig* sinnebild af helande, gudomliga krafter. Först efter bekantskapen med *Ahrimans orm* blef föreställningen förändrad, och först därefter började man tänka sig djäfvulen under ormens i synda-

* Såsom ställen för denna myts tolkning märkas 4 M. B. 21. — 2 Kon. B. 18: 4. — 2 Cor. 11: 3. — 2 Tim. 2: 14. — Vishetens bok 2: 24.

fallet skepnad. Förut måste denna berättelse, så härligt sinnrik i all sin enkelhet, uppfattats af de tänkande och bildade som en genomförd allegori, i hvilken ormen är symbolen af det från sedligheten skilda mänskliga förståndet, af den stora mängden åter som en bokstaflig händelse, timad den tid, »då djuren kunde tala». Sagan själf förräder, med all sin sinnrikhet, sitt ursprung från en tid, då gudsbegreppet uppgick i föreställningen om makt och skaparkraft, utan att vara förenadt med sedliga föreställningar. Gud framstår i sagan som afundsjukt bevakande, att icke människan genom ätandet af kunskapens och lifsens frukt blir allvetande och evigt lefvande som han. Denna sagans karakter påträngde sig många dess läsare och har alstrat ofiternes och andra gnostiska sekter, som i ormen sågo en *god*, i Elohim en *ond* makt. Hvad i sagan förvånar, är det djup af sinnrikhet, af beslöjad sanning, som förefinnes under denna sedligt bristfälliga, men i sin naivetet njutningsskänkande yta. Ytterligare bestyrkes ormbildens helgd hos israeliterne däraf att serafim som omgifva Guds tron äro ormlika väsenden, ormade eldslågor. — — — — —

Namnet Serafim påminner om Serapis, som, enligt Plutarchos Isis & Osiris 28, afbildas med en orm. Ingen af de bibelns skrifter, som äro äldre än babyloniska fångenskapen, anspelar med ett enda ord på någon hos israeliterne existerande tro, att ormen vore djäfvulen. Och bland de G. T:s skrifter, som tillhöra en yngre epok, är det en af de allra yngsta, nämligen den under grekiska bildningsperioden skrifna Vishetens bok, som antyder en sådan uppfattning. (»Genom djäfvulens afund är synden kommen i världen. Vish. B. 2: 24.) Men Vishetens bok är sannolikt yngre än själfva Henochs bok och skriven i en tid, då judarne hunnit bearbeta den

från perserne hämtade dualismen till en vidtomfattande, i folkets föreställningssätt alltmer rotfast demonologi.»*

Tredje kapitlet skulle omhandlat *Nya testamentets demonologi*.

Evangelierna, de judaiserande breffven, Uppenbarelseboken; demonlärans införande som en väsentlig beståndsdel i kristendomen genom missförstånd af de bildliga uttrycken i Pauli lära om satisfaktionen, uttryck hämtade ur den judiska offerkulten; demonläran i de apokryfiska evangelierna och i den litteratur, som tillskrifves de apostoliske fäderne.

De studier som nedlagts på denna afdelning kommo Rydberg till godo vid hans 1880 utgifna skrift *Om de yttersta tingen*.

Andra boken skulle omfatta demonlärans vidare utveckling. Närmast skulle Rydberg ha öfvergått till att framställa *den kristnade orientalismens kamp med den helleniska bildningen, dess gestaltning genom denna och genom beröringen med de barbariska folkens naturreligion*.

Till detta kapitel föreligger en rad »ställen ur författare tjänliga att belysa demonlärans utveckling» (Tertullianus, Tatianus, Cyprianus, Clemens, Pseudoclementinska homilierna, citerade efter Baur, Origenes, Lactantius).

* Å ett annat blad omtalas, att *Rabbi Ben Maimon* (omkr. 1100) i sammanhang med historien om djäfvulens fall berättar, att Samael med en mängd på människor afundsjuka änglar begaf sig till jorden, bland hvars väsen han ej fann något ondskefullare och listigare än ormen; af denne begagnade sig Samael till människornas fall. Men Samael och hans änglar blefvo störtade från himmelen, och ormen, som förut liknat en kamel, på hvilken Samael plägade rida, blef afskuren fötterna och måste krypa på sin buk.

Därpå följer andra perioden (från Nikäanska mötet till Gregorius den store): *Den segrande dualismen uti inre kamp och utveckling*. Härvid skulle behandlats den rena orientalismens försök att göra sig gällande genom manikeismen samt Augustinus' djäfvulslära (djäfvulens rätt öfver människan på grund af syndafallet, friköpningen genom Kristus, därvid djäfvulen bedrages, eviga helvetesstraff, odöpta barn fördömda*, vidare Dionysos Areopagitens änglalära och himmelska hierarki och slutligen den judiska mystiken.

Under rubriken »Till kabbalan» föreligga en mängd anteckningar med hebreiska citat.

Tredje perioden omfattar tiden från Gregorius den store till Reformationen, hvarvid bl. a. Johannes Damascenus', Scotus Erigenas, Gregorius', Anselms af Canterbury och Thomas' af Aquino lärar skulle skildrats, liksom ock Dantes världsåskådning.

Härefter skulle inskjutits redogörelsen för de magiska vetenskaperna, antagligen sådan Rydberg lämnat den i Medeltidens magi.

Fjärde perioden delas i två afdelningar. Den första faller från Reformationen till början af 18:e århundradet.

Reformationens sats: alla gudomliga under hafva upphört sedan apostlarnes tider. Protestantismen har sitt ursprung i djupet af det individuella själfmedvetandet, i själfbetraktelsens allvar: allt beror i sista hand uti reli-

* »Kardinal Novi påstår, att enligt Augustini mening skall helveteselden värma barnen *något för mycket*, så att det blir *ett lätt straff*, utan att de likväl *brännas*. Jesuiten Perrone säger härom skämtande: *Nescio tamen quo termometro usus sit ad hos gradus caloris et intensitatis tam accurate determinandos.*»

gionen på arten af den enskildes vilja och sinnelag, och allt yttre har blott värde som återverkande på det inre eller verkad af det inre. Häraf förklaras ock hvarför de protestantiske teologerne mindre sysselsätta sig med de transscendenta frågorna om orsaken till djäfvulens fall o. s. v., utan i stället söka bestämma arten af hans verksamhet i den *närvarande* världen och i den mänskliga individen. Härigenom får djäfvulsläran en ökad förfärlig inflytelse på själfva kulturlifvet. Häxeriprocesserna upplamma. Under det att det religiösa lif, som tändts genom protestantismen, brinner med klarare flamma i enskilda hjärtan, omtöcknas allas blickar af ett vidskepelsens mörker, som tjockare än någonsin lägger sig öfver världen. Då tankearbetet börjar rena den olja, af hvilken det religiösa lifvet hämtar sin näring, uppträda *kämpar mot vidskepelsen*. Främst till tiden står den käcke *Bekker* (1690), som framhöll, att man nu ej längre tilltrorde Gud göra under, men däremot tillskrefve djäfvulen allsköns verk, som öfverträffade dem Gud utfört enligt bibeln.

Hvad satisfaktionsläran beträffar, betonar Luther starkt den gamla häfdvunna och framställer Kristi lidande och död som en strid med lagen, döden, djäfvulen och helvetet. Han skildrar denna strid, alldeles som Gregorius af Nyssa, såsom ett *öfverlistande*, genom hvilket alla de makter som förgrepo sig på Kristus komma på skam. Tillika betonar han — och hans efterföljare ännu starkare — den ur Anselms lära ursprungna föreställningen om Jesu görande och lidande lydnad. *Socinianernes* kamp mot satisfaktionsläran.

Den andra afdelningen af denna period räknas från början af adertonde århundradet. Det är *förnuftets och sedlighetens kamp mot djäfvulsläran*.

Den protestantiska andan befriar sig småningom ur dogmens boja, hvars dunkla, som en arfsynd från generationer genom 15 århundraden ärfda makt ännu hos Calvin kunde tända och hos Melancton gilla det bål på hvilket Servet brändes. Reformationen inneslöt från början ett dubbelt intresse: det innerligare religiösa medvetandet och förnuftsintresset. Det senare börjar taga ut sin rätt. Den i religionens intresse fordrade tros- och samvetsfriheten måste äfven gestalta sig till en förnuftets frihet. Som ett vehikel för själfva rörelsen hidrogo i hög grad de förskräckliga konsekvenserna i det allmänna lefvernet af de trodda dogmerna, särskildt djäfvulstron; naturvetenskapens utveckling och den genom Kopernikus omgestaltade reala världsåskådningen; en verkan af den andens större frihet, hvilken i sin mån verkar tillbaka på anden och bryter dess bojor, är den återupplifvade filosofien — — — Sedan filosofien höjt sig till själfständig ställning, måste teologien följa henne.

Såsom ett slutresultat af undersökningen skulle följande anteckning kunna anses:

»Man har rätt att påstå, att demonläran är ett utifrån i kristendomen inkommet, såvidt som man med kristendomen menar andan i dess stiftares ursprungliga religiösa och sedliga läror: men man har å andra sidan orätt, om man påstår, att demonläran är ett löst bihang till den kyrkliga dogmatiken eller vill frikänna denna från de rysliga kulturhistoriska frukterna af demonologien, enär djäfvulsdogmen och de öfriga dogmerna stått i den innersta växelverkan med hvarandra. Dessa dogmer hafva genom förnuftets averkan och stigande sedlighet mer och mer

erkänts som blotta symboler. Symbolernas bortkastande såsom ej adekvata med de begrepp de skola uttrycka (innebär) den kristliga förnuftsreligionens seger».»

Med undantag af de delar af dessa demonologiska studier, som komma till användning dels nu i »Medeltidens magi» och dels senare i skriften »Om de yttersta tingen», förblef demonologien endast ett utkast.

Dock stod ämnet, som ofvan antydt, på dagordningen i Sverige just vid 1860-talets midt genom Boströms *Anmärkingar mot Helvetesläran* (1864)*.

Rydberg ägnar denna skrift en anmälan (27 april 1864), hvori han uttalar, att läran om eviga helvetesstraff på samma gång som den — såsom Boström påvisat — vore oförnuftig och osedlig tillika vore *obiblisk*. Men, tillägger han, en undersökning af denna fråga kräfde en särskild och vidlyftig afhandling, och *»en sådan lärer ock vara att snart vänta i bokhandeln»*.

Då två år senare en insändare i Handelstidningen med anledning af anmärkta felaktigheter i bibelöfversättningarna försvarat hotelserna om en evig pina och fördömelse, berör Rydberg i ett genmäle bibelns uppfattning af det tillkommande lifvet, men hänvisar till »en längre utredning om

* Rydberg hade nog ursprungligen en oriktig uppfattning af Boströmska filosofiens ställning till demonologien. Just på ett af dessa blad förekommer en anteckning om »Svensk kyrkotidnings och Boströms demonologiska apoteos af de mänskliga kvaliteterna».

Hades som torde vara att emotse inom en ej alltför allägsen framtid.*

Teologisk och kyrklig polemik.

Under tiden 1862—1868 innehåller Handels-tidningen jämförelsevis färre uttalanden i teologiska och kyrkliga ämnen än under tiden före utgifvandet af Bibelns lära om Kristus, särskildt under 1850-talets senare år, men flere polemiska uttalanden åt olika håll äro dock att anteckna. Till god del använder Rydberg i denna sin polemik ironiens vapen.

Detta är särskildt fallet i striden mot en föga jämbördig motståndare, teol. kandidaten A. W. Ekman, som då utgaf Theologisk månadsskrift i Göteborg men sedan öfvergaf teologien för finanserna. Mot honom riktades t. ex. den dråpliga uppsats »Till insändaren herr X» af 15 maj 1863, som finnes meddelad i »Varia II» (Saml. Skr. XIV:160) under titeln Ortodox bibeltolkning och undertecknats: *Ornithorynchus Paradoxus*, teol. kandidat.** Frågan rör Ekmans antagande, att Moses själf skriftligen affattat Moseböckerna, och *Ornithorynchus* låtsas härutinnan med honom instämma i motsats till herr X. Den är ett af de yppersta profven på Rydbergs teologiska polemik och röjer, hvad ej alltid är fallet i hans stridsskrifter, godt lynne.

* Till Borchsenius skref han 1875: »I den häftiga strid om helvetesläran, som öppnades af den ryktbare filosofen Boström i Upsala, deltog jag ej annorledes än med ett par tidningsuppsatser, men samlade material till en Bibelns lära om de yttersta tingen, hvilken framdeles torde utkomma.»

** »*Ornithorynchus paradoxus*» är namnet på en i Australien befintlig art af näbbdjursläktet som hyser förkärlek för skymningen. (Jmfr Brehm: Djurens lif I: 432.)

Samma signatur använde Rydberg i polemiken mot en vida mera betydande och gedigen motståndare, Becks lärjunge *O. F. Myrberg*. Denne hade dels i Theologisk tidskrift dragit i härnad mot Parker, dels i sin egen tidskrift *Vittnet*, som särskildt var uppsatt mot Svensk månadsskrift, angripit tidens rationalistiska litteratur, företrädesvis Ignell och »pseudonymen V. R.». Redan 1863 innehöll *Handelstidningen* en med »Vän af rättvisa» signerad uppsats, som bemötte angreppen mot Parker, och då *Vittnet* på nyåret 1864 utgaf sitt första häfte, gick tidningen dess artiklar efter i sömmanne. Men Rydberg ville äfven nyttja skämtets vapen. Och så låter han sin *Ornithorhynchus Paradoxus* spefullt förklara, att han i nämnda tidskrift funnit ett organ för sina åsikter.

Mot slutet döljer dock icke *Ornithorhynchus*-masken den varma förtrytelse, Rydberg känt öfver det angrepp, Myrberg riktat mot Ignell och honom själf.

»Mot desse, som i sin högfärd inbilla sig veta så litet och i sin blindhet sträfva att med svett och möda på tankens väg förvärfva en inblick i de stora problemen, som de tro vara af Gud förelagda människan, om ej till lösning, så till upptagande — mot desse, som äfven, när deras tankearbete icke fört dem mycket närmare målet, dock i sin själfviskhet föreställa sig, att deras sträfvande var godt och människans ädla gåfvor värdigt — mot dessa känner sig herr Myrberg upptänd af en helig eld, då han förnimmer, huruledes de med all sin kärlek till sanningen icke kunna bekväma sig att såsom den högsta sanning acceptera de satser, han i sin katekes

har funnit uppenbarade, och de öfriga lärdomar, han för sin prästexamen, icke utan minnets ansträngning, måst inhämta, och vid hvilka det sedan är så ljuft att luta sitt trötta hufvud.

Hvad fordras då för att acceptera dem? Ack, endast ödmjukhet nog att antaga obevisliga, till utseendet oförnuftiga satsar och förkasta bevisade! Ack, endast att tysta en inre röst, som bjuder oss att arbeta för det sanna och goda med de krafter, som en fördärfvad natur besitter, och att rätta vår bekännelse efter vår själf-förvärfvade öfvertygelse! Det är »den gamla människans röst, som så uti oss talar. Om I vissten, hvad I vunen, om I kväfdn denna stämma! Det oroliga tankearbetet skulle upphöra; känslan, hvars ranka behöfver linda sig kring något, finge, i stället för tankens låga pelare, som hitintills stödt densamma, slingra sig kring den till himmelen räckande Jakobsstege, som vår dogmatik i drömmen upprättat! Och denna själfviskhet, som förut smickrat sig med ett mänsklighetens framåtskridande, denna universalitet, som anser, att den enskildes lycka har sin enda varaktiga jordmån i kärleken till andra och verksamheten för gemensam lycka — de skola vika och gifva rum för det omsorgsfulla sysslandet med den egna saligheten, det oafslåtliga aktgifvandet på gången af nådeverkningarna i våra egna hjärtan (hvilken gång, af dogmatiken noga reglerad i dess nådens ordning, utgör det sanna framåtskridandet), och sålunda komma vi, när vi rättfärdiggjorts, att njuta den ousägliga fröjd, som ligger i vissheten om den eviga himmelska frid, af hvilken vår jordiska tankehvila blott var en matt förebild, medan tänkarnes och forskarnes oroliga sträfvanden här i världen äfvenledes äro en matt bild — men af den oro, som väntar dem i den kommande!»

Rydberg kom dock snart till insikt om att Myrberg var en teolog af helt annat skrot och korn, helt annat djup och allvar än Theologisk månadsskrifts utgifvare, och att M. dessutom intog en ställning till vänster om R:s vanlige vedersakare. I en uppsats i juli 1865 (mot Reuterdahl) påpekade han, hurusom Vittnet, hvars utgifvare vore »en särdeles ortodox luthersk prästman och teolog», gifvit en belysning af det sätt, hvarpå flere af våra kyrkoläror nu predikas, som vore ytterst lärorik. Han återkom till denna Myrbergs uppsats 4 augusti 1865 i en artikel under rubriken: »Teologiskt». Här förklaras det, att Myrberg »kastat stridshandsken till den högkyrkliga falang, hvars katoliserande böjelser drifvit den in på magiens, vidskepelsens, den falska objektivismens och formalismens ogräs-uppfyllda fält», och att »så mycket än Myrberg skiljer sig från nyrationalismen, kan dock äfven från detta håll ej förnekas, att förf. genom att intaga denna ståndpunkt blir ojämförligt bättre i stånd att bekämpa den verkliga irreligiositeten, den verkliga otrön».

Samma år riktade han hugg mot ett par andra teologer med anledning af några prästmöten i Upsala och Göteborg.

Det ena måttades åt ingen mindre man än Svea rikets d. v. ärkebiskop, *Henrik Reuterdahl*.

Denne hade i sitt kyrkligt-politiska prästmötes-tal på våren 1865 sökt besvara frågan *Hvad åsyt-tar den närvarande tiden och hvilka äro i följd däraf den evangeliske prästens åligganden?*, därvid han vändt sin andas vapen mot tidens upplösande riktning och dess förakt för en teistisk åskådning.

En del tänkare läte Gud rent af fara, och deras filosofi började äfven utgå till massorna. Öfverheten ansåges ej längre gifven af Gud, utan blefve föremål för gyckel. Kristendomen, teismens blomma, och särskildt dess grundval, tron på Jesus såsom Guds son, angrepes, och man använde för dessa angrepp ord af apostlarne, som vantolkades. — — — Mängden af människor yttrade väl ej öppet sina åsikter i dessa ämnen, men man skulle säkerligen häpna, om man kunde se, huru långt upplösningen härutinnan kommit. Bekännelsen vore kristendomens blomma. Ingen kristen bekännelse borde hatas eller föraktas, men den egna bekännelsen borde älskas. Det vore ej välbetänkt att visa skadeglädje öfver påfvens nuvarande betryck, ty hvad som i dag vederfores den *katolska* kyrkan, kunde i morgon hända den *evangeliska*. Mycket tydde på en allmän upplösning af de kyrkliga institutionerna. Det vore lättare att nedbryta än att uppbygga.

Åt detta tal ägnade Rydberg en utförlig granskning i *Handelstidningen* (juli 1865). Han kände sig i dubbelt afseende manad att taga till orda såsom frisinnad teolog och såsom frisinnad politiker. På »tidens rörelser» såg han med en helt annan optimism än svenska kyrkans åldrande primas, hvars ungdomsliberalism länge sedan var försvunnen.*

»Det finnes,» skrifver Rydberg, »knappt en enda tanke i detta tal, som vi ej anse oriktig och förkastlig. Långt ifrån att upplösning utgör den närvarande tidens

* Det var, påstås det, Hans Järta, som under Reuterdahls vistelse i Upsala 1834 »omvände» den unge, ursprungligen i politiskt afseende mycket frisinnade och i kyrkliga frågor reformvänlige Schleiermacherianen till konservatism. Jmfr —*ck* (prosten Henrik Schönbeck) i *Ur Dagens krönika* 1885, sid. 263.

syfte och skaplygne, går allt i vår tid ut på uppbyggande.»

Rydberg anför utom det rika lagstiftningsväsendet framför allt det inre organisationsarbetet inom samhället, de oupphörliga nya organisationerna för välgörande ändamål, undervisningsväsende, allmän bildning, frivilligt nationalförsvar o. s. v. Det vore ett misstag att påstå, att den teistiska världsåskådningen förkastades och att naturvetenskapen uppreste sig mot den. Man sträfvade blott efter ett renare gudsmedvetande, en sannare teism än det gamla föreställningssättet om Gud som despotisk enväldare först öfver judafolket, sedan öfver en större värld. Och tiden sträfvade i detta fall ej blott till en teoretisk insikt om Gud, utan ock till ett praktiskt lif uti Honom, i sanning, rättrådighet, kärlek och gudaktighet gentemot den praktiska ateism, som har varit och är alltför mycket idkad äfven af dem, som anse sig äga uteslutande besittning af Guds sanna kännedom. Sådan vore »tidens» verkliga riktning, alltså en helt annan än den vise kammarteologen inbillade sig.

Hvad anginge anfallen på den ortodoxa teologien, som ej vore identisk med kristendomen, så hade »de nättopp till ändamål att bibringa människorna en renad kristendom och utsofra allt som af den oändlige gör något ändligt och begränsadt samt följaktligen äfven de inkarnationsbegrepp, utgångna från den hinduiska världsåskådningen, hvilka låta Gud personligen uppträda och lefva ett människolif i en vrå af det lilla stoftkorn som vi kalla jord.

Det hade alltid utgjort ett karakteristiskt känneärke på ett petrificeradt prästerskap, att detsamma upphöjt de ljudligaste ve- och förbannelserop mot en hvar, som vågat tänka annorlunda än kyrkan föreskrifvit,

hvaremot man mycket fördragit dem, som i lefvernet öppet brutit mot kristendomens heliga budord. Detta sammanhänge med den vikt som lades på bekännelsen; det vore falskt och oevangeliskt att kalla den »kristendomens blomma», enär det icke vore bekännelsen, utan det kristliga lifvet i tro och kärlek, som utgjorde denna blomma, och denna kunde blomstra på olika bekännelsers grund; så satte särskildt Paulus kärleken högst af allt.

Och till slut framhåller Rydberg, med anledning af Reuterdahls uttalande om skadeglädjen öfver påfvens betryck, att detta blott vore en konsekvens af hans uppfattning af de existerande institutionernas betydelse. Men nedbrytandet af en dålig och fördärfvad institution vore ett alldeles nödvändigt moment i framåtgåendet till ett bättre. Och ett dylikt nedbrytande arbete vore ingalunda »lätt», ty historien visade, huru slika institutioner kunde vara obegripligt sega, hvarom särskildt påfvedömet bure vittne.

Den andra prästmötesföreteelsen detta år, som manade Rydberg att inlägga sitt ord i striden, var en afhandling af en bland Göteborgs stifts mera bemärkte prästmän, den likväl mera i pastoralvården än i teologien framstående kontraktsprosten *C. S. Lindskog: Om vår tids religiösa subjektivism*. Rydberg bemöter denna till prästmötet utgifna 45 sidors afhandling i ett par förträffligt skrifna uppsatser i *Handelstidningen* den 25—27 september 1865. Tonen är här ironisk.

Lindskogs angrepp hade dels gällt den »öppna otron», dels det »pjunkiga sektväsendet».

Rydberg anmärker som ett grundfel, att Lindskog ej bestämt subjektivismens och objektivismens

begrepp, sådana han fattat dem, och därmed utdragit en säker gränslinie, helst han betecknat hedenlomen och katolicismen såsom alltför objektiva.

Han erinrar vidare om att den subjektive faktor, som kallas förståndet, behöfs för bibelns tolkning och att en gammal poet en gång skref i sin bibel en latinsk vers, som kunde tolkas sålunda:

*Här är den bok, där enhrar sina dogmers bekräftelse
söker,
här är den bok, där enhrar finner de dogmer han sökt.*

De »objektiva» elementen — en stark hierarki, nåde-medelsämbetet och en magisk, af subjektets sinnesbeskaffenhet oberoende kraft i sakramenten — kunde dock svårigen, för att icke säga omöjligen, låta sig ur bibelordet uttolkas.

Anmärkningsvärdt är följande för den reformerta kyrkan sympatiska uttalande af Rydberg:

»Den reformerta bekännelsen har under det nittonde århundradet fortsatt sin inre reformation, och i flere af dess landskyrkor är dess anstötliga dogm om predestinationen utplånad. Sedan dess luta både de »otrogne» tänkarne och de frikyrkliga »sektisterne» starkt åt denna systerkyrka, i hvilken protestantismen onekligen erhållit ett adekvatare och konsekventare uttryck än i lutherdomen. Det är icke minst den reformerta församlingens liberala kyrkoförfattning, hvilken de högt uppskatta; denna författning är byggd på urkristendomens demokratiska principer och utgör en fast förskansning mot allt prästvälde. Men just samma kyrkoförfattning är på grund häraf en afsky för alla lutherske präster med hierarkiska

lustar. Så är ock förhållandet med den rationellare reformerta nattvardsläran; denna utesluter fullständigt det magiska och fetischistiska element, som vidlåder det katolska nattvardsbegreppet, och kan sålunda icke behaga de s. k. nylutheranerne, för hvilka den magiska återstoden i lutherska sakramentalläran är en dyrbar skatt, emedan man kan begagna den för att frameducera äfven ett magiskt nådemedels-ämbete, som lägger kyrkans hela makt i prästens händer.»

Den andra af uppsatserna mot Lindskogs afhandling afser att påvisa, hurusom protestantismen bryter mot sin egen princip, då den förnekar subjektivismen, d. v. s. det *invärtes*. De värste kätterne voro just de som framstodo i sextonde århundradet, de voro svåra subjektivister, som vågade ställa sina egna ringa personligheters kraf mot den mest »objektiva» makt som någonsin existerat.

På den allmänna utöfningen af pröfningens rätt, säger Rydberg, beror ännu i denna tid och för alla tider de af reformatorene stiftade religiösa samfundens trygghet. Den protestant som öfvergifver denna rätt har tillika öfvergifvit protestantismen. Ty han har då endast en yttre auktoritet att hålla sig till eller rättare två yttre auktoriteter att välja emellan, herr Lindskogs och pastor Bernhards, den lutherska och den katolska kyrkan. För att skilja mellan dem uppmanar Lindskog »den obeslutsamme mannen» att anlita just de subjektiva element: förståndet och den religiösa erfarenheten, för hvilka han nyss varnat. Förut var det en fräckhet af individen att tillmäta sig domsrätt öfver en kyrkas dogmer, nu skall han blifva domare öfver tvännes. Vore det då underligt om han valde pastor Bernhards kyrka, som åt-

minstone kommit till reda och klarhet med sina egna principer och hvars auktoritet vore äldre och mer imponerande.

Den sista afdelningen af uppsatsen riktas mot de högkyrkliga anspråken på underkastelse under prästens auktoritet.

I en tredje uppsats har Rydberg samlat en hel rad satser, som det vore intressant, säger han, att få vid ett prästmöte diskuterade, och de där stå i bestämd motsats till kontraktsprosten Lindskogs meningar, hvilket, tillägger han, »icke vore att undra öfver, då deras författare var en tänkande, en ovanligt skarpt tänkande man, hvilken det aldrig skulle fallit in att skrifva en afhandling om subjektivismen utan att rätt veta, hvad subjektivism är». Hans namn var Immanuel Kant, ett namn, som skall i alla tider vördas. Hans satser äro alltigenom »subjektivistiska», han stämplar de »objektiviteter», som nykatolikerne och hr Lindskog hylla, såsom vidskepelse och afgudadyrkan. »Det är hårda ord, men månne de icke äro sanna?»

I genmålet mot Reuterdahl hade Rydberg försvarat tidens reformsträfvanden på det religiösa området gent emot beskyllningen att endast vilja »rifva ned», en beskyllning, som grep honom desto mera som han visste med sig, att han i så hög mån var en positiv natur och att hans intresse för den religiösa frågan minst af allt var dikteradt af önskan att förneka. Därför har han ock i det förträffliga förordet till *Axel Krooks* Tro och otro (Saml. Skr. XIV: 166) betonat, att striden ej fördes mellan tro och otro, utan mellan tro och tro;

skillnaden vore blott den, att man å ena sidan fordrade en förnuftsvidrig, å andra en förnufts-enlig tro.

Och, frågar han, hvar ligger den ljusare utsikten till en fast förtröstan på det man hoppas och en öfvertygelse om det man icke ser: månne där, hvarest man under oupphörlig ängest måste ropa: »*Jag tror; Herre, hjälp min otro!*» eller där, hvarest man i lugn förtröstan och i harmoni med sig själf kan säga: »*Jag vet på hvem jag tror!*»

Bland öfriga uppsatser i kyrkliga ämnen från denna tid må påpekas en osignerad bokanmälan af Cramérs Samvetsfrågor och Magnus Eiriksons Läran om dopet, där den historiska och exegetiska forskningens rätt häfdas på det religiösa området (8 juni 1865). Vidare två förträffliga ledande artiklar (i februari 1866) om *Strider inom den engelska statskyrkan*, hvars kris ägde intresse äfven utanför England, emedan den företedde i ögonen fallande likheter med kyrkliga förhållandena i Sverige (Puseyister = Nylutheraner):

»Det gäller om Anti Rom — den fria evangeliska församlingen — det samma som om Rom, att det byggdes ej på en dag.

Har »*Cathedra Petri*», hierarkiens stora tempel, erfodrat århundraden, innan dess mörka hvalfbågar blefvo till hela sin höjd spända, så må man ej undra eller känna otålighet, om släkte efter släkte af kraftige, fromme och modige arbetare behöfvas för att fullända den ljusa och ädla frihetens byggnad, hvars murar äro bestämda att stå, sedan prästkyrkan, redan nu bofällig och lutande, fallit i stoft.»

I maj 1866 inlade Rydberg en af harm genomglödgad gensaga mot det odium theologicum, som prästeståndet ådagalagt genom att i strid mot statsutskottets förord vägra en blygsam *pension åt Nils Ignells änka*.*

* I denna uppsats skrifer V. R.:

»Det berodde af prästeståndet om den fattiga änkan efter en af svenska kyrkans utmärktare män, efter nära nog den ende på vetenskaplig grund stående teolog, som hon i senare tider haft att uppvisa, skulle komma i åtnjutande af det ringa understöd hvarom här var fråga. Annars visande ett lofligt nit till förmån för änkor efter aflidne ståndsbröder och icke tvekande att bevilja pension åt t. ex. en prästänka som åtnjuter tre nådår vid pastorat med 10,000 rdrs årlig inkomst, ådagalade prästeståndet likväl i fråga om Ignells efterlämnade maka en alldeles motsatt nitälskan och lyckades denna gång med 23 röster mot 11 förhindra, att statens redan framräckta skärf föll i den betryckta kvinnans hand. Kyrkoherden Falck fruktade, att om staten beviljade pensioner åt änkor efter sådane män som Ignell, den skulle sluta med att uppresas ärestoder åt dem. Vi vilja icke förneka, att denna farhåga är i någon mån berättigad; det har händt förr, att kättare, som uppträdt mot sin tids omoraliska dogmer, fördomar och vidskepelse och för den skull blifvit kroppsligt uppbrände eller andligt brännmärkte af prästerskapet, fått ärestoder åt sig af eftervärlden uppresta, och det är mer än sannolikt, att äfven den anspråkslöse Ignell skall, om än aldrig erhålla ett monument i brons, dock i historien om svenska kyrkans inre utveckling åtnjuta en varaktigare och mera ärad hågkomst — ett monumentum ære perennius — än de kanske icke så anspråkslöse doktorerne Falck, Ternström och Runsten. — — —

Dr Falck uttalade slutligen den åsikten, att vi i allmänhet icke behöfva något uppkok på tysk teologi, och syntes anse det vara bäst, om Sverige öfverhufvud kunde karantänsmässigt spärra sig mot de stora kulturfolkens idéer. Bekvämt vore detta visserligen för en statskyrka, hvars teologiska bildning sjunkit så djupt som den svenskas i närvarande tid, men vi förmoda, att om ett prohibitivsystem af sådant slag läte sig upprätta mot idéela »varor» från Luthers fädernesland, hr doktorn dock skulle önska fortfarande tullfrihet för sådana som de, hvilka utgå från hr Hengstenbergs ortodoxa och hr Kliefoths nykatolska mejerier, enär det är vid dem som våra prästkandidater uppfodas, ehuru de numera hafva en mycket knapp afgang på själfva tillverkningsorten.»

När tiden för 1868 års kyrkomöte närmade sig, infördes i *Handelstidningen* (maj till juni) en serie af sju artiklar, *Om kyrka och prästerskap*, särskildt med hänsyn till kyrkan under urkristendomen och till Luthers uppfattning af prästerskapet. I augusti begärde C. v. Bergen att få upptaga dessa uppsatser i sin tidskrift *Framtiden*, för hvilket ändamål Rydberg omarbetade dem. De meddelades i denna tidskrift på hösten och finnas återgifna i de Saml. skrifterna (XIV: 168). De utgöra en sammanfattning af Rydbergs sedan ett årtionde tillbaka häfdade kyrkligt-demokratiska åsikter om *församlingssidén* såsom den urkristna och i viss mån äfven ursprungliga lutherska idén, i motsats till *prästkyrkan*, hvilken senare åsyftar att »låta religions-samhället sönderfalla i tvänne genom olikartade rättigheter eller plikter från hvarandra särskilda klasser af medlemmar: styresmännen och de styrda, förmyndare och myndlingar, präster och lekmän». Rydberg häfdar häremot den religiösa demokratiens grundsats, som i församlingsprincipen söker tyngdpunkten för sin tillvaro: en folkkyrka i stället för en hierarkisk institution.

Genmålet till Beckman. — Om människans förut-
tillvaro. — Urpatriarkernas släkttafla.

Den eskatologiska afhandling, om hvilken det ofta är tal i Rydbergs dåtida brefväxling, blef emellertid icke fullbordad i detta årtionde. Där-
emot hade 1868 tredje upplagan af Bibelns lära om Kristus sent omsider utkommit, tillökad med två följskrifter, föranledda af biskop Beckmans

skrift. Detta genmäle hade länge varit förberedt och länge väntadt.

I en skrift: »Den kritiska skolan och dess påstående rörande Jesu lefnad och urkristendomen» (1867), hade sedermera biskopen U. L. Ullman anmärkt, att Rydberg lämnat Beckmans angrepp obesvaradt och att det alltså kunde synas som om han genom denna sin fortfarande tystnad ville gifva tillkänna sitt erkännande af att han vore vederlagd. Härfpå genmälde Rydberg i tredje upplagan, att detta resonnemang involverade, att tystnaden, när den är motståndarens, städse vore, att tolka såsom bifallets tystnad, och att den som tillsvidare haft sista ordet hade rätt, n. b. när han stode på samma sida som herr Ullman, en V. R:s anmärkning, som man bör hafva i minnet särskildt med anledning af senare framkomna förebråelser mot honom, att han ej för hvarje ny motskrift fortsatt polemiken i det oändliga.

Tredje upplagan började för öfrigt läggas under pressen redan på nyåret 1866, men korrekturläsningen gick med snigelfart, och först i juli 1867 lämnades början till följdskrifterna, hvars författande Rydberg i bref till förläggaren säger sig hafva med stor lust gripit an, sedan han samlat alla materialier och ordnat bevisningsgången.

Emellertid förelåg boken i bokhandeln först i slutet af april 1868. Svaret till Beckman sönderfaller egentligen i två delar, ett mera polemiskt *Genmäle* och en mera positiv skrift *Om människans föruttillvaro*.*

* Genmålet var ursprungligen betecknadt som Bilaga N:o 3, skriften om föruttillvaron som N:o 2. I senare upplagor är ordningen omkastad.

I genmålet vill Rydberg visa, att Beckman faktiskt skilde sig från den lutherska ortodoxiens rämärken, i samma mån han yppade en längtan att komma inom Nya testamentets, och han betecknar hans lära såsom semi-ariansk och besläktad med Eusebius' af Cæsarea uppfattning. »Likheten mellan biskopen i Hernösand och biskopen af Cæsarea varder än mer i ögonen fallande, då man erinrar sig, att den senare, sedan han låtit förnä sig att underteckna det nicænska symbolum, ville anses som dess anhängare och väl äfven trodde sig vara det, men icke förty i sitt teologiska skriftställer dref satser, som de renlärige funno stridande mot symbolets förutsättningar och anda.» Likaledes häfdas Beckmans släktskap med kenotismen (läran att Kristus under sitt jordelif afklädt sig alla gudomliga egenskaper och existerade i begränsad tillvaro).

»Om biskop Beckmans skrift utkommit för ett par hundra år sedan, då den teologiska skolastiken stod i sin blomma och de protestantiske dogmatikerne verkligen hade reda på sin dogmatik, skulle» — förklarade Rydberg — »hans skrift hafva utpekats såsom ett alster af kätteri eller ock som ett foster af okunnighet om den rena lärans element». Nu åter hade den mottagits med fröjd och förtjusning såsom ett non plus ultra af renlärig apologetik och teologisk grundlighet, emedan hon uppträdt i formen af ett *försvär* för ortodoxien, såsom en stridsskrift mot ett mera obeslöjadt kätteri.

Af detta drager Rydberg i det ursprungliga genmålet, hvars »öfversittareton» — för att begagna hans egna ord i ett bref kort därefter — är vida skild från de senare, betydligt mildrade och humanare redaktionerna, följande slutsats:

»Ingenting lär kunna bättre bevisa det djupa förfall,

i hvilket den s. k. ortodoxien är stadd. Ej nog, att hon numera är så godt som fullkomligt främmande för det bildade tidsmedvetandet i allmänhet — hennes egen lejda livvakt, de som på dragande kall och ämbetets vägnar skola vara ortodoxe, känner henne icke längre.

Med ett sådant faktum för ögonen må man väl kunna säga, att ortodoxien är död, att hon fortlever endast till namnet, och att de, hvilkas fältrop detta namn är, icke längre sammanhållas af en positiv kraft, utan blott af ett gemensamt negativt förhållande till den själfständiga och vetenskapliga forskningen.»

I öfrigt söker Rydberg, på samma gång han uppvisar en del »bevisningscirklar», göra gällande, att Beckman velat påtvinga Nya testamentets kristologi utseendet att stämma med kyrkoläran, samt anmärker, att då B. icke gör anspråk på frihet från förutsättningar, utan i allmänhet utgår från att den konklusion, hvartill han vill komma, redan är demonstrerad, han afsagt sig hvarje anspråk på vetenskaplighet.

Rydberg kunde — sade han — icke anse sig förbunden att fullgöra det tidsödande arbetet att upplösa alla sofismer och blotta alla haltlösa resonnemang hos sina motståndare.

Men en punkt i Beckmans arbete ville han omständligare belysa. Det vore påståendet, att præexistensen enligt de nytestamentlige författarne tillkomme Kristus ensam, hvadan han redan däri-genom stode utanför det mänskligas sfär.

Detta uttalande gaf anledning till skriften *Om människans förut-tillvaro*, hvilken enligt kännares uttalande lär vara ett särdeles originellt grepp.

Trogen principerna i hufvudskriften — om

Messiasidén hos judarne vid Kristi tid — vill Rydberg här uppvisa, att läran om människans föruttillvaro var allmänt gängse bland Jesu och hans apostlars landsmän och predikades af de judiska sekter, som trodde på själens odödlighet. Han lämnar en utförlig redogörelse för de olika skolornas teorier i detta fall, liksom för den stora mängdens mera realistiska och sinnliga uppfattning af präexistensen; han antyder än vidare det logiska sambandet mellan präexistensläran och läran om alltings återställelse.

Skriftens kärna utgör *en redogörelse för aposteln Paulus' teosofiska system*, och så har Rydberg ock själf kännetecknat afhandlingen i ett bref från 1875.

Rydberg var en innerlig beundrare af Paulus. En af hans närmaste vänner d:r Leidesdorff har meddelat, att Rydberg till honom uttalat, det han ansåge Paulus vara »den största karakter i världshistorien». Trots sin kärlek till antiken förklarade han, att han icke visste något ställe hos Greklands eller Roms skalder hvilket i ädelhet kunde jämföras med Paulus' enkla bref till Philemon.*

Rydberg ställer nu Paulus' teosofi i nära samband med den judisk-alexandrinska teosofien, sådan hon träder oss till mötes hos Filo, men framhåller såsom den

* Tübingerskolan med Baur i spetsen har velat fränkänna Paulus detta bref och ser däri en senare förf, som romanaktigt begagnat aposteln's namn. En senare kritik (t. ex. H. A. W. Meyer: *Kritisch Exeg. Commentar* IX: 426; 1874, samt Jülicher: *Einleitung in das N. T.*, sid. 83; 1894) finner intet oäkta i detta bref och anser tvärtom, att Philemonsbrevet tillhör aposteln's säkraste egendom. Luther hyste stor beundran för detta bref, som han kallar »ett mästerligt, älskligt exempel på kristlig kärlek».

väsentliga skillnaden, att Paulus antog, att logos måste förkroppsligas och att det redan personligen uppenbarat sig i sinnevärlden och efter Guds rådslut fullgjort sitt frälsningskall, en skiljaktighet, som gjort Paulus' tanke till en fortlefvande och världshärskande makt.

Enligt Rydbergs teori, sammanfalla i Nya testamentet kristologien och antropologien med hvarandra; *den första är den senares ideala sida*; sammanhållna i denna enhet, belysa och förklara de på skönaste sätt hvarandra; och Nya testamentets lära om Kristi præexistens är endast läran om *människan* Kristi föruttillvaro. Härför åberopas skriftställen, liksom förf. dröjer vid de äldre kyrkofädernes olika uppfattningar.

Med Paulus' lära, att Kristus existerat som himmelsk människa, öfverensstämma de benämningar, han älskar gifva honom af *den andre Adam*, eller *den ytterste Adam*, eller *den andliga människan*, hvilka icke afse Kristus endast till köttet, utan till hela hans personlighet.

Läran om Kristus såsom idealmänniska samt skapelstens förstfödde och förmedlare sammanhänger enligt Rydberg på det närmaste med läran om honom såsom den præexistenten universal-människan och det universellaste af de skapade väsendena, och denna lära är tillika läran om den allmänna præexistensen.

Mot Rydbergs skrift utgaf Beckman samma år ett nytt svar: *Är Kristus i sin föruttillvaro idealmänniska och icke Gud?*, där han säger sig villig erkänna betydelsen af Rydbergs afhandling, i hvilken han finner, att lärdom, skarpsinne samt en ovanlig förmåga att till en åskådlig, rik och för fantasien tilltalande bild samla alla drag ur skriften, som för ändamålet synas i någon mån användbara, hafva

gjort hvad göras kunde för att lösa den föresatta uppgiften. Beckman erkänner ock, att ifrågavarande afhandling vittnar om verklig beundran och kärlek för den sedliga storheten och renheten såväl i Nya testamentets heliga skrift som hos dess författare, och en sådan beundran kunde naturligtvis ej tillåta uppsåtligt förvridande af skriftens utsagor. Men felet hos Rydberg låge i metoden, som »i stället för att låta skriftens specifika gudomliga anda göra blicken klarseende», i rabbinska och neoplatonska läror sökte nyckeln till Skriftens helgedom.

Boströmianen professor *Axel Nyblæus* ägnade i Svensk Tidskrift 1870 en utförlig kritisk redogörelse åt Striden mellan biskop Beckman och herr Viktor Rydberg. Nyblæus hade redan förut, innan Rydbergs skrift utkom, uttalat sin uppfattning af den Paulinska läran om Kristus såsom den universella människan, och Rydberg har själf i ett bref framhållit, att Nyblæus och han oberoende af hvarandra kommit till samma resultat om præ-existensen.

Nyblæus riktar visserligen flere anmärkningar mot Rydberg (t. ex. den ofvan anförda om att denne i hufvudskriften icke skiljer mellan Nya testamentets olika författare, en metod som han dock öfvergifvit i skriften Om föruttillvaron*); samt att han nog mycket vill framkonstruera kristendomen

* Såsom en ensidighet anmärker v. Bergen (Aftonbladet 5 sept. 1873), att Rydberg häri visserligen ej som i hufvudskriften tagit de nytestamentliga skrifterna i klump, men riktat undersökningen företrädesvis på ett enda af de urkristna lärobegreppen, liksom om dettas kristologiska bestämningar åter funnos hos alla de öfriga.

ur den föregående bildningens former), men i de viktigaste punkterna ställer han sig afgjordt på Rydbergs ståndpunkt och anser särskildt, att denne i skriften om föruttillvaron, »den mognaste produkten af hans kristologiska forskning som han nämner, med mycken trohet återgifvit och utvecklat den Paulinska kristologien, betraktad företrädesvis ifrån dess psykologiska och metafysiska sidor.

Ännu en religionshistorisk afhandling »Urpatriarkernas släktafla», i hvilken Rydberg lät sina astronomiska studier komma teologien till godo, tillkom under detta årtionde.

I ett bref till Hedlund i mars 1869 skrifver Rydberg och ber honom meddela von Bergen, att han hade en uppsats i beredskap för »Framtiden».

»Saken är den, att jag gjort en upptäckt, väl ingen af gagn för mänskligheten, gunås så visst, men i alla fall en upptäckt, som inom en mindre krets af lärde herrar kan påräkna intresse, eftersom män, skarpsinnigare än jag, hafva förgäfves sökt lösa den gåta, hvars nyckel jag nu äger i min skrifbordslåda. Det gäller — skratta nu icke åt mig, du med lifvets praktiska bestyr sysslände man, utan beklaga hellre den, som förirrat sig in i sådana ofruktbara, molnhöjda öde nejder och känner en lisa för sin själ i deras ensamhet och i de svårigheter, man har att trefva sig fram bland dimmorna — det gäller den gåta, som Genesis på ett af sina första blad framlägger för världen i sin förteckning på patriarkerne före Syndaflo den och deras *lef nadsår*. Ända ifrån Filos dagar intill våra har man grubblat öfver de där talen: »och Metusalah var 187 och födde Lamech och lefde därefter 782 år» o. s. v., o. s. v. hela den långa serien. Hvad

betyda dessa tal? Äro de godtyckligt hopsmorda? Det är det bekvämaste och vid första påseendet sannolikaste antagandet. Eller angifva de enskilde urfäders verkligen uppnådda lefnadsår? Det tro de gammalortodoxe eller vilja tro, men för öfrigt ingen. Eller äro de astronomiska tal? Det har man länge gissat, utan att finna något skäl för sin gissning. Det är detta problem, jag löst, och löst det så att du, under vissa af mig gifna förutsättningar och med vissa förkunskaper, behöfliga för Kongl. Vetenskapsakademiens almanackförfattare, skall, utan att ha sett på patriarktabellens sifferkolumner, kunna a priori uppkonstruera dem åtminstone i det väsentliga.

Bunsen försökte sig förgäfvos på denna uppgift; Fréret, den skarpsinnigaste af Frankrikes utmärkte kronologiske forskare, likaledes. Ännu Max Müller i Oxford berör i sitt senast utkomna arbete denna punkt såsom ogenomträngligt mörk. I och med den lösning jag vunnit — och denna är förvånande enkel — sprides ljus ej allenast öfver denna sak, utan ock öfver de äldsta civiliserade folkens kronologiska system, och ett nytt öfverraskande vittnesbörd är gifvet för noggrannheten af deras astronomiska iakttagelser. Då saken äfven har en *kritiskt teologisk* sida, torde min proposition att offentliggöra artikeln i *Framtiden* befinnas antaglig af vännen von Bergen.

Det var en natt, sedan jag skött min Stockholmspost och gått igenom ett bref från A. F. Ericson junior*, som jag, promenerande med cigarren i mun, fick första uppslaget till min »upptäckt». Det var i visst hänseende en olycklig stund, ty sedan jag fått tag i trådändan, vågade jag icke släppa härfvan, innan jag redt ut den, och därtill fordrades många natters arbete, och jag har

* Tidningens dåvarande London-korrespondent.

också suttit åtskilliga nätter öfver mina räkningar ända till morgongryningen. Nu, Gud ske lof, kan jag lösslita mig från dem, ty härfran är redd och därmed häxeriet, som hennes trollkonster utöfvade på mig, brutet. Hade jag icke under tiden haft den oangenäma känslan, att mina plikter mana mig att ägna tankarna odelade åt tidningsbestyren, skulle jag kallat dessa nätter lyckliga. Detta grubblande, under hvilket man glömmer sig själf och allt utom problemet man har för sig, denna strid med svårigheter, som den ena efter den andra resa sig i ens väg och synas fasta som Babylons murar, men upplösas i dimma, när man fått tankarna riktigt klara, är verkligen en njutning, och det ligger en mystisk makt i den ordning, hvarmed siffror och formler utveckla sig under ens händer, när man är på rätta vägar. Förlåt mig emellertid för denna digression från mina egentliga göromål. För att reda problemet, var jag bland annat tvungen att för ett ögonblick återvända till min första kärlek — astronomin — och uppfriska mina till nio tiondelar förgätta kalendariska kunskaper från studenttiden — mina gamla liaisons med solen och månen.»

I Framtiden meddelades skriften emellertid icke.

Den 9 november 1869 höll Rydberg nämligen ett föredrag i Göteborgs k. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle, med titel »*Om de astronomiska och kronologiska elementerna i patriarktabellerna i Första Mosebok*», hvarvid samhället anmodade honom att uppsätta anförandet i skrift för att upptagas i tionde bandet af samhällets Handlingar. Här meddelades det också under titeln *Urpatriarkernas släktafta i Genesis* (1870)* samt utgafs tre år senare

* Ett afdrag togs i liten upplaga och tillägnades R. Lepsius, »egyptologiens heros».

såsom särskild broschyr i något omändrad form och tillökad med en uppsats om tideräkningen hos de sjutio uttolkarne.

Skriften afsåg att påvisa, att de äldsta bibliska stamtaflornas ålderstal vore beroende af den egyptiska kronologien. Den är ett alster af sällsynt skarpsinne och fyndighet, förenade med teologiska och astronomiska kunskaper. Och i intet af Rydbergs vetenskapliga verk hafva dessa egenskaper så fördelaktigt gjort sig gällande som i denna skrift.

»Äran att gifva en ofelbar ledtråd genom urtiden intill den källa hvarur vårt släkte upprunnit — skrifver Rydberg i uppsatsens andra upplaga — har vetenskapen längesedan oåterkalleligt fränkännt denne märkvärdige urkund och, som vi finna, gör han ej heller tillkall därpå. Men hans verkliga, hittills gömda, men nu, som vi hoppas, afslöjade egenskaper torde tillvinna honom en annan ära, den att gälla som ett forntida sinnrikt konstverk, som på samme gång det räddat spillrorna af brustna sägner från en förhistorisk tid ger nyckeln till de store för tidmätningen viktige idekretsar, som de gamles forskningar upptäckt, samt i hela sin sammanställning vittnar om tron på ett världsstyrande förnuft.

Lieblein framhåller, i sin *Recherches sur la chronologie égyptienne*» (Kristiania 1873), »l'ouvrage d'un savant suédois, M. Rydberg», ett arbete, säger han, af litet omfång, men stor betydelse (»d'une grande portée»), samt tillägger, att förf. där på ett snillrikt och öfvertygande sätt bevisar, att den bibliska kronologien och särskildt de förste patriarkernes är byggd på de gamle egypternes.

Skriften uppmärksammades äfven i England, där direktören i British Museum Birch den 1 februari 1876 refererade arbetet i The Society of Biblical Archeology, i hvars Transactions (London 1877) finnes intagen en något sammandragen öfversättning.*

Journalistik.

Rydbergs publicistiska verksamhet under åren 1862—68 är af jämförelsevis mindre intresse än vare sig före eller efter detta skede. Han skötte under 1860-talet, såsom redan är nämnt, utrikesafdelningen, och det var företrädesvis i det själfständiga relaterandet af tilldragelserna i utlandet som hans publicistiska kraft togs i anspråk under dessa år. Stundom ägnade han på ledareafdelningen dessa händelser mera resonnerande öfverblickar. Förträffliga uppsatser om det amerikanska frihetskriget (4 januari 1865), om slafveriet och Abraham Lincolns död (27 april 1865), om Polens öde (16 januari 1867) må exempelvis nämnas. Några ord i den senast nämnda uppsatsen om ukasers och regeringsförordningars oförmåga att tillintetgöra ett folk, när detta har inre kraft, och om att de nya ryska dekreterna om finans- och postväsendet icke

* Denna är verkställd af S. M. Drach, efter en fransk, i manuskript befintlig tolkning, utförd af språkläraren L. Hauët Combertigues, under titeln: *Key to the Genealogical Table of the first Patriarchs in Genesis*, med tillägg af Drach.

Professor Bousset har i en uppsats: »Das kronologische System der biblischen Geschichtsbücher», i Zeitschrift für Alttestament. Wissenschaft XX: 147 (1900), antagit — tydligen utan att äga kännedom om Rydbergs afhandling — att de 70 uttolkarnes taluppgifter äro sekundära och sannolikt uppstått i en tid, då judendomen började syssla med egypternes och kaldeernes system.

lära förma utrota den polska nationalkänslan, kunna lämpas på nutida rysk politik mot en annan del af det stora tsarväldet.

I den dansk-tyska stridsfrågan voro visserligen Handelstidningens sympatier på den danska sidan och Preussens uppträdande fördömdes i starka ord, men tidningen riktade vägande invändningar mot »Eiderdanskarnes» farliga politik, liksom mot novemberförfattningens genomförande, och den uppträdde bestämdt emot Sveriges deltagande i kriget, härvid understödjande De Geers och Manderströms hållning. I allmänhet äro artiklarna i denna fråga dock af Hedlunds penna.

Likaså i tidens stora inrikesspörsmål, representationsreformen. Rydberg var för öfrigt en varm vän af denna. Vid en fest i Bloms sal (februari 1863), som firades vid förslaget framläggande, utbragte han skålen för *de äldre reformvännerna*, erinrande först om Thorild och bland de då ännu lefvande om J. G. Richert, och vid festen å samma lokal efter förslaget seger (8 december 1865) höll han talet för *bondestandet*. Men i debatten om reformen torde han ej hafva deltagit. Den enda uppsats, som med säkerhet kan tillskrifvas honom, är ett mycket skarpt genmäle (28 december 1865) emot en *skrifvelse från Lunds studenter*, där dessa söka förklara och försvara studentkårens beslut att icke fira representationsreformens seger, ehuru kåren hälsat förslaget framläggande med en fest.*

* Jmfr härom Posthumus: »Mina samtida», XII: 165. Bland de ledande inom studentkåren vid detta tillfälle märkas docenten Oscar Swahn, Rydbergs kamrat från Sjustjärnan, dr Gottfrid Billing (n. m. biskop), e. o. amanuensen Elof Tegnér och dr Henric Hallbäck.

Bekant är, att detta uppträdande under den eljes allmänna hänförelsen skaffade Lundastudenterna vedernamnet »unga gubbar» (Orvar Odd).*

I Rydbergs uppsats heter det, att Handelstidningen hittills icke slösat några reflexioner på denna Kråkvinkels-historia, enär den trodde kårens beslut vara dikteradt af betänkligheter, hämtade ur prof. Boströms kollegiehäften eller Svensk Kyrkotidning, och då hvar och en vore i sin goda rätt, om han på grund af sin öfvertygelse deltog eller icke i fäderneslandets glädje, kunde det ej falla tidningen in att bryta stafven öfver flertalet af Lunds studenter, därför att de lade sina visa pannor i betänksamma rynkor öfver reformens seger. »Vi kunde», heter det, »på sin höjd beklaga det faktum, att föråldrade, i teoretiskt och praktiskt hänseende odugliga medeltids-åsikter kunnat så inpluggas i en studerande ungdom, hos hvilken man gör anspråk på, om ej klar insikt uti, så åtminstone en varm och oförvillad känsla för tidens stora idéer.»

I ganska bittra ord karakteriseras därefter Lunds universitet, som säges sedan Tegnér's och Agardhs dagar hafva »sammankrympt till något liknande ett katolskt prästseminarium», från hvilket man mest hörde om konsistorieskandaler, intriger mot de upsaliensiske »immigranterne», »råa och dumma karnevalsuptåg, af hvilka det sista var ett slags nidfest med anledning af Lincolns död».*** I denna gyttja tronade majestätiskt den från

* A andra sidan blefvo Lundastudenterna de konservatives gunstlingar, och betecknande är, att den schartauanske ledaren prosten Holmqvist 1868 donerade 10,000 kr. till ett stipendium »med anledning af studenternes välförhållande vid representationsförändringen».

*** Detta åsyftar den verkliga »ynkeliga» positiv-visan »om mordet på hans majestät kung Lincoln», författad af en bland

Mecklenburg importerade kyrkliga reaktionen, som valt Lund till residens, en krass vetenskapstientlig konfessionalism, som förträffligt triffes och frodades, utan att så vidt man kände motarbetas af ädlare krafter på platsen.* Under sådana förhållanden vore det snarast öfverraskande, att en så stark minoritet uppträdde för festens firande, ty »denna minoritet visade dock, att ungdomen besuttede motståndskraft mot korrumpierande element .

Om själfva studentkårens uppträdande skrives med anledning af att studenterne nu själfve påkallat ett uttalande:

»Majoriteten af Lunds studentkår har ombesörjt, att vårt stora fosterländska drama icke skulle sakna sin

kårens ledande män, sedermera docenten i ästetik och redaktören Henric Hallbäck, hvilken visa sjöngs vid 1865 års värkar neval och väckte stor förargelse öfver hela landet, helst i jämförelse med det ädla sätt hvarpå Upsalastudenterne hedrade frihetsmartyrens minne: Ernst Björcks härliga dikt om Lincoln. Författarne af Lundastudenternes skrivelse betecknade emel lertid Lincolnsvisan som »ett rått och okynligt upplåg, för hvilket studentkåren ej kunde göras ansvarig». Rydberg anmärkte häremot, »att detta utbrott af 'råhet och okynne' icke, såsom hrr cirkulärförfattare vilja antaga, var en så alldeles tillfällig, enstaka och oförklarlig företeelse, utan snarare en blott alltför hjärt och oförsiktigt framträdande yttring af en anda, som med en viss omsorg fostrats och utvecklats af den kyrkliga och politiska obskurantismen på stället, tills den nu angripit universitetets lifsrötter med röta. Att arbetaren Lincoln, som själf gjort sin uppfostran, skulle vara en föraktlig och fränstötande företeelse för studenter, som i sina glosor, minnesläxor och examensbetyg hafva en borgen, att de äro 'intelligensens' målsmän, är icke att förundra sig öfver; att en republik, där själfstyrelse och religionsfrihet härska, skulle med sin president inklusive vara en styggelse för eleverne af Svensk Kyrkotidnings redaktörer och för dem som uppammats i hr Stahls preussiska statsfunderingar, är ej heller att häpna öfver. Vi tro, att smädedrapat därutinnan har i någon mån sin förklaring.»

* Det motsatta skulle Rydberg till sin glädje få erfaras, då just från Lunds universitet han i sin teologiska strid mottog en kraftig handräckning från Axel Nyblæus.

clown. Han uppträder denna gång i gestalten af en lillgammal, ofantligt vis och förnumstig ungdom, som, 'aflägsnad från de inhemska partistridernas medelpunkt', . . . med fingret betänksamt vid näsan och med den tjuguarige vises passionsfria lugn och den i Boströms kollegiehäften eller Stahls statslära hemmastadde filosofens objektivitet beskådar och kritiserar hvad som föregår omkring honom, hvarefter han framstiger för att förklara konung, ministere, nation, press, brödrauniversiteter och brödrariken för galna samt sig själf för vis. Hvad äro Holbergs universitetspedanter — en Erasmus Montanus, en Stygotius, en Cosmoligoreus — mot denna härliga uppenbarelse af den högsta möjliga komik? Hvar finnes en penna mäktig att för scenen värdigt framställa denna oändligt lustiga figur?

Den skulle sakna något i sin fulländning och helgjutenhet, om den icke, såsom här skett, öppet gjort sig till målsman för 'intelligensens' intresse . . . Den allmänhet, till hvilken cirkulärförfattarne vända sig, är icke villig att tillerkänna någon rätt att föra intelligensens talan vare sig åt dem själfva eller åt ett universitet, där tidens idéer knappt hafva någon målsman, men obskurantismen desto flere.»

Då år 1866 Hedlund vistades i Schweiz förekommo i Handelstidningen talrika ledande uppsatser, hvilka dock i allmänhet icke härrörde från Rydberg — undantagandes t. ex. uppsatsen om Ignellska änkepensionen — utan från en tillfällig kvinnlig redaktris. Året därefter, när Hedlund inträdde i riksdagen, skulle, såsom det hette i prenumerationsanmälan, »Handelstidningens ledande af-

delning förestås af dess mångårige, med hela dess anda förtrogne medarbetare, litteratören Viktor Rydberg».

Detta uppdrag torde väl icke lämpat sig för V. R., om han än ärligt sökte uppfylla krafven och understundom försåg tidningen med ledande uppsatser. Men de många dagliga småbestyr, som medfölja en hufvudredaktörsbefattning, i synnerhet när denna, som fallet var, förenades med hvad nu kallas »redaktionssekreteraresysslan», lago icke för hans lynne.

Icke alltid såg han sina sysslor lika humoristiskt som i följande skildring af »en dag sådan jag upplefvat den», sänd till fru Hedlund i mars 1867:

»Det är intet nytt jag berättar, ni känner igen hvart-enda drag. Det första besök, hvarmed jag ärades, var naturligtvis boktryckeripojkens, som kom att hämta manuskript. Därefter åtskilliga besök i tidningsangelägenheter. Därefter ett »god morgon, patron», och in stiger allas vår farbror Warburg*, i hvars ficka jag sticker en insänd uppsats i bankfrågan. Så major v. Normann, som börjar med sitt vanliga: herrn är så stursk» o. s. v. Så intendenten Malm, som öfverflyttar på mina skuldror en del af hvalbekymmersbördan och låter mig dela glädjen öfver det honom i dessa dagar beviljade statsanslaget. Därefter postbudet med bref, bland hvilka ett från Stockholm, som jag genomläst tre gånger och skyndar meddela faster uppe i andra våningen. — — — — Så kommer en pojke, hvilken anser sig stå i någon för-

* Samuel Warburg, samma år riksgäldsfullmäktig, ekonomisk medarbetare i Handelstidningen.

bindelse till mig, för att taga farväl; han har blifvit kock å en galeas, hvilket han berättar med glädjestrålade uppsyn, utan att ana det hundlif, som väntar honom. Så kommer Dietrichson för att prata politik och ästhetik. Så Lindskog för att ur goda källor meddela närmare underrättelser om huru de nyutskrifne pariserpojkarne vid Jemappes under marseljäsens toner piskade de österrikiska modellsoldatmaskinerna ur deras förskansningar. Så Oxenstierna, i sällskap med en med ett stort rödt hederligt melankoliskt bondansikte begåfvad sjölöjtnant S., för att föra mig till sin atelier och visa sina senaste sjöstycken. Så löjtnant Lindhé* o. s. v., o. s. v.»

De ledande artiklar under Hedlunds riksdagstid 1867--69, hvilka flutit ur Rydbergs penna, beröra väsentligen kulturfrågor och försvarsfrågan.

Med anledning af att Första kammaren år 1867, delvis af formella skäl, förkastade förslaget om utvidgade rättigheter för svenske medborgare af främmande trosbekännelse, skref Rydberg (20—21 febr. 1867) två varmt kända artiklar, därvid han särskildt angrep biskop Björcks ståndpunkt, att man för statens och dess medborgares sanna väl borde använda en »lätt tryckning» på medlemmar af andra bekännelser, särskildt judarne, hvilken »demoraliserande föreställning» ju icke gillades af biskopen, när den i Spanien användes som argument mot protestantiske kättare.

Från år 1867 är ock ett par artiklar (24 och 26 april) om folkundervisningen med anled-

* Frih. G. Leijonsköld-Oxenstierna (»Aldebaran»), författare och målare. — Löjtnant O. Lindhé, medarbetare i Handels-tidningen.

ning af rektor Siljeströms motioner. Säsom folkskolans förnämsta kraf uppställde Rydberg:

1) Ändamålsenligare inrättade bildningsanstalter för dess lärare; 2) en mer organisk förbindelse med elementarskolan, hvarigenom icke blott statens utgifter för undervisningen kunde på ett rationellare sätt fördelas, utan ock folkskolan lättare fylla sin uppgift att blifva den första läroanstalten för *alla* klassers barn och således äfven mer än hitintills föremål för *alla* klassers uppmärksamhet och omsorg; samt 3) en ställning oberoende af de kyrkliga myndigheterna, mellan hvilka å ena sidan samt kommunalrepresentationerna å den andra tillsynen öfver skolangelägenheterna och ansvaret för desamma nu på ett förvirrande och förlamande sätt voro splittrade.

Särskildt betonar han vikten af att bekämpa den fördomen, att folkskolan skulle vara ett slags barmhärtighetsanstalt till förmån för fattigare barn. Elementarläroverkens lägre klasser (till omkring 14:e året) borde endast omfatta folkskolans läroämnena.

År 1869 arbetade Lindskog och Rydberg tillsammans vid en utförlig kritik af krigsministerns härordningsförslag. Under det att den förre ägnade detaljerna en utförlig granskning, tog Rydberg de allmänna betraktelserna på sin lott och bekämpade särskildt i en artikel (24 februari 1869) förslaget politiska sida. Han framhöll detta förslags karakter att mera öka våra anfallskrafter än stärka vårt försvar, då dess syfte egentligen vore att erhålla en effektiv fältarmé, en stam af 50,000 man, under det att allt som skulle stärka det egentliga *försvaret* endast funnes på papperet. Det vore emellertid

farligt att ställa *anfallskrafter* till dens förfogande, hvilken hade att besluta om krig och att ingå förbund med främmande makter. Och med ökade stridskrafter i anfallsväg kunde detta kungliga prerogativ blifva farligt.

Slutligen märkes en uppsats i tryckfrihetsfrågan, som stod på dagordningen med anledning af Hedlunds och ryttmästaren Magnus Hallenborgs motioner (14 april 1869). Rydberg uttalade sig emot ansvaringsystemet, hvars upphäfvande han dock ansåg blott kunna ske i och med att de barbariska straffbestämmelserna samtidigt mildrades.

Ty dessa stodo till hvarandra i närmaste förhållande och måste samtidigt bortskaffas. Det offentliga ordets man borde och skulle själf kläda skott för sina åsikter och handlingar; men lagen borde då ock med billighet döma hans möjliga missgrepp. Tider kunde komma, tider af politiskt betryck, då det fordrades största mannamod och själfuppoffring för att i en tidning föra den lagliga ordningens och frihetens talan. Det vore då väl, om de ifrågavarande straffbestämmelserna icke hängde som ett Damoklessvärd öfver tryckfrihetens hufvud. I annat fall skulle en återgång i ena eller andra formen till ansvaringsväsendet blifva en olycklig nödvändighet.

Bland uppsatser utanför det politiska facket hafva redan i annat sammanhang de som berört teologiska ämnen beaktats. Enstaka litterära kritiker äro ock att nämna, men härvid uppstår någon tvekan om hvilka af de större litterära artiklar, som läsas i *Handelstidningen* exempelvis i slutet af 1862 och början af 1863, härröra från

Rydberg.* Med säkerhet vågar jag bland dessa endast anteckna en följd af artiklar om Fredrika Bremers »Grekland och dess öar (13, 27 och 30 december 1862). Här tager sig Rydbergs med Byrons beslätade fil-hellenism uttryck, och han, den svurne beundraren af det gamla Grekland, älskar att i det nyuppståndna Hellas' folk, trots alla kammarlärdade teorier, se afkomlingar af de gamle hellenerne, ej ett blandfolk af slaver, albaneser och italer. »Det land», skrifver han, »som Fredrika Bremer här skildrar är hela mänsklighetens andliga fädernesland. Dess jord har med Palestina jämbördiga anspråk pa att kallas helig.»

Rydberg, som själf längtat att skada denna jord, redogör sympatiskt för sin berömda landsmaninnas ströftåg och för hennes studier af Hellas' statslif och familjelif.

»Författarinnan har en gifven benägenhet att skildra ljust och hoppfullt. Mången annan fastnar i det, som först springer i ögonen vid betraktande af folk, likasom af individer, nämligen felen och lytena, samt profeterar med anledning af dem förstörelse och död. Hon går en motsatt väg och en mödosammare: hon undersöker, om dygder finnas, och finner hon dem vid hemmets altare, förklarar hon, förtröstande på Gud i världshistorien, som är bakgrunden i alla hennes tafflor, att sjukdomen ej är till döds, att felen och lytena äro något accidentelt och att folket tillhör dem, om hvilka folkfrälsarens ord gäller: 'Jag lefver, I skolen ock lefva.' Detta blir ock hennes omdöme om grekerne.»

* Flere af dem t. ex. om Sturzen-Beckers dikter torde vara författade af C. S. Warburg.

En annan litterär anmälan af intresse gäller Sommelius' och Sehlstedts dikter — »den dystra stormiga höstnatten» och »den klara lugna vårdagen» — införd 14 december 1867, hvarur ett utdrag ofvan (sid. 480) anförts.

•

Att Rydbergs alstring under tiden från 1860-talets midt och till dess slut var så ringa, berodde till god del på hans under denna tid starkt nedtryckta sinnesstämning.

Vid de teologiska studierna var han trött, och i ett bref af den 24 februari 1868 till Hedlund biktar han sin allmänna pessimism i följande ord:

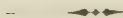
»För de religiösa frågorna har jag blifvit likgiltig. När jag ser, att dåliga människor intressera sig för t. ex. Parkers skrifter, råkar jag i starka tvifvel på att denne väldige ände skall kunna göra mer än hvad ortodoxien gjort för att förbättra den enskilde eller bringa släktet framåt. Jag tror, att mänskligheten skall förblifva lika skröplig i alla tider. På verkningarna af en förbättrad uppfostran och undervisning tror jag endast så till vida som det gäller materiell förkofran; men moraliskt framåtskridande hör till mina skingrade ungdomsdrömmar. Enhvar som ej är blind för hvad som föregår omkring honom torde anse mig hafva rätt däruti.»

Den demon, om hvilken Rydberg talar i sin utläggning af andra delen af Faust (1875), hade kommit »för att släcka dådlusten hos honom och söfva honom i en dåsighet som kan hafva något lockande för en i ångest kämpande natur».

Hon sjöng sin hemska vaggsång i hans öra:

Den som engång min är vorden
båtar ingenting på jorden.
Evig t mörk hans rymd sig breder,
där går sol ej upp, ej neder,
och, hur skarpt hans yttre sinne,
nattens skuggor bo därinne.
Fastän skatter finnas många
kan han ingen, ingen fånga
hungrar midt i öfverflödet,
grubblar, hjälpt och stjälp t, på ödet,
skjuter upp, i dolskhet slagen,
fröjd och ve till morgondagen:
allt på framtidsräkning för han,
därför intet färdigt gör han.

Om denna sinnesstämning mera i det följande.

Illustrationer till förra delen.

De med * betecknade äro tryckta på särskilda blad.

* Viktor Rydberg (början af 1850-talet)	(mot titeln)
Viktor Rydbergs »Ex libris»	15
Titelblad till ett af Rydberg 1841 författadt skådespel	53
Jönköping sedt från Dunkehallar	64
Stora torget i Jönköping med hofrätten och rådhuset . .	65
Östrabo	72
Carl August Rydberg	92
Mauritz Liberg	144
* Facsimile af ett bref från Viktor Rydberg 1855	172
S. A. Hedlund 1854	184
* Viktor Rydberg 1858	200
Vignett till »Tomtebissen»	304
Stora Södra och Norra Hamngatorna i Göteborg 1859.	312
Kungsporsplatsen och Östra Hamngatan i Göteborg 1859.	313
Bernard Fleury, Kleinschmidt, Boisman	320
* Viktor Rydberg omkr. 1860	336
Facsimile af Förteckning å novellutkast och fragment . .	381
C. J. Lindskog	486
V. Rydberg, C. Leidesdorff, J. Philipsson, V. Bäckman m. fl.	488
Sigfrid Nyberg	489
Max. Axelson	493
»Afze»	496
Pehr Thomasson	498
Axel Krook	499
C. J. Meijerberg	501
Bjurslättis sjö	504
N. V. Ljungberg	512
* Facsimile af namnsedeln till »Bibelns lära om Kristus»	528
Nils Ignell	546
C. S. Warburg	553
* Viktor Rydberg 1865	576

Förra delens innehåll.

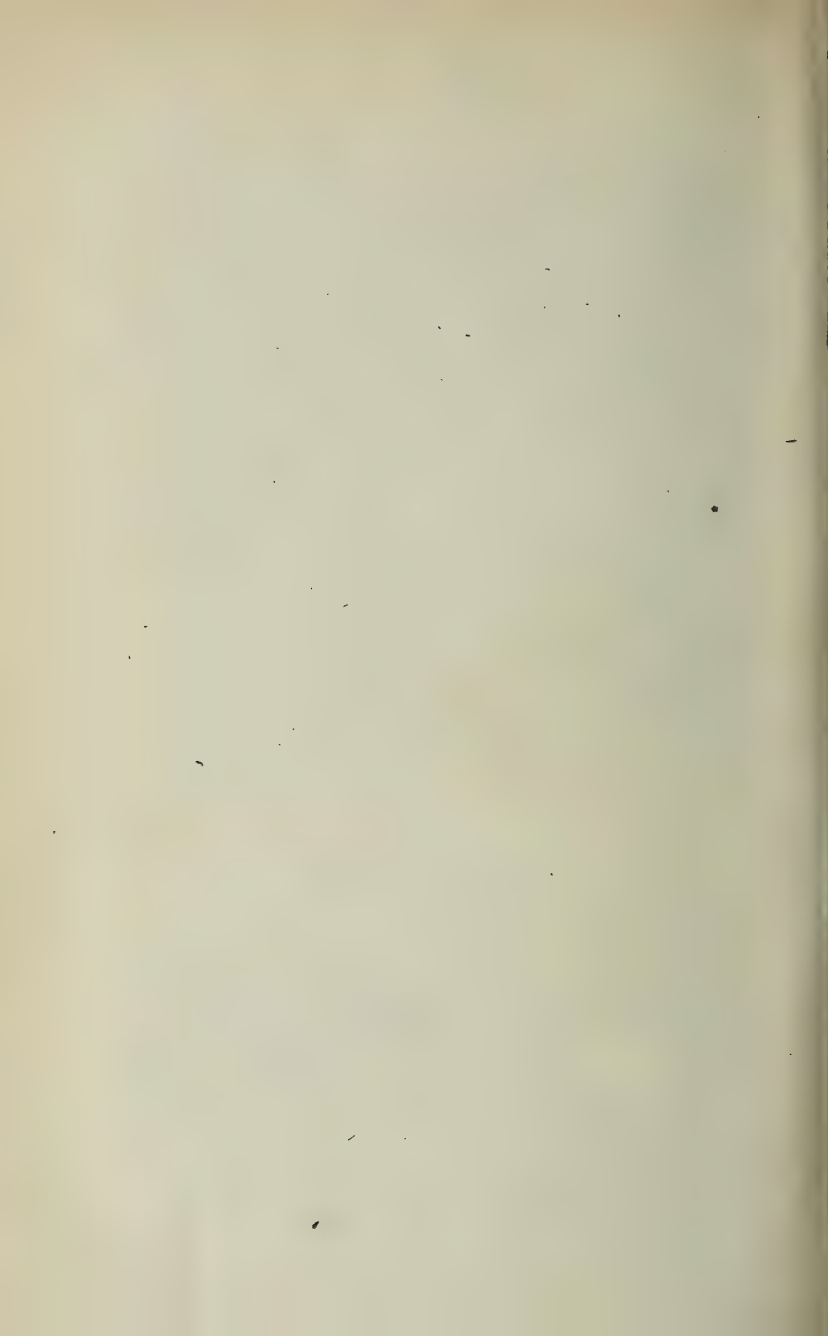
- Förord* sid. 7—12
- I. *Släkt. Barndom. Skolår 1828—1847* sid. 13—80
Släkt och förabraham sid. 15—39. — Under frammande tak sid. 39—45. — I Jönköpings lärdomsskola sid. 45—67. — På Växiö gymnasium. Minnen från Ostrabo sid. 67—80.
- II. *Vandrings- och studieår 1847—1855* sid. 81—174
I Jönköping 1847—1848. Johan Sandvall (*Vampyren* sid. 83—103. — I Göteborg 1849—1850. Under Sandvall. Den sandvall-Prytzska skismen. Sandvalls katastrof) sid. 104—118. — I Jönköping 1850—1851. Romaner i Jönköpingsbladet (*Ett äfventyr i finska skogsgården*. — *Positivspelarna*) sid. 118—135. — I Lund 1851—1852. "Sjustjärnan" Concordia sid. 135—156. — Göteborg—Känsö—Senäte 1852—1855 sid. 157—167. — Emigrationstankar sid. 167—169. — Anställning i Handelstidningen sid. 169—174.
- III. *Publicistisk verksamhet 1855—1862* sid. 175—341
Viktor Rydberg och S. A. Hedlund sid. 177—183. — Viktor Rydberg som publicist sid. 183—190. — Teaterkritik sid. 191—195. — Litterära uttalanden (Tidens allmänna poetiska ståndpunkt och Rydbergs uttalanden här-om. — Polemik mot Bjursten. — Mot nyromantiken. — En titt på Svenska akademien. — Berangersstudie) sid. 195—224. — Kyrkliga spörsmål (Tidens allmänna ståndpunkt. — Svensk kyrk-tidning och polemiken mot den. — En blick på det kyrkliga området. — Handboks-förslaget. — Colanis religiösa föredrag. — "Samfundssamvetet") sid. 224—242. — Teologisk polemik (Schwarz, Colani, Ignell Om kristen tro och dogmtro; bibelöversättningsarbetet; Bunsen) sid. 242—254. — Religions- och kulturhistoriska ämnen (Ignells Mänskliga utvecklingens historia. — Kritik af Cornelius Religionshistoria) sid. 254—268. — Rydbergs polemiska hållning. Mot hån i religionsspörsmål sid. 267—271. — Filosofiska uttalanden (Hegel. I. H. Fichte. Boström. Spiritism. Psykograf. Auktoritetstro i vetenskap) sid. 272—285. — Politiska och sociala frågor (Försvarsfrågan. *Huru skall Sverige bevara sin självständighet?* Skolfrågan. Kvinnofrågan. Husaga. Djurskydd. Reformvänlighet. Utländsk politik) sid. 285—310. — En skogsresa sid. 310—315. — Göteborgsskildringar sid. 315—317. — Vandringar i Västergötland och i Norge sid. 317—339. — Aterblick öfver Rydbergs ungdomsjournalistik sid. 339—341.

- IV. *Prosadikt och lyrik. — Det litterära Göteborg 1855—1862*. sid. 343—504
 Rydbergs skönlitterära ståndpunkt (Tendensdikten) sid. 345—353.
 — *Benoni Strand* sid. 353—361. — *De vandrande djäkarna*
 sid. 361—366. — *Ett juläventyr* sid. 366—367. — *Fribytaren*
på Östersjön sid. 367—380. — Novellutkast och fragment (*Pie-*
rino Corsi) sid. 380—390. — *Singoalla* och dess olika versioner
 sid. 390—409. — *Den siste Athenaren* (Dess tendens och reli-
 giösa innebörd. Dess ästhetiska egenskaper. Kritik) sid. 409—453.
 — Ungdomslyrik (Återblick öfver tidens allmänna poetiska stånd-
 punkt. — *Strandvrak* i Flora. — Dikter i romanerna. — All-
 män karakteristik. — Förebilder) sid. 453—484. — Det litterära
 Göteborg 1855—1862 sid. 484—504.

- V. *Teologiskt, kulturhistoriskt och publicistiskt författarskap 1862—1869*. sid. 505—621
 Ljungbergska striden sid. 507—525. — *Bibelns lära om Kristus*
 och dess motskrifter; Ignells och Fr. Bremers uttalanden sid.
 526—554. — C. S. Warburg och Svensk Månadsskrift sid. 554
 — 557. — *Jehovahtjänsten hos hebreerna* sid. 557—561. —
Medeltidens magi sid. 561—565. — Rydberg och Boström sid.
 565—575. — *Djävulens historia* sid. 575—587. — Teologisk
 och kyrklig polemik ("Ornithorynchus Paradoxus". Myrberg.
 Reuterdahl. C. S. Lindskog) sid. 587—599. — *Gemmålet till*
Beckman sid. 599—602. — *Om människans föruttillvaro* 602—
 606. — *Urpatriarkernas släktafta* sid. 606—610. — Journalistik
 1862—69 sid. 610—620.

Anmärkta tryckfel:

- Sid. 30 rad 5 står: "Tryggande sköld mot förgängelsens lag" läs: "Tryg-
 gande sköld mot förgängelsens slag".
 .. 144 .. 2 .. 1830 läs: 1831.
 .. 146 sista raden står: "Till form och stämning erinrar detta poem om
 Zephyrs och Cecilias växelsång i Lycksalighetens ö"; tillägg:
 "samt om de föregående köreerna af tärnor, salamandrar, feer,
 dryader, undiner i samma dikt".
 .. 165 rad 31 står: Leopold läs: Leonard.
 .. 242 .. 12 .. präststriden läs: prästriden.
 .. 309 .. 29 .. borgesmännen läs: borgersmännen.

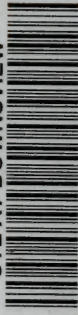
PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PT
9788
Z5W37
v.1

Warburg, Karl Johan
Viktor Rydberg

UTL AT DOWNSVIEW

D 39 16 28 04 12 006 4
RANGE BAY SHLF POS ITEM C